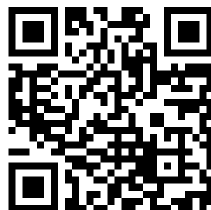
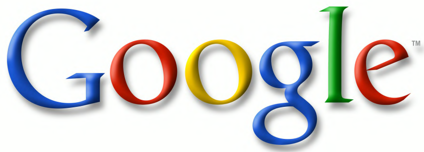

Google

Production Note

Cornell University Library produced this volume to replace the irreparably deteriorated original. It was scanned using Xerox software and equipment at 600 dots per inch resolution and compressed prior to storage using CCITT Group 4 compression. The digital data were used to create Cornell's replacement volume on paper that meets the ANSI Standard Z39.48-1984. The production of this volume was supported in part by the Commission on Preservation and Access and the Xerox Corporation.

EX LIBRIS
FRID. ZARNCKE.
ADSUM AMICIS.

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

Dr. H. E. MOLTZER
Hoogleeraar te Groningen,

EN

Dr. JAN TE WINKEL
Praeceptor aan het Gymnasium te Groningen.

MET MEDEWERKING VAN

Prof. W. G. BRILL Prof. J. F. J. HEREMANS, Prof. W. J. A. JONCKBLOET.
Prof. J. VERDAM en Prof. M. DE VRIES.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1882.

ALEXANDERS GEESTEN,

VAN

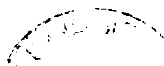
JACOB VAN MAERLANT.

OP NIEUW UITGEGEVEN

DOOR

Dr. JOHANNES FRANCK
PRIVAATDOCENT AAN DE UNIVERSITEIT TE BONN.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1882.

AAN

WILHELM SCHERER

ALS BLIJK VAN DANKBAARHEID EN VEREERING

OPGEDRAGEN.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

VOORREDE.

Het plan dezer uitgave ontstond gedurende mijn verblijf te Leiden in 1878. Toen werd de tekst vastgesteld en kort daarna ook de inleiding en de aanteekeningen voor het grootste deel bewerkt. De druk is reeds in het voorjaar van 1880 begonnen, maar ging zeer langzaam vooruit, veel langzamer dan ik wenschte en verwachten kon. Men zal begrijpen, dat ik in dien tijd bij uitbreiding van mijne studien dikwijls zelf inzag dat iets, wat ik geschreven had, verbetering behoefde. Het is geen aangenaam werk aan dezelfde stof gedurende zoo langen tijd telkens met tusschenpoozen te arbeiden, en nu eens hier, dan eens daar iets te verbeteren of te vernieuwen. Wel heb ik gepoogd zoo doende alles op de hoogte van mijne eigene kennis te brengen, maar ik ben er niet overal zoo geheel in geslaagd, als wanneer ik het werk nu voor 't eerst ondernomen had. Men moge daarom bij de beoordeeling somtijds zich herinneren dat het meeste, wat er in het boek staat, drie jaren of langer geleden is geschreven.

Mijne eigene schuld is het, als in de orthographie en vooral in de interpunctie inconsequenties zijn ingeslopen.

Ook voor iets anders moet ik verschooning vragen. Wel heb ik de nl. taal leeren kennen en waardeeren, maar ik mag mij niet vleien, er zelf in te kunnen schrijven. De Redacteurs van deze „Bibliotheek", die ik vóór den druk daarop opmerkzaam maakte, hadden te dezen opzichte eene te goede meening van mij, zij lieten de kleine noten onder den tekst zonder revisie. Ten gevolge daarvan bevat de eerste aflevering grove fouten tegen de taal. Van het 7de vel van den

tekst af is het Nederlandsch door mijne vrienden Prof. VERDAM en J. W. MULLER te Haarlem met de meeste welwillendheid verbeterd.

Het is een aangename plicht hun daarvoor te dezer plaatse te danken. Ik richt mijnen dank ook tot het bestuur van de „Hof- und Staatsbibliothek" te Munchen, die mij het Hs. toezond en aan den Heer Graaf VAN LOË te Wissen bij Weeze, die mij vergunde de geographische uitweiding in het Hs. der Historie van Troyen in zijn gastvrij huis over te schrijven. Voorts ben ik dank verschuldigd aan Prof. DE VRIES, wiens hulpvaardigheid, getuigen eenige geestige verbeteringen en verklaringen, ook aan deze uitgave niet ontbrak, en wiens woordverzamelingen mij altijd gedurende mijn verblijf te Leiden open stonden' en aan wijlen Dr. VERWIJS en Prof. VERDAM, die steeds bereid waren hunne voor het Mnl. Woordenb. bijeengebrachte schatten voor mij te raadplegen. Helaas, dat mijn dank den eerste niet meer onder de levenden treft! Ik vermeld ook met erkentelijkheid dat Prof. VERDAM van zijn plan, zelf den Alexander op nieuw uit te geven, te mijnen gerieve afstand deed.

Ten slotte eindig ik met den wensch, dat dit boek moge bijdragen tot de kennis der taal en der letteren van het land, hetwelk mij gedurende een jaar, waaraan de herinnering mij steeds aangenaam zal blijven, gastvrij geherbergd heeft.

BONN, 20 November 1882. J. F.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

Bl. 2 reg. 1 v. o. lees 66 in pl. van 62. — bl. 5 vs. 150 l. *Nabatiene* — bl. 9 vs. 330 l. *was*, — bl. 39 vs. 56 l. *an*. — bl. 43 vs. 187 l. *Die Narvel* — bl. 52 vs. 519 l. *stille*. — bl. 71 reg. 2 v. o. voeg bij 1253 in *o god* — bl. 82 reg. 4 v. o. lees *wagen* — bl. 86 vs. 488 l. *Hecsele* en voeg in de var. *hechsele* bij — bl. 98 vs. 969 l. *hoghe* — bl. 114 vs. 203 en bl. 115 vs. 260 l. *Narvelsee* en voeg bij de varr. *navelsee* — bl. 117 vs. 316 schrap *niet* en plaats het in de var. — bl. 118 vs. 352 l. *moochdijt*. Dezelfde fout komt misschien nog meer voor. — bl. 138 vs. 119 l. *sterten* en voeg in de var. *stroten* bij — bl. 146 vs. 1437 l. *dats Ghedoochsamhede* — bl. 156 reg. 14 v. o. lees *seiden* G *seiden diene kinden* H — bl. 158 vs. 120 l. *roest* — bl. 176 reg. 5 v. o. schrap de var. 764 — bl. 187 reg. 4 v. o. lees *dat helc* — bl. 211 reg 5 v. o. l. *principis arma* — bl. 213 vs. 919 vg. l. *Dat ghi so eerl. vecht: cnecht* en schrap de var. van 919 — bl. 214 vs. 946 l. *volghede* — bl. 214 vs. 963 l. *sant*, — bl. 214 reg. 11 v. o. l. *Narbasanesque* — bl. 215 reg. 6 v. o. l. *compelluntur* — bl. 217 vs. 1084 l. *peerde* — bl. 222 vs. 1242 l. *liede* — bl. 223 vs. 9 l. *sonne* — vs. 24 l. *Nu* — bl. 254 reg. 11 v. o. l. 1645 — reg. 10 v. o. l. 1003 in pl. van 1903 — bl. 283 vs. 112 l. *Amadas* en schrap in de var. *Amadis S*] *amadas* — vs. 114 en 129 l. *hare* — bl. 346 vs. 1174 l. *niet en* — r. 1 v. o. voeg in *datmene hielt* — bl. 393 vs. 1529 l. *Dattie* — bl. 426 in de aant. op 446 vg. voeg er aan toe „De zin moet die van het spreekwoord bij Wander Sprichwörterlexicon II 683 vgg. wezen: alst den herde misgaet, misgaet den vee; wann es dem hirten ubel geht, so sterben die schaf; des hirten not ist der schaf tod" — bl. 436 reg. 21 v. o. l. *fout* in pl. van *out* — bl. 456 reg. 2 v. o. de aanteekening behoort bij 5, 146 — bl. 474 reg. 3 v. b. l. 184 — bl. 478 r. 20 v. o. schrap (*vgl. b. v. vs.* 612 *vgg.*) — bl. 492 reg. 1 v. b. l. [*ghe*]*wouden:*

INHOUD.

INLEIDING.

I. HANDSCHRIFT EN FRAGMENTEN. — EERSTE UITGAVE.

Het hier uitgegeven gedicht van Jacob van Maerlant is ons volledig slechts in een enkel handschrift bewaard, hetwelk op de Hof- en Staatsbibliotheek te Munchen berust. Het eerste bericht er over heeft Docen gegeven in Aretins Beiträgen zur Geschichte und Litteratur 9, 1087—96. Hij beschrijft het uit de voormalige bibliotheek te Mannheim voortkomende hs., hetwelk 24 cM. hoog en 17 cM. breed is, aldus: »Sie ist auf Pergament in Quart, 108 Blätter, auf 2 Columnen egal und deutlich geschrieben (nur dass wer die Sprache nicht kennt, durch die Gleichheit des *c* und *t*, *e* und *v* oft verlegen gemacht wird); an der Stelle der Custoden zu Ende jeder Lage ist allemal der nächste Vers völlig ausgeschrieben; die Zahl der Verse in jeder Columne ist 35; übrigens ist die Hs. vollständig und vollkommen gut erhalten, nur dass manche Blätter verschimmelte Stellen zeigen. Die Schrift selbst, der Form nach ein Mittelding zwischen damaliger französischer und deutscher, deutet auf das letzte Drittel des 13. oder des 1. des vierzehnten; der Text überhaupt genommen sehr correct. Die vielen Überschriften sind mit Zinnober geschrieben. Der 1. Buchstabe der sämmtlichen Verse mit einem rothen Strich bezeichnet. — Der alten Foliiring gemäss enthält das Gedicht selbst 105 Blätter 1 Spalte. Eine allgemeine Überschrift fehlt." Ik voeg er bij dat achter de opschriften eene grootere beginletter volgt, en eene soortgelijke ook daar staat, waar in mijn tekst de lijn inspringt. De bewering dat de tekst »überhaupt genommen sehr correct sei" moge de schrijver zelf verantwoorden.

Ook in de tijdsbepaling van het Hs. vergist hij zich. De taal is voorzeker niet van het begin der veertiende eeuw, laat staan nog van de dertiende; zij bewijst stellig dat het Hs. later geschreven is, eerder aan het eind van de veertiende eeuw, dan in het midden, als het niet nog jonger is.

Behalve dit hebben wij alleen nog fragmenten van twee andere hss. bevattende in 't geheel 475 gedeeltelijk verminkte verzen.

1°. 2 fragmenten bevattende V 11—165 en 1067—1215, gedrukt bij Blommaert Oudvl. Ged. II 69 vgg. en bij Snellaert onder den tekst als

»Gentsche fragmenten." De lezingen zijn door mij met G aangeduid.

2°. een getal van fragmenten bevattende enkele verzen van VIII 1212 — IX 282 en van X 109 — X 453 het eerst gepubliceerd door De Vries in Nieuwe Reeks van Werken van de Maatsch. der Nederl. Letterk. deel VII 191—197, door Snellaert onder den tekst opgegeven als »Amsterdamsche fragmenten." De lezingen bij mij met A aangegeven [1]).

Als verder hulpmiddel voor een enkel gedeelte komt er nog bij het te Wissen-Weeze berustende hs. van de Historie van Troyen, t. w. voor de geographische uitweiding VII 837—1775. Als namelijk Maerlant in zijne vertaling van Bénoit tot het geographisch overzicht gekomen is, hetwelk de fransche dichter in zijn werk inlascht (23055—23282), zegt hij.

hier laet blyven benoyt alt doen
van priame ende aghamemnoen
ende maect ons condt een deelkyn des
hoe die werelt ghescapen es
ende som die lude ende die rivieren
die syn van menegherande manieren
mer om dat ic heb dat ghedicht
in alexander ende bet verlicht
ende oec meer daer af gheseecht
dan in benoyts rime leecht
wil iks ontberen te deser stede
te maken want ic hebt lede (l. *leden*)
ende ghedicht jn alexandre
daer om en wil ic gheen andre
reden maken noch oec dichten
mer ic wil saen berichten
dat selve ghedicht die selve woerde
die alexander noyt en hoerde
men mach hier merken ende verstaen
een deel hoe eertryck es ghedaen

en dan volgt woordelijk op f°. 197 v 1 — f°. 204 r 2 het geographisch overzicht uit den Alexander met enkele afwijkingen, zoo als ze uit den aard der zaak zelve voortvloeien [2]).

De twee regels uit den Alex. 1051 vg., die op Persepolis slaan, *die Alexander brac te sticken genoemt hebbic se ooc dicken* ontbreken b.v. in T (ik duid daarmede de lezingen uit het hs. van Troyen aan); evenzoo ontbreken b.v. 1290—97, waarin van Bessus en Narbesines wordt gewaagd. Zelfs de twee verzen 1491 vg., waar van Theben wordt gezegd *die Alexander destrueerde, bedi dat soene verweerde* zijn overgeslagen. Maar dadelijk daarna zijn bij Macedonie en bij Corinthe de toespelingen op Alexanders geschiedenis gebleven, de eerste in de woorden iets afwijkend, maar zonder dat deze afwijking uit den aard der zaak gerechtvaardigd is.

Van den anderen kant zijn in T enkele toespelingen op den Trojaanschen oorlog ingevoegd, die in den Alex. gemist worden. 1350 luiden in den Alex. [*die was Jupiters sone.*] *daer is Troyen, daer die gone van*

---

[1]) De door Mone Anzeiger f. Kunde d. deutsch. Vorzeit IV (Jahrgang 1835) 468—85 gepubliceerde fragmenten „aus Maerlants Alexander" behooren, zooals nu bekend is, niet tot dit werk, maar tot den Spiegel historiaal.

[2]) Vgl. Verdam Epis. uit Maerlants Historie van Troyen bl. 3 vg.

Grieken tien jaer vore laghen, eer sise ghewonnen saghen, in T daarentegen *daer na staet Troyen die stat scoen, daer die Grieken laghen voren, als ghi hebt ghehoert ende noch sult horen.* — 1480 wordt van Caonia gezegd *die Hectors broeder Helenus na Caoene hiet aldus*, dan gaat het voort *daer na soo staat ene stede*. In T is ingevoegd *als ghy horen sult hiernaer* en dan luidt het met eene noodig gewordene verandering *daer na staet dat weet voerwaer een goede grote rycke stede*. De verandering is zóó onhandig dat men een oogenblik zou kunnen aarzelen, haar aan M. zelf toe te schrijven. De reden echter dezer aarzeling is niet voldoende. — 1690 is bij Colchos in T ingelascht

Daer Jasoen voer om tgulden vlies
dies dien von Troyen sint verwies.

Buitendien heeft T twee grootere toevoegsels, waarover ik in de aanteekeningen op 1262 en 1318 zal spreken.

Wij zien dus dat de tekst van den Alex. door M. in zijn ander werk is overgenomen, maar dat opzettelijk een en ander daarin is veranderd.

Ik heb uit T dit stuk in Wissen overgeschreven en, alhoewel de meeste verbeteringen al gemaakt waren, vooral met hulp van den origineelen latijnschen tekst, werd uit de vergelijking toch nog menige winst opgedaan voor dit deerlijk bedorven gedeelte van den Alexander. Merkwaardig echter, de beide teksten schijnen dikwijls in fouten overeen te stemmen. Vs. 873 hebben beide *dor* (*doer*) in pl. van *in* — 911 vermoedt men *rauwe beesten;* het adjektief ontbreekt in beide teksten, toch heeft H (Hs. van den Alex) daarvoor in de plaats *oec* — 935 beide *siene* in pl. van *onsiene*. — 949 beide *vleesch* (*vleys*) in pl. van *vische* — 1045 beide *dar* (*daer*) in pl. van *dat* — 1056 H *perides*, T *pieredes* voor *pyrites* — 1150 beide *dor* (*doer*) in pl. van *vor* — 1164 hebben beide een overbodig en zinverwarrend *hi* — 1187 beide *onder* overbodig — 1222 beide *wart* (*wert*) in pl. van *wat* — 1243 ontbreekt in beide de tweede naam van Cambyses — 1266 hebben beide het adjektief misschien op de verkeerde plaats — 1325 anticipeeren beide waarschijnlijk verkeerdelijk *die wijf* uit 1327 — 1393 H *Ysidia* T *Iridia* voor *Pisidia* — 1422 beide *noortwest* voor *noortoost* — 1424 beide *an* (*aen*) in pl. van *in* — 1426 beide misschien XL voor LX — 1451 beide *voert* in pl. van *noert* — 1505 beide *albestoen* in pl. van *asbestoen* — 1513 H *Ysturia*, T *hesturea* voor *Istria* — 1544 beide misschien *gaet* voor *staet* — 1545 H *bacteren*, T *bracten* in pl. van *bartanien* — 1591 H *aveiou*, T *auenioen* in pl. van *aniou* — 1592 H *pontu*, T *poutoen* voor *poitu* — 1600 ontbreekt bij beide *dede* — 1684 hebben beide *eylande* in pl. van *eylanden* — 1689 beide *auidos* (T *amdos*) in pl. van *abidos* — 1695 hebben beide eene lacune, waarin *Rhodos* was genoemd, of *meeste* bij beiden is verkeerd voor *middelste* — 1697 beide *pictagoras* — 1709 beide *dat* in pl. van *die* — 1773 beide het zinverwarrende *haer* (*eer*) in pl. van *sijn*. Vgl. ook vs. 1103a en 1273.

Het zou zeker voor de hand liggen, hieruit tot eene onmiddellijke nauwe betrekking tusschen de twee teksten te besluiten en te veronderstellen dat een afschrijver van het eene gedicht het bewuste stuk heeft overgeslagen en naar de handschriften van het andere heeft verwezen, en dat het stuk uit eene van deze later in een nieuw hs. van het eerste werk is gekomen. Maar ons Alexanderhs. heeft het geographisch overzicht zóó als het voor den Alex. gedicht is, het hs. von Troyen daartegen zóó als het voor dit werk, op enkele plaatsen althans, veranderd is. Er blijft nog de mogelijkheid dat de kopiïst van het eene gedicht ook een hs. van het andere had en bij het geographisch overzicht naar beide werkte, zoo dat fouten van den eenen tekst ook in den anderen zijn ingeslopen. Ik wil echter toegeven dat enkele plaatsen, die ik voor fout houd, misschien niet bedorven zijn. Verder kan wellicht de bron, die de dichter bezigde, reeds enkele van de fouten, verkeerde namen en cijfers b.v. en leemten, bevat hebben. En bij de rest is het misschien niet te stout toevallige overeenstemming te veronderstellen. De meeste fouten laten zich ook werkelijk verklaren als misvattingen, die niet ver afliggen. Toch is het groote aantal, hetwelk in elk geval overblijft opmerkelijk; en de voorgestelde mogelijkheid, dat nevens een hs. van het eene werk ook een van het andere gebezigd werd, schijnt mij niet uitgesloten. Ik durf deze vraag niet afdoende beslissen. Zij is niet zonder beteekenis voor den graad der kritiek, dien wij gelooven ons te mogen veroorloven bij den tekst der uitweiding. Ik hoop in de praktijk niet al te ver te zijn gegaan.

Het Hs. van Munchen naar een door Schmeller genomen kopie bezigde Jonckbloet bij zijne Geschiedenis der Middelnederl. Dichtkunst. Bij de inhoudsopgave van den Alex. zijn aldaar (2, 401—33) eenige stukken meêgedeeld. Buitendien is — afgezien van enkele verzen 2, 210 vg. — als bijlage tot dit deel het geographisch overzicht uit het werk van M. overgedrukt.

Het afschrift van Schmeller bezigde ook F. A. Snellaert voor zijne uitgave van het gedicht: Alexanders Geesten van Jacob van Maerlant met inleiding, varianten van hss., aanteekeningen en glossarium op gezag van het staatsbestuur enz. voor de eerste maal uitgegeven. Brussel 1860 en 1861; twee deelen. De beloofde »nalezingen en verbeteringen, namen- en woordenlijst, zoo als de inleiding" zijn niet meer verschenen. Ik heb het Hs. op nieuw voor mijne uitgave mogen vergelijken. De lezingen zijn daar, waar andere hss. er bij komen, door H gekenmerkt.

De editie van Snellaert is zoodanig dat ik geene rechtvaardiging er voor noodig heb, als ik reeds nu eene nieuwe laat verschijnen. De uitgever, geneesheer van beroep, was dilettant in onze wetenschap, en zijne uitgave laat dan ook de kenmerken van het dilettantisme bespeuren, en dat wel op de ergste wijze. Ik wil voorzeker de verdiensten niet ontkennen van deze mannen, die, aangespoord door eene oprechte geest-

drift, nevens hunne beroepsbezigheden den tijd vinden om ook op een ander gebied werken tot stand te brengen, die alle waardeering verdienen. Juist onze wetenschap, de germaansche philologie, heeft hun veel te danken. Maar juist wij hebben ons ook dikwijls er over te beklagen dat zij, verleid door enkele verdiensten op een beperkt gebied, ook over dingen gaan mede spreken, en wel met het grootste zelfbehagen en de grootste zekerheid, waarin zij geheel vreemdelingen zijn. Ook in de nederlandsche philologie hebben de dilettanten veel goeds en veel kwaads uitgericht. Maar terwijl zij in de Noordnederlanden hun erfenis voor goed hebben moeten overlaten aan eene nieuwe en strengere school, heeft men in de Zuidnederlanden hun het bezit nog veel minder betwist, en dus is het mogelijk geworden dat eene door het Staatsbestuur en de Akademie ondersteunde uitgave van jonge dagteekening reeds nu eene vernieuwing ten zeerste behoeft. De tekst van Snell. geeft ons getrouw het Hs. weder, hetwelk van haast ongeloofelijke fouten krioelt, en wiens taal een ruw mengelmoes van Nederlandsch en Duitsch is. De langgerekte aanteekeningen brengen emendaties en verklaringen. Maar de pogingen om te verbeteren hebben slechts betrekking op een klein gedeelte van hetgeen verbetering behoeft, van methodische critiek vindt men hier geen spoor, zelfs de latijnsche hoofdbron van den dichter is alleen in de zeldzaamste gevallen geraadpleegd om den onzin van de afschrijvers te verwijderen, en men ziet dus dat het niet gebrekkige kennis en gebrekkige methode alleen zijn, waaraan wij zulke voortbrengselen verschuldigd zijn, maar ook eene zekere gemakzucht in het werken, zoo als ze, God dank, niet meer mogelijk zal zijn bij ons, die niet hebben geleerd, met zoo geringe moeite groote philologen te wezen. Ik zou menige proeve uit deze aanmerkingen kunnen aanvoeren tot het vermaak van mijne lezers; ik wil echter deze verzoekingen wederstaan en — met uitzondering van eenige weinige plaatsen, die dienstig schijnen om het boek te kenmerken — alleen het goede en bruikbare vermelden.

Verwijs heeft later een deel van hetgeen de uitgever verzuimd heeft ingehaald en TLB IV 90—132 een aantal van de grofste fouten door vergelijking van het Latijn gelukkig verbeterd. Ook elders bevatten dit tijdschrift en de Taalk. Bijdragen nog enkele emendaties op ons gedicht.

II. TIJD EN PLAATS VAN VERVAARDIGING. — GHEILE.

In Alexanders Geesten noemt zich de schrijver zelf op twee plaatsen Jacob (7, 694 en 10, 1526), en Jacob van Maerlant verwijst in zijn latere gedichten herhaalde malen op dit werk als op het zijne. Men vindt de bewuste plaatsen bij Jonckbl. t. a. pl. 2 blz. 400, bij Verdam, Episodes uit Maerl. hist. van Troyen, inleiding bl. 4 vgg. en bij te Winkel, Torec bl. XXXI. Uit deze latere verwijzingen, inzonderheid uit die in de Hist. van Troyen blijkt dat Alexanders Geesten het eerste bekende werk van den dichter was; vgl. De Vries in TLB III 155 vgg. Eenige bedenkingen, die zich aangaande de prioriteit van de twee werken Alexander en Troyen voordoen, heeft Verdam t. a. pl. vernuftig en overtuigend wederlegd. Of hij wel met die op bl. 9 beproefde verklaring van de corruptie in het vers uit den Alex. *als men int dietsch van Troien las* het juiste heeft getroffen, of niet, is voor zoover deze kwestie betreft onverschillig [1]). Zonder twijfel heeft hij bewezen dat hier in geen geval Maerlants werk over deze stof kan bedoeld zijn, en de andere plaatsen, die voor de prioriteit van den Alex. pleiten, spreken zoo duidelijk [2]) (vlg. ook boven bl. II) dat over dit feit stellig geen twijfel meer mogelijk is. Dus zal het dan ook wel de algemeene overtuiging wezen dat M. met het hier uitgegeven werk het eerst als dichter voor het groote publiek is opgetreden.

In welken tijd dit geschiedde, heeft Jonckbloet Gesch. d. Nederl. Letterk. I 2 bl. 188 vgg. nauwkeurig onderzocht en als resultaat — te recht in tegenstelling tot zijne tijdsbepaling Gesch. d. Mnl. Dichtk. II bl. 436 vgg. — de jaren tusschen 1257 en 1260 gevonden. Ik veroorloof mij de hoofdtrekken van zijne redeneering hier over te nemen.

Aan den dood van Darius wordt reeds in het Latijnsche gedicht van Gautier, hetwelk Maerlants hoofdbron was, een uitvoerige bespiegeling vastgeknoopt, wier voornaamste inhoud deze is, dat wij beter zouden leven, als wij altoos de straffen voor onze werken voor oogen hadden. M. volgt deze moralisatie en voegt er, zonder aanleiding bij Gautier, de opmerking aan toe (7, 657 vgg.)

---

[1]) Vgl. hierover de aanteek. op 7, 1610.

[2]) Jonckbloet zal wel bij eene oplettende lectuur van de bij Verdam bl. 3 aangehaalde verzen uit Troyen zijne woorden Geschied. der Nederl. Letterk. 2de uitgave I bl. 182 noot 2) niet willen staande houden.

Vrederic en hadde alse ic wane
den paeus niet verdreven dane
die gheheten was Innocent,
hadde hi vorsien dien torment
dien hi doghet altehant.

Met den *torment* kan naar den geheelen samenhang alleen bedoeld zijn de straf in de hel, zooals Jonckbl. te recht opmerkt tegenover zijn vroegere opvatting. De gevolgtrekking is dus juist, dat die woorden zijn geschreven na den dood van Frederik II en Innocentius, en wel niet lang na de laatste gebeurtenis »daar 's Pausen dood nog versch in het geheugen moest liggen als aanleiding om hier van zijn strijd met den Hohenstaufer te gewagen." De Paus overleed den 7 December 1254; de vertaling valt dus niet vroeger dan in het jaar 1255 of 1256. Tot dezelfde uitkomst leidt Jonckbl. het slot van het vijfde boek. De voortreffelijkheid van Alexander wordt hoog verheven, hij staat boven de grootste helden, die in de poëzie geprezen zijn en

ware sulc een coninc te Parijs,
hi soude bejaghen groten prijs;
al heidenesse soude hi dwinghen,
men soude van siere doghet singhen
al van daer die sonne up staet,
tote daer soe weder neder gaet.
Ware ooc die hertoghe van Brabant
sulc een riddere becant
dien roveren te Rippelmonde
soude dunken grote sonde,
tot te nemene met ghewelt
den ghenen die varen op de Scelt.

Ook Gaut. noemt te dezer gelegenheid den *Francorum regem*, terwijl de vermelding van den hertog van Brabant door M. er aan toegevoegd is. Met den *Francorum regem* bedoelt Gaut. Philips August, M. echter kan niet van dezen spreken, maar alleen van zijn eigenen tijdgenoot Lodewijk IX. In 1254 keerde deze uit het Oosten naar Frankrijk terug en dacht sedert dezen tijd altoos aan een nieuwen kruistocht. »Dat de dichter, die een zoo vurig voorstander der kruistochten was, met den aandrang, velerzijds op den koning uitgeoefend, instemde, is niet vreemd." Als terminus a quo krijgen wij ook hier het jaar 1255.

Met den hertog van Brabant is klaarblijkelijk Hendrik III bedoeld, die in 1260 overleed. Langen tijd was de tolheffing op de Schelde eene oorzaak tot twist tusschen Vlaanderen en Holland. In September 1256 werd te Peronne tusschen de twee staten een verdrag gesloten, waarin deze kwestie beslist werd. De twee belanghebbende landen beloofden zich in deze zaak aan de uitspraak van den hertog van Brabant te onderwerpen. Zoo wordt het mogelijk dat deze souverein genoemd wordt in eene zaak, die zijn eigen land niet aangaat, en dat men hem verantwoordelijk maakt, wanneer de bepalingen van het te Peronne gesloten verdrag niet worden vervuld. Misschien ook wilde M. door zijne woorden den hertog alleen aansporen, zijn gezag te doen gelden, of de roovers op de Schelde waarschuwen, dat zij op hun tellen te passen hadden. In elk geval wordt door deze overwegingen de tijd van vervaar-

diging van den Alex. tusschen het einde van 1256 en 1260, het sterfjaar van den hertog Hendrik bepaald. Zoo ver de redeneering van Jonckbloet.

Om te zien, of wij ons bij het laatste gedeelte daarvan kunnen neerleggen, moeten wij de hierop betrekking hebbende omstandigheden iets nader leeren kennen. De uitkomst zal weliswaar voor de kwestie, die ons op het oogenblik bezig houdt van geen beslissend belang zijn, wel echter voor eene andere, t. w. die aangaande de plaats van vervaardiging van het gedicht.

In het vredesverdrag van Peronne worden de aangelegenheden van den tol tusschen Vlaanderen en Holland geregeld in dien zin, dat de oude bepalingen van 1168 behouden zouden blijven (Jonckbl. t. a. pl. 171). Deze bepalingen zijn »fast nichts anders, als ein handelsvertrag, der den Flamändern die schiffahrt auf der Schelde vermittels eines billigen zolles zusichern sollte" (Warnkönig Flandr. Staats — und Rechtsgesch. I bl. 326. Als datum van deze bepalingen wordt hier het jaar 1167 opgegeven). De hertog van Brabant als scheidrechter bepaalt dan: *si predictus Dominus Florantius, tutor Hollandiae et Florentius nepos ejus et eorum heredes in Hollandia et Zelandia in locis illis ubi hactenus thelonea recipi convenerunt a mercatoribus et hominibus Flandriae, thelonea receperint et recipi fecerint et permiserint prout ab eis hactenus sunt recepta, dicta Domina Comitissa et ejus heredes Comites Flandriae pro eo quod a mercatoribus Flandrensibus hujusmodi recipiuntur thelonea non movebunt nec moveri facient nec permittent guerram dictis Domino Florentio et Florentio nepoti suo seu eorum heredibus aut hominibus, et dictos Dominum Florentium et Florentium nepotem aut eorum heredes vel homines eorumdem in eorum personis aut bonis non arrestabunt nec arrestari facient nec permittent, nec super hoc trahent eos in caussam sive judicium in suam curiam nec in aliam nec coram judice ecclesiastico nec etiam seculari* (*Kluit historia critica comitatus Hollandiae etc.* II, 696 vg.). Van andere tolaangelegenheden is in de documenten geen sprake. Wij zien dus zeer duidelijk dat de betwiste tollen die waren, welke de Vlamingen van rechtswege in Holland en Zeeland te betalen hadden. Wij leeren echter ook uit de geschriften dat de Vlamingen zich tegen hunne verplichting hadden aangekant en dat zij weerwraak geoefend hadden tegen Hollanders en Zeelanders wegens de tollen, welke deze eischten. Daarom wordt ook bij de paragraaf over den tol in het verdrag van Peronne bijgevoegd *si quis mercatorum in Flandria de Hollandia sive Zelandia fuerit spoliatus Dominus terrae illius, in qua depraedatio hujusmodi facta est, habitatores terrae illius, unde spoliator extiterit, ad solvendam praedam compellat. alioquin ipse solvet* (Kluit 682), en onder de zaken, waarover zij zich eenigen tijd vóór dezen vrede op eene konferentie tusschen Margaretha van Vlaanderen en Willem van Holland wederzijds beklaagd hadden, verklaart Willem van Holland dat herhaalde malen onderdanen van hem in Vlaanderen

waren beroofd en gevangen gehouden, b. v. *tenentur tres homines captivi de Reimarsval apud Rupelmonde, qui fuerunt capti Dominica qua cantatur invocavit me* en *tenentur duo captivi de Harlem, nescimus utrum fuit intra treugas, vel extra* (Warnkönig t. a. pl. I beilage bl. 581). Wij hebben dus onder deze feiten werkelijk eene berooving die te Rupelmonde schijnt te hebben plaats gehad. Maar er wordt nergens gewaagd van een tol, dien de Vlamingen met geweld hebben afgeperst. Het zijn veeleer beroovingen in optima forma, die klaarblijkelijk alleen eene weerwraak waren voor de tollen, die de Vlamingen tegen hunnen wil moesten betalen. Buitendien gebeurden deze zaken gedurende den oorlogstoestand, en de hollandsche graaf klaagt alleen daarover dat men ook gedurende de wapenschorsing er meê voortging, en van daar ook bij het laatste punt van beklag het uitdrukkelijke bijvoegsel *nescimus utrum fuit intra treugas vel extra*. Reeds daardoor wordt het zeer twijfelachtig, of wij de door M. bedoelde tolafpersingen door de *roveren van Rippelmonde*, of gelijksoortige feiten in diegene, van welke wij gewaagd hebben, terugvinden.

Wij willen zelfs eens toegeven dat het toch aldus ware, dat de Vlamingen bij Rupelmonde aan de Hollanders, die op de Schelde voeren, wederrechtelijk tol hadden afgeperst, dan zou zich dus M. in eene Vlaanderen en Holland aangaande zaak zeer beslist op de zijde van het laatste plaatsen. Hoe komt het dat M., een geboren Vlaming, op deze manier tegenover zijne landgenooten staat? Men heeft deze vraag beantwoord met het vermoeden dat M. een aanhanger van de Avennen geweest zou zijn en om die reden zich destijds buiten Vlaanderen en reeds in Holland bevonden hebben, waar wij hem later feitelijk aantreffen (Snell. aant. op Alex. 5, 1219 en Jonckbl. t. a. pl. 172). Ook dit punt willen wij voor een oogenblik toegeven. Is het echter waarschijnlijk dat M. in dit geval en op deze manier den hertog van Brabant zou hebben aansprakelijk gesteld, die alleen in zijne hoedanigheid van scheidrechter de Vlaamsche roovers had kunnen bestraffen? Zou hij dan niet zijn grieven aan het adres van de Vlaamsche regeering hebben gericht, aan dezelfde, uit vijandschap tegen welke hij zich — zoo als men veronderstelt — op het oogenblik buiten 's lands bevond en openlijk partij voor de Hollanders tegen haar en hare onderdanen trok? Dit schijnt mij overwaardig toe, om het in overweging te nemen en niet aanstonds bij de redeneering van Jonckbl. te volharden. M. klaagt alleen dat bij Rupelmonde, dus op een terrein, waar Vlaanderen en Brabant aan de Schelde samenkomen, van de schepen op de rivier met geweld tol geheven wordt, en dat de hertog van Brabant, indien hij een flink man ware, het misbruik zou stuiten. De meest natuurlijke opvatting van deze woorden is die, dat met de *roveren* brabantsche onderdanen zijn bedoeld, die dezen tol wederrechtelijk en vermoedelijk tot schade van Vlaanderen hieven. Deze veronderstelling komt overeen met die ons

bekende omstandigheden, overeenkomstig waarmede het recht van tolverheffing. op de Schelde, daar waar zij het grondgebied van Vlaanderen en Brabant scheidt, aan het eerste land toebehoorde met uitzondering van de onmiddellijke nabijheid van Antwerpen. Zóó ten minste geeft hertog Jan III van Brabant het in 1336 toe in een stuk, hetwelk Snell. t. a. pl. opgeeft uit Mertens en Torfs Geschied. van Antw. II 65, en uit Warnkönig I bl. 323 zien wij dat het toltarief op Schelde en Lijs van Rupelmonde tot aan Valenciennes en Douai een van de meest uitgebreide en gewichtige van Vlaanderen was. Vlaanderen had dus feitelijk het recht bij Rupelmonde tol te heffen, en de klacht van M. zou ten gevolge daarvan, wanneer men de plaats zooals Jonckbl. opvat, wellicht geheel ongegrond wezen. Daarentegen zou hij gelijk hebben, als wij veronderstellen dat de Brabanders zich den tol op de Schelde daar, waar hij Vlaanderen toebehoorde hadden aangematigd. Het zou althans zeer goed denkbaar wezen, dat zij zich van hunne zijde bij Rupelmonde, een, zooals wij zien, belangrijk tolstation, hadden vastgezet. Feiten van dezen aard zouden den Vlaming M. zeer wel kunnen hebben bewogen van hen op zulk eene plaats te gewagen. Ik moet echter toegeven dat ik werkelijke historische berichten van dergelijke twisten tusschen Vlaanderen en Brabant niet heb kunnen opsporen uit dien tijd, waarin het gedicht vervaardigd is; maar zij kunnen daarom toch hebben bestaan.

Ik wil niet stellig beweren dat de opvatting en verklaring van Jonckbl op zich zelf bepaald onmogelijk is; maar men zal toegeven dat de bedenkingen, die ik meende te moeten opperen, niet ongegrond zijn, en dat mijne opvatting natuurlijker zou wezen, indien wij slechts feiten kenden, die er mede strookten. Zoo lang wij niet betere kennis hebben van de geschiedenis van dien tijd, zal het wel niet mogelijk zijn de vraag te beslissen.

Kunnen wij dus op dit punt niet zonder voorbehoud met Jonckbl. overeenstemmen, zoo wordt toch daardoor zijne bepaling van den tijd van vervaardiging in den grond der zaak niet veranderd. 7, 65 vgg. wijzen op het tijdstip niet lang na den dood van Innocentius, het eind van 1254, en tot dezelfde uitkomst leiden 5, 1223 vgg., die onder den indruk van Lodewijks ongelukkigen kruistocht, dus vermoedelijk kort na zijne terugkeer in September 1254 schijnen te zijn geschreven Twee of drie jaren moeten wij misschien terug gaan, dus tot 1256 of 1255.

Terwijl wij bij de verklaring, die Jonckbl. van de Rupelmonder gebeurtenissen geeft, moeten aannemen dat M., toen hij den Alex. dichtte, reeds in Holland vertoefde, is het naar onze opvatting waarschijnlijker dat hij toen zijn geboorteland Vlaanderen nog niet had verlaten. Het is te betreuren dat de afschrijver de verzen 5, 861 vgg. heeft verknoeid; anders hadden wij daaruit de kwestie wellicht kunnen beslissen. In plaats van de woorden van Gaut. *qantum Seqaniis distat Dionysius undis* gaf M. den afstand van eene zekere plaats van de zee

op. Doordien de kopiïst schreef het zinnelooze *alse verre alst es van der see tote Westfalen ofte mee*, heeft hij de verzen onbruikbaar gemaakt. Wij mogen echter niet zonder waarschijnlijkheid eene gissing opperen. Het onzinnige *Westfalen* van den afschrijver wordt eerder verklaarbaar, als wij veronderstellen dat er eene naam heeft gestaan, die daarop gelijkt. Wanneer wij omzien onder de namen, die iemand uit het Brugsche ambacht had kunnen noemen, zoo vinden wij *Westcapelle* Het zou kunnen wezen het plaatsje van dien naam noordelijk van Damme. Maar zijn afstand van de zee is aanmerkelijk grooter dan de afstand van het klooster te St. Denis van de Seine. Dit zou het echter niet eens onmogelijk maken dat M. toch dit Westcapelle bedoeld had. Het kan echter ook Westcapelle op het eiland Walcheren wezen, hetwelk kort geleden door den daar geleverden slag bijzonder vermaard geworden was. Uit de vermelding van het kastel van eene zoo bekende stad, als Gent is, (6, 174) kunnen wij niets opmaken; eerder al uit de vermelding van *Donse* (5, 50), de kleine vlaamsche stad Deinze aan de Leye, zuidwestelijk van Gent, die eer te begrijpen is, als men veronderstelt dat M. deze woorden nog in Vlaanderen geschreven heeft. De *staken*, waarvan er daar zoo veel waren, zullen althans niet zoo zeer ver bekend geweest zijn [1]). Tegenover deze gegevens, die in de met zekerheid niet te beslissen zaak de grootere waarschijnlijkheid op de zijde van Vlaanderen leggen, staan de verzen 4, 1615 vgg., waar aan Alex. een gouden schild met een rooden leeuw wordt toegekend, overeenstemmende met het wapen der hollandsche graven. Dit weegt mijns inziens niet zwaar. Bij Gaut. leest men op de beantwoordende plaats (IV 520 vg.) *fraxinus* .... *cuius flagrante corruscat vexillo cuspis et verberat astra leone*. Van deze woorden is het niet ver tot de iets nauwkeurigere opgave van M., zoo dat de overeenstemming toevallig kan wezen. Buitendien is het mogelijk dat M. al in zijn geboorteland met de hollandsche graven in betrekking heeft gestaan of getracht in betrekking te komen. Men zou zich geneigd kunnen gevoelen in de schoone woorden over de liefde tot het vaderland (1, 1081 vgg.) de ontboezeming van eenen man te herkennen, die van zijn vaderland verwijderd is. Maar deze opvatting is niet noodig, en ik denk zelfs dat in dit geval de dichter niet zou verzuimd hebben duidelijker op zijn eigene verwijdering te zinspelen. De woorden van M. zijn weliswaar juist weer op deze plaats door de afschrijvers veranderd, maar toch niet zoo sterk dat

---

[1]) Men lette er ook op dat M. de plaats Gaut. V 168—171 overgeslagen heeft, waar van een Vlaamschen Vorst verhaald wordt

Hoc habitu quondam Burchardum Flandria vidit
Solventem meritas occiso consule poenas,
Quem rota poenalis tanto pro crimine torsit,
Tortaque confregit Ludovico vindice membra.

wij mogen aannemen dat er oorspronkelijk iets dergelijks heeft gestaan. De grootere waarschijnlijkheid blijft dus m. i. voor Vlaanderen.

In Vlaanderen zal dus ook de vrouw te zoeken zijn, uit liefde tot welke M. zijn werk heeft ondernomen. Hij gewaagt van haar aan het begin en aan het slot van zijn gedicht en verklaart uitdrukkelijk dat zij hem tot de vertaling heeft aangespoord. Ook aan het eind van het 4de boek spreekt hij van die vrouw en besluit het 5de met eene beleefdheid aan haar adres. Uit de slotregelen van boek 4, hetwelk oorspronkelijk met vs. 1704 eindigde, mogen wij ook de gevolgtrekking opmaken dat *die scone* voor de voltooiing van het geheel kennis nam van enkele deelen van het werk. De dichter zegt, dat hij nog zes boeken er bij wilde dichten, indien zijne geliefde het goed keurde. Waarschijnlijk heeft hij de regels 1705—22 aan het 4de boek eerst toegevoegd, na dat zij haar oordeel over het voltooide had uitgesproken. Denkelijk was zij geheel in des dichters nabijheid en volgde met belangstelling den voortgang van zijn werk. Haren naam geeft ons M. aan het slot van het gedicht te raden uit de beginletters van zes boeken. Met de verbetering van 3,1 lezen wij uit de zes eerste boeken voor dezen naam *Gheile*. De letteren naar het Hs. zijn G H T J L E. Snellaert was eerst van meening (aanteekening op 2, 1246) dat het 3de boek oorspronkelijk met 2, 1253 begon, in welk geval wij den naam *Ghoile* (het Hs. heeft 1253 *O god here*) zouden krijgen. Maar deze indeeling is niet juist, hoe wij ook het merkwaardige slot van het tweede boek (vgl. mijne aanteekening op 2, 1253 vgg.) willen verklaren, daar de later toegevoegde regels ook bij G. nog tot het 2de boek behooren. Deze reden doet Sn. later ook twijfelen (aant. op 10, 1541). Vs. 3, 1 is stellig een goed begin van het boek. Het eerste woord *tiersten* moeten wij echter, ook daargelaten alle andere overwegingen, overeenkomstig Maerlants taalgebruik in *eerst*, of nog waarschijnlijker in *eer* veranderen, en daar wij zoo eenen goed germaanschen naam *Gheile* krijgen (vgl. Graff IV 182 en Förstemann I 958), zoo mogen wij ook niet twijfelen, of deze naam is de juiste.

III. PLAATS VAN HET GEDICHT IN DE LETTERKUNDE.

Nadat wij den tijd en de plaats van het ontstaan hebben trachten te bepalen, moeten wij nog de innerlijke waarde van het gedicht beschouwen, om ook in dit opzicht zijne plaats in de geschiedenis der letterkunde nader vast te stellen.

Jonckbl. zegt van den Alex. — en ik ben het met zijn gevoelen

eens — dat hij ons in beginsels al den lateren M. doet zien, en hij kenmerkt het gedicht geheel als de schakel tusschen de ridderpoëzie en de burgerlijke letterkunde. Het voert ons dus uit de periode, welke het romantisch-dichterlijk element op den voorgrond plaatste, over in die, welke voornamelijk het praktisch-didaktische in de letteren zoekt. En dit, het praktisch-didaktische, is ook bij M. het voorname gezichtspunt geweest bij zijne dichterlijke werkzaamheid. Reeds in den Alex. is deze richting zoo blijkbaar mogelijk; de geheele samenstelling strekt tot getuigenis daarvoor. Hij vertaalt het latijnsche gedicht van Gautier de Chatillon ten einde zijne landgenooten bekend te maken met de groote daden van Alex., hij wil *die waerheit meer no min* verhalen (1, 63). Maar hij beperkt zich niet tot de stof, die hij bij Gaut. vond; ook uit andere bronnen voegt hij feiten uit de geschiedenis van Alex. er aan toe. Men heeft verondersteld (Jonckbl. Gesch. der Mnl. Dichtk. II 400) dat hem toen reeds het werk van Lambert li Tors en Alexandre de Bernay bekend geweest zou zijn, waarvan hij echter bij zijne vertaling geen gebruik heeft gemaakt. Als men deze veronderstelling bewijzen kon, zouden wij duidelijk zien dat hij niet iedere bron van deze stof voor geloofwaardig hield. M. beproeft zelfs in zijn werk eenen kleinen aanloop tot zelfstandige kritiek, wanneer hij tegenstrijdigheid vindt in de gegevens der verscheidene bronnen. Dat echter dergelijke pogingen zeer zwak blijven, dat zij eene zeer onhandige kritiek toonen is niet te verwonderen bij eenen man, wien de geschiedenis en iedere andere wetenschap nog geschikt toescheen, om den dwang van vers en rijm te ondergaan, en in een tijdperk, hetwelk nauwelijks begonnen was een onderscheid te ontdekken tusschen waarheid en verdichting.

Nog duidelijker openbaart zich de richting van M. in de talrijke grootere en kleinere uitweidingen, die hij in zijn werk heeft ingelascht. Waar hij gelegenheid er toe vindt, deelt hij allerlei uit zijne kennis van historie, aardrijkskunde, sterrenkunde, zoologie, ja van alle wetenschappen, die in zijn bereik waren, mede, en hij neemt gaarne eene gelegenheid te baat tot moralische bespiegelingen. Daarentegen treffen wij slechts zeldzame sporen van eigene toevoegsels, welke voortvloeien uit de belangstelling van een kunstenaar. Ook die in de middeleeuwen zeer bekende vriendschapssage, welke hij 6, 613 invoegt, moet hoofdzakelijk slechts eene illustratie wezen voor de ethische stelling, aan welke zij vastgeknoopt is Ik meen echter niet te dwalen, als ik juist uit deze episode opmaak dat M. ook gaarne verhaalde, waar hij iets te verhalen wist, dat hij met genoegen in de situatie eene aanleiding zag, om het verhaal, met hetwelk hij misschien kort geleden had kennis gemaakt te pas te brengen. Al moge men zekere zucht tot verhalen daaruit besluiten: nooit echter geeft ons M. aanleiding, om hem te verwijten dat hij met zijne kennis wil pronken. Ik verwijs ten opzichte van deze toevoegsels ook op Jonckbl. t. a. pl. II 440 en op mijne volgende onder-

zoekingen over de bronnen van den Alexander. Men mag gerust zeggen dat zij bijna uitsluitend aan de zucht om te onderrichten hun bestaan hebben te danken.

Bij deze eenzijdige door hem zelf niet ontveinsde richting moet de poëzie noodzakelijk te kort schieten. Elke »tendenz" in de poëzie, elke leerstelling moet zeer voorzichtig verborgen zijn, zij mag alleen bespeurd worden als de geur uit een bloembed. Zoodra zij zich onbewimpeld op den voorgrond dringt, of zelfs zich plat en overduidelijk uit, verdrijft zij de kunst uit hare nabijheid. En M. had weinig van die genieën, die de fijne kunst, hunne bedoeling in poëzie te verbergen verstaan. Bij hem, evenals bij zijne tijdgenooten, komt de leering in den regel nuchter en onverbloemd voor den dag. Ook voor de compositie van het werk is deze richting schadelijk geweest. Zonder de vereischten van de kunst zeer in acht te nemen worden de enkele stukken aan elkaâr geregen zoo goed het in der haast ging [1]). Wel vindt men in den Alex. niet weinige plaatsen, die ons M. als niet onbekwaam tot levendige schildering en dichterlijk gevoel doen kennen; maar eene soortgelijke poging tot hoogere vlucht wordt al aanstonds weêr door eene koude en nuchtere hand gestuit. M. heeft op andere plaatsen duidelijker getoond dat ook het ware dichterlijke gevoel en de dichterlijke uitdrukking hem niet onbekend waren, maar zijne didaktische richting liet gedurende zijne geheele werkzaamheid dezen aanleg niet tot volkomen ontwikkeling geraken, maar hield hem meestal laag bij den grond, zoodat de bloemen slechts zelden tusschen de »nutzpflanzen" groeien. Als men den man juist wil waardeeren, die een werk als *De Naturis Rerum* in een gewaad kleedde, hetwelk alleen de poëzie mag dragen, moet men niet denzelfden maatstaf aanleggen, waarmede wij de dichters meten, of men zal hem altijd te kort doen.

Het schijnt dat M. met deze nieuwe richting, die hij beslist insloeg, niet zoo veel geluk had, als hij er zich van voorstelde. Ten minste zien wij hem later weêr een stap terug doen naar het romantisch-poëtische gebied in eenige werken, welke de nieuwe richting niet zoo rechtstreeks volgen, als de Alex., totdat dan nog later de laatste zich voor goed den weg baant.

Naar het schijnt was M. zich bewust met zijn eerste werk ook in een ander opzicht een nieuwen weg te zijn ingeslagen. Aan het slot van het eerste boek zegt hij

---

[1]) Het aanstootelijkst is de inlassching van de stukken uit de Epistola ad Aristotelem 10, 354. Hier is ook de uiterlijke verbinding in den hoogsten graad slordig, de stukken vallen nu nog volkomen uit elkaâr, terwijl elders de verbindingen, wanneer men niet op de compositie in het geheel let, nog met meer of minder vaardigheid tot stand gebracht zijn.

dus nemet inde deerste bouc
so wiere an naide enen douc
van valscher rimen, hi mesdoet,
want die rime es al goet.

In de reeds genoemde slotregels van het vierde boek, die hij er aan toevoegde, toen hij het oordeel zijner geliefde had vernomen, luidt het

die vierde bouc neemt hier ende
some jeesten diere in staen
*
ic rade dat hi ten ghenen ga
diet can ende hem mach wisen,
so sal hi die materie prisen.
dese bouc ende die derde mede
die sijn swaer in somegher stede.
dat hebbe ic bedi ghedaen,
dat gheen riese sullen verstaen,
die goede bouke onweert maken,
alsi in die rime mesraken.

Nog eens aan het slot van het geheele werk laat de dichter zich aldus hooren

die materie es haerde swaer;
ende ooc om een half jaer.
was over dien bouc ghedicht.
ware die materie licht,
so waert te lachterene mere
haddicker in mesgrepen sere.

Het laatste oordeel over de moeielijkheid van de stof wordt voldoende verklaard door de talrijke wetenschappelijke uitweidingen en aanmerkingen evenals ook door de philosophisch-moralische bespiegelingen, gedeeltelijk in subtile allegorien gehuld, welke in dezen omvang zeker nog nooit in de poëzie waren ingevoerd. Ook hetgeen ten opzichte van het derde en vierde boek uitdrukkelijk gezegd is, zal wel op iets dergelijks uitloopen. Of de reden nog duidelijker aangegeven was, waarom menigeen het vierde boek alleen niet kon begrijpen, mogen wij ten gevolge van de verminking (die ook hier weer gelijk zoo dikwijls op gewichtige plaatsen, voorkomt!) niet stellig zeggen. »Dit boek en het derde zijn gedeeltelijk moeielijk" luidt het dan aanstonds. Het derde boek bevat de uitweiding over de zons- en maansverduistering en al vroeger (271 vgg.) een soortgelijk onderwerp, het vierde de groote allegorie van het bezoek van den Slaaps bij de godin Victoria, welke M. voor het grootste gedeelte vertaalde, maar gedeeltelijk ook zelf uitvond. Buitendien bevat dit boek de uitweiding over de joodsche geschiedenis, die M. *in overslaghende rimen* dichtte. Op deze alleen doet te Winkel (Maerlants werken beschouwd als spiegel v. d. 13de eeuw bl. 399) de slotregels van het 4e boek slaan. Zij kan mede in aanmerking komen, vooral wanneer, naar het schijnt, M. de gekruiste rijmen het eerst heeft ingevoerd. Alléén dit stuk bedoelt echter M. voorzeker niet, maar het zijn ook, en wel voornamelijk, de ten opzichte der stof nieuwe zaken, welke deze boeken nog moeielijker deden voorkomen èn aan den dichter zelf, èn aan het publiek, en van welke de eerste verwachtte, dat zij de rijmelaars onder de kopiïsten zouden kunnen terughouden, om zijne verzen te verknoeien. Helaas werd hij in deze verwachting te leur gesteld.

Niet alleen echter in deze dingen, maar ook ten opzichte van den

vorm zal M. wel gevoeld hebben dat hij nieuwigheden invoerde. Anders zou ik mij de zorg voor zijne *rimen*, op wier deugdelijkheid hij trotsch is, niet kunnen verklaren. Maar waarin bestonden zijne nieuwigheden? Of hij aangaande den versbouw zich aan strenger eischen heeft onderworpen moeten wij vooreerst daarlaten. Ik durf niet beweren, de wetten voor de détails van den mnl. versbouw voldoende te kennen, om deze vraag te beslissen, al twijfel ik ook niet of ze zijn oorspronkelijk dezelfde geweest, welke Amelung (Zeitschr. f. d. philol. III 278 vgg.) voor een gedeelte van de nederrijnsche en middelduitsche werken heeft gevonden [1]). De tekst van den Alex. is buitendien zoo bedorven, dat wij daaruit ook nooit iets zouden kunnen opmaken. Of bedoelt M. slechts de eigenlijke rijmen? In dit geval zou hij of als een van de eerste geheel zuivere rijmen hebben ingevoerd — en dan moeten wij enkele plaatsen in zijne werken, waar bij onze latere onderzoekingen nog onzuivere rijmen overblijven, insgelijks voor bedorven houden — óf als een van de eersten de onzuivere rijmen verminderd en op bepaalde gevallen beperkt hebben. Wanneer hij vreest, toch misschien hier of daar te hebben *misgrepen* en bidt te verbeteren, wat verbetering behoeft, zoo zou dat op versbouw en rijmen, maar ook — en dat is mij waarschijnlijker — op den stijl kunnen slaan. Zoo als wij zien, zijn dit vragen, welke wij nu nog niet met volkomen zekerheid kunnen beantwoorden. Maar hiertoe althans geven zij ons het recht en de verplichting: a priori aan te nemen dat M. ten opzichte van den vorm strenge wetten heeft opgevolgd, en waar geknoeid is, niet, wat het eenvoudigste en gemakkelijkste is, het aan den man te wijten, die zeker niet uit ijdel grootspraak zijne rijmen voor goed verklaarde.

Wij mogen onderstellen dat de bewerking van de zoo geliefde stof in de volkstaal uit de pen van eenen man, die later als dichter hoog geprezen werd, door de tijdgenooten goed is opgenomen, al heeft ook misschien, zoo als wij vermoedden, die nieuwe richting niet aanstonds volkomen het veld mogen winnen. Directe bewijzen voor de bekendheid van het gedicht hebben wij weliswaar niet, behalve de plaatsen, waar M. zelf in zijn latere werken er over spreekt. Melis Stoke heeft zelfs stellig een ander werk voor oogen, wanneer hij zegt (5, 425 vgg.),

Alexander wilde niet ghedoghen
dat si quamen voor sinen oghen,
de Darius doden haren here,
ende dede hem so groot onnere
dat hise slepen dede met scanden,
voeten binden ende handen
ende deetse hanghen bi der kele,
of pinetse anders also vele,
als men ghescreven noch mach sien,
ende sprac: dit mochte mi ghescien,
dien ic alre beste betrouwe
mach mi best beraden rouwe.

Eerder is de toenaam, welken dezelfde schrijver aan Jan van Renesse

[1]) Vgl. Behaghel Eneide bl. CXVIII aant.

geeft, *de hovesche viant* (10, 247), uit Maerlants gedicht afkomstig, waarin Alexander met dezen naam wordt genoemd. Dat eene plaats uit de veel jongere klucht »Nu noch" (bij Moltzer Dram. Poëzie) eene onnauwkeurige herinnering aan Maerlants Alex. bevat, mag men niet stellig beweren; het is mogelijk, meer mogen wij niet zeggen. De *pape* zweert aldaar, (vs. 220), bij alle mogelijke geesten, dan ook *bij der sonnen boom en bij der manen, die Alexander verfierde in wane.* Met iets meer waarschijnlijkheid mogen wij bij Dirc Potter en bij den onbekenden schrijver van een gedicht, uit hetwelk ons een fragment bewaard is, de bekendheid met het werk van M. veronderstellen. Ik heb er over gesproken in de aanteekeningen op 1, 183 en 1, 1089. De tijd zal wel een en ander zekerder bewijs voor den opgang van Maerlants gedicht vernietigd hebben.

Volledigheidshalve zou ik te dezer plaatse ook rekenschap er over moeten geven, wat M. aan zijne voorgangers in de kunst heeft te danken. De beantwoording van deze vraag zou eene uitgebreide studie vereischen, welke vooral daarom moeielijk is, omdat wij over de chronologie van de mnl. dichtwerken eigenlijk vooralsnog weinig zekers weten. Wat heeft er toch van de ons bewaarde met zekerheid vóór M. bestaan? Ik beken dat ik eene soortgelijke onderzoeking niet ondernomen heb en daarom op deze vraag geen beslissend antwoord kan geven. Slechts één feit is gemakkelijk te constateeren, t. w. de invloed van Willems werk *Van den vos Reinaerde.* De door dezen dichter zoo levendig geschilderde tafereelen moeten M. duidelijk voor oogen hebben gestaan, want de herinneringen daaraan doen zich in zijn werk niet zelden voor. Zeer duidelijk is de volgende. Toen Darius in den slag in 't nauw is gebracht zegt M. (3, 395 vg.)

al es Daris staerc ende coene. | *wat raedi hem nochtan te doene?*

en van den in den boom vastgeklemden beer luidt het (Rein. 689 vgg.)

wat raeddi Brunen te doene?
dat hi was sterc ende coene
| *sal hem niet ghehelpen moghen.*

De adjectieven *staerc ende coene*, welke bij Darius niet bijzonder te pas komen, verheffen het boven twijfel dat M. aan den Rein. dacht. Vs. 4, 691 vgg. verhaalt M. van Samson

die Philisteen hadden beringht
tere tijt in een woestine;
| *daer was lichtelike ghedinght.*

Dinghen is eigenlijk iets voor het gerecht verhandelen. Op onze plaats is bedoeld, het pleit werd gemakkelijk beslist, indien Samson aanstonds tot de daad overging en de Philistijnen met eene *eselskake* doodsloeg. Bij ons aan den Rijn zegt men in de gemeenzame taal *nicht lang* (of *lange*) *dinger machen*, zeer gaarne in soortgelijke situaties, maar ook algemeen voor »niet dralen". Te vergelijken is ook het hd. gemeenzame

kurzen process machen of verzwakt *wenig worte verlieren*. Eene gelijke uitdrukking vinden wij Rein. 780

dit was beneden ere riviere | van menighen dorper was beringhet.
dat Brune, onsalichst alre diere, | doe was daer lettel ghedinghet

d. w. z. er werd weinig gepleit, men ging terstond tot dadelijkheden over. Op te merken is ook het overeenstemmende rijm *beringhet*: *ghedinghet*. Weliswaar is het zeer mogelijk dat *daer was lettel* (of *lichtelike*) *ghedinghet* eene gebruikelijke spreekwijze was; ook Veldeke zegt Eneide 562 *ich wold en gerne gnoech geven met lichten gedinge âne penninge;* vgl. ook mhd. *dâ wart ein kurzes dingen* (Gregorius 3116). Misschien bevatten ook eene herinnering de verzen 2, 256 vgg. Bij het naderen van het Perzische leger luidt het

men mochte harde verre horen | van verren hoordemen tghedinghe.
van dien hoornen die donringhe.

Deze verzen herinneren aan Rein. 312 vgg. waar van de hanen, die de doode hen brengen, gezegd wordt

men mocht harde verre horen | dus sijn si comen int ghedinghe.
haerre tweer caerminghe.

Weliswaar de overeenstemming is niet bijzonder karakteristiek. Er is echter eene bijzonderheid, die mij toch de plaatsen doet vergelijken, t. w. het subst. *ghedinghe*, hetwelk ook M. in het rijm heeft, weliswaar in eene andere beteekenis, dan waarin het in den Rein. staat. Maar wij zouden op deze wijze kunnen verklaren, waarom M. juist dit woord hier in eene minder gewone beteekenis heeft gekozen. Even als van den bedreigden Brune *al hadde Brune lettel ghemaex* (Rein. 736), heet het Alex. 3, 203 van den gewonden Negusar *Negusar hadde luttel ghemaex* en 3, 186 *dese drie hadden luttel ghemaex*. In alle drie gevallen staat *aex* in het rijm. Reeds Martin heeft deze plaatsen vergeleken. Misschien mag men ook vergelijken Rein. 1258

alse Tibeert dat ghesach | dat hi emmer sterven soude

met Alex. 3, 25

Soroas hadde versien | dat hi emmer soude sterven.
dat hem soude ghescien

Martin plaatst verder naast elkaâr Rein. 676 *Bruun peinsde om sijn ghewin* en Alex. 3, 212 *Philotas peinsde om sijn ghewin*, daarnaast echter ook nog plaatsen uit andere schrijvers, waar men dezelfde spreekwijze terugvindt. Vgl. verder Rein. 61 *nu gaet hier up eene claghe*, Alex. 9, 612 *nu gaet hier up enen strijt;* Rein. 875 van den gewonden beer *ende sloech met beden sinen lanken*, Alex. 3, 269 van de in den strijd gewonden *die een slouch met al den leden* en zie ook de aant. op 5, 85.

Deze plaatsen te zamen genomen rechtvaardigen stellig het uitgegesproken vermoeden. Men lette er ook op dat de verzen uit den Rein. voor het grootste gedeelte tot de »aventure" van Brune behooren en die uit den Alex. tot het verhaal van den slag bij Issus in het begin van het derde boek. Wellicht had M., toen hij deze partie dichtte, deze »aventure" op nieuw gelezen of gehoord.

IV. MAERLANTS BRONNEN.

De dichter noemt zelf als het werk, hetwelk hij bij zijne vertaling (1, 69; 5, 1238; vgl. Rb. 18440 vg.) voor zich had, het gedicht van Wouter van Chastelioen 5, 921 en 7, 696. De Alexandreis van Gautier de Chatillon of de Lille (het laatst — helaas zonder varianten — uitgegeven door Müldener: M. Philippi Gualtheri ab Insulis dicti de Castellione Alexandreis, Teubner 1863) geschreven in de jaren 1176—81, of wellicht reeds 1170—75, maar eerst na 1180 in 't licht gegeven (z. Toischer Über die Alexandreïs Ulrichs von Eschenbach, uit de Sitzungsberichte van de Akademie te Weenen Jaar 1880 (Deel 97) bl. 4 vgg.) vinden wij dan ook werkelijk in het dietsche werk woordelijk vertaald. Maar in het laatste zijn ook een aantal détails uit de Alexandersage opgenomen, die wij in het latijnsche gedicht niet aantreffen. Het grootste gedeelte van deze stof gaat oorspronkelijk op een der werken terug, welke Pseudokallisthenes in het Westen bekend maakten, dus op Julius Valerius of op de Historia de Praeliis [1]); maar een en ander er van ligt ook buiten de aan Ps(eudokallisthenes) zich aansluitende groep, en de bronnen daarvoor moeten elders gezocht worden.

Wij willen de toevoegsels naar het vervolg opgeven en in zoo verre kenmerken, als noodig is, om het verschil van andere bewerkingen in het oog te doen vallen.

1) Gautier brengt dadelijk den reeds opgroeienden Alexander op het tooneel, klagende over de schatplichtigheid van zijn vaderland. M. spreekt eerst echter nog over de afkomst van Alexander 1, 71—410. Een machtig koning woonde in Griekenland, maar hij was aan de Perzen schatplichtig, want Xerxes had het geheele land onderworpen. Filips had eene schoone vrouw, Olympias, van twijfelachtige trouw; dientengevolge weet men niet zeker, wie de vader van Alexander was. Aristoteles zegt, dat het Neptanabus is geweest. — Deze was koning van

---

[1]) Aangaande de litteratuur over deze en de jongere bewerkingen z. Zacher Pseudokallisthenes; behalve het daar genoemde twee opstellen in de Zeitschr. f. deutsche Philologie X en het boven genoemde boekje van Toischer.

Egypte, een groot sterrekundige en toovenaar, die door *nigromantie* de aanvallen van zijne vijanden te niet deed. — Maar eens zag hij dat hij sterven zou en vlood naar Macedonie. — Filips was afwezig. Olympias doet Neptanabus tot haar komen om hem over het lot van haren echtgenoot te ondervragen. Neptanabus in liefde ontstoken voorspelt haar dat zij een door de goden gezonden kind zal ontvangen, hetwelk bestemd is, zijnen vader en zijn vaderland te wreken. Hij verschijnt haar in de gedaante van eenen draak, na haar te hebben voorgespiegeld dat Ammon in deze gedaante tot haar zou komen. — Beangst wegens hare zwangerschap verzoekt Olympias hulp aan den toovenaar. Deze doet Filips den droom verschijnen, waardoor hij gerust wordt gesteld. Later doet de koning in spijt daarvan verwijten aan Olympias. Neptanabus vertoont zich aan hem als een draak en een arend. — Eene hen legt een ei op het kleed van Filips, waaruit een draak voortkomt enz. — Kallisthenes verklaart deze verschijning. — Bij de geboorte van Alexander beeft de aarde; donder en bliksem; regen en steenen vallen van den hemel; in Egypte spreekt een lam; twee arenden vechten boven de kamer. — Het kind krijgt tot *maechtoghe* Leonides, tot *meester* Aristoteles; Neptanabus onderwijst het in de sterrekunde. Alexander stoot dezen van eene rots af enz.

Opmerkelijk is hier voornamelijk dat Kallisthenes de verschijning verklaart. Van de teekenen bij de geboorte van Alexander gewaagt ook Gaut., maar eerst X 342 vlgg.

2) 1, 743—66. Pausanias *dede Olympiase lachter* en verwondde Filips. Alex. brengt den misdadiger tot zijnen stervenden vader, die hem doodsteekt.

3) 1, 822—904. Als Alexander tegen Athene optrekt, verhaalt G. kortelijk *interea senibus in Palladis arce receptis Aeschines eloquitur*, *coeptaeque Demosthena litis arguit et pace ostendit nil tutius esse*. M. spreekt meer uitvoerig. Domestoen herinnert aan den wel gelukten tegenstand van Athene tegen Xerxes, ook tegen dit kind zouden zij op kunnen. Daarentegen wijst Encines er op dat zij altoos aan Macedonie waren onderdanig' geweest.

4) 1, 1041—48. Nadat Alexander Thebe verwoest had, zonden de Romeinen door Emulius hem de Romeinsche kroon. G. gewaagt van dit feit eerst X 322 vlgg.

5) 1, 1139—86. Toen de Macedoniers in Azie geland waren, verhalen in den eersten nacht de wachters onderling een geval, hetwelk Alexander gebeurd was ten tijde dat hij den koning *Claes van Atervaen* overwon. Niet lang na deze gebeurtenis zond de koningin van Indie aan Alexander eene boodschap bij monde van eene uitnemend schoone jonkvrouw. De koning werd door hare schoonheid zoo ingenomen dat hij door zijnen knaap haar een aanzoek liet doen. Maar Aristoteles doorzag, dat dit meisje met slangen en venijn was opgevoed, en dat hare vleeschelijke aanraking oogenblikkelijk den dood zou brengen. Dus ontsnapte Alexander door de wijsheid van Aristoteles aan dit ongeluk.

De overwinning van koning Nicolaus, op welke M. hier zinspeelt, verhaalt hij echter evenmin als G. In *Atervaen* is nog duidelijk het verkeerd gelezen *Acarnania* van Jul. Valerius te herkennen.

6) 2, 615—36. Gaut. heeft slechts 269—71 *At Sisenes*, *tacite quia rem suppresserat*, *auro creditur a Dario furtim corruptus*, *eumque mors iniusta ferit*, *non ignorante tyranno.* Het uitvoeriger verhaal van M. veronderstelt eene kennis van deze gebeurtenis, die hij onmogelijk uit de woorden van Gaut. kon putten; vgl. Curtius III 7, 11—15. (Gaut. is hier zóó onverstaanbaar duister dat zich

toch het vermoeden opdringt dat zijn tekst eene leemte heeft. Maar met de uitgave van Müldener komt de St. Gallensche van 1698 (excudebat Jacob Müller) overeen.)

7) 2, 719—846. Na Tyrus vernield te hebben trekt Alexander tegen Jeruzalem op. De patriarch met de geheele priesterschap gaat hem te gemoet. Alex. herkent in hem de verschijning, die hij vroeger eens had, betoont eerbied aan de priesters, trekt alleen de stad in en offert naar het daar geldende gebruik. Toen de Joden, die Salmanassar tusschen de Kaspische bergen gedreven had, dit hoorden, zonden zij naar Alexander om hulp tot hunne bevrijding. De koning doet zich inlichten, wat voor lieden zij waren, en daar hij het meest ongunstige verneemt, besluit hij de eenige nog overige opening in het gebergte toe te metselen. Op zijne bede wordt het gat door God gesloten. Dus zijn de 10½ geslachten tot heden toe gevangen.

G. zinspeelt aan het eind van het eerste boek op den tocht naar Jeruzalem. Hier heeft hij er niets van.

8) 3, 911—928. Alexander vindt in Egypte een beeld van Neptanabus van bruin marmer, hij kust het en begroet hem als zijnen vader. Hij sticht Alexandria. Ook straks daarna, bij het bezoek in het Ammonium in Lybie, treffen wij nog enkele trekken aan, die hiertoe behooren.

9) 4, 1109—32. Als Alexander voor den slag bij Arbela het Perzisch leger genaderd is, neemt hij alle dieren zooveel hij er vindt, schapen, koeien, varkens, paarden, ezels en geiten en bindt hun heesters aan de staarten, het hoofd en de ooren. Zoo nadert hij de Perzen, welke ten gevolge van het stof meenen een geweldig heir voor zich te hebben.

10) 4, 1271—1396. Voor denzelfden slag wenscht Alexander zelf met Darius te spreken. Met Emenidus, dien hij bij de ondiepte van de rivier beveelt te wachten, maakt hij zich op weg en komt in het Perzische leger. Hij begroet Darius in *caldeuscher tale* en vraagt hem, wanneer de slag plaats zou hebben. Darius meent dat hij zelf Alexander is. „Neen, ik ben zijn bode" antwoordt hij. Darius noodigt hem uit bij hem te eten; hij stopt de drinknappen weg enz. Pasarges herkent hem; hij ontsapt en toent aan de zijnen tot kenteeken de nappen.

11) 5, 772—92. Darius stuurt na den slag bij Arbela eenen brief aan Alex. hij zou hem zijne familie teruggeven. Daarvoor biedt hij hem Perzie en Medie aan; maar Alex. wil het niet doen.

12) 5, 819—834. Darius schrijft aan Porus dat hij hem te hulp zal komen. Zijn volk belooft hij groote soldij, hem zelven Bucefal.

13) 6, 85—88. Bij de nieuwe verdeeling van het leger vermeldt M. niet alleen dat duizend *baroene* eenen *chiliaerk* zullen hebben, maar ook dat over tien ridder een *conincstavel* zal geplaatst worden, die in 't Grieksch *decurioen* heette.

14) 6, 137—48. Tusschen de schatten in Susa vindt Alexander ook den gouden wijngaard van Ahasverus. De druiven waren van edelgesteenten, de takken van zilver, de bladeren van goud, en hij rustte op een latwerk van ivoor en ebbenhout, hetwelk op marmeren pilaren stond.

15) 6, 373—400. Alexander krijgt de tijding, dat Parmenio overwonnen en zijn volk in Persepolis gevangen was. Hij wil wraak oefenen tegen de stad. De rivier Araxes, die hij passeeren moet, is zeer snel, zij vliegt als eene pluim voor den storm. Geen meester was nog zoo bekwaam, dat hij er eene brug over

kon maken. Alexander zoekt de plaats waar de rotsen het dichtst te samen komen en doet daarover eene brug slaan. Bij het aanbreken van den dag verrast hij de stad en verovert ze. G. heeft daarvoor slechts (161 vlgg.) *vix bene purgato noctis caligine coelo traiiciens Macedo molimine pontis Araxen, Persepolin festinus adit captamque* etc. Het verdere verhaal veronderstelt dan echter wel dat er Macedoniers in de stad werden gevangen gehouden.

16) 6, 1104 vg. Terwijl Gaut. van Patron alleen zegt (190) *Graeci dux agminis* en later (150) *liquimus Europam* (bij Curtius 5, 11 *amisimus Graeciam*) voegt M. er bij *hi hadde sijn lant verloren, doe Alexander Athenen wan.*

17) 8, 8—13. Na de begrafenis van Darius laat Alexander Parmenio als stadhouder van Medie te Ecbatana achter. In het verdere verhaal van Gaut. wordt dit feit ook verondersteld, maar het is nergens uitdrukkelijk opgegeven.

18) 8, 17—26. In Hyrcanie vindt Alexander vele dieren; drie dagen moet hij tegen hen vechten. Gaut. 8, 4 vgg. slechts *in cuncta pericula praeceps Hyrcanos subiit armato milite fines, quos ubi perdomuit* etc.

19) 8, 27—62. Alexander had eenen *camerlinc* met naam Bogoa, die een vriend van Narbesines was. Op verzoek van dezen laatsten is Bogoa bij Alex. zijn voorspraak: „deze was door Bessus misleid". Alexander belooft listig Narbesines tot den hoogsten te maken. Aldus kreeg hij hem en zijnen geheelen aanhang in zijne macht. Gaut. zegt alleen (6) *vitam . . . cruentus ab ipso Narbazanes molli Bogoa supplicante recepit.* De afloop wordt bij M. later een andere (vgl. no. 22).

20) 8, 281—310. Bij het verhaal van de samenzwering heeft M. alweer enkele détails meer dan Gaut., die de zaak slechts met deze woorden inleidt (83 vgg.) (*Philotas*) *grande nefas Cebalino indice perlatum certis rationibus ad se suppressit biduo donec Metrone cruentum comperiente scelus proprio cadit ense ligatis complicibus Dimnus.* M. verhaalt: een schildknaap van Philotas met name Dimus, en een ander, Nicomachus (deze wordt later ook bij Gautier genoemd) spraken samen; toen zuchtte Dimus. Op de vraag van Nicomachus verraadt hij zijne deelneming aan eene samenzwering. Nicomachus vertelt de zaak aan Cebalijn, eenen neef van Philotas; deze aan Philotas met de opdracht het aan den koning mede te deelen. Maar Philotas zweeg ter wille van Dimus drie dagen. Toen Cebalijn dit merkte, verried hij het komplot aan Metroen en deze aan Alexander, die de verraders deed gevangen nemen. Dimus trok het zwaard en doodde zich zelf.

21) 8, 802—910. Het volk in Bactrie durft Alexander niet tegenstaan; Bessus vlucht in een kasteel, waar zijne eigene vrienden hem vangen en aan Alexander overgeven. Gaut. 337 volgg. *nec destitit . . . . donec ab Eoo monstrum implacabile tractu attrahitur vinctus praesentaturque furenti Bessus Alexandro.*

22) 8, 829 vgg. Alexander geeft niet alleen hem, zoo als bij Gautier, maar ook Narbesines (vgl. no. 19) aan den broeder van Darius. „Ik heb mijnen eed niet verbroken" zegt hij, „hang hem op aan de hoogste galg!"

23) 8, 1077—1239. Oorlog tegen de Scythen. Gautier spreekt over den strijd en de onderwerping slechts zeer in het algemeen in drie regels. M. verhaalt het uitvoerig. Alexander verdeelt zijn leger in drie afdeelingen, — de aanvoerders worden genoemd — en gaat over den Tanaïs. De koning Baradach verschijnt aan het hoofd van de Scythen. Alexander vecht tegen dezen, en Baradach sneuvelt. De Scythen vluchten. Op de vervolging wordt Alex. door tien mannen

omringd, maar Clitus bevrijdt hem. Nu komt hem Dromoen te gemoet, de snelle, dien niemand kon achterhalen. Ook deze sneuvelt en de Scythen onderwerpen zich.

24) 9, 6—10 en 14—17. Bij het gewagmaken van den dood van Clitus, Hermolaus en Kallisthenes wordt er bij gevoegd dat Alexander ze ten onrechte doodde en uit berouw er over drie dagen niets at. Ook geeft M. onafhankelijk van G. de reden voor de vermoording van Clitus op, omdat hij zich beroemde den koning van den dood gered te hebben.

25) 9, 81—120. Porus schrijft aan Alexander en verwijt hem zijne vermetelheid; hij zou met schande omkeeren. Zij hadden Griekenland al lang kunnen veroveren, maar het was hun te arm. Alexander zegt aan zijne lieden, dat zij niet moesten vreezen, en dat dit slechts grootspraak evenals bij Darius was. Porus geeft hij tot antwoord: de Grieken zouden Indie des te liever veroveren, indien het door zijne schatten hun land zoozeer overtrof.

26) 9, 508—36. Na de vlucht van Porus uit den slag (bij Gaut. raakt hij reeds hier in handen van Alexander) komt Alexander met hem eene wapenschorsing van 20 dagen overeen. Hij stelt Porus een tweegevecht voor. „Waarom zullen arme lieden onzen twist ontgelden?" Porus willigt in.

27) 9, 575—729. De dag van het tweegevecht nadert. De wapenrusting van beiden wordt geschilderd. Alexander beproeft de kunst van Porus in het schermen, door zich onhandig voor te doen. Porus slaat hem op den helm en zijn zwaard gaat stuk door de diamanten daarop. — Porus wordt gewond, maar hij herstelt zich weder. Alexander ontvalt het zwaard. Porus spreekt hem toe, hij moest terug keeren; Alexander geeft een trotsch antwoord, en het gevecht wordt voortgezet. De lieden van Porus beginnen eenen zang; en toen hij zich naar hen omdraait steekt hem Alexander in zijn *fondament*, zoodat hij nederstort. Alex. brengt de Indiers door overreding tot onderwerping. Met de waarneming dat Porus maar schijndood was, keert het verhaal tot G. terug.

28) 9, 789—822. De koningin Candacis van Ethiopie stuurt aan Alex. rijke geschenken, die nauwkeurig worden opgesomd.

29) 9, 984—86. Abisari (welke later ook bij Gautier wordt genoemd als een Indisch, aan Alex. onderworpen, vorst) wordt hier als gebieder van Subdraca voorgesteld. Hij vlucht bij de verwoesting van de stad.

30) 9, 1193—1348. Op zijne tochten in Indie komt Alex. naar Argira, waar zilveren bergen zijn. — Lemnes, lieden zonder hoofd met varkensborstels. — Vogels van achteren als leeuwen, van voren als arenden. — Eiland Crisa, gouden bergen, krokodillen en draken. — Ichthyophagen. — Gymnosophisten, die aan Alexander eeuwig leven vragen. — Eiland Tamprobana, daarop tien steden en veel edelgesteenten. — Macrobienen, twaalf ellen groot, als van ijzer en staal geschapen. — Bron met zoo helder water, dat alles wat men er in wascht glimt als olie. — Zeetocht. Zij komen aan het Paradijs, dat hun eene schitterende burg schijnt. Eene stem van boven roept „Alexander." „„Kent men mij hier?"" vraagt hij, „„aan wien behoort dit land?"" „Aan denzelfden Heer, dien gij in den droom hebt gezien." Men werpt hem eenen steen van boven toe, en de stem raadt hem de terugkeer aan. Alexander volgt de vermaning op. De steen heeft de vorm van een menschenoog; hij weegt zwaarder dan alle schatten; maar een stofje aarde trekt hem neer. Uitlegging.

31) 10, 160—85 worden de daden van Alexander opgesomd. Gaut. noemt

alleen wat uit den inhoud van zijn werk volgt, M. buitendien, wat zijne toevoegsels bevatten en bovendien nog: overwinning van Claus van Atervaen, onderwerping van Thracie, Marone, (ontvangst van de Romeinsche kroon), overwinning van Luca en Pisa.

32) Onder dit nommer vermeld ik een tal van namen uit het gedicht van M., die wij bij Gaut. niet terugvinden. 2, 617 wordt Narbesines genoemd *groot here van Oscanie.* 2, 885 wordt *Hector*, Parmenions zoon, onder de aanvoerders genoemd, terwijl bij Gaut. er niets van staat, de persoon zelf echter veel later bij eene andere gelegenheid op het tooneel komt — 4, 375 en 7, 593 *Telico* de gade van Darius. — 7, 483 het riviertje, waaraan Darius sterft heet *Albene;* bij Gaut. geen naam. — 7, 539 vlgg. *Dime* de zuster, *Rixcolie* de dochter en *Daris* het zoontje van Darius. — 9, 197 Andromachus is de zoon des konings van *Agriane* (bij Gaut. alleen *regum generosa propago*). — 9, 1055 heet Taxiles koning van *Alobodine*, waarvan Gaut. niets zegt. — 10, 1003 *Sulcus* medeplichtige van Antipater, 10, 134 *Semberis* desgelijks.

Eene andere groep van toevoegsels blijft nog later te bespreken.

De onder 1, 2, (3), 4, 7 (?), 8—12, 22 (met het slot van 19) 25, 26, 28, 31 genoemde stof gaat oorspronkelijk op Ps. terug.

Ik voeg hier eenige opmerkingen over deze verhalen aan toe.

Ad 1). De naam van den egyptischen toovenaar luidt hier *Neptanabus*, terwijl de oorspronkelijke vorm *Nectanabus* is. De vorm met *p* staat ook in den engelschen Kyng-Alisaunder, verder in het werk van Adam Davie The life of Alexander (Favre bl. 140), in het prozaverhaal van Jehan Wauquelin *Neptanebus* (ibid. bl. 16). Ook in den Spiegel hist. noemt M. hem *Nebtanabus* of *Neptanabus*. De meeste uitgaven van Vincentius hebben *Nectanabus*, maar de hss. moeten ook den anderen vorm gekend hebben, en hij is ook in enkele uitgaven overgegaan, althans in die Lugduni 1558 in 4°, uit welke Favre bl. 98 citeert; vlg. ook Favre bl. 106 aant. 2. *Neptanabus* ook bij Dirc Potter (vgl. mijne aant. op 1, 183—85). Deze vorm was dus ook niet zelden gebruikelijk en, zoo als het schijnt, vooral in het Noorden van Frankrijk, de Nederlanden en Engeland. — Aangaande de voorzegging over Alexander, die van de bekende bewerkingen afwijkt, z. mijne aanteekening op 1, 183. — Dat Kallisthenes de verschijning met de hen en haar ei uitlegt, vind ik nergens terug. Als naam van den uitlegger vind ik slechts Antiphon in Ps (Zacher (Pseudokalliothenes) bl. 114) die in den King Alisaunder tot Abyron is geworden [1]).

Ad 7). Met de onder dit nommer genoemde feiten staan wij misschien slechts gedeeltelijk, misschien geheel niet op den bodem van Ps. Den tocht tegen Jerusalem en de ontmoeting met den hoogepriester verhaalt

---

[1]) Ter loops merk ik op dat met dezen Abyron misschien de toovenaer *meester Abrioen von Trier* in Rein. II samenhangt Vgl. echter De Vries in het Tijdschr. voor Ndl. Taal- en Letterk. II 80.

Flavius Josephus uitvoerig. In de groep van Ps. verschijnt hij als eene van de stellig jongste interpolaties in de recensie C' (Zacher bl. 137), maar in een geheel anderen samenhang en heeft geenszins van hier uit verderen invloed uitgeoefend. Toch kent al het fransche gedicht van Lambert li Tors en Alexandre de Bernay het verhaal op de juiste plaats, t. w. na de verovering van Tyrus (Weismann 2, 322). Zoo als ik zeide, ook Gaut. kent het. Hij spreekt er niet van op de juiste chronologische plaats, maar aan het slot van het 1ste boek dadelijk na den droom van Alexander zinspeelt hij er op met de opmerking dat het feit na de verovering van Tyrus plaats had. Het is echter niet te betwijfelen, dat M. het verhaal nog van elders heeft gekend.

Nergens heb ik het nauwe verband van de andere gebeurtenissen in 7, de insluiting van de onzuivere volkeren tusschen de bergen (Zacher bl. 165 volg.) met den tocht naar Jeruzalem terug gevonden. Zoo ver als ik de geschiedenis van de sage overzie, staan de twee feiten in 't geheel niet in samenhang met elkaar. Wij zouden niets onwaarschijnlijks aannemen met te veronderstellen, dat zij eerst door M. in dezen samenhang waren geplaatst. Maar al is Maerlants verhaal met dat van Gog en Magog nauw verwant, het wijkt er toch ook aanmerkelijk van af. Meer overeenkomst heeft eene bewerking in de Chronica regia St. Pantaleonis (Annales Colonienses Maximi) (Favre bl. 135), en even merkwaardig als de overeenstemming in den inhoud is hier nog iets anders; na nl. gesproken te hebben van de ontmoeting bij Jeruzalem, gewaagt de kroniek nog van Alexanders tocht naar Pamphylië en gaat dan onmiddellijk voort: *Post haec Alexander cum venisset ad montes Caspios miserunt ad eum filii captivitatis X tribuum* etc. Dus ook hier eene nauwe vereeniging tusschen de twee gebeurtenissen, als is zij ook niet zóó nauw, als bij M. Ook in de Historia scholastica van Petrus Commestor lib. Esther cap. IV en V volgen de beide verhalen op elkaâr. Maar met de Annales Colonienses gaat de overeenstemming nog iets verder, zoo als blijken zal, als wij ter gelegenheid van no. 30 nog eens hierop terugkomen (z. beneden bl. XXVI vg.) [1]).

Opmerkelijk is het verhaal onder no. 22. Vergelijken wij daarmede no. 19, zoo hebben wij klaarblijkelijk eene poging om tegenstrijdige voorstellingen van de gebeurtenis te vereenigen. In 19 komt Narbesines op eene met de geschiedschrijvers strookende wijze in de macht van Alexander, maar er wordt dadelijk de listige belofte bijgevoegd, die uit Ps. afkomstig is. Narbesines blijft dan geheel ongemotiveerd in het leven, slechts om hem, nadat ook Bessus in handen van Alex. geraakt is, (22) te zamen met dezen, zooals bij Ps. te kunnen laten sterven. De

[1]) Dezelfde sage vertelt M. nog eens in de aardrijkskundigen uitweiding 7, 903—12 naar de bron, die hij bij de geheele passage voor zich had.

belofte van Alex. komt meer overeen met de redactie, die Jul. Valerius volgt (vgl. Weismann 2, 262 tegen 104).

Ook bij 26 zien wij. grooter overeenstemming met V(alerius) in het sluiten van eene wapenschorsing van 20 dagen (Zacher bl. 144, Weismann 2, 264 en 151).

No. 28 bevat schrale overblijfsels van de in de andere bewerkingen zoo uitvoerig behandelde episode van Candace. De geschenken toonen tot zelfs in de cijfers eene in het oog loopende overeenstemming met het oude verhaal; zij hellen weêr meer naar V over (vgl. Weismann 2, 273 en 196). Daarmede wil ik echter geenszins beweren dat men aan eene onmiddellijke afleiding uit V moet denken. Ook de Julii Valerii Epitome (edid. Zacher Halle 1867) komt aangaande de bij 22, 26 en 28 besproken gegevens nog met V overeen, behalve dat zij (*pantheras*) *quatuor milia* in pl. van *quatuor* heeft [1]).

In 31 is *Maroen* stellig bedorven uit *Methone* bij Ps, *Mothana* bij V *Methona*, *Motena* Epit. (Zacher bl. 116 no. 23), *Pise* is eene herinnering aan den wedloop te Pisa, waar Alexander den koning Nicolaus ontmoette; Thracië wordt bijkans in denzelfden samenhang bij Ps. genoemd (Zacher bl. 117 no. 26). Van waar is *Luka* afkomstig? Ik vermoed daarin een overblijfsel van *Lykaonië* (*Lucanië*) (Zacher bl. 117 no. 26).

Ook de onder 30 opgesomde avonturen vinden gedeeltelijk hun voorbeeld in de verhalen van de Pseudokallisthenische groep, maar zij veronderstellen gedeeltelijk ook andere bronnen. Deze ongerijmde verdichtsels doen zich overal zóó voor, zij worden tot zoo vluchtige substantiën, dat het moeielijk valt ze na te gaan. Zelf in Maerlants gedicht zal men een en ander tweemaal verteld vinden. Den tocht naar het Paradijs vinden wij bij Lamprecht 6692 vgg. en in het oude fr. gedicht. Men vermoedt dat dit verhaal, hetwelk desgelijks uit de joodsche traditie afkomstig is en door eene latijnsche bewerking *Alexander Magni iter ad Paradisum* (uitgeg. door Zacher Regiomonti Pr. 1859) in het Westen verspreid werd, eerst door Alberich van Besançon in de Pseudokallisthenische Alexandersage is opgenomen (Weism. 1, 548; Zacher Zeitschr. f. d. Ph. X 109). Maar evengoed kan deze het al in de Historia de praeliis als interpolatie of als aanhangsel hebben aangetroffen. Het volgt ook op het uittreksel uit Jul. Valerius in een Parijsch hs. (codex latinus no. 5819 volgens Zacher t. a. pl. bl. 15; Favre bl. 135 zegt 8519). Het zelfde verhaal vindt men ook in de bij 7 genoemde Keulsche Anales (Favre bl. 135). Opmerkelijk bij M. is eene afwijking in het begin, daar Alex. in het Paradijs terstond herkend wordt, en er uitdrukkelijk wordt

---

[1]) De Historia de Praeliis mag niet in aanmerking komen. Ik kon deze zelf wel niet vergelijken; maar de daaruit afgeleide werken (ik gebruik het Alexanderlied van Lamprecht en Ekkehard Uraugïensis) toonen dat zij op de besproken punten afweek.

gezegd dat daar dezelfde heer regeert, die hem in den droom verschenen was en de wereld aan hem heeft onderworpen. Daarmede wordt ook deze tocht in eene nauwe betrekking gebracht tot de gebeurtenissen onder no. 7 genoemd. Ook in de Annales Colonienses volgt dit verhaal onmiddellijk op die gebeurtenissen, eene innerlijke vereeniging is er echter niet op te merken. Wij nemen niets onwaarschijnlijks aan, indien wij veronderstellen dat deze eerst door M. er in is gebracht. Als hij de verhalen zóó te zamen vond, zooals zij in de Annales staan, kon hij gemakkelijk op die gedachte komen. Hij zou dan den tocht naar het Paradijs naar eigen verkiezing op eene hem gepast voorkomende plaats gezet hebben. Een aanknoopingspunt is immers door het begin van het latijnsche verhaal gegeven. Voorshands mogen wij echter nog niets beslissen.

Ook in 3 staan wij denkelijk nog op den bodem van Ps (Zacher bl. 126). Maar indien de tegen Alex. ophitsende redevoering, welke aldaar aan Demades is toegeschreven, hier in den mond van Demosthenes wordt gelegd, wordt deze weder op zijne historische plaats gesteld. De sage zal dus wel naar de geschiedenis gecorrigeerd zijn.

Wij zien aanstonds de uit Ps. afkomstige stof in eenen opmerkelijken toestand. Hetgeen over het geheel overeenstemt, wijkt in bijzonderheden nog al af, van menig gedeelte zijn maar schaarsche overblijfsels voorhanden, zoo vooral van de episode van Candace, en andere zijn geheel overgeslagen. Er is geen enkel werk bekend, zelfs niet onder de jongste bewerkingen, waar wij de stof in eenen hierop gelijkenden toestand aantreffen.

Op het gebied der geschiedenis komen wij met de onder 6, 15, 17, 19, 20, 21 en 24 opgesomde gegevens. Zij behooren op plaatsen, waar Gaut. zich door eene haast onverstaanbare beknoptheid onderscheidt, eene eigenschap, die al meer bij dit werk gewraakt is, en de uitbreidingen in de vertaling zijn dan ook zonder twijfel aan het doel toe te schrijven, eenigszins duidelijker te worden, dan het origineel was. Men zou dus licht op de gedachte komen dat de woorden van Gaut. uit de fantazie zijn uitgebreid. Daartegen pleit echter de omstandigheid dat enkele van de punten, welke uitgebreid of duidelijker gemaakt werden, met de geschiedenis strooken, en de tekst van Gaut. alleen niet voldoende was, om daarop voort te bouwen. Maar wij mogen ook niet aannemen dat de uitbreider werkelijk eene historische bron onder de oogen had; daarvoor zijn de toevoegsels te gering en te onnauwkeurig. Ook zou alleen Curtius in aanmerking kunnen komen, want Justinus is meestal op die plaatsen niet toereikend, en als wij den eerste vergelijken, b.v. bij de geschiedenis van de samenzwering (lib. 6, 7) zien wij aanstonds dat zijn tekst bij de bewerking niet gebruikt is. Er blijft dus alleen ééne veronderstelling over, dat de aanvullingen wel het werk der fantazie zijn, maar dat zij zich aansluiten aan de kennis die de schrijver zich vroeger van Alexanders geschiedenis had verworven.

Ik vind niets, wat nauwkeurig aan het onder 18 gegevene beantwoordt. De voorstelling zou wel willekeurig kunnen zijn uitgevonden, maar zij kan ook berusten op eene duistere herinnering aan de moeilijkheden, die Alex. had uit te staan in de bosschen van Hyrcanie en van de Mardiers, en welke chronologisch op dezelfde plaats behooren.

Ad 19. Volgens de historici is Cebalinus de broeder van Nicomachus, terwijl hij in onzen tekst een neef van Philotas wordt genoemd. Ik zou het er voor houden dat dit door M. was verzonnen, als niet in 8, 639 Philotas Cebalinus eenen knecht noemde, hetgeen toch met de bewering van hunne verwantschap slecht strookt. Daardoor wordt de bewering verdacht. Ik vermoed dat er oorspronkelijk stond *sinen* (d. i. des Nicomachus) *neve* en dat *sinen* door een afschrijver met een verkeerden persoon werd in betrekking gebracht. Het verdere, dat Cebalinus in plaats van een broeder een neef van Nicomachus is geworden, zou dan licht eene fout van het geheugen kunnen zijn, en dit zou zelfs ons boven uitgesproken vermoeden bevestigen.

Wij komen nu tot het merkwaardige verhaal in 23. Even weinig als ik in de Pseudokallisthenische bronnen iets heb gevonden, dat men zou kunnen vergelijken, geven de berichten van de geschiedschrijvers van Alexanders tocht over den Tanaïs tegen de Skythen eene aanleiding voor het verhaal van M. De koning *Baradach* en de snellooper *Dromoen* zijn dus naar alle waarschijnlijkheid onhistorische personen, hetgeen de laatste immers al vrij zeker door zijnen naam doet kennen. En daarmede wordt het duidelijk dat het geheele verhaal slechts eene romantische optooiing is. Eene bevestiging voor dit vermoeden mogen wij ook vinden in de redding van den koning door Clitus, welke klaarblijkelijk niets anders is, dan eene copie van het bekende feit uit den slag aan den Granicus. De naam *Dromoen* is kennelijk gevormd naar het grieksche δρόμος. Van elders is hij mij niet bekend, en wij moeten dus de mogelijkheid in het oog houden, dat eerst de uitvinder van de geheele episode ook hem heeft verzonnen. Bij deze episode wordt nu, zoo als reeds opgemerkt is, de verdeeling van het leger geschilderd. Op de eerste zijde zijn behalve Alex. en Hephaestio nog negen mannen genoemd, en aan het slot van de opsomming wordt gezegd »dit waren ridders van hoogen prijs en van hoogen naam, die kort te voren uit Griekenland waren gekomen." Van waar is dit bericht afkomstig? Het is voorzeker willekeurig uitgedacht. De negen ridders waren tot nog toe feitelijk niet opgetreden, maar zij worden alle zonder uitzondering door Gaut. in den loop van zijn 9de boek genoemd. Het feit is zeer begrijpelijk: de schrijver heeft de personen uit Gaut. bijeengezocht, en omdat zij nog niet in het verhaal waren voorgekomen, zeide hij dat zij eerst kortelings uit Griekenland waren aangekomen. Men kan niet twijfelen, of dit althans heeft M. zelf gedaan. De derde afdeeling wordt door Perzische edelen aangevoerd, die ook uit het werk van Gaut. zijn saam-

gezocht. Alleen *Mascus* is willekeurig verzonnen, als deze naam niet eene fout is voor *Mazeus*. Ook elders is M. er op uit, onafhankelijk van Gaut. de aanvoerders bij de verschillende ondernemingen uitdrukkelijk te noemen. Men zou nu allicht gissen dat M. ook de uitvinder van de geheele episode over den tocht tegen de Skythen met de namen Baradach, Dromoen en alle gegevens is. Maar wij zullen beter doen deze vraag eerst iets later te beantwoorden.

Eene gelijksoortige uitbreiding als deze episode vertoont no. 27, het tweegevecht met Porus. Daargelaten de uit Ps. afkomstige trek, dat Porus zich op een gedruisch bij zijne lieden omdraait en bij deze gelegenheid de beslissende wonde verkrijgt, is het geheel slechts eene schildering van een gevecht, hoewel met enkele individueele trekken.

Voor de onder 14, 16 en 29 genoemde punten, heb ik nergens eene aanleiding gevonden, zij zijn onbeteekenend en maken den indruk, alsof zij willekeurige of op misvatting berustende verzinsels waren. Hetgeen onder 13 staat had ik misschien beter geheel weggelaten: het is hetzeltde wonderwerk, waarvan M. ook Rb. 1037 vgg. spreekt. Ik heb het alleen genoemd, omdat ook Lamprecht 5299 vgg. van een gelijksoortig werk, maar in eenen anderen samenhang gewaagt.

Van de onder 5 genoemde sage gewaagt M. ook H. d. heim. 761 vgg. naar zijne bron, het werk Secretum secretorum. Het verhaal in den Alex. bevat niets dat niet uit deze bewerking zou kunnen voortgekomen zijn, behalve de inkleeding en de opgaaf dat het feit gebeurde na Alexanders ontmoeting met *Claus van Atervaen*. De andere bekende bewerkingen [1]) wijken meer af. De inkleeding, dat de wachters de geschiedenis verhalen werd er voorzeker eerst ingebracht, toen het verhaal in de grootere Alexandersage werd opgenomen. Ook met de tijdsbepaling, die ik nergens elders vind, is het denkelijk niet anders. De twee dingen zouden wij aan M. zelf kunnen toeschrijven, wien wij reeds meer op willekeurigheden hebben betrapt. Maar men zal mij tegenwerpen, dat het niet waarschijnlijk is, dat M. zelf de geschiedenis met een feit in samenhang zou gebracht hebben, van hetwelk hij slechts te dezer plaatse en in de korte opsomming van Alexanders daden 10, 160 vgg. rept, zonder het ergens werkelijk te verhalen. Men zou zelfs kunnen beweren dat M. van de ontmoeting met Nicolaus niet eens iets zekers geweten heeft, omdat hij er niet uitvoerig over spreekt. In dit geval zou hij deze sage al met de tijdsbepaling moeten gevonden hebben. Maar wij zullen later zien dat deze redeneering geen steek houdt.

Van de onder 32 opgegeven namen is historisch *Hector*, Parmenios zoon. Maar ook Curtius noemt hem niet op de overeenkomstige plaats. Bij Gaut. wordt de held eerst 8, 175 genoemd, en M. heeft hem stellig

---

[1]) Gesta Romanorum cap. 11; de verdere litteratuur z. in de uitgave van de Gest. Rom. door Oesterley bl. 714 vg.; er bij te voegen is nog Vrouwenlop no. 46.

op de vroegere plaats uit zich zelf mede opgesomd, daar hij hem òf uit de latere plaats van Gaut., òf van elders (Curtius) kende. Daardoor wordt hetgeen wij onder 23 hebben verondersteld nog meer bevestigd. *Rixcolie*, Darius dochter, moet op de Roxane van Ps. teruggebracht worden. De naam van Darius echtgenoote brengt ons weder meer bepaald op V. en het Epitome, waar zij *Colito*, *Cilito Cylito* of *Clyto* heet (Val. Epit. II 20), terwijl Ps. een geheel anderen naam *Statira* heeft (Weism. II 105). De namen van de zuster en den zoon van Darius vind ik weder nergens. Het lag voor de hand, den zoon naar den vader te noemen, en wat *Dime* betreft, is het wellicht niet overbodig op te merken dat in de nabijheid van de plaats, waar deze naam is genoemd, van den samenzweerder *Dimus* wordt gesproken (8, 280). Ook *Agriane* kan door M. zelf zijn gevormd uit de *equites Agriani*, van welke b.v. niet lang na deze plaats (Gaut. IX 239) wordt gewaagd. Van *Sulcus* heb ik een sterk vermoeden, dat hij zich in een verkeerd opgevat *sulc* of *sulke* moet transformeeren, en iets dergelijks is misschien ook het geval met *Senberis* (z. de aanteekeningen op de plaatsen [1]). *Oscanie* kan ik niet thuis brengen. Misschien is het verkeerd geschreven voor *Hyrcanie*. Narbesines vlucht na den moord naar Hyrcanië en Bessus naar Bactrië, en daar de laatste satraap van Bactrië was, zou het mogelijk wezen dat M. den eerste ook als satraap van Hyrcanië heeft beschouwd. In de Pseudo-kallisthenische overlevering wordt Ariobarzanes ook als satraap genoemd. (z. Val. Epit. II 20). Het land *Alobodine* zullen wij ook wel te vergeefs in de bronnen zoeken. Als M., zoo als mij waarschijnlijk voorkomt, den naam uitgedacht heeft, had hij hier behalve de meer opgemerkte poging, om aan de personen een naam en een bepaald vaderland of rijk te geven, ook nog een bijzonderen grond. Bij hem is in overeenstemming met Gaut. IX, 282. Taxilles in den slag tegen Porus gesneuveld (vs. 496) en hij voelde de behoefte, om door een bijzonder land te noemen te doen uitkomen, dat dit een andere Taxilles was. Over de rivier *Albene*, denkelijk in *Arbele* te veranderen, welke tengevolge van eene kluchtige misvatting van Gaut. tekst is ontstaan, z. de aanteekening op 3, 1197.

Met grooter zekerheid dan voor de tot nu besprokene gegevens herkennen wij de bron voor eene andere groep van toevoegsels in het werkje: Alexandri Magni Epistola de situ Indiae et itinerum in ea vastitate ad Aristotelem praeceptorem suum perscripta ex interpretatione Corn. Nepotis. Nunc denuo recensuit etc. Andreas Paulini, Gissae

---

[1]) Als metgezellen van Antipater worden elders genoemd: Cassander en Jollas bij Curtius (Jobas Favre bl. 170, Jubal Zs. f. d. ph. X 86, Roboas Favre bl. 73) en Divinus Pater Favre bl. 103, Weismann II 356 (vgl. over *Divinus Pater* Zacher Pseudok. bl. 11 vg.)

1706. (Vgl. over dit werk Zacher Ps. bl. 106 vg.) [1]). Ik behoef den inhoud niet te kenschetsen en kan volstaan met naar de mededeelingen van Zacher bl. 151 vgg. te verwijzen. De E(pistola) zelf heeft echter M. niet gebruikt. Met tamelijk veel zekerheid zouden wij dit al mogen besluiten uit de omstandigheid dat in het dietsche werk niet de geheele inhoud is opgenomen; want er is geen reden te vinden, waarom M. die de stof van overal heeft bijeengezocht, en wien op dit gebied niets te wonderbaar of ongerijmd toescheen, om het zijnen lezers als historie op te disschen, de stukken, welke ontbreken, zou hebben uitgesloten. Maar daar wij later waarschijnlijk zullen moeten toegeven dat hij ook andere stof kende, die hij niet opnam, mogen wij dit bewijs niet voor voldoende houden. Het zal ons echter beneden niet aan een duidelijker en onbetwistbaar bewijs ontbreken. Te gelijk zal daar blijken dat M. onmiddellijk of middellijk uit hetzelfde geschrift heeft geput, als de schrijver of compilator van E.

Met het verhaal van E (bl. 36), hoe Alex. zelf als bespieder tot Porus gaat, begint de overeenstemming. Maerlants schildering van deze expeditie (9, 537—74) vertoont in de details de nauwkeurigste overeenstemming met E, terwijl die van de andere bronnen er aanmerkelijk van verschillen [2]). De woordelijke overeenstemming tusschen M. en E is echter niet zóó groot, als in latere gedeelten en noodzaakt niet zoo onvoorwaardelijk, als deze, om de meest onmiddellijke verwantschap te veronderstellen. Van 574—778 volgt M. weder eene andere bron. Maar hetgeen dan wordt verhaald tot vs. 784 brengt ons weder en met nog grooter zekerheid tot E. Dezen trek, dat Porus aan Alex. zijne verborgen schatten laat zien bevat geene andere bewerking van de Alexandersage behalve E (bl. 37). Daarmede in samenhang staat eene andere gewichtige overeenstemming. Porus is bij Ps. in den slag tegen Alex. gesneuveld. Enkele latere bewerkingen (het tweede fr. gedicht en Kyng Alisaundre) laten hem wel bij deze gelegenheid in het leven blijven, maar toch later sneuvelen. In Maerlants hoofdbron zien wij naar Curtius de zaak zoo

[1]) Zachers woorden t. a. pl. kunnen het doen voorkomen, alsof het werkje, behalve in hss., slechts in de uitgave van Paulini toegangelijk was. Ik althans had zijne woorden aldus opgevat. Ik doe daarom opmerken dat Favre bl. 80 noot 4 van verscheidene uitgaven spreekt, van welke eene in het werk Septisegmentatum opus. Maar het is mogelijk dat Favre verschillende brieven verwart. Die in het Septisegm. op. zal wel dezelfde zijn, waarvan Berger de Xivrey Traditions Tératologiques bl. 331 vgg. den griekschen tekst heeft uitgegeven, dus niet de juiste. Daarentegen heb ik den juisten brief gevonden in twee Bazelsche uitgaven van Curtius; de eene er van is gedateerd *Basileae ex officina Henrich Petrina MDLXXV;* de brief staat er bl. 373—400

[2]) Z. Weism. II 144. V. heeft het verhaal niet (Zacher bl. 144 no. 3) en ook in de Epit. ontbreekt het. Maar wel kent Vincentius Bellovacensis het (Spec. hist. V 49), die toch het laatste werk zal uitgeschreven hebben.

voorgesteld dat Porus ter aarde stort, maar, slechts schijndood, weder bijkomt, zich aan Alex. onderwerpt en in vriendschap wordt opgenomen. Later wordt gezegd (Gaut. IX 508) dat hij Alex. behulpzaam is bij zijne toebereidselen tot een verderen tocht in het Oosten. Deze redactie volgt M. Maar hetgeen hij nog verder heeft, dat Porus bij de latere tochten onder de begeleiders van Alex. sterk op den voorgrond treedt, dit vinden wij buitendien slechts in E. Zacher zegt hierover (bl. 160) »damit aber setzt sich die Epistola in den entschiedensten widerspruch mit der erzählung des Pseudokallisthenes und offenbart, dass sie ihren inhalt nicht aus dem Pseudokallisthenes allein geschöpft hat."

Onmiddellijk na dat Porus in vriendschap is opgenomen, laat E hem Alex. tot de zuilen van Hercules en Bacchus geleiden. Deze episode heeft M. niet op dezelfde plaats, maar eerst na weder een heel eind het latijnsche gedicht gevolgd te hebben, vs. 1555 vgg. Ook hier is de overeenstemming niet geheel woordelijk [1]); maar de allernauwste betrekking blijkt aanstonds weder uit eene vergelijking met de volgende verzen 1175—88 met de woorden van E. (bl. 38) *ultra deinde procedens ut memorabile cernerem aliquid, nihil praeter desertos ad Oceanum campos, sylvasque ac montes inhabitare elephantos* (C (tekst in de uitg. van Curtius) *elephantes*) *ac serpentes intellexi. Pergebam tunc ad mare, volens si possem orbem terrarum circumnavigare. Et ecce amnis quem tenebrosum vadosumque* (C *Pergebam tamen ad mare, ut possem orbe terrarum circumfluum navigare Oceanum.* *Quam quoniam tenebrosum vadosumque*) *mihi locorum incolae affirmabant, et quod Herculi Liberoque non esset ultra excedere concessum, praestantissimos deos hac in re maiores me videri potius volui quam patientia immortalium sacra vestigia praeterirem.* Wij hebben bij M. woordelijke navolging van deze woorden met uitzondering van het slot, hetwelk hij vermoedelijk niet verkeerd begrepen, maar in anderen vorm aangetroffen heeft, zoo als wel door het uittreksel van Zacher (bl. 160), die behalve den druk ook nog verscheidene hss. gebruikte, voldoende wordt bevestigd. Van daar af sluit zich M. weder aan andere voorbeelden aan, hoofdzakelijk aan het lat. gedicht, tot dat hij met 10, 345 weder tot de vroeger verlatene plaats van E terugkeert. De geheel eigenaardige woorden van E (*sinistram partem Indiae scrutari institui..... Poro rege non detrectante*) *ne abdita tegere videatur sui regni bona* vinden wij daar terug:

dit heeft hi met Poruse bestaen,
die hem raet gaf sonder waen
dat hi Inden bescouwe
om dat men hem niet en wantrouwe
dat hi hadde enech lant,
et en ware dien Grieken al bekant.

[1]) Aangezien E van de hoogte der zuilen hier niets zegt, doch M. opgeeft *die waren vijftien voete lanc*, zou men zelfs kunnen denken dat M. dit verhaal uit eene andere bron, of althans ook uit eene andere bron heeft gekend (bij Iul. Val. zijn het 15 ellen). M. kan echter uit 10, 969 vgg. de maat afgeleid hebben; doch mogen wij dit niet stellig beweren, omdat het Latijn van E op deze plaats deerlijk bedorven is.

En verder komt M. 350—974 nauwkeurig met den tekst van E tot aan het slot overeen, zonder hem weder te verlaten, met uitzondering van een enkel klein invoegsel. De in dit gedeelte vervatte stof is in vergelijking met Ps. en de naaste verwanten slechts aan E eigen. Om de overeenstemming aanschouwelijk te maken geef ik als voorbeeld de eerste »aventure" uit E tot vergelijking met M. 10, 351—370: *Palus erat sicca et canna abundans, per quam dum transitum tentaremus belua novi generis serrato tergo, duo capita habens, alterum lunae simile, hippopotami pectore: crocodili alterum simillimum: duris munitum dentibus, duos milites uno ictu occidit repentino. Hanc ferreis vix unquam comminuimus malleis, quam hastis non valebamus transfigere. Admirati satis diuque novitatem* etc. Dan komen zij aan de rivier *Buemar*, bij M. *Buemer*, en zoo gaat het voort in de meest woordelijke overeenstemming.

De nauwe verwantschap wordt ook daardoor bewezen, dat de Indische stad, welke elders *Prasiaca* heet, en die in E steeds *Fasiace* wordt genoemd, bij M. voorkomt als *Faciaten*, eenmaal, denkelijk verkeerd geschreven *Phatraten*, welke vorm of hij of een afschrijver verkeerd voor *Fasiace* heeft gelezen [1]).

Aangaande afwijkingen is niet veel op te merken. Vs. 736 vgg. geleidt Alexander bij M. in het heiligdom van de zon en de maan: Perdicas, Philotine, en zijnen neef, die kort te voren uit Griekenland was gekomen. E. noemt te dezer plaatse *Perdiccam et Clytonem* (C *Clytum*) *et Philotam*. De naam van Philotas is denkelijk opzettelijk gewijzigd, omdat Philotas bij M. al vroeger om het leven is gekomen (vgl. wat er boven bl. XXX is gezegd over Taxilles van Alobodine). Den neef van Alexander heb ik in geen enkele andere bewerking teruggevonden. Bij M. verschijnt dezelfde neef, of een andere, nog eens, in vs. 957 en heet *Aloen*, waar de druk van E heeft *legato meo Antigone*. Zacher noemt uit de hss. te dezer plaatse eenen satraap *Alticon*, wiens naam dus al meer gelijkheid heeft met den misschien verkeerd geschreven *Aloen* van M. Vanwaar echter M. den neef of de neven heeft, weet ik niet. Van wezenlijk belang voor onze vraag is dit echter niet. Overigens zou het mogelijk zijn dat M. op de eerste plaats ook den naam van Clyto opzettelijk heeft veranderd, om de gedachte aan Clitus (misschien las hij werkelijk *Clitus* zoo als ook in C. staat) te vermijden, die insgelijks al om het leven is gekomen. Mogelijk dat eene van de hss. van E daarover betere inlichtingen geeft. Na de avonturen in het dal Jordia wijkt echter de tekst van M. sterker van E af. In de laatste worden nog verscheidene avonturen verhaald — dieren *Scyritae*, grijpen, rivier *Clujas* met bewoners,

[1]) Als E ook daar *Fasiace* heeft, waar zij zich aan Ps. aansluit, mag men daaruit niet besluiten dat ook de overlevering van Ps. dezen vorm van den naam heeft gehad. De compilator van E vond waarschijnlijk twee namen en moest daaruit eene keus doen.

die in vischhuiden en dierhuiden zijn gekleed en zich vreedzaam voordoen, de terugkeer tot het kasteel, van waar de tocht naar de boomen van zon en maan was ondernomen, — van welke M. niets heeft. Daarentegen gewaagt de laatste op deze plaats van een bezoek bij de Brahmanen en bij de Seren (899—929). De Seren zijn echter ook in het hs., hetwelk Zacher volgt (Zacher bl. 162), te dezer plaatse in gelijken zin als bij M. althans genoemd. Voorts heerscht er weder tot aan het slot volkomen overeenstemming.

Der vermelding waardig is nog eene afwijking der hss., welke Zacher gebruikt, van den druk, waar ook M. weder met de eersten overeenkomt. Vs. 419 zegt hij dat de vischmenschen in de rivier *Ebigmaris* leven; de druk noemt geen naam, maar zegt, dat zij bij de nadering van de Macedoniërs *vicinis se maris immersere gurgitibus* (bl. 41; C stemt overeen); maar in de hss. vluchten zij in de rivier *Ebimaridis* (Z. bl. 160).

De genoemde afwijkingen, en enkele nog minder beteekenende, die ik gedeeltelijk in de aanteekeningen op den tekst zal aanwijzen, kunnen in verhouding tot de doorloopende en treffende overeenstemming, vooral met het oog op de menigvuldige veranderingen waaraan de stof van de Alexandersage over het geheel was blootgesteld, den graad van verwantschap nauwelijks verminderen. Wij moeten er bij blijven de allernauwste aan te nemen.

De Epistola put gedeeltelijk uit Ps. of uit diens naaste verwanten, gedeeltelijk echter ook uit eene vreemde bron (Z. bl. 159). Nu vinden wij juist van deze gedeelten, waarin zij stellig met de groep van Ps. hand aan hand gaat (Z. bl. 152 vgg.), bij M. geen spoor, daarentegen juist daar, waar zij zich beslist van deze groep verwijdert, begint de volkomen overeenstemming met M. In enkele gedeelten, die wij bij Ps., E en M. vinden, maar die niet geheel overeenkomen, sluit zich M. in de details stellig weder aan E aan, aldus b.v. in de door Zacher met l.) gemerkte afdeeling (bl. 161, boomen van zon en maan), bij welke Zacher had moeten zeggen, dat E hier wel den inhoud van Ps. weder nabij komt, maar toch in de details van het verhaal de kenmerkenste verschillen blijven bestaan.

Uit deze verhouding, die ons wat betreft het gebruik dat M. er van heeft gemaakt, de gedeelten van E, welke met Ps. overeenstemmen, en die, welke uit eene andere bron afkomstig zijn, zoo scherp mogelijk onderscheiden vertoont, volgt ten eerste dat M. niet de Epistola zelf heeft gebezigd. Want onmogelijk zou bij toeval eene zoo scherpe scheiding tusschen de twee gedeelten hebben kunnen ontstaan. Ten tweede blijkt er uit, dat aan M. niet eene bewerking, waarin de Epistola was uitgeschreven, tot voorbeeld kan hebben gestrekt. Want bij deze veronderstelling zou het straks gezegde eveneens en in nog hoogeren graad te pas komen. Er blijft dus alleen de mogelijkheid, dat het werk, hetwelk

de compilator van E voor bron nevens Ps. gebruikte, ook de bron van M. was. Wij noemen het E* [1]).

Alvorens wij de vraag over Maerlants bronnen voor de overige stof uit de Alexandersage weder opnemen, willen wij even blijven staan bij de al meer genoemde excursen. Het meest betreedt M. daarbij het gebied van de geschiedenis, waartoe wij naar zijne opvatting ook de mythologie der ouden moeten rekenen. Zeer uitvoerig wordt de joodsche geschiedenis behandeld 4, 391—1078 in pl. van Gaut. IV, 181—274; voorts noem ik 2, 1005—1247, stukken uit de Babylonisch—Perzische geschiedenis van den torenbouw te Babel tot den dood van Cyrus, waarbij vooral aandacht geschonken wordt aan Nebukadnezar (Gaut. II, 499—533); 5, 1053—1169 verhaalt ons de geschiedenis van Julius Caesar, bij Gaut. V, 493—96 slechts door enkele vluchtige trekken aangeduid; 8, 547—614 wordt ons de strijd om de wapenen van Achilles verhaald (Gaut. VIII, 229—33); 5, 699—738 spreken over Croesus, Cyrus en Xerxes (Gaut. 389—93). Buitendien vinden wij tal van kleinere historische excursen, doordat M., òf zooals bij de grootere, de gegevens van Gaut. vermeerdert en verder uitwerkt, òf van eene gepaste aanleiding gebruik maakt, om zelfstandig eene dergelijke opmerking aan het verhaal vast te knoopen; zoo b.v. 1, 1025 vg.; 2, 175—78; 3, 1073 vgg.; 5, 15 vgg. 5, 848 vgg. enz. Voorts hebben wij te noemen eene verklaring van de zons- en maansverduistering 3, 1257—1298 en eenige trekken uit de dierkunde 5, 954—97, die sterk aan de latere behandeling in de Nat. bl. doen denken. Als merkwaardigheid wil ik opmerken dat M. ergens de grieksch-latijnsche namen van de rivieren in de hel uit zich zelven heeft bijgevoegd. Zonder twijfel heeft hij een groot deel er van enkel uit het geheugen geschreven, in andere gevallen, vooral bij de grootere uitweidingen, heeft hij zeker boeken geraadpleegd. Daar,

---

[1]) Voor de geschiedenis van de Alexandersage is de boven verkregen uitkomst niet geheel zonder beteekenis, daar wij nu met volle zekerheid het bestaan mogen besluiten van een geschrift, waaruit alleen de Epistola de stof heeft geput, die Ps. niet aanbood. Zoo ver ik weet, is zoodanig een werk tot nu toe niet bekend, doch het kan nog uit een schuilhoek te voorschijn komen. Daardoor vervalt ook hetgeen Favre bl. 84 over het ontstaan van onze Epistola vermoedt, t. w. dat iemand zou beproefd hebben uit den brief van Alex. aan Aristoteles, die in den Ps. is ingelascht, een afzonderlijk werk te maken door de stof tot dit doel met nieuwe bijzonderheden te vermeerderen en alle monsters, welke zijne verbeelding en lectuur hem mochten aanbieden, daaraan toe te voegen. Wij moeten nu integendeel aannemen, dat de Epistola is ontstaan op den grondslag van een afzonderlijk klein werk, welks spoor wij zoo duidelijk bij M. herkennen, terwijl dit uit Ps. of uit den daarin ingelaschten brief van Alex. aan Aristoteles werd aangevuld. Den vorm van een brief kan dit werk al vroeger hebben gehad, maar waarschijnlijk is, dat deze eerst uit den Pseudokallisthenischen brief ontleend werd.

waar slechts kort de hoofdtrekken zijn opgenomen, zal het wel onmogelijk zijn te bewijzen, welke boeken dit zijn geweest. De metamorphosen van Ovidius zijn gemakkelijk als een der bronnen te herkennen. Voorts verdient het opmerking dat de uitweidingen uit de bijbelsche geschiedenis niet zijn geput uit de Historia Scholastica, welke de dichter later heeft vertaald, maar dat zij vermoedelijk op den tekst van de Vulgata zelf teruggebracht moeten worden. Dit blijkt b.v. uit den inhoud van 4, 656—62 (Josua 9, 1) en uit 4, 1037.

Het uitgebreidst is de aardrijkskundige excurs 7, 837—1776, waar Gaut. (397—402) slechts enkele zeer algemeene trekken geeft. Hierbij is het der moeite waard ons iets nauwkeuriger met de vraag naar de bron bezig te houden. Juist nu heeft Doberentz onderzoekingen het licht doen zien over de geographie in de Weltchronik von Rudolf v. Ems in het Zeitschr. f. deutsche Philologie 12, 257 vgg.; 387 vgg. 13, 29 vgg. en 165 vgg., die rijk zijn aan uitkomsten ook voor andere middeleeuwsche aardrijksbeschrijvingen. Tot eene algemeene opmerking, t. w. dat men zich moet hoeden in middeleeuwsche werken bij woordelijke overeenstemmingen dadelijk aan onmiddellijke overneming te denken, »wie vorsichtig man bei solchen viel verbreiteten stoffen des mittelalters zu werke gehen muss, um sichere urteile über verwantschafts- und abstammungsverhätlnisse erreichen zu können" tot deze opmerking hebben ook mij de onderzoekingen over de bronnen van Maerlants geographische uitweiding geleid. Want alhoewel wij de hoofdstukken 7—36 von Honorius Augustodunensis geschrift *De Imagine Mundi* (Migne Patrologiae Tom. CLXXII column. 122—133) met weinige uitlatingen woordelijk bij M. terugvinden, toont toch een nader onderzoek aan dat de dietsche dichter dit werk zelf niet onder de oogen heeft gehad [1]). De overeenstemming is zoo nauwkeurig dat men zonder meer den tekst van Honorius tot herstel van de erg bedorvene vertaling mag bezigen. Ik zal haar aanschouwelijk maken door enkele plaatsen tegenover elkander te stellen. Daar ik in weerwil van mijne nasporingen er niet in geslaagd ben de bron van M. zelf op te sporen, die of uit Honorius is geput, of met dezen eene gemeenschappelijke bron heeft [2]), zal ik eene doorloopende vergelijking van de beide teksten geven, terwijl ik daarbij de gewichtigste afwijkingen zal doen uitkomen. Dat ik alle détails opsom zal men niet van mij vergen.

Dadelijk in het begin ontbreekt bij Honorius de opmerking dat Azie

---

[1]) Over Honorius en eene reeks daaruit geputte aardrijksbeschrijvingen spreekt Doberentz t. a. pl.

[2]) Indien de redeneeringen van Doberentz over het ontstaan van Honorius Imago Mundi t. a. pl. 13, 29 vgg. geheel juist waren, zou alleen het eerste mogelijk zijn; maar ik heb tegen zijne uitkomsten eenige bedenkingen, zooals boven zal blijken.

alleen de helft van de aarde uitmaakt. Wij vinden haar echter in de meeste toenmalige geographiën, b.v. Isidor. Etym. lib. 14 cap. 2, Hrabanus Maurus De Universo 12, 2, Sp. hist. 1, 16, 59 vgg. enz. Ook Gaut. VII 399 vg. heeft deze opmerking, maar uit zijne woorden alleen heeft M. de kennis niet geput. — Het begin van de beschrijving van Azie uit de beide teksten wordt hier naast elkander geplaatst. Zoo als hierin, is over het geheel overal de verhouding van M. tot Honorius.

Honor. Im. Mundi Lib. I cap. VIII—X.

Asia a regina ejusdem nominis appellata. Huius prima regio in oriente e paradiso; locus videlicet omni amoenitate conspicuus; inadibilis hominibus, qui igneo muro usque ad coelum est cinctus.

In hoc lignum vitae, videlicet arbor, de cuius fructu qui comederit, semper in uno statu immortalis permanebit. In hoc etiam fons oritur, qui in quatuor flumina dividitur. Quae quidem flumina infra paradisum terra conduntur, sed in aliis longe regionibus funduntur. Nam Physon, qui et Ganges, in India de monte Orcobares nascitur, et contra orientem fluens Oceano excipitur. Geon, qui et Nilus, juxta montem Athlantem surgens, mox a terra absorbetur, per quam occulto meatu currens, in littore Rubri maris denuo funditur, Aethiopiam circumiens per Aegyptum labitur, in septem ostia divisus magnum mare juxta Alexandriam ingreditur. Tigris autem et Euphrates in Armenia de monte Barchoatro funduntur, et contra meridiem vergentes Mediterraneo mari junguntur.

Post paradisum sunt multa loca deserta et invia, ob diversa serpentum ferarumque genera.

Maerl. 7, 844—882.

Dat alre eerste conincrike
Dat es dat eertsce paradijs.
Daerin staat dat selve rijs
Daer Adam bi brac tghebot.
Daerbi sloot onse here god
Met eenen mure claer vierijn,
Daer saleghe sielen in sijn.
Daer es een boom heet lignum vite,
Daer af so vintmen wonders mee:
Wie so van dier vrucht ate,
Hi bleve altoos in eenre mate
Sonder evel ende sonder doot.
Dit es van houte wonder groot.
Daer comen uut vier rivieren,
Die ghi moghet horen visieren:
Phison, die heet ooc Ganges,
Coomt van enen berghe, heet Cocobaces,
Ende loopt door dlant van India.
Geon heet dander daerna,
Ende Nilus so heet soe mede.
Soe loopt door meneghe goede stede
Ende door Egypten, theleghe lant,
Dat es meneghen man becant.
Bi Alexandrien min no mee
So valt soe in die grote see.
Soe es ghedeelt in seven sticken,
Dat hebbic gelesen vele dicken.
Tigris heet die derde riviere,
Die vierde Eufrates; dus esser viere.
In Ermenien springhen dese twee;
Die ene loopt al dor Caldee,
Ende dore doude Babylone
Eufrates, een riviere scone.
Naest dien paradyse so es
Menech lant, des sijt ghewes,
Allen lieden onbekent;
Want daer es menich serpent
Ende vreselike beesten.
Aldus segghen ons die geesten.

Aanstonds daarna hebben wij eene zeer opmerkelijke plaats. Honorius begint de beschrijving van Indie aldus *Deinde est India ab Indo flumine*

dicta qui ad Septentrionem de monte Caucaso nascitur et ad meridiem cursum suum dirigens, a Rubro Mari excipitur. Hoc India ab Occidente clauditur et ab hoc Indicus Oceanus dicitur. Daarvoor lezen wij bij M.

Talre eerste conincrike daerna	*an die noortside min no mee*
dat eest dlant van India	*staet een berch, heet Caucasus;*
ende gaet suut toter roder see.	*an die westside Occeanus.*

De tekst wijkt dus geheel van Honorius af; de woorden zijn wel bijna nog dezelfde, maar de zin is een andere, want wat bij M. van het land zelf wordt gezegd, geldt bij Honorius gedeeltelijk van de rivier Indus, en dat wij in den latijnschen tekst niet met afschrijversfouten hebben te doen, blijkt ten stelligste uit den laatsten zin (*hoc India* etc.) Nu lezen wij elders feitelijk hetzelfde dat M. zegt. Bij Isid. 14, 3 b.v. heet het uitdrukkelijk haec (sc. *India*).... *a Septentrione usque ad montem Caucasum pervenit* (het overige echter afwijkend), en geheel met M. komt overeen Rudolf van Ems, die volgens Doberentz uit Honorius geput heeft (vs. 116 vgg. van de uitgave van Doberentz t. a. pl.) *des lantmarke vâhet an ze dem gebirge an Caucasas; die ander sundermarke was daz rôte mer;..... westerhalben ist daz lant mit einem mer beflozzen, dâ mit ist es beslozzen: daz mer ist noch genant alsus: Oceanus Indicus.* Daaruit blijkt overtuigend dat noch de tekst van M. noch van Rud. v. Ems op dien tekst terug gaan, welken wij in de drukken van Honorius bezitten. Meer willen wij voorloopig niet zeggen.

Voor verdere overeenstemmingen wil ik slechts enkele overgangsformulen aanhalen

Honor. 21	M. 1398.
Post decursam Asiam transeamus ad Europam.	*Asien hebben wij doorlopen,* *nu willen wi segghen van Europen.*

Maar ook Isid. heeft op de beantwoordende plaats *Post Asiam ad Europam stylum vertimus.*

Honor. 31	M. 1625.
Europam perambulavimus ad Affricam transmigremus.	*Hier ent die tale van Europen,* *nu willic voorts in Affriken lopen.*
Honor. 33	M. 1695.
Peragratis Affricae finibus ad insulas maris accedamus.	*Affrike laten wi nu staen* *ende willen ten eilanden gaen.*

Ik doe echter opmerken dat ook zulke formulen zich licht door langen tijd woordelijk kunnen hebben voortgeplant; in geen geval mogen wij uit de overeenstemming tot onmiddellijke ontleening besluiten. — In 975 vgg. hebben wij eene misvatting. M. spreekt van menschen *die vive kinder draghen te samen*, terwijl het bij Honorius heet *sunt aliae (matres)*

quae quinquennes pariunt. Als ook de bron van M. werkelijk *quinquennes* las, is het een merkwaardig toeval dat hij juist op deze plaats bijvoegt *dits also waer alse amen* [1]). In den tekst van Honorius heet het voorts foutief *sed partus octavum annum non excedunt,* hetgeen van de moeders zelf zou gezegd zijn; vgl. Isid. XI, 3, 27. Maerlants woorden zijn dubbelzinnig, toch is het subject eerder juist *liede*, dan *kinder* [2]). — Achter vs. 1003 hebben wij eenen veel korteren tekst, dan bij Honorius. Van de fabelachtige dieren welke deze cap. XIII beschrijft, worden de groote slangen uit den eersten zin opgegeven, dan ontbreekt alles tot tegen het slot van het hoofdstuk *In Gange quoque sunt anguille* [3]).

Van Indië mogen wij dadelijk naar Syrië overgaan. Bij de vermelding van Damascus treffen wij, terwijl de woorden van Honorius *a Damasco Abra liberto constructa et dicta*, *olim Reblata vocata* niet worden gevonden, het opmerkelijke toevoegsel (1120 vg.) *daer een flume dore geet*, *die Farfar geheten is.* In samenhang met deze rivier Farfar zullen wij eenen tweeden naam moeten beschouwen, t. w. dien van *Zosimas*, die (vs. 1240) onder de kluizenaars in de Thebaïs met name wordt genoemd, maar bij Honorius niet wordt gevonden.

De beschrijving van Europa leidt M. in met te zeggen dat dit werelddeel is genoemd naar eene dochter van Agenor, den stichter van Tyrus, met name Europa. Jupiter *die grote tyrant* heeft ze aan haren vader ontschaakt. Honorius zegt alleen *Europa ab Europe rege et ab Europa filia Agenoris est nominata*, terwijl wij de iets meer uitvoerige vermelding bij Isid. in het begin van cap. IV terugvinden, waar ook van den koning Europs niet wordt gewaagd. Behalve deze plaats, den zin van de regels 883 vgg. (z. boven bl. XXXVIII) en eene afwijking van Honorius in de volgorde, waarop wij straks zullen komen, zouden het alleen nog zijn de vermelding van Constantinopel, van Corinthe en van den naam der rivier Fasis bij den Caucasus, die bij Honorius ontbreken, en eene twijfelachtige plaats (vs. 1679 vgg.), welke ons konden leiden tot eene

---

1) Eene soortgelijke misvatting deelt Doberentz mede t. a. pl. 12, 409 vg. uit een duitschen Lucidarius, waar die vrouwen zelfs *gewinnend zů einem mal finfzehn kind.*

2) Aangaande deze plaats in den Honorius zegt Doberentz 13, 43 „unwahrscheinlich aber bleibt dass er, wie die ausgaben darbieten *partus*, zu vermuten dagegen ist dass er *partae* geschrieben habe.” Waarop dit gevoelen steunt, weet ik niet, en ik denk wel dat wij deze fout moeten aannemen. Althans het Hs. hetwelk Rudolf van Ems bezigde, hetzij het een werk van Honorius, of van een ander was, las ook al zoo blijkens zijnen tekst 305 vgg.

3) In den tekst bij Migne zijn de palingen *trecentorum pedum longae* (zóó ook bij Rud. v. Ems vs. 512), terwijl M. XXX voet heeft. Sp. 1[1], 18, 75 zijn zij echter desgelijks *CCC voete lanc*, waar de uitgevers misschien ten onrechte aan M. eene fout wijten.

nauwere betrekking van M. tot Isid. of eene aan dezen nog nader staande bron, dan tot Honorius.

In Europa wordt de beschrijving over het geheel meer onafhankelijk van Honorius. Maerlants berichten over *Scythia inferior* zijn gedeeltelijk afwijkend, gedeeltelijk uitvoeriger. Over Duitschland worden eenige nieuwe opmerkingen gevonden, dat het land rijk is aan schoone vrouwen, dat de bijrivieren van den Donau meestal bevaarbaar zijn, dat men het water van den Donau nog 40 mijlen voorbij de uitmonding in de zee kan herkennen. Andere afwijkingen ga ik voorbij. Bij de beschrijving van de Donaulanden en van Griekenland is de overeenstemming weder grooter. Ik stip slechts de opmerking van M. aan, dat Jupiter in Arcadië is geboren, welke wij bij Honorius niet aantreffen. Bij Italië wijkt hij dan weder meer af; maar het toppunt bereikt het verschil bij Gallië. Maerlants beschrijving van vs. 1541—1595 is veel uitvoeriger dan hoofdstuk XXIX van Honorius, en bevat veel geographische en andere gegevens, die wij daar niet vinden. Over het geheel is, als men de toenmalige cosmografien en kaarten beschouwt, in verhouding tot den algemeenen trant van beschrijving, dien anders ook de tekst van M. volgt, Gallie er bijzonder goed afgekomen. Bij het algemeene verschil in dit gedeelte verdient te worden vermeld dat ook Honorius als deelen van Gallië *Gallia Comaga* met de verklaring *ob longas comas* en *Gallia Togata* noemt, beantwoordende aan Maerlants opgaven 1560—66. Daarentegen heeft hij geen naam voor het *Ghebaerde Gallia* (1579—82), dat denkelijk uit *Gallia Braccata* (verbasterd *Gallia Barbata*) als bijnaam van *Narbonensis G.* is ontstaan.

De beschrijving van Spanje bij M. is insgelijks van Honorius cap. XXX vrij onafhankelijk. In het volgende hoofdstuk somt Honorius de noordeuropeesche eilanden op. Wij hebben daarin de eenige afwijking in de volgorde tusschen hem en M., welke deze eilanden eerst later met de andere te zamen noemt. Behalve dit punt stemt de volgorde zeer nauwkeurig overeen. Volgens het algemeen gebruikelijke stelsel worden eerst de drie werelddeelen en daarop de eilanden te zamen beschreven. Alleen de indische eilanden Taprobana, Chryse en Argyre, welke bij Isidorus ook onder de anderen staan, worden meestal dadelijk bij Indië behandeld. Van dit algemeene stelsel wijkt dus de tekst van Honorius en met hem ook die van Rudolf van Ems af (vgl. daarover Doberentz 13, 37).

De berichten over de uitbreiding van Africa wijken van die bij Honorius af. Voorts ontbreken bij M. de nauwkeurige mededeelingen over Libia en de geheele inhoud van cap. XXXII tot op *Deinde est Heusis* en weder het slot van dit hoofdstuk; het laatste wat er genoemd wordt is Hippo. Daar ook van het volgende hoofdstuk een deel bij M. niet wordt teruggevonden, blijkt dat Africa vrij stiefmoederlijk is bedeeld. Aan het slot heeft M. dan het toevoegsel

Affrike es een groot lant;
tmeeste deel es onbecant
al dien lieden, die nu sijn,
om dat heete sonnescijn.

Dit is wel slechts eene gelijksoortige opmerking, als welke reeds 1657 vgg. is gemaakt. Maar zij zal toch denkelijk op een bepaald bericht betrekking hebben. En wij vinden bij Isid. XIV, 5, 17 eene plaats, waarmede de opmerking schijnt verwant te zijn *extra tres autem partes orbis, quarta trans Oceanum interior est in Meridie, quae solis ardore nobis incognita est in cuius finibus Antipodes fabulosae inhabitare produntur.*

Onder de eilanden ontmoeten wij bij M. *Colchos* en in het Hs. van Troyen wordt er uitdrukkelijk aan toegevoegd *daer Jasoen voer omt gulden vlies.* Het vervangt nauwkeurig de plaats van *Coos* in andere beschrijvingen en is klaarblijkelijk daaruit door eene misvatting ontstaan. — Zeer schaarsch zijn de mededeelingen van M. over de Cycladen Als zijn tekst niet zelf eene leemte bevat en *meeste* in vs. 1707 verkeerd voor *middelste* is geschreven (de twee hss. zouden dan in de fout overeenstemmen), moet zijn voorbeeld te dezer plaatse zeer gebrekkig zijn geweest. — Aan het slot zegt M. »buiten Europa zijn zeer veel onbekende eilanden en andere, die ik zal opzommen". Onder deze staat ook *Maroch*, de gewone naam voor Marokko, hetwelk dus verkeerd tot een eiland is gemaakt.

Dit zijn de hoofdzakelijke afwijkingen van den tekst van Honorius. Er ontbreken buitendien eene reeks van namen van landschappen van steden enz., maar het zou nutteloos wezen, deze alle op te sommen. Zeer zelden heeft M. geographische gegevens, die niet reeds bij Honorius staan, althans als wij afzien van de gedeelten, waarvan de grootere uitvoerigheid reeds is opgemerkt, dus vooral bij Frankrijk. Ik noem alleen de stad Nicaea in vs. 1338, omdat ook Rudolf vs. 809 *Nicêâ unde Nicke* (!), Honorius daarentegen Nicomedia opgeeft (vgl. de aant. op deze plaats van onzen tekst). Onvermeld laat M. dikwijls oudere namen van landschappen en steden, zoo ook de namen van hunne stichters, en aangezien dit zich vaak herhaalt, mogen wij wellicht aannemen dat deze feiten opzettelijk zijn weggelaten of door M., of reeds door zijne bron. In zijne natuur lag althans niet bepaald deze spaarzaamheid, hij houdt anders juist van eene ophooping van allerlei berichten, en ook hier heeft zijn tekst niet zelden toevoegsels, zoo b.v. dat in Saba Sibilla was geboren, welke tot koning Salomo kwam; dat op den berg Sinai de heilige Katharina is begraven en veel dergelijks, hetwelk denkelijk van hem zelf is afkomstig.

In spijt van deze afwijkingen is het duidelijk dat de bron van M. zeer nauw verwant was met den tekst van Honorius. Het is alleen de vraag, of zij vóór Honorius dan wel achter hem ligt. Indien wij ons bij de uitkomsten van Doberentz nederlegden, zoude alleen het laatste mogelijk wezen. Maar wij zeiden reeds dat er eenige bedenkingen tegen zijne uitkomsten bestaan. Wij zagen dat op enkele punten M. meer met

Isidorus of liever met eene bron, die tusschen dezen en Honorius schijnt te staan, overeenkomt, dan met Honorius zelf, vooral wat de opgave over de uitbreiding van Indië en de volgorde van de eilanden aangaat. In het eerste punt stemt zelfs Rudolf met M. overeen, in het andere staat hij echter op de zijde van Honorius. Er is buitendien nog slechts ééne plaats, waar hij met M. tegenover Honorius schijnt overeen te stemmen, de vermelding nl. van Nicaea in plaats van Nicomedia. Daar echter deze stad uit de geschiedenis van dien tijd bijzonder bekend was, — hetwelk ook de tekst van Rudolf en M. in den Sp. uitdrukkelijk betuigen — wil ik hieruit niet afleiden, dat deze omstandigheid eene gemeenschappelijke bron veronderstelt. Nog minder zouden wij dit besluit mogen trekken, als wij vinden dat Rudolf en M. somtijds in de uitlating van namen en bijzonderheden overeenstemmen; want over het geheel heerscht in dit opzicht geene overeenstemming. Daarentegen m o e t de overeenkomst bij Indie op eene gemeenschappelijke bron berusten, welke niet de ons bekende tekst van Honorius kan wezen. Indien wij slechts met dit eene feit te doen hadden, mochten wij desnoods denken, dat dit in eene redactie van Honorius op gezag van eene andere bron was veranderd. Maar de tekst van M. maakt dit zeer onwaarschijnlijk. Wij zouden moeten veronderstellen, dat door een lateren bewerker de Imago mundi van Honorius op verscheidene plaatsen weder meer zoude zijn teruggevoerd, tot de bronnen waaruit Honorius zelf had geput. Op eene plaats zou dit dan zelfs door twee bewerkers op dezelfde wijze zijn gedaan. Zullen wij dit gelooven, en niet liever aannemen, dat Doberentz zelf de fout heeft begaan, voor welke hij waarschuwt, dat hij te vroeg uit woordelijke overeenstemming tot onmiddellijke ontleening heeft besloten, dat dus Honorius niet de geschikte en oordeelkundige compilator is geweest, waarvoor hij hem wil doen doorgaan? Onbetwistbaar is niet eens de veronderstelling, dat Rudolf op eene redactie van Honorius terugwijst. Maar als wij dit ook toegeven, dit schijnt mij althans zeker dat de bron van M. niet a c h t e r, maar of v ó ó r of althans t e r z ij d e van Honorius ligt. En daaruit moeten wij dan verder besluiten dat vóór Honorius reeds een werk heeft bestaan, hetwelk van zijne Imago niet ver afstond, en dat hij moet hebben uitgeschreven.

Deze, met dien van Honorius over het geheel overeenstemmende, tekst had echter eene verdere bewerking ondergaan, eer hij in Maerlants handen kwam. Ik moet mij beperken eenige wenken te geven, die ons later misschien op het juiste spoor kunnen helpen. Voorloopig zal het moeielijk zijn dit te vinden op het nog weinig bewerkte gebied van de middeleeuwsche geographie.

Ik heb doen opmerken dat bij M. toegevoegd is eene rivier Farfar, die door Damaskus vloeit, en de kluizenaar Zozimas. Beide vinden wij terug in de vermaarde kaart van Hereford, welke volgens Santarem

Essai sur la histoire de la cosmographie et de la cartographie pendant le moyen-âge Paris 1848—52 aan het eind van de 13de of het begin van de 14de eeuw door Richard van Haldingham is geteekend. Santarem heeft haar uitvoerig beschreven t. a. pl. II 296—434, en zij is uitgegeven in zijn atlas en in de verzameling van Jomard Monuments de la géographie Paris 1862. De rivier gaat daar wel niet door Damaskus, maar langs de stad voorbij. Dit zal wel een gebrek van de kaart wezen, want de naam Farfar, die uit den Bijbel is afkomstig, werd overdragen op de rivier Barada, den Chrysorhoas van de ouden, die in vele armen door Damaskus loopt (z. Winer Biblisches Realwörterbuch i. v. *Parpar*). De naam komt in de berichten over de kruistochten voor (z. Wilken I 249) en de vermelding er van is dus wellicht met die van Nicaea op eene lijn te stellen. Niet minder opmerkelijk is de tweede overeenstemming dat juist evenals M. Zozimas uitdrukkelijk noemt als bewoner van de Thebaïs, de kaart van Hereford denzelfden persoon in deze streek teekent. De monnik Zozimas is mij van elders niet bekend; Santarem verwijst in de aanteekening II 393 op zijne »additions," maar ik heb in zijn werk niets gevonden. Ook bij de beschrijving van Frankrijk vinden wij het een en ander, waarin M. de kaart nabijkomt, z. mijne aanteekeningen op 7, 1555 en 1575. Alhoewel elders daar, waar M. van Honorius afwijkt, geene bijzondere overeenstemmingen met de kaart zijn te zien, zijn de opgegeven punten opmerkelijk genoeg. Afgezien van de doorloopende vergelijking met Solinus zegt Santarem niets over de bronnen van Richard van Haldingham, en het is mij niet bekend dat elders iets daarvoor is gedaan. Men heeft ook reden om daaraan te twijfelen, als men uit het opstel van Doberentz ziet dat tot nu toe de onderzoekingen over de bronnen van de meest bekende middeleeuwsche geographiën nog waren nagelaten. Als wij het feit dat M. en de kaart van Hereford enkele trekken uit eene gemeenschappelijke bron hebben geput met het andere combineeren, dat in het voorbeeld van M. vooral aan Frankrijk aandacht wordt gewijd, mogen wij het besluit wagen dat dit voorbeeld eene in Frankrijk, en vermoedelijk in de noordoostelijke gewesten, misschien zelfs in Vlaanderen, ontstane bewerking van de hoofdbron van Honorius Imago is geweest. Behalve dit werk, hetwelk bij stellig onder de oogen had, gebruikte M. misschien eene, denkelijk nauw in verband daarmede staande kaart. De uitdrukking *staen*, welke M. regelmatig voor de ligging der gewesten en steden gebruikt: *daer bi staet* en dgl., pleit zeer voor deze veronderstelling.

De redactie van de in de middeleeuwsche letteren zoo ver verspreide vriendschapssage [1]), welke M. volgt, is de uit Petri Alfonsi Disciplina

---

[1]) Voor de litteratuur z. Grimm Zeitschr. f. deutsch. Alterth. 12, 185 vgg., Kausler Denkmäler 3, 491 vgg., Müllenhoff-Scherer Denkmäler² 23 vgg., Oesterley Gesta Romanorum bl. 740.

clericalis cap. III bekende, en dit werk zelf schijnt ook zijne bron geweest te. zijn. Althans vinden wij het verhaal van Petrus woordelijk bij M. terug. De details zijn menigmaal iets meer uitgewerkt, zoo b.v. in het begin, voorts vs. 755—65, aan welke laatste in de Disciplina slechts beantwoordt *at illi rei veritatem ei exposuerunt*. Voor de merkwaardige uitdrukking vs. 689 vg. *vele rouweliker swerke liepen over sine ghedochte* verwacht men wel in het Lat. eene aanleiding te vinden, hetgeen in de Discipl. in de woorden *sed quum ibi anxius multa rerum diu volveret* niet het geval is. Het is dus niet geheel onmogelijk dat de bron van M. naar het verhaal van Petrus eenigszins verwerkt was; maar geen van de bewerkingen, die ik kon inzien, vertoont grootere overeenstemming, b.v. niet die van Thomas Cantimpratenis, of de door Leyser uitgegevene, of de fransche in de verzameling van Barbazan et Méon, die het eerst in aanmerking zouden komen.

Onze onderzoekingen over de bronnen hebben ons tot werken van den meest verschillenden aard geleid. De geschiedenis van Alexander zelf bracht ons tot eene gedeeltelijke ontleening uit Pseudokallisthenes, of beter uit Julius Valerius; daarnaast vertoonde zij de kennis, die uit een geschiedschrijver is geput; de oorlog tegen de Skythen geeft eene stof aan de hand, die tot heden geheel onbekend is; evenzoo is de wijze waarop de sage van het slangenmeisje is ingevoegd iets nieuws. Met stelligheid leidde ons dezelfde stof dan nog tot een werk, hetwelk de compilator van de door Paulini (en elders) uitgegeven Epistola Alexandri heeft gebezigd. Daarbij komt voorts de geographische uitweiding, welke ons aan den eenen kant tot de Imago mundi van Honorius Augustodunensis, of beter tot diens hoofdbron, aan de andere zijde tot de kaart van Hereford heeft geleid, en ten slotte het verhaal van de twee vrienden, hetwelk ons voert tot de Disciplina Clericalis van Petrus Alfonsus. Daarbij zien wij nog af van de grootere en kleinere toevoegsels van historischen en natuurkundigen inhoud, waarvan het twijfelachtig is of de dichter er boeken bij onder het oog had.

Heeft nu M. deze werken van verschillenden aard al gebruikt, en zelf eerst uit hen gecompileerd, of vond hij zijne stof, of deelen er van reeds in eene compilatie?

De dichter zegt aan het eind van het 10de boek *ooc om een half jaer was over dien bouc ghedicht*. Alhoewel men, slechts op deze woorden afgaande, dit even goed op het 10de boek alleen, als op het geheele werk kan doen slaan, is toch stellig het laatste de bedoeling van den dichter. De ± 15000 verzen werden dus in minder dan een half jaar voltooid. Hoe erg ook het werk van M. in de overlevering mag bedorven wezen, hoe weinig wij er in geslaagd zijn het zoo te herstellen, als het uit zijne pen is gevloeid, mogen wij toch het oordeel uitspreken, dat de dichter, schoon hem de *materie* bijzonder *swaer* toescheen, zich geene

bijzondere moeite heeft gegeven om eenen doorwrochten en gepolijsten arbeid te leveren. Een meesterstuk is het dus niet, wat hij in een half jaar heeft tot stand gebracht, maar wij moeten toch in aanmerking nemen dat hem niet zeer veel tijd zal zijn overgeschoten om de stof te verzamelen en aan een te voegen, althans waar andere uitkomsten niet daartegen spreken. Wij moeten een oogenblik ook bij eene andere uiting van den schrijver stil staan. Hij zegt 1, 68 dat hij de waarheid *min no mee* wil verhalen. Aan dergelijke verzekeringen bij middeleeuwsche dichters mogen wij niet al te veel geloof hechten. Zooveel hebben wij nu al gezien dat M. even weinig als anderen tegen de waarheid en zijn plicht jegens het publiek meende te zondigen door kleine willekeurigheden toe te laten, terwijl hij bij voorbeeld een naam zelf uitdacht, of een bepaald getal opgaf, waar zijne bron hem in den steek liet. Het is echter de vraag, of hij niet ook verder is gegaan. Over het geheel vertoont zich M. in zijne werkzaamheid als ijveraar voor de waarheid, als een vijand tegen de *boerderes* (schoon men moet toegeven dat ook in de latere tijden zijne kritiek niet bijzonder gelukkig is, hetgeen men door het gebrek aan kritischen zin van zijnen tijd wil verontschuldigen), hij wil geen zelfstandig verdichter wezen, waarvoor hij misschien ook geen bijzonderen aanleg heeft gehad: maar had hij deze paden al in het begin van zijne loopbaan ingeslagen? Wat wij tot nu toe hebben gezien en hetgeen wij van elders van M. en zijnen tijd kennen, wettigt ons m. i. aan zijne verzekering niet zóó veel geloof te hechten, dat zij tegen andere gewichtige gronden zou mogen opkomen. Wij moeten beproeven uit de stof en hare behandeling zelf de bovenstaande vragen te beantwoorden.

Ik heb reeds de losse aanknooping in 10, 343 doen opmerken. Gaut. verhaalt: toen Alex. van zijn tocht, naar den Indischen oceaan teruggekeerd was, was hij van plan naar Babylon te gaan en van daar naar Africa en Europa te trekken om het westen te onderwerpen. De praetoren van Syrië zouden eene vloot voor dezen tocht uitrusten. Na hetzelfde te hebben verhaald, voegt er M. bij *alse hi besocht heeft dlant van Inden, wille hi hem dies onderwinden*, en daarop volgt de hoofdinhoud van de stof, welke hij met E. gemeen heeft. Buitendien is de interpolatie slechts voorbereid door de verzen 321 vg. *nu wille hi besien die woestine van Endi met groter pine* die ingelascht zijn in de opsomming van de plannen, welke Gaut. opgeeft. Met vs. 975 keert het verhaal tot dezelfde plaats van Gaut. terug met de woorden: Alex. vergat geheel dat hem het orakel van de zon en de maan zijn naderenden ondergang hadden voorspeld, *maer hi haeste hem gereet te winne also menich lant alse hier voren es ghenant, daer hi die scepe toe dede maken*. Deze onbeholpene aanknooping verraadt dat dit stuk eerst op het oogenblik zelf in den tekst van Gaut. werd geinterpoleerd.

Met deze verhalen in onmiddellijken of middellijken samenhang moeten de stukken van E* hebben gestaan, welke M. reeds in zijn 9de boek

heeft ingelascht, overeenkomstig den chronologischen samenhang. De laatste toevoegsels vóór deze stukken, boven onder no. 25 en 26, spreken ook over Porus en aan 26 sluit zich, wat de feiten betreft, onmiddellijk het eerste stuk aan, hetwelk opmerkelijke overeenstemming met E vertoont (het bezoek van Alex. bij Porus). Maar no. 25 en 26 behooren reeds tot de trekken, welke ons tot de Pseudokallisthenische overlevering hebben geleid.

Wij moeten deze nu eens gezamenlijk beschouwen. Zooals wij reeds zagen wijzen zij onder de op Ps. wijzende bewerkingen, niet op die van den Archipresbyter Leo. Julius Valerius zelf werd over het geheel weinig gebruikt, er blijft dus van de bekende redacties slechts het uittreksel daaruit over. En zij bevatten feitelijk niets, dat eerder op eene andere redactie, dan op deze zou wijzen. Den geheelen inhoud vinden wij in het Epitome terug behalve zeer onbeduidende bijzonderheden, zooals b.v. dat Kallisthenes den droom van Philippus uitlegt, afwijkingen die door eene voortgezette overlevering, door toeval, of door willekeur licht konden insluipen. Waar M. in détails van het Epit. afwijkt, stemt hij echter ook niet meer met eene andere redactie overeen. De plaats waar dit nog het meest het geval schijnt te zijn is 4, 1363 vg. Pasarges herkent Alex., die tot Darius in het leger is gekomen. In het Epitome II, 15 heet het *unus quippe ex convicantibus*, *Pasarges nomine*, *olim a Philippo hospitio susceptus*, *in mentem sibi redisse profitebatur*, *hunc ipsum Alexandrum se ibi puerulum vidisse*; daarentegen bij M. *die Alex. hadde ghesien ten tiden dat hi was een kint. Want hi dicke was ghesint om dien cheins in Griekenlant.* Ook Pseudokall. zegt (vertaling van Weissmnan II bl. 92) »denn er kannte in der That Alexander von Angesicht, nachdem er zuerst nach Pella in Macedonien gekommen war, von Darius als Gesandter geschickt, um den Tribut einzufordern, und von Alexander daran gehindert worden war; von daher also kannte er den Alexander genau" en de Archipresbyter Leo spreekt desgelijks van den cijns, want nog bij Lamprecht lezen wij (2993 vgg.) *er hêtin wîlin bekant*, *dô in Darius hête gesant nâh deme zinse zô Philippô* en bij Ekkeh. Uraug. *quondam missus ad Philippum exigens ab eo censum*, *vidit tunc Alexandrum.* Deze overeenkomst noodzaakt echter m. i. niet, om bij M. de kennis van eene verwante bron te veronderstellen. Als wij aandachtig opletten, zien wij dat M. toch eigenlijk iets anders zegt dan Ps. en Leo, en dat de woorden van den eerste in spijt van de overeenstemming op deze eene plaats nader bij die van het Epit. dan tot die van de andere bronnen komen. En het is denkbaar dat de genoemde overeenstemming toevallig is ontstaan. Want als M. bij de kennis van het verhaal, zooals het in het Epit. staat, zich er rekenschap van wilde geven, wat dan een Pers in Griekenland kon gedaan hebben, moest hij bijna tot het besluit komen dat het was, om den cijns te innen op grond van hetgeen hij zelf verhaald heeft in 1, 71 vgg. en 411 vgg. Iets verder 4, 1388 vgg. zegt M.

doe teldi hem van desen dinghen, hoe dat hi met Darise at ende toochde hem litekine dat die goede nappe; in Epit. slechts *duces primatesque suos laetos facto participat.* Daarentegen staat ook in den Sp. 1[4], 16, 59 *ende seghet hem dat, hoe dat hi met Dariuse at ende togedem lijctekijn ghenouch, dat hi hem sinen nap ontdrouch.* Maar Vincentius stemt niet overeen (IV 35 alleen) *et eodem narratu principes suos laetificat.* Dus als wij in den Sp. werkelijk eene overeenstemming met den Alex. hebben, berust deze alleen op eene reminiscentie uit het vroegere werk. Het Epit. zal dus wel de bron voor deze stof bij M. zijn. Men vergelijke b.v. het begin van de episode van het bezoek bij Darius, M. 4, 1271 vgg. met het Epit. II 13 vg. *His ergo ferme diebus Alexandro bonum visum est, ut ipse pro sese internuntius ad Darium iret. Comitatus ergo Eumedo atque alio uno satellite* (var. *Eumedo satellite*) *ad Stragam fluvium devenit, qui fluvius plerumque ex vehementia nivium adeo stringitur, ut etiam carris onustissimis viabilem sese praebeat, unde et tunc gradibilis Alexandro fuit. Ibidem ergo Eumedum subsistere atque se exspectare iubens, ipse une usus equo coeptum iter agit tentoriaque Darii adiit. Sed forte Darius tunc praevidendi exercitus sui causa processerat. Cui revertenti obvius factus Alexander ait: „En tibi adsum internuntius quidem Alexandri, cuius mandata sunt talia: ‚Ego, inquit, arbitror eum regem, qui minus festinanter contendit ad proelium, ipsum sui ignaviae et diffidentiae testem esse'. Quapropter respondeto, quod tempus agitandi proelium dederis nobis."* En daarmede vergelijke men het aanmerkelijk afwijkende verhaal van Ekkeh. Uraug. (Mon. Germ. Hist. Script. VI bl. 66 vg.) *Vocans autem fidellissimum suum satrapem, cui nomen Eumile* etc. De overeenstemming van *vocans* in dezen tekst met M. 1274 *hi riep tote hem* en evenzoo als bij Ekkeh. in het vervolg uitdrukkelijk de *pincernae* worden genoemd, bij M. 1332 de *scinkers,* in het Epit. daarentegen niet, dit moeten toevalligheden wezen, hetgeen zij ook best kunnen zijn.

Wij hebben reeds de vele lacunes en leemten in deze stof opgemerkt. In het Epit. is de inhoud van Ps. al sterk ingekrompen, maar het bevat toch nog vrij wat meer, dan wij bij M. vinden. In een zelfstandig werk kon de stof onmogelijk zóó staan; voorts hebben wij geen de minste aanleiding om aan te nemen dat reeds een ander werk, dan dat van Gaut. op deze gebrekkige wijze geinterpoleerd was. Dus heeft iemand de verhalen uit Ps. eerst aan het werk van Gaut. toegevoegd uit eene bron, die meer bevatte dan hij er uit putte. Men zou zich misschien willen voorstellen dat in een exemplaar van Gautiers Alexandreïs daar, waar juist ruimte was, stukken uit het Epit. waren ingevoegd. Maar daargelaten dat men positieve gronden tegen deze veronderstelling zoude kunnen aanvoeren, behoeven wij ons niet met eene indirecte redeneering op te houden, want de interpolatie no. 31 stelt ons in staat, rechtstreeks op ons doel af te gaan. Gaut. recapituleert kortelijk de daden van Alex. M. volgt zijn voorbeeld, maar gewaagt óok van de gebeurtenissen, die tot de interpolaties behooren, en ook nog van eenige

meer. Het werk van Gaut. kan niet op deze wijze geinterpoleerd zijn geweest, want wie lat. hexameters maakt, werkt niet op deze gedachtelooze wijze. Wij mogen ook niet veronderstellen dat iemand in het lat. werk tusschen de regels zulke inlapsels heeft gevoegd. De toevoegsels op deze plaats zijn dus van M. afkomstig. Maar op de overwinning van koning Claus van Atervaen, welke ook wordt genoemd, zinspeelt M. slechts geheel ter loops bij de interpolatie no. 5, hij verhaalt de gebeurtenis zelve niet. In 't geheel niets vinden wij in zijn gedicht behalve op deze plaats van de onderwerping van Thracië, van Methone, Luke en Pisa; maar wij vinden de feiten in Epit. M. zelf kende dus meer uit de Alexandersage, dan hij in zijn werk heeft opgenomen, en bij dit besluit moeten wij ons in elk geval nederleggen, al zouden wij ook zijne zelfbeperking niet voldoende kunnen verklaren. Als wij de toevoegsels met Epit. vergelijken, vinden wij wel de feiten overeenstemmend terug, maar over het geheel geene woordelijke vertaling, zoo als wij ze elders bij M. gewoon zijn, b.v. ook in de stukken uit E*, en ik besluit daaruit, dat M. uit het geheugen vertaalde. Weliswaar komen er ook plaatsen, die zich hiertegen schijnen te verklaren, vg. b.v. de aanteekeningen op 9, 617—718; maar wij mogen wellicht aannemen dat hij menige plaats uit zijne vroegere lektuur woordelijk had onthouden. Althans zijn er ook andere plaatsen, welke positief kunnen bevestigen dat hij de bron niet onder de oogen had. 1, 159 zegt M. *dat hij dlijf verliesen soude*, Epit. I 3 *se vincendum atque ab hostibus capiendum;* M. 1, 208 vg. staat niet in Epit.; 263 vgg. beweert M. dat Neptanabus op het verzoek van Olympias aan Philippus verschijnt, in Epit. doet hij het van zelf; M. 4, 1385 ontbreekt een trek van het verhaal van Epit. Dit zijn dingen die zich het best laten begrijpen door eene onnauwkeurige herinnering te veronderstellen. Misschien had M. deze bron niet meer, of niet altijd tot zijne beschikking, en een deel van hetgeen hij had gelezen, was niet duidelijk genoeg in zijn geheugen, om het terug te geven. Of mogen wij hem zelfs verwijten dat hij zich den tijd niet heeft gegund, om deze bron meer dan vluchtig en zelfs slordig te gebruiken? Buitendien was wellicht nog eene andere overweging van invloed hierop, dat hij niet meer heeft overgenomen, iets waarin men desnoods eenen kritischen trek mag zien. Afgezien van het verhaal van Neptanabus, van de geschiedenis van Alexanders jeugd, de gebeurtenis met Pausanias, die zich nauw aan de laatste aansluit, en het overblijfsel van de Candace-episode, kon al wat hij heeft opgenomen zich onmiddellijk aan feiten aansluiten, welke ook Gaut. verhaalt. Het kan hem bedenkelijk hebben toegeschenen geheel nieuwe verhalen, zoo als de episode van Candace, voor welke hij misschien geen punt van aanknooping zag, over te nemen. Als hij van de laatste toch eene kleine rest behoudt, de opsomming van de geschenken, is het voldoende ter verklaring te wijzen op zijne ingenomenheid met het bijeenverzamelen van eenige berichten. De gele-

genheid om met eene zoo schoone verzameling van zeldzame dieren en andere voortbrengselen van het fabelland te pronken, wilde hij niet laten voorbijgaan. De juiste cijfers zal hij wel niet uit het hoofd hebben gekend; misschien had hij deze in zijn exemplaar van Gaut. bijgevoegd. De geschiedenis van Neptanabus zal hij zich vooral in het geheugen hebben geprent, buitendien zal zij hem toch te gewichtig toegeschenen hebben, om ze over te slaan. Hij beroept er zich bij op het gezag van Aristoteles. Indien hij dit beroep reeds in zijn bron aantrof, was het hem zeker eene reden te meer, om de sage te behouden. Maar het is niet onmogelijk dat dit beroep eerst van hem zelf afkomstig is, en dat hij het doet, om als het ware het opnemen van het verhaal te rechtvaardigen. Nemen wij nog de vluchtigheid van den vertaler in aanmerking, die hem zelfs op feiten deed zinspelen, welke hij niet eens verhaald had, dan hebben wij eenigszins de verklaring van den merkwaardigen toestand, waarin wij de stof uit Ps. in het werk van M. terug vinden. Hij had deze stof uit het Epitome, of uit een soortgelijk uittreksel uit Jul. Valerius, en het is M. zelf, die ze in het werk van Gaut. invoegt. Op eene plaats althans, 4, 1109, herkennen wij ook nog vrij duidelijk dat de aansluiting eerst op het oogenblik tot stand komt.

De nauwe samenhang der feiten van de laatste toevoegsels uit het Epit. met het begin van de stof uit E[a] zou kunnen leiden tot het vermoeden dat M. deze stukken al bijeen vond. Maar dit vermoeden wordt weerlegd door het verschil in de wijze van vertaling. Het eene gedeelte is woordelijk vertaald, zooals de gewone manier van M. is, het andere niet, en misschien alleen uit het geheugen verhaald, en ook de laatste stukken, die met Epit. overeenkomen, vertoonen dezelfde kenmerken.

Wij mogen nu ook besluiten dat het M. zelf is, die op eenige plaatsen, waar Gaut. al te kort en te duister was, de reminiscentien uit zijne lectuur, denkelijk uit Curtius, te berde gebracht heeft.

Ook de episode van het slangenmeisje heeft M. zelf ingelascht. Op de plaats, waar zij staat, hebben wij bij Gaut. eene korte beschrijving van Azië (1, 396—426), welke M. overslaat, vermoedelijk omdat hij toen reeds voorhad, in de aardrijkskundige uitweiding de beschrijving meer uitvoerig te geven. Wij herkennen daarin een stelsel, hetwelk wij meer bij den vertaler ontmoeten, t. w. daar, waar hij iets uit zijne bron weglaat, er eene of andere vergoeding voor te geven. Daar M. de geschiedenis van Nicolaus van Acarnania kende, aan welke de episode, wat den tijd betreft, zich aansluit, zoo zal ook hij zelf dit hebben gedaan, schoon het vreemd blijft dat hij juist een feit uitkoos, van hetwelk hij toch zeker moest weten, dat hij het althans nog niet had verhaald. In dit geval is het ook voldoende het Secretum Secretorum als zijne bron te beschouwen.

Wij komen nu nog eens terug op de drie verhalen van de ontmoeting bij Jerusalem, de insluiting van de onreine volkeren en den tocht

naar het Paradijs. Reeds hebben wij het vermoeden geuit, dat M. deze heeft gekend, in zóó verre vereenigd, als zij in de Chronica St. Pantaleonis voorkomen. Het innerlijke verband zou immers aan hem zelf toegeschreven kunnen worden, maar het is niet onmogelijk, dat hij ook dit al zóó heeft aangetroffen. Wij worden dus hier tot eene verdere bron geleid; de vertaler kan ook deze uit zijn geheugen zijn gevolgd.

Feitelijk vinden wij den tocht naar het Paradijs in vereeniging met de andere onder no. 30 opgesomde verhalen midden in de stof, welke hij met E. gemeen heeft. De samenvoeging van no. 30 met deze stof is niet onhandig, en al mogen wij daaruit op zich zelf alleen niet het omgekeerde gevolg trekken, waartoe wij meenden uit de onhandige vereeniging van andere stukken te mogen besluiten, zoo is toch het vermoeden geoorloofd, dat M. deze stukken reeds bijeen vond, dus het onder 30 gegevene als interpolatie van E*. Het verhaal van den tocht naar het Paradijs zou M. in dit geval dubbel hebben gekend, en in vereeniging met no. 7, èn in E*, hetgeen zonder twijfel denkbaar is. Van de andere stof onder no. 30, slechts reminiscenties uit de vaak herhaalde verhalen van de wonderen van Indie is het nog meer waarschijnlijk, dat zij al in Maerlants hs. van E* hebben gestaan.

Wij hebben nu nog over 23 en 27 te spreken. Men zal niet twijfelen dat het verhaal van den oorlog tegen de Skythen den tekst van Gaut. veronderstelt. M. volgt diens woorden, dan komt de (boven bl. XXVIII vg.) besproken schildering van het leger, welke is samengesteld uit gegevens van het werk van Gaut., daarop het uitvoerige verhaal van den strijd; hierbij worden de namen der aanvoerders herhaald, en daaraan sluit zich weder onmiddellijk de vertaling van den lat. tekst aan. Het geheel is slechts eene omstandige uitwerking van den door G. kortelijk aangeduiden kamp, en het zou toch vreemd zijn, als eene van dezen onafhankelijke schildering zoo nauwkeurig hierbij zou hebben gepast. De verdichter van deze episode moet ze dus in het werk van Gaut. hebben ingelascht, of M. zelf heeft haar uitgedacht. Zonder twijfel moeten wij het laatste aannemen in spijt van Maerlants uitdrukkelijke verzekering dat hij *die waerheit min no mee* wil verhalen. Het is niet mogelijk te gelooven dat een ander de geheele episode zou hebben uitgedacht, dan die, van wien de indeeling van het leger afkomstig is, en eerst uit den laatste de met name genoemde helden in het verhaal van den strijd zou hebben ingevoegd. Veel waarschijnlijker, of laten wij liever zeggen, zeker is het dat het geheel is te beschouwen als één bijeenbehoorend verzinsel, en daar de indeeling van M. is (boven bl. XXVIII vg.), hebben wij dus in de geheele episode zijn eigen werk [1]).

---

[1]) Juist toen ik tot deze uitkomst was geraakt, las ik de deftige woorden van Te Winkel in het Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterk. I 333. „Doordrongen van historischen zin, waarheidlievend in merg en been, acht hij het zijn eerste

Misschien scheen het hem geen vergrijp tegen de waarheid het verhaal van een strijd, die feitelijk plaats had, maar waarover zijne bronnen niets uitvoerigs bevatten, naar zijne eigene verbeelding in bijzonderheden uit te werken. De naam van den koning *Baradach* kan door M. zelf gemaakt zijn, misschien naar aanleiding van *Baradam*, welke in het 5de boek, vs. 480 voorkomt. Bij den snellooper *Dromoen* zou men eerder denken dat hij deze figuur met den naam van elders heeft gekend. Maar het is mij niet bekend dat de persoon ergens voorkomt, en ook hier is eigen uitvinding niet uitgesloten. Het is niet noodig dat iemand daarvoor grieksch verstond. Men denke dat *dromo*, fr. *dromon*, de naam van eene soort van lange, snelle schepen was, en de etymologie van het woord kan M. gekend hebben uit een werk, als de Etymologiae van Isid., waar het heet (XIX 1) *longae naves sunt*, *quas dromones vocamus; dicta eo quod longiores sunt caeteris*, *quibus contrarius musculus*, *curtum navigium*. *Dromo autem a decurrendo dicitur. Cursum enim Graeci δρόμον vocant.*

Bij het tweegevecht tegen Porus hebben wij behalve de gegevens uit Epit. zeker ook niets anders, dan willekeurige opsiering door M. zelf. Wanneer onder de wapen van Alex. ook een spiets wordt genoemd, welke hem de koningin Talrestis als bewijs harer genegenheid had gegeven, worden wij ook daardoor weder uitdrukkelijk gewezen op de in het werk van Gaut. verhaalde gebeurtenissen. Voor de eigenaardige beschrijving van het gevecht zelf hebben wij denkelijk de aanleiding ook in Epit. „*fieretque pugna regalis diu anceps*, *Alexandro scilicet locum vulneris rimante*, *et Poro id ipsum declinante*. Gaut. zelf heeft dit tweegevecht niet; hier zou men dus niet aan de mogelijkheid kunnen denken dat de uitwerking al in zijne Alexandreïs zou geïnterpoleerd zijn geweest. M. zelf moeten wij voor den uitvinder houden. Hetgeen hij zich veroorlooft zijn naar ons gevoelen vervalschingen van de geschiedenis; eene gelijksoortige hebben wij hem ook waarschijnlijk nog eens in den Alex. te wijten, waarover men zie de aant. op 3, 591.

De uitkomsten van ons onderzoek nog eens kort samengevat zijn dus deze. Naast zijne hoofdbron had hij zeker nog een werk onder de oogen, hetwelk in de door Paulini en elders uitgegeven Epistola is opgenomen, en het hs. van M. was op eene plaats vermoedelijk geïnterpoleerd met brokken van een verhaal over de wonderen van Indië, misschien ook met het verhaal van Alexanders tocht naar het Paradijs. M. had echter ook andere werken over Alexanders geschiedenis leeren kennen, waar-

---

werk, wanneer hij een gedicht onder handen krijgt, het te critiseeren, en, als hij het vertaalt, het te verbeteren door weg te laten wat z. i. onwaar is, en bij te voegen wat hij meent dat de geschiedenis kan verduidelijken." Ik geloof dat de aanhaling leerrijk is ook zonder dat ik er iets aan toevoeg.

schijnlijk Curtius en het Epitome uit Julius Valerius. Buitendien kende hij de sage van het slangenmeisje, denkelijk uit het Secretum Secretorum, en een bericht hetwelk, zoo als de Chronica regia S. Pantaleonis de drie verhalen over Alex. van joodschen oorsprong, de ontmoeting bij Jerusalem, de insluiting van de onreine volkeren en den tocht naar het Paradijs vereenigde. Dat M. de werken, waaruit hij stof heeft opgenomen, behalve Gaut. en E' feitelijk bij zijn werk onder het oog had, is niet waarschijnlijk. Ook allerlei andere toevoegsels behalve uit de Alexandersage heeft hij ingelascht, gedeeltelijk naar geschrevene bronnen, waaronder wij noemen mogen den Bijbel, de Metamorphosen van Ovidius, de Disciplina Clericalis en vooral de Cosmographie welke hij volgde. Wel dachten wij er een oogenblik aan dat M. een deel van deze bronnen in een compendium verzameld kon hebben gevonden, doch wij zagen ons gedwongen deze gedachte op te geven.

V. MAERLANTS VERHOUDING TOT ZIJNE BRONNEN.

Men zal het niet ongepast vinden, als ik eenigszins nauwkeuriger de aandacht vestig op de wijze, waarop M. zijne hoofdbron, het latijnsche gedicht, heeft gebruikt, daar waar hij geene aanleiding vond, om uit de ons nu bekende redenen er van af te wijken. Waar dit niet het geval is houdt hij zich angstvallig aan zijne bron. Men kan duidelijk zijn toeleg herkennen, om haar van woord tot woord te volgen. En wanneer hij zich eens vrijer beweegt, is dit over het algemeen niet geschied, om het origineel te veranderen en te verbeteren, maar eerder veroorzaakt door de onhandelbaarheid van de taal en het metrum, waarvan hij zich bediende. Het schijnt echter dat de angstige eerbied voor de bron zelfs zijn streven naar eene zuivere en vloeiende taal op den achtergrond heeft gedrongen. Weliswaar mogen wij ons niet verbeelden den geest van de taal zijns tijds zóó in ons te hebben opgenomen, dat wij te dezen opzichte overal M. billijk zouden kunnen beoordeelen, maar wij treffen toch de een en andere plaats aan, welke er sterk voor pleiten, dat het niet al te harde verwijt niet zonder reden is gedaan. Zoo b.v. 6, 1199 vgg., waar het latijnsche (535 vg.) *distulit ergo nefas in idonea tempora noctis, noctis quando solent patrari turpia, noctis quando impune placent, quae sunt in luce pudori* wordt terug gegeven door *hierbi verste hi dese moort toter nacht .... nacht es recht der quader doen die ghere doghet nie en ploen, dies nachts alsemen die quaetheit doet, diemen dies daghes niet sien en moet.* Dit kan geen goede mnl. constructie

wezen, zij is ontstaan door slaafsche vertaling van het niet eens juist opgevatte *noctis quando.*

Eéne omstandigheid, welke bij de verhouding van M. tot zijn origineel in het oog springt, mogen wij hem eerder als eene verdienste toerekenen. De al te bloemrijke en hoogdravende taal van Gaut. is meestal vereenvoudigd. Al moet men ook toegeven dat zijn eigene taal het den nabootser niet zou veroorloofd hebben, de hooge vlucht van zijn voorbeeld te volgen, zoo heeft hem toch zeker niet alleen deze moeielijkheid, maar ook zijn goede smaak in lagere sferen gehouden. Dus zegt M. b.v. eenvoudig 3, 1163 vg. *recht doe dach ende nacht versciet, alsemen die mane opgaen siet* i. pl. van den bombast van Gaut. (III 463 vgg.) *tempus erat dubiam cogens pallescere lucem, cui neque nox neque lux imponit nomen, utrumque et neutrum tenui discrimine: verius ergo, ambiguum cum sit, dixere crepuscula Graeci. Hesperus irriguum iam maturaverat ortum iamque minante oculis caligine sidera solis supplere officium luna mediante parabant.* Juist waar de tijden van den dag worden opgegeven vinden wij meer eene sterke vereenvoudiging.

Hetgeen wij te berispen hebben is niet van dien aard dat wij niet zouden mogen beweren dat M. de woordelijke vertaling gemakkelijk van de hand gaat. Wel deinst ook hij, zoo als men weet, niet geheel voor de uit het Mnl. zoo beruchte stoplappen terug, maar toch mogen wij zeggen dat hij, wat het vers en het rijm aangaat, eene vrij groote kunstvaardigheid bezit. Bij zijne vertaling ontstaan in den regel uit een hexameter twee rijmregels. Niet zonder belang is het, eene kunstgreep op te merken, die hij dikwijls daarbij bezigt. Hij voegt namelijk niet zelden geheele regels of deelen er van bij, waarvan het doel is het verkrijgen van rijm. Het spreekt van zelf dat deze invoegsels geen nieuwe zaken van eenig gewicht in het verhaal brengen; ook is bij een man, als M. niet te verwachten dat er bijzonder poëtische elementen door worden aangewonnen; integendeel zijn het dikwijls zeer onbeduidende toevoegsels, zonder dat men ze echter over het geheel hinderlijk zou kunnen noemen. Een en ander maal voegen zij ook een meer of minder gelukkigen kleinen trek aan het verhaal toe. Zoo wordt b.v. 4, 1161 het lat. *se rapit ad tumulum quo totum cominus hostem ...... oculis potuit revocare* (IV 306) vertaald door *hi liep op enen berch sciere e n d e m e t h e m m e n i c h r i d d e r fiere, daer hi den Percen was so bi* enz. Iets stouter is 4, 40, waar in het rijm met *vianden* de regel *hi wranc bloet uut sinen handen* door den vertaler is toegevoegd als eene uiting van Alexanders rouw over den dood van de Perzische koningin. Somwijlen wordt ook, zooals 2, 763 eene mededeeling uit de historie tot dit doel gebezigd. Soortgelijke verzen zijn b.v. nog 2, 59. 3, 504. 506. 1134. 4, 308. 1491. 1540. 1544. 1616. 5, 48. 90. 234. 240. 274. 282. 284. 292. 656. 758. 6, 77. 220. 228. 354. 540. 546. 562. 878 vg.; 1200. 7, 19. 117. 128. 184. 234 vg. 430. 584. 8, 422. 8, 857 vg. 1039 enz. Uit den

aard der zaak is het meestal de tweede regel van een door het rijm gebonden. paar, die door M. is toegevoegd; hij heeft echter ook somwijlen op deze manier den eersten rijmregel verkregen. Enkele malen ontstaan op deze wijze ook, zoo als men ziet, twee regels; maar het spreekt van zelf dat deze niet met hunne rijmen samen behooren, maar zij zijn de middelste regels van twee rijmparen.

Uit de lijst, al is zij ook niet volledig, blijkt, dat deze manier in het begin van het werk veel zeldzamer wordt aangetroffen dan later. Wij leeren daaruit dat de vertaler in den aanvang meer er naar streefde, om geheel woordelijk het origineel te volgen, en dat hij zich allengs meer veroorloofde, van dit handzame middel ruimer gebruik te maken.

Hoewel door het gezegde in hoofdzaak de grenzen aangeduid zijn, waar binnen M. zich tegenover zijne bron bewoog, was hij toch niet zoo kleingeestig en onzelfstandig, om zich hier geheel binnen te laten houden. Hier en daar veroorlooft hij zich ook sterkere afwijkingen. In de eerste plaats gewaag ik van toevoegsels, welke aan het streven naar duidelijkheid hun ontstaan hebben te danken. Daar, waar den vertaler de samenhang niet helder genoeg toescheen, komt hij met dit middel te hulp. Dus voegt hij korte recapitulaties in, ten einde grootere duidelijkheid of beter samenhang te bereiken 6, 801 vgg. en 3, 383 vgg. In 't bijzonder vermeld ik nog 8, 217 vgg., waar in plaats van het lat. *interea* desgelijks de bedoelde feiten nog eens kort worden samengevat, om te dezer gelegenheid te doen opmerken, dat men in de vertalingen van M. dikwijls zulke omschrijvingen van *interea* of andere voegwoorden van tijd aantreft. 4, 1449. 1454 en in het volgende tot 1500 meent de vertaler de allegorieën van zijne bron duidelijker te moeten verklaren. Soortgelijke toevoegsels hebben wij nog 1, 1398 vgg. 2, 62 vgg. 365 vg. 529 vgg. 4, 1633 vgg. 7, 709 vgg.

Maar ook zonder dat de duidelijkheid het vergt, neemt M. de vrijheid iets toe te voegen, waar hij meent eenen bij het tafereel passenden trek te kunnen aanbrengen, of waar Gaut. hem leidt op een gebied, waar hij zich te huis gevoelt; zoo 4, 1618. 5, 114 vg. 5, 935 vgg. 7, 156 vgg. 10, 273, gedeeltelijk tevens door het rijm veroorzaakt. M. noemt gaarne namen, waar de bron algemeen van ridders of van het leger spreekt, zoo b.v. 7, 433 vgg. 9, 307 vgg. en, zoo als ons vroeger is gebleken, in nog grooter mate bij den oorlog tegen de Skythen. Van hem is ook de vermelding van den hertog van Brabant op eene plaats, welke reeds in een anderen samenhang is besproken. Eene gepaste vergelijking brengt hij aan 3, 446 vg. 3, 1038 vg.; een gepast spreekwoord lascht hij in 8, 261; hij voegt scherpere trekken toe aan de schildering van zijne bron 5, 441 vgg. 1215 vgg.; hij drukt, om de koenheid van Alex. te meer te doen uitkomen, zijne eigene verwondering uit 1, 1066—71. Kleine psychologische trekken vindt men aangebracht 1, 87 vgg. 5, 683—88 en 6, 563 vgg. bij het schilderen van het vrouwelijk karakter.

Hiertoe behoort ook de uitbreiding van 7, 605 vgg. De laatste plaats weidt uit over het thema dat wij ons voor de zonden meer zouden hoeden, als wij de gevolgen er van voor oogen hadden, en bevat de vermelding van keizer Frederik en paus Innocentius, waarover wij boven bl. VI vg. hebben gesproken. Aan Gaut. VII 306—40 beantwoorden M. 7, 605—684.

Op hetzelfde gebied brengt ons ook eene groep van plaatsen, welke wij te zamen willen bespreken. Men weet hoe gaarne in de middeleeuwen het thema van de onbestendigheid van het geluk behandeld werd. Geen wonder dat het ook bij Gautier, in een gedicht, welks onderwerp juist als eene sterksprekende illustratie op die fatalistische beschouwing werd opgevat, dikwijls wordt aangevoerd. Maar dit voldeed M. nog niet. Niet alleen dat hij 2, 447 vgg. nog eens van de gelegenheid gebruik maakt, om de aventure met haar rad te schilderen, maar hij poogt dit thema nog meer te doen uitkomen, hoe veel variaties de bron ook hiervan reeds oplevert. Daaruit blijkt, hoe scherp hij zijne stof heeft opgevat in denzelfden zin, dien ook de pfaffe Lamprecht aan zijn werk tot motto heeft gegeven: *vanitas vanitatum et omnia vanitas* en waarop vermoedelijk ook nog door eene van zijne bronnen, t. w. in het verhaal van den tocht naar het paradijs in het bijzonder zijne aandacht was gevestigd (aant. op 9, 1316). Niet alleen aan Alex. blijkt het dat geene macht noch heerlijkheid op aarde kan blijven bestaan, dat geen enkel van alle aardsche goederen beschermt tegen de beschikkingen van het noodlot, neen ook zoo veel andere voortreffelijke helden, die schitteren in den bloei van jeugd en schoonheid bevestigen deze waarheid, doordat al hunne heerlijkheid op eene rampzalige wijze vernietigd wordt door de sombere macht van een vroegen dood. Het is niet noodig alle bewijzen op te geven, welke het gedicht daarvoor oplevert; het komt er hier slechts op aan, de aandacht op die gevallen te vestigen, waar M. dit thema zonder uitdrukkelijke aanleiding in zijne bron doet uitkomen, zoodat het wezenlijk als een thema in een muziekstuk door het geheele gedicht heen te lezen is. Den held Lisias beschermt zijne macht niet voor den dood *al was hi van seven conincriken here* (5, 470 vgg.); Fiadas een schoon jongeling, die van Cyrus zelf afstamt, en aan wien de zuster van Darius was beloofd, ontmoet in den strijd Hephaestio, en deze doet hem sneuvelen, *hi en liets niet dor die bruut, die Fiadase was beheten* (5, 350 vg.). Ook in de woorden 3, 417—21 mag men dezen zin vinden, al bevatten zij ook een verwijt tegen Darius. Hij had immers reden gehad voor zoo stoute woorden, zijne hooge positie had hem daartoe het recht gegeven. En in spijt daarvan vlucht hij nu, *onedelike*, zoo als het aan geen koning betaamt. Het meest gepast is het, als M. deze gedachte bij den dood van Darius nog eens laat doorschemeren (7, 503 vgg.). Een Griek vindt den rampzalig verraden en verwonden koning

Int einde van sinen live
Ende ghelijc enen keitive.
Onghelijc was hi dien groten here,
Die wilen met groter ere
Jeghen Alexandere quam te wighe,
Ende die here met groten prighe
Was van Percen ende van Meden
Ende van vele goeder steden.

Wij mogen zeggen, dat M. in de meeste van zijne veranderingen niet onhandig is geweest. Stellig moeten wij het ook als verbeteringen beschouwen, wanneer hij 9, 243 vgg. en 414 vgg. de oratio indirecta in directa veranderd en daardoor integenstelling met het origineel eene levendigheid in het verhaal brengt, die geheel en al met de situatie strookt.

Eenige kleine veranderingen zijn gemaakt, om het verhaal te moderniseeren. Daartoe moet men denkelijk rekenen, wanneer 6, 191 vgg. bij de belegering eener stad in plaats van schutdaken houten torens op wielen worden opgericht. Als een invloed van het bekende gebruik in middeleeuwsche romans beschouw ik het, wanneer de stervende Darius 7, 595 vgg. aan Alex. eenen ring stuurt in plaats van een handdruk in het Latijn. 8, 1031 vgg. wordt eene antieke beschrijving van Fortuna in eene middeleeuwsche van de Aventure veranderd; 5, 1210 vgg. worden in plaats van latijnsche gedichten middeleeuwsche romans genoemd; 5, 239 vgg. de Parcen door den Dood vervangen. In dit opzicht is M. niet consequent; de sporen van de antieke mythologie, ook waar M. deze niet voor geschiedenis neemt, zijn niet geheel uitgewischt; zelfs Atropos vinden wij nog ergens in het dietsche gedicht. Meestal echter zijn de mythologische toespelingen zoo goed mogelijk gemodernizeerd, het ongelukkigst 5, 374 vgg., waar uit Mars een *prophete van der heiden wet* is geworden, en Bellona diens zuster blijft, zonder dat men weet hoe eene zuster van den profeet tot deze rol is gerechtigd. Zeer gepast wordt daarentegen 5, 549 vg. in plaats van het bekende vers van Gautier (IV 301) *incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdim* gesteld *hi vliet den hoveschen lybaert ende vliet ten serpente waert.*

Er zijn nog twee grootere plaatsen te noemen, welke wij ook voor eigen vinding van M. moeten houden. De eerste is de uitvoerige schildering van de Skythische koningin en hare vergelijking met de vermaardste schoonheden uit oude en nieuwe romans (8, 77—134). Voorts beantwoorden aan de nauwkeurige schildering van de tweede ontvangst te Babylon (10, 1104—35) bij Gaut. slechts de verzen X 260—64. Met de uitweiding wordt zonder twijfel bedoeld, Alex. kort voor zijn einde nog eens in allen luister te laten zien. Wij moeten den bewerker daarom prijzen. Reeds Gaut. was er op bedacht deze treffende tegenstelling uit te laten komen, zoo dat men zou kunnen meenen dat de voorstelling

overladen was, maar de ophooping is volstrekt niet zoo groot dat zij eene onaangename werking doet.

Tegenover deze uitbreidingen van het origineel hebben wij ook enkele verkortingen op te geven. Reeds is opgemerkt dat M. zijne bron met hare bloemrijke en dikwijls bombastische taal niet wil en niet kan volgen. Zoo laat b.v. Gaut. een bode uit naam van Darius aan Alex. zeggen (IV 88 vgg). *clypeum iam laeva teneret*, *iam stares in acie*, *iam te vibraret in hostes fulmineus Bucephal*, *iam te sentiret in armis horrificum Darius*, *nisi coniugis eius humandae cura moraretur*. Daarvoor schrijft M. eenvoudig (4, 196 vgg.) *ghi waert ghewapent altehant jeghen ons*, *dat weet ic wel*, *en daet dit leet ende niet el.* Mythologische en historische toespelingen kunnen den vertaler somtijds het begrijpen moeielijk, zijne betrekkelijk ongevormde taal kan hem het navolgen van zijn origineel onmogelijk hebben gemaakt, of de bombast van Gaut. hem tegen de borst hebben gestuit: kortom op dergelijke plaatsen verlaat hij dikwijls zijn origineel. Tot de merkwaardigste gevallen behooren 3, 1140. 1328. 4, 1144. 1614. 5, 770. 10, 340. Stelselmatig laat M. de bij Gaut. zeer geliefde vergelijkingen in den trant van Homerus weg, b.v. achter 9, 1039. 10, 1100. Een en ander maal stelt hij er eene eenvoudige vergelijking voor in de plaats, b.v. 7, 264 vgg.; elders slaat hij ze eenvoudig over. Ook hier zal het onvermogen gepaard zijn gegaan met den afkeer van eene wijze van uitdrukking, welke ver van de vaderlandsche verwijderd was. Twee passages van de bron zijn om geheel uitwendige redenen overgeslagen. De eerste is het slot van het 1ste boek, waar Gaut. op den tocht tegen Jerusalem wijst, dien M. in het 3de boek naar eene andere bron verhaalt. Om eene nog meer uitwendige reden heeft M. het slot van het 7de boek zeer sterk verkort; aan de verzen 442—538 bij Gaut. beantwoorden slechts M. 1846—80. De vertaler heeft de hoofdgedachten behouden, maar het geheel lijkt toch zeer ingekrompen, vooral in vergelijking met de gewone uitvoerigheid. De reden hebben wij alleen daarin te zoeken, dat M. naar het einde van dit boek verlangde, hetwelk door de inlasching van den geographischen excurs van meer dan 900 regels reeds bovenmate was uitgedijd.

Nog meer van de afwijkingen, dan ik daaronder heb gebracht, zal misschien ten slotte op rekening van het rijm te stellen zijn. Ook aan eene andere oorzaak kan een en ander zijn ontstaan te danken hebben, waarover wij nog iets moeten zeggen. Het schijnt namelijk dat M. daar, waar hij zijn origineel verkort, moeite doet, om hetgeen aan de verkorte plaats voorafgaat en er op volgt uit te breiden en op deze wijze als het ware eene vergoeding te geven voor de uitlatingen. Zulk eene plaats zal wel 5, 359—70 wezen. Voor deze regels vindt men in het Lat. weinig aanleiding, daarentegen is op dezelfde plaats Bellona, die door Gaut. uitvoerig wordt beschreven, verdwenen. Ik heb op deze verschijning reeds in het vorige hoofdstuk de aandacht gevestigd en zal

het in de aanteekeningen nog een en ander maal moeten doen. Tot soortgelijke uiterlijke oorzaken zullen niet weinige van de kleine afwijkingen moeten worden teruggebracht.

Deze verhouding tot de bron komt overeen met de voorstelling, welke wij ons in 't algemeen van M. moeten maken. Hij was geen geniaal dichter; het doel van zijne werken was vooral leering, maar hij is er in geslaagd deze te geven met een niet alledaagsch talent ook voor de *dachcortinghe*.

Er blijft ons nog eene vraag te doen over, t. w. deze: heeft M. het Latijn volkomen begrepen, of vinden wij afwijkingen, welke door eene gebrekkige kennis van de vreemde taal veroorzaakt zijn? Ik moet deze vraag des te eer stellen, omdat ik M. tegen soortgelijke verwijten vroeger, Zs. f. d. Alterth. 24, 35 vgg., heb verdedigd. Hetgeen ik toen zeide behoef ik ook thans niet terug te trekken, maar ik zou het nu toch eenigszins anders uitdrukken. Wij vinden niet weinige plaatsen, waar de gedachte van den lat. dichter in de vertaling niet duidelijk uitkomt. In zulke gevallen is het de vraag, of M. den zin niet goed gevat had, dan wel of hij er niet in slaagde hem in zijne taal terug te geven. Een van de sterkste voorbeelden daarvoor is 5, 749 vgg., waar de eigenlijke bedoeling der lange periode bij Gaut. V 398 vgg. geheel verloren gaat. Dikwijls geschiedt het dat M. de woorden eener uitdrukking wel juist vertaald, maar toch anders dan zij naar den zin der plaats moet worden opgevat, of dat hij de bedoeling van eene plaats ergens anders zoekt, dan waar die is te vinden. Zoo op de volgende: *Utile propositum* zegt Gaut. V 326 *vicit respectus honesti*, *praeposuitque suos Darius sibi.* Het leger van Darius is namelijk nog aan de overzijde van de rivier. Waarom het plan *utile* wordt genoemd, is zeer duidelijk. Maar M zoekt den zin veel dieper; hij meent, dat als Darius het plan had uitgevoerd, met de anderen ook diegenen zouden zijn gesneuveld, die hem zelf later het leven namen (5, 587 vgg.). In de woorden van Gaut. (VI 551) *non parere suis et eis se credere velle* schijnt M. (6, 1243) *credere* in plaats van »toevertrouwen" voor »gelooven" te hebben opgevat. Gaut. VIII 280 vg. klaagt Philotas, als hij zal sterven *quid mihi*, *rex*, *toties pro te sudasse sub armis profuit et tecum pro te consumpta iuventus*. M. vat *iuventus* verkeerd op en vertaald 8, 695 vgg. *wat vromet mi*, *coninc here*, *dat ic hebbe dor dine ere verslaghen die liede mine? wat mach mi vromen mine pine?* Als Gaut. de olifanten *terribiles oculis* noemt en M. daarvoor zegt *met wreden* (?) *oghen met langhen oren*, zal hem wel het Latijn duister zijn gebleven. Sterker is de volgende misvatting. Gaut. schildert hoe Alex. stoutmoedig op de vijanden los dringt (V 366 vg.). *pericula martis dissimulans potius quam spernens*, *illud ab hoste concussum toties sed inexpugnabile castrum pectoris opposuit Persis*. De zin van het *inexpugnabile castrum pectoris* ontsnapt volkomen aan M., hij schrijft 5, 649 vg. *dedel*

coninc entie milde decte hem met sinen scilde. Het sterkste is echter dat ten gevolge van eene verkeerde verbinding van de lat. woorden M. eene rivier Arbele doet ontstaan, waarbij Darius sterft, zooals in de aanteekening op 3, 1157 is aangetoond.

Somtijds is het twijfelachtig of wij eene misvatting hebben aan te nemen. Wanneer wij in plaats van de lat. woorden (II 439) *praecedens igitur hilaris vexilla Quiritum* in de vertaling (2, 909 vg.) lezen *vore tfolc voer Alexander die fiere blakende met siere baniere* denkt men dat M. in den accus. *vexilla* een ablatief heeft gezien. Maar dit wordt weder twijfelachtig door eene andere plaats, Gaut. V 365 *rex ante Quiritum more suo gradiens vexilla*, welke althans juister vertaald is (5, 645 vg.) *die coninc voer na sijn maniere blidelike vor sijn baniere*, alhoewel ook hier *vexillum* onnauwkeurig woordelijk is verstaan. Gaut. spreekt van het paleis van Victoria (IV 403 vg.) *quadris ubi firma columnis stat regia reginae;* bij M. lezen wij (4, 1427) *dat huus stoet up vier pilare.* Misschien heeft M. *quatuor* gelezen, misschien echter heeft hij *vier* eenvoudig toegevoegd, zooals wij ook de geheele volgende allegorie over de vier pilaren als van hem afkomstig moeten beschouwen. Merkwaardig is het echter dat 10, 1116, waar Gaut. (261) leest *agmina quadrato stipatus*, M. ook een getal heeft opgegeven. Het Hs. heeft *met .iij. scaren*, waarvoor echter wel *met .iiij. scaren* zal te lezen zijn. Voorts als M. 4, 1448 van de *Rijcheit* zegt *soe maect werringhe tallen stonden*, waar het bij Gaut. heet *genitrix luxus*, heeft hij stellig iets anders in zijn Hs. gelezen.

Menigmaal, zoo schijnt het, heeft M. niet de moeite genomen om den zin der woorden nauwkeurig te doorgronden, maar stelde hij zich tevreden, als hij slechts de hoofdgedachte van eene eenigszins langere zinsnede begreep. Of ten gevolge van deze vluchtigheid twee plaatsen, welke wij nu opgeven, mislukt zijn, blijft echter twijfelachtig. Als Alex. zwaar gekwetst in de stad Subdraca op den grond ligt, doodt hij eenen Indiër, die hem wil aangrijpen, en hij zegt tot hem in het lat. gedicht (IX 417) *talem decet ire sub umbras...... talis mihi nuntius esto.* Gaut. gaat dan voort *dixit, et ut moriens invictus dimicet ante quam sacer in tenues erumpat spiritus auras se... attollere tentat.* Hetgeen de vertaling (9, 932 vgg.) daarvoor geeft bewijst vooral dat *nuntius esto* verkeerd is opgevat. Maar of de woorden *dat icker vechten come hier naer, eer ic sterve* op eene misvatting van den lat. tekst berusten, zou ik niet durven beweren; zij kunnen ook door M. juist ten gevolge van de verkeerde opvatting van *nuntius esto* zijn toegevoegd. Geheel onjuist vertaald is eene plaats in het 3de boek. Gaut. verhaalt dat bij het beleg van Gaza een inwoner van de stad Alexander verraderlijk wil dooden. Een slag, welken hij wil toebrengen, mislukt. (359 vgg.) *hic Arabis dextram quia sic erravit eodem, quem male vibrarat rex imperat ense recidi. Quique prius sopitus erat, iam fraude recenti martius evigilat furor .et sub corde calenti ira recandescit: dumque instat turbidus hosti ausa nefas laevum*

perstringit fraxinus armum et medium cruris elisit saxea moles. In de vertaling van M. (891 vgg.) slaat Alex. zelf den moordenaar de rechter hand af; met de linker kwetst deze daarop den koning in den schouder! en te gelijker tijd wordt de laatste (van de stad uit?) aan de scheen door een steen geraakt. Ik geloof dat wij gerust mogen veronderstellen, dat hier de bron niet in orde was; ik zou mij anders deze vertaling niet kunnen voorstellen. Evenzoo is het gesteld met de plaats 4, 1465 vgg. Nadat bij Gaut. de godin Victoria in haar paleis zittende is ten tooneele gebracht, heet het voorts (IV 413 vgg.) *cinguntque sorores eius utrumque latus et regia tecta coronant perpetuae comites: lyrico modulamine carmen immortale canens et in aevum Gloria vivax*. Daarop volgen verscheidene andere allegorische figuren als de andere zusters van Victoria. M. schrijft *ende hare susteren saten ooc daer ende songhen sere al openbaer lof ende prijs ende werellere ende si en sweghen nemmermere*. Bij menigeen zal de gedachte opkomen *lof ende prijs ende werellere* als subject op te vatten en daarin personificaties te zien, beantwoordende aan *Gloria*. Maar dan zouden wij ook vs. 1471 en 1479 moeten veranderen en buitendien zou het aan *sorores* beantwoordende *susteren* in eene verkeerde betrekking komen. M. moet werkelijk verkeerd vertaald hebben. Dit was echter alleen mogelijk, òf als hij het Lat. maar zeer vluchtig las, òf als hem het begrijpen door een gebrekkigen tekst moeielijk was gemaakt. Er zijn echter nog vele plaatsen, welke onjuist zijn vertaald, en waar wij M. niet tegen het verwijt kunnen vrijwaren, zijne bron slechts met één oog te hebben beschouwd en niet voldoende tegen verkeerde opvattingen te hebben gewaakt. Ik verwijs daarvoor naar de aanteekeningen vooral op 1, 628 vgg. 2, 185. 845. 936. 3, 1157. 4, 749 vgg. 5, 243 vgg. 7, 765. 9, 32. 9, 392—97. 9, 1008. 10, 28 vgg. 448 vgg. 520 vgg. 724. 1301 vgg. 1383 vg.

Dat M. werkelijk menigmaal gedachteloos te werk ging, kunnen wij het best zien 8, 543 vgg. Er is eene samenzwering tegen Alex. ontdekt; Philotas wordt wegens deelneming aangeklaagd. In zijne verdediging beroept hij er zich op, dat geen van de samenzweerders hem heeft beschuldigd, zelfs Dimnus niet, die zich zelf heeft gedood. Deze zou het zeker gedaan hebben ten einde zich achter een beroemden naam te kunnen verschuilen. Voorts verhaalt Philotas (Gaut. VIII 229 vgg.) hoe zich Ulyxes tegen het verwijt van Aiax ten opzichte van den roof van het Palladium met Diomedes en ten opzichte van het zich onttrekken aan den krijgsdienst met Achilles heeft verontschuldigd. Zoo zou ook Dimnus, om zich zelf te redden, hem genoemd hebben. M. volgt het lat. verhaal, hij zegt zelfs ook dat Dimnus niets heeft uitgebracht (v. 381 vg.); desniettemin vinden wij 543 vg. eenige verzen ingelascht, volgens welke de koning beweert dat Dimnus Philotas w e l heeft beschuldigd. Later wordt weêr met Gaut. gezegd dat niemand Philotas heeft genoemd (v. 625 en 635). Deze tegenstrijdigheden komen eenvoudig door eene gedachteloosheid van

M., die de toepassing van het door Gaut. aangehaalde historische voorbeeld niet juist begreep, en om het verstaanbaar te maken in de situatie geheele gelijkheid meende te moeten brengen. Daarom doet hij Dimnus eene bekentenis afleggen, zonder er zich om te bekommeren dat hij zich zelven tegenspreekt.

De komiekste misgreep ontsnapte M. bij de beschrijving van het Perzische leger. Gaut. noemt ook (II 110) de »Onsterfelijken" *quos immortales mentitur opinio vulgi.* M. kende blijkbaar deze lijfwacht van de Perzische koningen niet, hij maakt (2, 276) uit de immortales *tfolc van dien lande van Triballe*, van hetwelk hij eene sage kent, volgens welke zij zoo lang leven, dat de nood het daar tot eene wet maakt de ouders dood te slaan. Het is dus onbekendheid met de zaak, niet met de taal, die M. hier zoo erg misleidt.

Hiermede overeenkomstig zijn de uitkomsten van eene vergelijking met E*. Hoe voorzichtig men zijn moet met misvattingen aan te nemen blijkt uit hetgeen wij boven bl. XXXII en bl. XXXIV over de rivier *Ebigmaris* hebben gezegd. Als wij slechts de drukken kenden, zou men allicht aan M. fouten willen verwijten. Er zijn in deze passage andere plaatsen, waar men niet kan beslissen of de afwijking van de bron op vluchtigheid, of onwetendheid, of op werkelijke onverstaanbaarheid, of wel op opzettelijke verandering berust, vgl. b.v. de aanteekeningen op 10, 448 en 10, 724. Men gaat het zekerst, als men aanneemt dat fouten of leemten in het gebezigde hs. de schuld er van zijn. In 10, 503 vinden wij *.L. ridders* voor *quingenti milites* (E. bl. 44). Ik zal er mij niet te zeer tegen verzetten, als men hier bij M. de fout wil zoeken; doch bewezen is het ook hier niet. Op eenige andere plaatsen wordt de vergelijking door de bedorvenheid van den lat. tekst in de drukken onmogelijk gemaakt.

Wie nog meer in bijzonderheden wil nagaan, hoe M. heeft vertaald, die vindt de gewichtigste plaatsen opgegeven in de lijst aan het slot van mijn boek onder »Vertaling."

Over het geheel zien wij dat M. met de vreemde taal vrij goed te recht kon. Althans hij bezat eene goede grammatische en lexicalische kennis; maar de talrijke misvattingen der woorden in hun samenhang toonen toch dat hij nog geen voldoende oefening in de taal had. Doch zoo grove misgrepen, als aan andere vertalers, b.v. aan zijne opvolgers in den Sp., moeten worden geweten, dwaasheden, die zich alleen uit eene zeer gebrekkige kennis van de vreemde taal laten verklaren, kunnen wij hem niet te laste leggen. Nemen wij daarbij in aanmerking dat hij nog jong was, toen hij zijn Alexander dichtte, en dat hij een werk koos, hetwelk voor het juist begrijpen geen geringe moeielijkheden oplevert, dan mogen wij ons oordeel over M. volhouden, dat hij deugdelijke werken tot stand gebracht heeft, zonder hem evenwel het verwijt te kunnen besparen, dat hij bij meer ingespannen arbeid nog menige

door vluchtigheid ontstane fout had kunnen vermijden en menige plaats had kunnen verbeteren.

VI. HULPMIDDELEN BIJ DE TEKSTCRITIEK.

Ons gedicht is slecht overgeleverd. Het is dikwijls gezegd dat de mnl. hss. naar weinig nauwgezette beginselen zijn vervaardigd. Hier hebben wij buitendien te doen met een hs., waarin het gedicht in een anderen tongval is overgeschreven en dat van bewijzen wemelt dat de vervaardiger, behalve alleen wat het schrift zelf betreft, alle hoedanigheden van een slecht copiïst bezat [1]).

De varianten geven ook niet veel; zij bestaan slechts voor enkele honderd regels. Er moesten dus van elders zoo veel mogelijk hulpmiddlen worden bijeengezocht. Ik heb beproefd deze te verkrijgen ten eerste uit de verhouding tot de lat. bronnen. De in het Zs. f. d. alterth. t. a. pl. uiteengezette gezichtspunten voor de vertalingskunst van M. zijn natuurlijk ook hier in toepassing gebracht. Ten tweede poogde ik hulpmiddelen te verkrijgen door eene oplettende beschouwing van Maerlants taalgebruik en rijmkunst. Uit het zeer omvangrijke materiaal zijn in spijt van de dikwijls onzekere overlevering door eene voorzichtige methode genoeg zekere gegevens te putten, welke men bij de critiek van zijne teksten tot leidende beginselen moet nemen. Verscheidene van de hiertoe behoorende zaken heb ik reeds in het Zs. für d. alterth. behandeld, andere zullen hier volgen. Er komen enkele in aanmerking, welke bij de gewone

---

[1]) Het kenmerkt hem dat hij het volstrekt niet schijnt te kunnen vatten, als de constructie eenige regels, al zijn er het ook maar twee, doorloopt. Hij lascht in dit geval het een of ander in en bijna altoos naar goeddunken, zonder zelfs naar de omringende verzen te vragen, zoo dat de grofste onzin ontstaat. B.v. 10, 1330 *maer, weet god, dat ongeval ende die wile soe was bi* schrijft hij *dat es ongeval!* of 6, 311 vgg. *die goedertierenheit ..... en mochte te vollen niet bescriven al dat gheboren es van wiven*, waar hij stelt *en mochtic!* Vgl. verder 1, 165. 412. 484. 972. 2, 43. 857. 3, 788. 6, 30. 7, 742. 792. 1164. 1187 (?). 1825 (?). 10, 67. 142. 1190. Uit deze domheid ontstond een groot aantal *ende*'s vooral in het begin van de regels. Hij bemint dit *ende* zeer, hetwelk ook de plaats van andere woorden moet vervangen. Zoo 1, 708. 1324. 1325. 2, 57. 273 (?). 442. 494. 496. 3, 269. 278. 317. enz. enz. In een geval 7, 1776, waar het op zich zelf niet aanstootelijk is, ontbreekt het in de variant. Zoo als *ende* worden ook andere kleine woorden gebezigd, om zinsneden zonder voegwoord te vermijden. Van deze opmerking zou de critiek nog meer gebruik kunnen maken, dan ik mij heb veroorloofd te doen.

grammatica toch niet worden behandeld, en welke ook daarom van bijzonder gewicht zijn, omdat zij dikwijls geheel worden over het hoofd gezien. Daarom beschouw ik het als des te noodzakelijker er eens uitvoeriger over te spreken en zal dit, zoover het nog niet is geschied in de genoemde opstellen in het Zs. f. d. alterth., doen op deze m. i. daarvoor niet ongeschikte plaats. Vgl. ook Anz. f. d. alterth. enz. V 77 vgg. Door het rijke materiaal en zijn slechten toestand wordt de bespreking iets wijdloopiger. Ik zal echter niet alle gevallen opzettelijk aanroeren: met diegene, welke met toepassing van hetgeen ik al meer heb gezegd en hier zal herhalen, zich als van zelf verbeteren, zal ik het boek niet nog meer doen uitdijen [1]).

A. ONZUIVERE RIJMEN.

Zoo als de meeste uitgaven van mnl. dichtwerken vertoonen ook de teksten van M. onzuivere rijmen in een aanzienlijk getal. Men heeft daaraan meestal niet veel aandacht geschonken, maar dikwijls herhaald »op het rijm zagen deze dichters zoo nauw niet." Als men bij deze en andere dingen wel iets langer had stil gestaan, zouden er zeker al vele onzuiverheden zijn verdwenen. Met groot genoegen kan ik nu ook eene uiting aanhalen, waaruit blijkt dat ook anderen den juisten weg hebben ingeslagen. In zijne nieuwe uitgave van den Theophilus zegt Dr. Verdam, Inleid. bl. 29: »Men begint hoe langer hoe meer in te zien, dat van de zoogenaamde assonance door goede dichters slechts hoogst zelden wordt gebruik gemaakt, en dat, wat men vroeger voor eene assonance hield, in werkelijkheid eene corruptie is", en verwijdert dan ook langs critischen weg de meeste onzuivere rijmen uit den Theophilus. Wij willen ook hier eens ernstig nagaan, hoe veel van de voorkomende rijmen van deze soort met waarschijnlijkheid werkelijk van M. afkomstig zijn. Dat hij in beginsel zuiver rijmt behoeft niet meer gezegd te worden; ik zou dit alleen daarom hier willen doen om mijn standpunt te rechtvaardigen, wanneer ik er zoo veel mogelijk op uit ben, onzuiverheden te verwijderen. Men heeft bij gelijksoortige dingen menigmaal het beginsel over het hoofd gezien, dat men bij een schrijver de meest mogelijke strengheid moet veronderstellen, zoo lang niet een voldoend bewijs voor het tegendeel is bijgebracht, althans wanneer de ondervinding leert dat in den tijd, waarin hij schreef, strenge regels

[1]) Men zal opmerken dat ik in de volgende opmerkingen den Torec buiten rekening heb gelaten. Er is geen twijfel aan, of dit werk is zooals wij het hebben niet uit de pen van M. gevloeid. Ik ben zelfs overtuigd dat het zulke veranderingen heeft ondergaan, dat deze het voor de doeleinden van de volgende onderzoekingen geheel onbruikbaar maken. Misschien heb ik elders gelegenheid deze bewering met bewijzen te staven.

golden. Zonder dit stelsel, zou men nooit de tekstcritiek behoorlijk kunnen vooruitbrengen, want als men alles alles geoorloofd beschouwt, zal men ook slechts zeer zelden het recht hebben iets te veranderen. En in de middeleeuwen werd het zuivere rijm streng gehandhaafd, toen men zich eens tot die hoogte had opgewerkt. Of de mnl. dichtkunst van den goeden tijd het over het geheel tot dezelfde kunstvaardigheid had gebracht, als de mhd., is een andere vraag. Stellig echter werden ook hier geheel zuivere rijmen nagestreefd. Bij M. in 't bijzonder mogen wij dit a priori veronderstellen, omdat hij verscheidene malen op de zuiverheid van zijne rijmen wijst. En waartoe had hij anders moeten bekennen ook de taal van andere gewesten te hebben gezocht *om wray te houdene rijm* (*ende sin*)? Verder heeft mijn onderzoek in Zs. f. d. alterth. 25, 30 vgg. aangetoond dat hij zelf twee zoo op elkaâr gelijkende klanken als *é* en *ê* slechts ongaarne in het rijm vereenigt. Wij willen de voorkomende rijmen, welke met deze veronderstellingen in strijd zijn, achtereenvolgens af beschouwen.

1. In de consonanten. Nat. bl. 5, 563 *clevet: leghet;* alleen B heeft op de tweede plaats *levet*. De gewone uitdrukking is *leghet in scellen* b.v. 5, 850; maar daaruit mogen wij noch voor, noch tegen de lezing iets beslissen. 8, 261 *seghet*: *levet*. Weder alleen B op de tweede plaats *leghet;* dit hs. schijnt echter opzettelijk te hebben veranderd. Maar van den anderen kant moet ook worden erkend, dat B dikwijls tegenover alle andere hss. ontwijfelbaar de ware lezing heeft bewaard. — Troyen 7510 *plegen: bleven*. Wij hebben hier maar één en nog wel een weinig betrouwbaar hs. — Sp. 4^{2}, 27, 7 *levene: te jegene*.

Op grond van deze plaatsen moeten wij wel voorloopig de mogelijkheid erkennen, dat de vereeniging van *v* en *g* in het rijm somtijds aan M. is ontsnapt. En dit kan ons ook niet verwonderen. De nauwe verwantschap van de twee letters is bekend (vgl. Joh. Schmidt zur gesch. des indog. vocalism. I 53), en hunne vereeniging in het rijm ook in het md. gewoon (Weinhold mhd. gr. § 206). Ook in de mnl. rijmkunst heeft men ruimschoots gelegenheid dezelfde opmerking te maken; de rijmen *v*: *g* blijven langen tijd in zwang, men ziet somwijlen duidelijk hoe onbeschroomd zij worden gebezigd, zelfs schrijvers, die andere onnauwkeurigheden vermijden, laten ze toe. Al heeft dus ook M. deze rijmen toegelaten, dan bewijst dat op zich zelf nog niet dat hij ook andere verschillende consonanten in het rijm heeft gebonden. Deze vraag vereischt nog eene afzonderlijke beschouwing.

Troy. 5488 *t'onghemake: ghelate;* men leze *t'onmate* (adjectief). — Sp. 3^{7}, 43, 73 *maer hine mochte niet van desen | wesen vroet wien mense visierde: riviere*. De conjunctief praes. *visiere* verzet zich niet tegen de grammatica. — 4^{2}, 26, 41 *gaf die diere tafle waert, die noch staet upten outhaer*. Lees *gaf... tafle daer*. — 4^{2}, 63, 33 *verclaren: vader* is reeds door de uitgevers in de nalezing op de geheele uitgave van den Sp., achter de

tweede partie bl. 519, verwijderd. De plaats schijnt echter ook nog in een ander opzicht verbetering te behoeven. Vs. 32 moet vrij zeker achter zich hebben *dat R. W. was sijn vader* (z. cap. 56). Daarna zal een regel ontbreken. Daarop vs. 33, hetwelk zóó zeer gepast is, en voorts volgens de verbetering van de uitgevers; vgl. met de geheele plaats nog 4[3], 8, 11 vgg. — 3[8], 85, 85 *voer Aquileren de vaste port, die men al noch noemen hort | in ouden bouken Julius maecte; | die winnet hi ende saecte | wanen die raet quame int lant.* De uitgevers verbeteren reeds *Julius maerct* (*forum Julii*); maar ook *saecte* is fout, het is afkomstig van eenen copiïst, die al *maecte* aantrof en het tweede ww. in den volgenden regel verkeerdelijk voor parallel met *winnet* opvatte (vgl. *saken* in Lksp. Gloss.). Het goede woord is hier, natuurlijk tot den volgenden zin behoorende, *maerct* (van *merken*). — Troy. 4520 *doerryden: curiën*; var. *doer liden*: *curien.* De geheele plaats schijnt in de war geraakt. Beide uitdrukkingen berusten waarschijnlijk op eene gemeenschappelijke bron, welke zelf reeds de goede haar onverstaanbare uitdrukking verwijderd had. Welke dit is, heb ik niet kunnen gissen. Men zal toegeven dat nog *doorriden* nog *doorliden* hier goed gezegd is. De verzen zullen denkelijk beantwoorden aan Bénoit 13982 vg. — Rb. 7231 *herscap: Moab* is even weinig onzuiver, als b.v. *god: ghebot.* — Sp. 4[2], 38, 19 is *pelegrijn* (*: sijn*) te schrijven; want de vorm met *n* was in het Mnl. nog naast die met *m* gebruikelijk. — Rb. 6049 veronderstelt eenen vorm *Balaan* (*: an*), welke bij eenen eigennaam volstrekt geen verwondering baart (z. beneden onder E). — Insgelijks slechts schijnbaar onzuiver zijn de rijmen Troy. 9183 *kints* (*infantis*): *du mins* en Alex. 10, 619 *intsc: du kins; nts* werd niet anders uitgesproken dan *ns*, vandaar ook de vaak voorkomende schrijfwijzen: *kins* (*infantis*), *lans* enz. en omgekeerd *du winds* (= *winnes*), *du weends* (*wenes*), *getrockents swerds* en derg., en *sc* aan het slot en »inlautend" was reeds toen niet meer van de scherpe *s* verschillend: *rasc: das, verheescht: gheest, harnasche: tasse* behooren tot de stellig zuivere rijmen. — Als Sp. 4[2], 65, 61 *ende wart versteken van den lande | buter havene buten alle cande* juist is, moet men *cande* wel als eenen plur. van *cant* opvatten. Wij zouden echter in dit geval toch niet een rijm tusschen *nd* en *nt* hebben aan te nemen, maar eene verweeking van de vreemde tenuis, zooals ik ze wel niet bij M., maar toch bij anderen, vooral bij Brabanders, b.v. in *tende* (= *tentoria*) heb aangetroffen. — Een rijm zooals *otroye: Sent Jore* Sp. 4[3], 3, 37 zal reeds naar hetgeen wij tot dusverre gezien hebben niemand als mogelijk beschouwen; de plaats moet bedorven wezen. — Voorts is het niet geoorloofd met Verwijs Nat. bl. 10, 537 vg. *doghet: droge* te lezen. Hoe wij ook veranderen: een onzuiver rijm, dat geen van de hss. heeft, mogen wij er niet in brengen. — Het Hs. van den Merlijn bevat drie consonantisch onzuivere rijmen [1]). Wij behoeven op dit gedicht bij

[1]) Het Hs. heeft er meer, maar ik neem hier en in het vervolg slechts die gevallen in aanmerking, waar de onoorspronkelijkheid minder klaarblijkelijk is.

deze en bij de volgende kwesties niet veel te letten, want de oorspronkelijke tekst is er in omgewerkt, zij het ook niet bijzonder sterk, dan toch sterker dan in den Alex. en in Troyen, en wij zijn nooit geheel zeker, of een rijm werkelijk van M. is. Om dezelfde reden is het dikwijls ook moeielijk te verbeteren, daar, waar wij twijfelen, althans wanneer wij ons tot enkele gevallen bepalen, en niet een samenhangend en methodisch onderzoek voorafgaat over den aard van de omwerking. De drie rijmen zijn 6551 *ginder: kinde;* 9475 *leven: plegen;* 9797 *bekint: coninc.* Op de eerste plaats zou men kunnen gissen *die ginder waren mede: felhede*, maar waarschijnlijker is het dat *gonder* in het rijm stond, en de tweede regel sterk veranderd is; op de tweede is *plegen* verdacht, ik onthoud mij echter van eene gissing; 9798 heeft denkelijk niet *onse coninc*, maar *onse god* gestaan, en het eerste vers is omgewerkt. In geen geval mag men uit den Merlijn een bewijs tegen mijne stelling putten.

Ook in den Alex. zelf ontmoeten wij eenige onzuivere consonantische rijmverbindingen, die eenige grootere waarschijnlijkheid hebben, dan een *riden: curien* of *otroye: St. Jore*, maar wij mogen er toch niet zoo maar in berusten. 3, 207 *jeghen: doot bleven* zou de voorbeelden van *v : g* met een vermeerderen; *versleghen* voor *doot bleven* zou echter zeer goed zijn. — 2, 985 staet *daet: vaert.* Op zich zelf is op de plaats te weinig aan te merken, om het rijm te betwijfelen. De beslissing daarover moet zich richten naar de algemeene waarschijnlijkheid, welke het geoorloofd zijn van onzuivere rijmen voor of tegen zich heeft. En m. i. spreekt zij er tegen. Vgl. de aanteekening op deze plaats en op 2, 1253. — Achter 7, 1202 staat in eene passage, welke ik in den tekst voor geinterpoleerd heb beschouwd, het rijm *plaghe : quade.* Als de verzen wel van M. zijn, geloof ik dat dit rijm moet worden verwijderd; althans kan het op eene waarschijnlijke wijze worden gedaan; z. den tekst. — 9, 947 *sach : onmach(t).* Het Hs. schrijft overeenkomstig een gemakkelijker uitspraak *onmach*, en met veronderstelling van deze uitspraak zou het rijm niet onzuiver zijn; maar zeer waarschijnlijk hebben wij hier in den tekst weder eene leemte; vgl. Gaut. 429 *tremulo quem lumine postquam intuitus Macedo iam non solatia vitae sed mortis socium ratus advenisse tepenti excepit clypeo corpus*, waarvan de vertaling niet volledig is. — 10, 1407 *ghesant : lanc* voegt twee zeer nauw verwante consonantverbindingen te zamen; *nt* gaat immers in enkele tongvallen in *nc* over, en het rijm tusschen *nt* en *nc* komt in het Mnl. naar verhouding zoo vaak voor, dat wij er toe zouden overhellen, ook in de uitspraak van nl. dialecten dezen overgang te veronderstellen; vgl. Verdam Theoph. bl. 34. Z. echter de noot onder den tekst. — Nog enkele andere onzuivere rijmen, die in het Hs. staan, heb ik in den tekst reeds verwijderd, en ik geloof met zooveel waarschijnlijkheid dat wij de gevallen hier buiten aanmerking mogen laten. Wat de overige betreft, zoo mogen wij niet met volkomen zekerheid beslissen, of ook zij slechts

aan de overlevering zijn te wijten, dan wel of zij een gebrek in de kunst van den nog jeugdigen dichter bewijzen, hetwelk hij later overwon. Want in de andere werken moeten wij de consonantisch onzuivere rijmen als onbewezen beschouwen, met uitzondering misschien van dat tusschen *v* en *g*.

2. In de vocalen. Alex. 6, 781 *thuus : aldus* heb ik in den tekst verwijderd; vgl. vs. 756 met de aanteekening aan den voet van de bl. — Nat. bl. 7, 351 staat in den tekst *can : ghedaen*. Het tweede rijmwoord geeft volstrekt geen zin. V A hebben *ghedan*, B *nochtan*, het laatste klaarblijkelijk slechts een behulp van eenen afschrijver. *Ghedan* is waarschijnlijk het juiste woord, een adv., hetwelk *faciliter* van de bron zal teruggeven. Het woord zou misschien te vergelijken zijn met mhd. *gedon*, of met een ww. *dine* (vgl. Mhd. Wörterb. 1, 381*a* en 380*b*). Zooals het mhd. *gedon* de beteekenis »eifrig, schleunig" schijnt te hebben, kan ook *ghedan* in spijt van zijne afleiding van het ww. *dine* = ik span, in een zin gebruikelijk zijn geweest, welke het mogelijk maakte het woord hier in plaats van *faciliter* van de bron te gebruiken, al beteekende het ook niet juist *faciliter*, maar misschien ook »ijverig, gereedelijk." — Troy. 6253 *buuc : stuc*. De variant leest evenzoo. — 6803 *ghebaren* (= *gheboren*): *te waren;* men moet *gheboren : te voren* lezen. — Franc. 3331 *onthoude : armoede*. — Merlijn 9961 *swaert : quam voert;* misschien te lezen *hem verbaert*.

Bijzondere opmerkzaamheid eischen de rijmverbindingen van den tweeklank *ie : ie* en *i*, en van *o : oe*. Troy, 1168 *liede : west blyde; west blyde* staat niet in het andere Hs. (bij Blommaert), althans in de uitgave is de plaats opengelaten. Daar het ook zeer weinig in den zin past, zal het wel door eenen afschrijver geschreven zijn in plaats van iets dat hij niet verstond. — 5256 *Troyene* (d. i. *Troiiene*) *: bordine* is alleen door eene niet goed te keuren combinatie van den uitgever uit de lezingen van de beide hss. ontstaan. — Sp. 1[7], 14, 3 *ende leidese up Taborie, uptie berghe alle drie*. Er is hier sprake van den berg Tabor en men moet naar de var. lezen *leidese up Tabor die* | *upten berch*. Deze eigenaardigheid van constructie, t. w. dat het subjekt of objekt nog eens door het pronomen, juist in het rijm, wordt herhaald, en hoofdzakelijk zeker ook om te rijmen, vindt men meer bij M. en andere schrijvers, b.v. *Livius ende Marcelinus coesmen die* Sp. 1[6], 1, 95; *ende mense* (t. w. *die oghen*) *wide ontdoe dan die* H. d. heim. 1307; *blyder volc en sachmen nie, dan sijn luden waren die* Hildeg. 10, 60; *die enghel die antwoerde hem die* 25, 136. — Sp. 1[7], 41, 87 *wine conent niet ontlien, te segghene dat wi hebben ghesien. Ontlien*, hetwelk elders niet voorkomt, zou als tegenstelling van *lijen* denkbaar zijn, maar wordt door de toevoeging van *te seggene* verdacht. *Ontlien te segghene* beschouw ik als onmogelijk. Misschien is *ontien* te lezen; Vincent. (8, 67) zegt *non possumus, inquiunt, que vidimus non dicere*. — 1[5], 63, 25 *Getulienen : metten sinen*. — H. d. Heimel

865 *die Persine : die Latine.* De gewone vorm van den naam is *Persiene*; maar wij moeten hier op gezag van de twee hss. daarnevens *Persine* als mogelijk aannemen; de naam *Latine* schijnt tot dezen vorm aanleiding gegeven te hebben. — De Merlijn levert twee voorbeelden *gescien* : *sijn* 5067 en *tyden* : *ontbieden.* 9077. — Anders is Alex. 7, 1459 *Bulgerie : bie* (d. i. *Bulgerije : bi prope*). Wel laat M. overeenkomstig met het algemeene gebruik het rijm van den tweeklank *ie : î* in den uitgang van de woorden toe, maar nooit *íe : í*, hetgeen zich hier vertoont. Het hs. van Troyen heeft dezelfde lezing, en zij wordt daardoor eenigszins bevestigd als van M. zelf afkomstig. Het is niet gemakkelijk te zeggen, hoe dit rijm is op te vatten; maar voorzeker niet als *Bulgeríe : bí*, want zóó zouden twee lettergrepen met eene zijn samen verbonden en dat is ongehoord. Ook met apocope *Bulgerí : bí* is niet waarschijnlijk; wij zijn niet gerechtigd eene zoodanige apocope bij M. te veronderstellen, vooral als zij door de hss. niet eens wordt aangegeven. Er blijft dus niets over dan aan te nemen dat tweelettergrepig *bíe* op *Bulgeríe* rijmt. Dit *bíe* moet men opvatten als een onjuisten vorm, welke om het rijm wordt toegelaten. Hij is te verklaren uit de analogie van verscheidene andere partikels, welke vormen met en zonder *e* naast elkander hebben: *met* en *mede*, *dan* en *danne*, *an* en *ane*, *meer* en *mere*, *eer* en *ere*, *daer* en *dare*, *uut* en *ute* en anderen. Eene gelijksoortige anorganische vorming is denkelijk het in het rijm niet zelden gebruikte *anne* naast *an*; de organische vorm zonder apocope uit *ana* is *ane* met verlengde *a*.

Er blijven nog verscheidene gevallen, waar vormen van het ww. *sijn* op *ie* rijmen. Troy. 1310 *sijn* (*sunt*) : *in drien*; Nat. bl. 2, 337 *ontvlien : sien* (*sunt*); 5, 27 *sien* (*sunt*) : *die hien* (*mares*); Rb. 1155 *sien* (*sunt*) : (*si*) *plien*; 3053 *ghi siet* (*estis*) : *ghi ghebiet*.

Nemen wij alles te zamen, dan mogen wij de alleen staande uitzondering *Getulienen : sinen* niet dulden. Een vorm *Getulienen* veronderstellen mogen wij niet in spijt van het besproken *Persine* naast *Persiene*; eerder moeten wij de plaats voor bedorven houden. Misschien is in het tweede vers eenvoudig *metten Numidienen* te lezen; vgl. cap. 62, 35. Het voorbeeld uit den Merlijn *tyden : ontbieden* kan niets bewijzen; men zou kunnen gissen *spraken onder hemlieden*. Ook in de genoemde vormen van *sijn* mogen wij stellig niet het rijm *î : ie* veronderstellen; reeds de beperking op het bepaalde geval bewijst, dat wij hier met iets anders hebben te doen. Er is ook overal met uitzondering van de plaats uit Troyen *ie* (en niet *ij*) geschreven, en er moeten bijvormen bestaan hebben, waarin feitelijk de tweeklank werd gesproken. Zij schijnen niet aan het dialect van M. te behooren, aangezien hij de vormen in zijne andere werken niet gebruikt. De drie, waarin zij verschijnen, zijn echter na elkaâr gedicht. De plaats uit den Merlijn 5067 *gescien : sijn* mogen wij niet hierbij rekenen, ieder zal zien dat hij bedorven is. Licht mogelijk dat hij de vormen eerst in vreemde gewesten had gehoord;

hij bezigt immers in het rijm ook taalvormen uit andere tongvallen, zooals hij zelf erkent, en zooals wij ook feitelijk kunnen bewijzen. De tweeklank is echter niet onverklaarbaar, hij moet berusten op vormen, waarin op de stam *si* (onverschillig met korten of met langen klinker) met eenen klinker beginnende uitgangen volgden. Deze kunnen in vroegeren tijd hebben bestaan, maar zij kunnen ook in eene jongere periode zijn opgekomen, terwijl *sîn* naar analogie zijnen uitgang *n* in den gewonen *en* veranderde en *sîen*, *sîet* tot *sien*, *siet* werden. Wij hebben voor dezen overgang van *îe* tot *ie* verscheidene analogien, b.v. *siere* uit *sînre*, waarin de »gedeckte nasalis" eenen svarabhaktivocaal doet ontstaan, en uit *sîere* dan *siere* wordt. In plaats van verdere analogien noem ik slechts nog *die hien* (*mares*), van hetwelk wij toch straks moeten gewagen. Ook dit ontstaat uit *hi* (met nog korten of al met langen klinker) + den meervouduitgang *en*, en *hi-en* wordt tot eenlettergrepig *hien* hetwelk meestal, of altijd, met den tweeklank rijmt. — Nog eene plaats hebben wij te noemen, waar ook het rijm van *ie : î* schijnt te schuilen: Nat. bl. 3, 1299 *verniet* (vernieuwd): *diet* (= *dîet*, *dîhet*). *Niwi* heeft zich in het Vlaamsch op twee wijzen ontwikkeld. Het verkrijgt of *uw* of *iew*, *ieuw*. Dus zou *verniet* van *verniewen* den tweeklank hebben. Maar *verniet* hetwelk slechts eene lettergreep in het rijm heeft kan niet op het tweelettergrepige *dîet* rijmen, men zou *verniet : dijt* moeten lezen; maar geen van de hss. schrijft zoo. Blijven wij bij *dîet*, dan moet *verniet* = *vernie-et* zijn. De toonlooze *e* wordt wel achter eene *ie* anders altijd verwijderd, maar het is toch denkbaar dat ten gevolge van den »systemzwang", welke als uitgang *et* vereischte, of althans mocht vereischen, ook eens een *vernie-et* werd gebruikt, vooral daar het immers uit *verniewet* is ontstaan. Op zich zelf moet eene groep van klinkers *iee* mogelijk zijn geweest, zoo als de taal ook *ieu* heeft, niet alleen in *nieuw* maar ook elders somwijlen. Is dit juist, dan is ook het rijm *vernie-et : dî-et* niet zonder analogien. Wij hebben deze in rijmen zoo als *bloeien : vernoien*, voorts als *doe : so*, van welke wij beneden iets meer zullen zeggen, en als *ie*, *sie : hi*. Aan het eind van de woorden en vóór *j* en vóór klinkers komen bij de uitspraak de verschillen tusschen de tweeklanken en de verwante lange klinkers, zooals de naklank der tweeklanken, minder uit, en vandaar dat in deze gevallen de elders verbodene rijmen worden toegelaten. Een analogon van het rijm *vernie-et : dî-et* kan *ny* (*novus*) : *vry* Hildeg. 91, 149 wezen, als dit is op te vatten als *nie : vrî* naar de analogie van *die : mi*. Ik heb slechts de klinkers genoemd, welke het gewone Mnl. in het germ. *niwi* vertoont. Onmogelijk is ook niet het ontstaan van eene lange *î*, zooals uit verscheidene dialekten blijkt. Het rijm van Hildeg. kan dus ook werkelijk *nî : vrî*, en zelf dat van M. *vernîet : dîet* wezen.

Dat de tweeklank *ie* als eenlettergrepig streng van de tweelettergrepige groep *îe* af te scheiden is, spreekt reeds voldoende van zelf. Maar daar ook dit niet altijd is in acht genomen, wil ik het hier nog even aan-

stippen en verwijzen naar Taalk. Bijdr. 2, 159 vgg. en b.v. op het 21ste couplet van den 1. Wap. M. Hier staan tegenover de staande rijmen *grammarien*, *plien*, *messcien*, *tien* (*ducere*) *vlien*, *sien*, *ghien*, *payen* (*d. i. pai-ïen*) de vrouwelijke *lien*, *benedien*, *Marien*, *heresien*, *paertien*.

Enkele woorden kunnen tot misvattingen aanleiding geven, omdat de klinkers er in andere zijn, dan in het Hd. of in het Nnl. *Ghier vultur* heeft, zooals ook in het Nnl. den tweeklank : *ghiere : diere* (*animalia*) Nat. bl. 3, 379; *gier* : *fier* 3, 3545; *ghiere : maniere* 3599; *giere : sciere* Alex. 2, 1143; *ghieren* : *manieren* Rb. 16627; *gier : ongier* Sp. 4^{2}, 80, 13 enz. Ook *viere* (*festivitas*) stemt in den tweeklank overeen met het Mnl.: *viere : sciere* Rb. 23299; *vieren : manieren* Sp. 4^{1}, 4, 27 enz. *Die* (*femur*) heeft desgelijks den tweeklank overeenkomstig met zijne etymologie, maar afwijkende van nnl. *dij : dien : ghesien.* Nat. bl. 1, 419; *dien : plien* 3, 7; *dien : knien* Rb. 16325; *dien : ontsien*. Troy. 8582; *die : hi* Alex. 3, 379; *dien : vlien* Sp. 1^{3}, 2, 53 enz. Kil. heeft althans *die* (*diege*) nog naast *dije*. Ook *bie* (apis) wijkt van hd. *bie*, *beie* en nnl. *bij* af; overeenkomstig met de nog heden in het Vl. geldende uitspraak en met ags. *beo* heeft het zonder uitzondering den tweeklank: *bie* : *mi* Nat. bl. 7, 31; *bien : sien* 7, 61; *bien : metlien* Rb. 8015; *bie : nie* H. d. heimel 1898; *sie : bie* Sp. 1^{8}, 42, 27; *bien : sien* 1^{8}, 14, 41 enz. Kil. geeft ook bij dit woord *bie* en *bije* naast elkaâr op. De tweeklank geldt ook, zooals reeds gezegd voor *hien* (*mares*): *hien : dien* (iis) Nat. bl. 2, 2280; *die hien : plien* 2, 1499; 2, 3797 enz. 3, 3189 staat *die sien leven langher dan die hien*, *wilmen segghen ende lien*, maar V A B lezen *segghen ende sien.* Ik voor mij zou aan de laatste lezing de voorkeur geven. De uitdrukking is wel ongewoon, maar juist daarom misschien te verkiezen, en te meer omdat zij wordt aangetroffen in de hss., welke over het geheel de beste zijn. Maar naast *die hien* is echter ook een meervoud *die hien* althans niet ondenkbaar; deze vorm kon altijd uit een enkelvoud *die hî* nieuw ontstaan.

Het eenige geval waarin het rijm tusschen *ie* en *î* zeker geoorloofd is, is dus in den »auslaut", de voorbeelden als *ic sie*, *gescie*, *drie*, *die* (pron.) *nie* enz.: *hi*, *mi*, *di*, *wi*, vindt men overal; in plaats van *hi* of *hij* enz. is dan dikwijls ook *hie* geschreven. Ik heb er niet genoeg op gelet, of alleen deze pronomina, waar zonder twijfel de klinker nog eenigszins onbepaald kon wezen, zoo worden gebruikt, of ook andere woorden, waarin al langer eene lange *i* vast was. Deze kwestie zou een opzettelijk onderzoek verdienen.

Wij komen voorts tot de rijmen van *o : oe.* Troy. 97 *Cyeroene : soene* (*filium*), desgelijks 1742 *Cyeroene : sone* (daarentegen *Cyeroen : te doen* 1788); Sp. deel 2 bl. 37, 13 *Leoene : sone* (daarentegen onmiddellijk er vóór *Leoen : doen* en *Leo : also*) misschien ook Alex. 2, 423 *Tisiphoene*: *ghewone.* De gewone klinker in soortgelijke eigennamen is *oe;* maar zooals wij beneden zullen zien is ook *ô* mogelijk. Wij vinden echter ook

voorbeelden van soortgelijke rijmen met woorden, in welke de klank ô niet mogelijk is, en daarom kunnen wij in de genoemde eigennamen ook het gewone *oe* aannemen. Maar wij hebben hier vermoedelijk niet *oe : o*, maar *oe* gerijmd met de gewijzigde o-klank die, later althans, *ō* (*eu*) is (z. Zeitschr. f. d. Alterth. 24, 25 vgg.). Dezelfde klanken hebben wij Alex. 2, 941 *ghewone : soene*, voorts in de rijmen van Oversee str. 7 *religioene* : *doene* : *coene : soene* (filios) enz. en vs. 218 *ongewoene : coene* enz. Welken klinker wij in *vermoene* str. 7 en 10 hebben, wil ik niet uitmaken en er met minder beslistheid over spreken, dan ik in de aanteekening op Flandr. III 6 heb gedaan. Hiertoe zou ook nog behooren Sp. 3[8], 66, 21 *Eudoene : de ghone.* Maar zeker is in plaats van *Eudoene* te lezen *Eudoens* of *Euden sone*, zooals uit den samenhang en uit het Latijn blijkt. Ook Rb. 20379 zouden wij hetzelfde rijm hebben; er staat *god die wel doet | moete gheven dat ik mijn bloet | alleenscine niet offren moete | maer al te male tere goete. Goete* is nog heden in het Vl. *geute* (De Bo), Kil. *gote* en *geule* = *fusio*, *fusura*, nnl. *geul* (uit *guti*); maar de varianten *there groter gote*, *tere groete*, *teenre vloet*, *teere boete* wijzen er niet bepaald op dat *goete* hier het oorspronkelijke woord is. Welk ander dan, kan ik wel niet met volle zekerheid zeggen; het schijnt mij echter *groete* te wezen. Wij moeten voorzichtig zijn, omdat het rijm *ō : oe* bij enkele andere schrijvers misschien meer, bij M. echter behalve op deze plaats en de eene in den Alex., welke niet geheel zonder verdenking is (vgl. de aanteekening) slechts voorkomt in een van de strophische gedichten en enkele malen bij vreemde eigennamen, waar het niet eens noodig is dit rijm te veronderstellen, en buitendien ook anders altijd voor eene *n*, hetgeen misschien ook in aanmerking te nemen is. — Nat. bl. 5, 919 *verroert : verboert;* het juiste woord voor den tweeden regel staat in A en B *vervoert*, hetwelk ook uit het *verneert* van V met de hoogste waarschijnlijkheid is op te maken. — 6, 67—70 zijn in den tekst gebonden *doet* (*facit*): *doet* (*mors*); *noet : doet* (*facit*); vs. 70 heeft alleen het Hs. van den tekst en het is een stoplap. Vs. 68 rijmde oorspronkelijk met 69 en 67 met zijn rijmregel is verminkt doordat een geheele regel is verloren geraakt. Of de twee verzen luidden, zooals B ze heeft, dan wel of deze door den copiïst zelven zijn vervaardigd, blijft twijfelachtig. (Wij hebben eene soortgelijke verhouding van de hss., als op de plaats welke ik Zs. f. d. alterth. 24, 38 vg. heb besproken). — Sp. 1[3], 14, 75 *magus hietse dystorie scone : van edelen doene. Ystorie scone* zegt hier niets en kan onmogelijk juist wezen. Het Lat. geeft geen licht. — 3[7], 21, 29 *nem hier, seiti, dijn paert ende hoede | hi antworde : nu vaert met Goede.* Zóó staat in den tekst; maar er is te schrijven *met goede* (vgl. Verdam Tijdschr. voor Nederl. Taal en Letterk. I, 138 vgg). — 3[8], 87, 74 *Spenyole : sat dicken up sinen stoele.* Als dit juist is, wordt het eenigszins daardoor gerechtvaardigd dat *Speniole* een vreemde eigennaam is. — In den Merlijn staan twee voorbeelden: 9307

doech (*valet*) : *ghenoech;* misschien stond in den tweeden regel oorspronkelijk *int vertooch*, en 9719 *wederroepen : bisscopen. Wederropen* (= *wederroepen*) schijnt mij verkeerd, misschien *wederloopen.* — Ik voeg hierbij Troy. 4844 *een fel ghebuer : ontfoer.* Ik geloof niet dat wij hier *gheboer* mogen schrijven, zooals Flandr. II 167 staat. De plaats zou dus bedorven zijn, of — zij is niet van M. afkomstig. De laatste veronderstelling is niet zoo onwaarschijnlijk naar de opmerking van den uitgever op vs. 4824.

De kwestie over het rijm *oe* : *o* vereischt nog eenige algemeene opmerkingen. Hetgeen Anz. V 78 van de woorden op *oem* is gezegd, geldt ook volkomen voor M. en voor alle mnl. dichters met zeer weinig uitzonderingen. De dichter van den 1en Reinaert is een van de weinigen, welke rijmen zooals *noemen : comen* hebben vermeden. Dat M. deze heeft gebezigd, behoeft niet door voorbeelden te worden bevestigd. Voor hem, zooals voor de meeste anderen, gold echter in deze woorden geenszins dezelfde uitspraak, welke *oe* elders had, maar door den invloed van de *m* had zich de oorspronkelijke klinker veranderd en was deze dus geschikt geworden voor het rijm met eene oorspronkelijke ŏ. De uitspraak met dezelfde *oe* als in andere gevallen, was echter niet geheel verdwenen, zooals blijkt uit de schrijfwijzen van de hss. en uit de hedendaagsche taal. Maar deze schijnt in het Mnl. niet eens de gewone te zijn geweest; de gewone moet die zijn, bij welke het rijm met oorspronkelijke ŏ mogelijk was, t. w. dezelfde die ook oorspr. ŏ (vóór *m*) had. Deze uitspraak was misschien nog dichter bij de kortheid, dan in andere gevallen, waar oorspr. korte klinkers in eene opene lettergreep staan. En gelijk in zulke woorden de oorspronkelijke korte klinker tot heden kan behouden zijn, b.v. *somme* meervoud van *som*, *komt*, ook in het mnl. somwijlen *commen* naast *comen*, is ook in hedendaagsche dialekten de germ. ô volstrekt kort geworden b.v. *verdommen*, *blommen. Noemen*, *verdoemen*, *bloemen* enz. en *comen*, *somen*, *vromen* hadden dus dezelfde uitspraak, of konden die althans hebben. Wij vinden hier dezelfde uitwerking van de *m*, door welke ook het Nhd. *kommen*, *sommer*, *jammer* en dgl. heeft. Maar ook de kwaliteit van de *o* is misschien door de *m* veranderd geworden. Men begrijpt bij deze omstandigheden, dat terwijl over het algemeen de rijmen van mnl. ô (= germ. *au*) en verlengde ŏ zooals *doden : goden*, *horen : geboren* zijn toegelaten, *ōm : ôm* wordt vermeden. Meer daarover z. beneden in D.

Ook aan het einde van woorden is het rijm van *oe* : *o* zooals *doe* (*tunc*) : *so; ic doe : vro; vroe* (*mane*)*: also; ic vlo : toe* een gewoon verschijnsel, hetgeen desgelijks algemeen wordt teruggevonden. Ook hier zijn de voorbeelden overbodig, men kan ze overal vinden. Een derde geval waarin algemeen *oe : ô* wordt gerijmd is voor *i*: *vernoie* : *ic moie* Alex. 6, 305; *vernoien : vermoien* 6, 407; 8, 675; Nat. bl. prol. 85; Rb. 5937; *vloyt*: *vernoyt* Rb. 5688; *vloyde : vernoyde* H. d. heim. 6 enz. Ook deze vrijheid moet in de uitspraak hare verklaring vinden. Wij hebben

reeds boven eene gissing in dit opzicht geuit en de rijmen tusschen *ie* en *î* aan het einde daarmede vergeleken.

Uit deze feiten te willen afleiden dat algemeen *o* op *oe* kon rijmen, zou zeer onmethodisch wezen. De omstandigheid dat het verschijnsel geheel vast door bepaalde voorwaarden beperkt is, pleit juist ten sterkste tegen deze veronderstelling. Hoe angstig M. elders het rijm vermeed, daarvan getuigen zeer duidelijk verzen als Sp. 1², 2, 45 *deerste was dat reinde bloet root | daer af hadde tfolc pine groet | ende alt water in Nylus der vloet | dat was altemale bloet;* 3³, 80, 5 *dat Amelis sine kinder dode | ende hi met dien bloede rode | sinen ghesellе bestrike;* 4², 50, 80 *die sinen stoel maecte so root | met so menechs menscen doot.* Ook buitendien kan men zich van het gezegde gemakkelijk overtuigen b.v. door het gebruik van *groot* en *goet*, welke als epitheta dikwijls beide in hetzelfde geval zouden te pas komen.

Wanneer M. ten opzichte van *oe : o*, van *î : ie*, zoo nauwkeurig was, is hij het natuurlijk ook in andere gevallen geweest, waar het verschil tusschen de klinkers grooter is; *buuc : stuc* in Troyen en *armoede : onthoude* Franc. kunnen dus nauwelijks als oorspronkelijke lezingen worden beschouwd. M. rijmt ook vokalisch zuiver; bepaalde kategorien, welke schijnbare uitzonderingen maken, moeten uit de vroegere uitspraak worden verklaard. Ook in den Alex. zijn ons geene vokalisch onzuivere rijmen overgebleven met uitzondering wellicht van een *ô : oe.* Dus wordt het ook waarschijnlijk dat de weinige konsonantisch onzuivere welke zijn blijven staan, niet een bewijs zijn van nog grootere vrijheid of minder oefening, maar dat wij ze als fouten in de overlevering moeten beschouwen.

B. „RÜHRENDE" RIJMEN.

»Rührende" rijmen, waarbij ik ook het samenrijmen van gelijke uitgangen als — *like:* — *like,* — *scap:* — *scap* enz. reken vertoonen zich bij M. ongeveer 1 ten honderd; alleen in Troyen en Nat. bl. blijven zij beneden dit getal. Het aantal is groot genoeg, om het voorkomen ervan niet voor toeval te mogen houden. Al mag men ook niet beweren dat de manier van de fransche dichters, de »rimes riches" op te hoopen, door M. is nagebootst, kan men toch zien dat, misschien ook wel door het fransche voorbeeld, althans toegevendheid tegen de »rührende" rijmen bij de mnl. dichters gebruik is geworden. Wanneer zij zich in twee woorden of lettergrepen van gelijken vorm maar van verschillenden oorsprong, of althans van sterk verschillende beteekenis, voordeden, schijnt het zelfs dat M. ze gaarne gebezigd heeft, b.v. *raet : baraet woude* (*voluit*) : *woude* (*silvae*). Maar ook voorbeelden van anderen aard: b.v. het rijm tusschen het adverbiale *al te hant : hant*, of *antwoorden : woorden*, *gedaen : ontdaen*, *hemelrike : eertrike* ontwijkt hij niet.

Somwijlen kan men weifelen, of wij een »rührend" rijm hebben, b.v. *in doghen* (*oculos*) : *gedoghen* Sp. 3^2, 22, 19; *aldurenture : aventure* 3^5, 30, 53, *haghel : baghel* (= *behaghel*) 3^6, 21, 39. In zulke gevallen doet men het best, het Hs. te volgen, als althans of het metrum of iets anders geene aanleiding geeft, om er van af te wijken. Iets voor of tegen de voorliefde voor die rijmen mag men er niet uit opmaken. Nog eer kan men aan een opzettelijk gebruiken er van denken bij Sp. 1^8, 59, 63 vgg. *siet hier of eene gelike: | een man es ziec sere swaerlike | wat helpt hem meer, dat hi leghet | in een bedde met goude beleghet, | oft in een ander houtijn bet? | noch te wers noch te bet, | sone doet hem dit no dat.* Twee paren vinden wij meer achter elkaar.

Het verschil tusschen de gerijmde woorden kan somtijds zeer gering schijnen, maar het moet in elk geval bestaan. Tweemalen hetzelfde woord in bepaald denzelfden vorm en dezelfde beteekenis te rijmen, schijnt M. streng te hebben vermeden. Het 4de hoofdstuk van Sp. 1 begint met een couplet, hetwelk 14maal hetzelfde rijm herhaalt. Wij treffen er onder wel *scoude* (*culpae*) : *scoude* (*vituperarem*), *bescoude* (*cremet*) en *behoude* (*salus*) : *houde* (*gratia*), maar geen enkel woord herhaald. Zeer goed te verontschuldigen zijn gevallen als *onteren : onneren* (beide verba) Rb. 3435; *t'eeren : eeren* (infin.) Sp. 4^1, 44, 17; voorts *alle weghe* (adverbiaal) : *ghetredene weghe* Nat. bl. 7, 341; *menecheen : al in een* Sp 1^8, 29, 65; *van boven neder : hoge ende neder* (adjekt.) 3^2, 37, 29; *teser avontstonden : tien stonden* (adverbiaal) 3^7, 30, 87; *keerden weder : die lande voort ende weder* (= in alle richtingen) 1^7, 4, 41; *ten keyseren waert : nederwaert* 3^5, 55, 111. Verschil in de beteekenis is er ook stellig in *ic ans die wel : blijft wel* (gezond) Troy. 5002; *ende waert moenc bi deser dinc* (oorzaak) *: ende meneghe andere onscone dinc | ghesciede* Sp. 3^4, 45, 43; *hiet* (*nominatus est*) *: hiet* (*iussit*) 1^2, 39, 17; *alsemen enen ontliven dede : omme misdaet, di hi dede* 1^6, 18, 6; *scone vrouwen ende jonge ..... om die lust van haren live : laten souden doch te live* 4^2, 10, 43; *van Tyberiuse, den here : hoe hi wart enech here* 1^6, 56, 99; *haer negheen : lachter gheen* Rb. 33117; *negheen* staat hier in indefin. zin, buitendien kan ook de lezing van C *haerre een* in aanmerking komen. Het meest bedenkelijk zijn nog *in sine lieve ontfaen* (recipere): *heeft ontfaen* (obtinuit) Rb. 18757 en *die ghone : omme tghone* Sp. 1^7, 65, 227. Nat. bl. 2, *hoe soet ware : oft sijn lijf ware* kan men misschien rechtvaardigen met de opmerking dat *h. s. ware* hier geheel als eene formule staat in den zin »in elk geval"; maar men vraagt onwillekeurig, waarom niet *hoe soot v a r e* is geschreven.

Een aantal andere gevallen moet men — om eene door Rödiger (Anz. f. d. alt. IV 265) bij eene soortgelijke aanleiding gebruikte uitdrukking te bezigen — nog eens »scharf ins verhör nehmen". Troy 7196 *dat can hy wael : het is hem van geslechte wael.* De tweede regel geeft zóó geenen zin; hoe hij moet zijn, heb ik niet kunnen vinden. — 9032 *ghinghen*

ghemeenlicke derwert : ter stede wert; in den eersten regel komt zeer goed *ter vaert* te pas. — Nat. bl. 2, 815 *maect ..... onder daerde | husekine na siere waerde | some op ende some neder, | wasset twater of dalet neder | dat hi dale ofte clive.* Het herhaalde *neder* zou men desnoods kunnen door de vingers zien, omdat het eens als zelfstandig bijwoord van plaats, eens in »uneigentliche" compositie met *dalen* staat. Misschien echter is ook te lezen *dalet weder.* — 6, 533 *men vintse beide cleene ende groet | sijn venijn dats harde groet.* De lezing van V A B *dat es die doot* in den tweeden regel is in den tekst op te nemen. — 5, 39 *dits ongheloeflike sake : maer et liet deser sake.* Alhoewel slechts B *derre sprake* heeft, is dit toch onvoorwaardelijk aan te nemen. Dit Hs. heeft meer alleen onder alle de juiste lezing, zoo b.v. 5, 957 en dikwijls. — Sp. 1^7, 19, 87 *daer bekeret Thadeus al. | nu keric voort meer weder al | ter ewangelien ystorie.* De variant *leest weder ende sal u tellen der e. y.* Zelfs wanneer wij in dit laatste, zooals niet onwaarschijnlijk is, de verandering van een afschrijver hadden, zou het rijm niet aan bedenking onderhevig zijn, omdat het eerste *al* substantievisch, het tweede adverbiaal staat. — 1^7, 24, 29 *quam hi echt doe : doe.* In den eersten regel is *toe* te lezen. — 1^8, 17, 157 *Cestius VII jaer daernaer | Innocentius XI daernaer.* Hier voldoet de verplaatsing *Cestius daer naer seven jaer.* — 3^1, 19, 25 *ende hietense varen daer si mochten daer si hem gheneren mochten.* Zonder twijfel is te lezen *daer si dochten, daer si hem gheneren mochten;* vgl. b.v. Alex. 7, 413 *vloen harentare, daer si dochten dat si hem onthouden mochten* en voor *daer* in de in de plaats uit Sp. tegenover *dat* in de plaats uit Alex. z. Anz. f. d. alterth. VIII 153 vg. — 3^8, 92, 71 (*Constantijn versette trike*) *te Constantinoble van Rome | dus coemt alle hoocheit te Rome.* De tweede regel is mij onverstaanbaar. — 3^6, 17, 72. *Symmachus die vander stede | van Rome patricius was | ontlivedi die goet ooc was. | Boëtiuse dedi vermorden.* Het gemis van eene gezonde constructie doet aanstonds zien dat de plaats bedorven is. Naar het Lat. te oordeelen ontbreken er regels (Vinc. 22, 23) *Symmachum patricium interfecit. Sed et Boëtium consularem virum summae prudentiae, qui dialecticam et arithmeticam atque musicam suo sermone nobilitaverat et alios libellos elegantissime composuerat idem tyrannus exilii pena damnavit et in territorio Mediolanensi iugulari fecit.* — 1^6, 47, 59 spreekt Jezus tot den palmboom *nu wes staerc ende rechti weder | ondoe uut dine wortele weder | dine bedecte scone fonteine.* Het tweede *weder* is niet gerechtvaardigd, er moet denkelijk *neder* staan (mhd. *nidere, nider*), vgl. de boven aangehaalde plaats Nat. bl. 2, 815 en Lorr. 2, 379 *dat si besochten die erde neder* [1]).

Overeenkomstig met hetgeen wij tot nu toe hebben gezien, mogen wij ook het kleine restje van bedenkelijke gevallen, dat er nog overblijft, niet zonder meer aannemen. Sp. 3^1, 22, 57 *in Spaengen aldaer*

---

[1]) Merlijn 6405 waarschijnlijk te lezen *die beste divijn so es hi | die nu in der werelt si.*

hi was here. | *die Goten coren teenen here* zou M. het slechte rijm zeer goed hebben kunnen vermijden door te schrijven *coren in die ere*, vgl. b.v. vs. 86 en 96 van hetzelfde hoofdstuk. De fout kan echter ook in den voorgaanden regel schuilen waar *aldaer hi was here* een overbodig toevoegsel is; misschien *aldaer hi wan d'ere.* Het Lat. (17,3) heeft alleen *a Childeberto fratre Clotildis in Hispania peremptus est.* — Troy. 2075 *hy docht haer een joffrouwe sijn.* | *doe sprac die moeder dit sal sijn* is met tamelijke zekerheid *joncfrouwe fijn* aan te nemen. — Sp. 3[1], 30, 59 *oft ic leve tote morghen* | *wat sal dan daeraf wesen?* | *here, sprac hi, en mach niet wesen* blijft dan nog alleen over. Gemakkelijk te verbeteren is de plaats m. i. niet; desniettemin moet de juistheid worden betwijfeld. Als het luidde *wat sal sijn* (of *wesen*) *dan van desen* zou ook het noodige accent van den zin meer uitkomen.

C. BEHANDELING VAN DE *E*.

Over deze kwestie heb ik afzonderlijk gesproken Zs. f. d. alterth. 25, 30 vgg. en veroorloof mij de uitkomsten van mijn onderzoek hier nog eens kort te herhalen. Terwijl het rijm tusschen de verlengde en oorspronkelijk lange *a*, *o* en *ô* (*ā* : *â*, enz.) (meer bepaald over *ō* : *ô* beneden onder D) onvoorwaardelijk is toegelaten, kunnen wij stellig zien dat het rijm van *ē* : *ê* gaarne wordt vermeden. Weliswaar komen zulke rijmen in de gezamenlijke werken van M. in een niet zoo heel klein getal voor [1]), maar in verhouding tot de groote uitgebreidheid van de werken en in aanmerking genomen dat de hiertoe behoorende woorden een zeer groot gedeelte van de rijmen uitmaken, is het getal toch beperkt, en het wordt nog minder doordat een deel van de overgeleverde rijmen *ē* : *ê* door gemakkelijke en gedeeltelijk ook uit andere overwegingen noodige veranderingen kan worden verwijderd. Er komen dan nog andere gegevens bij, om tot bewijs te strekken. De tegenstelling tusschen *ē* en *ê* is echter nog nader te bepalen, door eene splitsing der *e* vóór *r* en voor andere consonanten aan te nemen, dus 1) *ēr* : *êr* en 2) *ēx* : *êx* (*x* = de overige consonanten behalve *r*). Daar

[1]) *Heten si* : *weten si* Alex. 10, 418 hetwelk in het aangehaalde opstel nog mede is gerekend, is te verwijderen; z. den tekst. — Den Merlijn kon ik nog niet raadplegen. Wij hebben er een gedeelte in, waar *ē* : *ê* dikwijls rijmt: *teken spreken* 2071; 2075; *mede* : *gerede* 2083, 2099; 2117 enz. Maar dit is het verhaal van Maskaroen, hetwelk niet door M. is gedicht. Elders hebben wij *stede* : *gerede* 1673. De uitgever heeft hier verkeerdelijk geinterpungeerd, de zin is tusschenzin, de woorden van Peter beginnen eerst met 1675. *In stede* komt niet te pas, ik vermoed dat er voor *in rade* is te lezen, dan komen wij in den volgenden regel tot *so gerade* in pl. v. *so scier gerede*, hetwelk hier voor den zin zeer goed zou zijn. Voorts 5974 *mede* : *gherede;* misschien te lezen *bede* in pl. van *mede* en 8078 *gerede* : *stede*, waar echter *gereden* (partic.) moet staan.

geene gevallen in aanmerking komen, waar de *e* voor *h* of *w* staat, valt de indeeling samen met de onderscheiding tusschen oudere en jongere »monophthongierung" (*ê* = hd. *ê* en *é* = hd. *ei*). Maar dit schijnt slechts toevallig te zijn. Feitelijk schijnt het verschil veroorzaakt te wezen door de op den klinker volgende *r*. Althans staat *sweer* (= *swehur*), waar de lange *e* het produkt is van eene contractie met de basis van *ĕ* op de zijde van *ér* [1]); en de zeldzame voorbeelden van de *â*, wier klank gewijzigd (umgelautet) is, verdeelen zich naar de volgende consonant, dus *mere* (uit *mâri*) : *ér*, *neest*, *drossete* : *éx*. Op de zijde van *éx* staat ook *bleten* (*balare*). *Ēr* : *ér* wordt eerder toegelaten dan *ēx* : *éx*. In zijne strophische gedichten, waar zooveel gelijke rijmklanken noodig waren, woodt *ēr* : *ér* dikwijls gevonden, maar *ēx* : *éx* slechts in één geval, tot welks verdediging nog bijzondere omstandigheden zijn aan te voeren. De onderscheiding wordt door het gebruik van andere dichters bevestigd, b.v. dat van Utenbroeke, die *ēr* : *ér* niet vermijdt, maar *ēx* : *éx* volstrekt niet toelaat [2]).

De geheele regel wordt door enkele bijzondere gevallen gestaafd. Op de zijde van *ē* staat ook de *e* in den uitgang — *hede*, bijvorm van — *heide*. Het is niet noodig, daarvoor, zooals ik het t. a. pl. heb gedaan, eene verwarring met de afleiding op — *ida* te veronderstellen. Al is deze ook mogelijk, de oorzaak der verandering van den klank der *e* in dezen uitgang is feitelijk toch zonder twijfel de »nebentonigkeit" van den uitgang. — *hēde*, hetgeen op zich zelf als bijvorm van — *heide* zou zijn te verwachten, komt bij M. nooit voor. Germaansche eigennamen behouden den klank, die hun etymologisch toekomt, b.v. *Bremen*, *Denen* met *ē*. De groepen *ĕrd* en *ĕrt*, welke door svarabhakti zijn »gedehnt", rijmen met *ēr*, niet met *ér*, dus b.v. *weert* (dignus) met *geneert* en niet met *gekeert*. Iets meer vrijheid laat men voor vreemde woorden toe; maar ook hier zijn de toestanden over het geheel vast: de uitgang van werkwoorden — *eren* staat op de zijde van *ēr*. Door de vaste *ē* in de verborgen vormen wordt de nominatief *ministrēl* bewezen.

De oorzaak van deze feiten vind ik in een nog voortdurend bemerkbaar verschil in de kwantiteit, al is ook de »dehnung" van de korte klinkers voorzeker al lang begonnen [3]). Daarnaast zullen *ē* en *é* ook in

---

[1]) Ik moet echter opmerken dat het niet zoo geheel zeker is of *sweer* in den klank volkomen met *meer* enz. overeenstemt; het rijmt misschien slechts daarom er mede, omdat eene andere rijmverbinding onmogelijk is.

[2]) Ook het omgekeerde dat door eenigen eerder *ēx* : *éx*, dan *ēr* : *ér* wordt gerijmd is staande te houden tegen mijne opmerking t. a. pl. bl. 49. Zoo is het b.v. in den Maskeroen, die in den Merlijn ingelascht is.

[3]) Zeer gaarne zou ik aannemen dat ook de aard van het accent in aanmerking komt. De oude lange klinkers hadden waarschijnlijk „circumflectierenden accent", maar de nieuwe „dehnungen" zullen dezen niet hebben verkregen. Maar waarom dan *ā* : *á*, *ō* : *ó*, verlengde tot lange *ō*!

de kwaliteit verschillend geweest zijn. Vóór de *r* waren door den invloed van de liquida de tusschen *ē* en *ê* nog bestaande verschillen in Maerlants dialekt minder geworden. De *ê* schijnt de uitspraak van *ā* te hebben gehad.

In spijt van de uitzonderingen welke in de rijmen van M. voorkomen, laten zich deze feiten toch zeer duidelijk uit zijn gebruik herkennen. De uitzonderingen welke hij toelaat, bevestigen weder de opmerking, die wij reeds meer maakten, dat wij met een man hebben te doen, die wel strenge regelen volgt, maar toch niet de volharding bezit, om alle sporen van onregelmatigheid te vermijden. Deze zorgvuldigheid missen wij in menig opzicht in Maerlants werken.

D. ONGELIJKSOORTIGE OP ELKANDER RIJMENDE *O*'s.

Terwijl wij bij de *e* het verschil tusschen scherp- en zachtlang, hetwelk de hedendaagsche nl. spelling nog maakt, in de rijmen van M. (en van anderen) levendig zien, is dit bij de *o* niet het geval. In Sp. hist. 1[4], waar wij slechts ééne afwijking bij de *e* vinden, treffen wij, zelfs als wij van de voorbeelden afzien, waar de *o* vóór *r* + dentalis staat (zooals *ghehoort : woort*) bijkans 12maal het rijm van *ō* : *ô*, zooals *goden : doden*, *gheboren : horen* enz. Over het geheel is het zoo veelvuldig, dat wij volstrekt niets van een verschil tusschen de klinkers kunnen merken. Alleen misschien vóór de *m*. Wij hebben boven van den invloed van deze consonant op de *oe* gewaagd, en ook al ter loops opgemerkt dat de oorspronkelijk korte *o* insgelijks, zooals in *commen*, kan gewijzigd worden. De *m* schijnt vertragend op de verlenging ingewerkt te hebben, zoodat de *ŏ* tot het rijm met *ô* niet geschikt werd. Van uitzonderingen herinner ik mij slechts enkele rijmen met *Rome*, hetwelk over het algemeen op de zijde van *ô* staat; maar Alex. 5, 1117 *vrome : Rome*, 8, 121 *ghenomen : Romen*, Merlijn 517 *vromen : Romen* en Sp. 3[8], 93, 59 *van Romen : comen*. Op de laatste plaats is *van Romen* wel slechts conjectuur, maar eene zoo zekere dat wij aan de juistheid niet kunnen twijfelen. Meer heb ik niet in mijne aanteekeningen, en het rijm *ōm : ôm* moet op zijn minst zeer zeldzaam wezen, terwijl zulke als *Rome : gome* of *drome* en dgl. zeer vaak voorkomen. Dat ook *noemen : Romen*, *bloemen : dromen* rijmen zijn welke vermeden worden, spreekt na het hier en boven gezegde van zelf. De schaarschheid ervan — ik heb slechts aangeteekend Alex. 4, 1463 *lauwerbloemen : drome* — terwijl *noemen* enz.: *comen* en dgl. zoo vaak rijmen, is een nieuw getuigenis voor de onwettigheid van de rijmverbinding *oe : o* en van *ōm : ôm*. De inwerking van de *m* bepaalde zich dus tot de *ŏ* en de germ. *ô*, maar strekte zich niet uit tot de *ô* uit germ. *au*. Ik wil er niet eens op drukken, dat het weder een vreemde naam is, welke bijna alleen eene uitzondering toelaat.

In Zs. f. d. alterth. 24, 25 vgg. en 355 vgg. heb ik over eenige andere punten gesproken, welke bij de *o* zijn op te merken. Wij zien daar dat

in veel gevallen, waar *o* wordt geschreven de uitspraak *ō* is aan te nemen, of althans een klank, welke later tot *ō* wordt. Dezelfde uitspraak heeft altijd bij M. de *ú* vóór *r*, zoo ver hij niet de uitspraak van andere gewesten in zijne rijmen toelaat. Waar *ur* gelijk is aan een vroeger *ŭr*, beantwoordt de klank aan het gewone Nl., waar het gelijk oorspr. *úr* is, aan het hedendaagsche Westvlaamsch.

E. VRIJHEDEN BIJ VREEMDE WOORDEN.

Om aan de rijmkunst van M. in alle opzichten recht te doen, moeten wij ook een oogenblik stil staan bij de vreemde woorden, vooral bij de eigennamen, om de vrijheden te leeren kennen, welke hij er zich bij veroorlooft. Er was in de middeleeuwen nauwelijks iets, wat meer onzeker was dan zulke vreemde namen: zij zijn dikwijls tot onkenbaar wordens toe verbasterd. Niets was stellig meer geschikt om kleine willekeurigheden in den vorm en de uitspraak toe te laten. Wij zullen zien dat M. een altijd nog matig gebruik van deze vrijheid heeft gemaakt.

De uitgang *us* wordt lang en kort gebezigd: *Priamus : huus* Troy. 75; 2387; 6873; *Cerberus : thus* Rb. 7289; *cubitus : huus* 11485; *huus : Josephuus* 16873; voorts nog Sp. 3[2], 11, 122; Alex. 1, 20; 7, 291; *Lazaruse : huse* Sp. 1[7], 21, 3; voorts 2[1], 9, 41; Alex. 1, 253. *Aldus : Encinus* Alex. 1, 891; 949; 1015; 5, 131; 7, 367; Troy. 1167; voorts Rb. 7679; Sp. 1[4], 23, 24; *cubitus : dus* Rb. 11607 enz. De laatste voorbeelden geven zeker de eigenlijke uitspraak van het Lat. weder, terwijl het gebruik als *ú* denkelijk door middel van het Fr. is te verklaren. Over het algemeen moet in het Mnl. bij namen naast den lat. ook altijd op dien vorm worden gelet, welken zij in het Fr. hebben gehad; dikwijls zijn zij daarnaar gevormd. Dat wij in de verbogen vormen nooit *usse* aantreffen, zal wel alleen daarvan komen, dat er nauwelijks rijmwoorden voor ter beschikking stonden. Op soortgelijke wijze worden ook andere uitgangen behandeld. *Palestin : daerin* Alex. 7, 1147; *Cetin: daerin* 7, 1469. *Cetijn : sijn* Rb. 4841, daarentegen *cetin : ic bin* 4751, *Cherubin : in* 11483. *Danieel : gheheel* Rb. 16847; *Daniel : fel* 16985. *Imperator : choor* Sp. 4[3], 30, 69, terwijl elders lat. *or* als kort wordt gebezigd, b.v. *Agenor : tor*.

De lat. uitgang *o*, *onis* en grieksch *ôn*, ook *ŏn*, wordt, op enkele gevallen na, waar *o* blijft, door *oen* teruggegeven. Met deze uitgangen treft samen fr. *on*, en somtijds in de casus obliqui ook lat. *onia*, hetwelk meestal tot *one* wordt. In deze uitgangen hebben wij echter geen geheel vasten klinker, wij vinden èn den tweeklank *oe* èn *ô*, zonder dat het gebied van de twee scherp is afgescheiden. *Ganeloene : doene* Sp. 4[1], 24, 9, maar *Pantaleone : scone* 4[1], 4, 55. Zelfs denzelfden naam treft men

afwisselend met *oe* en met *ô*: *Platoene : doene* Sp. inhoud 1[3], 32; *doene: Platoene* 1[3], 38, 1; maar *Platone : scone* 1[3], 39, 3. *Pharoene : tien doene* Rb. 3935, maar *Pharaone : lone* 3871, *scone : Pharaone* Sp. 1[2], 52, 17. *Salomoen : doen* Rb. 10913, *Salomoene : doene* 10905; daarentegen niet ver vandaar *Salomone : crone* 10937 en Sp. inh. 1[1], 27. *Aschaloene: coene* Rb. 28327; *Aschalone : scone* 20879. *Doene : Machedoene* Sp. 1[1], 25, 31, maar *Macedone : crone* 1[1], 26, 3 en evenzoo Sp. inh. 1[1], 19. *Nerboene : doene* Sp. 3[4], 14, 45; *Nerbone : scone* echter 3[4], 15, 17. Ook dit verschil berust op de keuze tusschen lat. en fr. uitspraak: *ôn* is gelijk lat. *ôn*, *oen* gelijk noordoostfransch *oun*. Andere woorden vertoonen echter grooter consequentie, de vaak gebezigde als *baroen*, *noene* (*hora nona*) wijken niet af van de uitspraak *oe*. Ook een naam heeft altoos een en zelfden klinker *ô*, t. w. *Babilone*, b.v.: *scone* Alex. 2, 773; 1006; 4, 1068; 5, 861 enz. enz. : *crone* 2, 1130; : *hone* Sp. 4[1], 29, 7; *van Babylonen : lonen* Rb. 14739; : *honen* 14832 enz. Uitzonderingen zijn mij niet bekend. Over het geheel overweegt de tweeklank, *ô* is het meest vast, als de naam tot — *onia* is terug te brengen. Dit gebruik van de vreemde namen heeft zeker veel bijgedragen tot de meer dan eens geuite bewering dat M. *o* en *oe* zonder aarzeling samen zou laten rijmen. Maar zij bewijst er even weinig voor, als men uit het over den uitgang —*us* gezegde tot de wettigheid van het rijmen van korte en lange *u* zou mogen besluiten. In tegendeel, wanneer wij b.v. Claus. 131 vgg. de rijmen vinden *scone : Faraone : trone : Gedeone : Salomoene* (lees *Salomone*) : *lone : bone* : *crone* zien wij al weder dat M. zich van het rijm *o : oe* heeft onthouden in spijt van de hier zeer voor de hand liggende verleiding; want van een der namen zou de overgang tot woorden met *oe* zeer geleidelijk zijn geweest.

Somtijds neemt M. de vrijheid, in plaats van den juisten uitgang een anderen te stellen. Parmenio heet in den regel *Parmenioen* b.v. Alex. 4, 1184; 8, 447 en dikwijls : *doen*, maar ook *Parmenio* (: *Macedo*) 4, 276 en vrijer *Permenius* (: *aldus*) Sp. 1[1], 23, 24. *Demetrius* heet Alex. 8, 289 juist *Demetrius* (: *Lycolaus*), daarentegen 344 *Demetrioen* (: *doen*). Evenzoo *Aurelioen* voor *Aurelius* Sp. 3[3], 9, 3.

Niet te verwonderen is het, als van nominatieven met korten klinker verbogen vormen in twee zinnen voorkomen, nu eens met »dehnung" en dan weder met behoud van de kortheid, dus met dubbelen consonant. De vormen van den nominatief als *Abraham*, *Moises*, en dgl. laten naar het taaleigen beide verbuigingen toe. *Abrahame : name* Rb. 1961, *Moysese: lese* 4415, *Kalistonese : dese* Alex. 9, 13. Bewijzen voor vormen als *Abrahamme*, *Kalistonesse* heb ik op het oogenblik niet tot mijne beschikking, maar ik meen te mogen beweren dat zij voorkomen.

Ten slotte teeken ik nog eenige op zich zelf staande bijzonderheden op. Wanneer *Latium* gebruikt wordt als *van Latien : den vrien* Rb. 12389, is dit slechts in aansluiting aan de namen van landen op — *ia*,

welke altijd — *ie* geven. — *Valentien* = *Valentinianus* Sp. 3[1], 1, 13[1]) — *Clodovee : mee* Sp. 3[6], 7, 47. — *Yppocras* (= Hippocrates) H. d. heim. 923. — *Daret* : *geset* (Dares) Sp. 1[2], 16, 28; buiten het rijm heet hij dicht bij de genoemde plaats *Dares* en *Darius*. — *Saren : te waren* Rb. 32143, terwijl zij in den regel in den nom. *Sarre* heet. — *int Capitole* Sp. 1[5], 68, 55. — Nomin. *Pilate* 1[7], 27, 3; : *ic late* Rb. 26323; op eene dergelijke wijze wordt in den Alex. de nom. *Philote* (Philotas) gebezigd.

F. VERPLAATSING VAN DEN KLEMTOON IN HET RIJM. — RIJMEN VAN DRIE EN MEER LETTERGREPEN. — HET RIJM MEERMALEN HERHAALD.

Aan het zoo straks over de vreemde woorden gezegde sluit zich dadelijk aan de om het rijm gemaakte versterking van den klemtoon : *tangere* (lat. infin.) : *mee* Nat. bl. 12, 1003 (aldus is met 3 hss. te lezen in pl. van *tangere : mere*) en enkele verplaatsingen van den klemtoon, zooals *Abél*, *Abélle* b.v. Alex. 4, 443; *lune* (*lunae*) : *mee* Nat. bl. 8, 99, *intende*: *mee* Sp. 3[4], 7, 49; *Mariannë* : *nemmermee* Rb. 34063, 34253; *platearis*: *is* Nat. bl. 10, 560. Bij inheemsche woorden is deze verplaatsing van het accent zeer gewoon bij verscheidene uitgangen, b.v. in *viánt coninc*, *leríngen* enz. Daarboven heeft M. slechts éénmaal *duvél* Wap. Mart. I 128, eene barbaarschheid, welke men bij Boendale zeer dikwijls vinden kan.

Als wij van het dikwijls voorkomende daktylische rijm, b.v. *levene: gevene*, *adere : te gadere*, *Boudene : houdene*, *levende : gevende* afzien, vinden wij slechts weinig voorbeelden van de rijmverbinding van meer dan twee lettergrepen: *selve al : selve sal* Sp. 1[8], 56, 3; *droghenaren*: *loghenaren* 1[2], 50, 43; *onderlinghe : sonderlinghe* 1[5], 65, 53; misschien nog enkele meer. Maar wij zien dat M. geen moeite deed voor soortgelijke rijmkunstenarijen.

De herhaling van denzelfden rijmklank onmiddellijk achter elkander komt vaak genoeg voor, om M. terecht te verwijten dat hij zulke misslagen tegen de welluidendheid niet zorgvuldig genoeg heeft vermeden. Maar ik geloof toch dat M. niet geheel en al achteloos in dit opzicht is geweest, dat hij, waar het zonder moeite kon, deze fout vermeed; althans moet men ook in dit opzicht voorzichtig wezen. Menigmaal heeft men M. hiervan een verwijt gemaakt, waar feitelijk volstrekt geene gelijke klinkers zijn, in andere gevallen verdwijnt het bezwaar door de opmerking dat de klinkers verschillende uitspraak, of de woorden verschillenden vorm kunnen hebben. Maar er blijven nog voorbeelden

[1]) Ik doe hier opmerken dat de lat. uitgang *ianus* bijna altoos in den fr. vorm *ien* (met den tweeklank) wordt teruggegeven. Vandaar de namen van volkeren als *Troïiene*, *Numidiene* enz. ook *paiene*.

genoeg. Sp. 1[1], 49, 25 is zelf zes malen het rijm *aen* herhaald, zonder dat anders iets tegen de plaats zou in te brengen zijn. Iets anders is het echter, wanneer 1[7], 47, 1 vgg. 14 malen het gelijke rijm opzettelijk wordt herhaald.

Een grooter gebrek aan kunstvaardigheid, dan de herhaling van hetzelfde rijm, is de samenvoeging van 3 regels te midden van gewone rijmparen. Maar deze erken ik bij M. niet, ik onderschrijf met Verdam (Theoph. bl. 35) hetgeen Jonckbl. Rein. Inl. XXV zegt. Nat. bl. 7, 463 vgg. hebben wij dit geval, althans, wanneer men de plaats leest als de uitgever. Maar uit eene aandachtige beschouwing van de varianten en eene vergelijking van de verschillende hss., wier verhouding wij reeds uit verscheidene plaats hebben leeren kennen (boven bl. LXXI) blijkt dat weder, gelijk V en A (eenigszins ook B) aanduiden, een regel is verloren geraakt, waarschijnlijk achter 463. Ook Sp. 1[5], 20, 21 rijmen drie regels *sijn vel was te Rome ghesent | over een selsiene prosent | ende was lanc, dus eist bekent | hondert ende XX voete mede.* De tweede regel is echter, zooals de uitgevers opmerken, »met een flauw streepje doorgeschrapt, denkelijk om het drietal rijmregels tot een tweetal terug te brengen." Maar evengoed kan men veronderstellen dat een verbeterend copiist door de vergelijking van een tweede hs., waar dit vers ontbrak, er toe gekomen is om het te schrappen, en dat het dus geinterpoleerd is. Vinc. heeft ook slechts *coriam eius Romam deductum CXX pedes habuisse dicitur.* Er blijven nog slechts twee, of drie plaatsen in den Alex.: 3, 961—66, waar 3maal *oren* en 3maal *aren* achter elkaàr staan. Het derde rijmwoord *te voren* is echter ook op andere gronden te veranderen. Door *te waren* te lezen krijgt men althans 3 rijmparen, alhoewel 4 *aren* achter elkander blijven. Het eenige voorbeeld 4, 1317 kan ons niet overtuigen, en wij moeten daarom veranderen. Of ik de juiste lezing heb gevonden, zal ik niet beslissen.

Hiermede nemen wij afscheid van deze technische kwesties, met wier nauwkeurige beantwoording ik een goed werk hoop gedaan te hebben jegens M., die zoo bezorgd was voor de verbastering van zijne werken door onbekwame handen en den bijstand van de verstandigen inroept tegen neuswijze domheid.

G. APOCOPE.

De afschrijvers hebben ons ruim van geapokopeerde vormen voorzien. Ik verwijs naar hetgeen ik er over heb gezegd Anz. f. d. A. V, 79 ff. en deze verwijzing alleen zal volstaan, om iedereen, wien het niet slechts te doen is om eene oppervlakkige kennis van de oude taal en hare geschiedenis, op de onwettigheid van een tal van geapokopeerde vormen opmerkzaam te maken, die wel altoos weer voorkomen, maar nooit door de rijmen worden bewezen, en juist in deze consequentie

het duidelijke bewijs der onwettigheid in zich dragen. Vormen zooals *zeer*, *veel*, *heer*, *eer*, (honor) *coen*, geapokopeerde infinitieven met *te* en dgl. zal iedereen stilzwijgend verbeteren, en, zooals ik hoop, ook toekomstige uitgevers. Ik heb uitvoeriger over deze kwestie bij M. gehandeld Zs. f. d. A. 26, 332 ff. vgg. Het zou te ver leiden, als wij ook maar terloops alle punten afzonderlijk hier wilden herhalen; ik moet mij daarom bepalen tot het verwijzen naar mijn opstel t. a. pl. en zal slechts zeer in het algemeen hier zeggen, dat de taal van M. de apokope van eene toonlooze *e* onmiddellijk achter eene lettergreep met den hoofdtoon, niet toelaat. Misschien hebben wij slechts één geval, dat hierop eene uitzondering maakt, en wij moeten toegeven, dat de gewoonlijk in het woord nog voorkomende *e* door M. willekeurig werd weggelaten, denkelijk in aansluiting aan een gebruik, hetwelk in de gesprokene taal reeds mogelijk was geworden. Verder komt apokope voor, waar de *e* wel achter eene lettergreep met vollen klinker, maar niet met den hoofdtoon staat, zooals *ommaer* uit *ommare*, *selsien* uit *selsiene*, *ambocht* uit *ambochte*, *leeraer* uit *leerare* (maar zeer zelden), *openbaer* (uit *openbare?*). Nog meer gewoon is de apokope, waar aan de laatste lettergreep reeds eene andere met toonlooze *e* voorafgaat, maar ook hier gebruikt M. nog meer de onverkorte vormen, zoo als *mettene*, *redene*, *wortele*, *adere*, *riddere* plur. *naghele*, uitgang — *ere* bij de verbuiging der adjektieven, in den comparatief enz. Steeds staat de *e* in den infinit. met *te*.

Vele gevallen zijn er, die zich op het eerste gezicht hiertegen schijnen te verklaren, maar wij hebben daar overal wettige vormen zonder *e* aan te nemen, meestal naast zulke met *e*, waar echter het ontbreken van de *e* geenszins op eene lijn mag gesteld worden met de jongere apokope, door welke b.v. mnl. *hope*, *grepe*, *tale*, *eere*, *coene*, *rike*, *ic geve*, *ic mochte* nnl. *hoop*, *greep*, *taal*, *eer*, *coen*, *rijk*, *ik geef*, *mocht* zijn geworden. Van verscheidene masc. en neutr. op *ja* hebben wij de twee vormen: *ric*, *rughhe*; *pit*, *putte*; *weit*, *weite*; *stic*, *stucke*; *bet*, *bedde*; *net*, *nette*. In den dat. sing. masc. en neutr. zijn van oudsher vormen zonder *e* mogelijk. Mannel. meervouden zonder *e* zijn geoorloofd bij vreemde woorden als *baroen*, bij woorden, die oorspronkelijk naar de consonantische declinatie werden verbogen, daaronder *ghenoot* en misschien ook *knecht*. Bij een aantal vormwoorden kon ten gevolge van hunne plaatsing in een gedeelte van den zin, waarop weinig klemtoon viel, reeds vroeger de slot-*e* wegvallen, en zij hebben meestal twee vormen in het Mnl.: *wel wele*, *an ane*, *dor dore*, *af of ave*, *met mede*, *haer hare*, *hem heme* en andere. *El* is alleen in den verkorten vorm bekend.

H. OVER EENIGE WISSELVORMEN.

Wanneer in den Franc. de dichter op de bekende plaats (vs. 131 vgg.) zegt:

Men moet om de rime souken
Misselike tonghe in bouken,
Duuts, dietsch, brabants, vlaemsch, seeus,
Walsch, latijn, griex ende hebreus,
Om vray thoudene rijm ende zin

wanneer hij dus, zooals hij zelf erkent, de grenzen van zijn dialect overschrijdt, zonder dat wij aan zijne rijmen iets bijzonders in vergelijking met die van andere schrijvers kunnen bemerken, dan blijkt daaruit, dat niet hij alleen van deze vrijheid heeft gebruik gemaakt, om woorden en vormen van woorden uit andere tongvallen over te nemen. Toch heeft voorzeker reeds de taal van het eigene gewest in menig geval verschillende uitspraak en verschillende vormen bij een en zelfde woord toegelaten. Vandaar komt het dat de rijmen van de mnl. dichters een aanzienlijk aantal dubbele vormen vertoonen. Ook M. gebruikt ze vaak. Of hij, of iemand anders dit meer doet, dan anderen, is niet te zeggen, zoo lang wij niet bepaald weten, wat aan de verschillende dialecten toebehoort. Tot zoo lang heeft het voor ons, zooals ik reeds Anz. f. d. A. V 78 heb gezegd, meer belang, de beperkingen bij deze vrijheden te leeren kennen, dan de uitbreiding ervan. Ik teeken in het volgende aan wat mij bij M. te dezen opzichte in het oog is gevallen [1]).

Vrame, elders een gewone vorm naast *vrome* (*commodum*), welke door Kil. zelfs voor vlaamsch wordt opgegeven en ook feitelijk bij Utenbroeke b.v. niet ongewoon is, heb ik slechts éénmaal bij M. aangeteekend Nat. bl. 8, 852 *vrame : name*, waar de varianten alle overeenstemmen en niets tegen de lezing is in te brengen.

De vormen *orbore* en *orboren* staan bij M. nooit in het rijm, maar alleen *orbare* en *orbaren*, b.v. Nat. bl. 2, 1703; 9, 627; Rb. 2096; 23023; Sp. 4^8, 23, 75 enz. Midden in het vers staat echter *orbore* zelfs in de hss. van den Rb. 20964 (slechts F *orbaer*) en 25146.

Bij eenige woorden met den tweeklank *ie* en bij *heden* (*hodie*) is het duidelijk waar te nemen, hoe voor M. de vormen met *ú*, als hij deze ook somwijlen bezigt, toch niet de gewone waren, vermoedelijk omdat zij niet in zijn dialect behoorden. *Dure* naast *diere* vinden wij enkele malen in Troyen: 5469 *dure ; figure*; de var. heeft echter *diere : maniere* zonder dat ik bepaald tot deze lezing kan overhellen; 7737: *aventure*; 10413 : *mure* en misschien nog enkele malen meer. In den Rb. rijmt het slechts een enkele maal 33840; ook in den Sp. komt het niet vaak voor, mijne aanteekeningen geven mij slechts 1^4, 48, 14; 3^8, 7,

[1]) Al is ook voor de scheiding van de dialecten nog weinig gedaan, wij zijn toch niet zoo geheel onkundig, om niet bij enkele dingen te kunnen beweren dat een zeker schrijver daarin de grenzen van zijn eigen dialect te buiten gaat. Vgl. het boven over *ú* voor *ie* gezegde.

16; 4², 67, 98. — *Lude* voor *liede* rijmt niet zelden in den Rb. en Sp.; maar niet in den Alex. en in den Merl., vermoedelijk ook niet in Nat. bl., Troyen enz. — *Beduden* is weder zeldzamer; ik heb alleen opgeteekend 1 Mart. 674; Franc. 567 en Sp. 3⁶, 10, 46. — *Huden* verschijnt het eerst in het rijm Sp. 3⁴, 23, 97. Na dien tijd bezigt M. het meer 3⁵, 4, 25; 35, 61; 41, 89; 3⁶, 6, 93 enz. Reeds deze statistiek bewijst, dat de vormen niet in zijn dialect te huis behoorden, dat hij ze slechts uit andere tongvallen kende en *om vray thoudene rijm ende zin* heeft gebezigd. Met woorden met *ü* voor vl. *ie* vóór *r* heeft hij waarschijnlijk ook eene uitspraak overgenomen, welke *ür* anders in het Vl. niet had; z. Zs. f. d. A. 24, bl. 360.

Met naast *mede*, hetwelk als een zeer gemakkelijk rijmwoord dikwijls tot vervelens toe wordt gebruikt, schijnt desgelijks bij M. niet het gewone woord te zijn geweest. Het rijmt eenige malen in Troyen, maar in stukken welke uit het werk van Segher zijn overgenomen. In den Rb. rijmt het 1878 en 25431; Sp. 4², 31, 43. Ik heb misschien enkele gevallen over het hoofd gezien. Maar al is dit ook zoo, de vorm blijft toch zeer zeldzaam. In de strophische gedichten b.v. is hij nooit gebezigd.

Opmerkelijk is in dit opzicht het part. praet. van het verbum subst. Het Mnl. kent drie vormen *ghewesen*, *gheweest* (*gheweset*) en *ghesijn*. Terwijl in het midden van de verzen bij M. alle drie de vormen vaak worden gevonden, is het in het rijm geheel anders. *Gheweest* lees ik slechts Troyen 6150 *die gherne danen hadde ghewest | ist als men in boeken lest* en hier heeft de var. zonder twijfel juist *ghevloen | hadde hi iet ghemoghen doen*. Van *ghesijn* vind ik — ik moet zeggen tot mijn eigene verbazing — slechts in 3 werken voorbeelden: in den Alex. zelf, in den Merlijn en Franciscus. Ik vrees ook hier bijna dat mij de eene en andere plaats is ontsnapt; maar als ik aan den anderen kant zie, dat zelfs in de strophische gedichten de dichter zich niet heeft laten verleiden, dezen vorm in het rijm te plaatsen, en als mijne aanteekeningen somtijds uitdrukkelijk bewijzen dat ik op den vorm heb gelet, mag ik, dunkt mij, beweren, dat hij minstens zeer zeldzaam is, indien niet, dat hij nooit wordt gevonden. De vorm welken M. rijmt is *ghewesen*. De plaatsen uit Alex. zijn 4, 484; 7, 59; 551, uit Merlijn 4498; 8372 (de laatste plaats is niet zonder verdenking), Franc. 756; 2680; 9938. Hoe hebben wij dit feit te verklaren? Er kan immers niet aan gedacht worden, dat op de tallooze plaatsen, waar *ghesijn* en *gheweest* in het midden der verzen voorkomen deze in *ghewesen* moeten worden veranderd. Waarom zouden de afschrijvers zoo vaak het woord, dat er niet op aan kwam, hebben veranderd? Ook het metrum zou de verandering niet overal toelaten. Althans van *ghesijn* durf ik niet beweren, dat het niet van M. afkomstig is, eerder nog van *gheweest*, hetwelk ook nauwelijks vl. is. Ik weet er geen andere verklaring voor, dan aan te nemen, dat in het rijm zelfs niet alles was geoorloofd, wat men in het midden van het

vers mocht zeggen, dat het rijm in het bewustzijn van de schrijvers eene bijzondere plaats was, waar nog meer dan in het midden van de verzen, de boven het dialect staande en tegenover den taalschat vaak eigenzinnige schrijftaal, tot haar recht moest komen.

Dat in de beide eerstelingswerken die vorm nog toegelaten wordt, is best te begrijpen. Opmerkelijker is het, dat hij in den Franc. nog eens terugkomt. Ik wil er niet aan herinneren dat het niet altijd boven allen twijfel verheven is geweest, of M. wel de vervaardiger van dit werk is; wij moeten ons het feit denkelijk uit een weifelen in het taalgebruik van M. verklaren, waarvan wij ook elders in den loop van ons onderzoek zwakke sporen kunnen waarnemen.

Wilt als 3. p. s. praes. indic. van *willen* is door M. niet gebruikt; waarschijnlijk ook niet in het midden van het vers. Zijn vorm is *wille*.

Dat van de twee vormen van het »geschlechtige" pron. des derden persoons, *si* en *soe*, de laatste de bij M. gewone is, blijkt nog duidelijk uit de hss.; de beste er van schrijven gewoonlijk *soe*. Maar wellicht heeft M. dezen vorm uitsluitend gebezigd. Ik herinner mij slechts ééne plaats, waar *si* als fem. sing. in het rijm staat, terwijl het als meervoud vaak door het rijm wordt bewezen. Voor *soe* als eigenlijk pronomen heb ik wel ook slechts één rijm opgeteekend Rb. 11172, maar meer voor *die soe* in de beteekenis »het wijfje": Nat. bl. 2, 1509; 1749; 4, 132; 6, 630. Wanneer 8, 641 staat *dese boem heeft hie ende sie* (:) zullen wij zonder schromen met V A B schrijven *soe* (*suwe*) *ende hie*. De eenige plaats, waar ik *si* in het rijm heb aangeteekend is Troy. 10139 *Ermiona ende sy* | *waren ghevee*, *ic seg u twy*. Het andere hs. leest evenzoo. Dat is echter geen afdoend bewijs dat het van M. afkomstig is; het zou gemakkelijk gaan te veranderen *soe* : *ic segghu hoe*.

Wij hebben nu nog over *doen* te spreken, den vorm, welke *doe* (*tunc*, *cum*) later langzamerhand geheel heeft verdrongen. De afschrijvers hebben hem overal • onbeschroomd geplaatst; maar bij eenige oplettendheid ziet men, dat het gebruik ervan bij vele schrijvers uit den goeden tijd zeer kwestieus is. Zoo ook bij M. Het onderzoek daarover wordt moeielijk gemaakt door een eigenaardig gebruik van het ww. *doen* in het Mnl.; (vgl. bij het volgende Tijdschr. v. Ndl. Taal- en Letterk. 2, 28 vgg.). Van hooggeplaatste personen zeide men namelijk gaarne dat zij iets doen deden, niet dat zij het zelf deden, b.v. *Salomon dede den tempel maken*, niet *maecte*. In deze ceremonieele wijze van spreken ging men zoo ver, dat men zelfs het *doen* nog eens herhaalde, b.v. *dede den tempel maken doen*, waarbij men oorspronkelijk werkelijk aan tusschenpersonen zal hebben gedacht, welke van hunnen kant het werk lieten doen. Maar, zooals het schijnt, werd deze formule *dede doen* ook op gevallen overgedragen, waar men zich van de tusschenpersonen bij de handeling geen rekenschap kon geven. Het spoor van dit gebruik zullen wij in eenige van de volgende plaatsen vinden. Rb. 1723 *omdat God behiet dat doen*, *so*

heetet tlant van Promissioen is *doen* niet, zooals in het gloss. geschiedt, als *tunc* op te vatten, maar als *facere*, soortgelijk als b.v. 29653 *ende hi hem verboot dat doen.* — Nat. bl. 6, 223 vgg. *van enen serpente.... scrivet ons sente Jeronimus, dat die goede sinte Hilarioen, dede enen hoop houts opclemmen doen. Tunc* heeft hier geenen zin. Ik zou de plaats niet anders weten te verklaren, dan òf door *opclemmen doen* op te vatten = *opclemmen* ten gevolge van het gebruik van *doen* tot omschrijving van het ww. *ic doe opclemmen* = *ic clemme op*, òf *dede* — *doen* te verstaan als *dede*, zooals het boven is aangewezen. Het eerste gebruik is bij M. niet waarschijnlijk (z. Tijdschr. t. a. pl.); er zou dus slechts de andere opvatting overblijven. Maar in spijt van de overeenstemming der hss. kan de plaats bedorven zijn. — 7, 942 *daer toe dede bringhen doen, van verren landen Salomoen, maerberstene* zou men wel op zich zelf *doen* voor *tunc* kunnen verstaan, evenzoo Sp. 4², 74, 44. *Gregorius dedene wijen doen den legaet Hughe* (d. i. »hij deed St. Arnold door den legaat Hugo wijden") voorts desnoods ook Merlijn 5752 *dus dede die coninck Pandragoen | Merlyne nu zoecken doen | in dat lant daer men hem vinden mochte*; maar Nat. bl. 7, 932 *met desen (woorme) dede Salomoen | wilen een groot wonder doen* kan *doen* onmogelijk = *tunc* wezen, maar hier drukt *dede doen* slechts de middellijke handeling uit. Men zal toegeven dat hier het gebruik van *doen* = *facere*, *iubere* zeer stuitend zou wezen, als men het indirecte van de uitdrukking altijd levendig had gevoeld. Maar als men *dede doen* kon zeggen, waar men eenvoudig *dede* verwacht, waar nl. de handeling door den persoon zelf wordt gedaan, mocht men ook zeker *dede maken doen* gebruiken voor *dede maken*, waar door de ophooping van werkwoorden de logische zin kon verduisterd zijn. Wij zullen dus *dede — doen* op de genoemde plaatsen feitelijk in dezen zin opvatten. — Rb. 30909 *dien dede hi veste maken doen | up enen berch* vertaald *his praeceptum erat..... castra metari*; ook hier hebben wij weder hetzelfde *dede — doen*, evenzoo 34116 *die dede hi ontbinden doen* = *vinctos.... solvit* en 31318 *dien Herodes hiet maken doen* (met *heten* in pl. van *doen*), op de laatste plaats te meer, daar niet *fecit* is bedoeld, maar *fecerat.* Ik word in deze opvatting van *dede . . . doen* bevestigd niet alleen door de omstandigheid dat *dede... doen* ook voorkomt, waar *tunc* onmogelijk is, maar ook doordat wij hier overal de formule *dede doen* (eens ook het synonieme *hiet doen*) hebben en nooit een eenvoudig *maecte doen* of dgl. En als *dede doen* zou op te vatten zijn gelijk *ic doe scriven* voor *ic scrive* moest men evengoed ook *dede eten*, *dede roepen* of dgl. aantreffen. Aan hetzelfde *doen — doen* zou men ook kunnen denken Troyen 10579 *ommedat hy en had doen | binden in een vast prisoen.* Zóó leest de uitgave, maar het Hs. *doen doen* en de var. *daen doen. Doen doen* zou voor *ghedaen doen* staan. Men begrijpt echter niet, waarom M. hier het leelijke *doen doen* zou hebben geschreven, hetwelk noch voor den zin, noch voor het metrum noodig is. Indien de hss. niet, toevallig of niet toevallig, de

gemeenschappelijke fout hebben, welke de uitgever veronderstelt, zal hier denkelijk een geheel ander woord schuilen. De eenige plaats, waar ik *doen* met een eenvoudig praeteritum bij M. heb ontmoet, en waar ik ook geen bezwaar tegen de opvatting als *tum* kan inbrengen, is Sp. 4[2], 48, 33 *Langhe sweech hi ende sprac doen | in den berch van Celyoen | die seven slapers rusten daer*. Vinc. Spec. hist. 26, 20 heet het *cunctatus multum diuque respondit septem dormientes in monte Celyon requiescunt*. Tegen de vertaling is dus niets in te brengen. Maar men moet bedenken dat het een eigennaam is, die met *doen* rijmt, en m. i. mag men door deze plaats er niet toe worden gebracht, *doen* als goed Maerlantsch te beschouwen. Op zijn hoogst mag men er uit besluiten, dat M. een enkele maal een woord toeliet, dat hij elders vermeed [1]). Wij hebben immers reeds meer gezien dat M. in een of in eenige werken vormen toelaat, die in andere niet voorkomen, maar wier ontbreken geen toeval kan zijn. Waarom zou hij met enkele woorden niet evenzoo hebben gedaan?

Zulk een woord is ook *tonen*. Het staat niet zelden in zijne werken. Maar wanneer men tot enkele gedichten van andere schrijvers komt, waarin een zoo gemakkelijk rijmwoord, als *tonen*, ook zeer vaak daarvoor wordt gebruikt, bij M. echter zulke rijmen zeer zeldzaam zijn, terwijl het synon. *toghen* dikwijls in het rijm staat, kan men den twijfel niet onderdrukken, of het woord wel in de taal van M. te huis behoort. Deze twijfel wordt door De Bo volkomen gerechtvaardigd, die over *toonen* zegt (bl. 1167) »het ww. *toonen* wordt bij ons verstaan, maar weinig gesproken." Het is dus geen toeval, als wij het woord bij M. zoo zelden in het rijm aantreffen: toen reeds werd het in het Westvl. weinig, of denkelijk in het geheel niet gehoord. Maar M. kende het uit de taal van andere gewesten en liet het een en ander maal in het rijm en, »om het rijm" toe. De plaatsen, welke ik er voor heb, zijn Troy. 5704; Rb. 34372 (*vertonen*); Sp. 1[4], 5, 34 en H. d. heim. 369 (*vertonen*) en 391. De uitgave van den Merlijn brengt er nog drie bij 1185; 1290; 3485. Maar de tweede er van *god .... die .... menege scone miracule tones, daer du dijn volck mede verscones* heeft M. voorzeker niet zoo geschreven; lees *vertoghes : verhoghes*. Wij betrappen dus M. weder op kleine inconsequenties aangaande zijn taalgebruik.

Weliswaar kunnen wij niet overal met volkomen zekerheid over deze dingen oordeelen; wij worden door den gebrekkigen toestand der overlevering daarin te zeer belemmerd. Wij kunnen wel zien dat verscheidene dingen zeldzaam zijn; maar of enkele gevallen, die tegen de regels zijn, welke wij daaruit zouden willen trekken, werkelijk aan M. zijn toe te schrijven, of aan de kopiïsten, kunnen wij niet altijd beslissen. Daarom mogen wij ook niet met volkómen zekerheid zeggen, of M. in het eene werk strenger is geweest, dan in het andere. Het schijnt echter dat in

---

[1]) Nu vind ik *doen* ook Merlijn 4648.

Troyen, Nat. bl. en in den Rijmb. het meest nauwkeurig op de regelen is gelet, en indien de schijn niet bedriegt, zou daaruit blijken dat M. in het begin van zijne werkzaamheid nog iets meer toegevend was ten opzichte van deze dingen, dat hij daarna strenger werd, en in de latere werken weder iets vrijer zich bewoog.

De uitkomsten van de in dit hoofdstuk gemaakte onderzoekingen gelden niet alleen voor M. Immers hij staat, wat den vorm betreft, geenszins zoo hoog boven vele andere mnl. dichters. Ook bij anderen zullen soortgelijke onderzoekingen gelijke uitkomsten geven, natuurlijk met enkele wijzigingen en dikwijls zonder de betrekkelijke zekerheid, welke het uitgebreide materiaal bij M. ons waarborgt. Juist daarom is het ook geraden, deze vragen bij hem zoo nauwkeurig mogelijk te behandelen. Op de daardoor gelegde, meest vrij vaste grondslagen zal men te gemakkelijker kunnen voortbouwen.

VII. VERHOUDING VAN DE UITGAVE TOT HET HS.

Mijne wijze van handelen ten opzichte van het Hs. vereischt nog eenige toelichting. Te gelijk maak ik van de gelegenheid gebruik, om nog de eene en andere eigenaardigheid van Maerlant's, d. i. de westvl. taal uit den goeden tijd te doen uitkomen en enkele verbeteringen door parallellen te staven.

De lezingen van het Hs. en de fragmenten zijn volledig opgegeven. Slechts enkele dingen, welke zeer dikwijls, of zelfs geregeld terugkomen, zijn niet altijd herhaald. Een en ander is echter in de varianten nooit opgegeven en zal hier eens vooral worden medegedeeld.

Daar de fragmenten van veel betere hss. afkomstig zijn, moesten die op de weinige plaatsen, waar zij ons ten dienste staan menigmaal gevolgd worden. Maar bij eene afwijking kan ook H het juiste hebben; tegen eene eclectische wijze van handelen is hier niets in te brengen. Ik heb H ook gevolgd, waar de lezingen mij even goed toeschenen.

De opschriften, welke het Hs. van tijd tot tijd heeft, en die met afwijkingen nog eens achter den tekst gezamenlijk herhaald, zijn stellig niet van M. afkomstig. Daar zij ook niets van belang voor de taal bevatten, meende ik mij de mededeeling er van te mogen besparen.

Voor het voegwoord en bijwoord *doen* is overal *doe* geschreven; *doen* is de regelmatige schrijfwijze van het Hs., behalve in het rijm (ook 4, 1097, waar Snellaerts tekst *doe* geeft). In den nom. sing. fem. van het pronomen personale des 3. persoons is altijd *soe* in plaats van *si* gesteld, voor *op* altijd *up* (zooals fragm. G schrijft), voor *z*, waar het »tönende" *s* beteekent, *s*. *Z* heeft het Hs. in *zee*, *zale*, *zele*, *zeil* (1, 1119), *zo* (1,

1339; misschien bedoelde de afschrijver *zo* = *te*), *Jozias*, *zeghe* (victoria), *zielen*, *zut.* (= suut), *zere*, *garzoen* (8, 664). Het meest vinden wij de schrijfwijze in *zee*, *zale*, *zeghe;* in enkele van de genoemde woorden staat *z* echter slechts eenmaal. Voorts heeft het Hs. dikwijls *ei* in plaats van nl. *ie* in *heir*, *heilt*, *heit*, *gesein*, *sein*, *ghescein*, *neit* (ontkenning) *messceit*, *sceip*, *veil*, *ghesceide*, *verseirt*, (= *verchiert*), *ontflein*, *mettein*, *heilden*, *greix*, *weire* (= *wier* = *wie dare*) *ontbeit*, *ontheir*, *verkeisen*, *gedeint* enz. *Ei* voor *ê* in *meir*, *heire*, *verweit* (? 1, 251) *nemmermeir*, *seirre*, *heirscap*, *emmermeire;* maar reeds met 2, 311 houden deze vormen geheel op. 2, 1019 staat *bleif* voor *bleef*, hetwelk anders te beoordeelen is; ik noem het hier, omdat het in de varianten is vergeten. Ik heb buitendien de verlenging der klinkers voor *r* + andere konsonanten veel verder doorgezet dan het Hs., hetwelk te dezen opzichte spaarzaam is (het heeft ook voorbeelden, waar om andere reden de klinker lang moet wezen b.v. *te varne*, *ghescart*, eene gewoonte, die wij ook in zuiver nederl. hss. vinden). Wanneer wij de rijmen der dichters en het gebruik van enkele hss., vooral dat van St. Am., gadeslaan, moeten wij erkennen, dat de taal feitelijk bijna in alle gevallen de verlenging had ingevoerd, of dat althans de vormen met langen klinker mogelijk waren. Ik weet niet of een levende vlaamsche tongval tot bevestiging van dit verschijnsel mag aangehaald worden. Voorts is niet, of niet overal aangemerkt, waar het Hs. *o* voor den tweeklank *oe*, *ů* voor *u*, *uy* voor *ú* heeft. De verkortingen zijn voluit geschreven, voor *Alex'* heb ik of *Alexander*, of *Alexandere* doen drukken; de cijfers zijn in letters weergegeven. Waar eens iets opgegeven is, hetwelk elders niet wordt vermeld, beteekent dit dat mijne collatie eene afwijking van Snellaerts tekst heeft opgeleverd.

In de orthographie heb ik mij aan Grimm en Martin aangesloten, zonder de afwijkingen van de hss. op te geven. De lengte van de klinkers is dus in opene lettergrepen niet aangeduid, in geslotene bij *e*, *o*, *u* en *i* door verdubbeling, bij *a* door achterplaatsing van de *e*. Alleen waar onmiddellijk eene *e* volgt is ook in eene opene lettergreep — tot mijn spijt echter zonder consequentie — *ij* geschreven, om verwarring met den tweeklank *ie* te voorkomen. Daardoor vallen weliswaar nu ook de *ē* en de *ê* voor het oog te zamen, welke feitelijk nog van elkaâr verschillen. De tweeklank is met *oe* geschreven en daardoor van *oo*(*o*) = *ô* gescheiden. Voor de *ō* heb ik de schrijfwijzen van het Hs. behouden; dus kunnen *o*, *oe*, *ue* en *u* (vóór *r*) er voor staan. De lengte der klinker wordt ook, als zij uitgangen zijn, niet aangeduid. Slechts *ee* meende ik toch te moeten schrijven, omdat anders verwarring met de toonlooze *e* mogelijk is, b.v. wanneer M. vreemde woorden als *Marianne*, *tangere* met lange *e* aan het slot gebruikt. *Gh* staat vóór heldere klinkers, ook vóór *ŏ*, elders *g*. In vreemde woorden heb ik echter overal *g* geschreven. Naar hetzelfde stelsel is *sch* en *sc* gebezigd.

Daarenboven zijn, meestal stilzwijgend, eene reeks veranderingen gemaakt, om vormen, welke M. gebruikt, doch die door het Hs. niet gaarne worden geschreven, tot hun recht te doen komen. Ik bedoel de gevallen, waarin in de taal van M. dubbele vormen, of verschillende uitspraak mogelijk zijn. Het is in ieder bijzonder geval niet mogelijk te zeggen, of oorspronkelijk de eene, of wel de andere vorm er heeft gestaan. Maar dat hindert ook niet. Het komt er alleen op aan in het algemeen het gebruik van de beste hss. van zijne werken te bereiken, dus vooral van die des Rijmbijbels. Daarnaast had ik ook de bedoeling dat men uit het gedicht zooveel mogelijk de taal zou kunnen leeren. Om deze reden is de gewone schrijfwijze *stoent* van het Hs. afwisselende in *stont* en *stoet* opgelost, en zijn meer of minder vaak de volgende veranderingen gemaakt: *brochte*, *brocht* en dgl. voor *brachte*, *bracht* enz., *conde* voor *conste*, *sulc*, voor *selc*, *ghone* (meestal) voor *gene*, *hem* voor *hen*, *hare* voor *haer*, *ere* voor *eenre*, *siere* enz. voor *sijnre* enz., *versleghen* voor *verslagen*, *staet* en *gaet* voor *steet* en *geet*, *no* voor *noch*, *e* of *ee* (meestal) voor *ei*, — *ech eghe* voor — *ich ighe*, *a* i. pl. van *e* vóór de *r*, *ou* i. pl. van *oe* vóór de labialen en gutturalen, de zwakste vorm van het lidwoord *de* voor *die*. Buitendien heb ik de inclinatie in uitgebreider omvang volgehouden, vooral die van den accus, *hem*, waar zij regel is, wanneer het pron. niet een bijzonder accent heeft. Het werd in dit geval niet alleen aaneengeschreven met verba, maar ook met andere woorden, zooals *wiene* voor *wie hem*. Voorts in voorbeelden als *tien tiden* voor *te dien tiden*, *daerde* voor *die eerde*, *tlicht* voor *dat licht*, *haddi* voor *hadde hi*, *hadsi* voor *hadden si* enz.

Ten slotte nog eenige bijzonderheden.

Al wordt in de latere taal vóór alle mogelijke woorden geplaatst, zonder de beteekenis werkelijk te wijzigen, vooral voor de partic. praes. en in uitdrukkingen zooals *al sulc*, *al daer*. Ons Hs. is zeer kwistig met dit *al*, en ik heb het zeker te vaak laten staan. Menigmaal is het tot aanvulling van het metrum geplaatst, b.v. 4, 923 *Aman hi was al drossete*. Het is echter stellig ook op andere plaatsen te schrappen b.v. 1, 308; 2, 526; 3, 1099; 1222. Zoo ook 4, 1659 *voerde hi there al een ander strate*. In de aanteekening verklaart Sn. — en evenzoo hebben anderen gedaan — het voor het voorzetsel *al* = langs, zooals het heden in het Vl. wordt gebruikt. Ik houd echter *al* op deze plaats voor hetzelfde, als in *al selc*, *al* bij het partic. praes., in *al drossete* in *al ghenesen* 4, 526; vgl. de aanteek. op 4, 1659. Gelijk met *al* heeft het Hs. ook met andere woordjes de verzen aangevuld; vgl. onder *ooc*. — Een afzonderlijk onderzoek zou nog de flexie van *al* vereischen, en de wettigheid van de onverbogen vormen bij M. Ik heb deze misschien menigmaal zonder reden in pl. van de verbogene geschreven. Maar dit is zeker dat het Hs. de onverbogene vaak heeft verwijderd; het schrijft niet alleen *allegader* en *alle gemene* (vgl. 1, 1362), maar ook *alle claer* voor

al claer 2, 1059, *alle omme* voor *al omme* 2, 313, *alle sijn here* 5, 1155, waar de var. het betere *al* heeft, *ic wille dat alle ghemene si* 6, 774 (de lezing is onder den tekst vergeten op te geven). Ook de vorm van het neutr. *allet* 2, 4 behoort aan den afschrijver. Het is daarom niet onwaarschijnlijk dat het Hs. ook de verbogen vormen in pl. van de onverbogene heeft gesteld, waar op zich zelf beide mogelijk zijn. Doch ook heeft het omgekeerd de onverbogene 5, 1166; 1175, waar de var. de verbogene geeft. 5, 1207 en 10, 213 heeft het *alle* in overeenstemming met de varianten. — *Anders* of *ander* heeft het Hs. voor *els* of *el* 3, 208; 6, 170; 10, 117 (var. *el*). — *Behouden* vervangt het door *behoudelike* 1, 937; 3, 896; 5, 780. — *Daertoe* wordt aan *ende* toegevoegd 3, 1253; 10, 1176 (?). Het is denkelijk ook nog op andere plaatsen te verwijderen, vgl. b.v. 4, 204 vg. — In pl. van het Maerlantsche bijwoord *dicke* of *dicken* schrijft het *dicwile* 2, 574; 742; 4, 774; 5, 531; 6, 1151; 8, 253. Het moet nog worden onderzocht of *dicwile* zelfs wel bij M. mogelijk is. 1, 516; 2, 973; 8, 1090 staat het metrum de verandering in *dicke* in den weg; maar op de twee laatste plaatsen kan *dicke wilen* zijn bedoeld, of iets anders bedorven zijn, en op de eerste zou reeds de vorm *werdet* voor *wert* voldoen om *dicke* te mogen schrijven. — De eigennaam wordt in pl. van het pron. geschreven 1, 378; 3, 82; 103; 258; 375; 4, 1019; 1304; 1351; 5, 796; 9, 508; 10, 528; 1336 en denkelijk ook nog elders, vgl. b.v. 4, 1571; 5, 187. Op soortgelijke wijze worden andere substantieven herhaald in pl. van de voornaamwoorden, z. b.v. 1, 1259; 2, 378. — In pl. van *hierbinnen* wordt geschreven *hierenbinnen* 2, 1; 3, 105; 9, 515. — 2, 136 en 788, waar de dubbele ontkenning *niet en* staat, heb ik *niet* geschrapt. Hetzelfde moet misschien ook op andere plaatsen gedaan worden, vgl. 1, 548; 571; 3, 442; 958, 4, 1684; 9, 1174. Op zich zelf is tegen *niet en* natuurlijk niets in te brengen. 4, 1410 heb ik de twee woordjes achter elkaâr geschreven, terwijl het Hs. ze scheidt; hetzelfde moet misschien ook 1, 21 worden gedaan. — In pl. van *min no mere* of *meer no min* geeft het Hs. de voorkeur aan *noch min noch mere*, *noch meer noch min* b.v. 1, 1374; 3, 42; 7, 272 en elders. 7, 867; 884; 1430 ontbreekt het eerste *noch* in het andere hs. 3, 496 heeft *noch min noch mere* zelfs de plaats vervangen van *min ende mere*. Ook 1, 428 zal het eerste *no* geschrapt moeten worden. — Onder de woordjes, welke veelvuldig tot aanvulling worden gebruikt, speelt *ooc* eene hoofdrol. Voor *ooc mede* zal wel menigmaal *mede* te schrijven zijn, b.v. 3, 1325; 6, 156, zooals 4, 779 is gedaan. 7, 295 is denkelijk ook eenvoudig *mede* in pl. van *oec daer mede* te lezen, 7, 656 *noch oec* in *noch* te vereenvoudigen. *Ende ooc* in pl. van *ende* staat 6, 360; 1054, 7, 1289; 1734; op de twee laatste plaatsen ontbreekt het in T. Ook 7, 350 zal wel *ende* zijn te schrijven. Desgelijks staat *ooc* in vele andere gevallen en meestal zeer stuitend 2, 1181; 5, 705; 6, 57 (de opgave in de var. is verzuimd); 61; 283; 860. De vereenvoudiging wordt beves-

tigd door T 7, 985; 1011 (in den tekst niet verbeterd); 1129; 1148; 1678. Evenzoo worden nog andere woorden gebruikt b.v. *dan* 6, 962; 1242; *wel* 9, 1131, denkelijk ook 3, 70 en op andere plaatsen, waar het minder in het oog valt. — Een onmiddellijk op een znw. volgend vnw., waardoor een naamwoord nog ons wordt aangeduid (*die coninc die quam*, *Alexander die quam*) is aan de taal van M. niet vreemd; maar stellig hebben ook te dezen opzichte de hss. volkomen willekeurig gehandeld. Het is echter niet mogelijk met eenige zekerheid critiek te oefenen op dit punt (en ook op andere van de bovengenoemde), voor dat wij de regelen van den mnl. versbouw nauwkeurig kennen. Het Hs. zegt *Alexander hi*; de betere mnl. teksten bezigen daarentegen het demonstr. *die*. Dit had dus wel de plaats van het personale in onzen tekst moeten vervangen. — Wanneer demonstr. en relat. onmiddellijk achter elkaâr volgen, stelt de taal van M. zich met één pron. tevreden; het Hs. voegt er nog een tweede aan toe 1, 97; 544; 2, 177; 5, 586; 10, 428; 1351 en meer. — Wanneer iemands woorden worden aangehaald, wordt *hi seide* of *hi sprac* toegevoegd, waar het overtollig, of zelfs stuitend is, 1, 507; 3, 568; 1199; 4, 1217; 7, 377; ook 4, 1663 is *seide hi* zonder twijfel te schrappen. — Bij *lijf*, *leven*, deelen van het lichaam, wapens enz. kan de taal èn het posses. èn het lidwoord gebruiken. Ons Hs. geeft de voorkeur aan het eerste, terwijl in de betere hss. meer gezegd wordt *dat lijf verliesen* dan *sijn l.v.*, *dat swert trecken*, *dat hooft legghen*. Het lidwoord is geschreven tegen het Hs. 1, 679; 1240; 3, 455; 4, 329; 463, 963; 1337; 5, 476; 706; 1106 (in overeenstemming met de var.) en meer. Met gelijk recht zou het gedaan zijn 1, 218 (*mijn ere*); 270; 1069; 4, 66; 1119 vg.; 7, 137 en elders. Enkele malen blijkt de willekeurige verandering uit eene misvatting van den zin 2, 790; 4, 998. Het possess. is echter bij M. niet onmogelijk; bij *sturten sijn* (= *suum*) *bloet* 3, 1324; 8, 240 moet men *sijn* toch wel niet veranderen. Op andere plaatsen verzet zich het metrum eenigszins tegen eene verandering; 7, 552 staat *dat leven mijn* in het rijm (: partic. *ghesijn*); 10, 358 hebben de twee hss. overeenstemmend *sine huut*, *diet hadde ane*. — *So* wordt in alle mnl. geschriften tallooze malen gebruikt, om voorafgaande begrippen, ook enkele woorden, voor den zin nog eens te herhalen (b.v. *na dien so quam hi*, *dus so dede hi*). Ook ons Hs. ziet niet op tegen dit gebruik, maar toch is dit *so* denkelijk dikwijls verloren geraakt, waar het oorspronkelijk stond: 1, 226 *hoe dat* in pl. van *hoe so dat*; 2, 201 *so wie* voor *so wie so*; 10, 92 *waer* voor *waer so*; in andere gevallen b.v. 1, 1289; 2, 327 enz. 7, 1133; 1169; 10, 213; 257 en elders hebben de varianten *so*, terwijl het in het Hs. ontbreekt; ook ontbreekt het echter 7, 1005; 1016 en elders omgekeerd in T en staat in H. Waarschijnlijk is het op zeer veel plaatsen in te voegen, b.v. 1, 273; 983; 994; 1053; 1098; 1135; 2, 92 enz. Maar volle zekerheid zal men wel nergens hebben, tenzij het metrum eene leemte vertoont. — Daarentegen

schijnt in een ander geval *so* van den afschrijver afkomstig te zijn, t.w. vóór adjektieven. Het wordt intusschen ook elders niet zelden op deze wijze gebezigd, t.w. zonder dat een consecutieve zin volgt, enkel ter versterking van het adjektief. Ook aan M. kan dit gebruik niet worden ontzegd; z. 6, 418 en de aant. Maar het Hs. gaat zonder twijfel daarin verder, dan het oorspronkelijke. Ik heb *so* verwijderd of door eene andere versterking vervangen 6, 683; 7, 351; 9, 487; het staat nog 4, 89; 7, 538; 975 (*so menech*, var. echter *herde menich*) 9, 1190. Op de eerste plaats is het vrij waarschijnlijk onecht. Ook bij het ww. 4, 1524 kan het voor *sere* in de pl. zijn getreden. — *So dat* bezigt M. met voorliefde, om een nieuw punt in het verhaal te beginnen, meestal zonder dat een duidelijk gevolg moet worden uitgedrukt; vgl. Verdam Theoph. bl. 130. Dit gebruik ontbreekt in het Hs. geheel, behalve 10, 1308, waar het ten gevolge van eene misvatting schijnt bewaard te zijn, en er kan geen twijfel wezen, of het is opzettelijk verwijderd. Niet zelden meen ik een spoor er van te herkennen, maar ik heb het niet overal in den tekst durven opnemen. Het is geschied 2, 208; 3, 64; 238; 6, 781; 806; 7, 467; 8, 46. Uit de misvattingen 6, 806 (Gaut. heeft hier (297) *his ubi consulte providit Martius heros, Medorum ingreditur reparato milite fines*) en 7, 467 mag men misschien besluiten dat dit *so dat* reeds vóór het laatste afschrift was verwijderd. Met meer of minder waarschijnlijkheid mag men de uitdrukking gissen 2, 599; 4, 1126 *so dat die heren met groten love | so na quamen uptien dach | daer Daris ende sijn here lach*; 4, 1337 *so dat die scinke den coninc soude* [1]); 7, 221; 284 (Gaut. 134 *incedens ergo quadrato agmine*); 314; 1877; 9, 616; 924; 10, 591 (vgl. echter 665); 1423 (als *indien* niet kan beteekenen »in die mate"). — Voor *ter doot* (*slaen*, *scieten*) van het Hs. heb ik *te doot* of *doot* geschreven 1, 951; 991; 3, 110; 154; 527; 639 en elders. — De domheid van den afschrijver blijkt ook uit eenige verwarringen bij *up dat*. Dit beteekent bij M. »op voorwaarde dat, mits." De afschrijver schijnt het niet in deze beteekenis te hebben gekend en schrijft *dat* of *omdat*, weinig bezorgd voor den zin, 4, 1107; 1646; 7, 378; 585; 10, 1210. *Dat* en *omdat* waren voor hem gelijk en hij plaatst daarom ook verkeerdelijk het laatste voor eenvoudig *dat* 7, 765; 10, 1207. — De genitief wordt door *van* omschreven: 7, 997 *bi dien roke van enen appel*, var. *bi eens appels roke*; 2, 668 komt er eene erge misvatting bij: er staat *van dien seghe* in pl. van *dies si seghen* (*seghen* = *dicunt*); misschien ontbrak *si* reeds in zijn voorbeeld. Ik heb den gen. nog geschreven 2, 836 en 4, 1583. Iets soortgelijks zou het zijn, wanneer *die van Percen* werd geschreven in pl. van *die Percen*, zoools ik 4, 1134; 1140 en elders

---

1) Zeer licht mogelijk is het echter ook dat *coninc* in dezen regel verkeerd voor *scinke* is geschreven en de plaats luidde *mettien alse die scinke soude | scinken enen nap van goude | ende dien boot hi dien gaste.*

vermoed. Maar overal is *die van Percen* wel niet te veranderen, z. b.v. 4, 1573.

Over het algemeen zou men verder kunnen gaan, dan ik heb gedaan. Vele van de hier opgesomde fouten zijn nog gebleven, en hoeveel andere zijn buitendien in dezen tekst! Bijna alles wat hier is genoemd wordt ook in andere hss. aangetroffen. Wanneer het daar met meer consequentie wordt verbeterd, dan in mijne uitgave, zou mijn werk niet vruchteloos zijn.

Desniettemin meen ik dat ik er in geslaagd ben, op den grondslag van de uiteengezette bijzonderheden den tekst van de grove fouten te zuiveren en hem eenigszins nader te brengen tot die gedaante, welke hij van den dichter zelf had gekregen. Ik vlei mij echter niet te dezen opzichte veel te hebben bereikt. De werken, waarvan betere hss. over zijn, laten ons in M. een veel beteren stilist zien, dan hij in den Alex. ook na mijne kritiek zou schijnen. Gemakkelijk zou ik nog op tallooze plaatsen gissingen hebben kunnen uiten, ik zou daarmede gedeeltelijk ook zonder twijfel het juiste hebben gevonden. Maar de noodzakelijkheid om zich te beperken doet zich met aandrang gevoelen. Want waar zoude eene kritiek van deze soort ophouden? Er is een zoo groot getal verzen, van welke men de overtuiging heeft dat zij niet in dezen vorm van M. afkomstig zijn, dat men tot onbeperkten willekeur zou moeten vervallen, wanneer men zijne meening overal wilde uiten.

Ik betreur het dus niet mij te hebben beperkt, ik betreur het alleen dat inconsequenties zijn ingeslopen, doordat hetgeen op de eene plaats is gedaan, op de andere achterwege is gebleven. Ook bij grootere veranderingen is niet altijd met consequentie gehandeld, daar het minder zekere nu eens slechts in margine is medegedeeld, een ander maal echter in den tekst zelf is opgenomen, zelfs daar, waar mijne verandering slechts een behulp is en bij mij de overtuiging bleef, wel eene fout verbeterd, maar niet het juiste te hebben gevonden. Men moge eene zoodanige ongelijkheid verontschuldigen door te bedenken dat bij een werk, waarbij zoo veel te doen is, en dat niet op een dag ontstaat, men aan stemmingen van zeer verschillenden aard onderworpen is, aan wier inwerking men zich niet geheel kan onttrekken.

Ik heb gepoogd overal te verbeteren, waar fouten zijn. Waar geene andere overweging in aanmerking kwam, heb ik die verbetering gekozen, welke bij de eenvoudigste verandering een draaglijken zin gaf. Menigmaal heb ik mij in den toestand verplaatst van eenen afschrijver, voor wien het er op aankomt met eerbied voor zijn auteur en zijn publiek het beste te geven wat hij bij de slechte hulpmiddelen vermag, geheel in tegenstelling met den afschrijver van den Alex., wiens werk bijna ons eenige richtsnoer is. Een en ander maal heb ik stukken van den overgeleverden tekst naar den voet der bladzijde moeten verwijzen, welke al te zeer bedorven waren, om ze ook maar bij benadering te mogen

verbeteren. Vooral heb ik het stelsel van de dilettanten vermeden, die uit gemakzucht en om hunne eigene onwetendheid te bedekken hunnen auteur, over wiens voortreffelijkheid ze geheele boeken vol van verhevene phrases schrijven, te laste leggen dat hij zich zou uitgedrukt hebben met eene onbeholpenheid en eene onbeschaafdheid, als men thans nauwelijks aan de minst ontwikkelden zou durven toeschrijven.

DIE EERSTE BOUC.

Ia Het es costume ende sede,
Alse men iet nieuwes in ene stede
Eerstwerf vertellen hoort,
Some sijn si also verdoort,
Dat sijt lachteren, al eest goet.
Ic wane wel dat nidechede doet,
Ofte dat sijt niet en verstaen.
Some die liede sonder waen,
Die hovesch sijn ende wel gheraect,
Segghen dat es wel ghemaect
Ende gheven hem prijs ende lof.
Groot wonder hebbic daer of,
Hoe die werelt es so verkeert.
Want ons die scrifture leert,
Dat God alle dinc maecte goet.
Wat eest dan, dat den mensche doet
So sere vergheten alle doghet,
Dat ghijt alle merken moget,
Alse men hem eneghe doghet leert,
Dat hijt emmer ten archsten keert,
Alse hijt niet te rechte en verstaet?
Sere ontsie ic dusdaen baraet.
Nochtan so willics bestaen
Dore hare, die mij heeft ghevaen,
Te scrivene Alexanders geesten.
Ans mi god, ic saelt volleesten,
Al lachterent, diet niet en verstaen.
Dat willic al te winde slaen.
Al hebben sijs nijt, mine rouc.
Hoort, dus beghint die eerste bouc.

2 neuwes. 7 oft en *S(nellaert)*] eñ. 15 machte. 16 menschen. 19 Als men. 25 scriven allexanders. 27 lachterent] lachteren sijt. 28 wil ic. 29 niet. 30 die] dat ierste.

Goede geesten ende saghen
Vint men vele nu bi daghen,
Daer vele wonders staet in bescreven.
Ia 2. Maer boven alle, die nu leven
Ende nie ontfingen lijf,
Sider dat dat eerste wijf
Ende die eerste man was ghemaect,
Sone was noit so wel gheraect,
Noch so hovesch man van orloghen —
Dat salic wel hier achter toghen —
Alse Alexander die grote was.
Alle hystorien waren ghedwas,
Daer men af bescreven hevet,
Hadde Alexander also langhe ghelevet,
Alse daden andere orloges liede;
Hi hadde ghedaen dat noit ghesciede.
Dat van Troyen dats maer een wint
Jeghen dat men van desen vint;
Alle die grote avonture,
Die men leest van Arture
Ende van dien riddere Waleweine,
Sijn hier jeghen harde cleine;
Karles wijch dats maer een spel
Jeghen dat desen man ghevel;
Ettels orloghe van den Hunen
En mochte hier jeghen niet ghestunen.
Want Alexander dede te waren
So groot binnen twalef jaren,
Dat hi al di werelt dwanc
Bede over breet ende over lanc.
Mijn sin heeft mi bracht daer toe,
Dat ic u wille segghen, hoe
Alexander al dat bestoet.
Die hystorie soe es goet.
Daeromme biddix gode te voren,
Ende biddens hem ooc al diet horen,
Dat hi mi geve selken sin,
Hoe ic die waerheit, meer no min,
Ib 1. In dietsce wel bescriven moete,
Want soe es te hoorne soete.

31 gode. 36 *en* 37 ierste. 37 gemaecht: geracht. 38 noet. 41 all. *evenzoo* 44. 57. 63. 46 gescede. 50 leist. 52 Karls. 58 groot dat b. XXII. *vgl.* 1, 857. 60 beide breit. 61 sijn dar thoe. 62 bides hen alle. 69 mote. 70 horen.

Van goeden seden, van hoghen gheslachte,
Ende gheweldich ooc van machte
Was een coninc hier te voren,
Die ute Grieken was gheboren,
Die sijn rike in siere ghewelt
Menech scone jaer behelt.
Nochtan was hi onderdaen
Dien van Persen ende hadde ontfaen
Sijn lant te lene van Darise.
Dat was een here van groten prise
Ende hovetman van eertrike.
Hi stont te chense ende al sijn rike
Dien groten here van Persi.
Want Cerces, die coninc vri,
Die al Europen dorevacht,
Hi hadde die see met siere cracht
Harde na doen vullen die helt.
Doe dede hi voort met siere welt
Die see met scepen overslaen.
Daer over hiet hi there gaen
Ende bedwanc Grieken lant
Sonder die stat van Athene te hant.
Hi hadde aldus menich scip.
Dus stoet te gavele die grave Philip
Ende al Grieken menich jaer
Dien van Percen, dat es waer.
Hier af laet ic u al bliven,
Ander dinc moet ic bescriven.
Philip hadde ene scone vrouwe,
Mer niet en weetic, of soe hem trouwe
Hielt. bedi en eest gheen wonder,
Dat ons es vele te onconder,
Ib 2. Wie Alexanders vader was.
Die vrouwe hiet Olimpias,
Soe was scone ende vroet van seden
Ende gheraect van hovescheden.
Aristotiles die seghet,

71 ho geslachten. 72 machten. 80 heer. 81 hoet man. *bij samenstellingen zijn dikwijls beide deelen uit elkaâr geschreven.* 82 stout chens, seins *S*] siene. 83 heir. 88 vort. 90 her. 91 lants. 92 Athene te hant] Athons. *Verwijs* (*Taal en Letterbode* 4, 90—132) *emendeert deze plaats anders en behoudt den naamvorm* Athens; *maar ik zie niet hoe men dezen vorm zou kunnen verdedigen.* 94 stout. 100 enwetic; *de negatie* en *is meest aan het volgende woord aangeschreven*, *ook* ic *vaak aan het voorafgaande*, *wat door mij niet altijd gevolgd is*, *b.v. in vs.* 98. 102 es vele te onconder *V*(*erwijs t. a. pl.*)] vele te orconder.

Daer vele wijsheiden an leghet,
Dat Neptanabus was sijn vader.
Nu hoort, hoe dat ghesciede algader.
Neptanabus hielt sekerlike
Van Egypten dat conincrike
Sonder orloghe ende strijt
Menech jaer ende meneghen tijt.
Hi was een groot astronomien,
Die beste die noit was ghesien.
Conjurament ende nigromancie,
Experiment ende toverie,
Derre conste hi utermaten vele.
Bedi verdroech hijt al te spele,
Alse iemen jeghen hem woude strijden.
Hi ghinc allene tien selven tiden
In sine heimelike kemenade.
Daer sat hi allene te rade,
Ende water vor hem staende
In een becken, dat hi waende
Dat altoos niemen en wiste.
Daer hadde hi ghemaect met liste
Wassine scepe, wassine liede.
Weltijt dat also ghesciede,
Dat menne met scepen soude souken,
So ghinc hi lesen ende vlouken
Ende hadde een roede van ebene,
Die was wel te maten clene,
Daer hi dat water mede roerde
IIa 1. Ende die scepelkijn vervoerde,
Dat si ghinghen al te gronde.
Stappans in die selve stonde
So verdronken sine viande,
Die soeken wilden sine lande.
Aldus so sat hi langhen tijt
Sonder werringhe ende strijt.
  Tenen tide quam hem mare,
Dat het al versament ware,
Tfolc van dien lande van Endi
Ende ander liede, diere wonen bi,
Die gheheten sijn Alane,

110 gheschede allegader. 117 nigromancie. 118 exprement 127 wisten: listen. 129 wessine *beide malen*. 130 geschede. 131 soken. 132 vloken. 136 scepelkin. 137 ghincgen altgronde. 141 hi *ontbreekt*. 142 en.

Ende Seres ooc, alsic wane,
Percen ende Mediene
Agarene ende Nabaciene
Ende al dat volc van Orienten
Quamen met wapen ende met tenten
Algader op Egypten lant.
Doe hijt hoorde, loech hi te hant
Ende ghinc in sine kemenade
Allene ten heimeliken rade,
Alse hi dicke hadde ghedaen.
Tehant hadde hi verstaen
Dat hi dlijf verliesen soude,
Hine vloe enweghe boude.
Alse die coninc dat verstont,
Vlo hi enweghe in corter stont
Ende quam ane Macedonie.
Daer was Olimpias, die vrie,
Coninghinne ter selver stont.
Daer wart Neptanabus namecont
Over al in Grieken in elke stede
Ende vor die coninghinne mede.
IIa 2. Philip was ten selven tiden
Verre enwech varen striden.
Doe ontboot die vrouwe sciere
Neptanabus, om dat hiere
Die waerheit soude doen verstaen,
Hoet metten coninc was vergaen.
Doe hi toter vrouwen quam
Ende hi hare scoonheit vernam,
Wart hi met haerre minnen bevaen.
»Vrouwe" seithi »ic hebbe verstaen,
Dat ghi draghen sult een kint,
Dat van dien goden u sal sijn ghesint,
Ende ghijt met wondere sult ontfaen.
Het sal wreken sonder waen
Sinen vader ende die scande,
Die ghedaen es desen lande.
Dien ghonen, diet kint sal winnen,
Suldi sien ende ooc bekinnen
In die ghelike van enen drake.

149 *eerder* Perten. 151 folc. 156 ten] tenen. 165 Die con. 175 totter. 177 harre. 179 selt. 180 u *vóor* van. 181 selt. 182 wreken] wesen. 183 *voor* ende *is plaats gelaten*, *desgelijks* 184 *voor* desen *en* 185 *voor* kint; *de woorden zijn bij gissing ingevuld.* 186 seldi.

Dit segghic u in waerre sake."
Doe andwoorde die coninghinne
Met ghestadeliken sinne:
»Vrient, hoe wetti dat te voren
Dat mi die gode hebben vercoren,
Te draghene al selc een kint?"
»Vrouwe" seit hi »u heeft ghemint
Amon, die here van Libia.
Ic ben sijn bode, hi comt hier na
In die ghelike van enen drake."
»Vrient" seide soe »hoe gherne ic sprake
Dien groten here, mocht ghescien!"
IIb 1. »Vrouwe", seithi, »ghi sulten sien."
Mettien ghinc Neptanabus
Uter coninghinnen huus
Te siere herberghen ende maecte hem saen
Rechte, als een drake was ghedaen,
Ende quam ghecropen in die sale,
Daer die vrouwe harde wale
Ende diere waren hem mochten scouwen.
Mettien so neech hi dier vrouwen
Ende voer weder danen hi quam.
Doe die vrouwe dat vernam,
Ghelovede soe den toverare
Ende waende wel dat Amon ware.
Dus was hi metter coninghinnen,
Daer toe dwankene die minne.
Mettien wart die vrouwe saen
Met Alexandere bevaen.
Ende doe soe des wart gheware,
Was soe harde sere in vare
Van dien coninc, haren here,
Dat hi hare nemen soude hare ere.
Neptanabus was al hare raet.
»Meester" sprac soe „na dien dat staet,
So moeti mi raet gheven.
Mijn here sal mi nemen dleven,
Teerst dat hi die wareit weet,
Hoe so dat met mi steet."

188 warre. 189 andworde. 192 goede. 201 huys. 203 macte. 204 *lees:* rechte alse enen drake? 206 wael. 213 *deze en de volgende regel staan in het hs. eerst achter* 232; *zij zijn de laatsten op eene kolom en klaarblijkelijk heeft een afschrijver de verplaatsingsteekens over het hoofd gezien.* 214 dwanckene. 217 gewar. 219 coning. 220 neman. 223 moti. 224 mijn here] men; *vgl.* 219. 240. 226 so *ontbreekt.*

»Vrouwe" seithi, »sijt te ghemake,
Ic sal u quiten van deser sake."
Enen voghel hi belas,
Die vlooch al daer die coninc was
Ende brochte hem in drome te voren,
Dat een kint soude sijn gheboren
IIb 2. Van sinen wive ende van Amoene.
Doe wart hi drouve van desen doene,
Alse hem sijn droom wart ghespelt.
Hi brac up al sijn ghetelt
Ende voer te lande waert.
Die coninghinne wart vervaert,
Alsoe hoorde die niemare
Dat hare here comen ware,
Want soe scaemde hare harde sere.
Doe troostese Philip, die here.
»Vrouwe" seithi »en scaemt u niet,
Al es u een deel messciet.
Ic weet wel dat in uwen sinne
Noit en quam anders mans minne
Dan die mine; al draechdi kint,
Die gode hebbent u ghesint."
Dies trooste hare Olimpias.
Mer weltijt dat Philip gram was,
Verweet hi hare in sinen sproken
Dat soe hem trouwe hadde te broken.
Doe claeghesoet Neptanabuse
Ende bat hem dat hi in haren huse
Amoene, of hijs hadde stade,
Vor dien coninc comen dade.
  Tenen tide sat die here
Te siere taflen met groter ere
Ende die coninghinne ooc mede.
Doe quam daer ter selver stede
Neptanabus in diere ghebare,
Alse ocht Amon selve ware,
In die ghelike van enen drake.
Ic segght u in waerre sake
Dat hi was utermaten scone.
IIIa 1. Een cam stont alse eene crone

230 coni·, *de gewone verkorting in het hs. is* co· 231 droom. 233 wijf Amone. 234 drove. 241 haer. 244 deil. 247 drachdi. 248 goede. 251 verwiet *zou nader aan het hs. komen*, *waar* verweit *staat.* 253 claech sijt. 255 Amone.. 258 tafelen. 264 waree; *er zijn echter de sporen eener verbetering in* warre *bemerkbaar.*

Ghewassen boven up sijn hooft.
Met sinen wispelne haddi verdooft
Alle die in die sale waren.
Hi leide sijn hooft sonder sparen
In dier coninghinnen scoot.
Dies hadde hem allen wonder groot.
Doe sciep hi hem te waren
In die ghelike van enen aren
Ende vlooch ter veinsteren uut.
Doe sprac die coninc overluut:
»Vrouwe ic wille u vorweert mere
Gherne doen goet ende ere,
Want ic weet wel dat dit kint
Ons van dien goden es ghesint."
  Hier na gheviel tenen tiden
Dat die coninc soude riden
Teerre stede in sijn lant.
Doe quam ghevloghen al te hant
Ene hinne up sijn cleet.
Soe leider up een ei ghereet.
Te hant vlooch soe haerre veerde.
Dat ei viel neder up die eerde,
Ente scale brac ontwee.
Daer ghesciede wonders mee:
Een drake quam uut ghenen doppe
Ende draide ghelike enen doppe
Al omme ende omme ghene eiscale.
Hi waende weder keren wale
In dien dop, daer hi uut quam;
Maer dat hem die doot benam.
Die coninc sat ende sach al toe.
Calistonese dien riep hi doe
IIIa 2. Ende vraechde hem al openbare,
Wat daer bi betekent ware.
»Coninc", sprac doe Calistones.
»Ic seghe u wat al waer es:
Dine vrouwe draghet een kint,
Dat di van den goden es ghesint,
Dat dier werelt ommeganc
Sal hebben noch in sijn bedwanc.
Want dat ei bediet sekerlike

272 hen aller. 277 wil. 283 terre. 289 eñ scael en twee. 293 geen. 297 sag.
299 oppenbare. 303 vrůwe. 304 dien. 307 ey.

Die figure van al eertrike,
Die drake bediet dat kint,
Dats dedelste beeste, die men vint.
Dat hi den dop al omme ghinc
Bediet, alst worden es coninc,
Dat die werelt sal dorriden.
Dat die drake ten selven tiden
Bleef doot, alse hi hem pijnde das,
Te keerne danen hi comen was,
Bediet, dat hi sterven sal,
Alse hi dlant heeft bedwonghen al
Ende weder wanet keren
Te sinen lande weert met eren.
  Aldus ende hi sine tale.
Noch hebben wi vernomen wale,
Dat hi die waerheit dede verstaen.
Alse Philip hadde al ghedaen,
Daer hi omme was ghevaren,
Voer hi thuus met siere scaren
Ende vant die vrouwe, daer ic af seide,
Gaende in groten arbeide.
Nochtan bewanic mi al das
IIIb 1. Dat Philip sijn vader was.
Want men in Machabeus vint,
Dat hi was conincs Philippus kint;
Solinus seghet ende ander clerke,
Ooc leestment in die heilege kerke.
Aristoteles hi seghet nochtan,
Dattene Neptanabus wan.
So wiene wan, het es bekint,
Emmer was hi conincs kint,
Dat hoordi wel hier te voren.
Ic segghe u, hoe hi was gheboren.
Des selven daghes, dat dat kint
Wart gheboren, hadde ghesint
Onse here tekene vele groot:
Die eerde bevede ende verscoot,
Het donderde ende blixinde mede,
Het vel ooc reghen ter selver stede,
Ooc vielen van dien hemele stene —

310 diedelste die] dat vrint. 312 alst] al. 319 waent. 322 *lees:* Ooc? 325 was omme. 327 der. 328 groete. 332 was *S*] dies. 334 leistmen heilge. 337 wie hem; *het hs. heeft te dezer plaatse en aan alle anderen, waar in Snellaerts tekst hen in den eenvoud staat* hē. 346 vele. 347 hiemele.

Dat en es loghene enghene —
Ende in Egypten sprac een lam,
Seide een bode, die danen quam;
Up die camere, daer die vrouwe
Doochde haren groten rouwe,
Hielden twee aerne enen strijt.
Dit was upten selven tijt
Ende ooc up dien selven dach,
Dat Olimpias ghelach
Van Alexandere, dien hoghen man,
Die de werelt al verwan.
Doe tkint boven vijf jaren quam
Ende het wijsheit so vele vernam,
Datter scolen mochte gaen,
Deet die vader leeren saen.
IIIb 2. Sijn maghetoghe was Leonides,
Sijn meester Aristotiles;
Noit en was beter logicien
In die werelt noch ghesien.
Ooc was hi goet clerc ter curen
Vanden seven arten ende van naturen.
Het ghinc ter scolen, dat es waer,
Tote dien dat out was twalef jaer.
Doe dedemenne daer na leren
Der sterren ganc ende hare keren.
Ende die ystorie seghet aldus,
Dattie coninc Neptanabus
Sijn meester daeraf soude wesen,
Ende hem van astronomien lesen.
Si stonden, daer die lucht was claer;
Alexander vraechdem daer,
Ochti wel conste voren sien,
Wat dien lieden soude ghescien?
Hi seide, jahi harde wel.
Doe stac hine, dat hi vel
Vander rotsen, daer hi stont,
Dat hi nemmermeer en wart ghesont.
Alexander sprac mettien:
»Du connes der liede gheluc vorsien,
En vorsaghes du niet dijn ongheval,

352 dochdc. 353 aerne *S*] arme. 362 lieren. 366 ghesien *S*] gestien. 369 ware. 370 dat hi. 371 dedemen dar lieren. 377 locht. 378 vraechdem] vraechde neptabuse. 379 ochte. 381 iai. 384 nummermeir.

Dattu souds vallen in den dal?"
Mettien liep hi te hem daer neder.
Neptanabus andwoorde weder:
»Wat soe den mensce sal ghescien,
Dies en mach hi niet ontflien.
Die sterren dadent mi verstaen —
Nochtan en constics niet ontgaen —
Wilen, dies es menech jaer."
Alexander sprac: »Eest waer,
Mochstu dan sijn mijn vader?"
IVa 1. Neptanabus hi seide al gader,
Hoe hi die coninghinne bedrooch.
Niet en wetic of hi looch.
Ende mettien so bleef hi doot.
Die jonghelinc hads rouwe groot.
In siere moeder kemenade
Droech hi den man ende riep te rade
Siere moeder ende vraechde hare,
Wie sijn rechte vader ware.
Doe seide soe dattene Amon wan.
»Moeder, dit es die selve man"
Sprac dat kint, »dit es mijn vader."
Dus ghesciet al tenen gader.
  Tien tiden dat al dese dinc
Ghesciede, was Daris coninc
Van Percen ende van Meden algader.
Arsamus so hiet sijn vader.
Tien tiden was in ertrike
Engheen coninc sijns ghelike.
Van dier werelt wel die helt
Hadde hi in siere ghewelt.
Grieken was hem onderdaen
Ende gaf hem tsins sonder waen,
Want al Europen onder hem lach.
Alse Alexander dat versach,
Dat dies conincs Daris boden quamen
Ende si tsins van Grieken namen,
Hine was out maer twalef jaer,
Dus seghet die geeste, dat es waer,
Want hine hadde an sinen kin

390 andwerde, *zóo het hs. in den regel.* 392 en] in. 394 mochtan. 396 ware. 400 ofte. 402 rouwen. 403 moder. 404 raede. 405 haer: waer. 408 moder. 412 die coninc. 423 boeden. 427 aen.

Baert no dunst, no meer no min.
Alse hi sach dat Daris helt
Sijns vader rike in siere ghewelt,
IVa 2. Sprac hi derre talen ghelike,
Die ghi moocht horen cortelike.
Wach onghevallich kintschede!
Hoe langhe sal ic up ene stede
Leiden aldus traghen lijf?
Weltijt salic den keytijf,
Den here van Percen ende sine ghewelt
Beriden moghen up een velt?
Weltijt salic met minen swerde
Ende met minen snellen perde
Den bloden Darise ende den traghen
Ende sijn volc doch versaghen?
Weltijt salic met minen banieren
Mijn volc verbliden ende verfieren,
Daer die liebaert in staet,
Ende toghen mine kintsce daet
Ende up mine viande vlieghen?
Ja en leestmen dat in siere wieghen
Hercules, die starke gygant,
Twee draken dode ende ooc bant?
Doch bem ic staerker, dan een kint,
Dat men in siere wieghen bint,
Want ic bem out doch twalef jaer.
Bedi wetic wel over waer,
En ontsaghe ic minen meester niet,
Die mi slaet, misdade ic iet,
Ic soude doen also grote daet —
Dat segghet mi mijns selves raet —
Alse Hercules dede.
Men soude mi niet betien mede
Dat ic Neptanabus kint ware."
Dit sprac hi met groten misbare
Allene jeghen sinen sin
IVb 1. Als dese woorde, meer no min,
Ghelijc alst ware eens liebarts jonc,
Dat sit up sinen eersten spronc
Ende starke beesten dan siet gaen,

430 vaders. 433 V wach 434 ich. 435 traegen *desgelijks* 441. 448 leestmen *S*] leestinen. 449 Ercules. 451 bem ic] bin. 452 wegen. 453 bin. 455 En *S*] eñ· 458 mins. 462 misbaere. 463 alliene. 464 alse no meir. 465 libarts.

Die het niet en dar bestaen.
Nochtan es hem therte so coene,
Het begheret die dinc te doene
Al uren ende allen dach.
Aldus waest hem, doe hi sach
Dat Daris in sine ghewelt
Sijns vader rike al gader helt.
Mettien so quam harde saen
Sijn meester uter camren ghegaen,
Daer hi in hadde ghestudeert
Ende sijn vleesch al verteert,
Dat hi was magher ende bleec
Ende hi harde wel gheleec
Dien gonen, die bi nachte waken
Om wijsheit ende goede saken.
Doe Alexander Macedo
In doghen was ontsteken so,
Ende Aristotiles dat versach
Vraechde hi, wat hem up therte lach.
Alexander was vervaert
Ende sach te sinen meester waert.
Sijn oghen liet hi nedergaen
Ende ghinc voor sinen meester staen
Ende boghede over sine knien
Ende antwoorde hem mettien
Ende seide: »Het es al tenen gader,
Om dat coninc Philip, mijn vader,
So ghedaecht es ende so out,
Ende Daris in sijnre ghewout
IV*b* 2. Algader heeft mijns vader goet.
Dit es dat mi drouven doet."
Dit sprac hi ende van groten sere
En mochti hem ghesegghen mere.
Die trane liepen hem sciere
Over beide sine liere,
Hine mochts hem onthouden niet.
Nu hoort, wat sijn meester riet,
Aristotiles die vroede,
Doe hine sach in desen moede!
»Alexander nu wes coene

469 cone. 472 wast. 474 vaders. 476 cameren. 478 vlees. 481 genen nacht. 484 was] sach. 489 neder gaen; *ook in dit geval scheidt het hs. meestal de woorden van elkâar.* 491 boge, *misschien is ook* booch *te lezen.* 497 vaders. 498 drouen. 501 tranen. 505 vrode: mode. 507 Sprac hi A. cone.

Ende gheradich in allen doene!
Wes man ende bescerme dijn lant,
Want du heves meneghen viant!
Ic sal di leren in welker wijs
Du bejaghen moghes lof ende prijs."
  Hoort, wat ic di eerst bediede:
Altoos nem raet an vroede liede!
Want alse men dinc bi rade doet,
So wert soe dicwile goet.
Oorscalke hebbe onwert altoos,
Want si sijn quaet ende loos!
Quade cnechte en maect gheen heren,
So dat si di iet moghen deren.
Want al es die beke cleine,
Die ghewassen es met reine,
Soe es wreet ende loopt driewerf seerre
Dan die riviere, die emmermere
Ghelopen hevet ende lopen sal,
Tote dattie werelt indet al.
Aldus eest, no min no mere,
Biden cnechte, merct dat sere.
Hi es jeghen sinen here fel;
Va 1. Bade mens hem, hine dade niet wel;
Hi stopt sine oren jeghen bede,
Want hine weet gheen hoveschede.
Also doet aspis, dat serpent:
Alset horet al omtrent
Vedelen, blasen, toveren, baraet
(Want ment met selken spele vaet),
So werpet dene ore nederwaert
Ende in dander steket sinen staert:
Also stoppet bede sine oren,
Om dat ment niet en sal verdoren.
Aldus eest biden cnecht,
Alshi ghewint heerscaps recht.
Nochtan sal men elken man
Ere doen na dat hi can.
Al en hadde hi engheen groot goet,

508 geraedich. 511 lieren. 512 beiaghen *ontbreekt* (*S* moghes beiaghen). 513 vort ierst. 515 als raede. 516 dicwijl. 517 Orsc. 519 kn. *desgelijks* 541 en *S*] eñ. 521 bieke. 522 met *S*] niet. 524 rivire 526 inden sal. 528 *S* cnechte, *ontbreekt*. 531 bede *S*] beide. 532 weit gein hoeuscede. 533 dat aspis. 534 alst hoert. 537 werpert. 538 dander ore. 539 beide. 542 als hi. 543 salmen, men *is meestal aan het voorafgaande woord vastgehecht.* 544 dien dat hire. 545 en gein.

Es hi hovesch ende vroet,
Van wat lande dat hi si,
Al en ware sijn gheslachte niet vri,
Ware hi gheheten van goeden seden,
Men souden eren tallen steden.
Want, sal ic u die waereit tellen:
Tgoet bringht meneghen ter hellen,
Ende niet bedrieghet so vele liede,
Alse groot goet ende miede.
Die van seden, niet van goede,
Es versiert in sinen moede,
Ende die met dogheden es verheven,
Al en mach hi niet vele gheven,
Sijn sin es beter dan gout.
Hier om es beter menechfout
Goede seden ende wijsheit,
Dan grote have ende edelheit.
Want die ghone es edel allene,
Die hovesch van seden es ende rene.
Va 2. Oftu scependoem souts wisen,
So sie, dattu in gheenre wisen,
No dor vrientscap, no dor miede
Noch dor gherande liede
Noch dor heerscap, noch dor minne —
Oftuut bekinnes in dinen sinne —
Dijn vonnisse en makes niet onrecht.
Want het ghesciet nu ende echt,
Dat srechts vele blivet achter,
— — — — — — — — —
Dat si om ene cleine miede
Verdomen onnosele liede.
Weltijt so die vrecheit comt
In smenschen sin, soe verdomt
Met ghierecheiden sine joghet
Ende verdonkert sine doghet.
Soe doet enen rechts vergheten,
Alle loosheit doet soe weten,
Van rechte leert soe nemen miede,
Dat ghemene es alre liede.
Armen lieden doe ghenaden!

552 herllen. 553 bedrieget. 554 alse *S*] also. 556 vierseirt mode. 557 dogden. 558 veil. 564 reine. 566 geinre. 567 *het eerste* no *ontbreekt*. 570 oftu. 571 make. 573 dats rechts. 575 si om ene] siene. 576 onnosel. 578 *S* sin, *ontbreekt* verdoemt. 579 ghierecheiden *S*] gerechtegeiden docht. 580 iogt. 585 do.

Alsmen di bit, wes beraden
Ende doet geerne, oft es recht.
Dwinghet den overdadeghen cnecht!
Doe tfolc uten tenten varen
Ende dan besette dine scaren
Ende wes fel iegen dinen viant!
So machstu bescermen dlant.
Hevestu iet groots wille te doene,
Du salst volbringhen, bistu coene.
Als dijn volc es wel ghescaert,
Ende men dan te stride vaert,
Vb 1. Ende dijn volc es te spronc,
Dunct di dat du best te jonc,
Die eerste joeste daer te doene,
Nochtan wes blide ende coene,
Ende wes int herte man
Ende doe dine wapen an
Ende trooste dine liede wel!
Al en mochstu doen niet el,
Dan bidden ende vermanen
Ende scaren dine vanen:
Het heeft dicke gevromt den here
Dat hi vacht met beden sere.
Want als een volc es vervaert
Ende die scaren onghescaert,
Ende die herte ende hande beven,
Sien si haren coninc leven
Ende hise troost met scoonre tale,
Sijn si saen ghenesen wale,
Ende hem wasset haren moet,
Si vechten of si waren verwoet.
Of dine viande vlien van di,
Vore hem allen wes hem bi!
Of dat selve di ghesciet,
So wes dachterste diere vliet!
Want alse di die blode sien,
Si sullen hem scamen dat si vlien;
Si ne sullen van onneren

593 groet wil, *Gautier* 1,117: *grande aliquid si velle tenes* done: cone. 596 testride, *en zoo dikwijls te aan het woord geschreven* vaert *S*] wart. 596 spronc] ionc. 599 te doene] tdoen. 600 coen. 601 een man; *vgl.* 509; *in vers* 631 *komt dezelfde fout terug.* 602 *en* 603 dijn. 608 beiden. 609 as vervart. 610 die *S*] di. 613 hi si scoenner. 616 ofte. 617 ochte. 618 hen *beide malen*. 619 ochte. 620 wese. 621 als di de bluiden (*S* bloden). 622 sullen *S*] sulen hen.

Sonder di niet moghen keren.
Dan merc hoe vele viande
Voor di staen up den lande!
Ende als duse heves ghemerket al,
En vervaert u niet om tghetal,
Of di dunct dat si sijn bloot.
Vb 2. Emmer doe den eersten stoot
Ende doe eerst dine wapen an.
Dan sal men sien, oftu best man,
Ende oftu best ten wapen goet
Ende heves enen heten moet.
Dan soustu merken, wie die mint,
Alsmen dien starken strijt beghint.
Daer sal sijn swart jeghen swaert,
Ende dors sal lopen jeghen tpaert,
Deen scilt sal den anderen breken,
Daer sal men met dien speren steken,
Cume salmen verwonnen lieden,
Den anderen sege laten bieden.
Oftu dán winnes eneghe stede
Met crachte, of met diere bede,
Nem den scat ende ghif den heren,
Die di holpen selker eren.
Ganst die wonden met goede
Ende maect blide die drouve moede!
Na dien wonden ghif dat gout!
Du maechs dien bloeden maken bout;
Dus maechs du dien vrecken saden
Ende ooc aerme liede beraden.
Ofti ooc ghebreect dat goet,
Emmer wes blide in dinen moet!
Wat du gheloofs, dat saltu gheven,
Es dattu behouds dijn leven;
Ende alse du moghes, doe dbelof,
So en heefsture ghenen lachter of.
Want miltheit maect die seden goet,
Soe maect den vrecken wel ghemoet,
Soe bedect meneghen lachter,
Ende soe drivet den viant achter.
Meltheit maect vele maghe.

625 merke. 629 oft. 630 do ersten. 634 oftu heues. 641 verwinnen. 642 bedieden; *Gautier* I, 143 *vix liceat victis victori offerre triumphum.* 644 vt. 648 droue. 650 machs maken *ontbreekt*. 651 machs. 652 lude. 653 gebrect. 658 heifsture.

(Men pleechter clene nu bi daghe).
VIa 1: Bestu melde over dijn broot,
Sone heefstu ghere vesten noot —
Weder dat es orloghe, so vrede —
Waer so du best begrepen mede.
Oftu ontsiest dinen viant,
Hevestu ene milde hant,
Dat sijn de alre beste mure,
Die die mach gheven daventure.
Want altoos enghene dinc
En mach bevreden den vrecken coninc.
Dat sceen den coninc Crassus wele,
Dien men tgout goot in die kele.
  Wat mach ic di segghen voort,
Oftu dit heves wel ghehoort?
Vlie onsuverheit van live
Ende wachti van den quaden wiven,
Wachti van wereliker minnen!
Wertstu ghevaen in dinen sinnen,
Soe sal di wel sere tregen,
Du en salt ghere orloghe pleghen.
Pleechstu minne ende dronkenscap,
Wat sal di dan enich heerscap?
Hoe machtu die werelt winnen?
Du best bedwongen in allen sinnen.
Dijns selves sin hi discordeert,
Als di de minne binnen verteert.
Ende dronkenscap dat es een graf,
Daer alle doghet in nemet af.
Dronkenscap ende dulle minne
Doen fallieren coene sinne.
Luttel weelden selen si begheren,
Die de werelt willen leren,
Ende die werelt willen dwinghen
VIa 2. Ende rechts pleghen in allen dinghen.
Wes gherecht in allen doene
Ende ghenendich ende coene!
Scaemdi ooc van quaden saken!
Dus moochstu goeden name maken.

664 plechter vele nu. 666 hefstu. 669 ofte onsiestu. 670 een. 671 dalre. 672 *S* gheven, *ontbreekt.* 673 en gene. 679 dinen live. 680 wive; *misschien te lezen* van die quade wive. 685 pleegstu. 687 machstu. 688 bedrongen; *Gaut.* I, 168 *sub iuga venisti.* 691 dronkescap; *evenzoo* 693. 696 lieren. 699 doen. 701 scamdi van dien quaden. 702 mochstu.

Hout de wet ende scelt de quade
Ende wes vroet in allen rade!
Laet sinken dinen grammen sin
Ende verst die wrake, dats ghewin!
Peinse niet langhe om een quaetheit,
Wes te verghevene ghereit!
Leefstu al dusdane wijs,
So saltu hebben lof ende prijs,
Ende dijn name sal emmermere
In die werelt hebben ere."
  Aldus sprac Aristoteles.
Noch wanic dat niemen en es,
Die volghen woude desen rade,
Dat hie iet daer ane mesdade.
Alexander onthielt ooc wel
Ende peinsde dat hi niwet el
En dade, dan dat hi hem riet.
Mettien hi dien meester liet.
Om ere hi algader dochte,
Ende hoe hi dlant behouden mochte.
Wijch was altoos in sinen sin,
Hine was vervaert, no meer no min,
Int herte vacht hi alle weghe,
Hem dochte, hi wan altoos den seghe.
Hem dochte die werelt alomme ende omme
Bescreven staen in sinen somme.
VI*b* 1. Doe hi wart so out van daghen,
Dat hi wapene mochte draghen,
Wart hi ridder in corter tijt.
Hi hads int herte groot delijt
Dat hi bescermen soude sijn lant.
Int herte was hi een gygant.
Al en was hi niet out van jaren,
Hi begheerde also vele te waren
Te doene, alse Achilles dede.
Want hi swoer ter selver stede
Dat hi up Percen wilde striden
Ende daerna in corten tiden
Jeghen die werelt al ghemene.
Dat was loghene enghene.

703 sceldet. 704 weest raede. 706 dats dijn gew. 708 eñ wes. 709 leifstu dusdanen. 711 emmermeir. 715 raede. 716 ave. 723 was hi. 726 wan *ontbreekt* (*S* crege). 737 als. 740 daerna] daer in *S*] en.

Sine ierste vromecheit was:
Doe die coninc Pausanias
Olimpiase lachter dede,
Ende hi ooc mede ter selver stede
Dien coninc Philip sere wonde,
Dat hi ghenesen niet en conde,
Ter selver tijt, doe dat ghesciede,
Quam Alexander ende hoorde die liede
Mesbaren ende vraechde, wat ware?
Doe hijt wiste, volchde hi nare
Ende brachte dien verrader ghevaen.
Dit was waerheit sonder waen.
Die vader sprac: »in wille nemmeer
Drouven nu om mijn seer,
Die doot en mach mj niet vervaren.
Ic laete een kint na mi te waren,
Dat sal wreken mine smerte."
Mettien stac hi dor die herte
Pausaniase, dat hi bleef doot.
VIb 2. Dat was hem ene ere groot.
Daer na in wel corten stonden
Starf die coninc van dien wonden,
Die hem gaf Pausanias,
Die daer also versleghen was.
Ene stat es in Griekenlant,
Die Corinten es ghenant.
Soe was van al Grieken thooft
Ende die beste stat, des ghelooft.
Hier spien crone die jonghelinc,
Dat was een waerleke dinc.
Nu hoort, hoe out hi was van daghen,
Eer hi crone hevet ghedraghen:
Hi was out achtiene jaer,
Lettel meer of min, dat es waer.

743 *deze regel in het hs. achter 744; de omzetting is van S aangewezen.* 744 Pausomas. 751 vraegde. 752 volgde. 753 en verrader *S*] vader; *misschien is aan Snellaerts ander voorstel de voorkeur te geven en* brochtene dien vader *te lezen; Sp. hist.*

Ende vinc dien Pausanias
So dat hi vernomen hevet
Dat Philipp sijn vader noch levet
Ende brochtene voer hem te hant.

756 nu drouen sere. 758 laet. 761 Pausomase. 765 Pausomas. 767 griekin. 768 corienten. 769 al van grieken. 771 hier *V*] hi ioncgelinc. 772 waerlec. 773 hoe] wo out was hi. 776 oft.

Het was ooc in dien wedemaent,
Also alsmen die waereit waent,
Want dat coren stont in sine are,
Entie daghen van dien jare
Waren lanc ende heet.
Dus wanic dat bescreven steet.
Tesen tiden drouch hi ene crone;
Ene yvorine roede scone
Hadde hi in sine rechter hant,
Die een sceptre es ghenant.
Alle die vroeden van dien lande
Stonden bi hem al te hande,
Die bat consten vechten met rade,
Dan met cracht of met dade.
Daer na stonden die jonghe baroene,
Die staerc waren ende coene
Ende milde van haren slagen
Ende wel wapen conden draghen.
VIIa 1. Aristotiles, die vroede,
Sat daer na met siere roede,
Ende bi hem sine scolieren,
Die scone waren ende goedertieren,
Ghecleet recht alse papelaerde,
Maer onnutte waren ten swaerde.
Alexander die jonghe coninc
Sat ende mercte alle dese dinc
Ende voedder sine herte mede.
Al was hi cranc in sine lede,
Int herte was hi een liebaert,
Coene, stout ende onvervaert.
Om dat si hem waren hout,
Dies was hem sine herte stout
Ende te moede harde sochte.
Dat toochdi buten, alse mi dochte,
Dat sijn herte was binnen fier:
Hem waren root beide sine lier,
Ende sine oghen ende mont

778 waent] vaent; *er stond echter* waent; *maar de eerste streep van de* w *is uitgeschrapt; vgl.* II, 391. 780 entie] in die. 783 ene *ontbreekt.* 784 yvoriene. 785 rechte. 786 sceptere. 787 die *S*] di. 790 oft daede. 791 ioncge barone. 792 strac cone. 797 ende *S*] en saten sine. 798 godert. 799 gecleet waren. 801 coning. 802 alle] alse. 804 al] als. 805 lybart. 807 Eñ om. 808 sijn. 809 mode sachte. 810 toende hi buten sine gedachte; *de emendatie berust op de veronderstelling, dat eens* alsmi dochte *in plaats van* al siin dochte *gelezen werd; zie hier achter de aanteekening.*

Stoeden te lachene talre stont.
Bi aldus ghedaenre dinc
Mochte men kinnen den coninc.
Al haddi sine diere ghewaden
Ende sine crone doen bestaden,
Men mochte bi diere ghebare
Merken, wie de coninc ware.
  Hi coos daer ute jonc ende oude,
Daer hi mede orloghen woude.
Vijfentachtich hondert heren
Coos hi uut met groter eren,
Die ridders waren van prise goet;
Ende alle hadden si enen moet,
Te vechtene ende wapene dragen.
VIIa 2. Mer some waren si wel van daghen,
Some wel te maten jonc,
Some up haren eersten spronc.
Dies dar ic wel der waereit lien:
So wie so daer van ere paertien
Conincstavel was, wet voor waer
Dat hi was out sestich jaer.
  Daer na coos hi there te voet,
Twee ende dertich dusent, die alle goet
Waren ten scilde enten swaerde,
Al en hadden si enghene paerde.
Gysarmen droeghen si ende stave,
Dat int orloghe es goede have,
Bede met slingheren ende met boghen
Conden si hare macht wel toghen.
Si waren ghewapent wel te maten:
Dat men heet westfeelsce platen,
Hadden si ane ende ooc porpointe,
Die hen stonden wel te pointe.
Helme hadden si ende beckenele
Ende selfscotte ende quarele.
Nu es dit here wel ghescaert
Ende van wapen wel bewaert.
  God here, hoe mi des wondert

814 stoenden te lachgene tarle. 816 mocte. 817 hadde. 819 dier gebaere. 821 si; *de rubricator plaatste eene kleine* h *daarvoor.* 822 meede. 825 *S* van, *ontbreekt.* 828 som. 829 moeten. 830 iersten. 832 we. 833 conincstavels. 834 ·LXXX· *Gaut.: sexagenarius.* 836 dier was XXII·M; *vgl. de aanteekening op* I, 823. 838 egene. 839 drogen.· 840 gode. 841 beide. 843 waren ghewapent *S*] waepent. 844 westfeilsce. 845 parpoente: poente. 848 quorele. 849 dit] die.

Dat si met viertich dusent ende vijfhondert
Al die werelt willen winnen.
Nochtan, wilmen die waerheit kinnen,
So waest een wonderliker dinc,
Dat so lettel volcs ende een coninc
Binnen twalef jaren al die lande
Bedwongen hadden ende hare viande.
VII*b* 1. Wilmen dan merken dies conincs doghet
Ende sijn volc ende sine joghet,
Ende binnen hoe corten tijt hi dwanc
Al dier werelt ommeganc,
Alle die orlogen, diemen vint,
En sijn hierjeghen niet een twint.
Die eerste stede die, hare dorste
Setten jeghen den edelen vorste,
Dat was Athenen, die edel stede —
Die Cycrops eerst maken dede —
Bi den rade van Domestoene,
Die beide fier was ende coene.
Dit verhoorde Macedo,
Ende hi was haerde blide ende vro.
Hi porret there metter vaert
Ende voer tote Athenen waert.
Ende eer si hem mochten versien
Ofte verweren, ofte vlien,
Was Alexander voor die stede
Ende ooc sijn here mede.
Domestoen hi riep te rade
Die hoochste, doe hijs hadde stade,
Bede poorters ende clerke.
Hi sprac di tale in Pallas kerke:
»Ghi heren, enwetti dat,
Dat Cerces voor Athenen sat,
Die allegader Europen dwanc?
Nochtan hielden wi an sinen danc

854 welt men. 855 wast ene wondelike; *of is te lezen* even wonderlike? *Gaut.* I, 263 *quos licet armarit telo praestantior omni virtus, tam voluisse tamen supponere mundum quam potuisse sibi tam paucis milibus,* *aeque miror Alexandrum.* 856 lettel] veil; *zie* 4, 1204. 857 alle. 859 weltmen. 860 volc ende *S*] v. en. 861 tijden. 864 heeriegen dwint. 865 dierste; *de* r *is overgeschreven* hare] hiere. 867 Attenen. 868 ierst. 871 verhoorde *S*] vehoerde. 872 *lees* waes? bliede. 873 theere. 874 tho Attenen. 875 heen. 877 die *S*] di. 878 heren. 880 hoesche. 881 beide. 882 sprak Pallas *S*] Panas. 883 ghi heren *S*] gi hi h. wetti. 884 Attenen. 886 wi *S*] wie.

Jeghen hem die vaste poort.
Suldi werken na mine woort,
Wi sullen wederstaen dit kint.
Sijn doen dats rechte maer een wint."
Alse Domestoen dit seide aldus,
VIIb 2. Doe andwoorde hem Encinus.
Hi scout Domestoene sere,
Dat hi jeghen sinen here
Wilde houden eneghen strijt.
»En es", sprac hi, »enghenen tijt
Goet orloghen jeghen recht.
Wi hebben ghesijn nu ende echt
Sinen voorders onderdaen.
Noch so sullen wijt ane vaen,
Salmen doen minen raet.
Orloghe ende strijt es emmer quaet.
Twi verliesen wi dese stede?
En es niet so goet alse vrede."
Hier binnen onderseinden si boden,
Ende si sworen bi haren goden
Dat si altoos hem dienen wilden,
Ende si anderen here niene hilden.
Alexander was goedertieren
Ende vergaf hem allen sciere
Sinen groten tornen moet,
Want hi was te biddene goet.
Hi liet die clerke ter scolen gaen
Ende die stat al onghevaen
Ende die scepe varen uut ende in
Ende souken hare ghewin.
Alse Athenen hem algader
Diende, alset sinen vader
Philip te voren hadde ghedaen,
Doe porredi danen harde saen
Te Teben vore die oude poort.
Die jonghelinghe quamen voort,
Die poorten sloten si jeghen den here,
Dat scade hem sint harde sere.
VIIIa 1. Had sine willen ontfaen met minnen
Ende over haren here bekinnen
Sonder wapen met scoonre tale,

887 Igen. 888 seldi. 889 selen. 890 recht mer. 891 als. 893 domestoen. 896 sprac. 898 geweist. 900 selen. 904 als. 910 hen. 913 die *S*] di. 915 voren. 916 haer. 917 Attenen. 921 voere. 926 en. 927 sconre.

Alse hem hadde betemet wale,
Bi aventuren si waren tien stonden
Van orloghen quite vonden.
Ende om dat sine onweert maecten,
Waest goet recht, dat sine smaecten
Ende sine wapene ende cracht.
Men street daer beide dach ende nacht.
Die van Theben waren mesmaect
Ende so ghewont ende so gheraect,
Dat si behouden haren leven
Gherne hadden die stat upgheven.
Nochtan baedsi ghene ghenaden.
Die coninc hi was saen beraden,
Wat hiere mede hadde te doene.
Mettien quamen die baroene
Van den lande ende seiden dat,
Dat daer woonden in die stat,
Die quaetste scalke, diemen weet.
Ooc hadden si die Grieken leet,
Ende dicke hebben sise versleghen
Ende hare stat ghehouden der jeghen.
Men vint bescreven aldus:
»Het was een coninc, hiet Ydipus,
Die sinen vader te doot sloech.
Nochtan was dat niet quaets ghenoech:
Siere moeder nam hi te wive
Ende wan bi haren live
Twee twillinge, eer hi staerf.
Maer nochtan tere waerf,
Doe hijt wiste, hine const ghedoghen
Ende stac uut beide sine oghen.
Deen van dien hiet Polinices,
VIIIa 2. Ende dander hiet Etiocles.
Si daden hem in dese poort
Onderlinghe meneghe moort,
Ende hare orloghe moesten becopen
Al die lande van Europen".
Men leest in romansc noch heden
Dat si onderlinghe streden.
Dese dinc ende dese moort

928 als. 930 qwijt. 932 wast. 934 nacht eñ dach. 937 behoudelike. 938 die S] di op gegeven. 941 hier. 944 wonden. 945 quaeste. 951 ter. 957 wiste S] wijste const] eñ conste. 958 sijn. 959 vanden; S vanden sonen Polimites. 961 S in, *ontbreekt*. 964 alle. 965 romans.

Es ghesciet in dese poort.
Doe dit die baroene telden,
Peinsde Alexander dat ontghelden
Souden, die binnen Teben waren,
Ende dede ten assaute varen
Ene scare van dertienhondert up orsse,
Ende daden der stede grote porsse,
Want sine mochtse niet verdriven.
Nochtan deden sire vele bliven.
Doe quamen die voetganghers fel
Met taertscen overdect wel.
Doe brachtemen die evenhoghen
Daer vele quarele ute vloghen.
Som was tfolc verdect met scilden,
Die si boven hare hovet hilden.
Aldus ghinc men ten mure.
Daer vant menech quade aventure.
Met piken braken si die veste.
Die van Teben verloren die beste.
Die van wonden ontflien mochten,
Si scuulden daer in haghedochten.
Die van Grieken braken die mure
Ende quamenre ghelopen dure;
Si sloeghen algader doot
Jonc, out, clene ende groot,
VIIIb 1. Het was alleens, wijf ende man.
Mettien volghede daeran
Die nieuwe coninc Alexander
Ende met hem noch een ander,
Hiet Cleades, met ere haerpe.
Doe die coninc aldus scaerpe
Alle die van Teben dwanc,
Sanc hi den coninc desen sanc.
»Gheweldech here Alexander,
Du best alleene, engheen ander,
Dien die sterren sijn onderdaen.
Si doen ons al dat verstaen,
Dattu sals hebben haestelike
Die viere houke van ertrike.

970 dat sijt. 972 dede tfolc. 975 mochtense. 978 taertschen. 979 brachtmen. 980 quarelen vyt. 981 some. 982 hoeft. 988 daer in *S*] in daer. 993 quamen gel. daer dure. 991 ter doet. 994 volchde. 995 neuwe. 999 tieben. 1002 best *S*] beest. 1006 vier.'

Hevestu nu al dat vergheten,
Datti dijn meester leerde weten,
Aristotiles, die vroede,
Dattu souts met sachten moede
Dine gramscap laten sinken?
En woutu niet daeromme dinken?
Peinse doch om dijns meesters woort!
Waer omme wôutu dese poort
Testoren aldus?
Hier was gheboren Liberbacus,
Die dlant dwanc van Endi.
Dien eersten wijngart plantte hi,
Dien men in Europen sach.
Die boeke doen ooc ghewach,
Dat Hercules hier was gheboren,
Die was die meeste vele te voren,
Dienmen vant in ertrike.
Anfioen maecte sekerlike
Desen mure, ende al die stede
VIII*b* 2. Leestmen dat Cadmus maken dede.
Verwonnen lieden doe ghenaden,
Ende onverwonnen saltu scaden.
Dat rike mach niet sijn ghestade,
Daer men vecht sonder ghenade.
Ende oftu emmer tfolc wils doden,
Wes genadech doch dien goden
Ende dien kerken van dier poort!"
Dus ende Cleades sine woort.
Maer die coninc hi gheboot
Dat ment al sloughe te doot.
Daer na gheboot hi den knechten
Dat si die mure souden slechten.
Doe dede hi verbernen sciere
Al die stat met griexen viere
Doe hi Teben hadde ghevelt,
Ende hi dlant hadde in sine ghewelt,
Ende hem ooc was al onderdaen,
Senden die van Rome saen
Emulium haren bode

1012 eñ wouldu. 1013 omme meisters. 1014 woltu. 1015 *misschien ontbreekt er een bijwoord. Gautier* I, 334 *tunc hanc, rex, funditus urbem exitio delere paras?* 1018 wijngart *S*] wigart. 1021 ercules heir oec. 1022 meiste. 1024 anfloen. 1025 en. 1027 doet. 1034 sinen. 1038 slecten. 1042 in *S*] en. 1044 romen. 1045 boede.

An Alexander, dien ertscen gode,
Ende gaven hem die roomsce crone.
Dit was ene ghifte scone.
Hi besette Grieken lant
Ende ghereide al te hant
Tote Asien sine vaert,
Te vaerne te Darise waert.
Bedi sciet hi sijn here.
Die bloot waren ende van cranker were,
Ende die van cleinen name waren,
Diere wildi al ontbaren
Ende hietse in Grieken bliven,
Dat si helpen souden den wiven.
IXa 1. Selve dede hi scepe laden
Met wapen ende met dieren ghewaden,
Beide met dranke ende met spisen,
Dat altoos in ghere wisen
Hem en ghebrake up die see.
Siere scepe en waren nemmee,
Dan tweehondert, achttiene min.
Wonder hebbic in minen sin,
Hoe dat hi noit was so coene,
Dat hi provetsce stont te doene,
Met so cranker herecracht
Jeghen algader Daris macht.
Doe si die havene begonden rumen,
Vloghen si ghelike ere plumen.
Die hoorne maecten selke gheblas,
Dat wonderlike te hoorne was.
Daer riep menech: »owi! owach!"
Ende daer na was groot hantgheslach.
Hare herte seide hem te waren
Datter lettel soude ontfaren
Ende van allen groten heren
Dare lettel souden keren.
Owi, here god, hoe macht sijn,

1046 aen erntschen. 1048 een scoen. 1049 hie. 1051 Asien *S*] ansien. 1053 bedie *S* van sijn here. *Gaut.* I, 352 *minus ergo peritos armorum .... segregat.* uut sinen here *zou de voorkeur verdienen. Misschien echter is eene verandering overbodig. In het volgende vers zou was het metrum vloeiender maken.* 1055 namen; *beter zou ik misschien* cleenre namen *geschreven hebben.* 1057 heit si. 1065 ·XVI· *Gautier* I, 357: *namque quater ductus, nisi ter senarius obstet, navigii numerum quinquagenarius aequat.* 1068 prouetshe. 1069 her cracht. 1071 hauen begonsten te rumen. 1072 gelijc. 1074 horen. 1080 daer; *misschien is* weder *in te lasschen.* 1081 *lees* god here?

Dat elken minsce int herte sijn
So soete dunct sijns selves lant?
Die Brabantsoen prijst Brabant
Ende die Fransois Vrankerike,
Die Duutsce dat keyserrike,
Die Baertoene prisen Baertanien,
Die Tsampanoise Tsampanien.
Also mint die voghel dwout,
Daer hi in hevet grote ghewout.
Al dademene in een waerme mute,
IX*a* 2. Mach hi, hi vlieghet ute.
Dus priset elkerlijc sijn lant.
Maerlant seide dat hi noit en vant
Also goet lant, alse Bruxambocht.
Ic waens hem daerbi heeft ghedocht,
Om dat hiere in was gheboren,
Bedi prijst hijt te voren.
Aldus so waest bi den Grieken.
Alsi niet meer en saghen vlieken
Dien rooc van haers selfs poort,
Nochtan stoeden si upt boort
Ende saghen weder te lande,
Dor al dat si met ghenen viande
Haers ondanx en waren ghevaen.
Maer Alexander, sonder waen,
Die hadde so groten sin torloghen,
Dat hi altoos niet sine oghen
Te lande en wilde keren weder.
Der moeder sorghe leide hi neder,
Up sine twee suster en achte hi niet,
Die hi algader achter hem liet.
Hi was die ierste, die Asien sach,
Daer hi up dien stevene lach,
Ende die berghe van Cilicia.
Die blijscap ghinc hem so na,
Ende hem was te moede so sochte,
Dat hi cume spreken mochte.
Hem dochte de seil te lettel doen
Ende dede sine liede roen.

1088 tsampadise. 1090 groet. 1092 vleget. 1094 Maerlant] maer *z. de inleiding.* 1095 groet bruxambacht. 1096 der gedacht. 1097 bedi *S*] beidi *lees* als te voren? 1099 wast. 1100 niet sagen blieken. 1105 hare. 1108 niet *S*] met sinen. 1109 en *ontbreekt. Gaut.* I, 377 *solus ab Inachiis declinat lumina terris effrenus Macedo.* 1110 hi *ontbreekt.* 1112 allegader. 1113 ansien. 1114 die stauen. 1116 bliscap.

Doe hem dlant so na sceen,
Dat een slinghere enen steen
Ghewerpen mochte upt lant,
Nam hi een spere in sine hant
Ende scoot ghoont spere, dat het stac
Int sant, ende dattie eerde brac.
IX*b* 1. Doe riepen sine ghesellen alle
Dat wel gheleke goeden ghevalle.
Men scoot die ankere buten die boort,
Ende men warp die bote voort.
Men sloech te hant die pauwelioene
Up ene plaetse, die was groene.
Si maecten een groot gheluut
Ende daden hare wapen uut.
Daer na ghingen si eten saen,
Ende daer na wilden si slapen gaen.
Doe hiet die coninc wachten there
Met ridders van groter were.
Die wachteren spraken onderlinghe
Omme menegherande dinghe
Ende corten haren langhen nacht.
Doe was een ridder daer bedacht
Ere avonturen, die hi vertelde
Van Alexandere daer upten velde,
Die hem ghesciet was te voren,
Tien tiden, dat hi dede toren
Dien coninc Clause van Atervaen,
Ende hi hadden verwonnen saen
In een prijchspel, daer si waren.
Cortelike daer na te waren
Sende die vrouwe van Endi
Ene maghet hovesch ende vri,
So volmaect van allen leden,
Dat men in dien daghe heden
Niet en vonde hare ghelike.
So scone was soe sekerlike,
So wie diese met oghen sach,
Hi seide dat onder dien dach
Enghene ware so volmaect.

1121 scein. 1122 slinger. 1124 he sper. 1125 geen sper. 1129 scote anker. 1130 boten. 1131 paulione. 1132 groen. 1133 geluyt: uyt. 1137 dat heer. 1138 wer. 1139 wechter. 1140 om. 1143 van einre av. 1145 hiem ghesciet *en was moeten misschien van plaats veranderen.* 1146 toren *S*] coren. 1147 dien *S*] die. 1152 maghet] ionfer. 1155 haer. 1156 scoen. 1159 waer.

IXb 2. Daer toe was soe so welgheraect,
Dat soe hare botscap wale
Conde segghen in griexer tale.
Alexander wart bevaen
Met haerre minnen ende soudse saen
Hebben ontfaen tere amien.
Hi deedse sinen cnape vrien.
Alse Aristotiles dit ane sach,
Mercte hi wat an hare ghelach
Ende ondervant met siere liste —
Want hi vele wijsheiden wiste —
Dat soe oit was upghehouden
Van haerre joncheit tot haerre ouden
Met serpenten ende met venine.
Hi deet dien coninc wel in scine,
Ende toghet, hem al openbare,
Dat niemen so staerc en ware,
Hadde hi met hare te doene,
Hine ware steendoot eer noene.
Dus ware die coninc doot tien stonden,
En hadt sijn meester niet ondervonden.
Dit sprac deen toten anderen,
Ende ghinghen om dat here wanderen,
Tote dat begonde daghen.
Doe die ridders dat versaghen
Ghincsi in hare tenten slapen
Ende hieten wachten hare knapen.
Die leewerke, die nachtegale
Ende ander voghele songhen wale,
Doe si saghen die dagheraet.
Als Alexander dat verstaet,
Vaert hi up ende cleede hem saen,
So dat hi up was ghestaen
Xa 1. Ende ghecleet na conincs wisen,
Doe die sonne begonde risen.
Hi ghinc uut dien pauwelioene
Ende met hem menech ridder coene,
Ende ooc menich coene serjant.

1160 tho. 1162 conste si s. 1163 Alex' hi. 1165 tiere. 1166 cnapen. 1167 als dit ar. aene. 1168 haer. 1169 *vóor dit vers heeft het hs. een †; misschien beteekent dit omzetting van dezen en den volgenden regel. Het zou ook best gaan.* 1175 oppenbare. 1177 haer. 1178 hine en. 1179 waer. 1180 en *S*] eñ hadde. 1182 her wandelen. 1183 begonste te. 1185 haer. 1188 vogel. 1191 veert. 1194 begonste te. 1195 uyt pauleione. 1197 coen sariant.

Hi clam up enen berch tehant,
Daer si Asien mochten sien.
Hi keerde hem omme ende sach mettien
Dat coren up die campanien
Ende die bossce up die montanien
Ende ooc meneghe praierie
Ende meneghe stede vrie
Ende meneghen wingaert mede.
Doe sprac hi ter selver stede:
»Lieve ghesellen, het es ghenouch,
Asia es wel mijn ghevouch,
Ic later mi ghepait mede.
Europen ende mijn erflijchede
Ende dlant, dat mi liet mijn vader,
Dat ghevic u up algader."
Dit sprac hi ende met milder hant
Gaf hijt dien heren al te hant,
Ende si ontfinghent daer te lene.
Dat en was loghene enghene.
Dus onvervaert was sijn sin,
Dat hi waende sijn ghewin
Hebben an dlant, dat hi woude.
Hi hiet dat ment niet roven en soude.
Doe brac men up die pauwelioene,
Ende Macedo, die deghen coene,
Brachte dlant in sulken sorghen,
Dat si hem steden ende borghen
Al up gaven sonder strijt.
Dies was te meerre sijn jolijt,
Dan hise met crachte hadde bestaen.
Xa 2. Ende die hem niene woude ontfaen,
Die sloech hi ende dwanc so haerde,
Dat hi gherne nam die vaerde.
Alse Alexander die Ciliciene
Hadde bedwonghen, so dat siene
Over haren here helden,
Dede hi there vorweert telden
In dat lant van Frigia.
Daer leghet dat oude Troien na,
Ende Troien so was bi

1203 praiorie. 1208 mijn *S*] min. 1210 europin. 1216 logen. 1219 ane. 1221 paulione. 1223 selken. 1226 dies *S*] dijs. 1228 wouden. 1231 cilicuine. 1232 sine. 1233 heren heilden. 1234 dat her. 1237 troien was daer so bi.

Ene riviere, hiet Santi,
Die heet in fransois Clarente.
Daer waren wilen die parlemente
Tusscen die Grieken ende die Troiiene.
Daer waren wilen ridders siene.
Aldaer vant Alexander, die fiere,
Staende enen ouden popeliere
Daer Paris in hadde bescreven
Die minne, die hi hadde bedreven
Met Ennones, die vrie,
Die talre eerst was sine amie,
Eer hi Elenam vercoos,
Daer menich tlijf om verloos.
Hier beneden was een dal,
Daer die werringhe in was al
Tusscen Venus ende Pallas
Ende Juno, wie die scoonste was.
Dit was om enen appel goet,
Want daer inne bescreven stoet,
Dat menne der scoonster gheven soude.
Parijs, die dat sceiden woude,
Gaf Venus dien appel in die hant;
Daeromme was sider al dat lant
Xb 1. Ende Troien ghestoort ooc al.
Daer af quam ghint groot ongheval.
Nu es Troien een clene dinc.
Doch sach wel die coninc
Dat wilen niene was clene.
Want daer laghen so vele stene,
Men mocht merken vele te bat
Dat wilen was een grote stat.
   Doe Alexander hadde besien
Troien, ghinc hi mettien
Daer die ridderen van groten prise
Laghen begraven in hare wise.
Up dat graf stont bescreven,
Hoe dat si waren bleven,
Ende hoe hare namen waren.

1238 op een riuere. *Het is onzeker, of ik het juiste gevonden heb. Gaut.* I, 453 *volgg. noemt alleen Ilion en Idaeos saltus.* 1240 parlimente. 1241 troine: sine. 1246 de. 1248 eersten. 1250 sijn lijf. 1251 ein. 1253 thuyssen. 1254 iuno die scoen was. 1257 schoenster. 1259 *misschien* gaffene *in plaats van* gaf dien appel. 1262 ghint] oyth. 1263 cleen. 1265 *lees* so clene? 1266 vůele steen. 1274 *misschien* hoedanė wijs si *of* welke wijs si. 1275 dat haer.

Mettien so quam hi ghevaren,
Daer hi Achilles graf sach staen.
Bi den litteren kinde hijt saen,
Die hi ant graf hevet vonden.
Dus spraken die littren, diere stonden:
»Achilles, die Hector verwan,
Leghet hier, die edele man,
...... scotene ..... doot
Onder den voet, daer hi was bloot."
Doe dat sach die jonghelinc,
Wel behaghede hem dese dinc.
Hi begoot met melke deerde
Ende wirokede haerde weerde.
Doe so sprac hi dese tale,
Die ic mach gheseghen wale:
»Ey, edel man, men mach wel prisen
Xb 2. Dine aventure in elker wisen.
Dat Omerus screef dine geeste,
Dat dunct mi die alre meeste.
Al verwonstu ooc sekerlike
Hectore, den staercsten van dien rike,
Hets meerre ere dat sulc een clerc,
Alse Omerus was, sulc werc
Makede van dinen daden.
Woude mi god also beraden,
Dat welctijt so ic doot bleve,
Sulc een cleerc mine daet bescreve!
Alse de werelt durenture
Mine wet gheet ende mine cure,
Al van daer die sonne up staet
Tote daer soe neder gaet
Ende van dien suden totien norden,
Aldaer die werelt mijn es worden,
Ende alse ic bem in eertrike
Enich prince gheweldelike,
Also alse maer een sonne en es:
Nochtan ontsie ic mi al des
Dat mi na dit grote gheval,

1276 qwam. 1279 aen tgraf. 1280 diere] die daer. 1282 edel. 1283 eñ men schotene weder doot; *Gautier* I, 473: *clam, incautus inermis occubui Paridis traiectus arundine plantas.* 1286 behaegde. 1289 docn sprac. 1290 seghen. 1293 omereus die. 1294 meiste. 1297 selc. 1298 omereus die selc. 1300 wuolde. 1302 sulge. 1303 alse; *S* als alle] alle. 1304 geit ende] inde. 1305 op gaet. 1306 daer dat si. 1309 als ic bin. 1310 einnich geweldeclike. 1311 as mer.

Een scrivere ghebreken sal.
Ic ware mi des liever wijs,
Dan te vaerne int paradijs.
Edele Grieken, nu hoort na mi!
Siet dat u niet leet en si,
Dat u dit wert te sure.
Al es soe fel die aventure,
Die altoos niet ghestade en blivet.
Siet dat soe u niet en verdrivet!
Die niet besuert, niet besoet,
Die niet mesdoet, niet en boet;
Na pine comet goet gheval.
Hoort wat ic u seghen sal,
XIa 1. Waer bij mijn troost es so goet,
Ende wat mi dus verhoghen doet.
  Doe mijn vader was onlanghe doot,
Ende Grieken was in groter noot
Ende ic die crone hadde ontfaen.
Omtrent midnacht, sonder waen,
Lach ic in mine kemenade
Ende was in meneghen rade.
Mine ridders sliepen achter borghe,
Maer ic was in sulker sorghe:
Om dat ic was een nuwe man,
Enwistic doe wat vanghen an,
Weder so volghen mine viande,
So bescermen mine lande.
In wiste wat eerste ane vaen.
Mettien quam ene claerheit saen,
Die nacht teghinc alse een ghedwas,
Daer ic in die camere was
Ende ic selve toe ghesach,
So dochte mi worden dach.
Ic wane tlicht was van hemelrike;
Van anxene swetic sekerlike.
Een hemelsch man dochter mi comen —
Mochtic hem man bi orlove nomen —
Die vremde cleder hadde an,
Die ic ghenomen niet en can,

1314 scriuer. 1315 ich were leuer. 1316 warne. 1319 werdet. 1324 die] eñ. 1325 eñ na. 1328 mich sus verhugen. 1331 ich croen. 1332 midnacht S] middach. 1334 meingen. 1335 slepen. 1336 mer ich. 1341 ierste an. 1342 een. 1344 camer. 1345 eñ daer tho. 1348 angste. 1349 dochmi daer. 1350 man *ontbreekt; Gautier* I, 516: *hominem si dicere fas est.*

So menegherande waren si ghedaen.
Maert dochte mi sonder waen,
Dat hi ghecleet was.... ghegare
Alse ocht eens jodenbisscop ware.
Sine scoen waren beleit met goude,
Also alse hijt selve woude,
XIa 2. Een soom van goude diere ende goet
Beneden omme sijn cleder stoet,
Vor die borst haddi twalef stene,
Die sere lichten al ghemene,
Te middewaerde in sijn voorhooft
Stoet bescreven, dies ghelooft,
Met vier litteren ene name.
Mer en was mi ghene scame,
Dac ic die litteren niene ghelas,
Bedi dat gheen griex en was.
Ene crone stont up sijn hovet,
Ene goutspanghe vor tforhovet,
Omt haer ghinc hem een soom van goude,
Ende hi was grau van scoonre oude.
Aldus was die grote here,
Alse ic u seghe, min no mere.
Ic hadde achtinghe openbare,
Te vraghene, wie dat hi ware,
Ende wat hi woude, ende wanen hi quame,
Ende hoe dat ware sine name.
Maer hi sprac eerst te mi waert
Ende seide: »ghereide dine vaert,
Alexander, machtich man,
Ende vare uut dinen lande dan,
Ic sal di gheven in dine ghewout
Al tfolc, dat die werelt hout.
So waer dattu in eertrike
Enen sies in mine ghelike,
Dat es mijn volc, en doe hem niet!"
Ende mettien hi van mi sciet.
Alse hi en weghe voer, dedi die sale

1353 mengerhande. 1354 maert] mer. 1355 dat hi gecleet was al gaere; *z. de aant.* 1356 waer. 1357 scone golde. 1358 als seluen wolde. 1359 golde dure. 1361 vur die borste hadde XII steen. 1362 sier lichten alle gemeinne. 1363 middewerden vorhoft. 1364 een naem. 1366 geen schaem. 1367 *S* die *ontbreekt* nien en. 1369 croen. 1370 tforhoeft. 1372 scoender. 1374 noch m. noch m. 1375 actinghe oppenbaere. 1377 wolde eñ wan hi qwaeme. 1378 we dat were sijn. 1379 mer ierst. 1380 dijn 1382 dijne. 1383 dijn. 1386 mijn. 1389 alle die wege vor die sale.

Rieken utermaten wale.
Dit es die sake die mi doet
So blide sijn in minen moet."
Dat sprac hi met groter joien,
XI*b* 1. Daer hi ghelogiert lach bi Troien.
Dus machmen merken wel te voren
Dat hi van gode was vercoren,
Prince te sine van al eertrike.
Want hi waest selve sekerlike
Ofte sijn bode, die daer quam,
Daer hi de ghewelt af nam.
Dus nemet inde deerste bouc.
So wiere an naide enen douc
Van valscher rimen, hi mesdoet,
Want die rime es al goet.

1390 rikende uyterm. *Gautier* I, 536: *discedensque domum miro perfudit odore.* 1394 gelogieirt. 1397 prinse. 1398 wast. 1399 ocht *S* bode, *ontbreekt.* 1400 gewalt. 1401 dierste.

DANDER BOUC.

Hier binnen quam die niemare
Vor Darise al openbare
Dat Alexander ware int lant
Ende hijt al dwonghe metter hant.
Daris was gheweldich ende rike,
Ende langhe haddi sekerlike
In groter weelden ende met vreden
Sijn lant ghehouden ende sijn steden.
Al was meerre sijn conincrike
Ende bat ghewapent sekerlike
Ende ooc riker van groten goude
Ende ooc bat met ghewoude
Menech coninc onderdaen,
Ende hi ooc meer prijs hadde ontfaen
Ende daer toe ouder was van daghen,
So en dochtes hem niet wel belaghen
Dat hi te stride moeste riden;
XIb 2. Want hine plaechs in langhen tiden.
Bedi, wilmen die waerheit horen,
Hi dochtes mi luttel hebben te voren.
Al was sine name hoghe,
Sijn herte en wilde gheen orloghe.
Nochtan, omdat hi niet en wilde,
Dat ieman sijn sceren hilde,
Dreighedi den coninc openbare,
Om dat hi wesen soude in vare,
Ende sprac haerde hoghe tale,
Want hi mocht volbringhen wale,
Ende dede int lant ghebieden
Herevaert al sinen lieden.

1 hier enbinnen. 2 oppenbare. 3 waer. 4 allet. 7 welden. 13 coninc was. 15 tho. 16 endochs. 18 plags. 19 bedie. wilt men. 20 dochts. 21 sijn. 24 scheren. 25 dreigde hi oppenbare. 26 vaer. 29 ghebeden. 30 hervart.

Ses hondert dusentich baroene
Wel ghewapent ende coene,
Die beste die tien tiden saten
Tusschen der see ende Eufraten,
Dede hi met Mennone varen
Jeghen Aloxanders scaren.
  Alse dit volc aldus trac uut,
Sende Daris een saluut
Tote Alexander, om dat hi wilde,
Dat menne over machtich hilde.
Hi gaf hem selven groten prijs,
Want hi sprac in derre wijs:
»Daris die draeghet die hoochste crone
Boven allen coninghen te lone,
Ende die ooc maech es alre gode,
Hi ontbiet met sinen bode
Alexandere, sinen cnechte,
Dat hi verdient heeft te rechte.
Al bestu dapper ende jonc,
Ensprinc niet enen dullen spronc
XIIa 1. Ende wes te pijnlec niet een twint!
Du wasses noch, du bes een kint.
Die vrucht, die noch niet es ripe,
Die es quaet ghepluct van siere pipe.
Laet dine wapen, du enbes gheen man,
Met dulheiden daetstuse an
Ganc tot dijnre moeder Olimpias,
Die selden gherne suver was.
Hi es dul, die hem niet en scaemt.
Ic sende di, datti bat betaemt,
Dats te dinen behouf een breidelkijn,
Dattû mi onderdaen salt sijn
Ende in minen dienste bliven,
Of ic sal di als een paert driven.
Ic sinde di mede ooc enen stoet,
Die te diere kintsceit es goet.
Enen bigordel sindic di mede,
Dattu teringhe te derre stede
Hebben moghes ende broot,

31 seven dů̊sentich; *vgl.* 2, 163. 32 coen. 33 besten. 34 tuyssen. 39 totte. 43 daris dreget die hoegste croen. 45 aller. 47 knechte. 49 bistu. 50 ensprinc *S*] eñ spr. dollen. 51 ein. 53 vrocht. 54 sinre. 55 en bist. 57 eñ ganc. 61 breidelkin.˙ 62 onderdanech. 63 in *S*] en. 64 ich sal dich. 65 ich.˙ 66 dienre kintsheit. 67 sinde ich dir. 68 tote dierre. 69 moegs.

So enblijfstu niet van hongher doot.
Bestu so keytijf ende dul
Enter riesheit so vul
Ende int herte so premant,
Dattu liever heefs dinen viant,
Dan dinen vrient in alre·tijt,
Ende du liever heefs den strijt
Ende orloghe, danne vrede,
So hore, wat ic di segghe mede:
Jeghen di en sal gheen goet man vechten,
Maer quaden verwoeden knechten
Sal ic di so sere doen blouwen,
Datti sal dijn leven rouwen,
Ende werpen di na minen wane,
XIIa 2. Daer du en salt sonne sien no mane."
Dus nam ende sijn saluut,
Ende men laest al over luut.
  Doe Alexander dat vernam,
Wart hi utermaten gram
Ende een luttelkijn hi doe sweech.
Doe peisde hi dat dat ghedreech
Luttel goet hem mochte scaden.
Doe antworde hi met staden
Den heren, die dat saluut brochten,
Want hem sijn moet begonde sochten.
Aldus sprac hi totien lieden:
»Hoort! ic sal u bet bedieden,
Wat betekent uwes heren present:
Die bal es ront al ommetrent:
Dat bediet de werelt ront,
Die mijn sal sijn in corter stont.
Die breidel bediet, dat ic sal riden
Up die Persen in corten tiden
Ende dwinghense met minen sweerde,
Ghelike of si waren peerde.
Wat dit bigordel bediet,

70 sone en bl. 72 *dit vers had Verwijs t. a. pl. naar Snellaerts uitgave juist zoo verbeterd als ik het bij de collatie in het hs. aantrof.* 76 heits. 77 dan. 78 hůere ich. 80 mer mer verwůeden. 83 wacn: maen. 84 sonne sien] sein sonne noch. 86 last. 88 vytter m. 89 en luttelken. 90 pijsde. 91 goeds; *z. de aanteekening.* 92 antwerde. 93 die] de. 94 begonst te s. 95 sprach he zo dien luden. 96 hůert uch bas bedůden. 97 vyrs present. 98 runt al omtrent. 99 de] di rvnt: stvnt. 101 bedůyt ich. 102 zijden. 103 dw. si. 104 gelijch oft w. *deze en de voorgaande regel zijn denkelijk om te zetten.* 105 bigurdel bediet.

Dat en sal achterbliven niet:
Ic sal hebben allen Daris scat."
Doe dedi weder scriven dat
Ende hingher sinen seghel an
Ende sandet weder den hoghen man.
Den boden gaf hi selver ende gout
Ende dede hem ere menichfout.
  Cortelike na deser tijt
Was een die bitterlijkste strijt
XIIb 1. Tusscen Alexander ende Mennoene.
Dit was up dien velde groene
Up ene riviere, hiet Granike.
Daer bleef dat volc ghemenelike
Met Mennoene, dien edelen here.
Alexander hadde daer die ere,
Ende Darise quam die niemare
Dat Mennoen versleghen ware
Ende al dat hi met hem brachte.
Die mare dede hem onsachte
Van hem ende van den ridders mede.
Al was hi droeve, nochtan hi dede
Alstie ghene, die die aventure
Prouven woude durenture.
Hi dede sine liede comen,
Die men in den strijt sal nomen,
Ende ghereide sine vaert
Met haesten ter Eufraten waert.
So menich edel man was daer,
Al en seidic anders niet dit jaer,
Ic soudes cume te voren comen,
In soudese al bi namen nomen.
Si quamen daer met groten prighe,
Die men sal nomen in dien wighe,
Hoe hare aventuren ghinghen;
Hier en mochtment niet volbringhen.
  Doe Daris ter Eufraten quam
Endi met toesiene vernam,

107 ich bauen alle schat. 109 heincker. 111 silver eñ golt. 112 hen menich volt. 113 kort. sijt. 114 een *ontbreekt* bitterlichste. 117 een riueir heit grannike. 118 bleef dat gemeinneclike. 118 met *ontbreekt* die edel lantsheirre, *vgl.* 169 *volgg.* 121 qwam niemere: were. 124 leide mere dede eim. 126 nochtan S] nottan he. 127 als de gein die auent. 128 woulde durrent. 129 lůde. 130 strijde. 132 ter] so. 135 *deze regel in het hs. achter* 136 ich soults come. 136 ich en soudese al niet bi. 139 we here. 141 ter] so. 142 eñ hi met so sein.

Dat daer was so menich scilt,
Ende daer so menich scare hilt,
Verhief hi sere sinen moet.
Ic wane, hi anders niene doet,
XIIb 2. Dan hi tfolc telde metter vaert,
Teersten dat die dach upvaert,
Alse wilen Cerces dede,
Doe hi verwan meneghe stede.
Vijvendertich hondert dusent heren
Waren daer ghetelt met eren.
Nochtan so blevere so vele, hem dochte
Dat mense niet ghetellen mochte.
Hi bevalse met groter sorghen
Sinen goden, dat sise borghen
Moesten jeghen dat griexe here,
Dat hi ontsach herde sere.
Teerste orloghe, dat Daris helt,
Alse ic u eerst hebbe ghetelt,
Jeghen die Grieken, die coene waren,
Dat was doe hi dede varen
Seshondert dusent met Mennoene,
Edele ridders ende coene,
Up Alexander den jonghelinc.
Dat was wonderlike dinc,
Dat daer tien tiden ghesciede:
Al waest dat hi hadde min liede,
Jonc ende out, cleene ende groot
Slouch hi al te gader doot
Ende Mennoene den here mede.
Ooc wan hi ter selver stede
Die rike borch, daer Midas
Wilen eer coninc up was,
Midas was so dorerike,
Dat men seide sekerlike,
So wat hi hadde in de hant,

145 verheif sere sijn. *Misschien is ook* hem *in te lasschen en* sijn *te behouden; Gautier* 2, 52 *elatus animo.* 146 ich waen nien. 147 zalte. 148 tiersten, *lees* te eerst? 150 he meinge. 151 hieren. 152 da gezalt. 153 bleef hoer so veel. 155 beualsi. 157 her. 159 dat ierste orlog heilt. 160 eerst] tiersten. 161 griexen. 163 VIcM volcs, *Gaut.* 2, 66 *milia nobilium sexcenta virorum; vgl. de aanteekening van Snellaert op deze plaats.* 164 edel. 166 dat was] al wast. 167 geschede. 168 dat was wer hi hadde. *Ik zag geen beter middel om eenen goeden zin te herstellen, dan door de twee eerste woorden van de twee regels* 166 *en* 168 *te ruilen; Gaut.* 2, 67: *quos licet inferior numero .... fudit Al.* 169 cleen. 171 en heren. 173 rike *S*] rieke. 174 eer *ontbreekt.* 175 dor rike. 177 wat dat.

Dat gulden waert alte hant.
Gordia hiet wilen de sale —
XIIIa 1. Dat vint men bescreven wale —
Ende nu te tiden heet soe Sardis,
Dit vint men wel dat waer is.
In enen hoec van Asia
Staet soe ende Europen na.
Daer comen twee seen te samen,
Die men heet bi rechter namen
Narvel ende Oceanus.
Een fluvie, heet Sangarius
Vallet daer in beide die seen
Ten hoeke, daer si worden een.
Binder salen steet Jupiters kerke
Groot ende van starken ghewerke.
Daer binnen so staet Midas waghen,
Die vele last mochte draghen.
An dat joc hinc die vreemde knoop.
So menegherande was sijn loop,
Datmen niemene en mochte vinden,
Die den knoop mochte ontbinden.
Het was over menech jaer
In die stede voreseit aldaer,
So wie so den knoop ontcnochte,
Dat hem altoos niene ontfochte,
Hine soude wel saen daerna
Here wesen van al Asia.
  Doe Alexander dat hadde verstaen,
Was hi in den wille bevaen,
Dat hi den knoop woude ontstrecken.
So dat hiere an begonde trecken.
Doe hi sach dat niet en diet,
»Ghesellen, het es al om niet",
Sprac hi »in can niet ghemicken,
Hoe ic dit soude ontstricken."
Dit sprac hi ende trac uut sijn swaert
XIIIa 2. Ende sneet ontwee ter vaert

179 di. 180 wael. 181 hiet. 182 es. 185 zee. 186 *deze regel ontbreekt; z. de aant.* 187 die naruel occeanus. 188 sagnarius. 191 binnen der steit kirke: ghewirke. 194 veil. 195 aen heinc die vreimde knop. 196 meingerh. 199 meinich 200 vorseit. 201 so we den enknochte. 202 niene *S*] mene. 203 hine en. 204 here (*S* heer) wesen *S*] heir. 205 *lees* doet A. hadde? 206 wil. 207 hi kn. w. ontstricken. 208 mer hi begonder aen te tr. 213 vyt. 215 entwe veert: swert.

Ende ontcnochte al durenture.
Dus bedrooch hi de aventure.
»Wat dunct u", sprac hi, »van desen?
Asia sal noch mine wesen."
Alse hi al dat hadde ghedaen,
Voer hi tote Acirien saen,
Dat was een poorte utevercoren.
Hi sende sine boden voren
Int lant van Capadocia.
Al dat volc verre ende na
Ghinghen ghewillike in hant
Ende gaven up al hare lant.
Doe si al bedwonghen waren,
Woude die coninc henen varen
Jeghen Darise mettier haest
Daer hine wiste alre naest.
Hi voer binnen eens daghes wilen
Eenendertich groter milen,
Want hi woude dien bloden tyrant
Scoffieren ende winnen dlant.
Hi haeste hem ooc te seerre vele,
Want hi wiste harde wele,
Dattie rochen nauwe waren,
Daer hi dor soude moeten varen,
Dat hem Daris daer mochte weren
Ende sinen volke sere deren.
Bedi haesti hem ten slechten lande
Daer Daris was ende sine viande.
Daris hi was upghestaen
Eens moorghens tilike; also saen
XIIIb 1. Hi gheboot ter selver stonde,
Alsi dien dach bekinnen conde,
Dat men porrede metter vaert
Tien lande van Cilicien waert.
Daer was groot uter maten,
Doe si voeren van der Eufraten,
Dat een scone riviere was,
Dat gheluut ende dat gheblas;

215 enkn. dorentůre; *lees* ontcnocht? 216 hi di. 218 mijn. 219 als. 220 *eerder* Atirien; *Gaut.* 2, 291 *Ancyram.* 221 porten. 222 sijn. 224 ende *S*] in. 225 willenclich. 226 hare] eire. 227 alle. 230 hine] hi naeste. 232 *Gaut.* 2, 94 *stadia quingenta.* 239 dat hi darise. 241 *misschien is* hem *te schrappen*, *z. Rb. glossarium*, *of* dies *in plaats van* bedi *te lezen.* 244 merghens tydelike. 247 met den. 248 Cilicien *S*] cicilien. 249 was tgelůyt. 251 riuere. 252 daer was tgelůyt groet eñ tgeblas.

Die berghe dochten hem van pinen
Te stucken breken ende dwinen,
Ende die stene dochten hem scoren.
Men mochte haerde verre horen
Van dien hoornen die donringhe.
Van verre hoordemen tghedinghe.
  Nu hoort algader harewaert,
Hoe dat volc was ghescaert!
Vor alt here voer een waghen,
Die in sijn casse brachte ghedraghen
Van finen selvere enen outaer,
Ende een vier lach up aldaer,
Dat volc van Persen anebede
Over een grote gotlichede.
Daerna quam een waghen goet,
Daer Jupiters beelde up stoet.
Dien traken twee witte peerde.
Hi was ghemaect met groter weerde
Van goude ende van dieren stenen.
Daerna quamen ....
Ende twalef manieren volcs ghevaren
Eerlijc met haren scaren.
Daer quamen vor die ander alle
Tfolc van dien lande van Triballe,
Die so dore langhe leven,
XIIIb 2. Dat si van groter oude sneven.
Het es daer wet, het es daer noot,
Dat tkint sla den vader doot.
Hine mach ander doot ontfaen,
Men moetene te doot met wapen slaen.
Tien dusent man so quamer sciere

255 steen docten hem schueren. 256 hueren. 259 alle gader herwart. 261 her. 262 sijn (*S* ene) *ontbreekt, vgl. de aanteekening.* 263 siluer een. 266 groet gotlicheide. 267 een *S*] en 268 iupeters beilde. 269 trocken. *Gaut.* 8, 106 *alba series equorum; twee is denkelijk bedorven.* 270 met] van. 271 dijren. 272 quamen hare corenen. *Verwijs t. a. pl. verandert in* carenen = *wagens. Maar dit woord luidt* carîne *en niet* carêne; *buitendien toonen de aangevoerde bewijsplaatsen aan, dat het de beteekenis heeft van „bagagewagen", die hier in het verste niet te pas komt. Ik heb de woorden, met die ik geen weg weet, buiten den tekst gelaten. De geheele plaats luidt bij Gaut.* 2, 106 *volgg.: alba Jovis currus series ducebat equorum, caelatasque decem gemmis auroque quadrigas tam cultu variae quam lingua et moribus uno agmine bissenae comitantur in ordine gentes. Maerlant heeft* gemmis enz. *op den wagen van Jupiter betrokken en de „quadrigas", zooals het schijnt, niet vertaald. In dit geval zal vers* 272 *vermoedelijk tot het volgende behooren en* endo *in* 274 *te schrappen zijn.* 276 die triualle. 277 dor. 278 van *ontbreekt* streuen. 280 dat dat k. 281 entfaen. 283 quamen der sceir.

Ghevaren van dusdaenre maniere
Up waghene, die vergult waren.
Daer na so quamen ghevaren
Vijftien dusent van sconincs maghen,
Die cleder brochten ane ghedraghen,
Alsulke alse vrouwen nu plien,
Dat mense daer bi mochte sien.
Daerna quam dies conincs waghen,
Die Darise brochte ghedraghen.
Die sproten scemerden van goude,
Also alse hijt selve woude.
Bi hem stoeden gode bescreven,
Daer hi hem an hielt al sijn leven.
Met goude ende met dieren stenen,
Beide met groten ende met clenen,
Was die waghen versiert van binnen
Ende van buten in allen sinnen.
Boven dien waghene, te waren,
Was ghemaect van goude een aren,
Die de sonne van hem weerde,
So dat soe hem niet en deerde.
Tien dusent man in waerre dinc
Voeren vore dien coninc.
Hare scachte waren selverijn
Ende hare yseren fijn goudijn.
Nochtan dede di coninc riden
Twee hondert man bi siere siden,
Die alle waren conincs kinder
Some meerre, some minder.
Nochtan ghinker daer alomme
XIV*a* 1. Dertich dusent teenre somme
Van voetganghers teenre scaren.
Daerna so quamen ghevaren
Dies conincs kinder ende sijn wijf
Ende siere moeder ende sine joncwijf
Ende al die allame van dien hove.
Ende vijftich vrouwen van groten love

287 mans van des. 289 als sulke nu *is denkelijk te schrappen.* **292 daris. 294 als. 296 aen. 301 wagen zo waren. 302 gemaecht. 305, 306 Xm man voren vor dien coninc, dat was een ware dinc. 307 haer schachte siluerin. 308 ere gulden. 309 sijnre. 311 sommo** *beide malen.* **313 alle omme. 314 theinre. 315 voetghengers, vo** *lijkt echter op eene* **w theinre van** *denkelijk te schrappen.* **317 kint;** *Gaut.* **2, 128** *nati. Ik stel twijfel in den meervoud* **kint;** *vgl. ook* **3, 492. 318 sijn ionc wijf. 319 alle. 320 vijftich** *S*] **V;** *Gaut.* **2, 129** *pellicibus totidem ... quinquaginta fere suspirant plaustra vehendis.*

Quamen up vijftich waghen ghevaren,
Die Daris amien waren.
Ghevuerde cnapen alse capoene,
Diemen tien tide hiet spadoene,
Waren der vrouwen camerieren,
Want men plach doe diere manieren.
Tien tiden so waest ooc sede,
Welctijt so die coninc dede
Van Percen roupen herevaert,
Dat al volghede ter vaert,
Man, wijf, quenen ende kinder
Cnapen, cnechte, meer ende minder.
  Daer na quam die scat ghevaren
Up seshondert mulen te waren,
Ende driehondert kemele mede
Brochten scat up hare lede.
Ene scare quam dwers daer an
Meer dan hondert dusent man,
Die scoten ende worpen stene.
Daerna so quamen alghemene
Een trop van misseliken lieden,
Die nieman al en can bedieden.
Manne warent wel na al;
Daer af en was gheen ghetal.
Dat here maecte sulc ghestof,
XIV*a* 2. Dat die sonne waert verdonkert of,
Alse ocht die nevel hadde ghedaen;
Dat doetmen ons vorwaer verstaen.
  Doe voer Alexander na
Ende vant dat lant van Cilicia
Verbernt ende verherghet doe
Van den volke datter vlo.
Hi voer te eenre stede ghereet,
Die Cyrus Pauwelioen heet.

322 darijs. 324 *S* hiet *ontbreekt.* 325 camereren. 326 diere] deir. 327 tijden wast. 328 welctijt *S*] wetijt. 329 heruart. 330 volchde. 331 quenen *S*] quamen. 332 knapen knechte. 333 schat. 335 ·cc· *Gautier* 2, 134 *ter centum.* 336 schat eer. 337 dwers] te wers, *z. de aanteekening* dar. 338 dan *S*] da dusentich. 340 al ghemeen. 341 een *S*] en misliken. 342 ic nieman. 343 veelna. *Gaut.* 2, 137 *ultima procedit levis armatura virorum excedens numerum. Het* virorum *van het Latijn kan toch nauwelijks M. tot eene zoo dwaze opmerking verleid hebben. Wellicht stond er eens* wanen so si waren al. 345 heer selc. 346 waert *ontbreekt; of* verdonkerde daer of? 347 ochte. 348 verwaer. 349 voere. 350 Cilicia *S*] cecilia. 351 verergert' doe] soe. 353 voere tho ghereit. 354 dat pauleioen.

Hi seinde voren Permenioene
Ende gheboot hem te doene,
Dat hi soude houden in vrede
Tarcen, die goede stede.
Want Daris hiet die Parcen
Verbernen die poort van Tarcen.
Hier was sinte Pauwels gheboren,
Die goods apostel was vercoren,
Ende hier was sijn vader gegraven,
Die rike was van groter haven.
Doe die viande verjaghet waren,
Quam Alexander na ghevaren
Te Tarchen in die goede stede
Ende alle sine ridders mede.
Door die stat loopt ene riviere
Claer ende van goeder maniere,
Die Signus heet na minen wane.
Dat bediet in dietsce een swane.
Door hare witheit, wanic wel,
Heet soe Swane end niewer om el.
Men secht dat soe ne meer en bringt
Waters, van al daer soe springt,
Dan hare gheeft die eerste adere,
Van dare soe comt al gadere;
XIV*b* 1. Ander fonteine noch ander beke
So en vallet in hare streke.
Hier waert Macedo gheware,
Dat niemen so gheluckech en ware,
Die sonder lettinghe aventure
Hebben mochte altoos ter cure.
Ongheval ghesciede hem daer,
Daerom hi hadde groten vaer
Ende alle die van Grieken toren,
Alse ghi nu hier moghet horen.
Het was int heetste van den jare,
Ende dat coren stont in sine are,
Ende et was half wedemaent,
Also alsemen die waerheit waent,

356 the doen. 357 *en* 358 dat hi tarchen d. g. st. | soude h. i. vr. 359 hiet *ontbreekt* Percen. 360 heet verb. porte v. tarchen. 361 heer seinte. 364 rijc. 367 in *S*] en. 369 een. 372 bedijt dietse suaen. 373 hare] eer. 374 heit swaen niewer] nygerins. 375 sect ne meer] mūmer. 377 hare] eere. 378 daer di riueire comt. 379 fonteinen. 380 eer. 381 gewaer: waer. 382 nimen. 385 ghesceit. 386 daer ommo. 390 sinen. 391 eñ en was mer half.

Recht omtrent middaghe.
Ooc segghe ic u al sonder saghe:
Dat sant van den velde stoof
Entie aerde van heeten cloof.
Alexander was sere verhit
Endi sach die Swane wit
Ende ooc wel te maten diep.
Met haesten hi daerinne liep
Ende spranc int water saen,
Om dat hi hem wilde dwaen.
Twater was uter maten cout,
Ende hi was verhit menichfout.
Dus vercoude hi te hant,
Bedi dat die gheest niene vant
Eneghe adere in dien tiden,
Daer hi toe mochte liden.
Dus verloos hi sine cracht
Ende seech neder in onmacht.
Die riddere si trakene uut
XIV*b* 2. Ende weenden sere over luut.
Si ghinghen carmen ende dinghen,
Si riepen: »bloeme van jonghelinghen,
Waer heefstu dese doot verdient
Te stervene onder dine vrient
Sonder wapen aldus naect?
Wat onghevalle heefti ghestaect?
Owi! verbannen aventure,
Du bes tienwerf also sture,
Alse eneghe tyghere, diemen vint,
Ende wandelre, dan een wint,
Ende eiseliker dan Tisiphon,
Die in der hellen es ghewon.
Daer en es gheen duvel also fel,
Alse du, dat machmen merken wel.
Sech, waeromme dodestu dan
Ere tijt desen man?
Tote nu so waerstu alse moeder;
Waer bi so bestu alse stiefmoeder?

395 deem veilde. 397 seer. 399 deep. 406 beide dat geest. 411 trocken eem. 415 heefste dů. 416 te *S*] tie. 417 sůnder nacgt. 418 ongeval hevestů ghestact. *Snellaert heeft al de gissing geopperd dat het* hevet u *wezen moet.* 420 bis. 421 datmen. 423 tesipoen. 424 ghewoen. 427 segge dodestu, *S* doeďstů] doestu. 428 ere] te deser. *Gautier* II, 178 *ante diem; vgl. Rb. glossar.* 429 weerstu.

Want du hads beheten desen,
Dat hi meester soude wesen
Vander werelt tenen gader.
Owi! coninc, lieve vader!
Waer sal varen die griexe scare,
Di metti es comen hare?
Wi en moghen keren niet te lande,
Want si testoort sijn met brande
Ende algader sonder lijfnere.
Hoe sullen wi ons setten ter were
Ende sonder di den strijt bestaen?
Ens nieman werdech sonder waen,
Noch en ware ooc up al die eerde,
Dat hi na di coninc weerde."
XVa 1. Die aventure hoorde dat,
Daer soe up die eerde sat.
Soe helt in die hant een wiel.
Alset keerde, een man viel,
Ende een ander man waert here,
Die derde rike ie lanc so mere,
Die vierde was al uut keytijf
Ende bleef onsalich al sijn lijf.
Soe was blint, want soe en sach
Niet, wie hi was die onder lach,
No wien soe maecte here.
Dat es hare doen emmermere.
Soe stont up ende bespotte die Grieken,
Die sere claegheden haren sieken,
Ende soe green met haren monde
Soetelike ter selver stonde.
Soe scoutse dat si waren vervaert
Ende sprac aldus ten Grieken waert:
»Der liede gheclach es wel dul
Ende groter onweticheiden vul,
Dat si mi dus sere moeien.
Mi maechs te rechte vernoien,
Dat elc moet volghen siere nature,
Sonder allene die aventure.
Die liede ontseghen mi mijn recht.

432 meister. 435 die *ontbreekt*. 439 alle gader. 440 solen. 442 ens] eñ werdich. 446 soe] hi. 447 heilt. 453 want *S*] wan. 454 we. 455 noch wein heirre. 456 eer emmermeer. 458 di claegden eren seken. 461 schout si verveert: wert. 463 lide geclachte. 465 moien. 466 vernoien *S*] wern. 468 alliene. 469 lijde onsegen.

Alsic make here den cnecht,
Dan gheven si mi groten lof;
Als ickene werpe weder of
Van der eren, dare icken brochte,
Dan sceldsi mi, alse of ic mochte
Sijn ghestade bi miere nature.
So en ware mijn name niet aventure,
Mochte ic altoos ghestade bliven.
Het es onrecht dat si driven;
Bedi ic moet sijn onghestade
XVa 2. Ende nu doen vrome ende nu doen scade
Ende nu doen riden, ende nu doen beten,
Sal ic aventure heten."
  Doe sweech soe ter selver stont,
Entie coninc roerde sinen mont
Ende begonde ademen doch,
Maer evel hadde hi binnen noch.
Hi slouch up sine oghen beide
Ende sprac met groter serecheide:
»Bedi hebbic dit ongheval,
Dat mi die coninc Daris sal
Sonder were moghen slaen
Die hier bi es, sonder waen,
Ende et staet mi harde onsiene,
En moghen niet fisiciene
Mi ghehelpen in corten tiden:
Mijn viant en sal niet biden,
Hi en sal om mijn ongheval
Blide sijn ende vanghent al
Ende slaen mi mine ridders of.
Maer weet god! ic sal sonder lof
Ende sonder ere verslaghen werden
Ende ooc ligghen up der erden
Onbegraven ende bloot
Ende bliven in ellenden doot.
Nochtan mocht also wesen
Dat mi fisiciene mochten ghenesen,
So woudic gheerne bi rade werken.
Ic secht ooc ridders ende clerken

470 knecht. 472 ic eam werpe S] werpen. 473 ic een. 474 scheilden si mi oft als ic. 476 *lees* En ware mine name aventure? 479 bedi S] beide. 480 vroem. 486 mer van binnen. 487 sijn oygen. 488 ende] en. 489 bedie groʃe ongeval. 491 wer. 493 steet onsein. 494 Eñ en fisisein. 496 Eñ mijn. 499 mijn. 500 mer wet. 501 eer. 502 ligghen S] ligen. 506 fisicine. 507 wirken. 508 segt.

Dat ic vechten meer beghere
Jeghen Darise ende sijn here,
Dan ic nu doe te desen stonden
Van minen live die ghesonde;
Want al bem ic siec al noch,
XVb 1. Mochtic bi minen live doch
Ene corte wile ghestaen,
Daris mochte sonder waen
Met sinen lieden vlien ander weghen,
Ende Grieken souder vechten jeghen.
Mettien sweech die coninc stille
Die heren ontsaghen, dat hi wille
Ende hi ooc int herte dochte,
Dat sijn evel meeren mochte.
Philip hiet sijn fisicien.
Alse hi dorine hadde besien,
Ghelovede hi dat hi soude wesen
Binnen drien daghen al ghenesen.
Hem sende een paer letteren doe
Sijn riddere Parmenio.
Hi was ghevaren een deel bat voort
Tote Yssoen, der vaster poort;
Hi screef dat hi hem soude vorsien
Van Pilippe, sinen fisicien,
Want hine vergheven soude.
Hem ware ghelooft met groten goude
Dat hi soude hebben sekerlike
Daris suster in huwelike.
Hier af hadde de coninc vaer
Ende twivelde oft ware waer,
Bedi hem gaffene up trouwe groot
Philip, sijn vader, eer hi bleef doot.
Tien derden daghe brachti poisoen,
Daer hi hem met waende doen

509 beger. 510 heer. 512 ghesonden. 513 bin. 514 al doch. *Gaut.* II, 215 *segt: nam licet aeger adhuc si saltem stare meorum ante aciem potero cursu fugitiva rapaci terga dabunt Persae, Danaique sequentur ovantes. Misschien is daarom* lieden *in plaats van* live *te lezen.* 515 een korte. 518 souder *staat in het hs., zooals Snellaert vermoedt had. Het latijn is zóó echter slecht teruggegeven. Eer ik het hs. gezien had, giste ik* volghen sonder v. 519 sueech. 521 eñ dat. 522 meeren. 527 seinde. 528 ridder. 531 versein: fisicein. 533 want] dat. *De geheele plaats kan ook op andere manier in wanorde geraakt zijn* (*b. v.* 533 *tot het volgende en in* 534 ware hem); *maar de voorgenomen verandering schijnt mij het eenvoudigste.* 537 di. 539 bedi S] beide trůwe. 540 Philip *zal men wel schrappen moeten.* 541 poison.

Ghenesen ende dat evel vlien,
Ende hiet hem drinken uut mettien.
Blodelike dranc hijt uut,
XVb 2. Maer teerst toochdi hem tsaluut
Min no meer dan recht also,
Alst hem seinde Permenio.
Ende talre eerst dat hijt besach,
Wat daer inne bescreven lach,
En achte hi een twint niet das,
Alse die onsculdech was.
Hi antwoorde hem metter vaert:
»Coninc, en wes niet vervaert,
Laet hier af dijn sorghen sinken
Ende wille dit poisoen uut drinken.
Alst dine aderen hebben ontfaen,
So machet di in staden staen.
Die mi belooch, her Alexander,
Die heeft u liever, dan een ander,
Of hi en ghetrouwet mi niet van desen,
Dattu moghes bi mi ghesen,
Of hem ware lief dine scade,
So dattu gheneses spade.
Want wie so onsculdeghen man
Verradenesse tijet an,
Des sijt seker ende ghewes,
Dat hi een verrader es.
Want wie so gherne quaetheit doet,
Hi waent dat nieman en si goet.
Aldus vallet dat hi snevet,
Die gheens quaets verdient en hevet,
Ende die quaet hevet ghedaen
Laet men dicke quite gaen."
Doe hi seide dese dinc,
Gheboot hi mede den coninc
Dat hi hem niet en soude ontsien.
Dat poisoen ghinc nederwaert mettien,
Ende die coninc hi ghenas,
Teerst dat binden aderen was.
XVIa 1. Te voren was hi onghedaen;

543 van den coninc vlein. 544 vyt drinken. 545 vyt: saluyt. 546 mer tierst toende hi. 547 noch. 549 talder eerste. 551 twijnt. 552 onschuldich. 553 antwerde. 556 wils pusoen. 557 dijn. 558 macht. 561 oft hine en getrůwt. 563 ofte . waer dijn. 565 want so wie enen onschuldigen. 566 ene verraedenisse. 568 verreder. 575 dicwile quijt. 577 hem] he ontsein. 578 poison gheinc. 580 teersten dat binnen den.

Sine varwe quam hem weder saen.
Die heren waren alle blide,
Ende quamen besien te stride
Philip, diene hadde ghenesen,
Dies si blide mochten wesen.
Des anderen daghes metter sonnen,
Doe die nacht was ontronnen,
Sat hi up sijn snelle wreen,
Hiet Bucifal, der bester een,
Dat men wiste in eneghen tide.
Hi maecte al sine liede blide
Ende dankes sinen goden saen
Dat hi cracht hadde ontfaen.
Daerna dedi die borghe slechten,
Die jeghen hem wilden vechten,
Ende voer van Tarchen te Yssoen waert,
Dat wel met ketenen was bewaert.
Daer quam hem jeghen Permenio,
Die sijns was harde vro,
Ende gheledene in die poort,
Die van den poorters was ghestoort.
Die heren vraechden hem tien tiden,
Weder hi woude daer ontbiden
Darise ende sine ghewelt,
So voorder soeken up dat velt.
Doe seidi, tware beter vele
Striden in die nauwe kele
Tusschen die roetsen, want si seiden
Het ware al eens daer van hem beiden.
Permenio sprac dat hem dochte,
Datmen daer bat belopen mochte
Darise ende sine ghewelt,
XVIa 2. Dan buten up dat breede velt.
Narbasines, die openbare
In allen doene was moordenare
Ende groot here van Oscanie
Seinde onder Alexanders paertie
Een paer litteren tote Cicines,

584 besein the. 588 doen hi den nacht was ontrunnen. 590 bucifael. 591 eengen tyde. 592 alle sijne lude. 595 burgc 597 tot ysson. 598 wale bewart. 599 iegen hem. 601 geleidene. 603 tien] teinen; *Gaut.* 262: *quaeritur hic.* 604 wer ontbieden. 606 sueken. 607 het were beter veil. 608 keel. 609 roetschin. 610 were alleins. 613 sijn. 614 dan] daer breide. 615 openbaer. 616 doen mordenaer. 619 eñ par.

Die Alexanders ridder es,
Al te Yssoen in de stede.
Hi ontboot hem Daris vrede,
Woudi Alexander nemen dleven
Ofte enechsins vergheven.
Waert dat hijt volbringhen woude
Beide van selver ende van goude
Souden si hebben haren wille.
Cicenes liet ligghen stille
Dat paer litteren, dat hem quam,
So dat die coninc vernam.
Al en hadde hi ghenen ghere,
Te dodene sinen gherechten here,
Nochtan so was in den stonden
Dat paer litteren over hem vonden
Ende was daer omme doot.
Dat was onrecht haerde groot.
 Mettien quamen al te hant
Ridderen uut Griekenlant,
Timodes ende sine neven,
Die uten lande waren verdreven,
Tote Darise omme sout
Ende ooc mede om behout.
Si raden Darise, of hi woude,
Dat hi weder keren soude
XVI*b* 1. Met sinen here ten pleinen lande;
Ende oft hem dochte wesen scande,
So rieden hem die Grieken dat,
Dat hi soude half sinen scat
Weder senden ende half sine liede,
Bedi, ocht also ghesiede,
Dat si deen helt verloren al —
Of god wille, dat niet sijn en sal! —
Dat Darise volcs te vullen bleve,
Daer hi di Grieken mede verdreve.
Want het es.... al durenture
Eens conincs goet ende aventure
Te settene algader up enen dach.

621 alto. 622 enboet. 623 nema. 626 silver. 627 eeren; *lees* soude hi — sinen? 628 lighen. 629 par een. 632 doene. 634 par eem. 635 dar gedoet. 638 ridders; *dan volgt een* y *met stipjes daaronder, maar niets dat* ·II· *voorstellen zal.* 640 uyten. 641 om tsout. 643 si] te of] dat. 645 her te. 646 eñ eem důchte. 648 sijne. 651 den. 652 oft wilt. 654 Grieken *ontbreekt.* 655 vrese al dorenture; *Gaut.* 284: *non mediocris enim furor est; lees* ries? 657 the.

Dit es die raet, die sere wach
Den ridders, die daer hoorden toe.
Si rieden haren here doe
Dat hi die Grieken doden dade,
Dat ware die loon van sulken rade.
Want si wouden dat gheloven,
Dat si den scat wouden roven
Ende met penninghen versoenen
Jeghen Alexandere, den coenen.
Maer Daris was een soete man.
Hi antwoorde den heren dan:
(Sijn herte twivelde dies si seghen)
»Neen, ghi heren, doet enweghe!
Ic bem die ghone, dies niet enbestaet,
Dat ic wille dat men verslaet
Goede riddere ende coene
Die te minen pauwelioene
Comen ghevaren omme sout.
Ic bem van daghen nu so out,
Het ware lachter dedic dat."
XVI*b* 2. Dus bleven si quite daer ter stat.
Maer niet en woudi weder keren,
Want hi scaemde hem der onneren.
Doch sendi weder dat meeste goet
Van sinen scatte metter spoet
Tote Damas in die stede.
Maer na sijnre voorders sede
Helt hi daer wijf ende kindere
Beide meerre ende mindere.
Seker so was Daris dies,
Waert sijn win ofte verlies,
Dat men te wighe soude gaen,
Teerst datmen saghe die sonne up staen.
Hi clam up enen beerch groene
Te midden onder die pauwelioene,
Daer een lauwerboom up stont
Wel ghewassen ende ront.
Ooc so es ghedaen sijn nature,

659 tho. 660 heer. 662 weer solken. 664 scat *ontbreekt*. 668 er antwerde. 669 dies si seghen] van den seghe. 670 neen sprac hi. 671 bin die gheen des. 674 tho paulioene. 675 om. 676 bin. 677 were. 679 woude. 680 eem onneren, *S* oneeren] onheeren. 681 seinde hi. 684 voorder *Verwijs*] vroeder. 685 heilt kinder: minder. 687 des. 688 wert oft verles. 690 tiersten sege. 691 berch. 692 ter middelt. 693 stoent.

Al vrore deerde durenture,
Weder dat es heet of cout,
Dat hi altoos sine lover behout.
Ooc stont daer menich blomekijn,
Enter luchter siden sijn
Liep ene riviere over tsant,
Het was die scoonste diemen vant.
Hier stont Daris ende besach
Al dat volc, dat onder hem lach.
So goetlijc was hi ghedaen,
Dat men hem sonder waen,
Gheerne soude wesen vrient,
Al en haddijs anders niet verdient.
Hi hiet dat volc sceden te voren
Ende sine tale horen.
XVIIa 1. »Edele heren van Perci,
Die beste wigande sijdi
Van der werelt uutvercoren.
Ghi sijt van den goden gheboren
Ende van den ouden Beluse comen.
Dat es noch wale cont u somen.
Hi verdiende in die eertsce weelde,
Dat na hem dat eerste beelde
Was ghemaect, dat ie ghewas.
Daerbi so verdiendi das,
Dat hi eerst van eertrike
Was ghevoert te hemelrike.
Ghi heren en sijt niet vervaert.
Dit orloghe en es niet waert,
Datment heet eneghen wijch.
Want die cnecht die wille prijch
Houden jeghen sinen here,
Mi dunct dat hi verwoet es sere.
Et en es gheen strijt, maer het es wrake,
Also als ghevalt die sake,
Dat die here sinen cnecht
Blouwet ende voeret na sijn recht
Ende sijns selfs lant bescermt.
Ic wane die keytijf niene ghehermt,

696 vrore *S* (*of* vorsc)] voerre sij. 699 stoende. 701 een riveir. 704 eem. 705 goedlijc. 706 eem. 711 edel. 712 wigante dio sytdij. 713 uytverc. 716 wael. 717 ertsche welde. 718 ierste. 719 ye. 721 ierst. 722 was *S*] wat. 723 verveert: wert. 725 heit enech. 726 knecht *Verwijs*] knechte wille *V*] willen. 729 mer. 730 gevelt. 731 knecht. 732 bluwet voert. 734 niene *V*] mene gehermet.

Die quade bastaert, om die dinc,
Dat hi worden es coninc,
Hi waent werden sekerlike
Here van al eertrike.
Dat riet hem die jonghe joghet.
Ic wane ghi wel merken moghet,
Dat hi onversien ende sonder raet
Alrande dinc dicke bestaet.
Hem ware liever, ware hi doot,
Dan hi hem up gheve door di noot.
XVIIa 2. Al nu so es hi hopeloos,
Dat hi so meneghen man verloos
Jeghen Mennoene up die Granike,
Daer menech man bleef jammerlike.
Wach arme! dat quade cnechte
Houden wanen hare ghevechte,
Die alleweghe aerm waren ende keytijf,
Jeghen heren, die al hare lijf
Hebben ghehat wensche ghewout
Ende dient selver ende gout.
Alexander, hoe gheerne ic wiste
Bi wat duvele, of bi wat liste
Du winnen waens dat conincrike.
Dat Cyrus wan gheweldelike,
Die tlant van Lidien verwan,
Ende Cresus den riken man,
Die die rijcste was te voren,
Die noch ie was gheboren,
Ende Baltasar van Babilone
Ende daertoe alre heren crone,
Die tien tiden coninc waren.
Al es hi te hemele ghevaren,
Noch hebbic sine aventure
Ende sijn gheluc al durenture.
Noch segghic ene ander sake,

736 es worden. 739 reet. 740 wane] waen dat. 741 hi *ontbreekt; Gaut.* 325: *et casus ruit improvisus in omnes.* 742 alre hande dinche dicwile. 743 eem weer liever weer. 744 eem. 745 Ende al es hi (*S* essi)] eest hoeffen loes. 746 menigen. 747 grannike. 749 knechte. 750 eer gerechte; *Gaut.* 341: *in dominos... audent.* 752 alle eer. 753 winschen. 754 ende mi dient. 755 woe. 756 duvel oft listen. 757 du winnen waens *S*] winnen weens conincrike *S*] coninr. *Misschien is ook het voorafgaande vers te lezen* bi wat duv. du of liste *en deze naar het hs..* 758 geweildenclike. *Gaut.* 343: *Cyri imperio; lees* was? 760 ende *ontbreekt.* 764 daer tho alder. 765 tho dein tijden. 766 hemel. 769 segic een.

Dies ghij moghet sijn te ghemake:
Wi sijn van dier giganten gheslachte,
Die alle waren van groter crachte
Entie dien toren van Babilone,
Die noch es hoghe ende scone,
Eerstwerf van teghelen wrochten,
Entie jeghen die gode vochten.
Bedi bidde ic u, dat ghi doet
Uwe voorders in uwen moet
XVIIb 1. Ende dat ghi doet al sulke were,
Dat ghijs lof hebt ende ere.
Sal een keytijf, een incomelinc
Ooc verdriven uwen coninc
Ende houden uwer voorders erven,
Al sult ghiere ooc om sterven?
Alst so ghevalt — dat niet en sal,
Of god wille ende goet gheval —
Dat iemen vlie den griexen cnechten —
Of ghi dor mi en willet vechten —
Hi peise doch om sijn wijf
Ende om sine kinde, ende tlijf
Verliesen sullen in den strijt;
Ende dan so eest vechtens tijt.
Nochtan weet ic wale alleweghe
Dat wi sullen hebben den seghe.
Want ic in minen drome sach,
Daer ic up minen bedde lach,
Bernen die griexe pauwelioene
Ende den keytijf dulcoene
Ghecleet na babiloonsce wise.
Hi voer in die poort van prise,
Daerna brochtmenne mi ghevaen.
Doe verghinc mijn droom wel saen.
Wat hulpt dat ic u vele seide?
Ic sweert u bi die gotlicheide
Vander sonnen, di wi u wisen,
Die wi bi orlove laten risen

771 wi *S*] wie gyganten. 772 cracht. 773 toern. 775 ierst werf van tijgelen. 776 goeden. 778 u vorders eñ uwen. 780 lof hebt] hebt lof. 783 vorder. 784 Oec sultgier al om. 785 gevelt. 786 wilt. 787 ymen knechten. 788 oft niet en. 789 pieso. 790 kinden ende om sijn lijf. 791 Dat hi veliesen (*S* verliesen) sal in den strijt; *Gaut.* 360 *volgg.: si mihi, si patriae, si civibus arma negatis, uxores saltem ac nati, quos hostica clades obteret in castris moveant in bella reverti.* 794 solen. 797 pau-lione. 799 babylonsche. 800 vore. 801 brachtmen. 803 veil. 804 swert bi gotligheide.

Int einde van onsen conincrike:
Die vlien, sullen ewelike
Verdreven wesen van den lande,
Ghelijc dat waren onse viande."
XVII*b* 2. Doe hi stoet in dese tale,
Quam ghelopen in den dale
Een messenghier met eenre mare,
Ende seide dat Alexander ware
Ghevloen ende there ghinge faelgen
Over berch ende buscaelgen
Ende ter seewaert ware ghevloen.
Hi was so blide, hine wiste wat doen
Van vrouden, doe hi hoorde die tale.
Over berch ende over dale
Ende over bosch ende over stene
Ghinc dat volc vlien al ghemene
Algader dien dach ende die nacht, —
Dies waren si qualijc bedacht —
Om dat sien sullen achter lopen;
Dat si sere sullen becopen.
Want Alexander en hadde vrucht,
Dan om dies conincs Daris vlucht.
Al hadde hi den core also,
Weder hi liever hadde dat hi vlo
Ende hi verwonne in sulker wijs,
So dat hi soude hebben den prijs
Ende al werende tlijf verliesen,
Hi en soude wat weten kiesen,
Want hi soude hem emmermere
Daerna scamen der onnere.
Also na waren si nu comen,
Daris scaren, dat si vernomen
Waren in die diepe dale.
Men mochte si bekennen wale
XVIII*a* 1. Bi dien blikene van den goude,
Entie stuvinghe van der moude
Verdonkerde dier sonnen ganc,

808 ewenklike. 811 stoent. 813 messelgier. 814 waer. 815 gevluwen eñ ghinc dalen; *z. de aanteekening.* 816 buschalen. 817 eñ hij ter zewert weer. 818 wist. 819 vreuden. 821 bosch] berch. 822 folc. 824 qualec. 825 si solen. 826 seer solen. 827 geen vrucht. 829 had. 831 hi] hine. 833 eer lijf; al *moet men denkelijk schrappen.* 834 hine en. 835 ommermeer. 836 van der oneer. 838 vernomen *S*] vernamen. 839 waren] varen; *Gaut.* 388: *iam chaldaea cohors .... proditur excubiis.* 841 bliken. 843 verdunkerde opganc.

Dat avont sceen sonder wanc.
Up enen toren liep een seriant.
Hi riep in Yssoen al te hant
Dat Daris quame ende al sijn here
Ende men vaste vinghe ter were.
Cume gheloofdet Alexander,
Dies blider was dan een ander
Ende sere langhde na den wighe.
Hi riep: »wapent u te prighe!"
Hi was die eerste die uut trac
Ende ooc die den eersten stac.
Hem volchde menech scone serjant,
Helm up hovet, scacht in die hant.
Nu laet sien, wat sullen doen,
Die men seide dat si waren ghevloen.
Doe tfolc sach dat si dare waren,
Alexander ende sine scaren,
Wel ghewapent vor sijn oghen,
Doe wisten si wel, si waren bedroghen.
Men riep daer helpe! in menegher tale;
Men mochtes niet verstaen wale.
Daris scaerde anderwaert dat here
Ende sette tfolc ter were.
Hi hadde in sinen sin ghedacht —
Ooc mochte hijt hebben volbracht —
Dat hi die Grieken voren ende bachten
Soude hebben beringht met crachten.
Hadde hijt ghedaen, het ware hem goet.
XVIIIa 2. Maer daventure, die emmer doet
Den starken breken, den cranken staen,
Die en liets hem niet anegaen.
Dus stoeden die Grieken wel ghescaert
Up enen berch al onververvaert:
Alexander sette hem ter were
Vore algader tander here
Ene scare van lieden te voet,
Die ten wapen waren goet.
Sijn here was in tween ghescaert.

844 auent. 846 yson. 847 queme her: wer. 848 veinc te. 849 gelůfde. 850 des. 853 uyt. 855 menich schoen. 856 hoet scacht *S*] schat. 857 wat si solen. 858 dat *ontbreekt*. 859 daer. 860 ende] in die. 861 wale. 862 wael. 863 meinger. 864 mochts. 865 her: wer. 868 mocht; *lees* of hijt mochte hebben? 869 vor en achten. 871 hedde weer eem. 872 ummer. 874 ontgaen. 875 stoenden. 877 satte eem ter wer: her. 878 alle gader. 879 een schare luden. 881 her in twe geschart.

Die rechter side die bewaert
Nichanor, Permenions sone,
Die alre eren was ghewone.
Hector sijn broeder was daer mede,
En Tholomeus, die wonder dede,
Meleager ende Perdicas
Clitus ende ooc Amictas.
Dit waren riddere al van prise;
Elc na conincstavels wise
Van ere paertien leitsman.
Ane die luchter side daeran
Was leitsman Permenio,
Die der orloghen was wel vro.
Ende an die selve side so was
Sijn sone, mijnher Philotas,
Craterus ende Antigonus,
Cenus ende Eumenius.
Alexander, die coene was ende blide,
Hi was in die ander side
Met enen helm van goude root,
Sijn spere staerc ende groot
XVIII*b* 1. Ende wel ghewapent over al,
Ende hi sat up sijn Bucifal.
An di side hielt bi hem doe
Alre naest Eufestio,
Die die scoonste was als te voren
Ende sijn gheselle uut vercoren.
Vore tfolc voer Alexander die fiere
Blakende met sijnre baniere.
Den hoghen lieden bat hi sere
Te vechtene door der werelt ere.
Hi makede sinen lieden moet;
Den vrecken man ghelooidi goet
Eighinen lieden gheloofde hi
Dat hise soude maken vri,
Die traghe wincti metten vingheren
Ende hietse werpen met den slingheren.
Hi sprac: »hoort an nu dese tale

882 rechte bewart. 884 gewoen. 887 meleagar. 889 riddere al] alle ridder. 891 cirrc partien elc. 894 wael. 895 aen. 896 soen mij her. 897 cratherus. 898 cenos. 899 eñ al. *Deze en de volgende regel wellicht* Al. was in dander side, die coene was ende blide. 902 sper was starc, *z. de aanteekening.* 903 wael. 905 aen. 906 alder naest eufecioe. 907 schoenste. 908 gesellen. 909 vur fier. 912 dorch. 915 eigen. 916 hi si. 917 tragen. 918 hiet si. 919 an nu] na mi.

Eer ghi gaet vanden berge te dale:
»Edele heren, nu sijt coene!
Heden hebdijs wel te doene;
Gi sult alt volc van eertrike
Dwinghen saen wel cortelike.
Siet hier den dach, daer u up sal
Die aventure ghelden al
Den seghe, dien si u behiet.
Dit goet es uwe, en twivelt niet.
Dat toochde soe u wale te voren,
Doe soe u Teben liet te storen,
Ende ghi Athenen haddet so vervaert,
Dat het al u eighen waert.
Siedi nu dese liede staen?
Sij sijn als wive al ghedaen,
Si blicken van goude so sere,
XVIII*b* 2. Si hebben hope vele mere
Omme roof, dan om verwinnen.
Men salt hem wale doen bekinnen
Dat onse sweert gout biten ontwee.
Si connen dreighen ende nemmee,
Si sijn der weelden so ghewone,
Dat si en durren ghene soene
Houden jeghen di scaerpe swaerde.
Noopt mense enewerf metter gaerde
In den rugghe of in den buuc,
Over busch ende over struuc
Sullen si vlien met alre cracht.
Daer sal men merken uwe macht,
Ende of ghi mint mi haerde,
Daermen breect die plompe swaerde,
Daermen scoort die buckelaren,
Daer sal ic wel besien die scaren,
Die mi van herten goedes onnen.
Verwint tfolc, het es verwonnen!

921 edel. *Feitelijk staat er eene groote roode* O, *maar er is eene kleine* e *over geschreven.* 922 wael. 923 alt] dat; *Gaut.* 451: *totus orbis.* 924 wael. 925 heer daer *S*] der. 926 vergelden. 927 dien *S*] den. 928 eñ twifelt. 929 toochde] tonet wael. 931 hadt. 932 u eigen *Verdam*, *Tekstcritiek*, *bl.* 2 *volg.*] veigen. 934 sijn *S*] sijnt alle. 935 so *te schrappen?* 936 hoep veil meer. 937 om roef. 938 hun doen bekennen. 939 swort wael entwe. 940 kunen nummee. 944 noopt (*Verdam t. a. pl.*, *bl.* 83 nopt)] nopte. 945 ruche. 946 busch ende over struuc *Verd. t. a. pl.*, *bl.* 83] buysch eñ ouer ruc. 947 solen alder. 949 *S* *vf*, *ontbreekt.* 950 brict. 951 schoert bokelaren. 952 wael scharen. 954 goeds.

Di sijns viants leven spaert,
Hi heeft sijns selves lijf onwaert.
In striden salmen nieman sparen,
En si of si verwonnen waren.
Godsat hebbe die traghe hant!
Die blode vecht alse een wigant,
Als hi niet en mach ontvlien,
Dan sal den coenen niet ghescien.
  Die van Percen hebben dicken
Die Grieken gheslaghen tsticken
Ende ooc menich onrecht ghedaen,
Bede vercocht ende ghevaen.
Dunket u wesen ghenoech —
Neent, het es groot onghevoech —
XIXa 1. Dattie kindere dat becopen,
Dat hare voorders hebben belopen?
Al die liede sonder waen,
Sullent becopen, die hier staen,
Dat onrecht dat up Europen
Dicwile es belopen.
Media ende Daris, die hier staet,
Sullen becopen Cerces daet,
Die Grieken groten toren dede.
Dat sullen wi wreken hier ter stede
Up meer volcs, dan ghi hier siet;
Want dus vele en ghenoeghet mi niet.
Vecht alse ic doe omme prijch,
Deelt met mi den starken wijch!
Ic lat u tgoet bliven allene,
Want ic en wille dinc enghene,
Dan den name van dier daet."
Dit sprac hi, ende metter vaert
Noopti Bucifalle met sporen.
Het lichte hem achter ende voren,
Entie scaren begonden naken,
So dat si hem onderstaken.
Maer eer ic telle van iemans cracht
Wie daer vlo, ocht wie daer vacht,
Sal ic u wijs maken das,

957 *lees* stride? 958 oft. 960 als een gygant. 961 entvlien. 963 percien ducken. 964 te stucken. 966 beide. 970 eere. 971 alle. 972 solent. 574 *lees* dicke wilen? 975 modes; *Gaut.* 481: *Media cum Dario.* 977 toren (S lachter) *ontbreekt* deden. 978 solen wreken wi steden. 981 om. 984 dinche. 987 metten. 989 eñ di scharen *en zoo dikwijls* begonsten. 991 emans.

Hoe Daris scilt ghetekent was.
Daris wapen waren goet.
Maer dat an den scilde stoet,
Dat was een hystorie lanc.
Diet horen wille, hebbe danc.
Sijn scilt hinc an enen waghen,
Want gheen man en mochten draghen,
Hi was goudijn goet ter curen,
XIXa 2. Hi hadde seven coverturen;
Gedeelt was hi in drien quartieren.
Boven stonden in haerre manieren
Daris voorders haerde scone
Die gygante van Babilone,
Ende hoe Memroet die gygant
Dat in sinen rade vant,
Datmen enen toren soude maken,
Die toten hemel soude gheraken,
Om dat die luvie daer naer
Nemmermeer en dede vaer.
Also stont dare Chams gheslachte,
Hoet daer den hoghen toren wrachte.
Doe en wout god niet ghedoghen
Ende quam sine cracht daer toghen
Ende verkeerde hare sprake.
Om aldusghedane sake
Bleef di toren te makene voort.
Daeraf so comt nu die poort,
Die es gheheten Babilone.
Al dit stont bescreven scone
Int overste quartier van den scilde,
Also alst die here wilde.
In dat ander so stont mee,
Hoe die coninc van Caldee
Nabugodonosor die rike
Met groten here gheweldelike
Te Jherusalem weert voer voren,
Ende hoe hi daer brac meneghen toren,

994 schilt getiekent. 996 mer, *lees* twerc? aen den schilde. 999 schilt heinc. 1001 gulden. 1003 gedeilt drie. 1004 stoenden eerre. 1005 schoen. 1007 Memfroet; *de uitgaven van de Alexandreis hebben gedeeltelijk* Memrot. 1010 totden. 1011 om die diluvie. 1012 nummermeer. 1013 daer cayms; *vgl. Rb.* 1371 *volgg.* 1014 We dat daer den hogen wrachte. 1017 eer. 1019 maken. 1020 so comt] stont. 1022 schoen. 1023 schilde. 1025 int ander stoent. 1026 hoe] we. 1028 her geweldenl. 1029 voer *ontbreekt.* 1030 we meingen.

Ende hoe die coninc vacht den seghe
Jeghen die Joden alleweghe.
Daer stont bescreven, hoe dat was
Ghevanghen die coninc Cedecias
Ende ooc mede daer met hem
Al tfolc van Jherusalem,
XIX*b* 1. Entie coninc ooc gheblint
Ende in den kerkere ghesint.
Sijn twee kinder waren met lede
Vor sijn oghen onthovet bede,
Ende goods kerke entie mure
Ende al die huus gheslicht aldure.
Ende ooc nam hi ons heren vate
Ende voerde se siere strate
Ende diender sine afgode mede,
Daer hi groot quaet ane dede.
Cedecias verloos die crone
Ende bleef ghevaen in Babilone
Ende die Joeden mede aldaer
Al durenture seventich jaer.
Nochtan liet hi te scrivene bliven
Een hystorie, die ic sal scriven,
Hoe Nabugodonosor lach
In sinen drome ende sach
Een beelde groot vore hem staen,
Dat wonderlike was ghedaen:
Sijn hovet was goudijn root,
Entie scouderen entie aerme groot
Waren selverijn al claer;
Die buuc was coperijn, dats waer,
Yserijn waren sine been
Dat en es loghene engheen;
Van eerden waren die voete sijn
Ende ghemanc ooc yserijn.
Dus sach die coninc al te hant,
Hoedane wijs dat sonder hant
Een keselkijn ghehouwen waert
Ute enen berghe, dat metter vaert

1031 we, *evenzoo* 1033. 1034 cedicias. 1037 geblijnt. 1038 kerker. 1039 twe. 1040 enthovet. 1041 entie *S*] intie. 1042 gheslicht *S*] gesticht. 1045 sijn. 1046 aen. 1047 cedicias. 1051 scriven. 1053 hoe] we *e. z. dikw.* 1054 droem. 1055 beilde vor eem. 1057 gulden. 1058 in die arme. 1059 silveren alle. 1060 coperen. 1061 yseren bein: engein. 1064 silverijn; *vgl. Rb.* 16327. 1067 keysselken gehouden; *Rb.* 16328: *du saeghs . . . . . van enen berghe enen steen ghehouwen.*

Gheent beelde an sinen voet smeet.
Het vel ter neder al ghereet
XIXb2. Ende vaert te nieute alse ghestof.
Danieel hi spreect hier of,
Want hi bediede desen droom:
»Coninc", sprac hi, »nu nemet goom!
Dat beelde betekent di;
Du bes selve, coninc vri,
Dat guldijn beelde, dat du saghes,
Daer du in dinen drome laghes.
Die selverin scouderen metten aermen
Bediet dat dijn rike sal aermen
Ende cranken van ghewoude,
Also vele alst selver es beneden goude.
Ooc salt sijn ghedeelt in tween,
Dat en es loghene engheen;
Het sullen hebben die Persiene
Ende ooc mede die Mediene.
Die buuc, die coperijn was al,
Dat es dat in Grieken sal
Een coninc werden ende sal verslaen
Percen ende Meden ent rike ontfaen.
Die been van ysere bediet
Dat roomsce rike ende anders niet;
Gheliker wijs dat yser verwint
Alle spise die men vint,
So sal verwinnen troomsce rike
Al dat volc van eertrike.
Dat die voete waren van eerden
Betekent dat daerna sal weerden
Die werelt quaet ende onghetrouwe.
Daerna sal ene vrouwe
Sonder man een kint ontfaen.
Dat bediet sonder waen
XXa1. Dat keselkijn, dat du saghes
In dinen droom, daer du laghes."
Ooc liet hi achter enen droom,
Hoe dat hi sach enen boom,
Nabugodonosor die rike,

1069 beilde aen. 1071 E Eñ vert; *lees* waert? 1072 daneel sprect heer. 1073 bediede. 1076 bist. 1077 gulden. 1079 silveren. 1082 veel; *ik denk dat dit woord wegblijven moet.* 1083 entween. 1085 solen partien. 1086 Mediene] medeen. 1087 coperen. 1090 eñ sal dat rike. 1091 yseren. 1092 roemsche rijc. 1093 geliicher. 1097 waren varen van. 1101 entfaen. 1103 keyselkin.

Ende hoorde van hemelrike
Dat men dien soude houwen uut
Ere stemme roupen over luut,
Ende men die wortele niene soude sniden,
Totien daghe dat seven tiden
Verkeert waren up den boom.
Daniel bediede hem den droom;
Hi seide, dat hi die boom ware,
Om dat hi gode hadde ommare
Ende hi ware so sot,
Dat hi selve waende wesen god.
Bedi so seidi over waer
Dat hi soude seven jaer
Alse een beeste eten al uut
Beide gars ende cruut
Ende in enen osse sijn verkeert,
Totien tiden, dattijs ware gheleert
Dat doch ware een ander god,
Die overal heeft sijn ghebot.
Dit was dien coninc al ghesciet,
Nochtan waest daer bescreven niet.
Sint droech hi weder crone
Ende was coninc in Babilone,
Alsi te voren hadde ghedaen.
Hi dede sinen sone vaen
— — — — — — —
— — — — — — —
Te dien tiden was int rike
Dat hi was beesten ghelike.
XXa 2. Daerna doe hi doot was bleven,
Waert sijn sone daer verheven.
Doe dede hi in corten tiden
Sinen vader ontwee sniden
In clenen stucken al te gader.
Aldus begaedde hi sinen vader
Ende gaf elc stucke enen giere
Ende lietse enweghe vlieghen sciere,
Om dat hi ontsach dat hi verresen

1108 horde. 1109 vyte. 1110 eenne stimme. 1111 niene *S*] mene. 1114 bedide eem. 1116 hi gode] gode hi. 1117 hi selve. 1118 selve *ontbreekt*. 1121 al uut] daer uyt. 1124 tiden *is overbodig* dat hi des were. 1128 en wast. 1135 *de verandering* Die tien tiden was quaet int rike *maakt het verhaal ook niet helder genoeg; ik veronderstel daarom eene leemte van twee verzen; vgl. Rb.* 16600 *vlgg.* 1140 in twe. 1142 begade. 1143 gyre. 1144 leit si enw. vlegen.

Van dode te live soude wesen,
Ende hem dat rike soude ontgaen.
Dat was waerheit sonder waen.
Also nam Nabugodonosor ende,
Om dat hi gode niet en kende.
Aldus ende in deser maniere
.Waren ghemaect die overste quaertiere.
Maer het was om sconincs lachter,
Dat dit was ghelaten achter.
In dien voet ooc van den scilde
Stont bescreven, alse men wilde,
Hoe Daris trike van Meden wan
Met Cyrus, den riken man.
Balthasar sat daer ghescreven,
Die tien tieden coninc was bleven
Van Nabugodonosors gheslachte,
Die luttel up gode achte.
Hi maecte tenen tide feeste —
Aldus leest ment in die geeste —
Mettien vaten diende men hem,
Die Nabugodonosor te Jherusalem
In die heleghe kerke nam.
Daerom was god up hem gram.
XX*b* 1. Daer hi sat met sinen wiven
Ende sine feeste soude driven,
Quam een hant van hemelrike,
Nemmeer en sach men sekerlike.
Soe screef drie woort, ende mettien
En mochte mense meer ghesien.
Maer niemen van sinen lieden
En mocht ghelesen no bedieden.
Doe was ghehaelt Daniel,
Die prophete, ende laest wel.
Dit waren die woort, sijts ghewes:
Mene ..... Tegel ..... Fares.
»Coninc", seide Daniel,
»Ja en weetstu dat selve wel,
Dat dat rike dinen oudervader,
Nabugodonosorre, algader

1146 soude weder wesen. 1147 eem. 1149 einde. 1151 manieren. 1152 quartieren. 1153 mer het was des; *vgl.* 4, 834; 841. 1156 stoent *e. z. dikw.* als men. 1160 *lees* verheven? 1163 to enen. 1165 heem. 1167 heilge. 1168 dar omme eem. 1171 hemelrijc. 1174 mochtmense. 1175 mer. 1176 en] eñ bediden. 1177 gehalt. 1178 last. 1181 seide ooc. 1182 westu. 1183 *en* 84 dat dat rike algader | Nabugodonosor dinen oudervader.

God gaf, ende hijs niet en kinde.
Daerom waert hi ghelijc den rinde
Seven jaer al ommetrent.
Dit heefstu selve wel bekent.
Nochtan en scuwestu ghene sonden
Dore eneghe dinc in allen stonden.
Ooc en woutu niet laten,
Du en does di dienen metten vaten,
Die dijn oudervader nam.
Daeromme es god up di gram
Ende hevet di al dit ghesent,
Daermede du saen sals sijn ghescent.
Mane dat bediet ghetal:
Dijn rike es ghetellet al,
Ende het hevet te vele gouts;
Du sals verliesen dattu houts.
XXb 2. Tegel dat bediet ghewichte:
Du salt dijn goet verliesen lichte.
Fares bediet besceet:
Di sal saen ghescien groot leet:
Lijf ende rike dat sal bede
Van di sceden met groten lede;
Cyrus van Percen ende Daris van Meden
Sullen winnen die stat noch heden."
Dit sprac hi, ende binder nacht
Waert ghevaen met groter cracht
Babylonie, die goede stede,
Ende Baltasar versleghen mede.
Die twee coninghe verwonnense sciere.
Si daden ontleiden die riviere,
Ende nam anderen loop, dan soe plach
Te voren over meneghen dach,
Ende dor die gate van den mure,
Daer twater plach te lopene dure,
Quam ghelopen in met crachte
Tfolc ende wan die poort bi nachte.
Ende Cyrus liet in Babylone
Daris van Meden draghen crone.
Dit en was Daris niet, god weet,

1186 gelyc. 1187 omtrent. 1188 hefstu wale. 1192 metten] met. 1195 geseint: gescheint. 1198 dyn. 1203 bescheit: leit. 1206 leide. 1207 percien. 1208 solen die stat winnen noch. 1209 binnen der. 1213 twe coningen scheir. 1214 daden hun rieuiere. 1216 meingen. 1218 lopen. 1219 in] eñ. 1220 wan *S*] van porte. 1223 *denkelijk* dat *in plaats van* god.

Die jeghen Alexandere street.
Al omtrent den scildes rant
Stont bescreven, hoe di wigant
Cyrus meneghen seghe vacht.
Hi wan Lidien met siere cracht
Ende al die grote rijcheit mede,
Die Cresus hadde in meneghe stede,
Die die alre rijcste was te voren,
Die noch nooit was gheboren.
XXI*a* 1. Nochtan dore al dat hi verwan
So menich lant, so meneghen man,
Die coninghinne Thamaris
Soe en achte niet al dis,
Een moghende wijf ende vermeten,
Ende vrouwe van den Massageten
Ende ooc van der magheden lant,
Dat Amasonien es ghenant.
Soe vinc Cyrus, den edelen deghen,
Ende heeft hem thovet af ghesleghen
Ende waerpt met groten overmoede
In ene cupe vol van bloede.
Soe seide »du begheres strijt;
Al bestuus sat, het es wel tijt."
Aldus was ghene scilt ghedaen,
Als ghi moocht horen ende verstaen.
  Die ander boec neemt hier ende.
Nu hoort van den groten ghenende,
Dat Alexander daer ghesciede
Vore sconincs Daris liede.
  God here, hoe moghen wi blide
Altoos wesen of teneghen tide?
Waerbi moghen wi die werelt minnen,
Daer wi luttel ane moghen winnen,
Enten lesten vinden niet,
Also men dagheliken siet?
Cyrus, die een groot here was,
Also men hier te voren las,

1225 scildes *ontbreekt*. 1226 hoe] wie. 1227 meingen. 1228 wan] van. 1229 rycheit *e. z. dikw.* 1230 meinge *e. z. meer*. 1231 aller. 1236 oec niet. 1237 een] eñ. 1238 eñ was messag. 1239 magden. 1240 Amasonien *S*] amasomen. 1242 heet eem dat huet. 1244 een. 1246 bestues wael. 1247 geen. 1248 moegt. 1249 dat ander nemt einde. 1252 vor des. 1253 wi *ontbreekt*. 1257 ende] en. 1258 dagiliken. 1259 Cyrus *S*] clerus heer. 1260 heer.

Die so menighen prijs ghewan
— — — — — — —
— — — — sine name,
Nochtan bleef hi met groter scame
XXI*a* 2. Van enen cranken wive doot,
Die bi naturen es wel bloot.
Waerom mesdoen wi jeghen gode,
Die dlijf ons leent bi sinen ghebode,
Ende alsi wille, so eest ghedaen
Met ons allen sonder waen?
Elc hoede hem vor der sonden val!
  In dien derden bouc staet al
Van Darise ende Macedo,
Wie so vacht ende wie so vlo.

1262 so bosch lant eñ man. 1263 al oncherlecht sine naem; *z. de aanteekening.* 1264 groten schaem. 1266 wael. 1267 war om. 1268 dlijf ons, *S* ons dl.] on dlijf. 1269 wilt. 1271 eem *e. z. dikw.* 1272 dien derden *S*] dierden boeke. 1274 wer vacht eñ wer vloe.

———

DIE DERDE BOEC.

Eer liet ic die geeste staen,
Daer men te stride soude gaen,
Entie scaren hem onderstaken.
Nu seghic u in waren saken,
Dat die crakinghe van den slaghen
Ende tstriden ende tjaghen
Verdreef tgheluut van den businen,
Dat al niet en dochte schinen.
Daer vloghen so vele scichte
Ende quarele so ghedichte,
Datmen cume ghesach die lucht.
Daer was an beiden siden vrucht.
Die eerste, die ter selver stede
Ane eneghen joeste dede,
Dat was die coene Macedo,
Die van vrese noit en vlo.
Daer hi sach dat menich scilt
Wel verdect met goude hilt,
XXI*b* 1. Ende men van goude doreroot,
Daerinne een drake van kele groot,
Den standaert brochte ghedraghen
Voor Darise up enen waghen,
Daerwaert keerde hi ter vaert
Mettien breidele sijn paert,
Om dat hi woude sonder waen
Talre eerst Darise verslaen;
Hem dochte dat hijs bat verdiende.
Doe quam een van Daris vriende,

1 eer] tiersten; *over deze verandering is in de inleiding gesproken.* 2 tho. 3 en die hem] sich. 9 daer veel schechte. 10 quorele. 13 eerste ioeste die. 14 enege selue dede. 15 coen. 16 die noit vrese en vlo. 19 men] eenen dor roet. 20 draec. 21 brachtmen; *Gaut.* III, 8: *qua formidabile visu aurivomis patulas absorbens faucibus auras igniti Dario praefertur forma draconis.* 24 breidel. 26 ierste.

Die van Surien soudaen was
Ende was gheheten Arethas,
Ende hi hadde an sinen scacht
Enen witten vane, daerin ghewracht
Een lyoen van goude stoet.
Een karbonkel diere ende goet
Was up sinen helm gheset.
Hi es die eerste man, die let
Alexandere mettien spere.
Die coninc sette hem ter were.
Ateras brac sinen scacht;
Maer Alexander reet met cracht
Hem den bokelare ontwee
Up die bulle min no mee,
Die van goude was wel claer.
Die scacht ghinc in over waer
Dor die wapine ter herten toe.
Aretas storte neder doe.
Dat was die ierste, die daer staerf.
Die Grieken riepen menichwaerf:
»Onse es die seghe, onse es die seghe!
Ghi sijt verwonnen, vliet enweghe!"
XXIb2. Clitus en Tholomeus bede
Daden utermaten lede
Die van Percen ende haren scaren.
Tholomeus reet te waren
Dodone van Parten van boven neder,
Datti niet meer upstont weder.
Clitus dede met sinen spere
Utermaten grote were.
Hem quam Ardofilon te ghemoete.
Die een stac anderen onsoete,
Dattie scachte ontwee spronghen.
So sere si te gader dronghen,
Dat si tsockeerden metten peerden,
So dat si vielen up der eerden.
In onmacht waren si alle bede.
Men waende dat si waren versceden.
Clitus was deerste die ontspranc,

31 aen. 32 vaen. 33 leon. 34 dire. 38 satte. 40 mer metter. 41 heem. 42 noch min no. 43 wael. 44 gheinc. 45 waepene. 46 stort. 47 daer] da. 50 ewege. 52 vytterm. 55 van percen; *Gaut.* **III, 33:** ***Parthum Dodonta.*** **56 openstont. 60 stag den anderen. 61 ontwo. 64 so dat] dat. 65 beden. 66 verscheiden. 67 die ierste.**

Met nide hi dat sweert uut swanc
Ende stont over sine voete.
Hi sloech Ardofilone wel onsoete
Thooft van den buke, alse die boude,
Daer hi hem rechten soude.
  Doe quam die here van Babilone,
Die here Macheus, die herde scone
Ende wel gheraect was in den mont;
Hi sloech doot ter selver stont
Enen Griec, die hiet Jolas.
Dat versach daer Philotas.
Metter haest quam hi ghestreken
Ende woude Iolase wreken;
Maer Macheus hi ontreet.
Dat was Philotas haerde leet.
XXII*a* 1. Maer al en mochten si niet ontriden;
Othim slouch hi ontwee die siden.
Dat was in die luchter paertie.
Doe quamen die van Hircanie —
Ende souden Philoten vervaren —
Met vele ridders up hem ghevaren.
Hi nam den meneghen dat leven;
Maer wel na was hiere selve bleven.
Hem quam te helpene Antigonus,
Cenos ende ooc Craterus
Ende Permenio, sijn vader,
Ende dat luchter here algader.
Si braken die Yrconoise scaren.
Antigonus versloech te waren
Feax met sinen scaerpen sweerde.
— — — — — — —
— — — — — — —
Craterus dede grote were.
Daer vele hogher liede toe saghen
Sat een ridder up enen waghen.

69 stoende; *men zou kunnen aan* stoenen *nnl.* steunen *denken; maar* staen over sine voete *is de geijkte spreekwijze*, *en* stont *of* stoet *wordt bij den afschrijver* stoende. 70 aridofolone wel *is vermoedelijk te schrappen.* 71 dat hoet. 73 doen quamen die scharen van Babyloen; van *is door den rubricator met een † op den kant bijgevoegd.* 74 die here *behoort misschien in dezen regel geschrapt te worden* S die, *ontbreekt.* 75 wale. 77 die *te schrappen?* 79 haeste. 80 iolas. 81 mar ontreit. 83 mar alle. 84 Othim] enen; *Gaut.* III, 51 *Othim* (*var. Ochum*); *vgl. de aanteekening* entwe. 86 ierconie. 88 veil; *z. de aanteekening op vers* 84. 89 hi] philotas. 90 veel hi daer. 91 antygonus. 92 oech createrus. 94 her allegader. 100 createrus. 101 lude. 102 sat *De Vries*] dat; *z. de aanteekening.*

Hi doreslouch hem helm ende hooft,
Ende alse hijt hem hadde gheclooft,
Trac hi hem van den waghen neder.
Nemeer en richte hi hem weder.
Die hier versleghen bleef aldus,
Hi was gheheten Anfilocus.
Craterus slouch ter selver stede
Sinen waghenman te doot mede.
Permenio die in ghenen tiden
Die van Percen ne woude vermiden,
Hi dorreet dat here met crachten.
Twee ridders quamen met twee scachten,
Die beide joesten up hem daden;
Maer en mochte hem niet scaden.
Ysamnes was deen gheheten,
Ende eens conincs sone vermeten.
XXIIa 2. Dimus was des anders name.
Maer hi en achtes niet een brame,
So wat si hem moghen doen.
Een ander ridder was ghevloen
Van den Grieken, hiet Orestes,
Die up een roche gheclommen es,
Die voer hi troosten, ende mettien
Heeft hi Ysamnesse versien.
Dor die borste stac hi hem te hant,
Dat hi viel neder in dat sant.
Orestes, die wech was ghevloen,
Dedi die wapen ane doen
Ende mettien trac hi sijn swaert.
Dimuse slouchi ter vaert
Sinen aerm af, dat was waer,
Ende reetene al te stucken daer.
Agilone verslouch hi mede
Ende Elame ter selver stede,
Cirifon ooc mede daerna
Van den lande van Arabia.
Dus vachtmen an die luchter side,
Ende die strijt was herde stide.

130 createrus hem dor sloech hůet. 104 geclůeft. 106 nummermeer en *S*] eñ. 107 heer. 109 createrus. 110 ter. 112 ne woude (*S* nie en wilde)] niene eñ. 113 her. 114 twe *beidemalen, en zóo dikw.* 116 mar. 118 soen. 119 naem: braem. 124 roke gevluwen; *Gaut.* III, 67: *qui pedes exesae tendebat in ardua rupis; of* ghecleven? 129 ewech gevloen *verbeterd* uit gevluwen. 130 aen. 132 te veert. 134 reitten. 138 hi was van den l. *Gaut.* III, 72: *Arabemque Cherippum.*

Maer an die rechter siden vacht
Emenidus met groter cracht.
Hi sloech * met sinen sweerde,
Daer hi den meneghen mede deerde,
Ende stac ooc met spieten.
Dien hi gheraecte, hi en condes ghenieten.
Metten sweerde so slouch hi
Dyaspen, enen ridder vri.
Eudochiun hi mede scoot
Met enen spiete steendoot.
XXIIb 1. Hi slouch meneghen ter neder
Ende reet dore ende quam weder.
Nichanor dede wonder groot.
Hi sloech meneghen te doot
Ende maecte die plaetse root van bloet.
Mettien dede Eclimus hem ghemoet,
Een bacheleer met enen scachte,
Scone ende edel van gheslachte,
Want hi was van Cyrus gheboren.
Hi reet up Nichanor van voren
Ende hi stakene up dien scilt,
Dien hi up die side hilt;
Maer hi en mochte hem niet ghederen.
Nichanor sette hem ter weren
Ende stakene doe vele sciere
Mettien spere dor die visiere
Dor den nese in bede doghen.
Eclimus en const niet ghedogen,
Hi en viel neder van den paerde
Voren, al blint up die aerde.
Die prince van Ninivee
Hi dede vele Grieken wee;
Hi vacht harde an Daris side
Ende maecte vele Grieken onblide.
Negusar seit men dat hi hiet.
Hi scoet meneghen scaerpen spiet.
Ooc consti vechten metten swaerde,

143 *Gaut.* III, 73: *Persasque lacessit nunc gladio nunc missilibus.* 145 en speten. 146 hie en cons. 152 doer. 154 ter. 155 platse bloet; *Gaut.* III, 78: *sanguine spargit agros.* 156 dede hi een hem; *Gaut.* 81: *obviat Eclimus* (*var. Echinus*); *hier mag men uit vers* 168 *met groote waarschijnlijkheid besluiten*, *dat* (hi) een *in plaats van eenen naam geschreven is.* 161 stackene. 162 *S* hi *ontbreekt.* 165 stackene doen veil schere. 166 visere. 167 beide. 168 Eclimus] eñ dymas. 170 voren *S*] vor en. 171 ninine. 172 veil. 173 vachte aen. 174 veil.

Mettier gysaermen sloech hi haerde,
Alse nu vachti metten ghescotte,
Nu metter aex, ghelijc den Scotte.
Helime hadde hi ghescoten dure;
XXIIb 2. Dorilas haddes quade hure,
Dien haddi metten sweerde doot.
Armogenes hadde thovet root,
Hi was gheslaghen mettier aex.
Dese drie hadden luttel ghemaex
Ende alle drie so warent Grieken;
Si en dorften hare wonden wieken.
Philotas sach daer Negusar,
Die jeghen die Grieken was ghespar;
Hi trac sijn sweert ende voer bat naer.
Ic sal u segghen over waer,
Dat een pyrop diere ende goet
Up Negusars helme stoet.
Philotas sloughene van boven,
Helm ende steen heeft hi ghecloven.
Nochtan die coyfie wederstoet
Dien slach, bedi soe was so goet.
Doch becochte hi sere den smete —
Dat sweert was van goeder bete —
Die luchter hant verloos hi saen,
Doe hi den slach waende ontfaen.
Negusar hadde luttel ghemaex,
Nochtan verhief hi sine aex
Ende soude wreken den slach.
Maer Amictus het versach
Ende boot sinen scilt daerjeghen,
Els ware Philotas doot bleven;
Want die aex voer in den scilt,
Daren Amictus voor hem hilt,
Tote der middewerde in.
Philotas peinsde om sijn ghewin:
Daer hi die aex uuttrecken soude,
Slouch hi Negusare, alse die boude,
XXIIIa 1. Althans af die rechter hant,

180 ax. 181 *Verwijs* Helim, *hs.* helme. 182 hads. 183 met deem. 184 arm. die hadde dat hueft. 185 ax. 186 gemax. 188 eer. 190 dies hi iegen die grieken was gespaer; *deze regel in het hs. vóór den volgenden. Gaut.* 98: *hunc ubi multimoda vastantem caede Pelasgos intuitur, stricto celer advolat ense Philotas; vgl. ook de aanteekening.* 194 helm. 195 slogen. 199 becochte *S*] becohte. 200 dat sijn swert. 203 gemax. 206 het] hi. 208 els] anders. 211 daer in. 214 als. 215 al so hans.

Dat soe neder viel upt sant.
Van rouwen comt dicke cracht.
Negusar hevet hem bedacht
Dat hi onnutte es in orloghe.
Hi stont up enen waghen hoghe
Ende waerp hem te ghemoete
Rechte vor Iolas voete.
Iolas voer up hem ter neder,
Ende eer hi mochte upcomen weder,
Was hi dorscoten ende sijn wreen.
Negusar ooc, alst hem wel sceen,
Was dorscoten met * spieten.
Dus moeste hi der doot ghenieten.
Alnu was dare so ghevochten,
Dat vele liede becochten,
Ende si waren som wel moede.
Dat gras was bedect met bloede,
Die dode bedecten deerde.
In beiden siden hadde met sweerde
Menech man die doot vercoren;
Maer die Percen hadden verloren
Vele meer liede, dan die Grieken.
So dat die lucht begonde rieken,
Entie van Percen sijn vermoit,
So dat des stridens hem vernoit.
Nochtan so was die scare clene
Van dien Grieken al ghemene;
Maer hare coenheit ende hare were
Was beter vele dan Daris here.
Die Percen begonden vlien.
XXIIIa 2. Alexander heeft dat versien
Ende slouch achter alstie coene,
Die alle dinc bestont te doene,
Met ere scare van lieden te voet,
Die hem wel in staden stoet.
Beide dor ridders ende dor paerde
Ende dor scutte ende dor swaerde
Sochti des conincs Daris waghen,

218 heeft. 224 op mochte comen. 225 en. 226 wael. 227 *lees* vele spieten? *Gaut.* 118: *missilium nimbus.* 228 moest. 229 daer. 231 wael. 232 med. 233 doden. 234 hadden. 236 mer. 237 lude. 238 so dat *ontbreekt* loch, *de rubricator heeft er* t *overgeschreven* begonst te riken. 240 him dies stridens vern. 241 nochtan was eere schare; *z. de aanteekening.* 243 eer *beide malen.* 245 begonsten te vl. 247 achte. 249 eenre. 250 wael.

Want hiene gheerne hadde verslaghen.
Daris broeder Oxateus
Sach Alexander comen aldus.
Hi sette ene scare ter were
Vor sinen broeder jeghen sijn here.
Daer was rouwe ende hantgheslach,
Het riep daer »owi! owach!"
Ane beden siden menech man,
Die ic al ghenomen niet en can.
Maer die Percen hadden al
Van den stride tongheval.
Som hadden si die storte ontwee,
Ende dorscoten wasser mee,
Som met colven ghesleghen doot.
Si laghen van den bloede root;
Die een slouch met al den leden,
Ende selc hadde die pine leden,
Een ridder stoet an Daris side,
Die bekennet was haerde wide
Ende hadde witte wapen an.
Van Damiette was die man,
XXIII*b* 1. Sijn name was Soroas.
Men secht datti die vroetste was
Van sterren in Egypten lant,
Dien men in dien tiden vant.
So wat dinghe soude ghescien,
Dat consti in die sterren sien;
Hi wiste wale in waren saken,
Welctijt dat coren soude gheraken,
Of welctijt diere soude sijn.
Hi sach ooc in der sterren scijn,
Wanen so die snee quam,
Ende wat den wint maect so gram,
Ende wat nature die lentijn
Doet groene ende soete sijn.
Die dauwes nature wisti ghereet,
Ende waerbi die somer es so heet,
Bi wat naturen die wijngaert

254 hi eem. 257 satte schaer ter wer. 258 iegen alex^e heer. 259 ruwe. 260 Men reep. 261 beiden siden reep menech. 263 mar. 265 strote entwee *Verwijs;* storte ontwee *Verdam*, *Taalkundige Bijdragen* 2, 234] scoete en twe. 266 dor scoten. 269 eñ die een. 276 segt. 278 eñ dien men in den tiden. 279 wat dinge dat. 280 conste. 281 wist wael. 282 welke tijt. 283 offte welken tijt dat dure. 285 hi wiste wael wan die snee. 288 groen.

In dien heerfste sijne rijpheit baert.
Ooc wiste hi wel ter cure,
Hoe die heerfst heeft droghe nature.
Noch wiste hi wonderlike *
Hi kende die hemelsce *
Ende ooc die viere elemente
Ende al die sterren van dien firmamente.
Die sevene hemele kendi wel
Ende wiste bat, dan iemen el,
Bi wat naturen ende bi wat dinghen
Dat si jeghen den achtenden dringhen:
Die hemel, daer die sterren in staen,
Doetse met hem westwaert gaen;
Nochtan wille hare vaert
Alle wege ten oosten waert;
Hi wiste wel, hoe meneghen graet
Die hemel van der eerden staet.
Die zodiaken kendi wel
XXIII*b* 2. Ende wiste bat dan iemen el,
Waerbi ooc twalef tekine staen,
Daer die planeten onder gaen.
Die sterren die hier boven liden,
Die wi sien te haren tiden,
Ende die ooc onder ons staen,
Die noit man en sach sonder waen,
Al haren ganc ende hare nature
Wisti herde wel ter cure.
Al die uren consti sien,
Ende watter in soude ghescien.
Dat ic u telle, dat is clene;
Maer hi kendet al ghemene,
So wat so an den hemel staet,
Cort ende lanc, goet ende quaet.
  Soroas hadde versien
Dat hem soude ghescien,
Dat hi emmer soude sterven
Ende die better doot verwerven

293 wael. 294 heeft *S*] heet. 295 wonderlike dingen. 296 hemelsche dingen; *z. hierachter.* 298 sterren *ontbreekt.* 300 wiste veel bat. 304 doetse] doet die see; *vgl. de aanteekening.* 305 wilt eer. 306 allege. 307 wist. 310 wist iemant. 311 ooc *te schrappen?* teken. 314 die wi sein hier beir boven liden. 317 eñ allen eren ganc eñ eer. 319 alle conste. 321 cleen. 322 kendet] tellet, gemein. 323 den hen hemel. 324 qwaet. 325 *suras*, *en dan* o *van den rubricator overgeschreven.* 328 die] een better, bitter *S*] beter.

In dien strijt, dien men daer vacht.
Des was hi haerde wel bedacht,
Want die sterren sonder waen
Dadent hem haerde wel verstaen.
Hi begheerde dattene Alexander
Soude doden ende gheen ander,
Want het dochtem wesen ere,
Storve hi van alsulken here.
Hi begheerde sere die doot,
Entaer die strijt was haerde groot
Quam hi hem neven up enen waghen
Ende brochte meneghen spiet ghedraghen.
Hi scoot dien coninc up dien scilt,
Daer hi vor den waghen hilt.
XXIVa1. Hi scoot up hem meneghen spiet;
Ende dat en ghenoechdem niet,
Hi en verspraken ooc aldus:
»Ja en was Neptanabus
Dijn vader ende niemen el,
Dat weetmen vor waereit wel,
Ende hi wan di lachterlike,
Du bes een bastaert sekerlike.
Wat slaestu aldus sonder were
Dat crancste volc van den here?
Com hare, oftu bes so coene,
Dattuut dars bestaen te doene.
Ic bem een ridder coene ende goet
Ic bem van seven aerten vroet,
Ic bem die beste astronomien,
Die noit in lant was ghesien."
Alse Alexander dat heeft ghehoort,
Hi en toornede hem niet om dese woort,
Maer hem wonderde, dat sulc een here
Die doot begheerde also sere.

329 den men. 330 wael. 332 wael. *De twee verzen* 331 *en* 32 *zijn niet buiten verdenking. Gaut.* 158 *zegt: hic ergo in stellis mortem sibi fata minari contemplatus erat: sed enim qui vertere fati non poterat seriem etc. De verdachte verzen mogen eene meer woordelijke vertaling bevat hebben; misschien echter zijn zij ook een inlapsel, en* 333 *sloot oorspronkelijk met* ende begheerde *onmiddelijk aan* 330. 333 dat eem. 334 doen engheen. 336 hi als van sulken. 338 eñ daer. 339 quam hi gereden neven enen wageu; *Gaut.* 164: *occurebat ei, curruque premebat ab alto etc.* 345 verspracken. 347 niement. 348 vor] ter. 350 bist. 353 her ofstu so *ontbreekt.* 354 dattuut] dat. 355 bin coen en. 356 bijn arten. 357 bin astronomien *S*] astromijn. 358 int; *z. de aanteekening.* 361 sulke.

Goetlike so antwoorde hi:
»Owi aerme, wat eest dat ic sie?
Soete vrient, laet dine tale.
Twi wiltu breken dedele sale,
Daer die wijsheit binnen es?
Des wes seker ende ghewes,
Dat mijn sweert nemmermeer en snijt
Dine hersene, daer so vele toe tijt.
Du bes in die werelt goet.
Wat grooter lede eest, datti doet
Die helle hebben dus vercoren,
Daer alle wijsheit in es verloren?"
Dus sprac hi; maer Soroas,
XXIVa2. Die emmer in den wille was
Dat hi van hem sterven woude
Spranc van den waghen alstie boude
Ende sloech den coninc in sijn die.
Een luttelkijn vergramde hi,
Maer hi liet den ridder staen,
Want hien niet en woude slaen.
Dus bedwanc hi sinen moet.
Maer Meleager, die bi hem stoet,
Slouch hem af bede sine been.
Doe viel daer der bester een
Onder die voete in dat gras,
Dat haerde grote scade was.
Doe Soroas dus was versleghen,
Vlo daer menich coene deghen,
Entie scaren woorden testoort.
Die Grieken voeren voort,
Ende al die vrese van den stride
Quam an des conincs Daris side.
Al es Daris staerc ende coene,
Wat raedi hem nochtan te doene?
Hi en mach niet sonder waen
Sonder hulpe die pine bestaen,
Ende hi en sach van al den heren
Totem niemen weder keren.
Ooc sachi wale, wat die Grieken daden:

363 goedlike hie. 364 *men moet denkelijk* wach aerme *lezen*. 365 dijn. 366 die edel. 368 wes] bes en. 370 hersene, *S* herssen] hirnen. 371 bist *en zóo meer*. 372 leet est. 373 hebben dus] dus haen. 375 hi] alexs mar. 376 ummer willen. 380 luttelkin hie. 381 mar leet. 385 beide sijn bein: ein. 387 die *te schrappen?* 390 coen. 395 coen: doen. 398 die *ontbr*. 401 wael.

Berch ende dal al overbaden
Metten bloede, ja hi sach
Tusschen die peerde, aldaer hi lach
Sinen waghenare sonder hooft.
Hi was in twivel, des ghelooft,
Weder hi hem woude laten vaen,
So sterven, so die vlucht bestaen.
XXIVb 1. Doe hi dus in twivel was,
Scoot enen spiet Perdicas
Ende gheraectene int hovet.
Doe waert hi also verdovet,
Dat hi ter aerden neder tumede
Entien riken waghen rumede.
Hi en sette hem nemeer ter were,
Hi maecte hem vaste uten here.
Daer mochte men enen coninc sien
Haerde onedelike vlien,
Die te voren wale sere vacht
Met woorden, sonder ander cracht
Ende maecte hem so bout.
Hi vlo met al siere ghewout
Al te voete metter vaert,
Totien dat hem sende een paert
Een riddere, die hiet Ausoen.
Ter vlucht begonste hi hem doen,
Daer hi wiste die Eufrate.
Hi voer henen siere strate
Te Babilonien in die stede.
Hem volchde menich prince mede.
  Macheus hoorde die niemare
Dat Daris ontreden ware
Ende hi hem hadde ghedaen ter vlucht.
Althans hadde hi grote vrucht,
Die te voren sonder waen
Meneghe coenheit hadde ghedaen

403 ja hi sach] aldaer hi lach. 404 al *ontbr.* sach. 405 wagennare. *Gaut.* 190: *quid agat? videt arva cruore suorum pinguia, se circa videt exanimata iacere corpora tot procerum, fugiuntque quibus super ante fidebat potius, quin viscera rupta trahentes, inter equos auriga iacet cervice recisa. Ik schrijf de geheele plaats over, om aan te toonen, dat in onzen tekst misschien ook eene leemte is.* 408 die *ontbr.* 410 scoot een enen speit heit perdicas. *De bekende held mag hier niet op deze manier geïntroduceerd worden.* 411 geraecten. 413 tumede *S*] tumelde. 415 mummeer ter wer: her. 417 mocht. 422 met al] al met. 424 seinde. 425 ridder. 426 te doen. 427 die van euft. 430 volgde. 433 ghedaen *ontbr.* 434 gedaen altohans.

Ende ooc noch met siere cracht
Jeghen die Grieken sere vacht.
Hi ghinc vlien al dat hi mochte,
Ende al dat here, dat hi brochte,
Ridderen knapen ende baroene
XXIV*b*2. En scaemden hem niet ter vlucht te doene.
Ende et es recht ende nature,
Alst hooft heeft quade aventure,
Dat al die lede sijn tongemake.
Alse die herde es onder die brake,
So sijn die scaep verbeten saen.
Hierbi machmen wel verstaen,
Als hare here was ghevloen,
Moesten sijt ooc mede doen.
Doe sloechmense doot van bachten,
Si en mochtens hem niet ghewachten.
Die niet en woude dor sijn lant
Hem weren jeghen sinen viant,
Die moeste al vliende tlijf verliesen
Ende een scandelike doot verkiesen.
  Nu sijn die Grieken alle moede.
Si vaechden haer swaert van den bloede,
Ende Alexander hi gheboot,
Datmen niemen en sla te doot.
Hi hietse toten rove vaen
Ende ooc ten scatte gaen
Ende laden hem met goude.
Het was in enen donkeren woude,
Daer die kemele metten bulen
Ende daertoe haerde vele mulen
Stoeden gheladen metten scatte.
Alexander hi wiste al datte
Ende voer aldare metter spoet
Ende deelde ghelijc dat goet.
Men loet peerde ende waghen,
Also vele alsi mochten draghen.
Daer waert sat die vrecke man.
Men vult die sacke ende dat men can;

440 her. 441 baroen. 442 eñ schaemden en niet. 444 hůeft heuot. 445 al *denkelijk te schappen*. 447 scaepe. 448 wael. 449 eer here. 450 si. 451 achten. 453 wouden. 455 moesten eer lijf. 458 vechden. 461 hietsi. 465 mettien. 466 daer tho. 469 aldaer. 470 deilde. 472 veel. 473 daer] dat vrecke *S*] ureke. 474 eñ allet dat.

XXVa1. Si werper in al dat si vinden,
So vol waersi, men en mochtse binden.
Nochtan dat si so moede waren,
En mochten sijs niet ontbaren,
Si en vulden haer cousen ende haer broeke
Hare boesemspleten entie doeke.
So vele hadden sijs gheladen,
Si en constent ghedraghen no bestaden.
Daerna ghinghen die keytive
Ende vercrachten die scone wive,
Die comen waren metten here.
Si mochtent wel doen sonder were.
Nuscen ende goudine ringhe,
Hechsele ende alrande dinghe,
Dattie vrouwen scone maect,
Al hebben sijt te hem ghesaect.
Nochtan dor al dat dit ghesciede,
Algader Daris maisniede,
Moeder suster ende wijf
Kinder, knapen ende joncwijf
Bleven algader in hare ere.
Al dat goet, min ende mere,
Vergulde waghene ende cierheit
Bleef hem al, ende so ghereit
Waren si ghevoert in prisoene
In die griexe pauwelioene.
Daris moeder dedi sulke ere,
Als oft sijn moeder ware, of mere.
Suster hiet hi Daris vrouwe
Ende siere suster hiet hi joncvrouwe;
Daris kint hilt hi alse sone;
XXVa2. Dies was hi altoos ghewone.
Dat kint was van seven jaren.
So goedertieren was hi te waren
Ende so hovesch in siere joocht.
Ware hi bleven in der doocht,
So en weetic in mine ghedochte

476 mochtsi. 478 en *S*] ende. 479 eer *in plaats van* haer *beide malen. Ik denk dat in dit en in het volg. vs. alle voornaamw. en lidw. te schrappen zijn.* 480 Eere boesamspleten. 481 ueel. 482 noch. 485 her: wer. 487 nuchsscen gulden. 488 alderhande. 490 gesact. 492 meiseniede. 495 in ere eer. 496 min ende mere] no min no meer. 497 wagen. 499 -int prisoen. 500 pauleioen. 501 eer. 502 oft *en* of] ofte meer. 504 ioffrouwe. 505 hiet hi al soene. *Gaut.* 240: *septennum puerum in natum sibi mitis adoptat.* 506 des gewoen. 509 hůesch iocht. 510 waer docht. 511 wetic.

Saken diemen hem lachteren mochte,
Alse an enen heidenen man.
Maer doe hi die rijcheit ghewan
Beide van Percen ende van Meden
Ende van al den riken steden,
Doe verkeerde sijn hoofsce sin.
Die weeldecheit ent groote ghewin
Daden hem dorperheit verkiesen
Ende sijn hovescheit verliesen.
Rijcheit ende die aventure
Daden verkeren sijn nature.
Bedi die eer sine viande
So hoveschlec hadde in sine hande,
Hi waert daerna sinen vrienden,
Die alre dogheden verdienden,
So wreet dat hise slouch te doot.
Dat was ene mesdaet groot.
Hi waende dat al ware goet
Wat so hem stont in sinen moet.
Bedi seidi al openbare
Dat Jupiter sijn vader ware
Ende hiet dat mens gheloven sonde.
Dat dede rijcheit van den goude.
Hi hadde cure van den wensche;
Hem verdroot dat hi was mensche;
Nochtan dat hi die hoochste was,
Daer noit man af in boeke las.
XXV*b*1. Hier binnen riep hi Permenioene
Ende gheboot hem te doene
Dat hi te Damasch soude varen
Om den scat met sinen scaren,
Die daer Daris hadde brocht.
Maer die soudaen hadde ghedocht
Daer te voren dat hi die stede
Ende ooc al den scat daermede
Alexandere up gheven soude.

512 lasteren. 513 ane. 514 rycheit. 517 hůesech. 518 ent] eñ te. 519 ùerkesen. 520 huescheit. 521 richeit eñ die hůesche auent. *Gaut.* 248: *corrupit fortuna physim.* 523 tierst. 524 hueslich. 526 doechden. 527 hi si sloech ter. 528 dat *S*] das een. 529 ware. 530 in *S*] en. 531 seegde hi oppenbaer: waer. 535 kůr uan wiinschen. 537 hueschste; *Gaut.* 256: *seque hominem fastidit homo, minimumque videtur esse sibi cum sit inter mortalia summus.* 538 noet. 539 permenioen: doen. 544 ghedocht *S*] gecocht. 546 der mede.

Bedi trac hi alstie boude
Met sinen volc uter stede,
Om dat hi waende daermede
Alexander succurreren
Ende sijns heren cracht verweren;

*

Daerre so menech dusent bleef,
Dat noit man tghetal bescreef.
Eer hi hem noit bekinnen dede,
Was hi daer verslaghen mede.
Dus was ghehaelt in die stat
Al sonder were al die scat.
Dit es allene die troost
Die Daris drouve herte verloost
Van al den scade dien hi nam,
Doe hem die niemare quam,
Dattie verrader doot ware
Ende versleghen in die eerste scare,
Die valsche soudan van Damasch.
Voorwaert meer so waert hi rasch
Ende prijsde sere daventure
Dat soe somwile ter cure
Den quaden sine quaetheit loont
Ende dat soe nieman en bescoont.
Aldus vergat hi sinen rouwe
Om des soudaens onghetrouwe,
Al was hem sulke scade ghesciet.
XXV*b* 2. Ens niet so quaet, et en dooch iet.
Alexander hadde begraven
Die heren met groter haven,
Die in den strijt waren versleghen;
(Dies woudi tallen stonden pleghen,
Dat hise groef na haerre weerden.)
Bin achte daghen brochtmense ter eerden;
Ende hi voerde dat here voort
Tote Saiet, ter ouder poort.
Fenise hieten die lantsliede.
Hi dwancse al sonder miede

555, 556 was hi daer verslagen mede | eñ hi hem noit bekinnen dede; *z. de aant.* 558 wer. 561 schatte den. *Beter zou ik wellicht ook* dier schade die *geschreven hebben, daar dit woord in den regel vrouwelijk is.* 563 waer: schaer. 568 hi seide dat si. 574 eñ es. 575 doe alexs; *misschien ook te lezen* doe dede A. graven. 576 die grote heren metter hauen. 577 uerslagen. 580 binnen brachtmen si. 581 voerde] vort her. 582 *denkelijk* der. 583 feinse. 584 dwanc si sondse.

Dat si hem waren onderdaen;
Dus en woude hiere ghenen slaen.
Alse Saiet was ghegaen in hant
Entie Fenise ende al dat lant,
Doe seinde die coninc boden voort
Tote Tyren in die goede poort,
Daer Appollonis in was here
Gheweldich ende met groter ere.
Hi ontboot hem, of si wouden,
Dat si hem beraden souden,
Weder si hem wouden ontfaen,
So met stride wederstaen.
Onweert hadden si die boden;
Bedi daden sise doden.
So dat verhoort Macedo;
Hi was der orloghen wel vro,
Maer sere rouwen hem die liede;
Hi peinsde, dat si om ghene miede
Jeghen hem en mochten versoenen.
Hi liet die poort van Cydoenen
XXVIa 1. Ende voer voort te Tyren waert.
Die poorters vant hi onvervaert
Ende ghevest met enen mure
Ghetornet ende begraven ter cure
Ende meneghen man staende ten tinne.
Blide was hi in sinen sinne,
Dat hi daer vechten soude seghe;
Dies was hi seker alle weghe.
Hi besach die poorte van bi.
Daer stont menich deghen vri
Wel ghewapent na hare maniere,
Ende menich toren staerc ende diere.
Verhort waren die cantele
Jeghen tribuke ende magnele.
Daer stelde men meneghen pederiere.
Die van binnen behinghen sciere
Die mure met planken ende met scilden,
Die die woorpe wel onthilden.
Met slingheren street men vele daer

585 hem *ontbreekt*. 586 hire. 588 feinse. 591 appollinis heer: eer. 593 ofte hi woude. 594 hi eem ber. soude. 595 hi woude. 597 unwert. 599 Dat verhoert te hant m. 600 wael. 602 si peinseden. 603 him en moechten. 605 voer *ontbr.* tieren. 609 tinnen: sinnen. 615 wael *en zóo dikw.* eer. 617 verhort *S*] veerhort canteel. 622 ontheildem.

Ende met boghen, dat was waer.
So langhe vachtmen vor die stede,
Datmen daer meneghen steerven dede.
Nochtan en mochtmense niet winnen,
So grote were was van binnen.
Want si daden die were so groot,
Dat si dusent heren sloeghen doot.
Die stede stont bi der see;
Daer dedemen den lieden wee
Met scepen, daer men mede vacht
Up die poort met groter cracht,
Ende te lande vachtmen mede
Te paerde ende te voete up die stede,
Bede bi daghe ende bi nachte,
Ende men brac den muur met crachte.
Al dat volc slouch men te doot,
XXVIa 2. Jonc ende out, clene ende groot,
Enghere ghenaden en woudemen pleghen,
Want si die boden hadden versleghen.
Hier omme dede die coninc verslaen
Al dat men daer mochte begaen,
Sonder die in kerken vloen
En woude hi gheen quaet doen.
Daer was haerde groot ghecrac,
Doe men die edel stede ontstac
Onder wint met griexen viere.
Die brant was groot ende onghehiere.
Die vrouwen riepen lude met wene,
Het verbrande al groot ende clene.
Maer Appolonis hi ontghinc
Doe tfolc al die doot ontfinc.
Daer was die doot meneghe rande:
Some liepen si in die brande,
Alsi wouden ontflien den slaghen,
Som si ooc dat vier ontsaghen
Ende lieten hem met sweerden slaen.
Die dit ooc bede wouden ontgaen
Si lieten hem vallen in die see.

628 groet. 630 dusent] drie, *z. de aant.* 631 ze: we. 633 uachte: crachte. 634 porte. 536 tho perde. 637, 638 *in omgekeerde volgorde.* 637 beide en. 638 en muur, *S* muer] viuer. 639 man ter. 643 eñ geenre woudeme. 645 die die in kirken. 646 en *S*] eñ *denkelijk* engheen *te lezen.* 649 uier. 651 wenen. 652 uerbrant grote. 653 appolinis. 654 ontfeinc. 655 meinger hande. 656 som. 657 alse hi woude. 659 him. 660 beide woude. 661 him.

Dus was daer meneghen vele wee.
Som bleven si onder der maisieren.
Dus waren die dode van manieren.
Ooc wasser vele in waren dinghen,
Die hem ooc met stricken hinghen.
Sulke waren ooc van dien
Die altoos niet en wouden vlien,
Want het dochte hem wesen scande.
Si wouden dor die ere van den lande
Werender hant haer lijf verliesen
Ende een eerlec inde kiesen.
Men slouchse doot, ende si sloughen,
Dit dochte hem alre beste ghevoughen.
XXVI*b*1. Het dochte mi sijn die scoonste doot,
Bedi si haddens ere vele groot.
Aldus was die edel poort
Tyren algader ghestoort.
Dus es gheslicht menich tor,
Die wilen maecte Agenor
Ende Tyren ierst die name gaf.
Wi vinden wel ghescreven daeraf,
Dat te Tyren, in die goede poort,
Eerst griexe letteren waren ghehoort;
Bedi Agenor hadde enen sone,
Hiet Cadmus, dat was die gone,
Die griexe letteren eerst visierde,
Daer hi die werelt met versierde.
Dit weetmen wel dat waer es.
Entie prophete Moyses
Hi vant ebreusce litteren teerst;
Dus was die wijsheit ghemeerst.
Carmentis, ene maghet fijn,
Vant eerst letteren in latijn.
Te voren, eer Tyren was ghemaect,
So was tfolc al ongheraect,
Ende so luttel van vroeden lieden:
Woude ieman anderen iet ontbieden,
Wildi een paert, hi screef een paert

665 neel. 667 den. 668 niet altoos. 669 him. 670, 71 *misschien* Dor die ere v. d. l. | woudsi werende tlijf verl.? 673 sloech si. 674 alder. 676 bedi *S*] beide neil; *dit woord moet denkelijk uit den tekst.* 678 Tieren. 679 torn. 681 tieren den naem. 683 tijren. 684 eerste litteren. 685 soen. 686 Cadmus *S*] catus goen. 687 litteren. 688 *deze regel staat na* 690 *met een* †. 692 dye. 694 ierst *en zóo dikw.* 696 tfloc. 697 liiden. 698 ontbeden.

Ende sendet ooc dan ter vaert;
Woudi iet el, hi screef des ghelike.
Dus was die sede in eertrike.
  Nu es Tyren ghedestrueert
Tfolc verslaghen, tgoet verteert.
Te voren en const noit man ghewinnen.
XXVI*b* 2. Nu doe ic u die waerheit kinnen,
Dat soe es ghevest weder,
Al was soe ghewoorpen neder,
Ende soe heet Surs heden den daghe,
Dat en es altoos enghene saghe.
Al was soe heidijn doe te tiden,
Soe es kerstijn woorden siden.
Daer dede sider wel groten staet
Die edel markijs van Monfraet
Entie here van Tabarie.
Dat se god ghebenedie!
Si scoffeerden ooc Saladine
Ende ooc die ghesellên sine.
  Doe Tyren dus was testoort,
Doe voer Alexander voort
Haestelike te Jherusalem,
Dat eerstwerf hiet Salem.
Noes sone, Sem die rike,
Die eerste coninc van eerderike
Ende ooc die eerste pape mede,
Leestmen datse eerst maken dede.
Salem hiet hise ende woonde daer
Meneghen dach ende menech jaer.
Melchisedech hiet hi ooc mede,
Ende al die coninghe vander stede
Hieten langhe wile na hem.
Ende sider hiet Jherusalem
Die coninc David, doe hijt wan
Up dat volc van Chanaan.
  Nu heeft Alexander bracht
Groot here al daer ende heeft ghedacht,
Dat hi die poort sal ontsteken
Ende dan ons heren kerke breken,

701 woude hi anders iet. 709 hiet heden in den. 710 geen. 711 heiden. 712 kersten. 714 markijs *S*] marcus. 715 heren van tabrie. 716 dat si. 717 ooc *denkelijk te schrappen*.. 721 to. 724 Was die ierste ertrike. 727 hise] si. 729 melsicedech hiet sieder oec mede; *misschien ook* hiet hi sider mede. 730 alle. 735 alex[e] al daer br. 736 her eñ.

XXVIIa1. Daer die Joden sesse ende viertich jaer
Over wrachten, dat es waer,
Eer sise mochten vol maken.
Dit lesemen in waren saken.
Doe hi was in dit ghedochte
Enti die poort met crachten sochte,
Quam die patriarke voort,
Die woonde in die heileghe poort,
Met al den papen, die daer waren,
In diere ghelike, in diere ghebaren,
Dat Alexander onsen here
Ghecleet sach, no min no mere,
Dan als een bisscop es ghecleet,
Also alst in dien eersten boeke steet,
Dat Alexander, daer hi lach,
Ons heren figure sach
Over twee jaer hier te voren,
Eer hi Teben dede te storen.
  Ten eersten dattien Macedo
Sach, was hi haerde vro
Ende bete neder up die aerde
Ootmoedelike van sinen paerde.
Over sine knie hi neder seech
Ende mettien hoofde hi hem neech.
Daer en was ridder noch baroen,
Hi en moeste ooc also doen.
Dien ridders wonderde uter maten,
Dat hi hem woude so ghematen,
Wanti was van hoghen sede.
Si vraechden hem, waerom hijt dede?
Hi seide »dese hevet mi ghegheven
Al mine macht ende mijn leven,
Die mi ooc mede gheven sal
XXVIIa2. Onder mi die werelt al."
Hi liet al tfolc buten die stede
Sonder al luttel, die hi dede
Met hem varen in die poort.
Hi mercte al wat daer behoort
Ende hoemen dare diende gode.

739 LXVI; *vgl. Rb.* 17868 volg. 742 leestmen. 743 gedachte. 744 porte. 745 qwam patriarche. 746 heilge. 750 noch min noch meer. 751 busscop. 752 ast ersten. 755 hoer. 757 Teersten. 762 hoede. 765 vytteer. 767 *S* hi, *ontbr.* 770 mijn. 777 daer.

Hi offerde na die ghebode
Dat hem die patriaerke seide
Selver, gout ende chierheide
Ende gafse van allen chense vri.
Dese doocht die dede hi
Den Joden dore onsen here.
Daeran dedi gode grote ere.
Si bleven ooc ghevrijet aldus
Toter tijt, dat die here Antiocus,
Die ooc Epiphanes hiet,
Den Joden dede groot verdriet.
Dat es bi anderhalf hondert jaer;
Dit weet men wale dat es waer.
  Doe ghinc verre die niemare
Dat ment doe seide al openbare
Int gheberchte van Caspi,
Die leghen int lant van Endi.
Daer was dat volc van Israhel,
Dat diende gode wilen wel
Van Salmanassare verdreven,
Die coninc was al sijn leven
Int lant van Asiria.
Hi hadde verre ende na
Tfolc van Israhel ghevaen
Ende hadt in dit lant ghedaen,
Dat met beerghen was besloten.
Daer waren si met haren roten,
Si en mochten uut maer tenen gate.
Doe si hoorden van derre bate,
XXVII*b*1. Die Alexander den Joden dede,
Doe sinden si ooc boden mede
Tote Alexandere, die hem baden
Dat hi hem dede ghenaden
Ende hise dade uten prisoene,
Want si hoorden ten joetscen doene.
  Alexander hi dede doe vraghen,
Wie si waren ende wies si plaghen.
Doe seidemen weder ghereit,

779 patriarche. 780 chierheiden. 781 alle cense. 782 dogt; *vermoedelijk* doghet dede. 783 dor heer. 784 gode *zou men kunnen missen* eer. 788 dede hi. 789 hondart. 790 wael dit es. 792 men doe sagte. 793 *lees* die berghe, *zooals het anders luidt? de constructie* κατὰ σύνεσιν *heeft echter niets bedenkelijks.* 795 isrls *vers* 801 israhels. 797 salmanassar. 799 Asiria *S*] asina. 805 ute mer. 806 baten. 810 him. 811 hi si uter den prisoen: doen. 814 weren eñ wes. 815 gereet.

Dat se dor haer grote quaetheit
Onse here plaghen liet,
Want si up gode en achten niet;
Diese ute alre pinen brochte.
Bedi becochten sijt dus onsochte.
Bedi voer Alexander al daer.
Ic segghe u dat al over waer,
Dat hi dat gat vermuren dede.
Doe docht hem grote pijnlichede,
Want dat gat was haerde wijt.
Hi bat gode ter selver tijt,
Of hi die israhelsce roten
Daerinne woude hebben besloten,
Dat hi die beerghe bi siere ghenade
Tegader beide comen dade.
God ghehoorde sijn ghebede,
Want hi dat gat verhelen dede.
Daer sijn si binnen noch ghevaen,
Tiene gheslachten sonder waen
Ende een half ooc daer mede.
Ocht onse here so vele dede
Door enen heidinen man,
So segghic dat hi soude dan
Doen dore eens Kerstijns bede
XXVIIb2. Vele meer wonderlichede.
Drie hondert jaer dertich ende een,
Dat en es loghene engheen,
Drouch Alexander crone te voren,
Eer Jhesus Christus waert gheboren.
Daeromme eest also ghesciet
Dat hi gode en kende niet.
Van Jherusalem ghereide sine vaert
Alexander te Gazen waert,
Daer wilen Samson was beseten
Van meneghen Philistee vermeten.
Men leest dat hi die poorten nam
Ende up enen berch ooc clam.
Het was een vercoren stede;
So ghetrouwe was soe mede

816 dat si dorch hůer. 817 here dar om pl. *Deze en de voorafgaande regel misschien* dat dor hare grote qu. | onse here hem pl. l. 819 diesi. 822 sage u dit. 824 dochte. 828 daer in. 832 uerheilen. 834 geslechten. 837 heidenen. 838 seg ic. 839 dor kerstens. 840 veel. 843 croen. 845 est. 847 *lees* die vaert? 850 philiste. 851 porte. 853 was op een.

Darise, haren eersten here,
Dat si om min no om mere
Enwouden Alexander ontfaen
Ende gheloveden sonder waen,
Dat si dore hare ghetrouwechede
Behouden souden hare stede.
Hi beleide die poorte al omme
Met ere haerde groter somme
Ende street daer met groten nide.
Men sloegher vele an elke side.
Mettien dat men street aldus
Quam een van binnen, hiet Becus,
Ende waende den coninc doot slaen.
Hi quam rechte of hi ghevaen,
Hem den coninc woude gheven
Ende uter poort ware verdreven.
Doe hi den coninc bi was comen
Woudi hem tlijf hebben ghenomen.
XXVIIIa1. Bindien scilde hilt hi tswaert
Ende reet ten coninc waert,
Met crachte sloech hi hem upt hooft.
Hi hadden doot, des ghelooft,
Maer daventure weder stoet,
Die hem dicke hadde ghehoet.
Bedi en haddi niet die macht,
Datti den slach hadde volbracht.
Alexander sloech te hant
Becuse af die rechter hant.
Des hadde Becus groten toren,
Alse hi die hant hadde verloren.
Metter ander stac hi den here
In die luchter scoudere sere.
Ende doe waert die coninc ghewont
Met enen steen ter selver stont
In die scene van den bene.
Daeromme gaf hi haerde clene.
Becuse sloechi sonder waen
Ende dede dat hi hadde bestaen:
Hi dorbrac die staerke scaren.

855 heer. 856 noch om meer. 858 dor eer. 860 eer. 861 die S] di. 862 eerre harder. 864 ueel. 866 heet. 868 ofte. 870 waer. 872 woudi S] woudi hi. 873 binnen dien. 876 hedden. 877 mer di au. 880 hedde. 882 rechte. 886 scouder. 887 doc S] doe die. 889 been: cleen. 893 die S] di.

Die ghene, die in die stede waren,
Gaven up die goede stede
Behouden lijf ende lede.
  Doe Alexander, die blide man,
Die stat van Gazen aldus wan,
Setti sine cure daerin,
Sulke alsi vant in sinen sin.
Doe voer hi te Egypten waert.
Al dat lant was so vervaert
Van den staerken griexen here,
Dat si up gaven sonder were
Altenen gader haer conincrike.
XXVIII*a* 2. Doe deet di coninc cortelike
Na sinen wille besetten algader,
Want hi seide het was sijns vader,
Bedi waert sijn van rechter ure,
Ende hi besetter in sine cure.
Daer vant hi een scone beelde
Ghemaect na den edelen heelde
Neptanabuse, sinen vader,
Van brunen maerbersteen algader.
Doe hi wiste, wies beelde twas,
Verhoghede hi sere das;
Hi cusset ende hi helset mede.
Ooc sprac hi ter selver stede:
»Vader, du bes mi willecome,
Wient si scade ofte vrome."
Daer dedi maken ene stede,
Die hi Alexandrien heten dede.
Daer groef hi den prophete ons heren,
Jeremien met groter eren.
Sider dat hine graven dede,
En quam serpent engheen in die stede.
Daer hadder te voren so vele ghewesen,
Dat nieman cume en conste ghenesen.
  Mettien reet hi sine vaert
Met haesten te Lybien waert,
Dat een wonderlijc lant es.
Sijt des seker ende ghewes:

896 behoudelic. 899 sette darin. 901 weert: uerueert. 903 her. 904 al sonder wer. 906 dede. 908 sachte. 909 bedi] tebie. 910 besettet. 911 scone. 913 neptabuse. 915 wes dat was. 916 verhoechde. 917 ende *ontbr.* mede] bede. 919 bist willecoem. 920 uroem. 921 dede. 922 heite. 923 hi] men; *vgl.* 925 *en* *Rb.* 16193 *volgg.* propheet. 925 hi eem. 926 serpente. 928 coem. 930 te] ten lande uan.

Het es so heet bi naturen,
Datter niemen en mach gheduren,
Ende het leghet in Affrike
Int westeinde van eertrike.
Lybien dat es een arem lant,
Gras no coren wast int sant.
XXVIII*b*1. Daer es menich staerk woorm.
Welctijt dat es een stoorm,
So vlieghet tlant in die ghebare,
Ocht in die wilde see ware.
Daer en vallet dau no reen,
Rijm no snee altoos engheen.
Daer en es beke, noch riviere,
Noch water in neghere maniere,
Sonder een fonteine, dat es waer.
Ne maer een bosch es aldaer;
Ander boom, verre no na,
So en es int lant van Libia.
In den bosch es ene kerke
Van haerde dieren ghewerke,
Daer Jupiters beelde in staet.
Die coninc vant in sinen raet
Dat hire woude doen sine ghebede
Ende bidden hem dat hi hem sede,
Wie sijn gherechte vader ware,
Want hi en wistes niet openbare.
Ooc woudi weten sonder waen,
Hoet hem in stride soude vergaen.
Hi seinde sine boden te voren,
Die hi uut hadde vercoren,
Enten pape groot goet te waren.
Selve quam hi na ghevaren
Met ere mateliker scaren,
Die staercste, die int here waren.
Teerst dat si voeren binden sande
Ende si waren buten eylande,
Braken die baren also hoghe,

933 hoet oec. 934 nieman duren. 935 et liget. 937 arem] ander. 938 noch west. 940 weelctijt. 943 uelt noch regen. 944 snee] dau. 945 riuere. 946 in geinre manier. 948 Noch maer. 949 Noch ander. 950 Libia *S*] bibia. 951 een. 952 diren gewirke. 956 en seide; *lees* bidden dat hi hem weten dede? 957 wie *S*] we waer: oppenbaer. 960 hoet] weit. 961 te *moet denkelijk weg.* 963 eñ seinde den p. gr. g. te uoren. 965 eenre matheliker; *Gaut.* 374: *fortibus et paucis.* 966 *lees* der staercster? her. 967 tiersten dat si waren binnen den lande. 968 buyten den.

Vanden sande, al waest droghe,
XXVIII*b*2. Alse ocht ware in die gherume see.
Daer hadde menich vele wee,
Die versmoorden inden sande.
Si en vonden in den lande
Noch voetspor, noch enich lant,
Noch gras, noch beemt, els niet dan sant.
Viere daghe ende viere nachte
Reet die coninc dus onsachte,
Eer hi Amons busch vernam,
Ende in Jupiters kerke quam,
Daer hi van der fonteinen dranc,
Daer af te tellene es haerde lanc.
Soe es lau ter sonnen upganghe.
Dat duurt daer also langhe
Toten middaghe; dan es soe so cout,
Dat ghijs cume gheloven sout.
So welken tijt die sonne es neder,
So es soe lau woorden weder.
So heet es soe up die minnacht,
Dat wallet van groter cracht.
So et naerre den daghe gaet,
So soe meer coelheit ontfaet.
Dit es een wonderlike nature.
Het waert den Grieken sere te sure,
Eer si dronken vander fonteine,
Die claer was ende haerde reine.
  Als Alexander hade ghedronken,
Ende sijn hette was ghesonken,
Ghinc hi in den monster staen
Voor Jupiters ghebeelde saen.
Die afgod seide al openbare
Dat Jupiter sijn vader ware.
Maer die duvel can wel lieghen,
Alse hi den minsche wille bedrieghen;
Hi seide dat hi in ghenen strijt
Sterven soude in eneghen tijt.
Hieromme was die coninc blide

970 wast. 971 als ocht were. 977 vier uier. 980 kirke. 983 sonner. 985 es si kout. 986 so dat come. 987 weelken. 988 soe, *S* si] hi. 989 soe, *S* si] hi middenacht. 990 wallet *S*] uallet; *denkelijk* soe wallet. 992 soe, *S* si] hi meerre. 995 fonteinen. 996 en. 998 herte. 1001 afgot sachte , oppenbare. 1002 waer. 1003 die *S*] der.. 1004 minschen wilt bedregen. 1005 sachte strijde. 1006 tijde. 1007 hier om.

Ende keerde weder over side
Mettien selven, die ontfaren
Uten heten lande waren.
Want daer versmoorde menich man.
Te Damiette quam hi an.
Hi hadde ghere van Libia
Te vaerne in Etiopia,
Dat es der swarter more lant,
Ende danen woudi altehant
Varen in Mennoens conincrike,
Dat es toostinde van eertrike.
Maer hem quam een niemare,
Dattie coninc Daris ware
Anderwerf ghereet te wighe
Met groten ghere ende met prighe.
Dus moet sijn wille bliven al,
Eist dat hi prijs bejaghen sal.
  Hier binnen dat Alexander wan
Saiette, Tiren ende al haer man,
Jherusalem ende Gasa mede
Ende in Egypten meneghe stede,
Hondert dusent bi ghetale,
Ghevest uter maten wale,
Doe ghereide Daris echt sijn here,
Want hi hem woude doen ter were
Al durenture sijn conincrike.
Al dat volc van eertrike
Dochte ten here te gader comen.
XXIX*a* 2. Dat ghetal en canic niet ghenomen,
Bedi, dat secht mi mijn waen,
Die sterren, die an dien hemel staen,
Waren te tellene also goet.
Si scaemdens hem in haren moet
Dat there ere verwonnen was.
Ooc hadden si achtinghe das,
Dat si souden vechten seghe.
Alle de liede vloen enweghe,
Ridders, doorpers ende baroene,
Knapen ende serianten coene.

1012 damiete. 1013 ger in libia. 1014 uaren eñ in eutopia. 1015 moer. 1018 dat oesten inde. 1019 mer. 1021 groten en met. 1025 hieren binnen. 1031 her: wer. 1033 coningrike. 1035 dochten here. 1037 segt. 1038 aen. 1040 hen. 1041 ere *ontbreekt; Gaut.* 415: *praeteriti pudor et spes incentiva rursus in arma vocant.* 1044 ulouwen ewege. 1045 baroen: coen.

Men liet die lande woeste bliven,
Beide van knapen ende van wiven.
Men spien die ossen in die waghen,
Die die wapen souden draghen.
Up buffele quam tfolc ghevaren
Ende ooc up kemele te waren,
Up dromedaers ende olifante
Quamen die ridders ende seriante.
Die olifante droeghen castele,
Ende daer stoeden up cantele.
Si ghinghen in dier ghebare,
Alse ocht een maisiere ware.
Ende ridders waerre binnen
Wel ghewapent toten tinnen.
Cerces, die machtighe man,
Die wilen tlant van Grieken wan
Enten berch van Cisia,
Die der see was haerde na,
Slichten dede in die see,
Ende noch dedi wonders mee:
Doe hi van der see die helt
Ghevult hadde met ghewelt,
Daerna dedi haerde saen
Met scepen dander helt overslaen:
XXIX*b*1. Dore al dat hem dit ghesciede,
Nochtan hadde Daris meere liede.
Menelaus ooc van Grieken,
Die wilen Troien dede smieken,
Ende sijn broeder Agamemnoen,
Aiax ende menich coene baroen,
Doe si in een eylant laghen,
Dat Aulis hetet nu bi daghen,
Ende tote hem quamen ghelopen
Al die liede van Europen —
So vele volx hadden si te waren,
Alsi ten scepen souden varen,
Dat sijt ghescepen niet en mochten.
Nochtan leestmen dat si brochten

1047 woest. 1053 dromidaris eñ op. 1054 quamen die in sariantte. 1055 casteel. 1056 Ridders stoenden op die canteel. 1057 si ghinghen] singende; *vgl. Zeitschrift für deutsches Alterthum und deutsche Litteratur* 24, 40 *volg.* 1059 eñ die ridders waren. 1064 ter. 1070 dat ander helt; *het substantief zou men hier kunnen missen.* 1072 meer. 1075 agamemnon. 1076 coen. 1077 him. 1079 tot. 1080 eñ alle die. 1081 veel. 1082 scepe.

So vele scepe, dat dat mere
Te nauwe was dien sciphere.
Al dat volc, dats groot roem,
Was vergadert, om een hoerdoem
Te wrekene up Parise van Troien.
Dies mochte dien meneghen vernoien.
Nochtan hadde Daris liede mee
Dan si daden, dese twee,
Die hier vore ghenoemet waren.
Dies moghen die Grieken hem vervaren.
Doe wonderes uter maten sere
Alexander, den groten here,
Alsi hoorde die niemare.
Hi waende dat dat volc ware
Uter eerden al weder comen,
Dien hi dlijf hadde ghenomen
In dien strijt die leden was,
XXIX*b* 2. Alsmen hier te voren las.
Also groot wonder haddi des,
Alse wilen hadde Hercules,
Doe hi Antheus hadde ter neder,
Ende meerre ende staerker up stont weder,
Dan hi was, eer hi neder vel.
Doe Hercules dat wiste wel,
Hief hine boven in die lucht
Ende sprac »di en helpt gheen vlucht,
En moetstu niet up daerde sterven,
Hier moetstu die doot verwerven."
Hercules slouch een serpent,
Dat menich hoot al omtrent
Hadde up sinen buke staende.
Alse hise af houwen waende,
Quamer up elken struke viere.
Doe verbernedi met griexen viere
Bede serpent ende maras,
Daer die grote beeste in was.
Dies hadde wonder Hercules;
Also hadde Alexander des,
Dat Daris anderwerf sulc here
Jeghen hem brachte ter were.

1085 ueel. 1088 hoerdom. 1092 twe. 1093 uor genoemt. 1100 hijt dlijf. 1104 also. 1105 Antheus *S*] atheus. 1109 heef hi en locht: ulocht. 1112 herweruen. 1113 enen. 1116 hi si. 1117 eelgen ueir. 1118 verbernedi] uerbornen si. 1119 beide serpente. 1123 andewerf sulke. 1124 bracht ter wer.

Maer hi hadde onweert tghetal
Ende alle vrese ende ongheval.
Bedi voer hi siere strate,
Ende hi voer over die Eufrate
Ende tgriexe here mede.
Hi vant doorp ende stede
Al verbrant ende tcoren,
Dat upt tlant stoet scone te voren.
Want Maceus van Babylone,
Die wale gheraect was ende scone,
Hadt al verbrant clene ende groot,
Want Daris hem ontboot.
XXXa 1. Dit dedi doen, om dat hi woude,
Dat Alexander keren soude
Ende met hem tgriexe here,
Alsi die lande sonder lijfnere
Algader vonden ende sonder broot.
Maer hi en ontsach ghene doot,
Die edele man, die edele here;
Hi peinsde altoos om die ere.
Hi vlooch rechte alse Tygris,
Dat een scone riviere is;
Soe es so snel, dat soe die stene
Beide groet ende clene
Met hare drivet in die see.
Hi vlooch ghelijc alse die snee,
Die comt ghevloghen metter vlaghen;
Dit en waren ghene saghen.
Hi sochte Darise sonder waen,
Dat hi hem niet en soude ontgaen
Int einde van sinen rike;
Dies sneldi hem ghenendelike.
Up die Albene quam hi ghevaren,
Dat een riviere was te waren,
Daer Daris van sinen lieden,
Diene qualike verrieden,
Was sint versleghen doorperlike.
Dat wrac Alexander, die rike.

1125 mar. 1128 die *ontbr.* 1131 tcoren] testoren; *vgl.* 1140 *en Gaut.* 439: *fumantesque invenit agros.* 1133 babyloen: scoen. 1135 hadde. 1136 daris dat eem onboet. 1139 her. 1140 alsi] alse hi lijfner. 1143 edel *beide malen.* 1146 scoen riueir. 1147 steen: cleen. 1149 huere; *of is een substantief* hurre *denkelijk? vgl. mhd.* hurren = *sich rasch bewegen. Gaut.* 452: *qui gurgite saxa volutans.* 1152 eñ dit waren. 1156 genendenclike. 1158 riueir. 1159 sine.

Recht doe dach ende nacht versciet,
Alsmen die mane up gaen siet;
Ende ooc was soe wale ront.
Doe soe up quam, ter selver stont
So verloos soe hare lecht.
Anderwaerf so waert soe echt
Also root alse een bloet.
XXXa2. Lelic dat dat hare stoet.
Alexanders liede al
Ontsaghen hem van ongheval,
Doe si die mane saghen vervaren.
Het was den daghe bi te waren,
Dat men ten stride varen soude.
Ooc seiden si dat soe hem woude
Vertoghen tgrote ongheval,
Dat het achter comen sal.
Hem verkeerde hare moet,
Die ten wapinen waren goet,
Want die herte hem verscoot;
Daer was die vrese haerde groot.
Si riepen alle even sere
Jeghen Alexandere, den here,
Si seiden dat sijn die scoude waren,
Dattie mane woude vervaren.
Alexander wouden si slaen;
Hem vernoies sonder waen
Dat si met hem moesten varen.
Si claechden, datti lande waren
Al verarmet mettien viere.
Lant, bosch ende riviere
Hadden onweert dat si wouden
Die werelt met crachte houden
Ende alre liede heren wesen.
Si bewijstent ooc in desen:
Om dattie mane vertoornet ware
Dat soe daerom was vervaren,
Ende dat hem die sterren bolghen,

1164 die, *S* de] dien maen. 1165 wael. 1167 eer. 1170 dat eer dat stoet. 1173 die, *S* de] den maen. 1176 seiden si *S*] seide hi soe] hi. 1177 vertonen. 1178 het *Verw.*] bet; *of* hier? 1179 eer. 1180 wapenen; *in pl. van* waren *misschien* was *of* eer was; *Gaut.* 480: *armisque paratas dormitare manus.* 1181 herte hem] eerde si; *z. de aant.* 1187 woude. 1188 uernois. 1191 alle uerarmt. 1192 riueire. 1195 alder. 1197, 1198 dat si dar om vertornet waren | om dattie maen was vervaren; *wellicht stond er ook* dattie mane was vervaren | daerom (*of* om) dat soe vertornet ware. 1199 Si sachten dat sijch die sterren.

Dat hi cume woude volghen
Nature ende minschlichede
Ende hi hem anbeden dede.
Hem rouwet dat si so meneghe vrese
Ende so meneghe staerke rese,
XXX*b* 1. Dor sinen wille hadden besuert,
Ende hem so dicke gheaventuert.
Mettien ghinc dat volc al uut
Ende riep al over luut,
Dat si den coninc wouden slaen.
Maer Alexander sonder waen,
Hi en haddes altoos ghenen vaer,
Hi riep die wijste meesters daer,
Diemen hiet astronomiene
Ende gheboot hem te besiene,
Wat die mane vervaren dede,
Ende wat die gode wouder mede;
Ende wat ooc mochte bedieden,
Dat sijt seiden al den lieden.
Die alre beste astronomien
Die beste in sterren conde ghesien,
Dat was doude Aristaldes.
Hi antwoorde den volke al des:
»Ghi liede, laet u claghen staen.
Die sterren moeten dien ganc gaen,
Dien si van beghinsele ghinghen.
Ic segghe u in waren dinghen,
Haren wech ende hare stede
Ende al dat si bedieden mede,
Si houdent alse hijt gheboot,
Diet al gheboot, clene ende groot,
Ende si en gaen niet uten kere,
Dien hi hem gaf, die grote here.
Maer niet en segghic dat ic weet,
Hoe die grote here heet,
Diet al hevet in sijn ghebot;

1200 hi, *S* hij] eer coem wolde. 1201 mijslicheide; *Gaut.* 490: *praescriptos homini regem transcendere fines; vgl. ook Alex.* 8, 399 *menschlijcheit ende nature.* 1203 menich. 1204 reire. 1205 hadden besuert *S*] harde beswert. 1206 ducke geantuurt. 1207 volc *S*] vol. 1210 mar. 1211 hads geen uare. 1212 meester daere. 1213 astronomine. 1215 maen. 1216 goede wouden daer. 1217 bediden. 1218 sechten. 1219 alder astrononien. 1221 die alde. 1222 antwerde deem volc. 1224 dien] eren. 1225 den si uan beginsel ghinchen. 1226 ic gegge. 1227 eer stede. 1228 allet bedieden *S*] bediede. 1230 cleen. 1232 den hi en. 1233 mar *en zóo meer.* 1234 heer.

Ens Jupiter niet, onse god.
Wat so die here van beghinne
XXXb2. Hevet versien in sinen sinne
So weder die see .... sal gaen,
So die eerde beven bestaen,
So die sterren hem verdraghen,
Of blixeme achter velde jaghen,
Ochte die donre ons vervaren,
Al dat wetic wel te waren
Dat al doet die grote here
Ende daertoe wonders vele mere:
Dau, rijm, haghel ende snee
Reghen, vorst ende daertoe mee,
Wat so in die lucht ghesciet,
Dat ghevalt, alse hijt ghebiet.
Ic segghe, eertbevinghe ende vloet
Die cracht ons heren algader doet,
Plaghen van sterren ende groten wint,
Al segghic dat onse here sint.
Al dinghe volghen na sijn ghebot,
Met rechte es hi der naturen god.
Waerbi so de sonne vervaert,
Dat seghic u, hoort harewaert:
Men leest dat seven hemele staen,
Daer die planeten binnen gaen,
Ende elc boven den anderen gaet.
In den nedersten so staet
Die mane, die nu es vervaren.
Vier hemele bat up te waren
Steet die sonne, die den dach
Int eertrike gheven mach.
So die mane meer lichts hevet,
So die sonne meer beghevet,
Ende so weltijt dat soe ontfanghet,
So machmen merken dat soe hanghet
Vor die sonne ende soe ontfaet,
Ane tlicht, dat van der sonnen slaet.
XXXIa1. Alsoe tusscen ons staet enter sonnen,
Eest dat wi iet merken connen,

1236 en es. 1239 *S* die see sal] die sal; *z. de aant.* 1242 ofte blixene. 1246 dar tho ueel. 1248 dar tho. 1249 locht. 1250 gheuelt alst. 1251 dat ertbeefinghe. 1253 eñ dar tho. 1254 seg ic. 1255 dingen. 1257 eñ waer bi die sonne uergaet. 1258 seg ic u hort herwart. 1259 staen] gaen. 1260 gaen] staen. 1263 maen. 1267 maen lichts *S*] lichs. 1269 weeltijt. 1273 thuscen ons inder. 1274 merken *S*] merker.

Wi moghen merken dat soe doet,
Dattie sonne vervaren moet.
Ende dat ghesciet na minen wane
Altoes in die nuwe mane,
Want en mach anders niet ghescien;
Dit machmen bi naturen sien.
Welctijt dat also ghesciet,
So en eest sonder sake niet.
Coninghe ende ander hoghe liede
Hebbent becocht, alst ghesciede,
Want si heten sekerlike
Sonne van al eertrike.
Bedi wildes hem onse here onnen
Dat si betekent sijn bider sonnen."
»Nu hoort", sprac Aristaldes echt,
»Waerbi die mane verliest haer lecht.
Soe en vervaert te ghere stont,
Sonder dat soe es al ront.
Alse die sonne onder gaet
Entie mane risen bestaet,
So es deerde daertusscen recht;
Dus verliest die mane haer lecht,
So welctijt dat al dus ghesciet,
No min no me, no anders niet.
Hier bi eest, in minen wane,
Dat dus donker es die mane.
Nochtan so en seghic niet,
Dat sonder redene ghesciet.
Ic wilt u prouwen bi clergien,
Ooc so sullen met mi lien
Die meesters van Egypten lant,
Dien die sterren sijn becant.
Die sonne hoort den Grieken toe,
XXXIa2. Ende ic sal u segghen hoe:
Welctijt so die sonne vervaert,
Dat Grieken dan verwonnen waert,
Ende alse dier manen dat ghesciet,
So en salt achter bliven niet,
Die Percen en sullen onder gaen.

1277 waen: maen. 1281 ghesciet S] gescein. 1284 hebben geschede. 1285 heten S] heetten; *daarna nog* si. 1289 hort. 1290 maen uerleest. 1291 ueruert te geenre. 1294 maen. 1295 daer thuyscen. 1296 uerleest die maen. 1297 weelctijt. 1298 no] noch. 1299 maen: waen. 1302 reden. 1303 wild. 1304 solen, *desgelijks* 1313. 1307 hort grieke.

Bi reden doe ict u verstaen:
Alse Cyrus van Percen dwanc
Menich conincrike lanc
Ende hi woude der maechde lant
Al bedwinghen metter hant,
Thamaris, die coninghinne,
Die fier was in haren sinne,
Quam doe jeghen hem ter were.
Des avonts sachmen in dat here
Die mane vervaren, alsoe nu doet.
Des moorghens storte menich sijn bloet,
Ende Cyrus van Percen ooc mede;
Hi bleef daer ter selver stede.
Hier bi laet u claghen staen!
Die seghe es onse sonder waen."
Al die liede, die dat hoorden,
Gheloofden Aristaldes woorden
Ende lieten doe haer belghen staen,
Ende sijn ten tenten weder ghegaen.
Ende Alexander dede bi nachte
Die tenten up breken met crachte.
Ooc voer hi blidelike voren
Ende sanc dat ment mochte horen
Bi eenre halver milen lanc;
Van joien sanc hi nuwen sanc.
Ic secht u allen over luut:
Die derde bouc gaet hier uut.

1314 doe ic. 1316 coningrike. 1317 maegde. 1318 mettier. 1320 *hierna heeft het hs. nog de twee regels* eñ vrouwe van amasonien lant was | alsmen heer tevoren las; *deze tautologie schijnt mij dan toch te slecht voor M.* 1322 dies auents. 1323 maen. 1325 ooc *denkelijk te schrappen.* 1329 alle. 1330 geluefden. 1331 leeten. 1332 ten] to den. 1334 met] bi; bi *is door het voorafgaande vers veroorzaakt*, *want ook* crachte *is uit* nachte *verbeterd.* 1339 segt. 1340 Dit.

DIE VIERDE BOEC.

XXXI*b* In dien derden boec so stoet,
Hoe die coninc ende there te voet
Bi nachte waren up ghestaen,
Alse die mane was vergaen.
Hi voer met eenen vane voren
Ende sanc, datment mochte horen
Al dorentore int griexe here.
Tlant was al sonder lijfnere,
Ende verbrant, als ic eer seide,
Doorp ende poort, busch ende heide.
Up ene riviere voer hi van prise,
Die comt uten paradise,
Die Tygris heet, dat weet ic wel,
Om dat soe es so dore snel,
Dat in die crone van Vrancrike
En es gheen water haers ghelike.
Die rochen sijn an beden siden
So hoghe, die daer onder liden
Hem dunken si ten wolken slaen
Entie bome diere up staen.
Het was vier daghe vor die batalie,
Dat men dorsloech meneghe malie,
Als ic hier achter sal bescriven,
Dattie bloeme van allen wiven,
Die coninghinne, Daris wijf,
Van rouwen verloos haer lijf,
Dat soe sach haer lant te storen
Ende haren man hadde verloren.
Ende vanden stride ooc die pine,

4 maen. 6 datmen. 7 dor en dor. 10 ende *S*] en *beide malen.* 14 om dat] dat; *Gaut.* 8, 451: (*Tigris*) *qui celeri sortitur ab impetu nomen.* 15 croen uan francr. 16 en *S*] hen haers *S*] eers. 17 roschen aen beiden. 19 slaen. 20 aen den bomen. 22 *vermoedelijk* daer *in plaats van* dat. 24 bloem. 26 ruwen.

Daer haer altoos stont in te sine,
Die corte, wanic, hare daghe.
  Nu hoort Alexanders claghe!
XXXIb2. Alexander Macedo
Was also drouve ende also onvro,
Doe die vrouwe versceden was,
Alse of hi seker ware das,
Dat sijn lieve suster bede
Ende sijn moeder met groten lede
Waren doot van sinen vianden.
Hi wranc bloet uut sinen handen
Ende liet also hete trane —
Dat seghic u na minen wane —
Alse Daris laten mochte,
Doe men hem die mare brochte.
Die jonghelinc sat bi der bare
Ende versuchte heerde sware.
Al was hi wreet, die grote doghet,
Die ghi an hem merken moghet,
Ende sine grote edelheit
Leerde hem ontfaermicheit.
Hi liet meneghen heten traen.
Van dien dat hise hadde ghevaen
Toter wilen dat soe staerf,
En sach hise maer ene waerf.
Al was soe een scone wijf,
So goedertieren was sijn lijf,
Dat hi hare minnen en ghewouch.
Haddi die ere, hi hadde ghenouch,
Die grote here, diet al dwanc
Die maer vive voete was lanc.
  Doe liep een vanden spadoenen
Uutten griexen pauwelioenen,
Die Tyrioot gheheten was.
Hi trac sijn haer, alst ware vlas,
Ende scoorde sine cleder mede,
XXXIIa1. Met sinen naghelen hi bloeden dede
Haerde sere sijn ansichte.
Hi weende ende riep ghedichte

31 cortic eere pine. 34 onvro *S*] uro. 36 ofte. 40 uter. 41 leet traen: waen. 44 meere. 45 iongelinc *S*] iongelin baer: swaer. 47 al *S*] als. 48 aen. 50 ontfarmherticheit. 51 leet. 52 hi si. 54 en *S*] eñ hi si mer eenwarf. 55 scoen. 57 eer geinre minnen. 60 mer vijf. 62 paulionen. 63 tyren; *vgl. vers* 81 *en* 88. 64 hare als wast.

Haerde lude »o wi, o wach!"
Doene Daris versach
Riep hi lude »nu segghe mi,
Twi du weens ende wat es di?
Wetstu iet wat meeren mach
Minen rouwe, secht mi dach!
Ic can wel wesen keytijf
Ende rouwich al mijn lijf.
Die liede weten geerne te voren
Haren rouwe ende haren toren.
Du salt mi dinghe te voren legghen,
Die ic selve niet en dar segghen."
  Tyrioot antwoorde te hant
»Alexander, dijn viant,
Doet dien dinen also grote ere
Alse of du wares sijn gherechte here.
Maer wach arme, keytijf!
Die vrouwe, dijn edel wijf,
Die coninghinne soe es doot."
Dus antwoorde Tyrioot.
Mettien so was so groten gheclach.
Si riepen sere »o wi, o wach!"
Daris verloos al sine cracht
Ende viel neder in onmacht.
Hi waerp up sijn haer dat mul
Ende riep, of hi ware dul.
Hi waende dat soe ware versleghen,
Om dat soe niet en woude pleghen
Dies conincs Alexanders minne.
Tyriote riep hi inne.
Die ridders hi doe buten sloot
XXXIIa 2. Ende vraechde, hoe soe ware doot.
Die knape swoer dat hi nie en dede
Der vrouwen eneghe lelichede,
Al was soe met hem ghevaen;
Ende dat hi hare hadde ghedaen
Also grote ere al sijn lijf,
Of soe hadde gheweest sijn wijf.
Doe was Daris in groten vare,

70 doe. 71 reep. 72 twi] we. 73 meerren; *misschien is te lezen* wat mach meren noch *en in den volg. reg.* doch *te herstellen*. 74 minen rouwe S] dinen ruwen seg. 76 rouwich wesen. 79 dingen. 81 Tijriot antwerde. 84 ofte du weers. 85 mer *en zóo meer*. 86 die] dijn. 88 andwerde. 89 grote geslach. 94 ocht hi waer. 95 were. 98 Trijote. 100 weer. 101 datmen nie. 104 eer. 105 alse *denkel.* hare lijf. 106 ofte. 107 in S] en vaer: waer.

Ende seide dat van minnen ware,
Dat hi hare ere hadde ghedaen,
Ende soen ooc minde, sonder waen.
Ooc seide hi »hets des heren sede,
Waer dat hi comt tenegher stede,
Dat hi daer emmer hevet amien.
Soe was die scoonste van al Percien,
Hi es een here, een jonghelinc;
Men maecht prouven bi ere dinc:
Dat hi haer dede, hi mocht wel doen."
Doe swoer sere die spadoen
Bi al den goden van der see
Ende vanden hemelen, dat es mee,
Dat Alexander sinen wive
Noit lachter en dede van den live.
Doe swoer die knape dat waer is
Doe gheloofdes die here Daris,
Ende het was hem haerde lief.
Al wenende hi die hant up hief,
Aldus dedi sine bede:
»Vader, ende here mede
Van den goden al te voren,
Daer ic ooc af bem gheboren
Ende uwe maech van rechter ure,
Al die werelt durenture
Ende alle dinc die staen bi u.
Eerstwerf so biddic u nu,
XXXII*b*1. Ocht wesen mach, dat ghi mijn rike
Mi behout ghestadelike;
Ende ocht also es in uwen moet
Dat ics emmer derven moet,
Ende ansien moet dat verliesen,
So biddic u dat ic moet kiesen
Enen coninc doch na mi.
Ic bidde dat Alexander si
Na mi coninc, ghehoort mi das,
Die hovescste viant die nooit was."
Dit waren sconincs Daris woort.
Ende sine bede was ghehoort.

109 eer ere. 112 to eneger. 113 dat hi daer] daer hi. 116 mach, *of* men mach pr. bi derre dinc? *Gaut.* 53: *haec captiva fuit, et forma et sanguine clara: hic dominus fuit et iuvenis: voluisse probatur, quod potuisse patet.* 124 geluefdes. 128 vader sprac hi. 130 bin. 133 bi *S*] b. 134 ierstwerf *en zóo vaak* biddic *S*] bidden ic. 139 ansien *S*] aen sein. 144 hoveste.

Die trane, die van hem liepen,
Ic wane si vor gode riepen.
Daris hadde tweewerf ghesint
Tote Alexander om paerlemint
Ende omme maken vasten vrede.
Maer twas om niet, dat hi dede.
Dore die doocht van sinen viant
Hevet hi derdewerf ghesant
Sine boden, om dat hi woude
Datmen vrede maken soude.
Het was tien tiden sede,
Wie so hebben woude vrede,
Dat hi voerde enen tac,
Die men van ere oliven brac.
Om den vrede voersi tiene,
Vroede ridders ende siene,
Entie vroetste diere was,
Dat was die oude Achillas,
Ende was van rade gheraect wale,
Ende daertoe condi sine tale
Utermaten scone toghen.
XXXII*b* 2. Dus sprac hi vor Alexanders oghen:
»Hovesce coninc, verstaet wel,
Uwe hovescheit ende niet el
Dat doet Darise, onsen here,
Om vrede bidden also sere.
Ende dat hi hier tote u seint echt,
Dat en doet hi niet dor recht,
Maer om dattu sine kinder
Moeder, suster, meerre ende minder,
So hoveschlike heves ghevaen.
Al hebben wier breke, sonder waen
Si en dunken ons niet ghevanghen sijn.
Dies danct u sere die here mijn,
Want du hare suverheit bewaers,
Ghelijc dattu haer vader waers.
Altoos hetise coninghinnen,
Ende ghi en doet hem niet bekinnen
Dat ghise haet in enegher wijs.

147 tranen. 148 waene dat si. 149 geseint. 150 parlement. 151 om te. 152 mer et was. 153 dor die docht. 155 sinen bode; *vgl. vers* 161. 157 ten. 161 ureden tien. 163 die daer. 164 alde. 165 gemaect. 166 dar toe *en zóo dikw.* conste. 169 hovesch. 172 also] so. 173 tot. 174 dor. 175 om *ontbreekt.* 178 wie (*S* wi) eer broc. 181 eer bewars. 185 in *S*] ni eenger.

Dies gheve u god ere ende prijs!
U drouve ghelaet, u drouve oghen
Dunkent mi van buten toghen
Dat ghi sijt een hovesch viant.
Daris, die ons hare heeft ghesant,
Dochte mi cume so drouve sijn,
Alse nu toghet dijn anscijn.
Nochtan weent hi om sijn wijf,
Die hi minde alse sijn lijf,
Ende ghi weent om uwen viant.
Ghi waert ghewapent al te hant
Jeghen ons, dat weet ic wel,
En daet dit leet, ende niet el.
Daris doet u bidden haerde
Om ghetrouwelike vaerde,
Ende siere dochter biet hi di
Ende alt lant quite ende vri,
XXXIIIa 1. Dat leghet van der navelsee
Toter Eufraten, ende daertoe mee:
Diere stene ende daertoe gout
Ende ander chierheit menichfout.
Hout sinen sone hier te waren
Te ghisele ende laet met ons varen
Siere moeder ende sine twee suster mede.
Dies biddewi u up hovescede.
Ende neemt van hem drien te lone
Dertich dusent besanten scone
Ende algader goudijn root;
Dat es ene chiereit groot.
En hadden u niet die gode ghegheven
Goede aventure in u leven,
Het ware tijt dat ghi om vrede
Haddet ghedaen dus grote bede.
Nu eist so comen datmen u bit.
En moochdi niet merken dit,
Hoe groten here Daris hevet?
Met hem es alt tfolc dat levet,
Hi hevet die see bedect met scepen
Ende dlant met tenten al begrepen.
Nochtan es te nauwe dat mere

190 heer. 191 docht so] asso. 192 dijn (*S* uw)] sijn. 200 getruewelike. 202 qwijt. 205 daertoe *zou men ten minste in eenen van die regels best kunnen missen.* 206 menichvout. 207 soen hie. 208 Tie. 211 nemt him. 212 bosanten. 213 gulden. 214 een. 215 en *S*] eñ hadden niet u. 217 were. 218 heddet. 219 eest. 220 Eñ. 221 her.

Ende dlant te sinen here;
Die rivieren sijn so besloten,
Si en moghen niet ter see wert vloten.
Ic wane hi meer volcs heeft allene,
Dan die werelt al ghemene.
  Alse Alexander hadde ghehoort
Achillas tale ende sine woort,
Riep hi in ene kemenade
Al sine hoochste liede te rade
Ende vraghede, wat si hem rieden.
XXXIIIa 2. Twivel was van sinen lieden,
Wat si hiermede wouden doen.
Doe sprac die here Permenioen,
Die bat doen conde grote daet,
Dan ghegheven nauwen raet.
»Tevoren" sprac hi »waest mijn raet —
Ic waent niemen en ware quaet —
Datmen die ghevangen weder gave
Omme scat ende omme have.
Men hadder vele om ghegheven.
Nu sijn si doot som hier bleven,
Ende som sijn si ontgaen,
Daer wi af hebben scade ontfaen.
Noch raedic datmen die joncfrouwen
Varen late mettier vrouwen.
Bedi wat soude ons een quene?
Men salse laten varen hene;
Si quellet ons in menegher stat.
Nu laetse varen om den scat.
Ic raede ooc wel ten huwelike,
Dattu hebben moges sulc een rike
Sonder slach ende sonder stoot.
Ic wane gheen lant en es so groot,
Dat enen here heeft ende nemee,
Alse vander navelsee
Al dat lant totier Eufraten.
Dus mochti al u vechten laten.

226 ende] en. 229 wane hi] ween datti. 230 gemein. 234 alle sijn hoegste. 235 uraechde. 237 wat hi heer mede woude. 238 hiere Permenioen *S*] pernioen. 239 conste doen. 240 geuen. 241 weest. 242 weent nieman en weer. 244 om *beide malen*. 245 ueel *en zóo dikw.* 249 ioffrouwen. 250 laet. 251 bedie quoen: heen. 253 *Gaut.* 121: *quae Graecorum agmen iterque impediunt potius; het is te vermoeden, dat ook in de vertaling het meervoud stond.* 254 laet si. 256 sulke. 258 waen. 259 heuet eñ nemmee. 260 als. 261 totter. 262 mochtti.

Merct, hoe ghi met uwer hant
Moghet bedwinghen al die lant,
Die ghi begheert na uwen wille!
Bacteren lant laet ligghen stille
Ende ooc Inden ende Meden!
Peinst, hoe vele goeder steden
Ghi moghet winnen met ghemake!
Hets een sekerliker sake,
XXXIIIb1. Na groten prijs, na groten seghe
Te landewaert te vaerne enweghe,
Dan nacht ende dach te sine
In wapen ende in grote pine."
Swaerlijc verdroech dat Macedo,
Doe dat sprac Permenio.
Ende hi antwoorde alstie coene:
»Slachtic dien here Permenioene,
So haddic liever alle weghe
Groten scat, dan goeden seghe.
Maer, bi trouwen, neenic niet.
Mi es vele bat ghesciet.
Ic bem quite van groten goede
Ende seker in die aermoede,
Die mi niet en laet an ghene side.
Des bem ic uter maten blide,
Dat ic bem coninc, niet coopman.
Soude ic tgoet vercopen dan,
Dat mi aventure gaf?
Neen ic, twaren, dat doe ic af.
In hebbe te cope enghene dinc,
Noch van den volke, dat ic vinc.
Sal icker iemen af laten keren,
Dien salic gheven dor miere eren.
In woude niet dat mi ghesciede
Dat icker af hadde eneghe miede.
Gave icse om goet, so ware die danc
Entie ere mede wel cranc."
Doe hi dit hadde gheantwoort,
So riep hi Daris boden voort:
»Verstaet dat ic u segghe wale"

263 nre. 264 dit. 270 sekerliker *S*] sekerlike; *eerder is* sekerre *te lezen. Gaut.* 130: *tutius est.* 272 ewege. 273 en. 277 antwerde *en zóo vaak.* 279 hedde ic. 283 bin. 284 sieker. 285 aen geen. 286 bin. 287 bin. 296 hedde. 297 gene ic si weer. 299 geandwort. 300 riepe *van den rubricator is bij* hi *bijgevoegd* alexa.

Sprac hi »ende segghet dese tale
Uwen here, dien ghi dient:
Dat ic aldus sine vrient
Hoveschleke hebbe ghevaen,
XXXIII*b* 2. Dat en hebbe ic dor hem niet ghedaen;
Ic deet dor mijns selves doocht,
Het wijsde mi die hovesce voocht.
Tfi! soude ic ooc eneghen wive
Anxt of vrese doen vanden live!
Alexanders rechter hant
En es dien vrouwen gheen viant.
Die ghone en willic niet jaghen,
Die ghene wapen moghen draghen,
Die so cranc sijn van naturen,
Datsi in wapen niet en moghen duren.
Tfi! soude ic jeghen hem orloghen!
Hi moet hem ghewapent toghen,
Daer ic jeghen wille striden.
Dies willic pleghen tallen tiden.
Waer dat sake dat u here
Om vrede bade also sere,
Alse ghi mi nu doet verstaen,
Ende woude hi uter werelt gaen
Ende gheven lant ende have,
In weet, of ics hem orlof gave.
Bedi hi taent minen lieden
Met scatte ende met mieden
Dat si mi nemen sullen dleven,
Of met fenine mi vergheven.
Dies bem ic dus sere verbolghen:
Ic sal hem toter doot na volghen.
Hi en vaert niet als een recht viant,
Die bescermen wille sijn lant,
Hi vaert, oft een verrader ware;
Ja als een recht mordenare,
Sal ic u die waerheit tellen,
Doet hi mieden mine ghesellen.
Mi en becomt wale niet

303 here (*S* heer) dien *S*] hier den. 304 sijn. 305 hoveschlec. 307 docht: uocht. 309 eengen. 311 oft. 316 in] on. 317 orloghen *S*] ologen. 327 bedie taent, *zooals Verwijs uit het* caent *van Snellaerts uitgave gegist had, staat in het hs. Ook nog andere van zijne verbeteringen blijken door het hs. te worden gestaafd.* *Zoo staat er vers* 335 *niet* oert *maar* vert. 329 nemen mijn leuen. 330 ofte mi *ontbreekt.* 331 bin. 334 wil. 335 ofti. 336 mordonnaere. 338 mijn.

Die vorwaerde, die ghi mi biet.
XXXIVa1. Bedi gavic hem die vaerde,
So lachterdic mi selven haerde,
Men mochte segghen dat ic ware versaghet,
Ende dat hi mi hadde verjaghet.
Ghi biet mi goet utermaten,
Dat es tlant over die Eufraten.
Mi dunct, ghi sijt des mesraect.
Want ic hebt te mi ghesaect
Ende ghewonnen met miere doghet.
Drijft mi uut, of ghi moghet,
Dat doch dat lant uwe si;
Dan moochtijt wale gheven mi.
Grote ere eist dat mi Daris sint
Dat hi mi gheven wille sijn kint.
Hi hadt Macheuse belovet.
Heeft hise hem nu berovet?
Secht uwen here, al dat hi hevet
Ende al tfolc, dat onder hem levet,
Ende so wat hi hevet verloren
Ende hi selve ooc te voren,
Al staet in miere ghewout
Ende al eest dier Grieken sout
Ende loon van hare pine."
Dus was die antwoorde sine.
  Achillas hi nam orlof
Ende rumede Alexanders hof
Ende tellede Darise al die woort,
Die ghi te voren hebt ghehoort.
Daris seinde mettier vaert
Macheuse al darewaert,
Die de weghe beligghen soude,
Daer Alexander varen woude.
Mettien dede Alexander graven
XXXIVa2. Met chierhede ende met groter haven
Darijs wijf, Telico, die vrouwe,
Daerom hi hadde groten rouwe.
Hi dede maken een graf van prise
Up enen berch an een falise.

341 bedie geve (*S* gave) ic. 343 mocht weer. 344 hedde. 348 gesact. 352 mochdijt. 353 groet eest; *Gaut.* 168: *multum mihi praestat honoris.* 354 wilt. 355 hadde. 356 hi si. 357 segt. 363 eerre pinen. 364 andwerde. 370 darwart. 371 belighen. 374 cierheden. 378 falise *S*] salise.

Daer was Apelles meester af,
Die Jode was ende screef ant graf
Die griexe coninghe alle twaren,
Die Alexanders voorders waren,
Ende haren name screef hi mede
Boven hem ter selver stede;
Ende dystorie, hoe hemelrike
Was ghemaect ende eertrike,
Screefi an den grave besiden
Al tote Alexanders tiden,
Die ic u vertellen sal
Met overslaghender rimen al.
  Apelles screef goods ghelike,
Die alle dinc volbringhen mach,
Hoe hi hemel ende eertrike
Ende dinghele maecte up den sondach.
Des maendaechs maecte hi tfirmament
Int water te middewaerde
Ende ront al omtrent.
Noch doe was overdect die aerde.
Dies maecti up dien dijsdach
Die see, ende daerde quam uut.
Dat was teerst dat mense sach.
Hi sciep ooc bome ende cruut.
Des godensdaechs maecti die sterren
Entie sonne ende ooc die mane,
Die ons lichten noch van verren;
Hi settese in haren stane.
XXXIV*b* 1. Hi maecte up dien donredach
Al dat in die rivieren levet
Ende so wat dat vlieghen mach,
Ende so wat die see in hevet.
Die beesten maecti vander eerden
Entien minsce up dien vridach.
Van siere ribben maecti weerde
Yeven, daer hi in slape lach.
Hi ruste uptien saterdach

383 naem. 387 screef. 391 gods. 394 die eingele. 395 mandags; *zeer onduidelijk uit sondags verbeterd.* 398 onbedect; *wellicht is enkel* bedect *te lezen, hetgeen de afschrijver misschien niet begreep; Sp. hist.* 1[1],5,5 dus heeft hi deerde voort getrect, die te voren was verdect. 399 maecte. 401 dierste mensi. 402 sceep oec boem en. 403 godesdags. 404 maen. 406 staen. 407 donnersdach. 409 wat uogel dat. 410 maecti, *S* maecte hi] hi. 412 minschen. 413 werden; *vgl. Rb.* 508 daer hine (den mensce) hadde ghemaect werde. 414 Euen. 415 satersdach.

Van allen werken, die hi dede.
Hi benedide al, dat hi mach.
Dus was daer bescreven mede.
Appelles screef dien hemel blau,
Entie eerde was ghescreven scier,
Die see hadde die vaerwe grau,
Van kelen was ghemaect dat vier.
Die lucht hadde die vaerwe groene,
Sterren ende sonne waren van goude,
Elkerlijc na haren doene,
Die mane van selver, alsmen woude.
Die minsce hadde meest weerdechede
Van al dien, dat god gheboot.
Daer stoet dat serpent ooc mede,
Dat ons brochte in grote noot.
Daer stoet bescreven, hoe dat Yeve
Den appel hadde in haren mont,
Ende Adam dor hare lieve
Mede beet ter selver stont.
Dinghel dreefse met haren swerde
Al bernende uuten paradise.
Yeve sat en span up derde,
Adam pijnde om die spise.
Si en waren langher in dien paradise,
Dan omtrent enen halven dach.
Daer stont oec, in welker wise
XXXIV*b* 2. Yeve van Caym ghelach.
Daerna lach soe van Abelle,
Hi wachte de scaep ende was goet man;
Maer Caym, die quade gheselle,
Pijnde, hoe hi coren wan.
Caym slouch Abelle doot
End god vermalediden al daer.
Des dreef Adam rouwe groot,
Hi weender omme hondert jaer.
Een tekijn gaf god Caime,
Om dat men niet en soude verslaen,
Dat steet ghesat in desen rime:

419 blae. 421 grae. 422 kelen] elken. 423 locht groen. 425 uan eren doen. 426 maen seluer. 427 meer; *Rb.* 327 want hi es van der meester werden. 428 alden. 431 stoet *S*] bestoent eue. 435 die eingel dreef si. 437 Eue. 439 niet langher; *lees dit en het volgende vers* si en waren in dien p. | maer omtrent enen h. dach? 442 Eue. 443 abele. 444 wacht. 447 abel. 451 teken. 452 men eem. 453 dese.

Thooft haddi juchtech sonder waen.
Caym vlo ten oostenwaert
Ende wan een kint, dat Enoch hiet,
Daeraf leestmen dat seder waert
Lamech gheboren ende ander diet.
Lamech was een quaet keytijf.
Hi was die alre eerste man,
Die te gader hadde twee wijf.
Recht waest dat hijt bestan.
Van oude verloos hi tsien.
Hi scoot nochtan al dat hi woude.
Caym scoot hi doot mettien,
Daer hine hoorde in enen woude.
Sijn leidere seide, »hets een man,
Dattu heves ghescoten, here."
»Hets Caym" sprac Lamech dan;
»Du moets ooc becopen sere."
Sinen leidere nam hijt tleven.
Dus ghesciet altenen gader.
Caym es daermede bleven,
Lamechs vijfte oudervader.
Noch enen sone wan Adam;
Sijn name was gheheten Set,
XXXVa1. Daer een groot gheslachte af quam,
Die some hilden ons heren wet.
Ant graf stont ooc Enoch bescreven,
Die ons here wech varen dede;
Tote Antkerst tiden sal hi leven
Ende jeghen hem ooc striden mede.
Onse here stonter in diere ghelike,
Alse ocht hem leet hadde ghesijn
Dat hi den man gaf sijn ghelike,
Ende hi liet die ghebode sijn.
Daer stont Noë ende maecte daerke,
Also alse hem onse here gheboot.
Die diluvie ghinc so staerke,
Dat al die liede bleven doot.
Maer si achte en behielden dlijf,
Dat was Noë ende sijn drie kinder

454 dat huet hadde hi iucatech; *vgl. Rb.* **904. 455 oestenwert an. 457 sider quam. 461 twee** *ontbr.; vgl. Rb.* **962. 462 bestan] bescoude;** *vgl. de aanteekening.* **463 ouder verloes hi sijn sein. 465 doot] nochtan. 467 sachte ee. 471 liedere. 472 altenen** *S*] **altonen. 474 uifte. 475 son wan** *S*] **van. 476 naem. 477 geslechte. 482 heilden. 483 dire. 488 also als. 490 alle. 491 beheilden. 492 kindere.**

Ende met hem hare viere wijf.
Aldus waest bescreven ghinder.
Drie hondert ellen was die aerke lanc,
Ende vijftich ellen was soe hooch,
Ende dertich wijt. des hebbe danc,
Die dit screef ende niet en looch.
Een elle hiet in dien tiden
Van den ellenboghe voort.
Menech jaer so plachmens siden,
Also alse ic hebbe ghehoort.
Twee ende twintich hondert jaer
Ende twee ende vijftich ooc daer mede
Stont die werelt, dat es waer,
Eer god die diluvie comen dede.
Voghele noch dier mochten ontfaren,
Si en verdronken mettier see,
Sonder die in daerke waren
Elkerhande twee ende twee.
Doe die diluvie was vergaen,
XXXV*a* 2. Plante Noë enen wingaert.
Daer was ghescreven dat hi saen
Vanden wine dronken waert.
Noë lach ende sliep
Ende was onttect tusscen die been,
Cham sijn sone stont ende riep
Ende bespottene ende green.
Sijn andere broeders riep hier toe
— Die een hiet Sem, dander Japhet —
Si keerden daeraf haer oghen doe
Ende dectene. dies deden si bet.
Doe Noë twiste, was hi gram
Ende benedide doudste twee
„Vermaledijt so wese Cham"
Sprac hi »nu ende emmermee."
Daerna stoet die patriaerken
Ghescreven an die ander side.

493 viere] drie. 494 wast. 496 hoge. 499 dien *S*] den. 502 also als. 503 twe. 504 *aangezien de opgaven in de verscheidene bronnen sterk onder elkaar verschillen, wil ik het cijfer niet veranderen; Sp. hist.* 2242 (*Vincentius* 1256) *Rb.* (*vers* 1073 *volgg.*) 2244, (*Hist. scholast.* 2244, *varr.* 2264). 506 *misschien* die lovie, *en desgelijks* 511. 507 entfaren. 510 twe on twe. 511 ontgaen. 514 vanden *S*] vande. 515 en. 516 was *ontbreekt* thuyssen. 517 sijne soen stoende. 519 anders broeders; *lees* broeder? 523 twiste] dit wiste. 524 die alste twe. 526 emmermeer. 527 patriarchen.

Met goude, datmense soude maerken.
Abraham hadde doghen blide,
Sara, sijn wijf, stont ende loech,
Want soe tharen neghentich jaren
Ysaac, haren sone, droech;
Hare man hadde hondert jaer te waren.
Daer stoet Rebecca, Ysaacs wijf,
Die twee kinder droech te gader.
Die een was Esau, die keytijf,
Die ander Jacop, Joseps vader.
Esau was ru als een rint.
Ysaac was daer ooc bescreven,
Hoe hi was van oude blint,
Ende niet langher en mochte leven.
Daer stont ghescreven Esau
Hoedane wijs hi jaghen liep
Ende hoe soe Jacop maecte ru,
Doene sijn moeder tote haer riep.
XXXV*b*1. Jacop was ghebenedijet
Van den vader, eer hi staerf,
Esau die bleef ontfrijet,
Des weendi lude menechwaerf.
Jacop vlo wech, dat was waer
In Mesopotamia,
Sinen ome diendi seven jaer.
Hi gaf hem siere dochter Lya;
Nochtan gheloofde hi hem daer
Siere dochter Rachel.
Daer diendi om noch seven jaer
Ghetrouwelike ende wel.
Alse Joseph was gheboren
Woudi te lande weder keren.
Dat quam Esau te voren,
Ende hi wouden danen weren.
Jacop hi quam met twee scaren,
Te Lusa lach hi enen nacht,
Daer sach hi die goods cracht te waren,
Daer hi jeghen den ingel vacht.

529 datmen si s. merken. 531 stoent. 532 tho hueren LXXX. 535 ysacs. 536 twe *en zóo meer.* 538 iacob *evenzoo later.* 539 rient. 541 ouder. 542 en *S*] eñ. 545, 46 *zijn stellig in de war geraakt; misschien* ende hoe sijn moeder J. maecte ru | doene sijn vader tote hem riep? *of* ende hoe soe J. m. r. | sijn moeder doe hien tote hem riep? 546 toter. 547 gebenedijt. 549 ontfrijt. 551 en wech. 552 mesopotania. 553 oem. 557 ommo. 558 getruwelike.

Josephs droom stont daer bescreven,
Daer hi om was vercocht,
Ende in Egyptenlant verdreven
Ende tes conincs hove brocht.
Die vrouwe soe was daer ghemaect,
Die Joseppe daertoe dwinghen woude,
Dat hi bi hare laghe al naect
Ende haerre minnen pleghen soude.
Om dat hijs niet en woude doen,
Was hi langhen tijt ghevaen;
Biden coninc Pharaoen
Was hi sider ute ghedaen.
Daer stont ooc die aventure,
Hoe hi weder quam te hove,
Om dat hi spelde al durenture
XXXV*b* 2. Des conincs droom met groten love.
Daer stont ooc hoe Jacop sende
Sine kindere omme coren,
Ende hoe dat hi hem bekende
Dat Joseph niet en was verloren.
Jacop nam al sine kinder
Ende voer in Egyptenlant,
Bede meerre ende minder,
Daer hi Joseph, sijn kint, vant.
Jacop hadde tweerande namen,
Dat vint men bescreven wel,
Van gode si hem bede quamen,
Want hi hiet ooc Israhel.
— — — — — — —
— — — — — — —
Hi was vor gode vercoren
Te tiden bat dan iemen el.
In dander side so stont Moyses
Ende Aaron sijn broeder mede,
Hoe si Pharaoene baden des,
Dat hi haerde node dede.
»Laet gaen tfolc van Israhel"
Sprac Moyses »dat heet di god,
Hi sal wesen haerde fel
En wiltu niet doen sijn ghebot."

573 lege nact. 579 stoent. 585 bliende *of* bkende; *vgl. Sp. hist.* 3[e], 72, 20. 587 sijn. 589 beide ende *S*] in. 591 ueirre hande. 593 beide. 597 vur. 598 *z. de aanteekening.* 601 pharaoen. 606 woulttu.

Pharao en achte hier up niet;
Bedi plaechden god, onse here,
Also alsmen ghescreven siet
Met tiene plaghen haerde sere.
Ter eerster plaghen wert twater root
Beide in reghen ende in rivieren,
Ter andere quam meneghe padde groot,
Die de liede quelden metten dieren.
XXXVIa1. Hurselen waren die derde plaghe
Die de liede staken sere.
Vlieghen in dien vierden daghe
Plaechden die liede vele mere.
Die vijfte plaghe slouch al doot
Die beesten van Egypten lant,
Die seste waren bleinen groot,
Die hem deden groten pant.
Doe quam een hagel, die verteerde

*

Tgroene al vanden conincrike.
Dus so waren si ghescant,
Ende tfolc vervaerde hem vreselike.
Die neghende was deemsterhede,
Die men tasten mochte metten handen,
Die tiende sloech al doot mede
Die outste van Egyptenlande.
Moyses met siere roede
Leide tfolc dor die see;
Pharao volchde na met moede,
Hem selven dede hier mede wee.

607 in. 608 bedie. 611 water. 613 pedde; *lees* quamen pude groot? *zóo Sp. hist.* 1^{a}, 2, 50 *en Rb.* 3815 (5 *hss. tegen eene, die* vorsschen *heeft*). 615 dirde. *Sp. hist.* 1^{a}, 2, 54 *en Rb.* 3827, 2 *hss.* mesien, 2 *andere ook* urselen. *Kil.* hursel, horsel, *crabro.* 618 mere] sere. 621 *Sp. hist.* 1^{a}, 2, 64 bladeren ende sweren, *Rb.* 3925 puusten ende roven (rove). *Kil.* bleyne *pustula.* 622 him. 628 dat groen coningrike. *Dit vers zou ook wel tot den hagel kunnen behooren; maar men slaagt beter met de rijmen te regelen, als men het tot het volgende betrekt, en in den Sp. hist.* 1^{a}, 2, 73, *evenzoo Rb.* 3975 *en* 3990 *wordt van het* groene *ook bij de* 8e *plaag* (*de* crekelen) *gewaagd.* 630 verveerde. 631 duysterhede. 632 mochte *ontbr. Zooals boven luidt het ook Rb. en Sp. hist.* 633 alte. 636 dor die see] met siere; *misschien ook* dor die rode see. 638 hier] hi mede wee *ontbreekt; na* hi *staat echter nog een onleesbaar woord, bijkans van de grootte van* wee. *Wellicht zou ook* dede hi wee *voldoen.*

Pharao verdranc aldaer
Met al sijnre compagnie,
Moyses bleef al sonder vaer,
Ende al ons heren paertie.
Als si quamen in die woestine,
Reghende up hem themelsce broot.
Vleesch hadden si al sonder pine;
Dat was een mirakel groot.
Moyses was daer ghescreven
Up dien beerch van Sinay,
Daer hem die wet was ghegeven.
Dit was waer, gheloves mi.
Daer stont ghescreven, hoe hi slouch
Uptien haerden maerbersteen,
Die hem waters gaf ghenouch;
XXXVI*a* 2. Dat en was loghene engheen.
Si versloughen wel meneghen man
Up die liede van Echee,
Si sloughen den coninc van Basan
Entien coninc van Amorree,
Ende vochten jeghen die Gebuseen
Ende jeghen meneghen coenen man
Ende jeghen die Fereseen
Ende jeghen dlant van Chanaan.
Doe Moyses versceden was,
Doe waert haer leider Josuë,
Also alsic bescreven las.
Hi dede den heiden vele wee,
Hi leide tfolc van Israhel
Droochs voets over die Jordane.
Twater sciet hem, weet ic wel,
Ende onghescaet ghingen si dane.
Josuë hi deelde die lande
Den twalef gheslachten van Israhel,
Alse hi verjaghet hadde die viande,
Elken gaf hi sijn rechte wel;
Ende elken gaf hi sine stede
Ende deelet hem met pinen.
Selve staerf hi ooc daer mede;

639 aldaer] algader. 640 compagien. 643 hi quam. 648 berch. 649 was *S*] war. 653 gaf waters. 654 logen engene. 655 wael. 656 echeen. 658 *S* van *ontbr.* amorreen; *Rb.* 5989 Amoree (:). 659 van gesusoen. 661 feresoen. 663 uerscieden. 668 jordaen. 669 sciet hem *ontbr.; vgl. Sp. hist.* 1[a], 11, 7. 670 daen. 672 geslechten. 676 deilet.

Dede hi wel, het sal hem scinen.
Moyses ende Josuë
Waren hertoghen van Israhel;
Rechteren hadden si voort mee;
Dat vint men bescreven wel.
Die staercste, die haer rechter was,
Dat was Samsoen, die staerke man;
Ic dar mi vermeten das,
Dat hem noit man verwan.
XXXVI*b*1. Daer stoet ghescreven, hoe hi vacht
Jeghen die Philisteen.
Hi slouch doot met siere cracht
Ende verwanre menich een.
Die Philisteen hadden beringht
Tere tijt in een woestine;
Daer was lichtelike ghedinght:
Si waendem hem doen grote pine;
Hi sloech met eens esels kake
Meneghen staerken man te doot;
Ander wapen, no ander sake
Sone hadde hi ter selver noot.
Doe hi van dorste was vermoeit,
Waerp hi enwech dat droghe been;
Daer quam water uut ghevloeit;
Dat en was loghene engheen.
Hi nam Dalidam te wive;
Dat was hem groot ongheval.
Dien liebaert rovede hi van den live;
Aldus bescreef Apelles al.
Hi bant dien vossen tfier in den staert
Ende onstac dier liede coren,
Dus hadde hi meneghe man vervaert,
Die sinen wive deden toren.
Te Gaza, in die goede stede,
Haddene sijn viande beleit,
Hi brac die poorte ende clammer mede
Up enen hoghen berch gereit.
Doe Dalida sijn cracht wiste,
Bant soe sine hande te samen,

678 wael. 684 samson. 691 philesteen. 692 teere. 693 was *ontbr.; z. de aanteekening* gedinct. 694 pijn. 695 een esels kinnebac; *z. de aanteekening.* 697 wapene noch. 699 vermoit. 701 geuloit. 702 engene. 707 vos *misschien behoort* vier *in den volgenden regel.* 709 uerueert. 710 daden. 711 gazes. 712' haddene, *S* hadden hem] hadde hi. 716 sijn.

Ende scoer hem af sijn haer met liste.
Mettien sijn viande quamen.
Si staken uut sine oghen bede
Ende maecten mettem hare ghile.
Dat becochten si met lede
XXXVI*b* 2. Over een wel corte wile.
In een huus hilden si feeste,
Dat up twee colummen lach,
Alle die hoochste entie meeste
Waerre up den selven dach.
Dalida was mede in die sele.
Si riepen al te Samsoene
»Tooch ons een deel van dinen spele!"
Ende doe dedi alstie coene:
Hi brac die colummen bede,
Entie sale viel al te doot.
Dus speelde hi met groten lede.
Het bleef daer al, cleene ende groot.
Na Samsoene stont Eli,
Die rechter was in Israhel;
Ons heren pape so was hi
Ende prophete, dat weetmen wel.
Daer stont, hoe die Philisteen
Ons heren aerke hadden ghevaen;
Dat becochte menich een
Mettien live sonder waen.
Dagon, hare afgod mede
Was onthovet up die sille;
Dat was dat den papen dede
Sere hebben haren onwille.
Doe Eli hoorde die niemare,
Dat sine kinder waren doot,
Entie aerke ghevanghen ware,
Hadde hi den rouwe also groot:
Vanden stoele viel hi neder
Ende brac den hals ontwee.
Nemmermeer verrees hi weder;
Ic waenre menich omme scree.
Na Elyen stont Samuel,

720 mettien haer. 723 heilden. 724 twe. 726 waren daer. 727 mede *ontbreekt.* 729 toen deil. 731 biede. 732 zael ueil, *misschien* velt = velde het. 734 cleen. 735 na *met groote roode beginletter zooals na opschriften.* 738 weetman. 739 stoent wie. 741 becogte. 743 eer. 744 onthuet. 746 haren] sinen. 747 hoert die nimare. 751 stoel. 752 ontwe. 753 nummermeer. 755 stoent *en zóo dikw.*

Die rechtere was ende prophete
Over tfolc van Israhel;
XXXVIIa1. Si voechden wale te sinen behete.
Hi was die achterste baliu
Vanden lande van Israhel.
Dat sal ic u hier toghen nu,
Hoedane wijs dat so ghevel.
Die liede quamen in Ramata
Ende eischeden enen coninc;
Des droevede Samuel daerna,
Doe hi verhoorde dese dinc.
Doe was Saul coninc ghemaect,
Die goet was in siere joghet;
Alse hi ter outheit was gheraect,
Verloos hi al sine doghet.
Doe coos Samuel Davite,
Die in dien tiden was heerde;
Men leset dat in sine vite
Dat hi hem dicke wel verweerde.
Golyase, den Philistee,
Die sesse slachellen was lanc
Ende ene palme daertoe mee,
Dien slouch hi doot; des hebbe danc.
Daer stont hoe dat Saul bleef
Uptien berch van Gelboë.
Dat seide die ghone, diet bescreef,
Dat Davit doe haerde sere scree.
Davit vermaledide die stede,
Daer Jonatas, die coene deghen,
Ende Saul, sijn vader, mede
Vanden heidinen waren versleghen.
Daer stoet ghescreven Asaël,
Hoe hi doot bleef ende helpe riep,
Die te voren was so snel,
Dat hi die ree achter liep.
Abner, Sauls conincstavel,
Was die ghene diene slouch.

756 rechter. 758 uochten wael sinen behede (*of* volchden w. sinen behete? *Verdam*) *z. de aant. en* 4, 925. 761 tonen nu] wel. 762 woedanen. 763 Ramata *S*] amata. 768 ioeght. 770 sijn docht. 773 dat] daer. 774 dicwile. 776 slecht ellen. 780 van] dan. 781 sachte die geen. 782 davit *en zóo altoos* doe *ontbr.* scre. 784 *S* die *ontbr.* 785 saul oec. 786 heiden versleghen *S*] verslagen. 790 ree, *Verdam Taalk. Bijdr.* 2, 236 reen] zee. *Rb.* 9873 Asael .... die was snel ghelijc der ree. *Naar aanleiding van deze plaats verkies ik het fem. sing.* ree; *vgl. Zeits. f. deutsches Alterth.* 24, 40. 792 dien.

XXXVIIa2. Hi hadder omme quaden gavel,
Want Joab qualic dat verdrouch.
Joab sloech Abner te doot
Ende wrac den broeder Asaël;
Dies hadde Davit rouwe groot,
Want hi verrieden als een fel.
Daer stont ooc, hoe Davit dede
Hoerdoem met Urias wive,
Ende ooc, hoet Urias mede
Becopen moeste metten live.
Daer stont bescreven dat orloghe
Tusscen Davite ende Absaloene,
Ende hoe hi hi hinc verwerret hoghe
Nebor an ene eke groene.
Joab scotene daer te doot;
Dies weende Davit meneghen dach,
Om sijn kint dreef hi rouwe groot
Ende riep o wi! o wach!
Doe Davit, de coninc, was begraven,
Ontfinc Salomoen die crone.
Hi maecte met wel groter haven
Dat alre eerste goodshuus scone.
Hi sloech Joab up enen outaer
Ende wrac den broeder, alstie coene.
— — — — — — —
— — — — — — —
Alse Salomoen was doot,
Ontfinc die crone Roboam.
Werringhe ende orloghe groot
XXXVIIb1. Stont daer, die cortelike quam.
Roboam hadde onder hem

793 hadde dar om quaet genel. *Deze schrijffout maakt het niet geraden, met S. hier het dikwijls met* gavel *in het rijm verbondene* cavel *„lot, noodlot" te lezen. Immers ook* gavel = *cijns, huur in figuurlijke beteekenis geeft hier een goeden zin.* 794 Ioab *S*] iacob, *desgelijks in den volg. regel en* 815. 797 dies, *S* des] die rouwen. 802 mettien. 804 thuysscen absoloen. 805 verwerret hinc. 806 eike groen. 807 ter doet. 812 ontfeinc salmoen die croen. 814 goeds huys scoen. 815 altaer. 817, 18 dar om diende hi menech iaer | dese dinc geueil salomone. *Hierachter volgen nog de vier verzen* elc was coninc ·XL· iaer | ouer al dat israhelsche doen | dit weetmen wel dat dit es waer | hier lat ic uan salomon; *z. de aant.* 819 salomon. 820 croen. 824—831 Joroboam dat weet men wel | joroboam dat es ware dinc | leefde utermaten wel | hi hiet uan israhel coninc | hi en was quaet noch oec fel.

Jherusalem, die heleghe stede,
Was dier Joden hovetstat,
Men leset van Jeroboam mede
Dat hi coninc in Samarien sat.
Apelles liet achter bliven
Die sonden van Samaria,
Die en woude hi niet bescriven
Om den lachter, diere volghet na.
Maer hi screef, hoedane wijs
Elyas was upghedraghen
In dat eerdsce paradijs
Up enen viereghen waghen.
Die quade coninghe liet hi achter,
Die waren in Jherusalem;
Dat dedi om den groten lachter,
Diemen tellen mach van hem.
Mer dien goeden Ezechias
Dien screef hi omme sine doghet,
Dat een heilich coninc was,
Alse ghi hier wale horen moghet.
Hi tebrac te stucken die afgode
Ende verhief die wet up weder,
Daer in stoeden goods ghebode;
Alle quaetheit leidi neder.
Hi lach siec ende soude sijn bleven;
Maer ic segghe u over waer:
God hi linghde hem sijn leven
Dore sine doocht vijftiene jaer.
XXXVII*b* 2. Die sonne keerde, alst god woude,
Van den westen ten oosten waert,
Om dat hi twivelen niet en soude
Ende om die doot niet sijn vervaert.
Bi siere siden stoet Josias,
Die de Paesscen sere vierde,
Die een heilich coninc was
Ende die wet sere visierde.
Daer stont bescreven, hoene sloech

831 heilge. 832 hoetstat. 833 roboam. 838 Omt wonder datter; *vgl.* 845 *en* 2, 1153. *De afschrijver begreep dezen regel verkeerd en verbond hem met het volgende vers. Hieruit mag men, misschien, afleiden, dat een voor hem duister woord op de plaats van* wonder *stond; maar ook het daar bovenstaande* woude *kan de fout veroorzaakt hebben.* 841 ernsce. 843 co.; *zóó altoos.* 848 om sijn doecht. 852 uerheef. 853 stoenden; *zóó vaak* geboden. 854 lachte hi. 855 *S* soude *ontbr.* 858 dogt. 862 uerueert. 867 we en.

Die coninc Sesac van Egypten lant;
Dat menech man qualec verdroech.
Dat es Jeremien wel bekant.
Sonder dese twee allene
En hadden die Joden noit coninc,
Si en lieten die wet alghemene.
Dat was een onsiene dinc.
Die propheten stonden daeran
Elkerlijc met sinen sichte,
Die Apelles, die vroede man,
Met goude beleide lichte.
In wat tiden dat si screven
Hare bouke, dat stoet daer,
Ende in wat einde dat si bleven
Ende hare namen ooc daernaer.
Ysaias sprac te voren
Tote Achase, den coninc,
Dat een kint soude sijn gheboren
Van ere maghet in waerre dinc.
Jeremias weende sere,
Om dat Josias was doot.
Hi vorseide dat onse here
Soude maken wonder groot.
Jezechiel stont al daer,
Doe die Joden waren ghevaen
Hi seide hi saghe over waer
XXXVIIIa 1. Een poorte, die noit was onttaen.
Daniel seide over waer
Dat Christus soude sijn versleghen
Over seshondert jaer daernaer
Vive min. daer stont jeghen,
Hoe die Joden weder quamen
Uten lande van Babilone
Ende hoe si maecten al te samen
Ons heren kerke weder scone.
Daer na stont die scone jeeste
Van Asswerus, dien coninc,
Hoe hi maecte sine feeste
Ende sine baroene wel ontfinc.

868 zesac. 869 menich. 871 twe. 872 en *S*] eñ. 873 algemeen. 874 dit onseinde. 876 elkerlike richte. 882 eer naem oec daer stoent. 884 akas den coninc] dat was waer, *wellicht te lezen* den quaden coninc, *zooals Sp. hist.* 1[a], 39, 24. 886 eenre. 889 uorsachte. 893 sachte hi sege. 895 sachte. 897 seshondart dar naer; *zóó meer.* 902 weder *ontbr.; vgl.* 1069 scoen. 903 stoende.

Doe dat hof vergadert was,
Dedi die coninghinne ontbieden;
Om haer scoenheit, sijt seker das,
Woudise toghen sinen lieden.
Hi seinder om twee spadoene;
Vasti balcher omme sere,
Bedi hadsoet onweert te doene;
Dies balch hi hem, die grote here.
Hi nam hare die conincs crone;
Vasti moeste van hem sceden,
Als was soe so dorescone.
Hare coenheit dedese hem verleden.
Hi nam Ester tenen wive,
Die Mardocheus nichte was,
De scoonste eene van haren live,
Daer ic noit ave las.
Aman hi was drossete
In Asswerus conincrike.
Men dede al na sinen behete;
Int hof was niemen sijn ghelike.
Ten Joden droech hi haetscap groot,
Ende hi bejaechde an den coninc
Dat mense al sloughe te doot.
XXXVIIIa2. Dat was eene sware dinc.
Sconincs wijf was een jodinne.
Doet Mardocheus wiste, hare oom,
Was hi drouve in sinen sinne;
Hi weende sere, des neemt goom!
Hi riep »here van hemelrike,
Maect blijscap van onsen rouwen!"
Ende hi ontboot ooc cortelike
Dier coninghinnen, siere vrouwen.
Soe verbat an haren man,
Den coninc, der Joden doot.
Dies was drouve sere Aman.
Hi makede ene galghe groot,
Daeran soudi bi siere sterte

908 diede hi ontbeden. 910 wolde hi si tonen. 911 seinde darom twe spadoen. 913 bedie had sijt doen. 914 heer. 915 croen. 916 scheiden. 917 dor schoen. 918 eer dede si eem uerleiden. 919 Ester] tierst. 920 mardocheus *S*] marchodeus. 921 *ontbreekt.* 922 noit uele aue. 923 was al. 925 sijn. 926 nieman. 927 hi *S*] si. 928 bejaegde. 929 sloech. *Ik geloof niet, dat men hier den indicatief zou kunnen verdedigen.* 930 dat was oec een waere dinc. 931 jodinne *S*] godinne. 932 her ome. 933 in *S*] en. 934 nemt. 936 blijtscap. 943 daer ane.

Hanghen Mardocheus, den Jode.
Dit visierde in sinen herte
Aman, die quade valsce rode.
Hi was selve verhanghen daer,
Ende Mardocheus waert ontfaen
Dies conincs neve, dat was waer.
Aldus so eist hem vergaen.
An dander side sat Tobias,
Die sere gheprijst was in sijn leven.
Om dat hi goet ende heilich was,
Was hi met gode daer verheven.
Salmanassar haddene ghevaen
Ende ooc gheleit in dat prisoen;
Nochtan was hi onderdaen
Gode altoos in sijn doen.
Hi gaf sijn goet ooc mildelike
Armen lieden dore gode,
Altoos helt hi ghetrouwelike
Ons heren wet ende sine ghebode.
Een swaluwe smalt hem in die oghen,
Also was blent Tobyas.
XXXVIII*b*1. Hi woudet gheerne om gode doghen
Ende dankede hem al das.
Daer stoet mede sijn goede kint,
Ende dat hiet ooc Tobyas,
Hoe hijt in Meden heeft ghesint
Ende goods inghel met hem was.
Daer stoet ooc hoe Raguël
Siere dochter gaf desen kinde.
Dat maecte dinghel Raphaël,
Dien god met hem dare sinde.
Daer stont ghescreven ooc die dinc,
Daer die vader bi ghenas,
Van enen visce, dien hi vinc,
Sijn sone, die jonghe Tobias.
Mettier gallen streec hi den vader
Over beide sine oghen,
Hi ontfinc sijn sien al gader;
Daer mochtmen sien blijscap toghen.
Hi was out sesenvijftich jaer,

945 uisierde hi. 946 valsce *S*] ualscen roede. 950 eest. 952 sinen. 960 dor. 961 heilt hi getruwelike. 963 swaelwe die] sijn. 965 woult. 967 stoende sine. 972 gaf hi. 974 dar. 979 bestreec. 980 sijn. 981 ontfienc allegader. 982 sine blijtscap.

Alse hi eerst verloos sijn lecht,
Ende over viere jaer daernaer
Waert hi weder siende echt.
Hondert jaer so was hi out
Ende ooc twee, die goede man,
Alsi voer in die goods ghewout.
God die maker ons delachtich an!
Die jonge Tobias, sijn sone,
Levede hondert jaer, een min,
Die alre doghet was ghewone
Ende minde gode in sinen sin.
Een ander jeeste stont daerbi
Van Apellese bescreven,
Hoe Olifernes, dien riddere vri,
Een vrouwe coene nam dat leven.
Olifernes was die leitsman
XXXVIIIb2. Van Nabugodonosors here.
Daer stont ghescreven, hoe hi verwan
Menich lant met groter were.
Hi quam ghevaren an een lant,
Daer die Joden woonden in.
Hi woude storen al, dat hi vant,
Dus fel was hi in sinen sin.
Hi beleide ene scone stede,
Die men hiet Betulia.
Wijf ende man ende kinder mede
Waren vervaert verre ende na.
Ene weduwe was in die stede,
Die gheheten was Judit,
Van heileghen live ende hovesch mede,
Dat den vrouwen wale sit.
Soe ghinc toten wreden tyrant
Ende bat ootmoedelike
Dat hi die poort ende dat lant
Niet en stoorde, noch dat rike.
Alse hi dat wijf sach so scone,
Bernde hi ghelijc den viere.
Hi hietse vrien sinen spadone,
Dat soet hem gheloofde sciere.

989 gods. 991 soen. 993 gewoen. 996 van nabugodonoso. 997 die ridder. 998 Dien uan melon nam eer leuen. 1000 nabugodonosor. 1004 wonden. 1007 belachte. 1008 Betulia *S*] berulia. 1010 verueert en. 1011 wedewe. 1013 heiligen. 1016 oedm. 1019 alse olifernes dat wijf sach comen; *misschien* vrouwe *te lezen in plaats van* wijf, *z. de aant.* 1021 hietse *S*] heise sine spadoenen; *vgl.* 1, 1166. 1022 *lees* soe?

So dat soe dede alstie coene:
Soe sprac, hare en stonts niet tonbeerne,
In allen tiden dat te doene,
Dat Olifernes woude gheerne.
Hi was blide in sinen sin,
Ende hi hiet ter selver stede
Dat soe mochte uut ende in
Wandelen doen hare ghebede.
Savonts waert hi al dronkijn
Ende soude met hare slapen gaen.
Hi sliep, alset ware een swijn,
Ende Judit ghinc vore hem staen,
XXXIXa1. Ende soe bat gode dat hi hare
Gheve cracht den man te slane.
Mettien nam soene metten hare
Ende sloech hem thooft af ende ghinc dane.
Soe ghinc ter poorten ende riep in,
Soe toghet Olifernes hovet;
Doe si saghen dat ghewin,
Waren si blide, des ghelovet.
Si staken thovet upten mure
Ende ghinghen doe uut te wighe.
Doe dandre wisten hare aventure,
Begonden si al vlien te prighe.
Dus was Betulia die stede
Ende alt lant, dat daerbi lach,
Bider daet, die dat wijf dede,
Al verloost up enen dach.
Dus bleef doot Olifernes.
Dus hadt ghescreven an dat graf
Die vroede Jode Apelles,
Daer ic eerstweerf telde af.
  Teinde van al der scrifturen,
Die bescreven was an den grave,
Was van Esdra daventure,
Daer ic een deel sal tellen ave.
Alse Nabugodonosor hadde te stoort,

1023 so dat soe] eñ dat sijt coen. 1024 eer tonberene. 1025 eñ in doen. 1030 eñ doen. 1031 dies auents dronken. 1032 eer. 1033 alst were, *lees* alse hi? 1034 voer. 1036 slaen. 1037 soene metten hare (*S* si sijn swert met vare)] si sijn met vare. *Jud. cap.* 13: *cumque evaginasset illum (pugionem) apprehendit comam capitis eius* etc. 1038 thuet daen. 1040 tonet. 1043 dat huet. 1044 ghincen. 1045 die ander per. 1046 begonsten. 1047 Betulia *S*] berulia. 1049 *lees* die vrouwe? *vgl. de aant. op* 1019. 1052 haddc. 1054 ierstwerf.

Also als dander bouc vertelt,
Jherusalem die heleghe poort,
Kerke, huus ende mure ghevelt,
Sijn maerscalc Nabusardan
Verbrande ons heren bouke.
Het was een eveldadich man,
Dies haddi vele swaerre vlouke.
Doe die Joden weder quamen
XXXIXa2. Uter vanghenesse van Babilone,
Maecten si weder al tesamen
Poort ende kerke haerde scone.
Also stont daer al bescreven,
Hoe men makede die scone torre,
Die ter neder waren ghedreven
Van den coninc Nabugodonosorre.
Esdras screef algader weder
Bider herten ons heren wet,
Die langhe lach gheworpen neder;
Dies heeft sine siele te bet.
Dus so was teinde der scrifturen,
Die ant graf bescreven stoet.
Nu hoort voort die aventuren,
Wat dat Alexander doet.
  Doe Alexander hadde begraven
Die coninghinne met groter haven,
Dedi up breken die pauwelioene
Ende voer enwech alstie coene
Jeghen Darise, sinen viant.
Hi seinde enwech altehant
Emeneduse met ere scare,
Dat hi soude nemen ware,
Waer Daris laghe ende sine macht.
Doe quam hi met groter cracht,
Daer Maceus hadde beleit,
Alsic te voren hebbe gheseit,
Met sinen here al die straten.
Maceus vlo utermaten,
Doe hi Emeneduse sach.
Hi haeste hem al dat hi mach,

1060 alst dat ander. 1061 heilge. 1063 Nabusardan *S*] nabusar dan. 1065 eveldadich *S*] eueldich. 1068 geuenkenisse uan babyloen. 1070 kirke scoen. 1079 uan der. 1085 paulione. 1088 ewech. 1089 eenre. 1091 lege eñ sijn cracht. 1092 macht. 1093 beleicht: gescicht. 1095 her.

Ende vlo met allen sinen here,
Daer Daris lach wel ter were.

XXXIXb1. Alse Daris wiste die niemare
Dat tgriexe here comen ware,
Trac hi up een slechte velt
Met algader siere ghewelt,
Ende hi scaerde sine liede
Ende ghelovede hem grote miede,
Up dat si niet en waren vervaert.
Dus troostise te stride waert.
Maer doe Emenedus vertelde,
Waer Daris lage upten velde
Ende met hoe groter herecracht,
Waert Alexander also bedacht,
Dat hi dede in al dat lant
Vaen die beesten, die hi vant,
Scaep ende coen, swijn ende paerde,
Esele, geite, ende hi scaerde
Vor sijn here ghone diere.
Nu hoort wonderlike maniere!
Ane hare stroten ende ooc voren
Ane hare hooft ende an hare oren
Dede hi hem binden rise.
Dus so quamen si in derre wise,
Als ocht een mekel here ware.
Si verdonkerden openbare
Tsonnenscijn metten ghestove.
Dus quamen die heren met groten love
So na dien Percen up dien dach,
Daer Daris ende sijn here lach,
Dat deen anderen roupen mochte.
Dus waende Daris dat hi brochte
Met hem liede vele mee,
Dan si beide hadden, dese twee.

XXXIXb2. Alexander es so na comen
Dien van Percen, dat hi vernomen
Hevet hare pauwelioene,

1099 her: wer. 1101 nimare. 1107 woren. 1108 hi si testride. 1110 lege. 1111 hercracht. 1113 dede *S*] dede hi. 1115 coye. 1117 her geen. 1118 wonderlic. 1119 eer, *hetzelfde tweemaal in het volgende vers.* 1120 hueft. 1121 hem] en. 1123 mekel] groet miggel her. 1124 oppenbare, *zóo meer.* 1127 den. 1128 daer] dat her sach; *de drie regels luidden misschien aldus*: so dat die heren met groten love | so na quamen up dien dach | daer daris ende sijn here lach. 1131 me: twe. 1135 eer pauwelioen.

Some root, some groene,
Some bernende van goude.
Nu es Macedo, die boude,
So na, dat men die banieren
An beiden siden mach visieren,
Wat tekene die heren draghen.
Doe die Grieken dat versaghen,
Wouden si te stride gaen,
Ende hadden wapen an ghedaen.
Die van Percen an die ander side
Waren ooc ghereet ten stride.
Cume so mochti verbieden,
Alexander, sinen lieden,
Si en wouden onghescaert
Ende sonder leitsman onbewaert
Jegen Darise vechten gaen.
Maer die sonne sonder waen
Snelde hare te hove waert.
Ic wane dat soe was vervaert,
Tansiene also vele like,
Alse dare worden cortelike.
  Alexander hiet doe ghereit
Den Grieken graven een fosseit
Al om dat here haestelike
Ende deerde werpen tenen dike.
Hi liep up enen berch sciere,
Ende met hem menich ridder fiere,
Daer hi den Percen was so bi,
Dat Alexander, die deghen vri,
XLa 1. Bescouwen mochte die scaren,
Hoe dat si ghewapent waren.
Daer sach hi menegherande liede,
Die ic u al niet en bediede,
Die hem algader goudijn dochten
Vander cierheit, die si brochten.
Daer hoorden si misselike tonghen
Ende orsse van groten spronghen.
Si maecten so groot ghescal
Dit volc ende dese wapen al:

1136 som roet som groen. 1137 som. 1142 doen dat die gr. uers. 1147 mochte uerbeiden. 1149 ongescart: onbowart. 1153 eer. 1154 wone ueruart: wart; *zóo vaak.* 1155 te sien an. 1156 daer. 1157 heet. 1159 her. 1167 menegerhande. 1168 bedide. 1169 gulden. 1173 so *ontbreekt.*

Dorste ict segghen wel te waren,
Ic wane si deder om vervaren
Die edele herte van dien man,
Daer meneghe doghet leghet an.
Hi riep tote hem sine baroene,
Alse of hem twivelde van den doene.
Bat wanic nochtan dat hijt dede,
Om te kenne haren sede.
Hi vraechde, wat men soude doen.
Doe sprac die here Permenioen
Dat mense bi nachte soude bestaen
Ende stillekine te doot slaen,
Want hi seide datmen bi nachte
Scoffieren soude met clener crachte
There, ofte algader vaen;
Si souden algader sijn ontaen
Bede van vare ende van slape,
Men mochtse daer binden alse scape.
»Wille mense ooc bestaen bi daghe,
Dit segghic u al sonder saghe,
Daer sijn die eiselike Siten,
Alse of si de liede souden verbiten,
Entie wonderlike Inden,
Die hare haer niet up en binden,
Ende ooc menich groot gigant,
XLa 2. Die wonende es in Bacteren lant.
Aldus vreseleke scaren
Moghen ons" sprac hi »vervaren,
Ende ooc mede sonder waen,
Hoe mochte dus lettel volx bestaen
Al dat volc dat ghinder es.
Sijt des seker ende ghewes
Dat Daris up dat grote velt
Bedi leghet met siere ghewelt

1175 ict] ic u. 1176 sijt deden. 1177 die edele herte] dier lieden herten; *Gaut.* 313: *quae cuncta viro, si credere fas est, incussere metum, facilemque ad nobile pectus corque giganteum reor adscendisse pavorem.* 1179 sijn. 1180 ofte. 1182 kennen. 1186 stilleken ter. 1188 cracht. 1189 her. 1190 oft. 1192 mocht si. 1193 wilt. 1194 u al *Verdam, Tekstcritiek s.* 2] val. 1195 daer] dat. 1196 oft. 1198 eer. 1199 gigant] sariant; *G.* 339: *et quos Bactra creant, immensa statura gigantum.* 1201 ureselike. 1204 lettel] uecle; *Gaut.* 342: *addit et a paucis hominum tot milia gentis nec circumfundi nec bello posse moveri*; 1, 856 *hadden wij evenwel ook* so vele, *waar in het latijn* tam pauci *staat; zouden wij daaruit mogen afleiden dat het mnl.* so vele *evenals het lat.* tantus *eene mediale bet. had, en zoowel* zoo veel *als* zoo weinig *kon beteekenen (vgl. lat.* tantum = *slechts)?* 1208 bidi.

Ende up dese brede campanie,
Om dat hi tusscen de nauwe montanie
Van Cilicien was besloten
Hier te voren met siere roten."
Alre meest, die dit hoorden,
Wouden volghen desen woorden.
  Polipercoen hi seide ooc mede
Vor den coninc daer ter stede
Dat men vechten soude seghe,
Voere dat volc bi nachte enweghe.
Doe sprac die coninc altehant,
Die int herte was gygant,
Al en was hi maer vijf voete lanc.
»Ja, vrient, groten ondanc
So moet hi hebben, diet mi riet.
Her Polipercoen, dit en diet niet,
Dit es der moordenaren sede,
Dat ghi mi raet nu ter stede,
Di emmer spien na dorperheit;
Bedi minnen si demsterheit.
Die ere entie aventure,
Die ons worden es te sure,
En willic niet dat enich lachter
Haren name besmette hier achter.
XL*b*1. Die nauwe rochen entie falisen
En willic altoos niet prisen,
Noch dat Daris voor mi vliet
Dat en willic altoos loven niet,
Ende ooc en willic, sonder waen,
Bi nachte enghene dinc bestaen.
Ic sal dit volc bi daghe nopen.
Die seghe, daer wi omme hopen,
Die si eerlike, ofte niet.
Ic hebbe liever dat ghesciet
Dat wi alle bliven versleghen,
Dan wi bi nachte souden seghen.
Mi en es die seghe niet so lief,
Dat ic wille, datmen in eneghen brief

1211 cilicies. 1212 hier te voren] dar to was; *Gaut.* 345: *ut contigit ante.* 1213 al. 1215 Polipercen. 1217 souden. 1221 uoet. 1222 hi sprac ia. 1224 polipercen. 1225 mordeneren. 1229 entie] eñ. 1234 en *S*] en wil ic. 1238 enege. 1240 omme] op. 1243 bleuen. 1245 es niet so leef die sege. 1246 enege stede *zie de aant.*

Van mi lase, daer mijn prijs
Bi minderen mochte in enegher wijs.
Ja en sieti dat die Percen mede
Ghewapent hebben hare lede
Ende ghemaect haer sciltwachte,
Dat mense niet en sla bi nachte?
Doet die heren wachten saen,
Ende wi sullen rusten gaen.
Peinst om den dach van morghen
Ende laet bliven nu u sorghen,
Ende en peinst niet alle weghe,
Dan wi sullen vechten seghe!"
  Doe hi aldus dese tale seide,
Ghingen si binnen den fosseide.
Daris gheboot sinen here
Wapenen hem ende doen ter were.
Hi ontsach sere den raet
Ende Permenioens baraet,
Want hi waende sonder waen
Dat mense bi nachte soude bestaen.
Hi dede die ridderen varen wachten
XL*b*2. Up orsse van groter crachte.
Selve voer die here mede,
Daer men die sciltwachte dede.
  In dien tiden begherde sere
Alexander, die grote here,
Darise te sprekene, sinen viant.
Hi riep tote hem altehant
Emeneduse heimelike.
Hi sprac tote hem cortelike
»Gescie al dat mach gescien,
Ic moet emmer Darise sien,
Ende spreken mont jeghen mont."
Hi ghereide hem in corter stont,
Ende voeren wech si twee;
Met hem en voeren liede nemee,
Dan allene Emenidus.
Ghereden quamen si aldus
Tenen ghewade up ene riviere.

1247 daer] dat. 1248 Mi mochte minderen in eenger. 1249 seidi. 1250 eer. 1254 en wi suelen. 1258 solen. 1259 Doen *met groote roode beginletter.* 1261 eñ daris. 1262 wapenen hem] wapennen. 1264 permenions; *deze regel zou beter luiden* Permenioens ende dat baraet; *vgl. de aant.* 1268 crachten. 1273 vor darise. 1281 Si uoren enwech allene si twe. 1282 hen nemmee. 1284 al dus.

Daer hiet Alexander, die fiere,
Emeniduse sijns ontbiden.
Hi voer selve in corten tiden
Allene onder tfolc van Perci.
Alse hi quam den here bi,
Sach hi den coninc Darise riden
Om sijn here ten selven tiden
Ende besette die sciltwachten
Ende hietse wale wachten.
Stappans doet sach Alexander,
Die hovescer was, dan enech ander,
Groetine in caldeuscer tale.
Daris hi antwoorde wale
Ende hietene willecome sijn.
»Here" sprac hi »die here mijn,
XLIa 1. Alexander, hi vraghet u bi mi,
Weltijt dat u wille si
Datmen te stride sulle varen?"
Doe antwoordi »ic wane te waren
Dattu selve bes Alexander,
Die hier dus spreecs ende gheen ander."
»Ic bem sijn bode", sprac hi »te waren,
Ende hiet mi tote di varen."
»Willecome bestu mi dan"
Sprac Daris, die edele man,
»Du salt tavont met mi eten,
Ende dan salict di doen weten,
Want het es nacht altehant."
Mettien nam hine bi der hant
Ende leidene int pauwelioen
Ende hiet die tafele ghereiden doen.
Enen knape houden hi beval
Sijn Bucifal, want hi seit, hi sal
Na den etene weder varen
Tote Alexandere te waren.
Doe die tafele was gherecht,
Nam die coninc Daris echt

1287 ontbeiden. 1292 her. 1293 scilde wachten. 1294 biet si wachten wel in diere nachten. 1295 doe dat. 1297 grote hi en. 1299 willecoem. 1303 sulle] wille. 1304 andwerde daris. 1305 bes. 1306 sprecs. 1307 ben. 1309 willecoem. 1310 edel. 1311 tauent. 1312 salic. 1314 hien. 1315 leiden; *dit vers en het volgende misschien te lezen* int pauwelioen hine leide | ende hiet die tafele ghereiden. 1317 houden *ontbr.* 1318 *als twee verzen in het hs.* te houdene sijn bucifal | want hi seget dat hi sal. 1319 eten. 1322 echte.

Alexandere, daer hine vant,
Ende hietene sitten altehant
Ter tafelen recht jeghen hem
Ende seide »vrient nu nem
Dit voordeel ende dese ere
Dore Alexandere, dinen here,
Want hi es die hovescste te voren,
Die noit ter werelt was gheboren."
Aldus aten si te samen.
Mettien dies conincs scinkers quamen,
XLIa 2. Die scincten den coelen wijn.
Alexander, die deghen fijn,
Nam elken nap, dien hi hem gaf,
Ende dranc den wijn daer af
Ende staken in den boesem dan.
Dit mercte een hoghe man,
Die vore sconincs tafele stont,
Ende maket sinen here cont,
Mettien alse de coninc soude
Scinken enen nap van goude;
Ende dien boot hi sinen gaste.
Hi dranc den wijn ende hilt vaste
Sconincx cop in sinen scoot.
Des hadde Daris wonder groot
Ende seide »vrient houdstu dijn scop?
Gef hare weder minen cop!
Twi wiltu minen cop roven?"
»Here, ghi moghes mi gheloven"
Sprac hi »dat ict niene dede
Door ghene sake in dorperhede;
Hets sede in mijns heren hof,
Dien ghi ghevet groten lof,
So wie te sijnre tafelen et —
Eist dat hijs niet en verghet —
Dat al die nappe sijn eighen sijn,
Daer hi uut drinct dien wijn."
Doe sprac Daris ter selver stede
»Trouwen, dats ene hovescede,
Ende dies en pleghet niemen el.

1323 *lees* Al. mettier hant? 1327 noerdel. 1329 houeste. 1335 hem *ontbr.* 1336 Die coninc eñ dranc den wijn af. 1337 stacken in sinen b. 1339 uoer des. 1341 *deze plaats is vermoedelijk niet in orde; het eenvoudigst zou zijn*, scinken *in het volgende vers te veranderen in* drinken. 1347 dinen; *vgl. de aant.* 1348 her. 1349 woultu. 1351 hi] alex[s]. 1352 dorpereiden. 1355 te *S*] die tafellen. 1356 eest.

Hout di dien cop, ic ans di wel.
Parsarges quam daer mettien,
Die Alexander hadde ghesien
Ten tiden dat hi was een kint.
XLIb1. Want hi dicke was ghesint
Om dien cheins in Griekenlant.
Ende teerst dat hine hadde becant,
Seidijt enen, die bi hem stont.
Doet Alexandere was cont,
Spranc hi up ende nam sijn swaert
Ende liep ter doren waert,
Daermen hilt sijn Bucifal.
Die knape moest becopen al,
Die tors biden breidel helt.
Dien slouch hi doot ende met ghewelt
Ontreet hi aldus sinen waert.
Dies halp hem sijn goede paert,
Want niemen en mochte hem volghen.
Dies was Daris sere verbolgen
Dat hine dus hadde verloren,
Dien hi ghevaen hadde te voren.
Maer Alexander ontvoer aldus
Ende quam aldaer Emenidus
Sijns ontbeet, toten ghewade.
Het was te diere tijt so spade,
Dat sine riddere slapen ghinghen.
Doe teldi hem van desen dinghen,
Hoe dat hi met Darise at
Ende toochde hem litekine dat
Die goede nappe die Daris waren,
Ende hoe dat hi was ontvaren
Teldi vore die baroene.
Si waren blide van desen doene
Ende ghinghen slapen met ghemake,
Onthier ende si worden in wake.
Ane Daris side was grote vrese,
So waest an Alexanders rese.
Macedo ghinc, alse hi woude,
Slapen up een bedde van goude.
XLIb2. Hi en mochte niet gherusten

1365 to den tijden. 1366 ghesint *S*] gsint. 1368 en hien. 1370 doen dat. 1373 hielt. 1375 briedel hielt. 1377 wirt: peert. 1378 des. 1381 hien. 1383 ontvoer] voer. 1385 ontbeit. 1386 dier. 1387 sijn ridder. 1390 toende eem litekene. 1393 voer. 1398 wast.

In sijn bede met enegher lusten.
Alse nu peinsdi dat hi wilde
Beide met spere ende met scilde
Varen jeghen die rechter scare,
Doe peinsde hi dat beter ware
An die slinke side te jaghene,
Om Daris here te versaghene.
Dus menichfout was sijn ghedochte,
Dat hi slapen niet en mochte.
Doe Alexander was in sorghen
Om dien wreden dach van morghen,
Sach hi een wonderlike dinc.
Die grote here, die coninc,
Sach Tyberis die riviere staen
Daer nu Rome es sonder waen.
In een eylant sachi ene sale,
Die Tyberis hadde altemale
Ommelopen met haren strome.
Dit sach hi alse in enen drome.
Die sale was hoghe al toter mane.
Daer up sat na minen wane
Die godinne van den seghe,
Die hi minde alleweghe;
Victoria was hare name.
Soe dochte hem scone ende bequame.
Dat huus stoet up viere pylare
Groot ende scone openbare.
Deerste pylaer hiet Wijsheit;
Die moet den ghonen sijn ghereit,
Die sege willen sekerlike
Ghewinnen in dit eertrike.
Gherechtecheide was dander.
XLIIa1. Die hadde over hem Alexander,
Bedi so wan hi altoos seghe,
So waer hi quam alleweghe.
Die deerde das Ghedoochsamhede
Dat haddi ooc in sinen sede:

1402 eenger. 1403 peinsde. 1404 sper. 1406 *in plaats van* doe *is wellicht* alse nu *te lezen in overeenstemming met vers* 1403 (*en* peinsde hi *zou men in dit geval kunnen missen*), *ook het lat. heeft* nunc — nunc. 1407 aen. 1408 her. 1410 niet slapen. 1413 wonderliche. 1415 Hi sach. 1416 roem. 1417 sael. 1418 dye altemael. 1419 stroem: droem. 1422 waen. 1425 eer naem. 1426 scoen eñ bequaem. 1429 dye eerste. 1430 den ghonen sijn] sijn den genen. 1433 gerechtecheit was dat ander. 1435 beidi.

Blidelike ghedoochde hi tsure
Om die goede aventure.
Die vierde pylaer dat es Cracht.
Wie hadde noit so grote macht,
Dese here, dese man van vive voeten,
Hien dorstene harde wel ghemoeten?
Dusent doren waren an die sale
Met dieren stenen haerde wale.
Welctijt men porrede die herre,
Mochtment horen haerde verre.
Wat dat bediet moochdi kinnen:
Alse die liede seghe ghewinnen,
Spreectmen verre van haren daden
Ende singhter af in meneghen staden.
Up die sille sit Ghierechede,
Die es in der ghoonre sede
Die strijt ende orloghe bestaen,
Ende die sege willen ontfaen.
Up enen solre in dien paleise
Sit Victoria met peise.
Haer sitten es yvorijn al.
Soe ghevet mildelike over al
Met bliden handen alstie milde.
Up hare hooft stont alsoet wilde,
Een hoedekijn van lauwerblomen.
Dus sach hijt al in sinen drome.
Ende hare sustere saten ooc daer
Ende songhen sere al openbaer
Lof ende prijs ende werelt ere
Ende si en sweghen nemmermere.
XLIIa 2. So wie dat hevet prijs ende seghe
Van hem spreect men alleweghe.
Naest hare sat die Mogenthede
Verwaendelike up hare stede.
Noch heeft soe in haer bedwanc
Al der werelt ommeganc.
Ontsienlichede sat daer naer,

1439 gedoegde. 1443 van *ontbreekt* *of* dese here, *of* dese man *is wellicht te schrappen.* 1445 dusent *De Vries*] drie (III *in plaats van* M) *Gaut.* 406: *mille patet foribus.* 1447 weelctijt datmen herre *S*] here. 1451 sprectmen. 1452 steden. 1453 sulle. 1455 orloche. 1456 dien. 1458 mit. 1459 sitten es *S*] sijden sijn yvorien. 1462 eer huet. 1463 hoedekin. 1464 dromen. 1465 daer. 1466 oppenbaer. 1468 nummermere. 1470 sprect. 1471 eer. 1472 verweendelike eer. 1474 omganc.

Die den maten doet groten vaer,
Daerna die vrouwe van allen rechte,
Die de gave en wille lechten,
Sittet in die derde stede
Ende soe hetet Gherechtechede.
Goedertierenheit es daer bi.
Soe maect een conincrike vri
Ende soe doet bliven ghestade
Ewelike met haren rade.
Rijcheit es daerbi gheseten,
Die luttel dogheden leert weten;
Soe es moeder van allen sonden
Ende maect werringhe tallen stonden.
Daer sit die vrouwe Eenradichede,
Die vrede maect in allen steden.
Soe sit up enen setele hoghe
Ende soe es teinde van orloghe.
Blijscap sit vor der vrouwen voete,
Die alleweghe singhet soete,
Ende Smekinge ende Wale onnen
Singhen scone na haer connen
Vore die vrouwe Victoria
Liedekine, die hier na
Nemmermeer en werden verleet,
Also langhe als die werelt steet.
Dese ystorien, die hier staen,
Moet hi hebhen sonder waen
In sijn herte alleweghe,
XLII*b*1. So wie so wille winnen seghe.
  Dese vrouwe Victoria
Sach ende sach verre ende na.
Cortelike soe versach,
Hoe dat Alexander lach
Ende sorchde om die ere.

1476 den] dier. 1477 rechten. 1478 die de gene willen; *Gaut.* 418: *et dea quae leges armat, quae iura tuetur, Justitia in neutram declinans munere partem. De tekst, zooals ik hem lees, zou de vertaling zijn van* in neutram *etc. Kil.* lichten, oplichten *levare, allevare.* licht. opl. het gheld *sumere, accipere, cogere nummos.* lichten *tollere asportare.* 1480 narechdechede. 1481 goderteirrenheit. 1482 een] den. *Gaut.* 420 *heeft: assidet his stabilitque deae clementia regnum; maar ik zie niet, hoe men zonder de overlevering geweld aan te doen eene woordelijke vertaling zou kunnen krijgen.* 1485 richeit. 1486 dåechden. 1489 dat sit d. vr. van reden; *zie de aanteekening.* 1491 setel. 1492 dat eende. 1493 blijtscap. 1496 scoen. 1497 voer. 1499 uerliet. 1504 so wie die wille minnen. 1506 *in plaats van het eerste* sach *wellicht* sat. 1507 cortelijc. 1509 sorgde.

Hare begonst ontfaermen sere.
Soe dochte ooc mede dat soe wilde
Dat hi den seghe altoos behilde.
Bedi ontsach soe dattie vrese
Van der vreseliker rese
Dien edelen vorste quetscen mochte,
Om dat hire vele om dochte.
Soe rumede stappans hare sale
Met enen gheswerke ghedect wale,
Entoe ghinc soe altehant
Ten huse, daer soe den Slaep vant.
Aldus was hare tale algader:
»Stant up, hoorstuut, lieve vader,
Vare, daer Alexander leghet,
Dien de sorghe so verweghet,
Ende doe hem met dinen lusten
Al dat vergheten ende rusten!"
Victoria sprac dese tale,
Ende soe voer weder thaerre sale.
Cume mochte die Slaep upstaen.
Hi vlooch enweghe sonder waen.
So waer hi biden sterren vlooch —
En si dat sake dat hi looch,
Die ghene diet screef in latijn —
Si lieten haren ganc al sijn
Ende bleven slapen van der cracht,
Die hi hevet met hem bracht.
Traechlike quam hi ghevaren
In dat griexe here te waren,
XLIIb2. Up dies conincs bedde hi seech
Tusscen hem entier weech.
Mettien lieti die sorghen varen
Ende sliep soetelijc te waren
Al tote dat die sonne up stont,
Dat hi niet en roerde dan den mont.
  Mettien quamen die baroen
In dies conincs pauwelioen.
Si haddens wonder dat haer here
So vaste sliep ende so sere.

1511 dachte. 1512 behielde. 1513 bedi *S*] beide. 1514 ureeseliker. 1515 worsten. 1516 hire bē; *de afschrijver verwarde misschien* dochte *met* duchte; *S. wil* hede *in plaats van* bē *lezen*. 1517 eer. 1519 eñ doe. 1521 eer. 1523 vaer. 1528 toe eerre. 1529 coem. 1533 geen latine. 1534 sijne. 1538 her. 1540 in dier.' 1543 dat *ontbreekt*. 1548 sleep.

Hi was ghewone eer te treckene
Trage volc ende up te weckene.
Nu als die sorgen sijn alre meest,
Ende beide de heren sijn ghevreest
Leghet hi ende slaept al sachte,
Ocht hijs een twint niet en achte.
Si waenden som dat hi van vare
Ende niet van slape so stille ware.
Nochtan en dorste sonder waen
Niemen in sine camer gaen,
Noch die ridders noch die knapen
En dorsten hem nochtan niet wapen,
Si en hadden sconincs woort.
Permenio quam doe voort
Ende hiet die liede eten gaen,
Eer men ten wapen soude vaen.
  Doe quam hem ene mare
Dat Daris ghewapent ware
Ende hi te stride soude varen.
Die conincstavel seide te waren
Dat ware vele meer dan tijt
Dat men uut te stride rijt.
Permenio ghenende hem ter dinc,
XLIIIa1. Te gane daer sliep die coninc.
Hi riep ende conden niet ghewecken,
Doe ghinc hien nopen ende trecken.
»Coninc", riep hi »het es dach.
Wat slape eest, datti houden mach?
Die van Percen ende van Meden
Comen harewaert ghereden.
Laet dijn slapen wesen doch,
Dijn volc es onghewapent noch,
Up dijn ghebot beiden si alle.
Bi wat groter onghevalle
Heefstu die snelheit diere joghet
Ende dine cracht ende dine doghet
Altegader dus verloren?

1549 eer *ontbr. Gaut.* 458: *alias solebat. Ook het metrum vereischt eene aanvulling; de tegenstelling* nu *maakt waarschijnlijk, dat een soortgelijk woord als* eer, *te voren bedoeld is* (*vgl.* 1586), *anders ware ook mogelijk* ende (:= *alhoewel*) hi was. 1551 alder. 1552 die hieren. 1555 weenden. 1557 dorst. 1560 hem. 1565 quam een meere. 1566 gewaepend were. 1567 en. 1569 weer. 1573 eñ consten gew. (*S* eñ en). 1576 slaep. 1578 herweert. 1582 groten. 1583 hefstu die sn. van dierdocht. 1584 ioecht.

Du waers ghewone hier te voren
Deerste te sine, diere up stoet."
»Gheloves mi" sprac die deghen goet
»Dat ic gheslapen niet en mochte,
Eer ic die sorghe van mi brochte."
Permenio hadde wonder das,
Dat hi sonder sorghe was.
Maer hi en dorste hem vraghen niet,
Bi wat saken dat was ghesciet.
  Alexander seide te hant
»Alse Daris hadde verbrant
Dorp ende poort, bosch ende stede
Ende hi hem niet ter were en dede,
No ghenen strijt en dorste bestaen,
So mochtic sorghen sonder waen.
Maer nu es hi hier vore mi,
Ende al sijn volc so toghet hi,
Noch hi en mach niet ontvlien:
Wat dinghe soude ic dan ontsien?
XLIIIa2. Gaet, doet onse ghesellen wapen,
Bede ridders ende knapen!"
Doe die coninc aldus hiet,
En wouden si langher letten niet;
Men blies een busine saen
Dat men ten wapen soude vaen.
Sijns selfs lichame heeft hi bewaert.
Mettien sat hi up sijn paert,
Dat rijkelike ors Bucifal,
Het was weert der werelt al.
Doe hinc hi an hem sinen scilt,
Daer hi doe vor die tente hilt,
Daer stont in een lyoen rampant
Van kelen root, alst ware een brant;
Anders was die scilt van goude.
Die coninc reet henen alstie boude.
  Doene saghen die baroene
So blide wesen ende so coene,
Dien ghenen dochte diene saghen
Dat hi seghe brochte ghedraghen.
Hi besette sine scaren

1586 weers. 1594 was *ontbreekt.* 1598 wer in (*S* en). 1599 noch dorst. 1601 uor. 1602 tonet. 1606 beide. 1611 bewart. 1613 rijkelijc. 1615 aen. 1616 hi uor die tente doe. 1617 lyon rampant *S*] rapant. 1618 were. 1621 Doen. 1622 coen. 1623 die en. 1624 bracht.

Ende beval hem te waren
Dat si hem wachten van den waghen,
Daer si die sekelen ane saghen,
Dat si se niet ontwee en sniden.
Hi hiet hem dat si niene vermiden
Dier wagenaers entier peerden,
Si en dadense vallen toter eerden.
Want Daris hadde vor sijn here
Waghene gheset ter were,
Daer scaerpe sekelen ane waren,
Die dat volc souden vervaren,
Om dat si souden ontwee sniden
Al dat ware an haren siden.
XLIIIb1. Mettien quam ter selver steden
Een man ghevloen van den Meden.
Hi seide dat Daris in waren saken
Yserkine hadde doen maken,
Welke wijs dat mense waerpe,
Dat emmer up quame tscaerpe,
Ende si van viere poente waren.
Om dat hi niet en mochte te waren
Die Grieken met crachte verjaghen,
So woude hise met liste versaghen.
Die coninc dede den ghonen vaen,
Dat hi gheen loosheit en dede verstaen.
Men spieder om ende het was waer.
Daris hadde ghesait aldaer
Yserkine ter selver stede,
Die eerst Ulixes maken dede;
Vore ene poorte waerp hise te Troien,
Dat dede dien meneghen vernoien.
Aldus haddi ooc ghedaen.
Alst Alexander hadde verstaen,
Voerde hi there al een ander strate
Ende liet die stede van barate.
Aldus troosti sine liede,
Eer die staerke strijt ghesciede.
»Ghesellen" seidi »desen aerbeit

1626 hen. 1627 hem] en. 1628 sekelin. 1629 ontwe *en zoo meer.* 1630 en dat si niet en. 1631 dies waganers. 1633 her: wer. 1637 sijt. 1638 were aen. 1640 *S* den, *ontbreekt.* 1644 quam. 1646 *vermoedelijk te lezen* op dat; *Gaut.* 536: *si... non possit.* 1647 mit. 1648 luste. 1650 en *S*] in. 1651 speder. 1655 voer. 1656 menigen. 1657 hadde. 1659 dat her strate *S*] staete 1663 seide hi, *te schrappen?*

Sal dat inde sijn, god weit.
Nemeer en vechti hier na.
Den strijt van Cilicia
Ende dien ghi vocht uptie Granike
Jeghen Mennoene wel eerlike
Sine sijn niewer toe goet,
En si dat goede inde doet.
God entie goede aventure
Make ons einde goet ter cure!
XLIII*b* 2. Want daventure ende haer ghewout
Hevet mere blijscap menechfout
Dat ic bem here boven hare —
Dat wetic wale al openbare —
Dan dat soe vrouwe wesen moet
Over meneghen prince goet.
Seder dat soe ghesach
Dat Grieken an mi ghelach,
Hevet soe ghevoordert mine liede.
Al waret sake dat ghesciede
Dat soe mi deren woude in rade,
Soe en ware so coene niet dat soet dade.
Dit volc van deser groter scare
Dat en es maer porringhe van vare.
Die aventure pijnt daeromme,
Hoe soe mi mach teenrė somme
*
Dat ic vlie eneghen man,
In toorne mi niet al vliedi dan.
Dit goet ende dese diere stene
Es algader uwe ghemene.
Ic vare voren, nu volghet mi!"
Mettien reet die deghen vri
Ende there wel te samen.
Sulc ghecrac was, daer si quamen
Ende een na anderen niet en duerde,
Als of die hemel te stucken scuerde,
Ende deerde, water, entie lucht
Te stucken braken mettier vlucht,

1665 nemmermeer. 1667 den Granike *S*] grammike. 1669 niewerinc. 1672 onse. 1674 mere *S*] mine; *Gaut.* 554: *(fortuna) tam sub me sceptra tenere, quam sub se gaudet alios regnare potentes.* 1675 bin *en zoo meermalen.* 1676 wael al oppenbare. 1678 princen. 1679 sider. 1682 were dat. 1684 were *en zoo meermalen* coen. 1689 Wat. 1691 diese. 1693 vaer. 1695 dat her. 1696 sulke. 1697 die een na den anderen; *vgl. de aanteek.* 1698 oft. 1699 en die locht. 1700 vlocht.

Ende al werden soude te niete,
Man ende beeste, velt ende vliete.
Dus vacht men ghinder met ghenende.
Die vierde bouc neemt hier ende.
Some jeesten diere in staen

*

Ic rade, dat hi ten ghenen ga,
Diet can ende hem mach wisen,
XLIVa1. So sal hi die materie prisen.
Dese bouc entie derde mede
Die sijn swaer in somegher stede.
Dat hebbe ic bedi ghedaen,
Dat gheen riese sullen verstaen,
Die goede bouke onweert maken,
Alsi in die rime mesraken.
Der bouke sullen noch sesse wesen,
Daer men in sal moghen lesen
Wijsheit ende dachcortinghe
Van Alexander, den coninghe,
Up dat soe secht dat es goet,
Die scone, die mi peisen doet.
Al lachterent dander, mi en rouc.
Aldus beghint die vijfte bouc.

1701 nieute. 1702 beest en *beide malen*. 1704 niemt hier einde. 1705 iesten. 1706 dat si t. g. gaen; *de lezing van het hs. kan behouden blijven, indien men aanneemt dat er eene lacune is vóór vs.* 1705. 1710 sommeger. 1711 bede. 1712 ties solen. 1715 solen. 1719 segt. 1720 peisen *S*] pisen. 1722 dat.

DIE VIJFTE BOEC.

Laet bliven uwe dulle woort
Ende hoort die tale voort,
Hoe dat die strijt verghinc.
Ic segghe u dat in ware dinc,
Also alsic in latine las,
Dat dit in dien meye was
Dat men te stride was ghegaen.
Tijlic waest ooc sonder waen.
Nochtoe lach die dau up daerde,
Doe men treckede die swaerde.
Daer waenic wel dat ghesciede
Up dies conincs Daris liede,
Dat die prophete Daniel
Vorseide te voren wel,
Dat een buc soude comen
XLIVa 2. Ute noordoosten ende verdomen
Die twee hoorne van den weder,
Di sal hi breken ter neder.
Die buc dat es Alexander,
Die onwaenliker was dan een ander.
Daris hi bediet den ram,
Die den groten scade nam.
Sine twee hoorne sekerlike
Bedieden sine twee conincrike,
Dat was Percen ende ooc Meden,
Die de Grieken al dorereden.
Dit was goods wrake, weet ic wel,

1 uwe *S*] we. 8 tijdlich wast. 9 noch doe douwe. 10 domen. 11 wenic H dat et G. 12 des G. 13 profete G. 14 vorsegde H hadde vorseit G. 15 Hi seide dat H G boc H. 16 uten G en soude H verdoumen G. 17 tue G. 18 al ter G. 19 boc H buc bediet G. 20 onwaenlike dan H en G. 21 Daris die G. 22 scaden H die groet was ende scade G. 23 tue G *desgelijks* 24. 25 persen G oec *ontbr.* G. 26 aldor reeden H. 27, 28 *ontbreken* G. 27 gods.

Want het seide Daniel.
Aristomines die Inde,
Seide de ghene diene kinde,
Was die deerste joeste dede
Jeghen Alexanders lede.
Hi was een riddere vermeten,
Up enen olifant gheseten.
Met ere swepen van tiene cnopen
Dede hi ghone beeste loopen.
Met enen ghevenijnden spere
Stac hi den coninc vor dat here,
Dat het voer al dor den scilt,
Die Alexander vore hem hilt.
Maer hi en mochtene niet ghewonden.
Die coninc stac weder tien stonden
Sinen olifante al dore die lanken.
Doe faelgierden hem die scranken
Ende gaf enen groten val.
Aristomines becocht al:
Die coninc maectene hoofdeloos.
Dits deerste diere dlijf verloos.
Die Grieken riepen »die sege es onse!"
XLIV*b*1. En es so menich stake te Donse
Alse daer spiete ende scichte
Na den coninc vloghen ghedichte.
Hi slouch nochtan al durenture,
Daer was met hem daventure.
Hi ghinc smeden alse met anghe,
Ende het ghinc daer haerde banghe.
Hi doorstac ooc Elifas,

28 segde. 29 Aristonimes H Aristomies G van inden H; *Gaut.* 12: *Indus Aristomenes.* 30 seiden H G diene kinden H. 31 die ierste H derste G. 32 liede H. 33 en G ridder H G. 34 olifante G. 35 eenre swepen met ·XX· H geselen van ·X· G; *Gaut.* 12 *denis elephanta flagellis prodigus excutiens.* 8, 1130 *staat* swepe *in het rijm*, *Rb.* 25108 *wordt flagellum door* swepckijn *vertaald*, *en de handschriften komen overeen; Kil. geeft* swecpc flagellum *op zonder beperking.* 36 hi gene beste G sijn cnape dic beoste H. 37 geuenijnde H genendegen G; *Gaut.* 13: *medicata cuspide.* 38 stack G vor al dat G her A. 39 het *ontbr.* H. 40 Den H die den koninc G hielt H. 41 hine G mochten H. 42 stacken H. 43 olifant dor die sijden H Dien G. 44 doen begonsten eem die been te miden H; *vgl. vers* 286. 45 eñ hi H. 46 Aristonimes hi becochtet H. 47 makedene G huefdeloes H hofdeloes G. 49 grieken die H den zege G. 50 enne vloech noint soe te genen stonden G. 51 schigte H So dicke als daer die spiete eñ die schich.. G. 53 doere en doere G. 54 halpem sere die anatin.. G. 55, 56 *ontbreken in* H. 55 anghe *De Vries*] an... 56 banghe *De Vries*] ban... *vgl. de aant.* 57 elysas H.

Die sconincs Pharoens sone was.
Enen anderen slouch hi metten sweerde
Ende overreeten metten peerde,
Dat was Orcanis sone Pharos,
Dien makedi van den hoofde los.
Van Egypten was Elifas,
Ic wane Faros van Surien was.
Dat lant dat langhe lach verdroghet,
Waert metten roden bloede ghesoghet.
An beden siden bleef menich man,
Die ic ghenomen niet en can.
Doe stonden daer twee Daris man,
Enos ende Caynan.
Enos slouch met sinen swaerde
Enen Griec toter aerden,
Dat hi ghinder bleef aldus,
Entie hiet Ecifilus.
Cainan slouch Laoemedoene
Met ere hantaex alstie coene.
Doe Laoemedoen was versleghen
Quam Philotas daer jeghen.
Cainan ende ooc Enos
Makedi van den live los.
Mettien so quam een gigant
Jeghen Alexandere te hant,
Geon van der roder see.
En sijn so leelic niet si twee
Tusscen hier entie Losane.
Sijn moeder was na minen wane
XLIVb2. Een gygantinne, ene slore
Ende soe wannen bi enen more.
Hi was groot ghelijc der moeder,

58 faraos G soen H. 59 anderen *ontbreekt* H. 60 ouerrieten H reed over hem G metteem H. 61 soen Pharoes H Fara... G; *Gaut.* 30: *Pharos Orchanides.* 62 macte hi oec huedeloes H hofde.. G. 63 elyphas H. 64 wene dat Phoras H Cirien G. 65 sant H lange was verdr. H. 66 met H. 67 aen beiden H lach menech G. 68 hic niet gen. ne G. 69 Die G twee *ontbr.* G. 70 Enon H cainam G. 71 Enon H suerden G. 72 al toter H. 74 eñ hi G. 75 Caman H Cainam G *zóo ook* 80 lamedoen H lavoemedoene G. 76 eenre handax H hantacx (*denkelijk* hantaex) G coen H. 77 lamedon H lavoemedoene G. 78 filiocas dar der j. G. 79, 80 Enon eñ oec Cayman | sloech hi te doet die edel man H. 81 so *ontbreekt* H daer een gyg. H en G. 82 al te hant G. 83 Een van G. 84 Eñ H Hen sin so lanc G. 85 thusscen hir enter solanen G. 86 sin G wain H. 87 Ene wule slore G flore H. 88 sone wan G moer G. 89 gelic G.

Al en was hijs niet te vroeder.
Van hude was hi swart algader,
Dus gheleec hi sinen vader.
Some ontsaghen si sine ghedane
Some die cracht van sinen slane.
Dese hadde Alexander doot,
Ne ware dat daventure verboot.
Ene colve hadde hi van drien cnopen.
Vijftiene heeft hiere mede belopen
Van den Grieken ende versleghen.
Doe quam hem die coninc jeghen.
Groot wonder hadde Alexander das,
Dat die viant so groot was.
Die colve hief hi up mettien,
Alse hi den coninc heeft versien,
Ende soe was root van den bloede.
Geon riep met groten moede
»Alexander edele here,
Hoe waerstu verwoet so sere,
Dattu jeghen enen gigant
Souts comen, die es dijn viant?
Du heves ghelesen dat mijn gheslachte
Den hemel winnen woude met crachte.
Jupiter hi ontvlo cume."
Dit sprac hi; ende hem liep die scume
Over sine leppen bede.
Die coninc lonet hem met lede,
Hi stakene ter selver stont
Metten spere in den mont
Ende naghelde hem die tonghe
An sinen roost ten selven spronghe.
Geoen stont ende beet den scacht,
XLV*a*1. Die coninc stietene met cracht
Metter borst van sinen paerde

90 hi en tuint niet G. 91 suart G. 92 gelijct H. 93 honts. G gedaen H. 94 sinen lichgaem H. 96 Maer dat die au. H .... dat dav. G. 97 enen colven H ... colve G *vgl.* 105 ·III· H G. 98 vijftien H .... en G hevet hire mede G heeft hier nu H. 99 grieken nu versl. H gr. eñ geslegen G. 100 quam Alexander G. 101 hadde die coninc G. 103 ... selue (?) G. 104 hadde gesien G. 106 ... riep geon G. 107 edel H grote G heer H. 108 weerstu verwuet H. 109 gyg. H. 120 comen souts H .... comen G din G *deze schrijfwijze dikw.* 112 wilde winnen G. 113 ... er hontvlo hem c. G. 114 ... hi dit seide liep hem G. 115 sijn lippen H. 116 eem H. 117 stacken soe H roctene G. 118 mettien sper H. 120 Sinen roest ter selver tonde G. 121, 22 *in omgekeerde volgorde in* G. 121 stoet G. 122 stetene metter H hortene met G.

Dat hi viel neder up die aerde.
So groten slach gaf hi te waren
Alse een eke van hondert jaren,
Die met haren telghen vallet.
Die Grieken quamen toe ghewallet
Ende dorstakene hondertfout.
Dus moeste hi sterven met ghewout.
Die rechtere scare vacht aldus.
An de luchtere vacht Clitus,
Een de beste van sinen live
Die noint gheboren was van wive.
Sijn suster soghede den coninc,
Ic wane hijs quaden loon ontfinc.
Der Percen slouch hi menech een
Ende gaf hem een quaet leen.
Een van Damasch, hiet Sanga,
Die was Clituse so na,
Dat hi hem sach slaen sinen broeder,
Sijns vader kint ende siere moeder
Ende hi suchte sere driewaerf,
Doe hi sach dat sijn broeder staerf.
Hi scoot up Clituse drie spiete,
Nochtan pijndi al omme niete.
Mettien scoot hi van den waghen
Ende heeftene mettien sweerde gheslaghen,
Dat hem de helm was gheclovet.
Maer die coyfie bescermet thovet,
Anders ware hi doot bleven.
Clitus hevet hem ghegheven
Mettien sweerde enen slach,
Dat hi vor sine voete lach.

124 ueel H. 125 groten ual uiel H; *Gaut.* 69: *dat fragorem.* 126 (en)e G eike H. 127 telgeren H. 129 dorstackene menichfout H. 130 eñ doedene met g. G. 131 de G rechter scaer H. 139 aen die slinke H. 133 en G dier bester H. 134 hoint G Di nu H wart G. 135, 36 sijn scoen suster alacrine | soegde alexs met pine H; *z. de aant.* 137 persen sluch G. 138 Die van Darise heelden leen H. 140 Hi G clitus comen H. 142 vaders G in sijnre H eñ sire G. 143 versuchte G. 144 als hi H. 145 Scoti G clitus H clitise G. 146 pijnde hi H pinedi G omme] me H met G. *Gautier* 84: *cum explere nequiret pectoris affectum.* met niete *versta ik niet. Ook in het volgende vers stemmen de twee hss. in eene fout overeen. De derde naamval bij* omme *komt meer voor; vgl. Rein.* 792 om enen cloete, *Wp. Mart.* 1, 380 pinen omme den scatte, *nndl.* om der wille, om den broode. 147 stoeut een opten w. H scoet hi up den w. G; *Gaut.* 85: *micanti emicuit curru.* 148 met deme H hevetene metten suerde dorslagen G. 149 So dat die helm G gecloeft H. 150 maer *ontbr.* G. 151 weer H hi daer bl. G. 153 metten suerde G. 154 voer G.

XLVa 2. Meta haerre beder vader
Die sach dit al tenen gader,
Hi waert van rouwen so cout,
Dat hi verloos al sijn ghewout,
No hine mochte wenen niet.
Dicke eist also ghesciet,
Die rouwe die den mensce deert
Dat hi de trane al verteert.
Die oude man versuchte sere
Ende waert bleec ie lanc so mere.
Hi hadde den rouwe so dore groot,
Dat hi wel na was bleven doot.
Doch dat hi te hem selven quam
Ende sprac alstie was gram
»Wreet keytijf ende wreet liebaert,
Ja en hevet hier dijn swaert
Twee scone kinder tenen gader
Te doot ghesleghen bi haren vader,
Ende di ontfaermet niet miere oude?
Du wistes dat die moeder soude
Wenen sere om die niemare.
Daeromme biddic di, com hare
Ende nem mi met hem mijn leven,
Daer mine kinder mede sijn bleven,
So heefsture ghenomen drie,
Datti nemeer quaets en ghescie.
So mach die weduwe wenen dan
Om twee kinder ende enen man.
Heefstu kinder ofte moeder
Ofte enech wijf ochte broeder,
Noch moeten si om dine doot
Rouwe driven also groot!"
Clitus en achte siere vloeke niet
Ende Meta scoot enen spiet,
Grammelike up sijn ansichte,

155 Maer eerre beider H Meta harre tuier G. 156 Di H Hi G sach die G. 157 out G. 158 sine G. 159 noch hien H. 160 ceet H. 161 Den G menschen H mainsce G. 162 dat hi al die traene H. d. so de tranen al G verwert G; *Gaut.* 96: *dolor intus obortas sorbuerat lacrimas.* 164 so lanc H. 165 rouwe dor groet H. 166 ueel na. 168 sprac ofte hi were. 169 lybart. 170 en *S*] eñ. 172 geslagen. 173 die ontfarmet *S*] ontfamet. 175 Sere wenen nimare. 176 bidic haer. 177 *Gaut.* 108: *ferro eodem*, *hetgeen M. denkelijk niet zóo vertaald heeft*, *als boven staat. Misschien* met dien isere tleven. 180 nemmer goet en gecie; *vgl. de aanteekening.* 183 oft. 184 *Gaut.* 112: *si qua tamen coniux.* 185 dijn. 186 ruwe aldus. 188 moca. 189, 90 omgekeerd in het hs.

XLV*b* 1. Maer Clitus ontfinghen lichte
Up sinen scilt te middewaerde
Ende hi slouchene af metten swaerde.
Clitus ghinc hem bat naer,
Ende recht daer hem sijn grauwe haer
Up die scouderen neder hinc
Stac hi den ouden erminc
Dore den hals met sinen swaerde.
Doe viel hi neder uptie aerde
Onder sine kinder bede.
Hi helsese met groten lede
Ende voer enweghe metter vaert
Hem derder ter hellen waert.
  Mettien quam Daris ghevaren
Vreselike met sinen scaren.
Bider cracht vanden stenen
Ende bi de * vanden wrenen
Mochtmen weten dat Daris was.
Nichanor hadde wonder das,
Die di conincstavelie
Helt an die rechter paertie,
Ende keerde darewaert sijn here
Ende sette hem ter were.
Die aventure, die gheerne lieghet
Enten mensce dicke bedrieghet,
Gaf hem eerst goet gheval.
Hi dede vore hem vallen al
So wat so quam in sijn ghemoet.
Hi dorreet dat here te voet,
Alse ocht scape hadden ghewesen.
Cume mochter een ghenesen.
So menighe sloech daer sijn here,
Dat hi wel na sonder were
XLV*b* 2. Darise selven hadde ghevaen

190 ontfinc. 191 middenwerde. 192 sloecht. 193 naerre. 194 grouwe haere. 195 nieder. 197 doer. 201 ewege met groter uaert. *Er is hier geene aanleiding voor deze uitdrukking, die ook in vers* 600 *en* 622 *voorkomt. Zij dankt haar ontstaan aan het voorgaande vers.* 204 vreselike *is verdacht; Gaut.* 123 *heeft niets wat daaraan beantwoordt, maar alleen: iamque propinquabat regali prodita luxu. Misschien* rikelike. 206 *uit het latijn is onmogelijk op te maken, welk woord in het hs. vergeten is.* 210 hielt rechter *S*] luchter; *Gaut.* 126: *in dextero cornu, vgl. vers* 307. 211 darwert her: wer. 214 minscen bedreget. 215 tierst. 216 diet voer. 218 her. 220 come. 221 menich. 222 ueel na. *Dit vers wordt aan het begin van de volgende kolom nog eens herhaald.* 223 selue.

Doe quam hem tontmoete saen
Remnoen van Arabia,
Ende hem volchden mede na
Ridderen goet in hare doen.
Hi trooste die Percen diere vloen
Ende maecte hem moet, so dat si staen.
Enter were hebben ghevaen.
Men scoot vele scaerper scichte,
Die stene vloghen wel ghedichte,
Die men mettien slingheren waerp.
Daer was die strijt wrede ende scaerp,
Men vacht met colven ende met sweerden,
Men sloech die liede van den peerden.
Die ketele woorden vol van sielen,
Die metten helscen peke wielen.
Die doot hadde so vele te doene
In Daris pauwelioene,
Dat soe cume al tfolc verbeet,
Da te stervene was ghereet.
Het bleef in beide siden doot
Jonc ende out, cleene ende groot.
Maer Nichanor dedele deghen
Heefter so vele versleghen,
Dat hi den prijs heeft ontfaen
Van beiden siden sonder waen
Alse een ridder fier ende coene.
Altoos volchde hi Remnoene
Dore al dat folc, dat vor hem stoet.
Sijn doen dochten bore goet,
Al mochti al die liede slaen,
Soude hem dus die here ontgaen.
Mettien ruumden si hem tfelt,
Ende Remnoen, die vore hem helt
Quam Nicanore te ghemoete.
XLVIa1. Die een stac anderen onsoete.
Die trensoene vielen int gors,
Ende si bleven beide tors.
Si lieten te gader gaen die peerde,

227 eer. 229 maecte hem *S*] maecten hen. 230 wer sijn gev. 231 ueel *en zóo dikw.* 235 men *S*] met. 235 Renon. 237 selen. 238 wielen] velen. 239 doen. 240 pauwelioen. 241 come, *zóo meestal* alt. 242 sterven. 244 cleen. 245 die edel. 249 coen. 250 *dit vers ontbreekt in het hs.; Gaut.* 148: *perque tot obiectos vestigat Rhemnona Persas.* 255 rumden. 256 renon. 258 den anderen. 259 trensione gors *S*] gras. 260 tors *S*] chars *of* thars; *Gaut.* 158: *mansit eques.* 261 liete.

Ende si vinghen bede ten sweerde.
Men slouch die staerke helme dure,
Daer dat bloet liep uut ter cure.
Nichanor slouch so dicken,
Dat Remnoens scilt voer te sticken.
Hare paerde storten mettien
Dat si vielen uptie knien

* * *

Hi stac sijn sweert in toter hilte,
So dat hem woet al dor die milte.
  Doe vloe tfolc van Arabia,
Entie Grieken liepen na.
Mettien quam tfolc van Yrcanie —
Datse god vermaledie! —
Wale ghewapent met ere scaren.
Si beringden harentare
Nichanore met haren lieden.
Sine cracht en mochte niet dieden
Jeghen al die grote somme.
Hi was beringt al om ende omme.
Eerst was hi ghevelt met spieten,
Dies en mochti niet ghenieten;
Up sinen helm so vellen stene
Beide groot ende clene,
So dat hi al te stucken brac.
Men leest dat in den scilde stac
Der quarelen menich een,
Dat hi ghelijc enen bossce sceen.
Doe faelierden hem die aerme,
Hi was ghescoten dor die daerme,
XLVI*a* 2. Sijn been en mochten hem niet draghen.
Dat seiden die gone die dat saghen
Dat ghemanc bloet ende sweet
Van sinen live liep ghereet.
Nochtan was sijn edele moet

262 beide. 264 *misschien* dat *in plaats van* daer leep. 266 renons. 268 *wellicht moet men* over die knien *lezen. Na dezen regel zijn in het hs. eenige — waarschijnlijk 4 — verzen overgeslagen, die beantwoorden aan Gaut.* 162 *volgg.: [genibus cecidere remissis vectores] vertique simul. Prior ense retecto surgit Parmenides et pectora Rhemnonis acer arcet utroque genu. Het laatste dezer verzen eindigde denkelijk ook op* knien. 269 hielten. 274 dat sie. 275 *Snellaert's tekst heeft* eere scaren, *in plaats waarvan ik* hare *zou hebben geschreven; het hs. heeft echter* eenre *en dat durf ik niet in* hare *te veranderen.* 276 bringden her ende dare. 278 mocht niet diden. 283 velen. 289 fallierden. 290 wat. 292 seegden die geen. 293 en. 295 edel.

So onvervaert ende so goet,
Dat menne niet en mochte vaen.
Doe ghinghen si hem met colven slaen,
Entie edele Nicanor.
Dies conincs Alexanders tor,
Hi viel neder ende bleef doot.
Nochtan dedi scade groot
Dien Percen, eer hi doot bleef.
Dat seide die gone diet screef.
  Nicanor Permenioens sone,
Die alre doghet was ghewone
Ende maerscalc van der rechter side,
Es verslaghen in desen stride.
Die Grieken dreven groot mesbaer.
Alexander quam daernaer
Verbolghen als ons heren wrake.
Ic segghu dat in waerre sake,
Hi quam verbolghen als een lyoen,
Ende hem waren die gone ontvloen,
Die sine jonghen hadden doot.
Tfolc vlo al dor die noot.
Si hadden liever vlien enweghe,
Dan te vechtene om die seghe.
Een bacheleer bleef daer allene,
Doe dat volc vlo al ghemene.
Mennoen, die up die Granike
Was versleghen jammerlike,
(Dander bouc vertelt algader)
Was des ridders oudervader;
Fiadas hiet hi, ic wane,
XLVI*b*1. Scone was hi van ghedane,
Ooc was hi van Cyrus gheslachte.
Verwaent was hi in sijn ghedachte,
Want hi soude sekerlike
Hebben ghehadt in huwelike
Daris suster, hadt so vergaen,

296 en. 299 edel. 303 van percen. 306 gewoen. 311 ons *ontbreekt; vgl. vers.* 334. 315 sinen marscalc hadden; *ik aarzel niet deze stoute verandering te maken, alhoewel ik niet voldoende weet te verklaren, hoe* sinen marscalc *in den tekst gekomen is. Maar deze woorden zijn geheel onjuist en het: advolat orbata catulis truculentior ursa van Gautier* (*vs.* 184) *bewijst, dat M. hier niets anders kan hebben geschreven, dan* sine jongen *of* sine welpe. 317 te vlien. 320 vlo (*S* vloe) *ontbreekt.* 321 mennoen gra- nike *S*] grammike. 323 dat ander boec vertellet allegader. 324 Die was. 326 scoen gedaen. 328 verweent. 331 hedt.

Dat hi den seghe hadde ontfaen.
Dor dat beheet van deser eren
Quam hi jeghen die wrake ons heren.
Maer en es ghene scoonheit,
Noch edeldom, noch rijcheit,
Die de doot verdriven mach.
Een bacheleer, claer alstie dach,
Sconincs ghespele Efestio,
Maecte sine herte onvro.
Al waren si scone bede ter curen
Si hadden twiselike aventure.
Enen scilt hadde Fiadas,
Daer ane ghescreven was
Een tygher rampant van goude
In kelen staende, alsmen woude.
Efestio reetene al dore
Ende gheraecten wel ter core
Door die borst ten scouderen uut;
Hien liets niet dor sine bruut,
Die Fiadase was beheten.
Hi storte neder sonder beten,
Ende hi sliep den langen slaep.
Die Yrcanoise vloen alse scaep;
Nicanor was ghewroken wel.
Hem was gheleert al sulken spel,
Dat si die Grieken al ontsaghen.
Si vloen ende lieten hem jaghen.
XLVI*b*2. Dus vacht men in dat rechter here.
Permenio dede ooc grote were
Entie int slinke here waren.
Macheus quam daer ghevaren,
Die jeghen hem vacht met prighe,
Daer was die parsse van den wighe.
Hem quamen mede te ghemoete
Die van Bacteren haerde onsoete,
Ende Bessus hare here mede,
Die groot verdriet den Grieken dede.
Narbesines die moordenare

332 heddi. 338 as die. 339 eufecio. 340 sijn. 341 scoen curen. 342 twifelijc auenturen; *vgl. de aanteekening*. 345 rapant. 346 staen. 347 eufecio reten. 349 borste. 350 *misschien* die *in plaats van* sine. 353 ende *ontbreekt*. 358 vluwen. 359 her: wer. 360 ooc *ontbreekt*. 364 parse. *De verzen 363 en 64 behooren wellicht in omgekeerde volgorde te staan.* 367 eer heerre.

Quam dare ooc met siere scare.
Hantgheslach ende jammer groot
Was daer ende menegherande doot;
Men slouch daer meneghen slach.
Talre eerst dat een prophete sach,
Een vroet man van der heiden wet,
Die sere met bloede was besmet,
Sprac hi te siere suster saen:
»Suster" sprac hi »ghi sult gaen
Tote Alexandere int rechter here,
Daer hi vecht met groter were,
Ende secht hem al dese woort:
»Alexander heefstu ghehoort,
Het es om niet, dattu dus loops
Ende om Daris doot dus hoops.
Die quaetheit en saltu niet doen,
Du best so edel een baroen,
God en willes niet ghehinghen,
No die quaetheit volbringhen,
Want die dese werelt sal erven an,
Dattu souts slaen enen ouden man.
Daris sal sterven andersins
Over enen corten tijt bat ghins,
Dan sullene sine liede slaen.
XLVIIa 1. Des en sal hi niet ontgaen.
Secht hem dat hi succurere
Met groter haest tgriexe here,
Bedi Macheus van Babylone
Begaet die Grieken haerde onscone,
Hi neemt hem lijf ende goet;
Al eest dat Permenio doet
Grote were, hi en can gheslaen
Die Percen al die vor hem staen."
Alse die here hadde gheseit,
Sijn suster voer enwech ghereit
Ter rechter siden, daer soe vant
Alexandere al te hant.

370 daer. 372 meingerhande. 374 ierste. 376 besmet *Verwijs*] beset. 377 *S* suster *ontbreekt*. 379 rechte her: wer. 381 segt. 386 beest. 388 noch. *Het zou zeker beter zijn, als de regels elkaar opvolgden in de orde* 386, 85, 88, 87; *in dit geval ware het nog waarschijnlijker, gelijk het mij nu reeds voorkomt, dat Maerlant niet tweemaal* quaetheit *heeft geschreven, maar óf in* 388 *óf in* 85 *een ander woord; misschien in* 85 *eenvoudig* dies en saltu. 389 erven *Verw.*] ernen di *staat in het hs.* 390 souds 393 solen eem. 395 segt. 399 nemt hen. 400 permenis.

Die bootscap, die haer was gheheten,
Seidesoe saen; al sonder beten
Keerde hare de vrouwe ghereet.
Die tale was den coninc leet.
»Vrouwe, wane so ghi comt"
Sprac hi »ghi moet sijn verdoemt,
Beide hier ende overal,
Die hoopt omme sulc gheval.
Daris en sal mi niet ontgaen,
Al quame mi bootscap sonder waen
Dat mine lieve sustere bede
Ende mijn moeder ooc met lede
Vanden Percen waren ghevaen.
Mochtic Darise allene verslaen,
Daer ic minen hope toe draghe,
So dedic haerde clene claghe
Omme dat ic hadde verloren;
Nemmermeer en haddics toren.
Sla ickene doot, sijt seker dies,
Dat hi mi boetet al mijn verlies.
XLVIIa 2. Dat verlies achtic dan clene,
Dat hi mi boeten mach allene.
Noch segghe ic u meer, vrouwe,
Ende sweret u in rechter trouwe:
Al ware Daris in enen casteel
Van maerbersteen al gheheel
Ende seven mure van claren stale
Daer omme waren ghemaect wale
Ende Acheron, die helsce riviere,
Die altoos bernet ghelijc den viere,
In die graven sevenvout
Alomme liepe met ghewout,
Ende hare oevere van sulfur waren,
Die altoos bornen sonder sparen,
Entie casteel vol van spisen,
Ende van ridderen in alre wisen
Ende ghewapent ooc ter cure,

409 hare de *ontbreekt.* 411 wan. 412 ghi (*of beter misschien* hi) *ontbreekt.* 413 en. 414 loept om sulke. *Gaut.* 242: *quocumque venis dea cardine, vanum spernimus omen.* 416 queme. 417 suster. 420 alleen. 423 hebbe *dat misschien ook wel te verdedigen is.* *Gaut.* 248 *volg.: quem si perdidero, parvi mihi cetera, parvi perdita momenti: solum si vicero, solus perdita restituet.* 424 nummerm. 425 des. 426 buetet verles. 427 verluys. 428 bueten. 429 lieue urouwe. 438 liepe *S*] liepen. 439 eer oever. 440 b*e*nen. 441 vol were.

Nochtan en mochten daventure
Van mi altoos niet besceermen,
Dat ickene liete dan gheheermen."
  Dit was Alexanders tale,
Ende hi herwapende hem wale
Ende hi hiet sijn ors vergoorden
Haestelike met corten woorden.
Hi spranker up al daer ment hilt,
Voor die borst hinc hi den scilt
Ende nam enen staerken scacht.
Doe reet hi met groter cracht
Onder meneghen viant.
Daer waert sulc ghestof int sant,
Men mochte merken daerbi wel
Dat hijt was ende niemen el.
Affer een here van Libia
XLVIIb1. Was Alexandere alte na
Ende vacht up enen waghen,
Alsmen doe plach in dien daghen.
Craterus stac hem met crachte
Den waghen omme mettien scachte.
Daer was hi ghereden te sticken
Ende tetreden herde dicken.
Amictas, Alexanders deghen,
Hevet Lisiase te doot ghesleghen
Met sinen sweerde deghenlike.
Al was Lisias die rike
Van seven conincriken here,
Hi moestet daer becopen sere;
Al was hi here van den Siten,
Amictas sweert mochten wel biten.
Alexander sloucher vele:
Amilone stac hi dor die kele,
So dat hi dare moeste bliven
Ende sinen rouwe driven.
Antigonus was haerde gram,
Dat becochte Baradam.
Tholomeus sette tors te lope
Ende dorreet die grote hope

446 dan leet. 452 borste. 453 hi nam. 456 sulke. 458 niement. 459 heer. 463 stakene. 464 Eñ den wagen om; *Gaut.* 261: *fertur temone supino Afer Aristomenes.* 466 tetreden (*of* vertreden?)] dorreden. 470 die *ontbreekt.* 471 eñ van *wellicht* vier *in plaats van* seven; *Gaut.* 264: *tetrarcha.* 475 sloeger. 476 dor sijn. 477 dare *ontbreekt.*

Van den Percen als een deghen.
Eumenidus heeft ooc versleghen
Meneghen man met sinen sweerde.
Cenos reet met sinen peerde
Die van Percen al te sticken.
Meliagar slouch wel dicken
Mettien sweerde up Daris here.
Perdica sette hem ter were
Jeghen die Percen, alstie gone,
Die wreder was, dan hi was ghewone.
Polipercoen die eerst woude
Datmen bi nachte vechten soude,
XLVIIb 2. Dede selke were bi daghe,
Dat men prisen soude, diet saghe.
Dus ghinghen die Grieken jaghen
Ende quamen recht voor Daris waghen.
Daer si quamen vochten si so sere:
Elc was ghelijc sinen here.
Haddijt ghesien ooc, Macedo,
Hi souts hebben ghesijn wel vro,
Dat mettien ridders ende dander
Was so menich Alexander.
Qualike mocht Daris behaghen,
Alsi die Grieken hoorde jaghen
Ende sine liede tonder gaen.
Bi hoorne hevet hi verstaen
Dat ghecrac van der battalien,
Daer men dorslouch meneghe malien.
Die Grieken sijn so na ooc comen,
Dat si dlijf hebben ghenomen
Den ridders die in allen tiden
Hilden neven Daris siden.
Hoe mach iemen ter nauwer noot,
Alse hi vore hem siet die doot
Nutteliken raet visieren
Ende eerlike in alre manieren,
Alse sijns selfs sin faliert?
Daris peiset ende visiert,
Wat hi best mach anevaen.

484 Eenmenidus. 489 her: wer. 491 al die goen. 493 Poliperoen die tiersten. 495 wer. 497 ghinge. 501 Hedde hijt. 502 geweest hebben. 503 eñ mettien ander. 504 menich *Verw.*] mechtich. 507 onder. 508 Die horne; *Gaut.* 280: *jam victoris fragor aures pulsabat Darii.* 511 griekin sijn oec so na. 514 hielden. 515 nouwer. 516 siet *S*] sijt. 519 Eñ alse falliert.

Al wille hi die vlucht bestaen,
Daer en es niemen diene troost
Noch diene uter vresen loost.
So menich dusent alsi te voren
Ridders hadde uut vercoren
Ende seriante in sijn here,
XLVIIIa 1. Cume stonter daer ter were
Dusent jeghen die viande.
Die groote onnere entie scande
Daden hem dicke swaer versuchten,
Ooc so haddi grote vruchte.
Alsi was in deser vrese
Braken die Percen hare rese
Ende ghinghen alle vlien.
Daris, die dit heeft versien
Dat si lopen haerre straten
Ende si hem in dier vresen laten
Rumede sinen waghen,
Diene brochte daer ghedraghen,
Ende hi bejaghede doch een paert.
Doe ghinc hi vlien mettier vaert.
Nu vliet die coninc sonder ere.
Die verdoemt es haerde sere.
Hi vliet enen hovescen viant,
Ende hi sal comen altehant
Onder die quaetste viande,
Die sijn binnen sinen lande.
Hi vliet den hovescen lybaert
Ende vliet ten serpente waert;
Hien sal hem niet wachten des.
Bessus ende Narbesines
Die wilen aerm waren ende naect
Ende nu heren sijn ghemaect
Ende hi goet hadde ghegheven,
Si sullen nemen hem dleven,

522 wil vlocht. 523 *S* os, *ontbr.* die en. 524 dien. 528 come, *zóo of* coeme *meestal voor* cume. 530 oneere. 531 dicwile. 532 so *ontbreekt. Uit de vergelijking van Gautier* (290): *pudor et reverentia famae ne fugiat prohibent, contra timor anxius urget met vs.* 530—32 *blijkt duidelijk, dat de dietsche verzen niet in orde zijn. Immers is er nauwelijks aan te twijfelen, of vers* 531 *is verknoeid, b. v.* versuchten *uit* vluchten *of uit* vlucht. *Ook aan* 522 *schijnt iets te haperen; Gaut.* 287: *cui nec tuta fuga est, nec si velit ipse morari inveniet socios. Misschien heeft de afschrijver een paar regels overgeslagen.* 539 rumde hi. 540 dar bracht. 544 verdoemet. 550 En. 552 en. 555 eñ dien hi. 556 solen hem *ontbr.*

Ooc segghic u over waer,
Si en sullen scuwen sijn grauwe haer.
Mettien quam die niemare
Dat Daris ontreden ware,
XLVIIIa 2. Ende Alexander heeft ghehoort,
Ende hieuw mettien sporen voort
Over die edele baroene,
Die daer upten velde groene
Laghen doot in hare bloet.
Cume hielt hem iemen voet,
Daer hi volchde den coninc.
Ic segghe u in waerre dinc,
Dat hi vlooch in dier maniere,
Als een steen uut ere pederiere.
Gheliker wijs alsmen siet,
Hoe dat ene sterre sciet
Jeghen storm in die lucht,
Also voer hi met groter vlucht.
Maer Daris was haestelike
Ghevloen met haeste over die Like;
Dat was ene scone flume.
Hi was over comen cume,
Doe hi peinsde dat hi woude
Die brugghe breken, so en soude
Alexander hem niet volghen,
Die achter hem quam so verbolghen.
Maer, weet god, hi ontsach
Dat Alexaeder up den dach
Altoos niemene liete ontfaren
Van die an dander side waren.
Hadde hi die brugghe tebroken,
Hi hadde hem selven wel ghewroken,
Bedi so waren dander bleven
Die hem sider namen dleven.
Dus hadde liever die keytijf
Sine liede dan sijns selves lijf.
Die Percen begonden vlien

557 sege ic. 558 si solen kimmen. *Gaut.* 304: *non veriti .... capitis ... verendi perdere canitiem.* 561 heeft dat. 562 heiwe. 563 edel. 564 groen. 565 eer. 567 volgde. 569 diere manieren. 570 eenre pederieren. 572 een. 576 *Ik ben het met S. eens, die op dit vers aanteekent:* „haestelike met haeste *zal Maerlant zeker niet geschreven hebben.*" *Gaut.* 319: *sed iam praecipiti per saxa, per invia, saltu transierat Lycum paucis comitantibus amnem.* 580 brughe. 583 wetgod. 585 liet. 586 van dien di ane. 592 begonsten te vlien.

Toter brugghen weert mettien.
Die grote hitte ende tsweet
XLVIIIb1. Dede hem utermaten leet.
Daer bleef menich doot van dorste,
Omdat hi waters hadde borste.
Si liepen ten fonteinen waert
Enten beken met groter vaert,
Si dronken twater vuul ende claer.
Menech bleef ligghende daer
Van groter gulsecheit steendoot,
Want hem dwater den gheest versloot.
Some dronken sijs so vele,
Dat hem keerde uter kele,
Some borsten si ooc ontwee,
Nochtan wouden si dies waters mee.
Daer viel ooc in die riviere
Menech riddere goet ende diere;
Die brugghe en was niet wijt ghenoech,
Dies hadden si groot onghevoech.
So vele vielre in die Like,
Dat ic u segghe sekerlike,
Sechdemen u daer af tghetal,
Ghi en soudes cume gheloven al.
Alexander sach wel te waren
Dat hem Daris was ontfaren,
Endi sach sine liede moede
Ende bespringt mettien bloede.
Ende het ghinc ten avonde waert.
Doe voer hi met groter vaert
Te sinen ridderen haerde blide,
Die waren an die luchter side.
Doe hi comen was daerbi.
Permenioen, die deghen vri,
Hi seinde enen bode enweghe
Die seide mare vanden seghe
Dattie Percen vluchtich waren
Ende datter luttel ware ontfaren.
XLVIIIb2. Doe voeren die Grieken metter vaert
Blidelike ten tenten waert.
Stappans saghen si openbare

594 brughen. 596 hen. 598 borst. 602 lichende. 603 gulsecheit (*S* gulsecheden)] gulscecheiden. 607 some entwe. 610 ridder en *zooals dikw.* 611 brughe. 614 seghe. 615 segtdemen. 620 besprenct met deem. 621 auende. 628 mere. 630 dattier weer. 631 ter vaert.

Comen ene ander scare
Uten dale ten berghe waert.
Helm ende scilt, wapen ende swaert
Dochtem bernen van goude.
Si daden stuven ooc die moude.
Het waren Percen datter quamen.
Teerst dat si die Grieken vernamen,
Doe begonste hem wanhaghen;
Maer doe sier so luttel saghen,
Setten si hem al ter were
Jeghen Alexanders here.
Die coninc voer na sijn maniere
Blidelike vor sijn baniere,
Alse ofte hi om die battalie
Niet en gave ene malie.
Dedel coninc entie milde
Decte hem met sinen scilde.
Daventure was hem hout.
Hi reet stappans met ghewout
Ende doorstac dien conincstavel;
Dus haddi den besten cavel.
Hem volghede Lysimachus,
Permenio ende ooc Clitus
Ende alle dandere ridders mede.
Die coenheit, diemen ghinder dede,
Dat ware te telne al te lanc.
Het bleef daer beide staerc ende cranc,
Daer was menich sweert tebroken,
Niemen en staerf daer onghewroken.
So langhe wile hadden si ghevochten,
XLIX*a* 1. Dat si den dach ten avont brochten;
Entie sonne die was onder.
Doe docht den Percen wesen wonder,
Dat die Grieken niet en weken.
Doe ghinghen si hare scare breken
Ende ghinghen vlien enweghe.
Nemmeer en streden si om dien seghe.
Over die brugghe vander Like
Vloen si al ghemeenlike.
Het was haerde na middernacht,

634 een. 637 dochtem hem. 641 begonsten. 643 hen wer: her. 654 Alexander hadde den. 655 volchde lisõnatus. 657 die ander. 663 wile *misschien te schrappen.* 668 eer scachte. *Gaut.* 378: *ordine rupto consuluere fugae.* 670 die. 672 vlouwen.

Eer si ontvloen der Grieken cracht,
Tote dat si quamen tote Arbele.
Daer vonden si up siere sele
Dien drouven Darise, haren here,
Wenende utermaten sere.
Entie ghene die met hem waren
Ontreden der griexer scaren.
Daer saten si ende spraken alle
Van den groten onghevalle.
Kenlijc eest ende openbare,
So wie tweewaerf verwonnen ware
Ende so vele hadde verloren,
Dat hijs soude hebben toren.
Bi Darise so waest also.
Hi sat int herte wel onvro,
Drouflike besach hi die scaren,
Die met hem ontreden waren
Endi sprac met drouven moede:
»Het behoort ten wereliken goede
Alse nu te wesene groot here
Ende te levene met groter ere,
Alse nu verwinnen, alse nu verliesen,
Alse nu welvaren, alse nu riesen,
Alse nu qualec, alse nu wel;
Al eest dier aventuren spel.
XLIXa 2. En was die coninc Cresus niet so rike,
Datmen nieware sine ghelike
En wiste, verre noch na,
Die here was van Lydia?
Ende sider wart hi so keytijf,
Dat hi verloos goet ende lijf.
Cyrus die edele lantshere
Nam selve lijf hem ende ere.
Ja en was Cyrus daer na
Verwonnen in Amasonia,
Die grote here, dedele man,
Die de werelt al verwan?
Ja en nam hem ooc sijn lijf
Een coninghinne, een cranc wijf?

674 ontvlouwen. 675 *denkelijk* so dat *in plaats van* tote dat Arboele. 676 op sinen stoele; *zie de aanteekening.* 677 heer. 680 ontreeden. 683 oppenb. 687 wast. 693 werenlike. *Gaut.* 388: *sortis humanae est.* 696 als. 697 als. 699 die coninc *misschien te schrappen.* 700 niewercn. 703 wart (*of* was) *S*] wat. 704 goed. 705 Cyris oec die edel. 706 nam sijn lijf hem seluē. 707 cyris. 709 heerre die edel. 711 en *S*] eñ.

Thamaris was soe ghenant
Ende vrouwe vander maechden lant.
Men maecht bi Cercese merken,
Die met cogghen ende met berken
Al de see overdecken dede,
Daer hi Europen dwanc mede.
Doe quam hi voort te Mofilee,
Dats ene stat, staet up die see.
Hi hadde met twaelfhondert scepen
Ter see waert die stat begrepen
Ende te lande waert beseten
Met meneghen deghene vermeten.
Doe baden si raet an haren afgod,
Ende hi gaf hem dit ghebot,
Dat si met houtinen paerden
Vechten souden ende met swaerden.
Doe verstonden die heren wel
Dat scepe diede ende niet el.
Doe voer dat volc van Mofilee
Met haren scepen up die see
Ende verslouch Cerses here
XLIX*b*1. Uptien lande ende uptien mere.
Selve mochti sonder waen
Met enen scepe cume ontgaen.
Aldus ontfloe die tyrant,
Die te voren dwanc al dlant.
Daer omme hebbic dit gheseit
Ende te voren u gheleit,
Dat ghi niet en sult wanhopen,
Al hevet u daventure belopen,
Die alleweghe es onghestade
Ende nu doet vrome ende nu scade.
Al sijn wi nu ghescoffiert,
Wat helpt anders ghevisiert,
Dan te peisene alle weghe
Dat wi noch sullen vechten seghe.
Nochtan en twifelic niet dies,
Et si ghewin ocht verlies,

714 Ene maegden. 715 macht. 717 decken over. 719 *vgl.* 731 *dat volc van Mofilee. Ook Sp. Hist.* 1^2, 20, 14 *heeft het hs.* int ende van der Mofilee. 720 die staet. 721 ·X· M *verbeterd naar Sp. Hist.* 1^2, 20. 724 degen. 725 aen. 727 houtenen. 733 her. 735 moechte hi. 736 entgaen. 737 tyrant *S.*, *maar het hs. heeft* tyvant, *niet* tynant. 740 u te voren. 747 peisene *S*] pisene. 748 solen. 749 des. 750 verles.

Alexander hi en sal morghen
Dit lant bringhen in groter sorghen.
Hi en vint ghenen wederstoot,
Want die liede sijn al doot.
Hi sal die rijcheit ende dat gout
Algader nemen met siere ghewout.
Dan sullen giereghe Grieken
Hare wonden met goude wieken,
Dan sullen si hem allen laden
Ende haer giereghe herte saden.
Nu dunket mi die beste raet,
Na dien dat aldus staet,
Dat wi hem laten winnen die steden
Ende varen int lant van Meden,
Die noch ten wighe niet en quamen,
Ende van den strijt niet en vernamen.
Ic sal versamen cortelike
Die wonen int inde van den rike
XLIX*b* 2. Ende derdewaerf den strijt bestaen.
Ic hope wi seghe sullen ontfaen."
Aldus liet Daris sine tale.
Nochtan seinde hi ghedicht wale
An Alexandere een saluut,
Dat ghi moecht horen overluut.
»Daris ontbiet sinen here,
Alexandere, saluut ende ere
Ende bit dien edelen baroen,
Dat hi doe door wel doen
Ende hi ontfaerme dier keytive,
Die behouden haren live
Dier avonturen sijn ontgaen,
Ende hise hem late te dienste staen.
Sindet mi weder mine kinder
Moeder, amien, meerre ende minder.
— — — — — — — —
Ic sal di gheven al den scat,
Die mine voorders hebben begraven,
Daer toe dat rike lant van haven,

755 richeit in dat. 757 *en* 759 solen. 758 Eer. 759 hen. 762 doen. 763 hen. 764 den *ontbreekt.* 765 stride. 766 stride. *Gaut.* 404 *volg.: interea fines intactaque bellis regna petiturus Medorumque ultima.* 769 derde werf. 770 solen zege. 773 aen. 775 enboet. 778 doe] *het hs. heeft* dor, *aan die* r *is echter iets veranderd, zoodat men ook* e *kan lezen; vgl. de aanteekening.* 780 behoudeliken. 781 auenturen. 787 mijn. 788 to.

Bede Percen ende ooc Meden
Met allen minen riken steden."
Maer Alexander, dedele baroen,
Seide, hi en wouts niet doen.
Gheporret es hi mettier vaert
Ende voer te Arbele waert,
Want hem was ghesecht voorwaer
Dat hiene soude vinden daer.
Ende alse Daris dat verstoet,
Porredi met groter spoet.
Doe ruumde hi Arbele bi nachte.
Hem was te moede haerde onsachte
Dat hi ruumde sine steden,
Ende voer int lant van Meden.
La 1. Teerst dat te daghene begonste,
Quam Alexander al dat hi conste
Ende alle die hi met hem brochte
Tote Arbele ende sochte
Daris, die hem was ontfaren.
Groten scat wan hi te waren
In dien strijt ende in die stede.
Nu hoort, wat die here dede!
Hi gaf mildelike tgout
Ende ander rijcheit menichfout;
Die vrecke herten maecti sat,
So mildelike gaf hi den scat.
Hi hadde prijs ende wereltere,
Hi en achte up ander rijcheit mere.
Al die steden die hi vant
Ghinghen willike in hant.
  Doe sende Daris, die coninc vri,
Tote Poruse van Endi
Ende seide »Porus, lieve vrient,
Dicke hevestu mi ghedient
Ghetrouwelike van minen lene,
Want dijn macht en es niet clene.
Com mi te helpen met diere cracht
Over dach ende over nacht!
Elken riddere willic in soude
Gheven vijf besante van goude

789 bedi. 791 die edel. 793 geport. 794 toe arbole *evenzoo* 799 *en* 806. 795 gesegt. 796 hi darise soude. 799 rumde, *desgelijks* 801. 803 teersten. 805 alle dat, *misschien te lezen* al dat. 810 hort. 815 *lees* Haddi? 817 alle. 818 willeclich. 820 tote S] tote sen porus. 828 ridder en.

Ende elken voetgangher drie.
Daertoe willic gheven die
Alexanders goede Bucifal —
Het es weert der werelt al —
Met al de chierheit diet hevet;
Ic wane, so goet gheen en levet."
Dus dedem Daris echt ter were
La2. Jeghen Alexanders here.
 Alexander voer metter vaert
Ten lande van Surien waert.
Al die poorten deden hem ere
Ende ontfinghen over here
Sonder slach ende sonder stoot.
Des was sine blijscap groot.
Mettien haddi int ghedochte
Dat hi woude, ochti mochte,
Waert met stride oft met minnen,
Die stat te Babylone winnen
Entie tegheline mure,
Die wilen maecte bi aventure
Die coninghinne Semiramis,
Also alst bescreven is,
Sconincs Ninus wijf, die vroede.
Soe dede temperen met bloede
Dien morter, daer al die maisiere
In waren ghewracht goet ende diere.
Ende noch staet daer hare sale
Hoghe ende scone ghemaket wale.
Die hoghe toren staet daer mede,
Die wilen Nemroet maken dede.
Daer gaf god tweeendseventich spraken
Den gonen diene wouden maken.
 Die coninc quam van Babylone
Ghevaren utermaten scone
Also verre, alst es vander see
Tote * ofte mee.
Doe quam ghegaen alse een bruut
Die soudaen Macheus uut.
Lb1. Lettel liede quamer mee,
Dan met hem siere kinder twee.

834 ween. 835 echter ter. 836 alexs den here. 838 *Gaut.* 434: *transcurrit Syriam.* 839 alle die portere. 842 blisscap. 845 weert. 846 babylonen. 847 tigelinen. 848 bi] die. 850 ast. 853 alle. 854 *lees* met *in pl. van* in? 856 en gemaect. 857 tornhi. 858 menfroet. 860 genen dien. 863 Alse. 864 tote westphalen.

Hi was van Darise ghevloen;
Te voet quam dedele baroen,
Die in die bede stride te voren
Vele volx hadde verloren,
Ende ooc en sciet hi niet dane
Sonder prijs na minen wane.
Doe quam Macheus bat voort
Ende gaf up die poort
Den coninc ende al sine kinder
Ende al dat volc meerre ende minder.
Alexander ontfinc dien here
Blidelike met groter ere
Ende custene ane sinen mont.
Hi dedene riden ter selver stont.
Hi en woude niet openbaren
Sine grote joie te waren;
Hi was so blide, dat hi woort
Cume mochte bringhen voort.
Wat wonder waest, dat hi was vro,
Dat Macheus quam also
Ende hem ghenade bat
Ende hem upgaf die goede stat,
Daer so menich coninc rike
In hadde gheweest gheweldelike!
Bedi het ware grote aerbeit
Te winne al sulke citeit,
Daer so menich edel deghen
Van binnen woude striden jeghen.
Het soude werden sere te sure,
Eer men die tegheline mure
Ende den roden morter scoorde,
Die menegher beesten bloet becoorde;
Daer moeste meneghe pederiere
Lb2. Werpen steene up die maisiere.
Ende een man van sulker cracht,
Alse Macheus was gheacht,
Daermen in dien stride te voren
Groten prijs af mochte horen:
Ander heren mochten vele,

873 danen. 874 wanen. 877 alle sijn. 879 ontfeinc dien heerre. 885 hi .j. wort. 887 wast. 893 weer groet. 894 cierheit; *dezelfde fout komt in dit boek vs.* 1025 *terug. Gaut.* 447: *tot populis et tot munitam turribus urbem.* 897 sere *S*] se. 898 tigelinen. 900 die] dat becorde *zooals Verwijs verbeterd heeft staat in het hs.* 901 perdieriere. 902 steene (*S* steen)] een. 903 enen.

Hem castijen van den bispele
Dat si hem nemmermere
En setten jeghen den edelen here.
Doe dede hi sijn here scaren
Entie Percen achter varen,
Die reden onder sine baniere,
Ende hi maecte scaren viere
Ende quam in die edele poort,
Daer ghi eer af hebt ghehoort.
  Mochtic ghetellen al die feesten,
Die de hoochste entie meeste
Binnen Babilonien dreven,
Also alsict vant bescreven
Van meester Wouteren Castelioen,
Soe soudict haerde gheerne doen.
Daer was van vrouden groot gheluut.
Men hinc daer die pellen uut
Entie rijcheit, die hier te voren
Menich coninc uutvercoren
Hadde ghewonnen ende ghecocht
Ende met crachte dare brocht.
Met ghimmen ende met diere ware
Waren verciert die outare.
Vor die huse up die pleine
Stonden beelden groot ende cleine,
Alse die liede allegader
Makeden na haren vader;
LI*a* 1. Som waren si silverijn
Som van goude, som yserijn,
Som van houte, som van metale
Ghescepen utermaten wale;
Elc na dien dat hi was rike
Hadde hi ghemaect sijns vader ghelike.
Daer waren dantse vele gheleit,
Die straten waren al bespreit
Met pelne ende met singlatoene,
Bede scaerlaken ende ooc groene,
Ende samijt met goude besleghen
Brochtemen aldaer ghedreghen.

908 hen, *ook* 909 bispele *Verw.*] spele. 912 waren, *Gaut.* 454: *retrocedere.* 913 banieren. 914 vier. 915 edel. 918 hoegsten eñ die meesten. 923 vreuden. 926 uytverk. 928 dar gobrocht. 934 maecten. 937 metael. 939 eelc. 940 vaders. 941 *ik lees in het hs. eerder* dancse (*of zelfs* danse) *dan* dantse. 942 alle. 944 bedi. 946 brachtmen.

In die mamerie van Babilone
Hinc menighe guldine crone.
Die rike poorteren van der stede
Entie hoghe vrouwen mede
Hadden cleder uut ghehanghen,
Daer draken in stonden ende slanghen,
Elkerlijc na sijn maniere.
Die salamandre, die biden viere
Levet sonder ander spise,
Die stont daer na hare wise.
Daer stont ooc durenture
Van den liebaert die aventure,
Die es wonderlike groot,
Want die leuwinne weerpt al doot
Hare jonghen, alles drie te gader;
Dan so comt daertoe die vader
Ende belecket sine jonghen
Al omme ende omme mettier tonghen,
Ende hi gaet roupen ende grongieren
Eiselike na siere manieren.
Mettien lude ontfaen si dleven.
Dit stont in die pelne bescreven.
Die nature stont daerna
LIa2. Van enen serpente, heet vipera:
Men vintere niewer mee
Van haerre manieren dan twee.
Haer nature es dus ghedaen:
Alsi sullen ghenoten gaen,
Dan comt stappans dat wijf
Ende ontoet den mont wel rijf,
Entie man steect sijn hooft daerinne,
Ende soe bitet hem af van groter minne.
Aldus blijft die man daer doot,
Ende soe blijft van twee jonghen groot,
Ende alsoe gheneest, splijt soe ontwee;
Aldus en blijfter maer twee.
Die pellicaen stont daer bescreven:
Sine jonghe en moghen niet leven,
Si en hebben thertebloet

947 diere manieren. *De verbetering is van De Vries, Taal- en Letterb.* **1,54. 948 menige guldene. 954 salamandren. 956 eer. 957 doer enture. 958 lybart. 960 lewinne werpet. 961 alle. 962 so** *ontbr.* **daer thoe. 968 alle sijn. 965 gronieren. 966 sijn. 970 serpent hiet vipra. 971 vinter. 972 eerre naturen. 974 solen. 977 stict hoet. 979 daer die man. 980 blivet van den twe iongen doet. 981 ende] want.**

Vander moeder, diese broet.
Daer stont hoe die moeder peckede
Ende haers selfs herte uut treckede.
Dus werden si hare te sure.
Dit es geens voghels nature.
Fenix stont daer in dien viere,
Dat es ooc sijn maniere:
Alse hi te pulvere es verbrant,
So wast een ander altehant
Van den asscen, diere bleven.
Dus en magher maer een leven.
Ander beesten ende ander woorme
Van so wonderliker voorme
Stonden ghinder angheweven,
Al en haddic el niet bescreven
Binnen achte daghen, na minen wane,
Dan haer nature ende haer ghedane,
Nochtan en haddic volscreven niet.
Hier bi eest dat ict achter liet
LI*b*1. Ende segghe u van den hoghen doene.
Die diernen ende die garsoene
Waren ghecleet met samite.
Daer was menich wempelwite
Ende menich dulle warmoesdierne,
Die onghewone was te vierne:
Vraechde men, hoe soe hiete,
Soe seide ver Imme of Margriete.
Die selve niet en was so rike,
Dat hi hem cleden mochte eerlike
Die hadde gheleende cleder an,
Was hi wijf, was hi man.
  Al dien wech dien Alexander
Quam ghereden ende menich ander,
Was gheciert met sconen blomen,
Die ic niet wel en can ghenomen.
Van boven waest met sconen risen
Al verdect in diere wisen,
Dat hem van den sonnenscine
En mochte comen eneghe pine.

986 die si. 987 pickede. 990 geens] eens. 993 pulver. 994 weest. 998 wonderlike. 999 stont. 1000 hedde ic waen: gedaen. 1003 en *S*] eñ heddic. 1004 acht'e. 1005 de doen: garsoen. 1010 ongewoen. 1011 vraechmen. 1012 seiden Ymme. 1014 dat si eere mochte cl. *Gaut.* 468: *hosque quibus deerat fallax opulentia, iussit inter honoratos fulgere precaria vestis.* 1021 wast. 1022 dierre.

Als hi was binnen dier chiteit,
Was daer menech cruut ghereit,
Dat utermaten wale rooc,
Timiane ende wirooc,
Stakten, mirre ende sinamoma,
Galanga, cassea ende aroma.
Dat deden si dor sine ere
Ende haerde vele mere.
Tygren, loncen ende lupaerde
Tooghde men hem ende liebaerde
Ende meneghe beeste na minen wane,
Die ghevoet es in Yrcane.
Up die huse saten knapen,
LI*b* 2. Vrouwen ghinghen ten veinsteren gapen
Om dien edelen man te siene,
Die nie wille en hadde te vliene.
Die menestrele quamer mede
Vor dien coninc in die stede
Ende loofdene met haren sanghe.
Daer was menich trompe langhe,
Vedelen haerpen ende sijmphonien,
Cytolen die wel leren vrien,
Salterien, orghelen ende sciven;
Men speelder met sweerden ende met kniven;
Daer was menich astronomien,
Die in die sterren conste sien,
Wat ghescien soude daernaer
Over menich hondert jaer.
  Noit en was in eertrike
Man ontfaen so eerlike,
Noit ontfinc dat volc van Rome
Met so eerliken gome
Haren keyser Octaviane,
Die ooc Augustus hiet, ic wane,
Noit en was so wel ontfaen
Julius, dat es mijn waen.
Doe hi dien hertoghe van Swaven
Scoffierde ende alle sine graven
Tote Lyons up die Rone.
Hi quam achter haerde scone

1025 cierheit. 1026 gereet. 1027, 28 *in het hs. in omgekeerde volgorde.* 1027 utermate. 1029 staken mure. 1030 gargana casea; *vgl. de aanteekening.* 1031 sijn. 1034 toende lybarde. 1041 monestrevele. 1043 loefden. 1049 astronomijn. 1050 sterne. 1055 van *S*] *ontbr.* 1059 *misschien* no ooc *in plaats van* noit.

Ende wan Burgondien ende Batrangijs;
Daer hadde Julius den prijs.
Doe vacht hi te Dole in Loreine,
Daer hadde hi den seghe alleine.
Hi verwan den hertoghe echt,
Doe bolghen ridder ende knecht
LIIa 1. Ende versloughen haren here,
Dus hadde Julius die ere.
Julius wan binnen tiene jaren
Dat hi van Rome was ghevaren
Al tlant dat leghet nu
Benoorden berghe van Moniu.
Doe keredi te Rome waert.
Pompeius die was vervaert,
Hine dorste niet ombiden,
No jeghen hem ter were riden
Ende vlo tote Brandijs;
Dus hadde Julius dien prijs
Ende volghede met crachte.
Doe vlo Pompeius bi nachte
In Epiros entie Romeine.
Julius sach dat hi alleine
Mochte hebben Rome ende Lombaerdien
Ende al dat lant van Romanien,
Ende keerde weder in die stat
Ende nam al Pompeius scat
Dien hi binnen Rome hadde ghelaten.
Daerna voer hi sire straten
In tlant van Spanjen, daer hi vacht
Echt jeghen Pompeius cracht.
Daer verloos so menech tleven,
Dat noint tghetal ne was ghescreven.
Pompeius was verwonnen echt.
Fontinus, Tholomeus cnecht,

1065 battangijs. 1067 Tolette G loriene H. 1068 dar hi den pris bejagede all. G. 1069 Eñ verw. G. 1070 doe torneden hem r. H het volgen ridders G. 1071 verslogen den hertoge H. 1072 dies was i. verheven hoge H. 1073 dien jare G. 1076 bi norden H brugge mongu G. 1077 weder te G te romen H. 1078 hi H. 1079 *en* 1080 *ontbreken in* H. 1079 ombeiden G. 1081 Brandis: pris G. 1082 den G. 1083 want hi volchde eem H. 1084 P. vloe echt met nachte H. 1085 epiron H egipten in die rom. G. 1086 dat *ontbreekt* G. 1087 ebben G. 1088 romenie G *vóór dezen regel heeft het fragment nog* eñ al dat lant van normenie. 1089 Hi k. H. 1091 die G in rome H. 1092 eñ voer en weech H. 1093 spengen G spanien H. 1095 menich H. 1096 dat ict getal noit en sach bescr. H. 1097 Ponpenis G. 1098 Fortunus H een onwert cn. G.

Nam Pompeius sijn leven
Ende hi hevet sijn hovet ghegheven
Juliuse, den groten man.
Julius, die keyser, wan
Met groter cracht Egyptenlant
Ende maecter vrouwe inne altehant
Cleopatren dat scone wijf.
Daerna nam hi meneghen dlijf
In dat lant van Affrike,
LIIa 2. Die jeghen hem hadde crachtelike
Met Pompeiuse ghevochten,
Dat si alle sere becochten;
Ende den coninc Juba
Volghedi langhe wile na.
Doe voer hi te Spangen weder,
Daer slouch hi meneghen ter neder;
Pompeius swagher nam hi dlijf.
Dus makedi meneghen keitijf
Ende al dore sijns selves vrome.
Dit was deerste keiser van Rome.
  Doe Julius dit hadde ghedaen,
Keerde hi weder te Rome saen
Ende was ontfaen haerde scone.
Maer die feeste van Babilone
Die was scoonre hondertwaerf.
Nu hoort hoe die keyser staerf!
Hi dede Rome groten lachter,
Want hi dreef die vriheit achter,
Daeromme balch tsenatuerscap sere.
Doe hi twee jaer ende nemmere
Hadde in Rome stille gheleghen,
Was hi jammerlike versleghen.
Vierentwintich doregaender wonden
Gaf men hem ten selven stonden,

1099 sin levem G. 1100 hi *ontbreekt* H sin G *en zóo meer* hoet H. 1101 Julius den hogen H. 1102 keiserike G. 1103 groten G. 1104 Hi makede vroue alteant G. 1105 cleopatrem G. 1106 daer n. h. m. sijn l. H. 1107 eñ int H. afrike G. 1108 sloeg hi menegen degenlike H tjegen G adde G. 1109 want si pompeius vochten H ponpeiuse G. 1111 eñ oec H. 1112 harde verre na G. 1113 in spanien H. 1114 ter *ontbreekt* H. 1115 Ponpenis n. h. oec tlif G dleven H. 1116 d. esser menich bi eem doet bleven H d. makedine keitif G. 1117 dor H. 1118 Dat G. 1119 doe dat i. G. 1121 ontalt G. 1122 ne waer G. 1123 Si H. 1124 hoe dat G. 1125 h. d. gr. l. rome G. 1126 dar men onthalde in so scone G vrieheit H. 1127 b. eem die cenaet H b. dat heerscap G; senatuerscap *bevestigt M. b.v. Sp. hist.* 1ᵉ, 13, 28. 1128 oft meere H. 1129 romen H. 1130 wart H gesl. G. 1131 ·XXXIIII· H dorgaende H groter G. 1132 waren hem gegeven G stonde G.

Brutus deet ende Cassius;
Dat senatuerscap wout aldus.
Sie vloen en wech in Mutina.
Antonis die volghede na
Ende haddese daer beseten.
Doe lieten sijt te Rome weten.
Doe coosmen Octaviane
Dat keiserike tontfane
LlIb 1. Ende men seinde Irtuse ende Pansa
Toter poort te Mutina,
Dat si Antonise souden verdriven.
Irtus moeste ghinder bliven
Ende Pansa waert so ghewont,
Dat hi staerf in corter stont.
Antonis voer in Egyptenlant
Ende liet sijns selves wijf te hant,
Augustus suster Octavia.
Hi nam cortelijc daerna
Cleopatren tenen wive.
Dat becochti metten live,
Want Augustus voolchdem achter
Ende dedem groten lachter.
Hi sconfierde al sijn here
Bede bi lande ende bi mere.
Cleopatra, die scone vrouwe,
Hadder omme so groten rouwe,
Ende was van herten ooc so gram,
Dat soe twe serpente nam
Ende dedese hare sughen doot.
Antonijs hadde den rouwe so groot;
Hi dode hem selven met venine.
Aldus corte hi sine pine.
Doe keerde hi te Rome weder
Ende leide al orloghe neder

1133 Calterus deet G. 1135 want die senaet H Die hoge heren wildent G. 1135 vlouwen en weech H Mettien vloen si in G. 1136 Anth. hi voelchde H. 1137 si H *ontbreekt* G. 1138 Dit l. si H. 1139 daer oct. H octavane G. 1140 dat grote H. 1141 yrcuse H ircus G panise H pamsa G. 1142 porten H. 1143 Dar G ambonise H. 1144 Yrc. H Irc. G. 1145 panisa H pamsa vaert dar g. G. 1146 Daer G. 1147 Antonijs H. 1148 sin G. 1150 Die H cortelike G. 1151 Cleopatrem G. 1153 w. die keyser volgedem na G *en naar dit vers* al toter port Mutina. 1154 G *achter dezen regel noq* dit gesciede menech jar ir achter. 1155 scoff. eem alle H. 1156 eñ al dat hi brochte ter were G. 1157 Cleopatrem G. 1161 Die d. si eer H hare selven suelgen G te doet H. 1162 roue G. 1163 Dat hi eem dode H doede G. 1164 aldus ende sine G. 1165 Augustus voer te H. 1166 alle G.

Ende was here viertich jaer
Sonder orloghe, dat was waer.
Doe hi te Rome quam, die here,
Was hi ontfaen met sulker ere
Ende de stat ghemaect so scone,
Sonder tote Babilone
Daer ic u eerst af liet bliven,
En sach nie man die feeste driven.
Al waren die feesten al te samen,
LII*b*2. Die noit binnen Rome quamen,
Ochte iewer binnen al eertrike,
Si en waren sekerlike
Algader niet so scone,
Alse die feeste van Babilone.
Het dochte mi ooc recht wesen:
Wilmen alle bouke lesen
Ende den genen meest prijs gheven,
Die meest dede in sijn leven,
Alder hogher coninghe geesten
Ende al dat si mochten gheleesten
Dat en es maer een spel
Jeghen dat desen man ghevel.
Bedi te sinen twalef jaren
Begheerde hi orloghe te waren,
Ende alsi was achtien jaer out,
Orloghedi met siere ghewout.
Het es recht dats elc man wondert:
Viertich dusent ende vijf hondert
Hadde hi volcs toors ente voet,
Doe hi striden eerst bestoet
Jeghen die heren van eertrike
Ende hise dwanc gheweldelike;
Hi en was here maer twaelf jaer:
Bedi segghic u over waer,

1167, 68 eñ was van al der werelt heerre | LV jaer ocht mere H. 1169 doen hi qu. t. R. binnen H. 1170 selker minnen H eren G. 1171 die H. 1173 tierst H Daer hie (hic?) tersten G. 1174 noint feste G. 1175 festen alle G. 1176 oint G. 1177 ieweren H of hiewer erderike G. 1178 sine G. 1179 also H. 1180 feste G. 1181 H *begint met dit vers een nieuw hoofdstuk;* ooc *ontbreekt* G. 1182 wilt men H. 1183 niet pris G. 1184 sinen H. 1185 hogen coninc G geeste H. 1186 moechte H. 1187 nes G eens kinds spel H. 1188 geviel G. 1189 beide H bede G. 1190 begonsti orlogen G. 1191 XII jar G. 1192 Vachti met groter g. G. 1193 elken H helc G. 1194, 95 Dat Alexander niet hondert Man en hadde tors no te voet G. 1196 vechten G ierst H. 1197 erderike G. 1198 duanc G. 1199 hine was out G. 1200 bedi wetic wael vor w. H.

Wille men merken sine joghet
Entie hovesceit van siere doghet
Ende met hoe cleenre herecracht
Hi de werelt al vervacht:
Al de prijs die Julius wan
Ende Augustus die edele man
Ende alle die keisere van Rome,
Dat es ghelijc enen drome
Daer men nomet desen here.
Bedi hebben sijs cranke ere,
Die bouke makeden van Arture
Van Partonopeuse, van Sornagure,
LIII*a* 1. Si en hadden des mans daet ghescreven
Ende groten prijs ghegheven.
Hadde hi ghelevet, dats mijn waen,
Also langhe, alse dede Octaviaen,
Hi hadde den duvel uter hellen,
Lucifere ende sine ghesellen
Entien fellen Modicac
Ghedaen so groten onghemac,
Dat si souden hebben gheneghen
Alexandere, dien jonghen deghen.
Ware sulc een coninc te Parijs,
Hi soude bejaghen groten prijs;
Al heidenesse soude hi dwinghen,
Men soude van siere doghet singhen
Al van daer die sonne up staet,
Tote daer soe weder neder gaet.
Ware ooc die hertoghe van Brabant
Sulc een riddere becant,
Dien roveren te Rippelmonde
Soude dunken grote sonde,
Tol te nemene met ghewelt
Den ghenen die varen up die Scelt.
Die vijfte bouc geet hier uut.
God gheve haer also menich saluut
Alse woort in dien bouke staen,
Die mi dit te dietsce dede anvaen.

1201—4 *ontbreken in* H. 1202 sire G. 1205 den H. 1206 edel H. 1207 keys. romen H. 1208 dromen H. 1209 noemt H. 1210 Daer bi H ebben sis crancke G. 1211 maecten H. 1212 Eñ van den coninc S. G. 1213 bescreven H. 1214 eeñ H eñ hem G. 1215 na minen wane G. 1216 octauiane. 1218 Luciflere. 1220 grote. 1225 heidenisse. 1227 gaet. 1228 weder *misschien te schrappen*. staet. 1220 ridder wael bec. 1233 niemene. 1234 *wellicht* Van die varen. 1238 diedsche.

DIE SESTE BOUC.

Emmer eest recht datmen priset
Van dare die sonne riset
Al tote daer soe gaet te hove
Den edelen man van groten love,
Dat es die jonghe Macedo.
LIIIa2. Nu es Babilonien vro,
Dat soe die plaghe van eertrike
Hevet in haren wike,
Daer alle coninghe af sijn vervaert
Ende ontsien sijn scaerpe swaert.
Dit es hi die dorriden sal
Dat lant van Asien overal
Entie werelt sal sijn wesen.
Van desen prince mach men lesen
In Daniels prophecije,
Dit es die boc van Macedonije,
Die die twee hoorne van dien wedere
Breken sal ende slaen ter nedere.
Dits hi die noit en was vervaert.
Te rechte es hi alles prijs waert.
Nu es besloten die aller beste
Te Babilonien binnen der veste,
Dien die werelt binnen hevet.
Hi dwinghet al dat volc dat levet.
Alle die lantsheren beven
Ende si wanen laten dleven,
Alsi desen here horen nomen.
Ter groter eren ente vromen
Sal hi der werelt coninc wesen.
Ware bleven ooc in desen
So groot sine hovescede,

2 daer. 3 altoe daer. 8 *lees* binnen? rike. 9 verveert: swert. 14 prince *S*] princen. 16 boec. 17 Die twe. 18 eeñ. 26 weneu. 30 were ooc hi bl. in. 31 groot es.

Hen es sake daer hi mede
Eneghen lachter hebben mochte.
Nu merct hoe eerlike ende hoe sochte
Hi verwonnen volc hanteert;
Nu merct dat hi niet en verkeert
Dor eneghe gramscap sinen moet!
Hi es so hovesch ende so goet,
Die in den stride viant was,
Hi en wille hem niet verwiten das.
LIIIb 1. Hi hietse poorters in die stede,
Die hi in dien strijt vlien dede.
Cortelike sette hi sine cure
Te Babilonien al durenture.
Daer verloos hi sine doghet,
Die hi hadde in siere joghet,
Die hem sijn meester leerde,
Want sijn goede sin verkeerde.
Die rijcheit van Babilone
Ende so meneghe vrouwe scone
Crankeden sere sine lede
Ende verkeerden sinen sede.
Want neghene dinc en doet
So verkeren des menschen moet
Ende begheren onsuverhede,
Alse dronkenscap ende ledechede.
Ende dat lantvolc hantiert gheerne
Ledecheit ende ooc taveerne,
Ende si sijn bi naturen heet.
Si verhuren ooc ghereet,
Al dat si hebben omme miede,
Want het sijn ghiereghe liede:
Aldus so was Alexander
Entier Grieken menech ander
Te Babilonie, in die stede,
In die grote weeldechede
Drie weken no min no mere.
Die lede waren hem so sere
Ende so traghe van groter weelden,
Hadden dedele griexe heelden
Tien tiden enen strijt bestaen,

35 hantiert. 38 dor *S*] dorge verkeert *S*] verkoert. 40 wilt. 41 hietse *S*] hiese. 43 satte. 51 sijn. 53 geen. 60 verhuren *S*] verhinen. 61 hebben oec om. 67 *beide malen* noch *denkelijk* meer: seer. 68 hun *of* him. 70 hadde die edel.

Daer en ware gheen ontgaen.
Bedi rumet Alexander
LIIIb2. Ende met hem menech ander.
Hi logierde buten de stede
Verre ende al sijn here mede;
Nochtan en mochti porren cume.
Doe verkeerdi die costume,
Die sine voorders langhe plaghen
Daer te voren in haren daghen:
Hi woude dat die soudeniere,
Elkerlijc na sijn maniere,
Wisten hare seker sout.
Hi visierde met ghewout
Dat tiene ridders ooc te samen
Enen conincstavel namen;
In griexe heet een decurioen,
In fransois heet een baroen.
Dan woude hi dat dusent baroene
Enen conincstavel coene
Hadden die hare dinc bemaerke,
Dat heet in griexe een cyliaerke.
Dit was, om dat hi woude weten,
Wie milde was van sinen smeten,
Ende een ridder anders prijs
Hem ane en trecke in ghere wijs.
Hi woude ooc elken gheven tsout
Na dien, dat hi ware bout.
  Te voren waest die sede algader,
Doe Philip levede, sijn vader:
Alsmen up brac die pauwelioene,
Dat een deghen staerc ende coene
Met ere busine dede verstaen,
Alsmen ten wapen soude vaen.
Maer men mochte niet den horen
Over al int here horen.
LIVa1. Hier bi dede hi visieren
Dat men met ere banieren
Dies daghes soude doen verstaen
Dat men ten wapen soude vaen.

82 elkerlike. 83 eer. 87 hiet dencurion *of* deuc. 88 hiet. 89 baroen *S wil* hondert *lezen in plaats van* dusent. 91 eer dinc bemarken. 92 hiet in griexen cyliaerken (*S* cylinrkon)] cybarken. 94 sinen *ontbreekt.* 95 die een des anders; *vgl.* 115. 96 giere. 97 geven *S*] gerne. 99 wast. 101 alsme pauwelone. 102 ene. 103 eenre businen. 106 her daer.

Snachts soudemen een vier ontsteken,
Alsmen de tenten up soude breken.
Hi gheboot dien coenen recken
Dat hem niemen soude antrecken
Anders lof no anders prijs
Dore eneghe dinc in ghere wijs,
Ende dat hem elc met siere daet
Ghenoeghen liete sonder baraet.
Dien groten heren bat hi sere,
Dien soudenieren boot hi mere,
Den doorpers belovedi vriheit.
Hi swoer bi siere sekerheit,
So wie dat vloe, hi soude sijn
Ewelike ghemaect eigijn.
Alst here hadde ontfaen die cure
Ghewillechlike al durenture,
Porreden si mettier vaert
Ter groter poort te Susen waert,
Daer Asswerus wilen coninc was,
Alse ic hier te voren las,
Ende Hester hadde ooc daerinne
Vrouwe ghesijn ende coninghinne.
Die van Susen hadden vrede
Ende gaven up die goede stede.
Aldare in die selve stat
Vant Alexander groten scat,
Entien guldinen wingaert mede,
Dien Asswerus maken dede.
Die druven waren van dieren stenen,
Bede van groten ende van clenen,
Die telgher van selver, die blader van goude.
LIV*a* 2. Hi was ghelijc enen woude,
So lanc was hi ende so breet,
Die tralie, daer hi was up gheleet
Was van yvore ende van ebene,
Die columnen al ghemene,
Daer die tralie up was gherecht
Waren van maerbere scone ende slecht.
Daer gaf hi meldelike tsout,
Diere stene ende gout

115 noch. 116 eenge in eenger w. 118 leet. 119 here. 120 meer. 121 vrieheit. 127 porreden *S*] porrende. 129 Daer wilen een coninc. 130 Assw. als ic. 132 geweest. 135 aldaer. 137 gulden. 138 den. 140 bedi. 141 telgere silver. 144 daer hi *S*] diere up was.

Ende hi ghereede sine vaert
Haestelike te Uxien waert.
Uxien dat es ene ene poort,
Ic wane ghi selden hebt ghehoort
Van enegher so vaster stede.
Die wech was ooc so nauwe mede,
Dat een man van cranker were
Daer letten mochte een conincs here.
Ander gherande pat
En mochte men varen toter stat
No met crachte no met liste.
Cume was iemen daer, die wiste
Den rechten wech te Uxien waert.
Daer was een soudaen onvervaert,
Ghetrouwech ende machtech sere,
Medates hiet die here;
Darise was hi so hout,
Dat hi ende al sine ghewout
Dor hem die doot wouden besuren.
Els neghene veste van muren
So en was al om die stede,
Dan die nature wassen dede
Ene roche al omtrent,
Vast ende staerc alse die van Gent.

LIVb1. En mochtense binnen enen jare
Ergheren breet van enen hare;
Nochtan woudese Alexander winnen
Ende sine cracht daer doen kinnen.
Ridders ute sinen here
Coos hi van der meester were,
Die die provetse souden doen.
Maerscalc was daer af Tauroen
Een riddere van groten prise
Ende goet man na sine wise.
Selve porredi metter dagheraet,
Die grote here, daert al an staet,
Ende verwan ten selven stonden,

151 hi S] si. 154 wene *zooals gewoonlijk.* 159 grade noch ander pat; *S. vermoedt dat men eenvoudig* strate *in plaats van* grade *moet lezen.* 160 mochtme. 161 noch *beide malen.* 162 come. 165 machtich. 166 Medaces; *Gautier* Madates. 170 Ander geen. 173 roke. 174 *na dit vers schijnen een paar regels te ontbreken; men zou in het volgende vers kunnen schrijven:* Men en mochtese; *maar denkelijk stond er een meer bepaald subject.* 177 woude si. 181 prouetse. 183 ridder. 185 dagerate.

Die si voor die nouwe roche vonden,
So dat hi den wech ontede,
Daermen voer ter vaster stede.
Hi dede grote bome vellen,
Daermen mede soude quellen
Die poort, ende hi dede visieren
Tribuke ende pederieren
Ende daertoe menech magneel.
Hi dede maken enen casteel,
Die up vele rader stoet,
Van houte staerc ende goet,
So datmen voort mochte driven.
Daer up dedi ridders cliven,
Die de mure breken souden,
Woude mense jeghen hem houden.
Maer daer was een quaet toegaen,
Daer men met ysere soude slaen
Jeghen enen selfwassenen steen,
Want daer en was ander mure gheen.
Aldus en waest jeghen volc allene,
Daer jeghen hi strijt hadde ghemene,
Maer hi hadt jeghen die rochen,
LIV*b*2. Die wilt waren van groten bochen.
Nochtan dat so menich steen
Entier quarele menich een
Up sinen scilt ghescoten waren,
Sijn volc ende mochten niet te waren
No dor soete no dor sure
Ghebreken van den vasten mure.
Hi was die voorste van den here,
Ende hi dede de meeste were;
Alse nu waerp hi grote kesele
Alse thovet van dien esele,
Alse nu ghinc hi minieren,
Alse nu waerp hi met pederieren,
Alse nu ghinc hi die mure breken,
Alse nu ghinc hi die poorte steken,
Alse nu dreef hi den tor bat na,
Die torment van Asia

188 roke. 194 pardieren. 195 mangneel. 203 quaet tho gaen; *Gaut.* 5,91: *sed gravis accessus.* 204 yser. 207 wast. 208 hi *ontbreekt* (*S.* daer hi jeghen). 209 rochgen. 210 va bochgen. 212 Eñ die. 214 mochte. 215 noch dor s. noch dorch. 217 vorste. 220 dat hoet. 222 perderen. 223 mure] porte. 225 toren wat na.

Ende riep »scaemt u, ghesellen,
Dat ghi dit muurkijn niet en moghet vellen!
Ghi hebt verwonnen Asya
Ende meneghe poort verre ende na,
Suldi slapen vore desen casteel,
Al es die mure vaste ende gheheel?
Wat steden ofte wat muren
Soude enichsins gheduren,
Daer die Grieken vore staen?
Wat castele soude ontgaen,
Hi en soude Alexandere nighen,
Dien hi met crachte woude ghecrighen?
Al ware hi hoghe toten trone
Ende daertoe staerc ende scone,
Hi soude vallen vore mi."
Dese tale so sprac hi;
Ende Tauroen stont up die cantele
Van den hultinen castele.
LVa1. Teerst dat hem die Grieken saghen,
Soe begans hem wel behaghen,
Entie binnen Uxien waren
En waenden niet der doot ontfaren.
Gheerne souden si den Grieken wiken
Ende uut haren lande striken;
Maer si en mochten niet ontgaen.
Up dien toren ghinghen staen
Scuttere ende steenweerpers mede,
Die sere quelden die stede.
  Sciere sende Medates
Dertich ridderen, die baden des
Dien coninc, om lijf ende lede,
Ende hi up name die goede stede.
Alexander balch hem sere,
Hi en antwoorde min no mere,
Dan alse ic u segghen mach:
»Morghen", sprac hi, »an dien dach
Suldi al die doot ontfaen,
Ende een en salre niet ontgaen."

227 scamt. 228 murken mocht. 231 soeldi. 234 enichsens. 236 casteels. 237 niegen. 239 were. 241 vor. 243 canteel. 244 hultenen casteel. 245 tierst. 246 begons. 257 eñ om. 258 nam. *Misschien zijn deze en de voorafgaande regel aldus te lezen:* dien coninc, up lijf ende lede | hi uṕ name d. g. st.; *vgl.* up ghenade *Rein.* 1688. *Gaut.* 5, 110 *heeft: ut liceat salva victos abscedere vita.* 259 balch eem wale siere. 260 Eñ hi noch min noch. 261 als. 263 soeldi. 264 salder.

Doe men dit in Uxien hoorde,
Wat die coninc hem antwoorde,
Waren si sere ghescoffeert
Ende van herten tebarenteert.
Ende hets recht, die niet en wille
Met goeden paise ligghen stille,
Dat hi orloghe so vele hevet,
Dat hem rouwe dat hi levet.
Cortelike waert doe nacht.
Medates, die niet en acht
Om ander dinc, dan om sijn lijf,
Sende boden, alstie keytijf,
Tote Daris moeder Cisigambis,
LVa2. Die Alexanders ghevanghen is,
Dat soe hem om ghenade bade —
Hi wiste wale dat die coninc dade
Haren wille al openbare,
Alse of soe sine moeder ware —
Om dat hi Daris maech was,
Ende soe soude ghedinken das,
Dat sijn wijf ware hare nichte.
Cisigambis en dede niet lichte
Die bootscap, die bat die cnecht.
»En es", sprac soe »gheen goet recht,
Noch behoort niet ter aventure,
Die ic ter wilen nu besure,
Te doene selken overmoet,
Al si dat mijn here, die coninc, doet.
Hoe soude ic so coene wesen,
Dat ic hem ghewoeghe van desen?
Met recht verwerct hi den vrient,
Die mer bit, dan hi verdient;
Die meer ghenaden hoopt,
Dan hi verdient, ofte coopt,
Hi es ongheraect in alle wet.
Het betaemt mi vele bet
Te peisene dat ic hem ghevaen,
Dan te peisene, sonder waen,
Ic was wilen coninghinne.

266 hen. 267 gescoffiert. 268 te bar. 269 heds die niet. 273 coertelike. 274 Medaces. 275 dan sijn. 277 cisigambris, *zoo ook* 286, 307. 281 oppenbaere. 282 ofte sijn. 283 maech oec. 285 were eer. 287 knecht. 289 aventure *S*] aventuren. 290 besure *S*] besuren. 291 doen selc. 292 Alse mijn; *z. de aanteekening.* 299 wit. 300 beteemt. 301 bin.

Ooc vruchtic in minen sinne
Dats den coninc iet vernoie,
Want ickene so dicke moie."
Dit sprac die goede Cisigambis;
Nochtan so bat soe den coninc dis,
Of hi dat volc al woude slaen,
Dat hi den soudaen liete gaen.
LV*b*1. Die goedertierenheit, die soe vant
An den hovescen viant,
En mochte te vollen niet bescriven,
Al dat gheboren es van wiven.
Want hi en vergaeft allene niet
Den soudaen, dat hem es ghesciet,
Maer allen lieden vander stede
Ende vanden conincrike mede
Vergaf hi sinen evelen moet.
Al sulke vriheit, als daer stoet
Te voren, eer hi wan die stede,
Die liet men hem hebben mede;
Dies hadden si den besten cavel,
Dat hem dus gheviel; haer gavel
Liet hi dlant al durenture.
Al hadde de wandel aventure
Ghegheven Darise die stede,
Sijn moeder en hadde met haerre bede
Die poorte also ghedaen vrien,
Alse Alexander dede Uxien.
Stappans doe dit was ghedaen,
Ende Medates hadde ontfaen
Van Alexandere die vriheide,
Deelde hi sijn here ghereide.
Hi seinde met Permenioene
Meneghen ridder fier ende coene,
Dat hi Darise, sinen viant,
Souken soude int pleine lant
Heimelike ende met liste.
Die beste, die hi int here wiste,
Helt hi nochtan in sine scare.
Hi voeren souken harentare
Up die casteele van den montanien;

309 ofte. 310 lete. 311 godertierenelt. 312 aen. 313 mochtic. 315 vergaft. 317 alle luden. 322 him. 323 cavel *S*] gavel. 324 hun gavel *S*] cavel. 326 de *ontbreekt*. 328 *S* en, *ontbreekt*. 332 medaces. 333 vriheide. 334 deilde here *S*] lere gerede. 335 permenioen: coen. 338 plene. 441 heelt. 342 her en tare. 343 casteel.

Permenio voer in die campanien.
Die berghe waren hooch ende breet,
LVb2. Daer Alexander over reet,
Die int lant sijn van Perci.
Noit en hadde die deghen vri
So menech leet so meneghe vrese,
Alsi hadde in ghone rese.
Daer ondervant die deghen wel,
Hoe onghestadich ende hoe fel
Daventuse es alleweghe,
So waert te sure hem die seghe.
Hi voer meneghen nouwen pat
Ende croop door menich nouwe gat,
Daer noit man te voren no siden
Comen en dorste noch liden.
Dicke was hi ooc verdreven
Ende ghevreest an sijn leven
Vanden volke van Perci.
Meneghen deghen so verloos hi,
Ende dicke moeste hi keren weder,
Alsmen van boven up hem waerp neder.
Grote scade was hem ghedaen,
Nochtan en woude hi niet weder gaen,
Eer hi verwan die van Perci,
Ende al dat volc verre ende bi —
Die wonen up die montanien,
Ende meest leven bi castanien
Ende also wilt alse beesten —
Hem lieten dwinghen ende dweesten.

Mettien so quam hem niemare,
Dat sijn volc ghevanghen ware
In die stat van Percepolis
Van den volke van Daris
Ende Permenio ghescoffiert.
Stappans haddi ghevisiert,
LVIa1. Dat hijt coenlike sal wreken
Entie stat te stucken breken.
Nochtan moeste hi overliden
Eer hi ter stat in mochte riden

345 hoch ende breet] bosch eñ heet; *Gaut.* 148: *ardua, quorum perpetuum excurrit vergens in Persida dorsum.* 348 die *ontbreekt.* 349 menich leet soe menich. 350 geen. 352 ongestedich. 354 hem te sure. 358 *misschien te lezen* Cume en dorste doreliden. 360 eñ oec. 364 op een. 368 dat tfolc. 369 motanien. 372 Hen lieten si. 376 van Daris volke gevangen is.

Araxes, ene staerke flume.
Soe vlieghet ghelike ere plume,
Die een stoorm vlieghen doet.
En was meester noit so vroet,
Diere brugghe maken mochte.
Wat wondere waest dat hi dochte,
Hoe hi daer over comen soude?
Want hi die poorte winnen woude.
Hi merkede om den besten pas,
Ende waer die roche nauste was.
Daer maectemen binnen ere nacht
Ene brugghe met groter cracht,
Die up beide de rochen lach.
Talre eerst dat was dach,
Voer hi over ende sijn here.
Percepolis was sonder were,
Ende eer si hem ghecleden connen,
Heeft Macedo die stat ghewonnen,
Ende onsteken met griexen viere
Die edele poorte entie diere,
Daer so menich hier te voren
Coninc in was uutvercoren.
Over waer segghic u dat
Dat Alexander noit enghene stat
En wan, daer hi binnen vant
So meneghen dieren bisant.
No Susen no Babilone,
Die rike waren ende scone,
Si en deden niet een glas
Jeghen dat in Percepolis was.
Want di coninghe, die hier te voren
LVIa 2. In Percen waren uutvercoren,
Hadden al den dieren scat
Bracht in die grote stat.
Die solre entie kemenaden
Waren met goude so gheladen
Met selvere ende met dieren waren!
En was allene niet te waren
Om nutscap ghedaen in tstede,

383 een. 384 eenre. 387 diere *S*] die. 388 wast. 392 rogge. 393 mactmen eenre. 396 talder eerste. 392 hen. 442 edel. 404 was eñ ute verkoren; *Gaut.* 164: *celebrem tot priscis regibus urbem.* 409 noch *beide malen* Babyloen: scoen. 413 *in het hs. staat alleen* co·. 414 perceli. 419 silvere. 420 Eñ. 421 die stede.

Maer om grote wonderlichede.
Die Grieken liepen om den roof
Ende vochter omme, so dat stoof;
Die vriende vochten onderlinghe
Om die grote diere dinghe
Hier hads selc so vele gheladen,
Hi en condt ghedraghen noch bestaden
Ende verloos lijf ende goet,
Om dat hijs so vele loet.
Diere cleder van cinglatoene,
Van purper, root ende groene
Ghinc men daer te stucken scuren.
Die afgode moestent besuren;
Men slouch hem af hande ende voete
Ende bereidese haerde onsoete.
Elkerlijc namer een deel;
Daer en bleef gheen gheheel.
Al die scone goudine vate
Woorpen si up die strate.
Aldus waert dat goet verteert,
Ende al ghedestrueert
Percepolis, die edele stede,
Die Perceus maken dede,
Ende Meducen slouch te doot,
Daer af te tellene es wonder groot.
In dese stat so was gheboren
Die grote here, die hier te voren
LVIb 1. Die see met scepen overslouch,
Men leest dat hi hier crone drouch.
Dat was Cerces, die dorevacht
Al Europen met siere cracht
Entie de berghe slichten dede
Entie see vullen daer mede.
Nemmermeer en woonder man,
Sider dat Alexander wan.
Wie daer na drouch die crone
Van Percen, hi woonde in Babilone
Ocht in een ander goede poort.
Van deser en weet men niet een woort,

428 conste. 431 cinglatoen: groen. 432 van] eñ. 435 hen hende. 437 *er stond* manier, *onder het eerste been van de* m *staan echter puntjes, ten teeken dat het moet vervallen.* 439 guldene. 442 Eñ die stat al. 443 edel. 445 eñ die. 448 grote hier die hijr te. 450 he. 451 Cerces *ontbreekt.* 455 nummemeer eñ wonder. 458 hi *S*] hi en. 460 wietmen.

Ende cume weetmen, waer soe stoet,
En si bider meester vloet
Araxes, die daer bi noch is,
Daer wilen stont Percepolis.
Haer ouvere sijn van maerberstene
Ghepaveit scone ende rene
Ane die side, daer wilen stoet
Percepolis die stede goet.
  Nu besich wale, lieve vrient,
Of dese stat hadde verdient
Desen torment ende dit verlies?
Ja soe wel, sijt seker dies;
Want Cerces was gheboren daer,
Die Grieken dede groten vaer.
Ende alse die coninc quam in tstede,
Volchden hem driedusent mede
Van sinen volke, sonder waen,
Die van hem waren ghevaen.
Some waren si sonder oren,
Ende som hadden si de voete verloren,
Some doghen, some de hande,
LVI*b* 2. Ende somen bleken ooc die tande,
Some waren si in haer voorhooft
Ghetekijnt, des ghelooft,
Met enen slotele gloiende heet.
Eer se Alexander sach ghereet,
Waende hi dat waren diere.
Doe hise kinde, die goedertieren,
Weende hi utermaten sere;
Die rouwe dwanc dien edelen here.
Hi hiet dat si hem troosten souden;
Wat so si van hem hebben wouden,
Dat woude hi hem gheven, twaren.
Wouden si in Grieken varen
Ende besien wijf ende kinder;
Hi gaf hem sinen orlof ghinder.
Doe berieden hem die keytive,

461 wietmen staet. 492 Eñ wester; *vgl. de aanteekening.* 463 Alaxes. 465 over. 466 reine. 467 aen. 468 Percipolis. 470 ofte. 472 dese. 474 dede] hadden. 475 die stede. 476 ·IIIJ· m; *vgl. vers* 549 *en Gaut.* 199: *tria milia.* 478 gevaen *of* gegaen; *het eene is in het andere verbeterd.* 482 som. 484 getekent. 485 geloit. 486 si geleet. 487 dieren. 490 Hier omme wranc die edel; *bij Gaut.* 208: *et in subitum versa est victoria luctum.* 491 Eñ hi. 492 Eñ wat si. 496 hen. 497 bereden.

Weder si wouden hare wive
Varen besien ende hare kinder,
So si wouden bliven ghinder.
Some wouden si varen in Grieken
Ende haers selfs lucht berieken
Ende some binnen Asien bliven
Ende daer haren rouwe driven.
Mettien quam Eutecioen,
Die wilen was een groot baroen
Ende wel gheraect in sine tale.
»Ghi heren" sprac hi »nu merct wale,
Hoe sullen wi van groter scande
Moghen weder comen te lande?
Wi dorsten cume van onnere
Comen hier vore onsen here
Omme hulpe ende omme wrake.
Ic segghet u in ware sake,
Tmeeste gheluc, dat ons betaemt
Ende elken minsche, die hem scaemt,
Dats te sine in sulke lant,
LVIIa1. Daer wi sijn al onbecant.
Niet en es also goet den keytijf,
Als te leidene sijns selfs lijf
In die stat, daer men niet en weet,
Wat live hi eerst hadde geleet.
Alendecheit so wel betaemt
Dien keytijf, die hem scaemt!
Daer vergheet hi met de weeldechede,
Die hi hadde in sine jonchede.
Die te verre sinen vrient betrout,
Ic waent dicke hem berout.
Si en weten niet dat die minne
Entie vrienscap es wel dinne.
Die trane comen haerde saen
Ende si sijn sciere vergaen.
Met tranen smeect men vrienden gheerne,
Anders hebben si luttel te onbeerne,

498 wer teren wive. 499 varen en besien eer. 500 *ontbreekt in het hs. en is bij gissing ingevuld.* 504 rouwen. 505 enthesioen; Eutiton *staat in de uitgave der Alexandreis van* 1693 (*Monasterii S. Galli*). 507 sijn. 509 scanden. 511 come vore onsen heren. 512 hier van oneren. 513 om *beide malen.* 514 segt. 522 dat hi ti ersten. 525 vergeet eem met die weldegede; *Gaut.* 230: *quando beatarum subeunt oblivia rerum; met is wellicht ook niet van Maerlant.* 526 S hadde *ontbreekt* ionghede. 528 meent eem dicwile.

Ende alstie trane sijn vergaen,
So es die vrientscap al ghedaen.
Keytive claghen in allen tide,
Entie saleghe man es emmer blide
Ende hevet onweert dien keytijf,
Es hi man, ofte es hi wijf.
Wat manne datmen node besiet,
Dien en mint men altoos niet;
Elkerlijc soect sijn ghelike,
Die saleghe gaet onder die rike
Ende heeft den keytijf saen vergheten;
Dit mach elc bi hem selven weten:
  Elc mochte sanders wel vernoien
Ende sijn gheselscap vermoien,
Ware niet dat wi drie dusent te samen
Ene aventure hier namen.
Die wijf, die wi namen dor minne
Entie joocht van onsen sinne
LVIIa 2. Ende wise dore dorloghe lieten,
Waendi hem en sal verdrieten,
Ende si en souden sere bronken,
Ocht si laghen met desen stronken,
Die verloren hebben dat let,
Dat men orbaert up dat bet?
Si sullen willen ghenotens plien,
Bedi sullen si ons node sien.
En kendi niet der wive nature,
Hoe fel soe es ende hoe sure?
Si sijn wandelre, dan die wint,
Ende nieloper, dan een kint,
Ende wreder, dan enich tirant,
Ende haerder dan een adamant.
Die onweert hevet enen ghesonden,
Soe soude wesen haerde ontbonden
Up enen keytijf sonder lede;
Bedi het es der wive sede.
Ja en hebdi de werelt verloren?
Bedi biddic u alles te voren

535 vergaen *S*] gedaen. 537 in *ontbreekt*. 538 ommer. 544 salo geet. 547 walo. 548 sine. 549 niet *ontbreekt; misschien moet men lezen* En ware, *zooals S voorstelt*. 551 namen *V*] nemen. 552 en die iocht. 556 si lagen *V*] wi legen. 558 orbert. 559 solen. 563 solen si ons noede willen sien. 565 daen. 569 sonder *S*] sonde. 572 allen.

Dat wi souken eneghe stede,
Daer wi onse serechede
Leiden moghen elc bi anderen
Ende buten al dien lieden wanderen."
  Eutecioen die seide aldus.
Doe antwoorde Theseus,
Die was gheboren van Athenen:
»Die niet en ghelovet van enen clenen
Sinen maech ofte sinen vrient,
Ic wane hi luttel goeds heeft verdient.
Die es onghetrouwe overal,
Die allene int gheval
Sinen vrient dus heeft vercoren.
LVIIb1. Wi en waren aldus niet gheboren,
Maer viande hebbent ons ghedaen.
Hi es wel weert, sonder waen,
Alles onghevals ter cure,
Die hem scaemt sijnre aventure.
Die sijns vrients niet en soude ontfaermen,
Of hi hem hoorde vore hem caermen,
Hi en betrouwet niemen wel.
Die man, die es van herten fel
Ende van onreinre manieren,
Waent dat niemen en es goedertieren.
Hoe mochti scoonre dinc begaren?
Ja en moochti te lande varen
Besien maghe, kinder ende wijf?
En waren wi niet haerde keytijf,
Wi souden rumen dit ellende
Ende varen Grieken bat ghehende,
Dattie vriende ons moghen begaen.
Want die siele, sonder waen,
Entie lichame rust te bet,
Die na haerre voorders wet
Bi haren vrienden sijn begraven.
Ic wille te lande weder scaven;
Bliven andere in Percen ofte in Meden,

573 eenge. 576 luden wandelen (*S* wanderen). 577 Euthecion. 578 tecius; *Gaut.* Theseus. 579 athenen. 582 wene. 585 dus *zou men best kunnen missen.* 588 wael werdich. 590 auentu'e. 591 vriens. 592 ofte. 593 niement. 594 man es. 596 want die niemen; *Gaut.* 278: *inclementis homo mentis male coniicit ex se, rara quod humanae sedeat clementia menti.* 597 sconder. 598 mochti. 600 en *S*] eñ. 604 siele *S*] sieke. 605 lichaem. 609 andere *ontbreekt.* *Gaut.* 284: *in Persis maneant Medorumque aera spirent felices alii, quos diffidentia patrum uxorumque potest avellere dulcibus arvis.* *S.*

Ic wille te lande weert noch heden:
Maer ic wille u eerst tellen
Van twee vrienden, waren ghesellen.
  Twee coopman waren hier te voren,
Die een was van Baldach gheboren,
Dander was van Egypten lant,
Hare namen sijn mi onbecant.
Een deel waren si becant te samen,
Want haerre beder cnapen quamen
LVII*b* 2. Van den enen toten anderen
Om groot goet ende om amanderen
Ende ooc om andere copinghe.
Dus gheneerden si hem onderlinghe.
Daer na gheviel die dach
Dattie coopman van Baldach
In Egypten quam ghegaen,
Daer hi wale was ontfaen
In dies anders coopmans sale,
Ende hi diende hem haerde wale
Acht daghe, want doe was die sede,
Ende toochde hem sine chierhede,
Knapen, diernen ende amien
Ende alrehande melodien.
Doe die acht daghe waren ghedaen,
Waert die van Baldach bevaen
Met ere siecheit haerde sere.
Dies was drouve dander here;
Hi sach dat hem stont onsiene,
Hi ontboot die phisiciene,
Diene mochten ghenesen.
Si tasten sinen puls mettesen
Ende si besaghen sijn orine.
Openbare no stillekine
En vonden si evel, dat hem dochte,
Dat dien lichame deren mochte.
Si seiden dat het ware van minnen
Ende dedent sinen weert bekinnen.

was van meening, dat er een paar regels uitgevallen zijn, doch het is niet waarschijnlijk, dat 4 verzen achter elkâar op -eden rijmden; er zouden er dus op zijn minst 4 ontbreken, hetgeen niet bepaald onmogelijk is. Misschien ook is alleen 608 *bedorven.* 611 tiersten. 612 vrienden die; die *is echter op den kant bijgevoegd.* 614 baldac. 616 Eer. 618 eerre beider. 620 amandren. 630 toende seirhede. 631 dirnen. 632 alderhande. 634 sere bevaen. 635 eenre. 636 Des. 637 onseen. 638 onboet die fisiseen. 642 oppenbaer noch. 643 en *S*] eñ. 644 lichaem. 645 were.

Doe vraechde die weert den coopman,
Of in sijn huus wijf ofte man
Enich ware, die hi minde.
»Toochse mi, lichte ic vinde
Onder hemlieden enech wijf,
Die mi behouden mach mijn lijf."
Hi toochdem vrouwen, die wel songhen
LVIIIa1. Ende dansten ende spronghen;
Derre en woude hi enghene;
Hi toochdem groot ende clene
Van sinen dochteren tghetal,
Die sieke hi ontseide al.
Doe hadde hi een joncfrouwe,
Die hi minde up rechte trouwe
Ende hadde ghevoet menech jaer
Ende soude cortelic daer naer
Dat kint te wive hebben ghenomen,
Waersoe te haren jaren comen.
Die toochde hi den sieken man.
Hi seide »hier leghet mijn leven an.
Sal ic enechsins ghenesen,
Dat sal bi deser maghet wesen."
Die waert gaf hem die joncfrouwe
Ende deedse hem ooc ondertrouwe,
Ende al dat goet ooc sekerlike,
Dat hem met hare in huwelike
Belovet was, doe hise ontfinc.
Ooc gaf hi hare al die dinc,
Die hi hare soude hebben ghegheven,
Of soe sijn wijf ware bleven.
Ende alse die feeste was ghedaen,
Keerde die here van Baldach saen
Te lande weert met groter spoede
Mettien wive ende mettien goede.
Die Egyptien waert daernaer,
In weet over hoe menech jaer,
Aerm ende keytijf.
Doe sprac hi »ic sal sonder blijf
Te minen vrient gaen te Baldach

648 Ofte huys were. 649 were. 650 toene si licht. 651 him lieden. 653 toende eem *desgelijks* 656. 657 Eñ van. 659 ioffrouwe. 662 soude si. 664 weer si tho eren. 665 toende. 669 ioffrouwe. 670 dede si. 672 eer in houwelike. 673 hi si. 674 eer alle. 675 eer. 676 ochte weer. 678 van] te. 779 groten. 681 Die van Egypte; *vgl.* 755. 683 Soe arm eñ so k. 685 Tho.

Noch moorghen eer middach,
LVIIIa 2. Machscien hi doet mi enech goet."
Al naect liep hi ente voet.
Ende alsi daer quam, waest nacht.
Van hongher was hi sonder cracht,
Ende het was een groot tempeest.
Die scande deerde hem alre meest,
Dat hi ten huse niet en ghinc;
Hi ontsach hem ere dinc:
Dat hi was al onbecant.
Serech was hi; al te hant
Liep hi ligghen in een kerke.
Vele rouweliker swerke
Liepen over sine ghedachte.
Mettien een man den anderen brachte
Daer ghejaghet ende sloughene doot,
Ende eer ment wiste hi ontscoot.
Die liede hoorden dat ghecri,
Den doden minsche vonden si,
Si en wisten, wiet hadde ghedaen.
In die kerke quamen si saen
Ende sochten dien moordenare.
Mettien vonden si aldare
Dien aermen Egyptien
Ende vinghene mettien
Ende vraechden om dien moordenare.
Hi lijede stappans dat hijt ware,
Om dat hi liever hadde die doot,
Dan te levene in aermoede groot.
Int prisoen waert hi gheleit.
Smoorghens leide menne ghereit
Te hanghene bi der kele.
Uutwaert liepen liede vele;
Si waenden dat hijs hadde verdient.
Onder dandere liep sijn vrient,
Dien hi groot goet hadde ghedaen.
LVIIIb 1. Hi saghene onder die galghe staen
Ende hi peinsde al te hant,
Dit es hi van Egypten lant,
Mijn vrient die mi so groot goet dede

686 mergen. 686 magscien. 689 wast nagt. 694 eenre. 697 Eñ liep liggen kirke. 701 Daer in slogen. 702 S hi, *ontbreekt* onscoet. 703 dat] daer. 706 kirke. 707 mordennare. 711 vraegden mordennare. 714 *misschien te lezen* dan leven. 716 Dies mergens. 720 dander.

Ende mijn lijf behilt ooc mede.
Ic sal door sinen wille sterven.
Doe riep hi menichwerven:
»Och! wildi doden desen man?
Ic dede die moort, nu vaet mi an!"
Doe lieten si den eersten gaen
Ende hebben dien anderen ghevaen.
  Mettien was daer die moordenare
Ende ghinc onder der scare.
Hi sprac te hem selven »dese twee
En mesdaden min noch mee;
Du weets wel, tallen stonden
Dat god wreect alle sonden.
Hets beter, duut becopes hier,
Dan ghinder int helsce vier."
Doe riep hi »laet dien man gaen!
Ic hebbe die moort allene ghedaen."
Die rechter hadde dies wonder groot
Ende quite dien anderen van der doot.
Ende vinc dien moordenare.
Hine wiste, wats recht ware;
Hi keerde weder met allen drien
Ende lietse den coninc besien,
Die here was binnen Baldach.
Doe die coninc dat ghesach
Doe en wisti, wien dat domen;
Maer hi hietse voor hem comen
Ende vergaf hem drien die moort,
Wouden si die waerheit bringhen voort.
Doe so sprac die Egyptien
Die waerheit, hoe hi quam te dien,
LVIII*b* 2. Entie coopman van Baldach
Seide dat hem ooc verwach
Also, alse ghi hebt gheboort.

726 beheelt. 728 *misschien is* lude *na* hi *uitgevallen; Discipl. cleric.: voce ergo magna clamavit.* 733 die] d'. 738 got wrect. 739 beter dat duyt. 740 helsche. 743 richter. 748 leitsij. 751 dat] bat. 752 hietsi. 755 Doen sprac die egypten man. 756 Al die waerheit daer hi om quam. *Het rijm is onzuiver, desgelijks vers* 781/82 *en in beide gevallen staat* die Egyptenman *of* die van Egypten *in het vers.* Egyptien, *hetgeen goed Maerlantsch zou zijn, is alleen in vers* 709 *bewaard, anders staat altoos* die van Egypten *of* die Egyptenman, *terwijl het in het Latijn* Aegyptiacus *luidt. Het schijnt mij niet te stout, hieruit af te leiden, dat de kopiïst den vorm* Egyptien *op één geval na verwijderd heeft. In plaats van* hoe hi quam *zou men ook kunnen lezen* hoe het quam. 758 sachte. 759 als.

Die moordenare seide voort
Die waerheit vor al die liede
Also, alsoe hem ghesciede.
Die noch hilde gherechte trouwe
Nemmermeer lieten god in rouwe.
  Aldus sijn si quite bleven.
Die coopman, die daer sijn leven
Aventuerde om sinen vrient,
Dies te voren hadde verdient,
Hi leidene thuuswaert met hem
Ende hi seide »vrient, nu nem!
Dat wi hebben, dats ghemene
Jonc ende out, groot ende clene.
Wildi bliven hier met mi,
Ic wille dat al ghemene si,
Ende wildi ooc te lande keren,
So delen wi dan met eren
Mijn goet, ende nem deen helt
Ende doet in uwer ghewelt!"
Die Egyptien begheerde te lande,
Ende si deelden tgoet te hande;
So dat te huus voer die Egyptien.
»Dit hebbe ic ghesecht bidien",
Sprac Theseus »wi moghen vinden,
Eest van wiven, eest van kinden,
Machscien aldusdaneghen vrient.
Hets onwijs, wies heeft verdient,
En willi te lande weder keeren;
Blijft hi hier, dat si met eren!"
Theseus hi hadde gheseit.
Luttel ieman was ghereit,
Sinen raet te doene gheerne,
LIXa 1. Wants hem liever stont tontbeerne.
Alexander dede haren wille
Gheerne, lude ende stille;
Die in Asien bliven woude
Hi maectene rike van goude
Ende gaf hem goets ghenouch,
Dien sijn herte te lande drouch,
Dien gaf hi gheerne orlof

760 sachte. 763 hielde. 765 qwijt. 776 deilen. 777 den. 779 Die van egypten. 781 Die van Egypten voer thuys. 782 gesacht aldus. 783 thecius. 785 machschien. 787 en willi] eñ ic wille. 788 blijfđi. 789 Thesius. 792 hen.

Ende sendene in siere moeder hof.
Alse dit Alexander hadde ghedaen,
Dede hi sijn here versamen saen
Anderweerf, alstie coene,
Ende ontboot Permenioene
Haestelike ter selver steden.
So dat hi voer int lant van Meden
Darise souken mettier vaert,
Datti hem gheensins ontfaert.
Want Daris was overende alleweghe
Jeghen Alexanders vullen seghe.
Snelliker, dan een liebaert,
Die loopt te sinen jonghen waert,
So quam hem Alexander na.
Daris was t' Ebractana,
Die hovetstat van Meden was.
Dane haddi achtinghe das,
Te varene saen in Bacteren lant.
Maer hi hoorde al te hant
Dat Alexander ware daerbi.
Nemmermeer en waende hi
Van hem wesen verre ghenouch;
Nauwelike dat hijt verdrouch
Ende verwandelde sinen raet.
Strijt was al sijn toeverlaet;
Hi hadde liever in den strijt
Te blivene, waert sine tijt,
LIXa 2. Dan te levene sonder ere.
Bedi gheboot die edele here
Sinen lieden een stuc te stane
Ende sine tale te verstane:
»Waret sake dat ghi waert
Traghe ende blode ende vervaert,
Ende u en rochte, hoe ghi stoorvet,
Maer dat ghi die doot verwoorvet
Waert met scanden, waert met eren,
So sweghic gheerne, lieve heren.

800 sijnre. 806 so dat] dat. 809 overende *De Vries*] hopende. 810 alexanders vullen *De Vries*] alex. hebben, *z. de aanteekening.* 811 Hi voer snelliker. 813 so] dus hem *ontbreekt; aan deze geheele zinsnede beantwoordt bij Gaut.* (301) *pardis instantior instat.* 814 baractena. 815 een hoet stat. 816 Daer; *Gaut.* 303: *decreverat inde subire Bactrorum fines.* 823 verwandelde] vergaderde; *Gaut.* 397: *mutato pectore mutans consilium.* 824 thoverlaet. 826 sijn. 828 edel. 829 te *ontbreekt.* 830 eñ dan. 831 ware dat. 833 woe.

Maer neen ghi, ghi sijt sekerlike
Gereet u te weerne deghenlike.
Ooc hebbe ic te waren vonden
Trouwe an u tallen stonden
Meere dan ic hebbe verdient.
Hier bi weetic dat een vrient
Es te prisene haerde sere.
Ic bens blide ie lanc so mere
Dat dus ghetrouwe chevalerie
Behoort te miere companie.
Van dien Percen, die hadden leven,
Sidi ende nemeer mi bleven,
Ende emmer sidi met mi comen,
Daer ic hebbe scade ghenomen
Ende ghescoffiert was twee waerf,
Daer menich man bedaerf.
Bider trouwen, die ic vant ane u,
So dar ic wel lien nu,
Dat ic in Percen draghe crone;
Wilen was mijn Babilone.
Al bem ic aldus verwonnen
Nochtan hebdi mi bat gheonnen,
Dan dien gonen, die mi verwan.
Bedi so willic segghen dan,
Of ic u dit niet en lone,
LIXb 1. Die grote here van dien trone
Sals u danken, weetic wel.
Wie sal wesen ooc soo fel,
Of so verdult, of so verdomt,
Die na ons in die werelt comt,
Hine sal spreken vander ere,
Die ghi daet uwen gherechten here?
Alse ghi doot sijt langhe stont
Suldi leven in dier liede mont.

841 meer heb. 844 beens. 845 ievalerie. 847 hadden *ontbreekt.* 848 sidi emmer met mi bleven. *Gaut.* 321: *de tot castrensibus ante unica Persarum superestis gloria. Ik heb mij zoo na mogelijk aan de overlevering aangesloten; er zou echter ook geheel iets anders gestaan kunnen hebben, vooral daar* emmer met mi *uit den volgenden regel kan gekomen zijn, waar* sidi *misschien ook te schrappen is. Het eenvoudigst ware* sidi allene overbleven. 851 was *ontbreekt* driewarf; *Gaut.* 323: *bis profugum, victi bis principes ama secuti; vgl. onzen tekst vs.* 884. 852 *denkelijk te lezen* daer so. 853 trouwen van u. 854 lien ane u; *vs.* 853—57 *beantwoorden aan Gaut.* 324 *vlg.: vestra fides stabilemque probans constantia mentem efficiunt, ut non verear me credere regem, ut me Persis adhuc ausit regnare fateri.* 857 bin. 860 bedie willic oec. 861 ocht ic u niet dit. 863 sales. 865 Oft ofte. 870 soeldi.

Alrehande dinc verstervet
Sonder ere, die men verwervet.
Hier bi segghic, al woudic vlien —
Dat ic node late ghescien —
Ic hebbe al selken toeverlaet,
Soudic volghen uwen raet,
Ic soude ontmoeten minen viant,
Daer icken vonde in mijn lant,
Ende hi quame voor mine oghen.
Hoe langhe suldi dit ghedoghen,
Dat mi een incomelinc heeft verdreven?
Ofte ic eerlijc doch mijn leven
Verliesen moeste, ofte ghecrighen,
Dat ic verloos in bede dien wighen!
Al benic tonweert verwonnen,
Soudi mi selker scanden onnen
Dat ic dan bade minen viant
Dat hi mi gave in mijn lant
Ene clene macht in ene stede
Also, alsi Macheus dede?
Onlanghe was ic here
Van Asien ende daertoe mere,
Soude mi ghescien sulke scande,
Dat ic ga in mijns viants hande,
Ende hijs hem soude beromen
Dat ic tote hem moeste comen
LIX*b* 2. Ende hi mi hadde ghenade ghegeven?
Ic sal mijn lant ende mijn leven
Eer up enen dach verliesen,
Eer ic dien lachter soude kiesen.
Dus sal een doot te gader scone
Mijn leven nemen ende mijn crone.
Eest dat ghi sijt so coene
Alse ic hem dese daet te doene,
Die Grieken noch haer coninc mede
En toghen haer hoveerdechede
Nemmermeer na dese batalie;
Wi spelen een spel ter falien,

871 alderhande. 872 man. 874 laet. 875 selc. 879 mijn. 880 Woe sueldi. 881 ioncgelinc; *Gaut.* **341:** *quod patrio rex imperat advena regno.* **882 ofte] eñ;** *z. de aanteekening* **eerlic. 883 verlesen. 884 beide. 886 al selker. 889 een stede. 892 dar thoe. 893 soelke. 895 beroumen. 896 mote. 900** *S* **ic,** *ontbreekt.* **904 bcn. 906 tonen. 907 batalien. 908 spelen hen.**

Ofte wi slaen se alle doot.
Dat es ons ere vele groot,
Of ons die gode willen deren,
Alse wi onse lant verweren,
Dat wi so dien strijt bestaen,
Dat wi eerliken inde ontfaen.
Ic bidde u door miere voorders ere,
Die wilen ontsien waren sere,
Entie Grieken dwonghen so,
Dat sijs alle waren onvro,
Dat elc so eerliken vechte,
Jeghen die waren onse cnechte
Ende nu willen sijn onse heren,
Dat ghijs hebt lof ende eren
Voor die gode van hemelrike
Ende ooc mede up eertrike."
Dus inde Daris sine tale.
En bequam niet enen wale
Van al den heren van dien hove.
Daer en was gheen ghecri van love,
Bedi si waren al vervaert.
Artabacus sprac mettier vaert,
Die wale mettien coninc was —
LXa1. Hi volchde Darise das —
»Wi sullent gheerne met di
Bestaen, edel here vri,
Ende aventuren onse leven.
U en willen wi niet begheven."
Al dat volc, aerm ende rike
Gheloofdent al ghemeenlike.
Bessus ende Narbesines,
Die alre valscheit sijn ghetes,
Quamen voor Darise saen,
Om dat sine wouden vaen
Ende Alexandere seinden dan,
(Met hem quam menich man,
Om te doene sulken lachter)

909, 910 *in het hs. in omgekeerde volgorde. Gaut.* 338: *sua dextera cuique aut modo finis erit aut ultio digna malorum. Ergo si superi pia bella moventibus obsunt, si facinus reputant iustos defendere, saltem finis honestus erit, fortesque licebit honesto mortis amore mori.* 911 ofte. 915 mine. 919 elc] ghi vecht. 920 knechte. 921 willen *S*] wilen ons. 928 gekrie. 929 bedi *S*] beide. 930 Artabatas; *Gaut.* Artabasus. 932 volgde. 933 soelen; *misschien ook* sullen gerne strijt met di, *Gaut.* 375: *in arma sequemur.* 938 gemeinlike. 940 alder gewes; *z. de aanteekening.* 942 si eem. 944 hen.

Voolghede die coninc achter;
(Aldus waenden si best versoenen
Jeghen Alexandere dien coenen)
Ofte dat sine wouden ontliven
Ende dat si heren wouden bliven.
Narbesines sach dat hi mochte,
Segghen dat sijn herte dochte,
Want hi mocht volbringhen wale.
»Coninc", sprac hi, »mine tale
En sal di niet dunken goet.
Maer du weets wel datmen doet
Dicke ene wonde sniden,
Somwile diepen, somwile widen;
Die ersatre es dicke fel;
Menech evel gheneest men wel
Met betteren dranke diemen maect.
Alse een scip es gheraect
Up ene roche, up een sant
Men weerpt ute dat ghewant,
LXa 2. Ende met ere groter scade
Behout men dlijf in menegher stade.
Dit segghic u, coninc, bedi: —
En weetstuus niet, ic segghe twi —
Ik waens die gode sijn verbolghen
Dattu der orloghe wils volghen;
Want daventure es ons fel.
Men sals anders prouven wel
Ende pinen om een nuwe gheval.
Nu hoort, wat ic u segghen sal!
Doet die crone van u een stic
Ende gheeftse enen anderen, dat radic,
Die dijn rike mach berechten

946 volchden si dien. 949 ofte] om. *De geheele plaats luidt bij Gaut.* (384 *vlgg.*)*: At Bessus facinus iam praemeditatus acerbum Narbacanesqne suus, numeroso milite fulti, jam definierant Darium comprendere vivum, ut si Magnus eos sequeretur, munere tanto commodius possent victoris inire favorem. Quod si praeceleres evadere principis alas sors daret, auderent Dario regnare perempto, et vires reparare novumque lacessere Martem. Door de verandering van* om *vs.* 949 *in* ofte *krijgt men althans een draaglijken zin; ik geloof echter niet, dat Maerlant zoo heeft geschreven. De vertaling van het latijn: quod si — sors daret ontbreekt; er zal dus wel weêr een paar regels uitgevallen zijn. De eerste woorden van vs.* 949 *en* 950 *zijn dan denkelijk ook verknoeid;* dat si *in het laatste zou men kunnen uitwerpen.* 952 mochte. 958 diepe. 959 ersat'e. 961 bettren (*S* bitteren)] beteren. 962 dan es. 964 dat] menich; *z. de aanteekening.* 965 conrc. 966 meenger. 968 weetstus tvi. 969 weens. 973 nu. 977 berichten.

Ende gheluc hevet in vechten,
Onthier ende dorloghe es bleven
Ende dine viande sijn verdreven,
Dan saltuse weder ontfaen.
Stappans sal dit sijn ghedaen;
Inden ende Bacteren lant
Hebben so meneghen wigant
Si mogher meer bringhen ter were,
Dan volx was int eerste here.
Och! sullen wi ter doot weert gaen
Alse een scaep, dat men sal slaen?
Een coene man sal dier doot ontflien
Ende minnen dlijf; men siet ghescien
Dattie blode begheert die doot,
Alse hi hevet vrese groot;
Dien erminc vernoit sijn leven,
Alse hi hevet ghesneven;
Die coene en laet niet ongheprouft,
Hi siet, hi merct, wat hem behouft;
Hi stervet, alsi niet voorder mach;
Dus es die doot dachterste slach.
Hier es Bessus, coninc, nu doe!
LX*b* 1. Ghef hem die crone! ic seghdi hoe,
Dat hise di weder gheven sal,
Alse hi hevet bedwonghen al.
  Doe dit sprac Narbesines
Balch hem sere Daris des.
Die sachte man, die goedertieren
Sprac »du slachts dien fellen dieren
Dat hebbic nu wel vernomen.
Bi mi so bestu up comen,
Scalc, nu woutu dinen here
Doden ofte doen onnere."
Dit antwoorde Daris doe
Ende trac tswaert uten scoe

979 dat orloge. 980 verdreven] verslegen; *Gaut*, 407: *hostibus expulsis.* 983 Int inde van bacteren lant; *Gaut.* 409: *tot. Bactra dabunt, dabit India gentes.* 985 Hi magger. 986 ierste. 987 solen. 989 man *misschien te schrappen.* 993 erminc] ·co· *Gaut.* 415: *degeneres et quos constat taedere laboris compellunter ad hoc, ut vitam ducere vile quid reputent. Quid mirum? ignavo vivere mors est*, *waaraan in de vertaling vs.* 990—994 *beantwoorden. Ik weet geen andere verbetering, dan de voorgestelde.* 995 leet niet ongespart. 996 wat eem tho behart. 998 slach] dach: *z. de aanteekening*, 1001 hise *S*] si. 1002 hi] hise. 1006 slachs. 1007 nu *ontbreekt; Gaut.* 426: *iam ..... comperio.* 1010 oneere.

Ende woudene hebben ghesleghen doot.
Maer Bessus dede onsculde groot,
Dat hi dier cronen niet en woude
Ende bat dat hijs ontberen soude.
Hi hadde Darise doen vaen,
En haddi tswaert niet wech ghedaen.
Si hieten hare tenten saen
Buten sconincs tente slaen.
Artabacus bat sinen here
Dat hijt dede dor sijn ere
Dat hijt verdroughe met ghemake,
Al waret een pijnlike sake.
»Here" sprac hi »dese dulle woort,
Die ghi nu hier hebt ghehoort,
Verdrach van den dinen wel!
Alexander hi es fel
Ende hi comt na ons ghereet.
Es dat sake dat hijt weet
Dat si willen van ons varen,
Hine sal ons niet en sparen.
LX*b* 2. Verliesen wi tfolc van Bacterenlant,
Here, so sijn wi ghescant."
Daris volchde sinen raet,
Hi hielt al over baraet,
Ende liet sine tenten slaen.
Met rouwen was hi bevaen
Ende met wanhope; dese twee
Sijn mettien keytive emmermee.
In die tenten was groot ghescal,
Want het was onberecht al.
Daris sterfdach die was bi,
Ende gheen here en was hi,
Alsi hadde gheweest te voren;
Hi hadde rouwe ende groten toren.
Bessus ende Narbesines
Visierden, hoe si des
Beste te voren mochten comen
Dat si hem dlijf hadden ghenomen.
Si wisten wel, soudemen vaen,
Dat ment met vresen soude bestaen,

1017 gevaen; *misschien ook te lezen* doe ghevaen. 1018 Eñ hadde hijt tswert. 1021 Arcabatus. 1024 weer dat. 1032 en *ontbreekt*. 1035 volgde rade. 1036 barade. 1040 keitiven. 1042 het *S*] hi omberecht. 1044 ende] en hre. 1045 Alse hadde. 1050 hedden.

Want die van Percen haren here
Gheerne vordeel doen ende ere,
Want hi es van groter macht;
Sine name ontsietmen dach ende nacht;
Si ghenighen hem int ongheval,
Ende si ontsiene int gheval.
Dus eren sine, hoe dat gaet,
Eest gheval goet ochte quaet.
Ende om dat dat volc haren here
Alleweghe doet goet ende ere,
So en dorsten sine niet vaen,
No met crachte doot slaen.
Bedi viseerden si, si souden toghen
Grote onghedout voor sine oghen
Ende grote onscout bieden
LXIa1. Ende segghen dat si met haren lieden
Bede lief ende leet
Met hem willen doghen ghereet.
   Des ander daghes ter sonnen upganghe
Bliesmen ene busine langhe.
Daris hiet die tenten upbreken.
Si twee quamen toe ghestreken
Met lieden van haerre hulde
Ende boden hare onsculde
Ende baden hem groot ghenaden.
Maer int herte hadsine verraden,
Want si die crone wouden draghen.
Daris sat up enen waghen
Noch doe eerlike ende scone,
Verchiert met eens conincs crone.
Dandere laghen up die eerde
Ootmoedelike voor sine poerde,
Si boden hem ere ten selven stonden,
Nochtan dat sine siden bonden.
Si weenden, entie oude man
Ghelovets ende weende dan.

1053 Perce doen eren here. 1054 vordel eñ oec. 1055 *S* es, *ontbreekt.* 1056 sinen naem ontsachmen. 1057 si ghingen met eem; *Gaut.* 456: *etiam gens barbara nomen regis inhorrescit: et quos in sorte secunda barbaries metuit, veneratur numine pressos.* 1060 ocht. 1061 *het eene* dat *ontbreekt.* 1064 noch. 1065 viseerden] si seiden; *Gaut.* 465: *decreverunt* *het eene* si *ontbreekt.* 1066 onghedout] onscout; *z. de aanteekening.* 1069 bede *S*] bedi. 1071 anderen. 1077 boden groot *is misschien te schrappen.* 1083 die ander. 1086 siden] selven; *Gaut.* 479: *sustinuit venerari tunc parricida ducem, quem post in vincula servus detrusurus erat.*

Nochtan en beroude dies hem niet
Dat si om die moordaet peinsden, iet,
Dor al dat si wale saghen,
Dattie oude man van daghen
Hovesch was ende goedertiere
Ende hijt hem vergaf sciere.
Nochtan wiste hi wel ter cure
Dat si twee entie aventure
In allen doene jeghen hem waren.
Hi peinsde dat hi soude ontfaren
Alexandere al dat hi mach,
Want hi hem allene ontsach.
LXIa 2. Met Darise was een baroen,
Die gheheten was Patroen
Ende ute Grieken gheboren.
Hi hadde sijn lant verloren,
Doe Alexander Athenen wan.
Onder hem was menech man;
Hi hadde bi dien * jaren.
Ghetrouwe was hi ooc te waren
Ende Daris vrient, alst wale sceen.
Met sine vrient, menech een,
Dat hi voer bi Daris side.
Hi wiste wale, ende waes onblide,
Dattie coninc was verraden.
Doe hi mochte met staden,
»Coninc" seidi »Narbesines
Ende Bessus si vermeten hem des,
Dat si di emmer willen slaen.
Si sullent heden noch bestaen,
Also alsic hebbe vernomen.
Hier omme bem ic tot u comen,
Dattu mi laets dijn lijf bescermen;
Met hem en canstu niet ghehermen.
Tavont doe dine tenten slaen
Onder donse, dats wel ghedaen.
Grieken ende Europen lant

1089 beroude dies hem] baerden sijs eem; *Gaut.* 482: *sed nec tunc fraudis amicos poenituit sceleris.* 1090 pinsden. 1094 hen. 1101 barone. 1102 patrone. 1107 bi dien ·c· iaren; *Gaut.* 490: *integer aevo, hetgeen M. misschien door een bepaald getal, maar stellig niet door* hondert *heeft vertaald.* 1109 scien. 1110 sinen. 1111 dat hi] die. 1112 was onblide *S*] blide. 1114 sprac met; *Gaut.* 444: *fandique ut copia facta est.* 1115 segt hi narbasincs. 1116 hen. 1118 solent noch hude. 1120 benic. 1122 hen. 1123 tavent. 1124 dat es wale.

Hebben wi verloren, dats u becant,
Noch in Bacteren noch in Inden
Wetstu wel, dat wi en vinden
Lant no huus, wijf no kint.
Wine hebben anders niet een twint,
Dan wi hopen tote di.
Ic bade di nemmer, coninc vri,
Dattu dedes dese dinc —
Want ic bem een incomelinc —
Saghic dat iemen vanden here
LXIb 1. Voor di woude staen ter were."
Nu weetic wel dat alle dinc,
Die de hemelsce coninc
Hevet ghemaect met siere cracht,
Dat si bede dach ende nacht
Also gaen, alsi ghebiet.
Bedi so wat nu ghesciet,
En wils god niet ghehinghen,
Men maechs altoos niet volbringhen.
Bi Darise segghic u dat.
Hi ontghinghe terre stat
Mettien, woude hijt doen,
Dat hem riet sijn ridder Patroen.
Hi liet ghescien tghebot ons heren.
Sine antwoorde willic u leren:
»Al hebbic dicke ondervonden
Uwe trouwe in allen stonden,
Nochtan en willic niet laten
Mine liede ende verhaten.
Hoe mochte ic van hem sceden?
Ic wille met hem mijn lijf leden,
Want ic hebbe hem sonder waen
Meneghe hoveschede ghedaen
Ende up ghehouden van der wieghen.
Ic hebbe liever dat si mi bedrieghen,

1128 weestu. 1129 noch *beide malen*. 1130 wine en. 1132 bidde di emmer. 1134 ben. 1135 saghic *V*] seg ic woude *V*] woude ic. 1137 nu will ic wale; *Gaut.* 511: *jam reor. Daarvóór heeft het latijnsche gedicht nog vijf regels, waarvan in de vertaling niets gevonden wordt. Het is niet onmogelijk, dat zij er eens in gestaan hebben en dat de vertaling begon met* Nu willic wale all. 1139 sijnre. 1140 dat hi si beide; *ik had misschien beter gedaan, ook* dat *si uit te werpen.* 1142 bedi *S*] beidi nu *S*] mi. 1144 machs. 1146 tho eenre. 1150 antwoorde] aventure. 1151 dicwile. 1154 ende *S*] ende u. 1155 woe wocht ic van hen. 1156 hen. 1157 hen.

Dan hem van mi quaet ghesciet.
Wat so daventure ghebiet,
Willic eer laten ghescien,
Eer ic van hem wille vlien.
Es hem mine doot bequame
Ende mijn leven onghename,
Ic hebbe ghelevet alte vele,
Ic sterve gheerne, ic biede de kele.'
Patroen waert so tonghemake,
Doe hi hoorde dese sake,
LXIb 2. Hi verloos dien hope al
Om Daris groot ongheval.
Hi keerde onder die griexe scaren,
Di onder sine banieren waren,
Ende hiet hem dat si waren ghereet
Te doghene lief ende leet
Om dies conincs Daris recht.
Bessus die quade cnecht,
Die hem selven sculdich kinde
Dat hi Daris doot sere minde —
Griex en condi niet verstaen —
Hi ontsach hem sonder waen
Dat Patroen sijns ghewouch.
Ende hets openbaer ghenouch,
Wie so valsch es ende fel,
Hi en betrouwet niemen wel.
Hi vraechde enen taelman,
Die griex ende sarrasinois can,
Wat die Griec hadde gheseit.
Doe hijt wiste wel ghereit,
Soudi Darise hebben versleghen.
Maer hi ontsach hem datter jeghen
Patroen soude hebben ghestaen.
Hi peinsde hi soudene vaen
Ende Alexandere prosenteren,
Sone soude hi hem niet deren.
Dus waende hi alre best ghewinnen
Alexanders hulde ende minne.
Hierbi verste hi dese moort
Toter nacht ende voer bat voort.

1161 hen gescieit. 1165 hen. 1171 hope S] hepe. 1175 hen dat si weren gereit. 1176 leef eñ leit. 1178 knegt. 1179 kende. 1180 mende. 1181 conste hi. 1184 oppenbaer. 1189 grieke. 1195 presenteren. 1197 alder beste. 1198 met minnen. 1199 Hier. 1200 nach vor.

Nacht es recht der quader doen,
Die ghere doghet nie en ploen,
Snachts alsemen die quaetheit doet
Diemen sdaghes niet sien en moet;
Want dan es die blode coene
LXIIa 1. Een onscamel dinc te doene.
Doe quam Bessus ten coninc
Ende dancte hem derre dinc
Valscelike met scoonre tale
Dat hi so hoofscelike ende so wale
Patroens raet hadde ontseit,
Die hem te voren was gheleit.
Hi seide »here, nu merct wel,
Patroen es valsch ende fel,
Hadde hi di, hine woude nemere,
Hi soude di leveren sinen here;
Mochte hi di vaen, hi soude di gheven
Alexandere die dijn leven
Nemen soude jammerlike.
Ens gheen wonder sekerlike
Dat sijt al te cope gheven,
Die niet en achten up haer leven.
Ja en slaet hi in die aventure
Sijn lijf om ene clene hure?
Een man die es een incomelinc,
Een keytijf ende een aerminc
Sonder wijf ende sonder kinder,
Ende nu es hier, nu ghinder,
Ende ooc anders niet en hevet,
Dan hi bi sinen soude levet,
Die es onghestader dan een riet,
Dat dien winde volghet ende vliet."
Bessus inde sine tale;
Daris lovet haerde wale,
Nochtan wisti haerde wel
Dat het waer was ende niet el,
Dat hi van Patroene hoort.
Want het was so comen voort
LXIIa 2. Dat hi en mochte niet ontgaen.

1202 goenre. 1203 dies nachts. 1204 dies dages. 1210 hoveschelike. 1215 nummere. 1220 en es. 1221 alle. 1223 sleet. 1224 ene *ontbreekt.* 1225 ma. 1232 Die. 1236 waer *ontbreekt; Gaut.* 448: *certus tamen omnia vera deferri a Graecis.* 1238 *in plaats van* want *is denkelijk* ne ware *te lezen; in het latijn staat* sed.

Sonder hope in vrese was hi bevaen.
Et dochte hem wesen haerde quaet
Te latene siere liete raet,
Nochtan dat hi hem niet en ghelooft.
Hi was ghereet te biedene thooft,
Welctijt dat si hem wouden slaen.
In desen wille was hi bevaen.
Het was siere doot gheheinde.
Die seste bouc neemt hier einde.

1240 in vrese *ontbreekt, ook* hope *is op den kant bijgevoegd; Gaut.* 550: (*res*) *plena timoris et exspes. Misschien is er meer in den regel bedorven.* 1241 et] eñ. 1242 latene dan. 1243 ghelooft *S*] gelochte. 1244 thooft *S*] thoefte. 1247 gehende. 1248 nemt.

DIE SEVENDE BOUC.

Hier ga ic weder ane die geeste.
Daris levede sonder feeste,
Om dat hi wiste sonder waen
Dat hi niet en mochte ontgaen.
Ende het ghinc tavonde waert.
Sijn selfs gheest was vervaert
Ende verdrouvet toter doot;
Rouwe haddi ende jammer groot.
Die sone begonde onder gaen,
Drouvelike was soe ghedaen,
Ghelijc of soe hadde gheweent.
Men mach wel weten, wat soe meent.
Soe bleef langhe staende stille
Om dies conincs Daris wille,
Dor hem te linghene sijn lijf.
Die mane merrede sonder blijf,
Want soe node woude sien
Dat leet, dat daer soude ghescien.
LXII*b*1. Dus vortekende soe sine doot.
Maer so wat so god gheboot,
Dat en mochte noit bliven:
Sine moesten haren ganc vuldriven,
Also alsi hadden begonnen.
Nn hoort voort vander sonnen:
Al waest haer leet, soe ghinc te hove,
Entie coninc van groten love,
Die wilen was Asien onderdaen,
Dede sine tente slaen.
Sine ridders ghinghen slapen
Ende garsoene ende knapen.
Selve weende hi haerde sere

5 ginge te avende. 10 droeffelike. 11 oft. 12 wale. 15 lengene. 19' vertekende. 20 so wat *ontbreekt*. 22 voldriven. 25 wast. 30 garsoen.

Daris, want die edele here
Waende wale al sonder saghe
Dat hi emmer vor dien daghe
Sterven moeste. Wat sal hi doen?
Hi sloot dien pauwelioen.
Maer et es gheerne quaet
* dat verstaet,
Dat dien minsce coomt te voren,
Alse hi waent hebben verloren
Sijn lijf, van tide te tide
Ende hi allene es ende onblide.
Hi sprac jeghen sijns selfs sin
Dese tale, meer no min.
»Owi, felle Jupiter! —
Ofte ict wale segghen der —
Vader ende here vanden goden,
Och, en helpstu mi in derre node?
Wat doestu mi leets besuren!
Waer hebbic dese aventuren
Verdient ende dit ongheval?
LXIIb2. Owi, ghi gode, besiet dit al!
Waer verdiende ic dese pine,
Daer mi nu in staet te sine?
Ja en hebbic ooc niet dies verdient
Dat ic steerve onder mine vrient,
Noch sekerlike leven en mach,
Daer ic hebbe meneghen dach
Coninc ende here ghesijn.
Nu staen si na dat leven mijn.
Of ic met onrecht hebbe ghedraghen
Die crone van Asien in minen daghen,
Ende of ic qualike hebbe berecht
Die lande beide nu ende echt,
Ende of ic breken wilde die wet,
Die mine voorders hebben gheset,
Ende of ic hebbe gheregneert dlant
Entie steden alse een tirant

32 Want daris die edel. 36 pauleioen. 37 quat. 38 Scone droem dat verstaet; *Gaut.* VII, 14: *clauserat infelix tentoria, solus apud se de se consilians. Misschien moeten vs.* 37 *en* 38 *omgezet worden en stond er* Dore drouve *of* Drouve sere *of iets dergelijks.* 40 weent. 42 *het tweede* ende *ontbreekt.* 44 noch. 46 ic. 48 helpstu *S*] hepstu mi niet in dere noden. 49 lets. 56 minen. 61 ofte onrechte. 63 oft; *desgelijks* 65, 67, 73, 75. 65 wille. 67 gerengnert. 68 viant; *Gaut.* 7,29: *si .... populum ... tyrannide pressit.*

Ende of ic ooc valscelike
Te enegher stede in mijn rike
Dien aermen hebbe ontwijst sijn erve
Dor des rijcs mans bederve,
Ende of ic dor minne, ofte dor miede
Hebbe ontervet mine liede,
Ende oft ic vonnesse hebbe vercocht
Dor prosent, dat mi es brocht,
Ofte dat van minen lieden een
Hem beclaghet dat ic sijn leen
Ontwiset hebbe enech waerf,
Dat van rechte hem verstaerf,
Ende ic recht hebbe begheven
Ende trouwe in al mijn leven:
So eist recht dat ict ontghelde
Mettier doot up desen velde.
Siet, ghi gode, hebbic mesdaen,
So wille ict becopen saen.
LXIIIa 1. Ghenouch hebbic gheleit dit leven;
Alse ghi wilt, salict begheven.
Bessus come ende sla mi dan,
Narbesines, die felle man,
Come ende storte mijn bloet
Ende coelre mede sinen moet.
Maer of ic up eertrike
Hebbe ghelevet redenlike,
Ende ic redene ende recht
Hebbe ghedaen nu ende echt,
Also alst bescreven staet —
En si dat ic enech quaet
Met minen live hebbe ghedaen
Dat mi nature dede bestaen —
So bidde ic al den goden,
Die mi maecten ende gheboden,
Dat si mi besceermen moeten
Voor die ghone die mi mesgroeten,
Dats Bessus ende Narbesines.
Ghi gode, bedinct u des
Dat ghi hem allene doet becopen
Die moordaet, daer si om lopen,

69 ofte. 71 hebbe *ontbreekt.* 73 minne eñ oft miede *S*] mede. 75 vonnisse heb. 76 present. 80 eem van rechte. 81 heb gegeven. 82 in *S*] eñ. 83 eest. 86 will. 93 ofte. 100 dat] die. 107 ghijt hen allen.

Ende ic met rechte moete leven;
Dies verdient, hi moete sneven.
Ende of dat sake es dat die gode
Dat hebben vast in hare ghebode,
Ende ocht also es vorseit
Dat mijn leven u es leit,
Ende Atropos, diet al verslaet,
Breken wille minen draet,
Daer mijn leven an staet al:
Waer om eist dat een ander sal
Meerre macht hebben up mi,
Dan ic selve? ic segghe u twi:
Waer omme sal mi Bessus slaen,
LXIIIb2. Ende ic den Grieken ben ontgaen?
Ja en hebbic noch mijn leven?
Ende mijn hande sijn mi bleven,
Ende ic hebbe noch een swaert;
Ic sal mi doden mettier vaert,
So en doden mi niet die scalke."
Dit sprac hi, ende an enen balke
Van der tenten hinc een swaert;
Doe trac hijt te hem waert.
Doe sacht een spadoen ende liep
Uter tenten ende riep.
Doe waert daer die jammer groot,
Men seide, die coninc ware doot.
Al die edele baroene
Quamen ten pauwelioene
Ende sloughen hare hande te samen,
Doe si die niemare vernamen.
Bede ridders ende knapen
En dorsten hem niet wapen,
Want si doe alle waenden des
Dat Bessus ende Narbesines
Hadden versleghen haren here.
Die Percen hadden dor haer ere
Gheerne wapen an ghedaen;
Maer sine dorstens niet bestaen,
Want si waren alle in vare

109 moet. 110 moet. 111 ofte. 112 hebben in eer; *Gaut.* 51: *quod si fixa deum manet imperiosa voluntas.* 115 atropos *S*] antropos. 117 ane. 118 eest. 121 om. 128 aen. 134 were. 135 alle die edel. 136 pawlione. 137 eer. 138 niemeer. 139 beide. 140 en *S*] eñ hen. 143 verslagen. 144 hadden gerne. 145 gheerne *ontbreekt* aen.

Vander quader scalker scare,
Ende dor die vrese vander doot
Lietsi dien here in dier noot
  Mettien quamen die moordenaren
Wel ghewapent met haerre scaren
Ende met haren baren sweerden
Ende doorreden met haren peerden
LXIII*b* 1. Die Percen, die bi haren here
Staen ende troostene vanden sere,
Ende hebben hem dat sweert ghenomen.
Mettier vaert so sijn si comen
Ende waendene doot vinden.
Stappans deden sine binden
Ende slaen in vaste boien.
Ai keytive, wat suldi doien?
Hoe onghestade es dat gheval
Dat tesen levene behoret al!
Hoe wandel es die aventure!
Die wilen hadde sine cure
Van den oosten toten westen
— — — — — — —
Ende voer up enen guldenen waghen,
Entien so vele liede ontsaghen,
God weet, al nu te desen stonden
Hebben sine cnechte ghebonden
Ende up enen nouwen waghen
Gheleit, diene te voren ontsaghen.
Nochtan dor dat si haren here
Souden doen eneghe ere,
Dede Bessus dien here sijn
Beslaen in guldene vingherlijn.
Si roveden met groter scame
Sconincs scat ende sijn allame,
Als ocht ware in enen stride.
Si loeden in corten tide
Bede waghen ende kerren.
Si en dorsten niet merren,
Doe si die quaetheit hadden ghedaen;
Si hilden haren here ghevaen
Ende si ontfloen, want si ontsaghen

152 wale huerre. 155 Eñ die here S] herre. 163 ongestede es dit. 165 wandele. 169 gulden. 174 Leiden sine dine te. 175 dor *ontbreekt*. 176 enech. 177 Bessus dede. 178 besl. een gulden. 179 roefden. 181 al were. 183 beide karren. 186 heilden. 187 ontfluwen.

Dattene Alexander soude jaghen.
Waer vliedi? wat volghedi na,
Scande van al Asia,
LXIIIb 2. Scalke, quade moordenaers,
Onrene knechte, quaet ghepaers,
Vondelinghe van nieute comen?
God moete u verdomen!
Wat lande sal u onthouden?
Waer suldi sculen? in wat wouden?
Ghi hebt ghevaen uwen here,
Wi sal so coene sijn emmermere,
Die met u sal durren leven?
Ja en hebdi uwen here verdreven?
Ende ooc, eer hi u sal ontgaen,
Sult ghine dorperlike verslaen.
 Doe dese dinc ghesciede,
Quam Alexander ende sine liede,
Die torment van Asia,
Ende volgheden Darise na.
Tote Ebractana was hi comen,
Want hi die mare hadde vernomen
Dat Daris ware in die stede.
Nu hoort, wat Alexander dede!
Alse hi die mare hadde ghehoort,
Beleide hi al om die poort;
Hi waende Daris vinden daer.
Hi hadde achtinghe over waer
Die poort te slechtene neven deerde
Ende al te slane mettien sweerde.
Doe seiden hem die vander poort
Dat Daris ware ghevloen bat voort
Ende gaven die sluetele van der steden
Ende seiden dat hi ware in Meden
Ende hi Percen hadde ghelaten.
Doe voer die coninc siere straten

189 Want vliet hi wi volgen na; *Gaut.* 86: *quo tenditis agmine facto; vgl. ook de aanteekening.* 192 onreine gepars: mordenars. 196 soeldi. 198 wie *S*] wi. 202 soelt *wellicht te lezen* slaen. 203 diese. 204 *denkel. te lezen* met sinen lieden *en vers* 206 volghede. 206 volgden. 207 ebactrina. 208 meer. 209 were. 211 meere. 213 wende darise. 214 actinge. 215 slectene. 218 weer gevlouwen. 220 weer. 221 Eñ die van Percen. *Bij Gaut.* (96 *vlgg.*) *is de constructie anders: cum tamen audisset Darium movisse fugaeque intentum celeri liquisse Ecbatana, coeptum haud mora flectit iter, et Persidis arva relinquens insequitur profugos. Denkelijk heeft dan ook M. meer woordelijk vertaald:* So dat hi P. heeft ghelaten | Die coninc ende voer *of iets dergelijks.* 222 Doer.

Ten lande van Meden waert
LXIVa 1. Darise souken mettier vaert;
Daerna woudi in Bacteren varen.
Doe quam een bode te hem te waren,
Die hem seide min no mere,
Dan hoet verghinc met sinen here,
Ende hoene vinghen sine liede,
Min no meer, dan alst ghesciede.
Alse Alexander dat verhoorde,
Hadde hi wonder van den woorde
Ende riep bat na sine baroene
Clituse ende Permenioene
Ende ander vele diere waren.
»Ghesellen" sprac hi »laet ons varen
Doen enen clenen aerbeit,
Ons esser groot lof af ghereit.
Daris es hier bi ghevaen
Van sinen lieden, sonder waen,
Die hem sijn leven maken te sure
Ende doen hem hebben quade aventure.
Of hi es jammerlike doot,
Of hi leeft in groter noot.
Ic wille dat wi haestelike
Na volghen den coninc rike.
Al es hi onse viant,
Laet ons volghen al te hant.
Het es ere ooc also groot
Dien viant te helpene uter noot,
Alse hi woorden es keytijf,
Alse te nemene sijn lijf
Ende alse te vane in enen wighe."
Die heren riepen al te prighe
Dat si dor vrese no dor doot
Hem en lieten in enegher noot.
LXIVa 2. Die ghesele van eerderike
Scaerde sijn volc ghenendelike
Ende ghinc sonder logieren bi nachte

225 *denkelijk* danen *in plaats van* daer na; *Gaut.* dehinc. 227 noch min noch. 228 woet. 229 woene. 230 noch. 232 *Gaut. zegt* (106): *horruit auditis Macedo, dientengevolge* wonder *niet onverdacht is.* 234 Clitus. 241 *en* 42 *wellicht* Die h. s. l. doen te sure | Ende hebben. 243 oft. 244 oft hi blijft; *Gaut.* 111: *aut munere vitae invitus fruitur.* 245 wi *ontbreekt.* 246 coninc rike *S*] coninrike. 247 ons., 255 doot] noet; *vgl. de aanteek.* 256 en *ontbreekt* eenger. 257 ghesele *S*] gesellen ertrike. 259 sonder *ontbreekt.*

Achter Darise met groter crachte
Dat si altoos niet en sliepen.
Di orsse haesten ende liepen
Snellike met groten ghere.
Selve voer hi min no mere,
Dan of hi een tigher ware,
Ende hi sochte harentare,
Die hem sine jonghen nam.
Dus so voer hi haerde gram
Ende peinsde, wat daer ghesciede.
Hem volchden alle sine liede.
Nu es Alexander so na comen,
Dat hi die stat heeft vernomen,
Daer Bessus dien here vinc.
Doe quamen jeghen dien coninc
Twee van Daris lieden gheraect,
Die met hem hebben vrede ghemaect,
Want si dier verraders scare
Haten ende hadden onmare.
Met desen tween hevet Alexander
Dien wech bestaen ende menech ander,
Want hem waren die straten cont.
Het was so na an dien avont,
Dat men die sterren mochte sien.
Alexander hi scaerde mettien
Al sijn volc in vieren
Ende voer in dier manieren,
Dat deen scare spreken mochte
Toter ander, als hem rochte.
Dus voer hi met groter cracht
Tote dien dat was minnacht.
Mettien quam Brocubelus,
LXIV*b* 1. Een ridder ute Daris huus,
Ende seide al openbare
Dat maer ene mile en ware
Ende ene halve ooc daermede
Al toter selver stede,
Daer Bessus die moordenare
Laghe met siere scare.
»Wacht, hoe ghi vaert darewaert!

261 slepen. 264 noch. 265 ofte. 266 her en dare. 270 volgden. 281 hen strate. 283 die] in. 284 scarde. 286 dierre. 288 hen. 290 middernacht. 293 openbare. 294 een. 295 een. 298 lege. 299 daerwart.

Wacht dat ghi ghewapent vaert!
Dat u dat moordadeghe diet
En moghe ghescaden niet;
Want die ghere ghenaden en hoopt
Hem en roect, wat dode hi beloopt.
Hier bi sijn si van groter were
Die moordenare ende sijn here."
Dit waren Brocubelus woorde.
Doet die griexe scare hoorde
Ende Alexander, die here,
Hadden si te meerren ghere
Die moordenaren te bestane.
Met groter haest voeren si dane
Van midnacht toter dagheraet.
Doe mochtmen horen dat baraet
Entie waghen horen kerren
Ende Bessus carinen van verren,
Ende elc mochte anderen wale sien,
Van diere volghen ende vlien;
Ne ware die stuvinghe vander mouden
Heeft die claerheit al onthouden.
Alexander hiet dat here staen,
Om dat tghestof soude vergaen,
Ende hi daerbi bekinnen mochte
Die moordenaren, die hi sochte.
LXIV*b* 2. Bessus liet doghen omme gaen
Van enen berghe, daer hi ghestaen
Was hoghe boven allen lande.
Hi sach comen sine viande
Blikende ende ghewapent wel
Ende meneghen voetgangher fel.
Stappans was hi in vare.
Hets recht, want elc moordenare
Es coenre te doene een moordaet,
Dan te doene een goede daet.

300 ghewapent *S*] gewapen. 301 mordedege. 303 geenre. 305 van] met. 308 doet *S*] doe. 309 alexanders her; *Gaut.* 145: *his super accensi proceres, maiorque sequendi crevit Alexandri servilia castra cupido. Het rijm van* ē : ē̄, *dat door mijne verandering ontstaat, is geen afdoend bezwaar, doch het kan ook zijn, dat vs.* 310 *luidde:* hadsi gare vele te mere. 310 meerre. 311 mordaren. 313 vander middernacht. 314 So. 315 Eñ wagen. 316 carmen. 317 mocht dien anderen. 318 dier. 319 ne ware *ontbreekt.* 321 Verdonkerde die claerheit altehouden; *Gaut.* 151: *et pars adversa videri posset ab adversis, nisi pulveris horrida nubes intuitum eriperet.* 324 mordenare. 329 blickende. 330 voetgangher *S*] voetgenher. 333 een *in dit en het volgende vers misschien te schrappen.*

Alse die Grieken Bessuse saghen,
Begonds hem haerde wel behaghen.
Si sochtene met groter macht,
Al hadsi onghedeelde cracht.
Hadde Bessus gheweesen also coene
Eneghe hoghe daet te doene,
Alse hi te verradene was:
Ic dar mi wel vermeten das —
Hi hadde so meneghen coenen deghen —
Hi hadde al die Grieken wel versleghen
Ende ghewroken Asienlant;
Want hi hadde in sijn bewant
Vele meer volx dan Alexander
Ende duchtegher, dan een ander.
Sijn volc hadde meerre cracht,
Want het sliep ooc al die nacht
Ende hadde ghehat groot ghemac,
Dat dien Grieken al ghebrac.
Maer die anxt entie vrese
Van der edeler griexe rese
Ende ooc Alexanders name,
Die meneghen coninc dede scame,
Entie meneghen strijt verwan,
Maecte so blode meneghen man,
Die Bessus enegher eren onnen,
LXV*a* 1. Dat si waenden sijn verwonnen.
Si scoten hare wapen of
Ende vloen al dor dat ghestof,
Ghelijc ocht waren onedele liede.
Nu hoort een deel, wat daer ghesciede
Doe dat die verradere saghen,
Liepen si te Daris waghen
Narbesines ende Bessus
Ende spraken te Darise aldus:
»Of dijn herte vlien begheert,
So sitte stappans up een peert
Ende vlie, die Grieken comen!
Vare met ons, het sal di vromen;

336 begons hen wale. 337 sochten met cleenre; *Gaut.* 163: *fusoque per ardua cursu aestuat (gens Macetum) imparibus concurrere viribus hosti.* 338 ongedeilde. 339 geweest. 342 waele. 344 hedde wale. 347 veel meer dan. 351 so groet. 353 entie (*S* eñ die)] in die. 358 bluede. 359 eenger. 361 eer. 362 vlouwen. 363 weren onedel. 365 verreder. 368 *S* spraken, *ontbreekt* daris. 369 ofte. 372 vaer saldi.

So machstu behouden dlijf."
Daris hadde onweert haer bedrijf,
Hi seide, hine dedes niet,
Wat so hem daerna ghesciet.
»Ic bidde noch minen goden,
Up dat ghi mi wilt doden,
Si sullen wreken minen rouwe;
Des edels Alexanders trouwe
Biddic al wenende omme wrake.
In volghe u dor ghene sake;
Ghi sijt moordadich ende fel.
Die doot ghenoucht mi haerde wel,
Ende soe en sal mi niet vervaren;
Engheen mesval sal mi te waren
Quaden knechten doen volghen.
Al es mi daventure verbolghen,
Soene mach mi deren nemee.
Al dodi mi nu, ghi twee,
Dats mi dat leste ongheval
Dat mi daventure gheven sal."
LXVa2. Qualike bequamen dese woort
Dien ghonen, die se hebben ghehoort.
Bessus ende Narbesines
Bolghen hem sere, des sijt ghewes,
Ende scoten up Darise, haren here,
Meneghen spiet ende meneghen ghere.
Si gaven hem meneghe diepe wonde.
Si ghemistene doch ter selver stonde,
Dat sine int herte niet en rochten.
Maer die paerde, die den waghen brochten,
Sloughsi doot, om dat si dochten
Dat si hem volghen niet en mochten.
Hem twee slouch Bessus, die dief,
Die Darise hadden haerde lief.

373 behalden dijn lijf. 377 Hi seido ic bidde u ocht minen. 378 up *ontbreekt. Zou de wartaal ook ontstaan zijn, door dat* of en dat *op eene verkeerde plaats geraakt waren tengevolge van een gat in het perkament? Men zou dan kunnen verbeteren* hi seide, ic bidde minen goden | of ghi mi willet doden | dat si wreken. 379 solen wreken mine scande; *na dit vers volgen in het hs. nog* Eñ minen rouwen alte hande | Si solen wreken minen rouwe, *geknoei van een kopiïst, die in vs.* 379 scande *in plaats van* rouwe *geschreven had; Gaut.* 186: *ultoresque deos testatur adesse, fidemque acris Alexandri lacrimis implorat obortis.* 381 Ic biddo om. 383 mordedich. 384 haerde *ontbreekt.* 389 mi niet deren nemme. 399 die sie. 398 hen. 400 gemisten. 401 Dant raechten: brachten. 403 om *ontbreekt; Gaut.* 200: *et fugitiva sequi ne longius agmina possint.* 405 hen.

Stappans doe dit was ghedaen,
Begonden si die vlucht bestaen.
Bessus vlo in Bacteren lant,
Narbesines vlo ooc te hant
In dat lant van Yrcanie.
Hare tweer companie
Vloen harentare, daer si dochten
Dat si hem onthouden mochten.
Daer bleven vijfhondert amirale
Ghewapent uter maten wale,
Die door recht ende dere van den lande
Wouden vechten jeghen die viande,
Want sine waenden verweren.
Ooc scaemden si hem der oneren,
Dat si behouden souden dleven
Ende hare here ware doot bleven.
Nochtoe dat si in twivel waren,
Weder si henen wouden varen,
So haer viande weder staen,
LXV*b* 1. Mettien so quamen heerde saen
Uten dale dedele Grieken,
Die dien nacht al over wieken,
Up die berghe, daer si sien
Meneghen edelen ridder vlien.
Die Grieken waren van groten prighe
Ende hadden al den sin te wighe.
Wonder dat die coninc dede.
Permenio ende Philotas mede
Clitus ende Antigonus
Cenus ende Craterus
Polistratus ende Polipercoen
Mochtmen sien wonder doen.
Tholomeus ende Efestio
Dadent rechte bede also,
Dat hise prijsde, diet sach.
Daer bleef menech uptien dach.
Men ghinc daer houwen ende slaen;
Die blode mochte niet ontgaen,
No ontcrupen, no ontvlien;

409 vloe. 410 vloe. 412 twe. 413 vlouwen her in ter. 414 hem] een. 417 ende dere *ontbreekt; Gaut.* 211: *pro iustitia patriaeque iacentis honore.* 421 behalden. 422 eer ere were; here *is al door S verbeterd.* 427 die cdel. 421 wieken *S*] waecten. 430 edel. 433 ende *S*] en. 433 Dat wonder. 437 polipercon. 439 effesio. 440 rech beide. 444 mochten. 445 noch *beide malen.*

En mochte dien coenen niet ghescien
Dat hi hem verweren mochte.
Menech was daer, die vercochte,
Eer hi staerf, sijn lijf wel diere.
Nu hoort wonderlike maniere!
Het screef die gone diet al sach,
Datmen cume gheloven mach:
Men vinc die blode ende slouch die coene.
Daer waren vele meer baroene
Ghevaen, dan in dien wighe te waren
Als ende als dier Grieken waren.
— — — — — — —
— — — — — — —
Nochtan so bleefer ooc doot
Drie dusent, die were groot
LXV*b*2. Deden, eer si dlijf verloren;
Het waren princen uutvercoren.
Die strijt was staerc ende groot
Tote dattie coninc ghebont
Datmen vechten soude laten
Ende pleghen voort dier maten;
So dat men liet dat striden bliven.
Daer was ghenouch der keytive!
So menech man wasser ghevaen,
Dat si tropmale alse beesten gaen;
Nochtan bleefer mere doot.
Daer en was ridder no ghenoot,
Die wiste, waer Daris ware.
Ende men sochten harentare
Up al die waghene, daer si mochten
Vinden dien coninc, dien si sochten.
Maer ic wane, sijs niet en vonden,
Want dorsse, die ghone dieve wonden,
Haddene ghevoert in een dal,

446 Eñ. 447 *S* hem *ontbreekt.* 451 *en* 52 *in het hs. in omgekeerde volgorde. V. wil lezen* Dat men cume geloven mach | Hen screef *enz. Maar dan zou het beter zijn, ook* die *in plaats van* dat *te lezen, hetgeen er ook oorspronkelijk kan gestaan hebben.* 453 men *V*] eñ. 457 *en* 58 *luiden in het hs.* Dus wasser volx gevangen meer | Dan es aloxander hadde eer; *z. de aanteekening.* 460 drie M̊. 467 Eñ men dat striden laete bliven; *Gaut.* 230: *donec Alexandro gladii revocante furorem caedibus abstinuit caedi devota iuventus.* 468 waren keytiven. 471 mere] ·III·m. 472 noch. 473 were. 474 her in tere. 475 wege die si; *Gaut.* 235: *singula scrutantur Persarum plaustra.* 477 ween. 478 Want die gene die eem bonden; *Gaut.* 237: *regis enim trito deserto calle iugales, pectora confossi iaculis, in valle remota constiterant. Of stond er* Want die perde diene menden (: venden)?

Daert eenlijc was overal
Bi eenre straten up ene flume.
Hi was cranc hi levede cume.
Die flume heet Albene,
Tusscen Brandijs enten Swene
En sijn niet drie so soete beken,
Ute eenre rochen comt soe ghestreken
Ende loopt over een soete sant.
Daer quam ghelopen al te hant
Polistratus, een griex man,
Die harde groten dorst ghewan
In dien stride, diemen daer vacht.
Der Albene heeft hi gheacht;
Mettier haest quam hi ghereden
Ende wel na was hi leden;
Ne ware hi doch versach
LXVIa 1. Dien waghen, daer Daris up lach,
Staende al onghecovertuert,
Want het was te stucken ghescuert,
Ende die paerde sach hi ghewont.
Daerwaert voer hi in corter stont;
Darise vant hi daer ter stede
Sere ghewont ende ooc mede
Int einde van sinen live
Ende ghelijc enen keytive.
Onghelijc was hi dien groten here,
Die wilen met groter ere
Jeghen Alexandere quam te wighe,
Entie here met groten prighe
Was van Percen ende van Meden
Ende van vele goeder steden.
Polistratus conste wale
Beide indsce ende griexe tale.
Hi vraghede, wie dat hi ware.
»Ay vrient" sprac hi »com bat hare!
Bestu een Griec?" »»Ja ic, wie du?""
»Hoor na mi, ic segghe u nu,
Ic was Daris wilen ere.
Nu hebbic gheen gheluc mere,

480 dart. 484 tuscen enten Swen) *V*] eñ nele. 490 harden. 494 veel na. 495 Macr gwont. 500 dar wert. 505 groten *misschien te schrappen.* 512 indsce, *zooals S al vermoedt*] iodchs: *Gaut.* 253: *cumque rogaretur* (sc. Darius) *Indo sermone quis esset (in de uitgave van Müldener: Graeco sermone); vgl. onzen tekst* 10, 598 *vlgg.* 513 vraegde we were. 514 here. 515 groec we.

Dan du verstaes mine tale.
Daventure heeft mi wale
Gheholpen ende ic dancs haer sere.
Hoor mi, ende ic en bidde nemere.
  O wi, oft mochte ghescien,
Hoe gheerne soudic sien
Alexandere, ocht also ware,
Ende segghen hem dat ic begare!
Ic woude, hi mijn inde saghe
Ende hi hoorde mine claghe!
LXVIa 2. Wi souden so te gader spreken,
Dat wi dien nijt al souden breken
Ende pais maken van orloghen.
Maer dit en willen niet ghedoghen
Daventure ende onse gode;
Hiertoe saltu wesen bode
Tote Alexandere, ende ganc
Ende segghe hem van mi groten danc,
Ende dat hijt met rechte heeft verdient.
Want hi was so groot een vrient
Mijns kinds Daris ende miere moeder
Miere suster Dymen ende mijns broeder
Ende Rixcolien miere dochter.
Sine vrientscap es vele sochter,
Dan die vrientscap van minen lieden,
Die mi dus qualike verrieden,
Want hi hevet dien minen ghegheven
Groot goet ende ooc hare leven,
Ende die ghene hebben mi doot,
Dien ic dede ere groot,
Ende dien ic gaf lant ende goet.
Met rechte soude ic onbehoet
Hebben onder hem ghesijn,
Die mi namen dleven mijn.
Dus loonden mi mine vriende
Daer ic doechden jeghen verdiende.
Daer omme biddic uwen here

519 Dat; *Gaut.* 250: *hoc unum Daris et solum solamen habetur, quod tecum mihi non opus est interprete lingua.* 522 nemmeer. 525 were. 526 begere. 531 peys. 532 wilt. 534 hier toe saltu; hierbi *te lezen?* 539 miere] sijnre; *Gaut.* 267: *matrem Darii prolemque. Van Daris' vrouw wordt niet gewaagd, maar ook de zuster en broeder noemt Gautier niet, behalve het aangehaalde vinden wij bij hem slechts in 't algemeen gesproken van* victis. 540 mijnre minen. 541 mijnre. 546 eer. 551 hen. 553 mijn. 555 om.

Dat hi mi wreke also sere,
Alse hi woude dat ic dade
Ende mi ware ghevallen stade,
Ende dien ghonen doe selke recht,
Alsmen sculdich es dien knecht
Te doene, die sinen here verslaet
Valscelike met ere moordaet.
Want hi mach bi miere doot
LXVI*b* 1. Exempel nemen haerde groot,
Ende al die coninghe, die nu leven,
Die dien lieden ghebot uut gheven,
Moghen wachten hem bi mi.
Sie dat hi sulc rechter si,
Die grote here, van deser daet,
Ende hem so lone hare quaet,
Dat hijs en hebbe ghenen lachter,
Dat men niet en segghe hier achter.
»Alexander wrac scandelike
Darise, dien coninc rike."
Dit ware ooc grote scande.
Segghe hem minen ande,
Alexander, dien hovescen coninc,
Dat hi scuwe dusdane dinc.
Merke mine doot ende wreke dan
Minen lachter als gherecht man.
Ic bidde dien goden van hier boven,
Daer wi alle an gheloven,
Ende dien goden van der helle,
Daer ic wesen sal ghesellе —
Up dat si mi dese bede dan gheven
In bidde nemeer in al mijn leven —
Ic bidde dat die ommeganc

557 ic hem. 558 were scade; *Gaut.* 279: *talis talio pro meritis, qualem parricida meretur, quamque repensurus, mihi si fortuna triumphum concessisset, eram.* 562 valschelike met eenre. 563 mijnre. 565 alle. 567 hem wachten bi. 570 hen so loen eer. 571 geen. 573 *zou Maerlant werkelijk* scandelike *geschreven hebben? Bij Gaut.* 287 *luidt het: quam (ultionem) si distulerit vel forte remissius aequo egerit; misschien* sumelike? 575 were. 576 seche hē mijn viande. *Is het denkelijk, dat Maerlant hier Darius van Alexander als van zijnen vijand heeft doen spreken, zonder dat er iets dergelijks in de bron stond? Ik beweer evenwel niet, de ware lezing te hebben gevonden. Wellicht stelde de afschrijver* scande *in plaats van* scende *of een geheel ander woord met gelijke beteekenis, en veranderde hij toen den volgenden regel willekeurig om het rijm. Het latijn* (290) *adde quod a simili debet sibi peste cavere rex pius, et subiti vitare pericula casus geeft geen licht.* 579 Hi merke ende *S*] en. 580 gereecht. 583 hellen. 585 up *ontbreekt* dan *misschien te schroppen.* 586 nemmer. 587 omganc.

Over breet ende over lanc
Vander werelt wesen moete
Onder Alexanders voete.
Segghe hem dat hi mi begrave
Eerlike met groter have,
Alsi Telico, mijn wijf, dede.
Dit es Daris achterste bede."
Mettien trac hi een vingherlijn
Men enen jaspise guldin fijn,
Dat hijt droughe tenen prosente
Dien coninc in sine tente.
LXVI*b* 2. Ende dat coude vander doot
Quam te sijnre herten so groot,
Dat hem siele ende lijf versciet.
Die gheest voer henen ende liet
Dien aermen lichame doot ende cout
Ende voer in die goods ghewout.
  Salech waren alle sielen
Wisten wi, eer wi vielen
In die quaetheit, in die sonden,
Wat tormente dat wi vonden,
Daer men die sonden in becoopt,
Die men in dit lijf beloopt.
Wisten wi in dit leven mede,
Hoe groot es die claerhede,
Daer die saleghe sullen varen,
So en souden wi niet begaren
Aerdersc goet ende verkiesen,
Daer wi die siele bi verliesen.
Onsuverheit van lichame
En soude ons niet sijn bequame,
Wine souden niet overjaghen
Lant ende paert, huus ende waghen
In dieren mede, in dieren wijn,
Daer die goliase gheerne in sijn.
Wijn, clareit ende bruscaert
En souden niet sijn so waert,
Dat men so vele soude in ghieten

594 ecnterste. 596 jaspe; *Nat. Bl.* 12, 697 *staat in een hs.* jaspen *in plaats van* jaspise *of* jaspis (*datief*); *maar in dat hs. is de tekst schromelijk bedorven.* 597 prosente. 598 coninc alex'. 604 in dies goeds. 605 weren. 613 selege selen. 614 begeren. 615 Anders goet; *vgl. Zeitschrift für deutsches alterthum und deutsche litteratur* 24, 41. 616 sele. 618 ons *ontbreekt.* 621 dieren] *beide malen* dien; *Gaut.* 312: '*sed nec praedivite mensa patrum sorberet obscoenus iugera venter.* 623 brufcart; *z. de aanteekening.*

Dat het quame te verdriete.
  Wisten papen ende clerke,
Biscoppe ende heren van der kerke
Dien rouwe vander helscer pine,
Daer hem inne staet te sine,
— — — — — — —
Si souden scuwen symonie,
Si souden node haren neven
Die grote, vette provende gheven,
Eer sijs te rechte weerdich waren.
LXVIIa 1. Men soude niet vercopen, twaren,
Ons heren erve, noch verhuren
Gheloofden si wale dier scrifturen.
Goods erve dats kerkelic goet,
Hi storter omme sijn bloet,
Dat souden hebben sine liede.
Dor vrientscap ende dore miede
Een rike man, die cume can beden
Sinen pater noster ende sinen crede,
Hevet provende ende personaet.
Een aerme clerc, die bi hem staet,
Die ter cure es wel fondeert,
Hevet cume, dat hi verteert.
Hierbi weert clergie onwaert,
Dies de meneghe heeft beghaert.
Wisten si den loon van der daet
Si souden scuwen dit baraet.
Hadde theerscap ooc gheloof
Wat groter sonden ware roof,
Sine souden niet so vele striden,
Noch orloghen, noch oec beriden.
Vrederic en hadde, alse ic wane,
Den paues niet verdreven dane,
Die gheheten was Innocent,
Hadde hi vorsien den torment,
Dien hi doghet altehant.
Owi, of ons ware bekant

626 dat hen queme te verdrete. 628 biscop. 630 *en* 31 *ontbreken in het hs.; z. de aanteekening.* 631 *zou geluid kunnen hebben* wie so volghet sduvels paertie. 632 scouwen symonine. 639 goeds. 640 om. 642 dor miede. 644 n'r in sinen creden (*S* crede). 649 onwert. 650 begert. 652 scouwen. 653 hedde gelove. 654 dat groten sonden weren (*S* wat grote sonde ware). 656 oec *denkelijk te schrappen.* 657 also ic wane] dats mijn waen. 658 niet *ontbreekt* daen. 660 versien. 662 ocht were.

Die sware val, dat sware sneven
Daer menech bose in es bleven
Entie ketel, daer hi in wallet
Die quade die in de helle vallet!
Maer dit onsaleghe aertsce goet
Verblent so dies menscen moet;
Alswi volghen dien ghewinne
Entier rijcheit werden in inne,
LXVIIa 2. Bedrieghet smenschen vleesch den gheest;
Dits, dat ons deert alremeest.
Hen laettier sielen niet ghedinken,
Hoe saen die lichame sal stinken,
Hen laet ons niet ghedinken das
Wie onse sceppere was,
No waerwaert die siele geet,
Alsoe vanden lichame sceet.
Hierbi vergheten wi der doghet;
Hierhi begheert die dulle joghet,
Dattie nature wederstaet;
Hierbi doet die mensce quaet,
Ende hi en roect altoos niet,
Wattier sielen ghesciet.
Bi deser talen eist ooc recht
Dat Bessus, die quade cnecht,
Niet en ontsach der werelt scande,
No ooc die helsce viande,
No die gode van siere wet,
Hine hevet sine siele besmet
Met sijns selfs heren doot.
Daerane dedi quaetheit groot.
  Nochtan Daris, al bestu bleven,
Jacob hevet een deel bescreven
In dietsch dijn orloghe ende dijn doen.
Meester Wouter van Tsaastelioen
Hi vorseide in latine aldus,
Also als sinte Jeronimus
Eerstweerf bescreef met groter pine
Uten griexen in latine:

663 suare val. 665 wellet. 666 vellet. 667 onselech erntsce. 668 menschen. 670 richeit. 671 bedreget dies menschen vleech eñ geest; *Gaut.* 334: *allicit illecebris animam caro.* 672 alder meeste. 673 Hine en selen. 675 Hine. 677 noch sele. 682 mensche. 683 hi raect. 684 wattier *S*] watticir selen. 685 est. 686 knechte. 688 noch. 689 noch. 693 noctan. 694 een *S*] eel. 695 diedsce ende *S*] inde. 696 zastelioen. 699 ierstwerf.

Al bestu doot, men sal di ere
Ende lof spreken emmermere,
Bede in walsch ende in ebreus
Ende in griex ende in caldeus
Ende in dietsch ende in latijn;
LXVIIb 1. Dat sal di grote ere sijn.
Dine name sal emmer leven
Al es dijn lichame doot bleven.
  Polistratus quam ghevaren
Haestelike mettiere maren
Ende gaf Alexandere tprosent,
Dat hem Daris hadde ghesent,
Dat was dat guldin vingherlijn,
Ende seide hem die tale sijn.
Alse Alexander hadde ghehoort
Al dies conincs Daris woort,
Voer hi met haesten altehant
Daer hi dien doden coninc vant.
Doe hine sach also ghewont,
Weende hi sere ter selver stont.
Hi ghinc sitten uptien waghene
Ende begonde sere te claghene;
Hi hadde vergheten al den nijt,
Die tusscen hem was langhe tijt.
Hi weende om sine doot,
Daer hi te voren pine groot
Dicke hadde om ghedaen,
Hoe dat hine mochte verslaen.
Mettien nam hi wel ghereet
Mettier hant sijn pellijn cleet,
Sine oghen droochde hi mettier slitte,
Met drouver herten sprac hi ditte:
»Anderen troost in dit lijf
So en hevet die keytijf,
Sonder dattie grote ere
Ende die name emmermere
Ende die daet die men van hem seit,
Dat daeran gheen inde en leit.
LXVIIb 2. Edel coninc Daris van Meden,
Van Parten, van menegher steden

703 beide. 705 diedsche latine. 706 saldi sine. 707 dijn. 710 met eenre. 711 dat present. 717 voer met haesten hi. 722 begonste. 723 alden. 724 thuyssen him. 725 sijn. 730 pellen. 731 droegde slippe. 732 dicke. 738 daer ane. 740 persen. *Gaut. zegt alleen* (vs. 360): *rex Persidis, inclite Dari.*

Ende van den lande van Perci,
Men sal verre ende ooc bi
Van dinen groten daden spreken,
Ende dies en sal di niet ghebreken,
Dine geeste en dure ende dine daet
Also langhe alstie werelt staet.
Du salt sere ghelovet wesen,
Men sal van dinen daden lesen,
Omme dattu waers so coene,
Dattu jeghen die griexe baroene
Ende jeghen dien coninc haren here
Striden dorsts, dat was grote ere.
Dat es die alre meeste prijs,
Dien du moghes hebben in enegher wijs.
Hadde dat moghen ghescien
Dat ic di levende hadde ghesien,
Du souts hebben gheprouvet wel,
Dat sochter es dan iewet el,
Mi te sine onderdaen;
Du souts wesen sonder waen
Boven alle coninghe here,
Sonder van mi ende nemere;
Dijn ghelike en ware gheen ander,
Sonder allene Alexander.
Ne ware dat die scalke bede
Di sloughen — het wert hem te lede —
Ende dijn grauwe haer ute sleten:
Dies en sal ic niet vergheten,
Om dat men segghen sal na mi
Dat ic een hovesch verwinre si.
Al was ic teerst dijn viant,
Mijn swaert ende mine rechter hant
Sullen doen wrake groot
LXVIIIa 1. Up dine viande dor dine doot.
Also waerlijc moetic dorvaren
Al die werelt met miere scaren
Van orient tote occident
Ende die mere al omtrent,
Ende die eylande vander see

742 sal di. 745 en dure *ontbreekt.* 749 om dattu waers *S*] dat weers. 751 En. 752 dors groet. 753 alder. 754 eenger. 755 hedde. 758 iewent. 762 nemmeere. 763 weer. 765 Maer om dat die schelke beide; *z. de aanteek.* 766 slogen wert hen. 767 grau. 771 tierst. 772 rechte. 773 solen. 776 *S* met *ontbreekt* mijnre. 778 mere] werelt; *z. echter de aanteekening.* 779 dye.

Ende Vrancrike doen so wee,
Dat si moeten gaen in hant
Met al dien van Overlant,
Also waerlijc moetic liden
Moniu den berch in dien tiden
Ende dwinghen tfolc van Spanien
Ende twrede volc van Almanien,
Poelien ende Lombaerdien
Ende dat lant van Romanien
Ende die cracht van Rome breken,
Alsic dine doot sal wreken."
  Dit was Alexanders tale.
Doe dede hi balsamen wale
Met dieren crude dien coninc.
Dat dede die here om die dinc,
Dat hi rieken niet en soude,
Want men groufene niet so houde.
Hi dede teerst maken een graf,
Daer hi groot goet om gaf.
Twee maerberstene diere ende goet,
Daer vele an ghescreven stoet,
Waren gheleit een boven anderen.
Daerane stonden salamandere
Ende ooc menegherande dier.
Donderste was root alse een vier,
Doverste steen hi was blanc,
Dicke ende groot, breit ende lanc.
Apelles wasser meester af,
Die makede dier vrouwen graf,
Daer die vierde bouc af seghet,
Wat daer ghescreven ane leghet.
Hi maecte an dien ondersten steen —
Dat en was loghene engheen —
Viere platen van latoene
Wel ghemaect na haren doene.
Daerup stonden columnen viere
Selverijn, groet ende diere,
Die capitele met goude visiert

782 alden. 783 werlijc. 784 Moniou. 786 *misschien alleen* dat wrede Almanien. 787 Polien. 789 romen. 790 dijn. 792 hine. 795 niet riken en. 796 groeffene. 797 tiersten. 799 twe maber stene. 800 ane. 801 ware die een boven deu andere. 802 daer an salemandere. 803 oec meneger hande *S*] m. h. oec. 804 als. 806 breit. 807 meester *S*] meeste. 808 maecte. 810 watter gescr. 813 vier. 814 wael. 817 versiert; *vgl. de plaats uit Gautier in de aanteekening.*

Ende twewaerf ghepurgiert.
Effene ghepast met metale
Ende ghefoormeert haerde wale
Lach daerup een witte serc.
Daer ane stont dat diere werc,
Also alse Alexander woude,
Daerup ghegoten al met goude.
Apelles was wel gheraect;
Hi hade dien sarc boven ghemaect
Claerre vele, dan een glas,
Ende suverre, dan noit water was,
Scemerende ghelijc kerstale,
Dier sonnen ghelikende wale.
Die ronde voorme van eertrike
Wasser an ghemaect properlike,
Hoe soe was ghedeelt in drien,
Alse men wale hier mach sien,
Ende deylande diet hevet mede
Salmen nomen hier ter stede.
  Die werelt es ghedeelt in drien
Alsmen wale hier mach sien.
Deen deel hetet Asia,
LXVIIIb 1. Dander deel Europia,
Affrica heet dat derde deel.
Ane Asia so es gheheel
Deene helft van eertrike.
Dat alre eerste conincrike
Dat es dat eertsce paradijs.
Daerin steet dat selve rijs
Daer Adam bi brac tghebot.
Daerbi sloot onse here god
Met enen mure claer vierijn,
Daer saleghe sielen in sijn.
Daer es een boom, heet lignum vite,
Daer af so vintmen wonders mee:

818 gepurgert. 820 En geformert. 821 wit sarc. 822 an dat *komt mij verlacht voor; misschien stond er* daeran stont durdiere *of alleen* daerane stont diere. 825 wael. 830 geliken si. 833 we si. 834 hier *ontbr.; vgl. vs.* 838. 837 is T (*varianten uit het te Wissen berustende hs. der Historie van Troyen*). 838 wael hier H hier wel T. 839 dat een H hetet] hiet H heit men T. 840 dander heit men T. 841 heit T. 842 Al Asia dat is T. 843 die een helfte H deen helft T. 844 al der ierste H alre yerst T. 845 is dat eerdsche T. 846 staet in T. 847 bi H aen T tegebot H. 848 By dien T slooten H scloet T ons T. 849 mit T muer T. 850 selege selen H salighe sielen T bynnen T. 851 is T *en zóo altoos* heit T *zóo altoos.* 852 daer leest men af T.

Wie so van dier vrucht ate,
Hi bleve altoos in eenre mate
Sonder evel ende sonder doot.
Dit es van houte wonder groot.
Daer comen uut vier rivieren,
Die ghi moghet horen visieren:
Phison, die heet ooc Ganges,
Coomt van enen berghe, heet Cocobaces,
Ende loopt dor dlant van India.
Geon heet dander daerna,
Ende Nilus so heet soe mede.
Soe loopt dor meneghe goede stede
Ende dor Egypten, theleghe lant,
Dat es meneghen man becant.
Bi Alexandrien min no mee
So valt soe in die grote see.
Soe es gedeelt in seven sticken,
Dat hebbic ghelesen vele dicken.
Tigris heet die derde riviere,
Die vierde Eufrates, dus esser viere.
In Ermenien springhen dese twee;
Die eene loopt al dor Caldee,
LXVIII*b* 2. Ende dore doude Babylone
Eufrates, een riviere scone.
Naest dien paradyse so es
Menech lant, des sijt ghewes,
Allen lieden onbekent;
Want daer es menich serpent
Ende vreselike beesten.

853 vroecht H wie van synre vrocht yet T. 854 bleef T maten T. 856 Dat T hout T. 857 uut *ontbreekt* H. 858 mocht T. 859 Physon heit doen eñ oec H. 860 vyt een berch T tetobares T *bij Honorius De imagine mundi cap.* 10 Occobares. 861 en H leghet doer T. 862 Ghion T dat ander H. 863 nylus heit sy oec T. 864 doer menghe T goet H. 865 *en* 866 Doer tlant loept sy van egipten al | Dat beloept sy groot eñ smal T. 865 dat heilge T. 867 noch min noch H. 868 so *ontbreekt* T velt H roede zee H; *Honorius cap.* 10: *magnum mare juxta Alexandriam ingreditur.* 869 Ghedeilt is sy jn VIII stucken T. 870 Dat is waer na dat ic can ghemicken T dat *is wellicht te schrappen, indien de lezing van H de oorspronkelijke is.* 871 die *ontbreekt* T ryvier T. 872 nv sinder vier T. 873 Doer ermenien H Doer germaengen T; *Honorius: Tigris autem et Euphrates in Armenia de monte Barchoztro funduntur.* 874 al *ontbreekt* T. 875 dor H doer en doer doer babilone T. *Wellicht is de lezing van T de juiste; vgl. Isidorus Etymolog. lib.* 13, 21, 10 *per mediam Babyloniam influit.* 876 es een H Dit is eufrates een flume T. 877 so] si H Na dattet p. alsoe T. 878 Daer bi menich H mennich T. 879 luden *soeals overal* T onbecant H. 881 eñ daer toe T.

Aldus segghen ons die geesten.
  Talre eerste conincrike daerna
Dat eest dlant van India
Ende gaet suut toter roder see.
An die noortside min no mee
Staet een berch, heet Caucasus;
An die westside Occeanus.
In Endi, na minen wane,
Es een eylant, heet Tamprobane,
Daer tiene stade binnen staen.
Elcs jaers sijn daer sonder waen
Twee somere ende twee wintere mede,
Ende daer in die selve stede
Groit dat cruut in allen tijt;
Die voghele hebber groot delijt.
Twee eylande sijn daerna,
Deen heet Argere, dander Crisa.
Daer sijn berghe guldijn root,
Ende daertoe menich drake groot
Ende voghele gripe, die daer wachten
Jeghen alle man met crachten.
Die berghe van Caspia
Sijn int lant van India,
Daer Alexander, die coninc,
Meneghen joden in bevinc
Tusscen die see ende die berghe,
*   resen ende dwerghe
Van Gochs ende Magochs gheslachte;
LXIXa 1. In weet, wat duvele se daer brachte.

882 Dat seggen H; *misschien schreef M wel* Dat s. o. die vraye geesten; *vgl. Sp. hist.* 1^1. 41, 18 *als ons vraye geesten orconden;* 1^3, 1, 14 *als ons orconden die vraye geesten;* 1^3, 55, 48 *vraye geesten* jeesten T. **883** dat alder H ierste H yerste T conincrike H conincryc T daer naer T. **884** is dat lant T. **885** het gaet suyt werd totter T. **886** aen H T noch min noch H. **888** aen H T weste sijde H occranus T. **889** jndia T. **890** approbane (*S* Taprobane) H te tunprobaen T; *vgl.* 9, 1231; *Sp. hist.* 1^1, 18, 7; 1^4, 37, 10. **891** steden T. **893** twe somer eñ twe winter H T. **895** dat *ontbreekt* T alre T. **896** De vogele hebben daer H Daer is van vogelen T. **897** twe ander T. **898** argette H; *ook* 9, 1200 *staat* Argere (*Sp. hist.* 1^1, 18, 12 Argyra). **899** die berge gulden H daer is menich berch jnne gulden T. **901** die vogele grijp H vogelgrypen T. **902** teghen *en zóo overal* T mit hare T. **904** ant (*S* int) H; *vgl.* 3, 794; 10, 931 *en Honorius cap.* 11. **906** joden T coninc H bynnen vinc T. **907** der see eñ dien H. **908** Van resen eñ van H Wonen r. eñ T; *Honorius cap.* 11: *inter quem (montem Caspium) et mare Gog et Magog ferocissimae gentes a magno Alexandro inclusae feruntur.* **909** goch H T van magoch T. **910** in weet wat duvel dar H ic en weet duvel se daer T.

Dese eten liede ende ooc beesten
Ende drinken bloet, segghen de geesten.
In India ligghen waerlike
Vier ende viertich conincrike
Ende daertoe menegherande liede,
Die ic u een deel can bedieden.
  Orestes sijn daer ende Germane
Ende Coacren ooc, alse ic wane.
Al sulke bome daer staen,
Dat si boven dien wolken slaen.
Int gheberchte wonen Pigmene,
Liedekine haerde clene,
Die jeghen die cranen houden strijt,
Want si in den oochstetijt
Nemen willen hare coren
Ende hare lant al testoren.
Si draghen kindere te drie jaren.
Daer wast peper ooc te waren;
Het es wit van rechten aerde.
Maer si jaghen haerre vaerde
Die serpente al met viere;
Dus weerdet van bruunre maniere.
Binnen achte jaren weerden si out,
Dat si verliesen hare ghewout.
Daer wonen ooc Macrobiene,
Grote liede ende onsiene,
Die sijn twalef ellen lanc.
Daer es luttel ieman so cranc,
Si en houden meneghen strijt
Jeghen svoghels grijps ghebijt,

911 Sy T   oec *ontbreekt* T; *misschien is* (roe) rauwe *te lezen; Honorius: vel crudis bestiis.* 912 Sy T   dat seit die jeeste T. 913 syn ghewaerlicke T. 914 XLVIII H; *Honorius: quadraginta quatuor.* 915 lieden H lude T. 916 sal T. 917 Ten iersten sijn daer g. H; *Honorius: Garmanos, Orestas.* 918 carratriten T; *Honorius* Coatras as H *ontbreekt* T. 919 Al selkc boem oec daer H   Dat daer so hoghe berghe T; *Honorius: sylvae.* 920 die swercken gaen T. 922 liedekin H luydekyn T. 924 sy hem T   oegste tijt H   oest tyt T. 925 eer H   haer T. 926 eer lant alte (*S* al) H alle haer lande T. 927 tot H   kynder te haren T. 928 daer jnt lant T   weest H ooc *ontbreekt* T. 929 Dit volc T   rechter erden T. *Na dezen regel zou men allicht eene leemte vermoeden; vgl.* 10, 884 *vlgg. en Nat. bl.* 9, 483 *vlgg. Ook bij Honorius echter: apud hos crescit piper colore quidem albo: sed cum ipsi serpentes qui ibi abundant flamma fugantur, nigrum colorem trahit de incendio.* 930 Dan iagen si ute H. 931 serpenten wech mit vier T. 932 Werden si T. *Denkelijk stond er* Weerdet van *en* 930 Maer alsi. 933 bynden T. 934 eer H al haer T. 935 wonen inne acrobiene H. 936 (en) sine H siene T; *vgl.* 9, 1245 *vlgg.* 939 oec menghen T. 940 vogelgryps T.

Achter liebaerde, voren aren,
Dus eest bescreven te waren.
Daer es volc van Buricolet,
Daer elc man sinen vader et,
LIXa 2. Ofte siere moeder, alsi sterven,
Ofte van oude bederven.
Diere niet en et, heves scande,
Want hets sede in dien lande.
Daer sijn liede, die rauwe vische eten;
So staerc sijn si ende so vermeten,
Dat si verwinnen enen walvisch wel
Ende achterswemmen: si sijn so snel,
Ende si drinken die soute see.
Daerna so es wonder mee:
Daer sijn liede met breden voeten,
Ghescepen, als oft waren loeten,
Die ander huus negheen en maken,
Dan si up heffen met vlaken
Ende bescermen hem jeghen dien reghen.
Ander liede woner jeghen,
Die hebben an elke hant
Sestiene vinghere, dats becant,
An elken voet sestiene teen;
Dat en es loghene engheen.
Daer sijn liede, dats wel cont,
Die hovede hebben alse een hont
Ende lede met langhen clauwen;
Ghecleet sijn si met huden grauwen,
Ende alsi spreken tenegher stont,
Bassen si, ocht ware een hont.
Ooc hooric in bouken saghen
Dat daer some vrouwen draghen
Grauwe kinder; in hare ouden

941 achter sijn si H a. synt T lybarde H T. 943 val van burcolet T; *ik vermoed dat in deze naam schuilt* sulker wet *en in den volgenden regel met H* dat *gelezen moet worden. Honorius geeft ook geen naam op.* 944 Dat H. 945 Eñ syne T sinre H. 946 ofte alsi H eñ T ouder H ouden T. 947 Die se T hy heues T. 948 die s. van T. 949 Dat H rauwe vische, *V* roe visch] roe vleesch H ro vleys T; *Honorius: sunt alii qui pisces ita crudos edunt et salsum mare bibunt.* 950 stout T. 951 si enen verw. wel H. 952 achter svymmen T sijn *ontbreekt* T. 953 ende T *en V*] dat H sout H ghesoutten T. 954 wonders T. 956 gescapen T alst weren H. 957 *en* 58 *ontbreken* T. 957 geen. 959 hen dien H. 960 wonen daer H T. 962 XXVI T. 964 logen H T. 965 wael H oec T. 966 hoede H Gęhoeft als oft weer T. 967 lieden H; *z. de aanteekening.* Eñ mit herde langhe T. 968 Eñ syn ghecl. T 969 talre H tengher T. 970 weer H waer T. 972 somme H T. 973 eñ in T.

Werden si swert, ende si behouden
Hare lijf so menech jaer.
Ander liede wonen daer
Die kinder draghen vive tsamen;
Dits also waer alse Amen.
Maer achte jaer en moghen si leven.
LIXb 1. Ander liede woner neven,
Diemen heet Arimaspi.
Maer ene oghe en hebben si,
Die staet hem int vorhooft voren.
Ander volc es daer na gheboren,
Die up enen voete gaen,
Ende een aerm es hem ghestaen
In hare borst te middewerde.
Si lopen seerre dan perde,
Ghelijc alse een voghel vloghe,
Ofte alsmen scote met enen boghe.
Daer sijn liede sonder hovet,
Ende hem staen doghen, dies ghelovet,
In haere scouderen; haer mont es
In hare borst, des sijt ghewes;
Gheborstelt sijn si alse swijn.
Ander liede daerbi ooc sijn,
Die bi eens appels roke leven.
Ganghes die flume loopt hem beneven.
Rieken si ooc enen stanc,
Si sterver af, si werden so cranc.
Serpente machmen daer ooc vinden
So staerc, dat si den hert verslinden
Ende si swemmen over die see.
Nochtan vintmen wonders mee:
In Ganges so vintmen ale

975 eer H haer T herde menich T. 976 daer naer T. 977 V *vóór* kynder T. 978 als waer H. 979 sy niet T. 980 wonen daer n. H syn daer beneven T. 981 arismaspi H. 982 een H T. 983 Die steet hun int forhoet H Dat staet hem recht jnt hoeft T. 984 daer by is a. v. g. T; *Nat. bl.* 1, 314 ander volc es daer (*var.* daerbi) gheboren. 985 voet oec H voet T. 986 ende *ontbreekt* H enen T hun H. 987 middenwerde H. 988 harder H. 989 Eñ gh. T. 990 Eñ een man T. 991 syn oec T hoeft: gheloeft T. 992 eñ hen staet oec H hem staet een oghe T; *Honorius cap.* 12: *sunt alii absque capite quibus sunt oculi in humeris.* 993 in eer H in haer T ere mont H. 994 eer H haer T. 995 als H als een T. 996 ooc *ontbreekt* T. 997 roke van enen appel H. 999 riken H ruken T. 1000 sterven daer af H sterven of T so *ontbreekt* T. 1001 serpent H serpenten T oec daer T. 1002 dien herte H den heerst T verslynnen T. 1003 dat sy T aver, *zóo altoos* T. 1004 noch vintmen daer T. 1005 so *ontbreekt* T.

Dertich voet lanc bi ghetale.
Daer sijn woorme met tween aermen,
So staerc, sine laten niet ghehaermen
Enen groten olifant,
Sine verdrinkene altehant.
In die see ooc van Endi
Vintmen slecken, so groot sijn si,
Dattie liede huse maken
Van haren scellen. dit sijn saken
LXIXb2. Waer ende loghene enghene.
Daer so vintmen seilstene
Ende adamante, die sijn so staerc,
En machse breken gheen waerc,
Sonder sbox bloet allene.
Dats wonder van enen stene.
 Tusscen Inden ende Tygris
Leit een lant, dat gheheten is
Partia. in sinen wike
Sijn drieendertich conincrike.
Partia hetet bi rechter namen
Om liede, diere eerst in quamen,
Ende van den Siten waren gheboren,
Die Parten hieten te voren.
Deen rike heet Aracusia
Dor een poorte, daer het na
Wilen eer gheheten was,
Also alsic in dien bouke las.
Assuria, dats ware dinc,
Dat van Assur dien coninc
Ontfinc sine rechte name —
Ende bleef hem ooc sint bequame —
Om dat was talre eerst sijn lant,

1007 ·ij· H two T. 1008 niet sy en stormen T. 1009 starken H. 1010 verdrinken H verdrincken hem T. 1011 oec *ontbreekt* T. 1014 in waren saken H. 1015 E Eñ en es logene engeen H logen en gheen T. 1016 so *ontbreekt* T selken steen H oec seil steen T; *Honorius cap.* 13: *India quoque magnetem lapidem gignit, qui ferrum rapit. Misschien te lezen* Daer vintmen ooc den seilsteen (: engheen). 1017 adamanten T. 1018 Die en mach br. gh. werck T. 1019 dies bocs H bocs T. 1022 leet H leghet T lant geheten es ys T. 1023 Parcia H Parthia T *evenzoo* 1025 sine H. 1025 rechter *ontbreekt* T. 1026 Van luden T ierst H tierst T. 1027 *en* 28 *in omgekeerde volgorde in* H. 1027 Van de citen waren si H tyden T. 1028 percen H parchien heiten T. 1029 aercusia H. 1030 Van eenre poert daert yerst T het *ontbreekt* H. 1031 by wylen geheiten T. 1032 dien, *ontbreekt* T. 1033 Assaria T waer H T. 1034 assur den name ontfinc T. 1035 *en* 36 *ontbreken in* T; *de lezing van dit hs. is denkelijk de juiste.* 1037 talder ierst H tierste T.

Dat leghet daerna altehant.
Sijn oudervader was Noe,
Die voer over der lovien see,
Ende sijn vader dat was Sem
Die eerste coninc van Salem.
Daerna so staet dat lant van Meden
Met menegher goeder vaster steden,
Dat na dien coninc Medus heet.
Daerna leestmen dat Percen steet,
Dat some liede heten Perci;
Dat heet na den coninc vri
Perceuse, Jupiters sone.
LXXa 1. Hi maecte ene stat wel scone,
Die Alexander brac te sticken,
Ghenoemt hebbicse ooc dicken:
Percepolis es soe ghenant,
Daer men teerst binnen vant
Toverie, dies sijt ghewes.
Daer es een steen heet Pirites,
Die eens minscen hant bescout
Alsmene iewet vaste hout.
Dien Sineliten vintmen daer mede,
Sine grote crachtechede
Die wasset bede ende waent
Metter mane in elker maent.
  Van Tygris toter Eufraten
Leghet een lant groot utermaten,
Dat heet men Mesopotamia
Van twee rivieren, daer het na

1038 is T. 1039 dat was H. 1040 die rode H der diluvien T. 1043 staet] *ontbreekt* H is T. 1044 mit starcken eñ mit rycken T. 1045 dat na dien *S*] daer na die H daer na meduse heit ghoreet; *Honor. cap.* 14: *a Medo rege.* 1047 somme liede H som die luden T persy T. 1049 perseuse T. 1050 maecten een stede scoen (: soen *uit* soene *verbeterd!*) T. 1051 *en* 52 *ontbreken* T. 1053 Persipolis T. 1054 men *ontbreekt* T tiersten H yerst T. 1055 Die yvorie H; *Honorius: in hac primum orta est ars magica.* 1056 perides H pieredes T; *Honor.:* pyrrhites. 1057 een minsce besc. H eens menscen hant vorscout T. 1058 alsmen iewent H als men hem alte T. 1059 smeliten H ghesmelt T; *Honorius:* synelites, *Nat. bl.* 12, 1105, Selonides *enz.* vint dien daer T. 1060 crachtegede H crachtichede T. 1061 wast T beide H T. 1062 mettier maen H en H. 1063 totter T. 1364 legt H leecht T groot lant H. 1065 men *ontbreekt* T mesopotania H. 1066 Dore een lant dar na H daert oec na T; *Honorius cap.* 15: *Mesopotamia a duobus fluviis Graece ita dicta, quod in medio duorum fluminum sit constituta. Sp. hist.* 1[1], 19, 43: *Mesopotamia, heric visieren, es een eylant tusschen twee rivieren. De juiste lezing zal wel verloren zijn.*

Eerstwerf gheheten was.
Ic dar mi wel vermeten das,
Dat daerin steet Ninive,
Drie dachvaert lanc ende mee.
Die maecte Ninus hier tevoren,
Die ute Grieken was gheboren
Deerste orloochs man van eerderike.
Dit es waerheit sekerlike.
Daer staet dat rike van Babylone,
Die Nemfroet maecte haerde scone.
Ninus wijf, Semiramis,
Maecte dien mure die daer is;
Tweehondert slachellen hooch —
Dat seide die ghone die niet en looch —
Ende vijftich ellen es hi dicke,
Van roden teghelen wel ghemicke,
Ende viertich milen es domganc
Met hondert poorten sonder wanc
LXXa2. Ghegoten al van metale
Staerc ende groot, gheraect wale.
Dor die stat loopt die Eufrate.
Daerinne staet dat oude ghesate,
Doude tor, die Nemfroet wrachte
Vier milen hooch met sinen gheslachte.
Daerbi eest dlant van Calde,
Daer vroede liede wonen mee
Van sterren, dan in enich lant
Dat nu ter werelt es becant.
Astronomie was daer eerste vonden,
Also als ons die bouke orconden.
Daerbi so es Arabia;

1067 ierstwerf H yerstwerven T es T. 1068 der T des T. 1069 daer inne staet H. 1070 dachvaert ofte T. 1071 maecten munis T. 1072 vyt T. 1073 die eerste H d. yerste T orlogs H orloghes T van *ontbreekt* H ertrike H eertrycke T. 1074 is die T. 1075 es H van *ontbreekt* T. 1076 Dat H menfroet H nemfroch T maecten T *ontbreekt* H herde T. 1077 makede ninus H funtamis T. 1078 makede H maecten T die muer T. 1079 ellen H slechte ellen T es hi hoge H. 1080 screef T dies T loge H. 1081 eñ hy is T es hi] es H *ontbreekt* T; *wellicht oorspronkelijk* ende v. slachellen dicke. 1082 van sconen stenen H tiegelen T. 1083 L· mylen omganc T. 1084 Eñ hondert T Met hondart H. 1085 ghegaten alle T. 1086 (eñ H) ghemaect H T. 1087 doer H T. 1088 daer an steet H daer staet jn T. 1089 die grote toerne den T menfroet H memfroch T. 1090 Hondert T hoege H T sinen *ontbreekt* T. 1091 ist tlant T caldeen T. 1092 d. syn vr. l. ghemeen T. 1095 iersten H yerst T. 1097 daer na T daer bi dat lant was arabia H.

Daerbi die goede stat Sabba,
Daer Sibilla was gheboren',
Die versochte hier tevoren
Salomoene, den here,
Want hi conste wijsheiden mere,
Dan iemen verre ofte na.
Int lant van Arabia
Leghet een berch, heet Sinay.
Daer leghet een maghet vri
Begraven, Sente Kateline
Die dinghele grouven sonder pine.
Daer ontfinc Moyses die wet,
Dies moet ons allen sijn te bet.
Daer wonen die Moabiten
Amoniten, Ydumeen ende Madianiten.
  Tusscen dier see ende Eufraten
Es een goet lant utermaten,
Ende es gheheten Surien
Van enen edelen coninc vrien,
Daert wilen na was ghenant.
LXXb1. Daer staet in dat selve lant
Ene stat, die Damasch heet,
Daer ene flume dore gheet,
Die Farfar gheheten es.
Daer staet inne, des sijt ghewes
Anthiocien, die wel rike stat
Daer tkerstenheide vore sat
Ende dien coninc Corobrant

1098 daer na T van sabba H saba T; *vgl. de aanteekening onder den tekst op vers* 1103. 1099 sab. T. 1100 versochste T. 1101 dien coninc here H den wysen heer T. 1102 Om dat hy const wysheit T. 1103 iemant conste H yemant T oft H. *Na dezen regel* Die stat steet jn Etyopia Nu hoert allegader hierna H Die stat steet jn Ethiopia In een lant niet verre daerna T. *Honorius cap.* 15: *In ea (sc. Mesopotamia) est Arabia, quae etiam Saba dicitur, a Saba filio Chus. In hac thus colligitur; in hac est mons Sina etc. Zooals ik vermoed is de eerste der uitgeworpen regels eene glosse, die uit de verzen* 1662 *vlgg. genomen is en in den tekst raakte. Dan heeft misschien M. ook in vs.* 1098 *woordelijk vertaald* dat men ooc heet Saba. *Anders zou men de regel* 1903 a, b *moeten lezen als in* T. 1104 Dat men heit Ethiopia T. 1107 Katherine T. 1108 die ingel H denghelen T. 1109 outfenc T. 1111 armoniten T. 1112 Barrasinen eñ moabiten T; *Honorius: In ea sunt gentes multae, Moabitae, Ammonitae, Idumaei, Sarraceni, Madianitae et aliae multae. M. heeft alle vijf de volken genoemd: maar er zijn er te veel voor twee regels. Er hebben er dus denkelijk vier gestaan.* 1115 surie H. 1116 Na den T edelen *ontbreekt* H vrie H. 1117 daer T. 1118 steet H. 1119 Damas die stede na dat ic weet T. 1120 fluvie T dor H doer T. 1122 steet H jn T. 1123 anthioca T wel *ontbreekt* T. 1124 dat k. H k. T vor H voer T. 1125 Daer sy den T die H corbrant H.

Verdreven met vechtender hant.
Daer es ooc der Fenicen lant,
Dat van Fenix es ghenant,
Die Agenors sone was,
Die Tyren maecte, daermen af las
In dien derden bouc te voren,
Daer menech mensche bleef verloren.
In Fenicen so staet Surs;
Daer brachte wilen groot succurs
Die markijs van Monferaet,
Dat in dietsce bescreven staet.
Daer bi so es ooc gheset
Ene edele stat, heet Sajet.
Een berch, heet Lybanus,
Legbet in Fenicen, secht men dus,
Daer die cederbome up staen.
Daeran springhet sonder waen
Die Jordane, die daer loopt,
Daer onse here in was ghedoopt.
Palestine staet daer mede,
Dat na ene goede stede
Was gheheten, Palestin,
Die noch gheleghen es daerin,
Ende nu heet soe Ascaloen,
Vor dat dhertoghe van Bulioen
Dode meneghen Sarrasijn;
Dies moete hi ghelovet sijn.
LXXb 2. Daerna es Joden lant,
Dat na Judas es ghenant,
Jacobs sone, spatrierken.
Daer staet dat hooft van allen kerken,

1127 dats oec H. 1128 Daer na dat f. was T. 1129 soen oec H. 1130—32 also als ic bescreven las T. 1130 makede H. 1131 in dierden H. 1133 fenisien H so *ontbreekt*. H steet H furus T. 1134 brocht w. gr. sorcors T. 1135 Markaris (*sonder* die) v. monfraet H monseraet T. 1136 diedsce H duytscen T. 1138 een T edel H T jaset H. 1139 borch T. 1140 gaet jn T fenisien H men leest ons T. 1141 datter H ceder boem H cedar boem T up *ontbreekt* T. 1142 daer in H d. aen T; *Honorius cap.* 16: *ad cujus radicem.* 1143 iodaen H jordaen T daer doer T. 1144 was in H. 1145 Palestina T es oec daer H. 1146 dat na S] darna H daer aen T; *Honorius: a civitate Palestin dicta* een H T. 1147 Die was T palestijn H palatyn T. 1148 leget oec H. 1149 eñ noch T ascalion H. 1150 Dor H Doer T die hert. v. bolion H govart v. bulioen T. 1151 daer doden T menegin saras. H. 1152 moegdy T. 1153 is der T. 1155 dies patriarchen H des patriaerken T. 1156 daer na T steet dat hoet H staet thoeft T kerchen H.

Jherusalem, daer nu te tiden
Die heidene ute ende in riden.
Daer na es ghestaen Galilee,
Daer god ghinc up die see,
Ende daerna so es Nasaret —
Bi Montabur es soe gheset —
Daer onse here was ghevoet.
Daerbi ant tfelt storte sijn bloet
Menech edel kerstijn deghen,
Die tien tiden waren versleghen,
Dat die edele coninc Wijt
Jeghen Salladine hilt strijt.
Daeran leghet Sodoma
Ende daertoe Gomorra;
Daer vijf goede stede stonden,
Die God selve dor hare sonden
Met sulfur ende met viere ontstac
Ende so hare sonden wrac.
Daer es nu die dode see,
Want daer en mach min no mee
In vloten, en gaet te gronde.
Soe ontfaet in haren monde
Algader die flume Jordane.
Daer bi wonen, dat ic wane,
Agarene ende Nabatiene
Ende andere gheslachte tiene,
Die dit lant houden met crachte,
Die sijn van Hismahels gheslachte,
Die sullen die werelt winnen
Met crachte ende sonder minnen.
Al die werelt sal onder hem staen

1157 ten T. 1158 vyt eñ jnne T. 1159 so ist tlant van g. T. 1160 got seluen gh. jn T. 1161 so *ontbreekt* T. 1162 montabor ist gh. T. 1163 daer was gh. ons heer got T. 1164 Eñ daer hi (*J* (= *Jonckbloet, Geschied. der Middennederl. Dichtkunst* 2, 451 *vlgg.*) *zonder* hi) oec st. H daer by aen tfelt storten hy T. 1165 kersten H T. 1166 is versl. T. 1167 dat *J*] eñ dat H doe T. 1168 saladyn T hielt H T den str. T. 1169 daer na so T oec sod. H. 1170 dar tho H oec mede T. 1171 stoenden H. 1172 eer H. 1173 sulphur H vuer T. 1174 eñ god soe eer s. (*J zonder* god) H eñ haer s. alsoe T. 1175 Want daer es die rode H. 1176 want *ontbreekt* H. 1177 jn comen ten g. al T geet H. 1178 ontfeet H. 1179 fluuie T jordaen H T. 1180 als ic T waen H T. 1181 Agriene eñ naboriene H. 1182 ander geslechten t. H ander ·XII· gheslachte siene T. 1183 *en* 84 *in omgekeerde volgorde* H. 1183 dat T crachten T. 1184 hismaele H gheslachten T. 1185 Eñ s. T werlt noch T. 1186 mit crachten mit stryden eñ mit onmynnen T. 1187 onder *zou men best kunnen missen.*

LXXIa1. Te cheinse ende ooc in dienste gaen.
Al dien eylanden vander see
Sullen si doen haerde wee
Ende hebbent al in hare ghewout.
Dier werelt rijcheit ende haer gout.
Dus is die waerheit voerseit al
Dat Ismaëls kinder gevallen sal.
Nu segghen papen ende clerke,
Dat dese liede ende haer ghewerke,
Dese Tatre, die nu so bout
Asien dwinghen met ghewout,
Dat si sijn Ismaëlite,
Ende prouvent met vlite:
Dat sijt al dwinghen sonder waen
Ende niemen jeghen hem mach gestaen.
Rechte suut van desen lande
Es Egypten al te hande.
Dat alre eerst hiet Epla.
Over ene wile daerna
Wan Egiptus al dat lant
Ende hiet Egypten al te hant.

1188 Te manscap eñ te d. T. 1189 allen H T den eylande T. 1190 solen si H sullen wy T. 1191 al T een deel H; *ook* al *schijnt niet de oorspronkelijke lezing te zijn.* 1192 dier werelt .*T*] dier waerheit H siluer T richeit H haer *ontbreekt* T. 1193 *en* 94 dus eest vorsacht in waren dingen | Dat Ism. k. solen volbringen H. 1194 dat dit T. 1195 clercken T. 1196 diese H wercken T. 1197 *en* 98 *ontbreken* T. 1197 nu es H. 1199 si *ontbreekt* H sy heiten T ismaeliten H hismalite T. 1200 proeven dat wel T provent bi abiten H; *in den volgenden regel is misschien* want *in plaats van* dat *te lezen.* 1202 hem niemen en mach ontgaen H niemant teghen hem sal moghen staen T. *Na dezen regel alleen in H:* Also alse Alexander dede Men leest oec in dier selver stede Dat Alexander was een plage Over gode eñ over quade Die god selve sinde mettier hant Om die quaetheit die hi vant Aldus sulen dese comen Die wi tateren horen nomen Om die quaetheit diemen volbringhen Wille solen si die werelt dwingen Eñ solen gods gesellen wesen Alsmen hier af vindet lesen. *Ik beschouw naar aanleiding van T deze regels als geïnterpoleerd. Immers indien zij van M. zijn, zou allereerst het ouzvivere rijm verbetering vereischen. Ik zou ze dus herstellen:*

Men leest ooc in dier selver stede:
Also alse Alexander dede,
Die een plaghe was ende roede
Over quade ende over goede,
Die god selve sinde metter hant
Om die quaetheit die hi vant:

Aldus sullen dese comen
Die wi Tateren horen nomen.
Om die quaetheit diemen wille vulbrin- (ghen
Sullen si die werelt dwinghen
Ende sullen gods gheselen wesen
Alsemen hier af vindet lesen.

Tot vs. 3 *en* 4 *vgl. Sp. hist.* 3[4], 8, 37: *dus sijn die heidine Gods roede | beede uptie quade ende uptie goede. Zie de regels, die T achter* 1318 *heeft.* 1203 recht H T sut H. 1205 ierste H T heet H. 1206 aver T *zoo altoos.* 1207 Soe wan T agistus H Egi T.

Die rode see es ant oostende —
Daer Moyses met ghenende
LXXIa2. Tfolc over leide; dies hebbi danc,
Want Pharao aldaer verdranc —
Ende gaet west tote Affrike.
Men vint gheen lant sijn ghelike,
Noch daer so goede stede staen.
Nilus hevet al om bevaen,
Die bat up ooc Ganges heet.
Men leest dat daer binnen steet
Hondert dusent goeder stede.
Men leest dat tote an den daghe heden
Daer noit gheswerc over en leet,
No van reghene wat en weet.
Maer Nilus, die clare riviere,
Hevet al sulke maniere,
Dat soe wast ende maket nat
Algader Egyptenlant; omdat
Machmen coren winnen ghereet.
Daer es een stat, die Teben heet,
Die Cadmus maecte, Agenors sone,
Ende hietse Teben na die gone,
Die hi maecte in Griekenlant,
Die Alexander, die wigant,
Al verbernde ende velde,
Alse u die eerste bouc vertelde.

1209 jnt oest eynde T. 1210 aver ghinc mit ghenynde T. 1211 Eñ aver leiden des hebn sy T hebbi hi H. 1213 Het T geet H west wert tot T oestrike H. 1214 en vint T lant *ontbreekt* H syns T. 1215 da H jn staen T. 1216 om *ontbreekt* H. 1217 die Ganges heit al sonder waen T. *Lees* Geon? *vgl. vs.* 862. *Wellicht echter is de geheele regel niets dan eene glosse, die in beide teksten is ingeslopen, maar in verschillenden vorm. Want ook vs.* 1215 *zou men liefst missen en lezen* Nilus hevet al bevaen. Men leest dat daer binnen staen; *vgl. ook Honorius cap.* 18: *Haec fluvio Nylo undique cincta in modum Deltae litterae est formata, centum millibus villarum inclyta.* 1218 oec dat daer jnne staen T. 1219 Mer dan XX T steden H. 1220 oec vinden wy bescreven mede T leest an die dage van H. 1221 Datteir H Dat daer T. swerc T. 1222 noch H noch noyt T reghen T wat en weet] en wart weec H en wert wreet T; *z. de aanteekening.* 1223 claer H suete T; *misschien zijn beide woorden een toevoegsel.* 1224 heuet sulcke een T. 1225 weest H valt T maect H. 1226 Tlant van Egipten H. 1227 Dat men coern vint T. 1228 is oec theben got weet T de H. 1229 Cadmus S] catinus H caldmus T. 1230 ende *ontbreekt* T na die stat scoen T dat gone H. 1231 maecten *en altoos* n *in de 3de pers. van het praet. der zwakke vervoeging* T agenors lant T. 1232 coene wig. H tierant T. 1233 Had verbrant eñ oec ghevelt T in dien velde H. 1234 Mit vromicheden ende mit ghewelt T.

Daer was sente Mauricius gheboren.
Die Maximianus hier te voren
Ontlivede ende die ghesellen sijn,
Omdat si waren kerstijn.
Daer ligghet ane grote woestine,
Daer Zozimas entie ghesellen sine
Ende daertoe menich eremite
Gode dienden met vlite.
Cambices die * hiet,
Die verwan Egyptendiet,
LXXI*b*1. Ende maecte ene stede scone,
Die hi hiet Babylone.
Dat es Babilone-Kaer,
Die nu thovet es, dats waer,
Van algader dien conincrike.
Daer maecte sider deghenlike
Alexander, die vrie,
Ene stat, heet Alexandrie,
Daer hi in es begraven
Nu ter stont met groter haven.
Nu nemic weder mine vaert
Van dien westen ten oosten waert
Toten berghe, heet Caucasus,
Ende telle u daeraf aldus:
Sijn oostende es verheven
Jeghen die see, ende comt ghedreven
Rechte over noort tote Europen.
Bindien berghe, daer hi es open,

1235 Vandaer T maricimus H maurys T. 1236 Eñ maximeaen T. 1237 ontlijft T sine H. 1238 kerstine H. 1239 ligghen aen T ane es H; *Honorius: Huic maxima adjacet solitudo* die grote *J.* 1240 josimas H mitten ghesellе T. 1241 goet herem. T. 1242 Die gade T groten vl. H. 1243 dese hiet H die alsoe h. T; *denkelijk stond er nog een andere naam van Cambyses: vgl. Rb.* 17436 *vlgg. Bij Honorius alleen: Camb. rex Aeg. superans.* 1244 Dat hy ghewan dat egipsche d. T. 1245 Hy m. T een H T. 1246 die heit die heer T. 1247 Daer H babilonien H. 1248 Dat T thoet H thoeft T. 1249 alle desen T. 1250 maecten si H m. sinder T deghentlicke T. 1251 stoutte vrie T. 1252 een T eñ heitse T. 1253 synt jn wert T in *ontbreekt* H. 1254 Mit herde veel gr. T. 1255 grote vaert T. 1256 oesten ten westen H west m̄d totten oeste T. 1257 totten *en zoo overal* T heet *ontbreekt* T cancasus H. 1258 telle daer ave T. 1259 es een deel H. 1260 Vander oest see T. 1261 recht over tote H recht voert al bi T; *Honorius cap.* 19: *et per Aquilonem vergens pene usque ad Europam porrigitur.* 1262 is hy T. *Na dezen regel heeft dit hs. eene episode over de Amazonen, die in H geheel ontbreekt, en die door Maerlant hier, in de Historie van Troyen, is ingevoegd naar aanleiding von Bénoit Le Roman de Troie* 23228—23282. *De fransche verzen zijn woordelijk vertaald. Z. de aanteekening.*

Es dlant van Amasonia.
Die Massageten sijn daerna
Entie Colken ende die Sarmaten,
Dits wreet volc utermaten.
Dat es dier maechden lant.
Daer was Cyrus, die wigant,
Versleghen vander coninghinnen,
Om dat hi dlant waende winnen;
Die was gheheten Thamaris.
An die noortside loopt Fasis,
Ene scone riviere, al te hant.
Vaste daeran licht Bacterenlant,
Dat na een water Bacteren heet,
Dat daer in den lande gheet,
Daer Bessus, die moordenare,
Was ghevloen met siere scare,
LXXI*b* 2. Doe hi Darise hadde versleghen.
Een ander lant es daer jeghen,
Dat es gheheten Yrcanie,
Daer vlo met siere companie
Narbesines, die felle man.
Van enen bosce, leit daeran,
Heeft Yrcanie de name ontfaen,
Daer voghele in sijn sonder waen,
Haer vederen scemeren met nachte.
Daerbi wonet volc van crachte,
Bede Siten ende Hunen,
Die met Ettelen, dien brunen,
Alle die lande, die nu sijn

1264 Massa geheten (*J* Massageten) H. 1265 Eñ die tolken H Dat is waer T; *Honorius: Colchi.* 1266 Dat is T wreet] wers H vroet T; *lees* dat is volc wreet? 1267—71 Na dien dat ons bescreven is. *Misschien zijn deze verzen in H, die iets meer over de Amazonen verhalen, een inlapsel, en behoort alleen die eene regel van T in den tekst. Bij Honorius beantwoordt aan* 1262—72: *Hunc inhabitant Amazones feminae videlicet ut viri praeliantes. His cohabitant Massagetae et Colchi et Sarmatae. Het begin van* 1267 *is stellig corrupt;* 1269 *en* 70 *behooren denkelijk in omgekeerde volgorde te staan.* 1272 ane H aen T fastis H phisis T. 1273 een ryviere daer al te hant *is bijna niet te dulden; vgl. echter b. v.* 1302 (*als dit vers niet ook bedorven is*) 1204 *en* 1438. *Anders zou men hier kunnen gissen* een riviere achemant *of iets dergelijks.* 1274 vaste aen leghet vratten l. T ligt H. 1275—80 *ontbreken* T. 1275 Die H. 1278 gevlouwen. 1281 Daer aen leghet hirtanie T. 1282 *en* 83 alsoe als ic bescreven sie Eñ ic oec ghemercken can. 1284 liegt H leghet T. 1285 Die heuet T Hevet H hirtanie T den name (naem T) H T. 1286 voghel T. 1287 vlogel sc. by T. 1288 daer na T woent H T van groter T. 1289 beide H T citen T eñ oec H. 1290 hettelen den T.

Tusscen Spanien ende dien Rijn,
Dorevoeren met orloghen.
Danen machmen sien met oghen
Berghe, die daer ligghen bi,
Die heten Yperbori.
Over die berghe an die noortside
So waiet emmer in allen tide·
Die noorden of die noortoostenwint —
Hier an liegic niet een twint —
Ende dit heet dier Taters lant.
Daerbi leghet al tehant
Albania, om dat tfolc aldare
Gheboren weert met witten hare.
Armenia dat ligghet daernaer.
Noch so es die arke aldaer
Up enen berch, heet Ararat,
Daer Noe selve binnen sat
Ende voer up, doe die loviė ghinc;
Dit es ghewaerlike dinc.
Daerna es Yberia
Ende daerna Capadocia,
Die die namen souden ontfaen,
LXXa 1. Van steden, diere binnen staen.
Daer sijn merien sonder waen,
Die mettien winde voolne ontfaen;
Sine leven maer altoos drie jaer;
Dit lesemen al over waer.
Daer an es minder Asia,
Dat al ommetrent wel na
Beloken es mettier see,

1292 spaengen eñ den T. 1293 dor v. H al doer v. T. 1294 mochtmen sien van hogen H. 1295 bergen H. 1296 Eñ heiten T Die h. tfolc van H; *Honorius: ibi sunt Hyperborei montes.* 1297 dien berch. 1298 tyden T. 1300 leget H lieghe ic T. 1301 der terteres T. 1302 Hier by T. *Men mist bij het volgende* dat heet, *of* ghenant, *en dit stond wellicht in dezen regel in het rijm.* 1303 tfolc *ontbreekt* T. 1304 Volc wort ghebaeren T. 1305 Armenie T ligt H is T. 1306 Noees a. is T. 1308 hy seluen 'l. 1309 Doe die diluvie aver gh. T. 1310 is is T. 1311 soe is T. 1312 Daer na capadosia T. 1313 namen hebn ontf. T. 1316 volne H vollen T. 1317 Eñ sine H mer ·iij· T. 1318 leestmen H T. *Hierna heeft T nog* 38 *regels over de Tartaren, die op vs.* 1202 *behooren te volgen. Zij beslaan in het hs. juist een kolom* (f°. 201*d*). *Er is geen reden, om de verzen als niet van M. afkomstig te beschouwen. Ik vermoed, dat hij ze later op een los blad heeft bijgevoegd en dat zij op eene verkeerde bladzijde werden ingelascht; in ons hs. komen zij een blad en* 9 *regels te laat, in een vroeger denkelijk juist een blad. De verzen volgen in de aanteekening.* 1319 daer es dat H. 1320 omtrent H T. 1321 Is belopen T; *Honorius: mari cingitur*, belopen *zal wel het juiste zijn.*

Daer ic u af sal tellen mee.
Ene poort es in dat lant,
Die Effesus es ghenant,
Die maecten die wijf wileneer,
Doe si dlant ende daertoe meer
Hadden ghewonnen verre ende na,
Die wijf van Amasonia.
Daer leit sinte Jan ewangeliste,
Die gods verholenhede wiste.
Daer na es Migdonia,
Dat te voren hiet Berica,
En nu hetet Bitinia,
Van enen coninc, daer het na
Was gheheten, Bitinus;
Ooc heeter ene stat aldus.
Ene stat es ooc daerna,
Die heet Nich ochte Nicea.
Dit lant van Bitinia
Heet ooc dat meerre Frigia.
Daer staet Smirna, die stede,
Die Teseus maken dede.
Gallacia dat es daerbi,
Dat na den Gallen heet bedi,
Want si mettien coninc Bitine
Dat lant wonnen met groter pine.
Daerna so es tminder Frigia;
Ene dochter hadde Europa,
LXIIa 2. Daert eerst was na ghenant.
Daerbi so es een ander lant,
Dat gheheten es Dardane,
Na Dardanuse na minen wane,
Die was Jupiters sone.

1322 u *ontbreekt* T. 1323 in *J*] die H daer is een p. jnt l. T. 1325 wilneer T die wijf *zou men in dezen regel gaarne missen.* 1326 die lande T; *denkelijk stond er* dit lant dar tho H. 1327 veer T. 1329 ligt H leghet T sente Johan H T. 1330 ons heren T verholenheit H T. 1331 micdonia H. 1332 alre yerst T beona T; *Honorius* Berica. 1333 Bitinia *J*] betinia H buuia T. 1334 daer het] dar H daert T. 1335 wat (*J* was) H. 1336 heter *J*] hter H heitet T. 1337 ander st. is d. T. 1338 nijt H ofte T nictena H biocna T. 1339 Dat l. btinia T. 1341 Smirna *S*] smircia H smirna *of* siturna T. 1343 Caloes T. 1344 Daer T den *ontbreekt* H hetet H hiet T. 1345 hi (*S* si) H. 1347 so *ontbreekt* T. 1348 europia T. 1349 yerst warf na was T. 1350 Daer na is oec alte hant T. 1351 Een ander lant dat heit T. *Honorius cap.* 21: *Haec* (*sc. Phrygia*) *et Dardania ..... dicta.* 1352 dardanoese H dardanus T. 1353 des groten Jup. T.

Daer in es Troien, daer die gone
Van Grieken tien jaer vore laghen,
Eer sise ghewonnen saghen.
Daerna so es Licaone,
Daer loopt een riviere scone,
Die wilen eer Hermus hiet,
Haer sant was gout ende el niet.
Lidia so staet daeran,
Dat van Liduse die name wan.
Sijn broeder hiet Tirrenis,
Daer een poorte na gheheten is,
Die gheheten es Tiatira.
Daerna so es Ysauria,
Dat van der lucht ontfaet die name,
Want soe es daer so bequame.
Cilicia so es ooc daeran,
Daer Alexander, dedele man,
Scoffierde Darise dien coninc,
Dat van Cilixe die name ontfinc,
Dies rijks Agenorres sone.
Daers een berch, alstie ghone,
Die in latine taurus heet.
Daer lesemen dat Tarcen steet,
Die Perceus maecte hier te voren,
Daer sinte Pauwels was gheboren.
Daer na so es Licia,
Pisidia, Pamfilia
Ende Ponten dat grote lant,
Daer Ovidius was versant

1354—56 Daerna staet troyen die stat scoen Daer die Grieken laghen voren Als ghy ghehoert hebt eñ noch sult horen T. 1354 daer es H. 1355 tien jaer *ontbreekt* H vor H. 1356 X iaer eer H. 1357 lichaone T. 1359 wilen eer] wilen H bi wilen T Erimis H; *de uitgave van Honorius (in de Patrologiae van Migne) heeft* Hirnus, *Isid. Etymolog.* 14,3 (*uitgave Venetiis* 1483) Herinus. 1360 Daert sant T goult H. 1361 L. dat is T. 1362 Die H lidus T dien namen H den naem T ghewan T. 1363 was T nerinisis H sierenus T. 1364 Om des wille een poert ghemaect es T. 1365 clariena H chietra T; *Honorius cap.* 21: *Lydia a Lydo rege, fratre Tyrrheni appellata. In hac etiam Thyatira. Honorius zegt dus niets van hetgeen in beide hss. staat.* 1366 nae is isamia T. 1367 doecht ontfinc T ontfeet dien H. 1368 Om dat haer soet was eñ bequaem T. 1369 Glicia dat is d. T. 1370 Dat (*J* daer) H die edel H die coen T. 1371 darius den T. 1372 van *ontbreekt* H dien H den T. 1373 Dat was des rycken T agenors H T; *of moet men* riken *lezen?* 1374 berch groet eñ scoen T; *lees* in dat ghone? *Honorius: In hac es mons Amana, qui et Taurus.* 1376 daer *J*] dat H men leest dat daer T tecen H. 1377 to v. T. 1378 sente. H T. 1379 so *ontbreekt* T. 1380 Pisidia *S*] Ysidia H Iridia T pausilia H. 1382 is T.

Ende ooc mede sinte Clement.
LXXVIIb1. Dat rechte up die see ent.
Asien hebben wi dorlopen,
Nu sulwi segghen van Europen.
Dats terdendeel van eerderike.
Het was gheheten sekerlike
Na eens dochter, hiet Agenor,
Die Tyren hadde meneghen tor,
Ende was Europa ghenant.
Jupiter, die grote tyrant,
Hi ontfoerdese haren vader;
Daerna so heet dit algader.
An die noortside der see bi
Ligghen berghe, heten Rifeï,
Ende een riviere, heet Tanaïs,
Die na enen coninc gheheten is,
Entie mersce Meotides,
Daert bi ghesceden es
Van dien lande van Asia.
Bi eere stat Theodosia
Gaen die merscen toter see,
Dus delen si die lande ontwee.
Van Tanaïs rechte suut
Leit een lant, dat es al uut
Ghedeelt mettier Donouwen,
Dat hetet te minen trouwen
Dat nederste Citia.
Daerna leecht Alania,
Gotlant, Lijflant ende Prusen
Hongerien ende Rusen,
Daer Kiewen es die goede stede,

1383 sente H sent T. 1384 Daer op rechte H recht op d. s. oec T. 1385 heb ic cort T. 1386 Nv seg ic voert T solen wi H. 1387 *en* 88 *ontbreken* T. 1389 een H, *of te lezen met het ander hs.* ene dochter had[de] T. 1390 thieren H te tieron T. 1391 was *ontbreekt* T. 1393 ontfoerdse H ontfuerde se T. 1394 d. n. heit dit lant T. 1395 nort s. daer bi H. 1396 die heiten T resei H aphei T; *Honorius* Riphaei. 1397 tancis H cannus T. 1398 Dat H Die een T. 1399 mersce] *niet geheel duidelijk in H, Schmeller las* vierde, *hetwelk reeds door Jonckbl. in* mersce *veranderd werd*, mercht mechiodes T. 1400 daer tlant bi verseeiden T. 1402 eenre H T stat van H st. heit T meodocia H. 1403 marchen H T totter T. 1404 deilden H deilen T. 1405 vanden lande recht T recht H. 1406 liet H leecht T. 1407 gedeilt H T wanic mitter T. 1408 heet H Daer heitet na by mynre T. 1409 cecya H tichia T. 1410 lecht H leghet T alenia H arania T. 1411 Godlant H Scotlant T. 1412 Ongheren T. 1413 jn is T.

Een die beste van kerstenhede,
Bulgerie ende Polane,
Behem ende ooc Comane.

LXXIIb2. Tusscen Monju entier Dunouwen
Leecht een lant, daer scone vrouwen
Haerde vele binnen sijn;
Germania hetet in latijn.
Het gaet west al toten Rine,
An die noortoostside sine
Loopt een riviere, heet die Elve.
Swaven leghet in dat selve,
Daer die Dunouwe springhet in.
Viertich rivieren valler in,
Min no meer, in die Dunouwe,
Dies es soe alre watere vrouwe;
Alre meeste draghen si scepe
Van die vallen in haren grepe.
In seven stucken min no mee
Valt soe ghedeelt in die see.
Van danen over viertich milen
Machmen beseffen sonder ghilen
Haren stroom al in die see,
Ende versch ooc drinken, dat es mee.
Daerna esser Vrankenlant,
Dueringen, Beieren al te hant,
Sassen ende Westfalen mede.
Algader dese goede stede
Hiet Almanien wilen eer
Ende daertoe lants vele meer.
Vander Elven al nederwaert
Leghet Vrieslant an die vaert;

1414 eñ d. b. veel v. kerstenheyde H. 1415 Vngherien T pollane H. 1416 Tlant van b. eñ c. T. 1417 moniou H monuj (*onduidelijk*) T don. H. 1418 legt H groet lant jn trouwen T. 1419 veel H Daer scoen vrouwen b. T. 1420 Garm. T. 1421 geet al west H. 1422 aen die nort west s. H aent noertwest ende T; *Honorius cap.* 24 *heeft: versus aquilonem Albia fluvio terminatur.* 1423 eñ heit T. 1424 in] an H aen T; *Honorius: in hac est regio Suevia.* 1425 don. H. 1426 *Honorius en Isidorus: sexaginta* fallen daer in H ryv. een niet min T. 1427 Vallen alle T don. H. 1428 water H. 1429 al m. dr. si al H al meest alle dr. si T. 1430 Die v. in haer begrepe T. 1431 (noch H) min noch H T. 1432 ghedeilt T dan H. 1433—35 *ontbreken* T. 1433 denen. 1436 verch dr. T. 1437 daer na hessen eñ doringhe lant; *Hassia staat niet bij Honorius; maar T zal toch wel gelijk hebben.* 1438 Beyeren eñ vrancrycks lant T. 1439 westvalen T. 1440 alle g. des grote T. 1441 heiten T. 1442 dar tho H lande T. 1443 al *ontbreekt* T. 1444 legt H ane H aen T.

Tusscen der Elven ende Sincfal
Hiet wilen eer Vrieslant al.
An die noordoostside es Denemaerke,
Daer waren wilen heelde staerke,
Ende bat oost so leghet Sweden,
Een lant met vele goeder steden;
Noortwegen es bat noort.
LXXIIIa 1. Men en vint gheen lant bat voort.
Nu keric weder ten oosten waert.
Daer de Dunouwe ter see in vaert
Ende tusscen dier Narvelsee
Ligghen conincrike twee;
Dat een heet Neder-Pannonia,
Dat ander heet Messia.
Daeran so es Bulgerie;
Tracien dat es daer bie,
Dat na Jafets sone Tyras
Eerstwerf gheheten was.
Constantenoble, die goede stede,
Die Constantijn maken dede
Ende na hem es ghenant,
Staet daer in dat selve lant.
Algader hetet Grieken entrouwen
Tusscen dien Braes ende dier Dunouwen.
Wilen eer doe hiet Cetin.
Een lantscap es daerin,
Dat men heet Dalmatia;
Ene stat steet daerna,
Die es gheheten Epyrrus.
Achilles sone hietse aldus,
Die selve Pirrus hiet.
Daer es een fonteine, en liege u niet,

1445 der *ontbreekt* H en H *ontbreekt* T Sincfal *S*] sinen val H swyt val T. 1446 Soe heit wilen vr. T. 1447 aen H T noert syde is deenm. T. 1448 wilen waren T helde H. 1450 Tlant T. 1451 Noerweghen is vyt bet T vort H T. 1452 en *ontbreekt* H bet T. 1454 Van der don. ter see wart H jn die see T; *Honorius cap.* 25: *A Danubio, imo circa Danubium versus orientem, usque ad mare Mediterraneum est Messias .... deinde Pannonia inferior.* 1455 die noerwegher see T. 1456 So l. T conincriken H. 1457 neder *ontbreekt* H. 1459 daer na is bulcherie T. 1460 Tracen H Trachie T. 1461 sieras T; Tyras *ook Sp. hist.* 1[1], 24, 26 *en Isid. Etym.* 14, 4, *maar bij Honorius* Tras. 1462 ierstwerf H yerstwerve T. 1463 Constantinopele H. 1467 jn tr. T. 1468 t. baies T. 1469 wilen soe heitet T tetijn H. 1470 een ander T. 1471 heet men H heit T dalmachia T. 1472 goede s. staet T. 1473 Epierius T. 1474 heet H heitse T. 1475 epirrus H pierus T. 1476 fontein H T.

Daer men in blusscet enen brant
Ende weder ontsteect al te hant.
Ene poort es daerna,
Die es ghebeten Caonia,
Die Ectors broeder Helenus
Na Caoene hiet aldus.
Daer so staet ene stede,
Die Molosus maken dede,
Pirrus sone, ende daerna
Heet die poort Molosia.
LXXIIIa 2. Athenen staet daerbi,
Die Cycrops, een coninc vri,
Eerstwert maken dede,
Daerbi Theben die goede stede,
Die Alexander destrueerde,
Bedi dat soene verweerde,
Tessalien, dat goede lant,
Dat van Tessaluse es ghenant,
Ende daertoe Macedonie,
Daer Alexander, die vrie,
In was gheboren ende ghevoet,
Ende daer leecht sijns vader goet.
Men leest dat daer Olympus staet,
Een berch die boven dien wolken slaet.
Daer es Corinten, een stede scone,
Daer Alexander in spien crone.
Arcadia die staet daer voren,
Daer Jupiter in was gheboren.
Een steen es daer, heet Asbestoen,
So wonderlike es sijn doen:
Woort hi enewerf ontsteken,
Sijn vier en mach niemen breken.

1477 leecht H. 1478 w. ontstect H ontstict weder T. 1479 een H T. 1480 die heit T. 1481 hect. T. 1482 na caonie heit T nacoen hiet menne H; *Honorius: Est et Chaonia, a civitate ejusdem nominis appellata, quam Helenus frater Hectoris aedificavit et ob amorem fratris sui Chaonis Chaoniam appellavit.* — *Na dezen regel* Als ghy horen sult hier naer Daer na steet dat weet vorwaer T. 1483 steet H Een goede grote rycke stede T. 1485 Pierus T dar na H. 1486 hiet H heit T stat T melocia H. 1487 die staet T. 1488 Etrops die c. T. 1489 ierstw. H een werue T. 1490 *ontbreekt* H. 1491 *en* 92 *ontbreken* T. 1493 Tassalia H. 1494 tessalus T. 1495 d. na mach. T. 1496 die stoutte vr. T. 1497 ghebaeren eñ ghegoet T. 1498 In daer lecht H Eñ daer hy oec was jn ghevoet T. 1499 Daer leestmen dat alimphus T. 1500 bauen die swercke gaet T. 1503 archadia dat T stat d. te v. H. 1504 verloren H. 1505 Asbestoen *S*] albestoen H T. 1507 wert hy eenwerf T. 1508 Eens vuer en m. niet ontbr. T.

Hoghe Pannonia es daernaer;
Over waer leestmen dat daer
Sente Mertijn was gheboren,
Die met gode es vercoren.
Daerbi so es Ystria
Bi enen watere, daert na
Was ghenant, dat Yster heet,
Dat uter Dunouwen gheet.
Italiane heten in latijn
Alle die liede die nu sijn
Tusscen die Suutsee ende Moniu.
Waerbi dat es, dat segghic u:
Een coninc was in Cicile,
Die daer coninc was een wile,
LXXIIIb1. Die was gheheten Ytalus,
Daerom hetet dlant aldus.
In die noortside es Lombaerdie,
Daer in steet meneghe stede vrie.
Voort bat suden es Tuscane,
Campanien dat es daerane,
Daer men vint dien goeden wijn
Ende vaste borghe binnen sijn.
Daerbi so es Latie;
Daer staet die edele stat, die vrie,
Roma, thovet van Europen,
Daer menech hevet toe ghelopen,
Die Romulus wilen stichte,
Daer Ovidius vele af dichte.
Daerna so es Poelien gheleghen
Ende Calabren daerjeghen;
Venigen de stat es daerna,
Dat es tende van Italia.

1509 Dat h. T. 1510 Daer men leest aver waer T. 1511 Dat sente Martijn T ghebaeren: verlaeren T. 1512 was T. 1513 so *ontbreekt* T ytruria H besturea T. 1514 Van H een T water H T. 1515 ysur hiet T. 1516 ghiet T. 1517 Italiaen H Ytalia T heiten syt T. 1518 lande T sine (*S* sijn) H. 1519 der T moniou H. 1520 Eñ hoe T. 1521 cicilie H cecile T. 1522 was daer c. T. 1523 Eñ w. T ytalis H. 1525 Aen T. 1526 staet menghe stat T. 1527 Dat suyt daer an is T hart (*S* bat) H. 1528 Spanien (*S* Camp.) H Compaengen T. 1529 daer vintmen H. 1530 Daer vaste T daer binnen H. 1531 so *ontbreekt* H Daer bet voert so staet lathie H lacie T. 1532 steet H na T edel H T. 1533 thoet H thoeft T van al T. 1534 menich man toe heft T. 1535 wilen eer H. 1537 so *ontbreekt* T polien H. 1538 calaberen T. 1539 Cueninghen H Venigien T die H T. 1540 eest ende H is teynde T.

Die Rijn sprinct onder Moniu
Ende loopt recht noort; dat segghic u,
Dattene die noortsee ontfaet.
Al dat lantscap dat nu gaet
Tusscen dien Rijn ende Bartanienlantsee
Hiet wilen Gallen ende daertoe mee.
Doe quam Vranke, die coninc,
Die met Eneas van Troien ontghinc,
Ende maecte Troien upten Rijn,
Dat nu heet Santen: al woort sijn,
Dat lach algader in desen wike;
Doe hiet hi dlant Vrancrike,
Ende nu hetet som Loreine,
Som Elsaten, som Ardeine,
Tiraten ende Henegouwen,
Brabant ende Haspegouwen,
Vlaenderen ende Vermendoos,
LXXIIIb2. Rechte Vranken ende Artoos,
Normandie ende Champaengen.
Galle gaet tote Carcaengen,
Dat heet wel gheclede Gallen,
Dat en es niet cont hem allen.
Een ander Gallen es daerna,
Dat heet gehaerde Gallia,
Want die liede, die daer waren,
Waren altoos met langhen haren.
Bertaengen es in dit Gallen;
Besuut der Loren met allen
So gaet vort toter Rone.
Daer in staet meneghe stede scone;
Daer in es Berry ende Averne,

1541 H *begint reeds met vs.* 1539 *eene nieuwe afdeeling.* 1541 springhet T moniou H. 1542 loep noert T dat *ontbreekt* H. 1543 datse die zee dan H. 1544 alle die lantscape die H *lees* staet? 1545 Bertanienlants see *S*] bacteren lantse H bracten see T; *misschien* Bartanien see. 1546 Eñ (*door J. geschrapt*) hiet gallien H Heit w. gallen T meer (*J.* mee) H. 1547 franke T. 1550 d. heit nv xanten doe wert al T. 1551 Het H daer l. jn alle w. T. 1552 heit T *ontbreekt* H hyt T van vr. T van ertrike H. 1553 Nv so hetet s. larene T. 1554 ardenie H ardene T. 1555 Tierache eñ henegouwe: haspegouwe T. 1557 Vlaendren T. 1558 franke H vranckrycke T. 1559 Normandien T spanien H compaengen T. 1560 tot T carcangen H cartanien T. 1561 heit dat T wale H galle T. 1562 d. ghy te voren niet en wist alle T. 1563 galle T. 1564 dat harde H gaflia T. 1567 Bortanien H galle: alle T. 1568 bat suut H doer lore T. 1569 Eñ g. H g. al totter T. 1570 steet H d. st. jn menghe T. 1571 in *ontbreekt* T berien H eñ oec T.

Borgondien, ende meneghe taverne
Binnen es van goeden wine.
Daer binnen es Limosine
Entie wilde Recordane;
Dus eist ghedeelt na minen wane.
Tusschen dien berch enter Rone
Es derde Gallen, van Nerbone,
Dat heet ghebaerde Gallia.
Dat willic segghen u waerna:
Om dat die liede hier te voren
Hare baerde niet en scoren.
Daer staet die stat van Nerbone
Bede Marsaelgen ende Tolone
Harleblanke ende Mompelier
Ende Provence, daer menech fier
Provensale binnen es.
Aerbelose, des sijt ghewes,
Leghet in dat Gallen mede
Ende daertoe meneghe goede stede.
West daerna leghet Aniou
Ende dlant van Poitou,
LXXIVa1. Dat heet Aquitania,
Om dattaer verre ende na
So vele rivieren lopen.
Talre west van Europen
Daer es Spaengen, tgoede lant,
Daer Herculus, die wigant,
Sine columnen heeft ghesat.
Dat dede die deghen omme dat,
Want hi woude gheweldelike
Tusscen Europen ende Affrike

1572 ende borg. H borgonien T menge H T. 1573 Es daer binnen H. 1574 Eñ daer H Daer is oec tlant van limolliine (*niet wel te lezen*) T. 1575 weelde ricordaen H. 1576 eest H ist T ghedeilt T waen H. 1577 T *begint eene nieuwe afdeeling* den berghe T. 1578 Es dat wilde lant H Leghet derde galle T berbone T. 1579 gebaerda T. 1580 u seg. H T hier na T. 1581 toe voren T. 1582 eer H haer T daer niet T. 1583 *achter* 1584 *in* H Daer jn staet te berbone T. 1584 massage H colone H T; *de verbetering van deze twee regels is reeds door De Vries aangewezen.* 1585 Alebanche T monplier H. 1586 prouuinchien T daer T eñ H. 1587 provensael der binnen H provinchael jn wonende T. 1588 Abemoes T. 1589 galle T. 1590 menghe T. 1591 daer aen T Aniou *S*] aveiou H avenion T. 1592 eñ oec T Poutoen *S*] pontu H puton T. 1593 heit al T. 1594 dattier H dat daer T veer T. 1595 doerlopen T. 1596 Ten west eynde T. 1597 Dat H spanien H spaengien T, *zoo ook* 1605, 1618. 1598 fier gygant T. 1599 columnen H colõme T. 1600 dede *ontbreekt* H T; *S* dede om dieghen T. 1601 geweldeliche H.

Ene brugghe over die see slaen,
Daer noch sine columnen staen.
In Spaengen leghet altemale
Tconincrike van Portigale,
Castele, Gallisien ende Aragoene,
Sebilien ende Lisiboene,
Daer Ulixes here was,
Alsmen int bouc van Troien las.
Hier ent die tale van Europen;
Nu willic voort in Affriken lopen.
  Affrike ontfinc die name
Van enen, die van Abrahame
Comen was, die Affer hiet,
Ende gaet oost, in liege u niet,
Jeghen Egypten an dat sant
Ende gaet noort an Spaengenlant.
West om gaet sine strike
Toten westende van eertrike.
Daer es een lant, heet Libia,
Dat meeste lant van Affrika,
Ende es dat beste corenlant,
Dat noit man in die werelt vant.
Daerna es een lant, heet Ceucis,
Daer Karthago binnen is,
Die beste stat van Affrike,
LXXIVa2. Die maecte gheweldelike
Ene vrouwe, hiet Dido,
Die waert sider haerde onvro,
Want soe dor Eneas minne
So sere waert uten sinne,
Dat soe haer selven slouch te doot.
Dat was scade haerde groot.
Agenor was hare vader,

1603 aver sclaen T. 1604 syn T columben H calõmen T. 1605 so legh. T altemael H T. 1606 portigael T. 1607 gallissie arrogoene T agaroene H. 1608 Cib. H Sib. T lissib. T. 1609 groet heer H heer T. 1610 A. m. int dietsch v. tr. H Also als ic bescreven T; *z. de aanteekening.* 1611 eynt T. 1612 moeten wy van aff. T. 1613 dien H den T. 1614 enen man van albana T. 1615 Was comen H. 1616 Het is recht en l. T. 1618 eñ geet voort (*J.* noort) iegen H het gaet aen T. 1619 gaen syn T. 1620 totten eynde v. ertdrycke T. 1621 eest l. dat h. lika (*J.* libia) H. 1623 daer es H dat is T. 1624 der werlt T. 1625 concis H tentes T *Honorius cap.* 32 Heusis, *Isid.* 14, 5 Ceugis, *Sp. hist.* 1[1], 28, 45 Engi. *maar Vincentius* Zeugis. 1626 cartaengen T. 1628 m. wilen T. 1629 een edel vr. heit T. 1630 d. synt daer na wert onvr T; harde *is wellicht te schrappen.* 1631—33 Waut sy haer seluen sloech doot T. 1634 alte gr. T. 1635 dat w. T haer H T.

Dies Tyren was al tenen gader.
Daerna so leit Getulia
Ende daerna Numidia,
Daer Jugurta here in was.
Daer stoet die stat, daer in las
Die goede sinte Augustijn,
Die heet Ypone in latijn.
Etyopen es danen suutwaert,
Dat na Etham gheheten waert.
Dus vintmen Etyopen drie:
Dat een es, dat segghemen mie,
Boven Egypten dat Etyopen,
Daer Nilus uut comt ghelopen:
Dander staet bat Inden na,
Daer staet die stat, heet Sabba,
Daer Sibilla vrouwe af was,
Alsmen hier te voren las.
Dat derde es in Affrike.
In elc vintmen sekerlike
Swarter more menech een.
Dat en es loghene engheen.
Suutwaert van desen Etyopen
Ligghen grote woestine open
Allen lieden onbekent,
Want daer es menech serpent
Ende daertoe menegherande dier,
Allen lieden onghehier,
LXXIVb1. Ende dor die hitte vander sonnen
Es dat lant al ongewonnen.
Daerna so es die grote see,
Daerin vintmen wonders mee:
Dat sonnescijn maectse so heet,
Dat soe wallet also ghereet,
Alse dwater doet over tfier;

1636 des cyron T. 1637 darna so liet H daer na is T. 1638 numedia H jn jndia T. 1639 margurra was heer inne T. 1640 Daer staet die st. bynnen T. 1641 Vanden goeden sentte T Die (J Die goede) sente H. 1643 Etyopien H Eyperen T daer T. 1644 Dar (J dat) H Echani T. 1645 etyopien H Ethiopien T, *zoo ook* 1647, 1657. 1646 das en (J dat een) H segmen H seitmen T. 1647 bauen T. 1648 Coemt n. al doer ghel. T. 1649 die (J dat) ander H. st. jnd. bet naer T. 1650 hiet H D. st. jn d. st. van sabaer T. 1651 af *ontbreekt* T. 1652 af las (J las) H. 1654 elcke T. 1655 swarte H T. 1656 dit T logen H T. 1658 woestinen H. 1659 alle luden T onbekant: serpant H. 1660 Eñ d. woent T. 1661 menech H mengherh. T. 1663 hette T. 1665 so *ontbreekt* T. 1666 worunders H. 1667 sonnensc. H T maket also T. 1668 ·alt T. 1669 duater H.

Daer es menech vesch onghehier.
Daer lecht een berch, heet Adlas,
Die na enen coninc gheheten was,
Affrike was hem onderdaen,
Adlas hiet hi sonder waen.
Up dien berch sat die coninc vrie
Ende screef astronomie.
Prometheus was sijn broeder mede,
Die een beelde spreken dede.
Affrike es een groot lant,
Tmeeste deel es onbecant
Al dien lieden, die nu sijn,
Om dat heete sonnescijn.
Affrike laten wi nu staen
Ende willen ten eylanden gaen.
  Cypren leghet in die Suutsee
Jeghen Surien min no mee.
Bat oosten leghet Cretenlant,
Na dien coninc Crete ghenant.
Bat oost so leghet Abidos,
Ende daerna so leghet Colchos,
Ende daerna, dies sijt ghewes,
Vierenvijftich Cyclades:
Eylande sijn also ghenant,
Die ligghen jeghen Asien lant.
Dat meeste daer af heet Delos,
Ende daerna leghet Samos;
Daer was gheboren Pittagoras,

1670 menich vis jn ghier T. 1671 leghet e. b. eñ heit achlas T adalas H. 1672 daer na een c. H. 1674 Achlas T heet H heit T. 1675 op enen T. 1677 Protheus H Promocheus T vader H. 1678 beelde oec H. 1681 Vele lude T. 1682 Doer, *doch daarboven* om T heet H heite T sonnensc. H T. 1683 dat laten T. 1684 eñ ten wilden eylande (*S* ende willen ten eylanden) H eylande vaen T. 1685 legt eñ (*J* in) die H. 1687 oest T legt grieken lant H leghet cryt eylant T. 1688 Dat na H creten H corte T es gen. II. 1689 soe legt H leghet T auidos H amdos T; *Honorius cap.* 34 Abydos. 1690 na so *ontbreekt* T legt colcos H. *Na dezen regel* Daer jason voer om tgulden vlies Dies dien van troyen synt verwies T. *Als deze verzen van Maerlant zijn, heeft hij in zijne bron wezenlijk* Colchos *gelezen. Honorius en Isidorus spreken echter hier van* Coos. 1691 En daer na legt H Daer ligghen T. 1692 XLIII H; *Honorius heeft: quinquaginta quatuor, Isid.* 14,6 *geeft* 53 *op, evenzoo Sp. hist.* 1', 32, 50. 1693 die syn T. 1694 Eñ l. T. 1695 darna H. *Honorius zegt: Harum prima Rhodus, dan noemt hij eenige andere en gaat voort: Delos in medio Cycladum sita. Overeenkomstig bij Isid.: metropolis earum Rhodus, en dan onmiddelijk: Delos insula in medio Cycladum sita; z. verder de inleiding.* 1696 legt H. 1697 pictagoras H T.

LXXIVb2. Die vinder van musiken was.
Eerdine potte waren daer
Eerst ghemaect, dat was waer.
Cycilien dat leghet daerna
Bi den lande van Italia.
Daer es die berch van Vulcane,
Die altoos bernet, alsic wane.
Bi Cicilien in die wilde see
Ligghen eilande, heten Eolee,
Die bernen ooc in allen tiden,
Dat segghen si, diere bi liden.
Bi Atlase, die in Affriken es,
Ligghen eylande, heten Gorgades.
Overwaer segghic u mee:
Bat ute in die hete see
Lach dat grote eylant,
Dat hadde enen meerren rant,
Dan Europen of Affrike,
Dat verdreef ghemenelike,
Met al dien volke, dat daer sat.
Plato bescreef ons al dat.
Daers nu de see ghestoormt van hitten;
Dat segghen si, diere bi sitten.
In Nilus so es een eylant,
Dat Meroë es ghenant;
In dien somere so en es daer
Enghene scaduwe, dat es waer,
Alse die sonne es te middaghe.
Daer in staet, dats ghene saghe,
Ene stat, heet Sienee;
Daer in es noch wonders mee:
In die stede so es een pit;
Alse die sonne ten hoochsten sit

1699 erdene H eerden T potten T. 1700 ierst H T dat weet voer waer T. 1701 Cicilie herde na T. 1702 bi *ontbreekt* T. 1703 berghe T vlcane H. 1704 bernt na mynen wane T. 1705 wilde *ontbreekt* T. 1706 lande (*J* eylande) H olee H coloe T. 1707 ooc *ontbreekt* T. 1708 dier H die daer T. 1709 anase H achlas T dat H T. 1710 gorgores T. 1712 bet voert T. 1713 een groet een wyt T; *misschien* een grote. 1714 Het had T merren H meerre T. 1715 of affrycken T. 1716 verderf T gemeinlike H ghemenentlicken T. 1717 volc d. d. jn was T. 1718 die bescryft ons das T. 1719 Dat nv is verstort T. 1720 die daer H T. 1721 so *ontbreekt* T. 1722 Meerre so ist T meroc (*J* Meroe) H. 1723 somer H T. 1724 gheen scade T. 1725 als T staet T. 1726 d. so st. dat en is gheen T. 1727 een st. die heit Cinee T. 1729 so es een put (*J* pit) H staet een pit T. 1730 ter (*J* ten) H oesten T.

Scijnt soe tote up dien gront
Rechte neder ter selver stont;
LXXVa1. Dien put maecten philosofiene
Dertich ellen diep ende tiene.
Daerna es dat verloorne lant,
Allen lieden onbecant,
Ende leghet west van Affrike.
Men vindet, wanic, in eertrike
Lant so scone noch so goet,
Noch daert so goet in wesen doet;
Ende heet om dat tverloren lant:
Het es ghesciet dat ment vant,
Ende alsemen daerave sciet,
En conde ment ghevinden niet.
Wi lesen dat sinte Brandaen
In dat lant was sonder waen,
Die bi der see ende upt lant
Wonders vele ondervant.
Buten Europen ligghen eylande
Vele, die noit man en becande,
Ende andere, die ic nomen sal,
Some breet, some smal:
Maiorke ende Minorke mede
Ende Maroch, daer meneghe stede
Wel gheaisiert binnen es,
Ende drieendertich Orcades.
Buten Bartanien es Inghelant,
Waloos, Scotlant ende Irlant
Ende een eylant, heet Tanados;
Het maecte dier serpente los
Waer dat men die eerde hevet,
Die an dien eylande clevet.
Buten Noortweghen es Tyle;

1731 recht tote H daer T. 1732 recht H T. 1733 die ph. H. 1734 eñ oec tien (*J* tene) H. *Bij Honorius cap.* 36 *heeft die put sexaginta cubitus.* 1735 is verlaeren l. T. 1736 Dat a. l. es H. 1737 leecht w. aen T. 1738 vint T wanic *ontbreekt* H ertdrycke T. 1739 gheen l. T. 1741 heit hier verlaeren T; *misschien* hier om. 1742 oec dat T men (*J* ment) H. 1743 alsemen daer ave *J*] alsement dar ane H als men der weder aver T. 1744 en *J*] eñ H so en T constmens T. 1746 was *ontbreekt* H. 1748 dee w. T. 1750 kande T. 1751 ic *ontbreekt* H. 1752 som *beide malen* H T. 1755 ghevisiert T. 1756 XXIIII H XXXIIII T; *Honorius cap.* 31: *triginta tres, evenzoo Isid.* orchades T. 1757 bortaengen T. 1758 Wals,T yerl. T. 1759 lant T tanatos H tanathos T. 1760 maect daer serpenten T. 1761 So waer men T heeft: cleeft T. 1763 noerweghes is cilee T.

Dat segghic u al sonder ghile,
Dat daer die lover niet en vallen
Van dien bomen al met allen.
Daer eist dach al dien somer lanc
LXXVa2. Ende nacht swinters bedwanc:
Ses maent nacht ende ses maent dach;
Dus screef die ghone diet sach.
Noortoostwaert van desen lande
Leghet die grote see te hande.
Die so hevet in sijn ghewout
Die winter — daer eist altoos cout; —
Soe es vervroren verre ende wide,
Soe en doiet in ghenen tide.
Al dit wonder vander see,
Van dien lande daertoe mee
Hadde Apelles bescreven
Up Daris graf, ende daer beneven
Bescreef hi die properheide
Van dien landen ende die chierheiden.
Die salic nomen u ghereet.
Dalrebeste corenlant, dat men weet,
Dat es dat hete Libia.
Amons lant dat es daerna,
Dats tallen tiden sonder reghen.
Egyptenlant dat es daerjeghen,
Dat Nilus doet wesen rike.
Cartago thovet van Affrike
Stont met groten torren daer.
Athenen stont daernaer,
Twijste volc van eerderike.
Roma stont daer hoverdelike,

1764 Eñ een eylant heit ysoloee T. 1765 dat *ontbreekt* T lovere bynnen v. T. 1766 vanden lande T. 1767 eest H ist T al *ontbreekt* T. 1768 jndes w. T. 1769 en H *ontbreekt* T. 1770 screeft d. gheen d. al T. 1771 noordoostwaert] norden suut H voert hier af T; *Honorius: Ultra hanc versus aquilonem est mare congelatum et frigus perpetuum.* 1772 leecht T. 1773 die see hevet (heft T) in eer (haer T) H T. 1774 Den T eest daer H d. ist T. 1775 Eñ si H vervrosen eñ wyt T. 1776 Eñ si doit H d. gheen tyt T. 1779 apelles al. 1781 hi daer. 1782 landen *J*] lande ende die chierheide *J*] en van dier chierhide. *Gaut.* 7, 403 *zegt: indigeat quae terra, quibus quae rebus abundet. Aan* poverheide *in plaats van* properheide *zal men wel niet behoeven te denken. Zou het volgende vers niet geluid hebben:* Dier lande ende dier chiteide? 1784 dalrebeste] dat argste; *Gaut.* 404: *frugifera est Libye.* 1786 Amonts. 1789 *J* doet *ontbreekt.* 1790 thovet *ontbreekt.* 1791 stoenden coren; *Gaut.* 407: *Africa praetendit magnae Carthaginis arces.* 1792 Atthenen. 1"93 ertrike. 1794 hoverdechlike.

Spanien was daer ghevisiert
Met Ercules palen verchiert.
Saba die stont daer ooc,
Daermen vint dien wirooc.
Dat ridderscep van Vrancrike
Es die blome van al eertrike;
Goet wijn so es in Campanien;
Dul sijn si van Baertanien,
Want hets tghelove van hem somen
Dattie coninc Artur sal weder comen.
Condich so es die Noorman,
Die Inghelsce wel smeken can,
Alre vrecste sijn de Lombaerde,
Die Duutsce wreet metten swaerde,
Die van Bolonien hebben den prijs,
Dat si sijn van loien wijs.
  Apelles screef up Daris graf
Met guldinen litteren, daer hi af
Meneghe marc hadde te lone:
»Daris die wilen drouch die crone
Bede van Percen ende van Meden
Es begraven teser steden,
Dies conincs Arsamus sone.
Dese coninc was die gone,
Dien Alexander ghenendelike
Afwan sijn conincrike."
Ooc screef hi mede sonder waen,
Hoe langhe die werelt hadde ghestaen
Eer Alexander crone drouch;
Dat was wijsheiden ghenouch.
Neghenenviertich hondert iaer
Tweeendertich min, dats waer,
Hadde die werelt ghestaen,
Eer hi crone hadde ontfaen.
  Binnen dien dat Apelles screef
Dat wonder, daer hi over dreef
Langher wile, dan ic weet,

1796 versiert. 1797 *misschien* die stat stont. 1799 Dat ridderscep] doverste. 1800 es] eñ; *Gaut.* 411: *Francia militibus (superbit); vgl.* 10, 1143. 1801 spanien; *Gaut. t. a. pl.: celebri Campania Baccho; vgl. ook vers* 1529. 1803 het es tgelove *J*] te gelovene. 1807 alder. 1808 sijn wreet. 1812 gulden. 1815 beide. 1818 diese. 1819 genendichlike. 1820 afwan *S*] af van. 1824 was *ontbreekt.* 1825 XLVIIIc. 1826 XXX; *Gaut.* 429: *in summa annorum bis milia bina leguntur bisque quadringenti decies sex bisque quaterni* dat es. 1831 wilen.

Ontboot Alexander ghereet
Tote hem die soudeniere
Ende hi gaf na siere maniere
Bede selver ende gout
Ende rijcheit menechfout
LXXVb2. Ende hiet dien lieden dat si plaghen
Haers ghemaex, want hi daghen
Woude aldaer met siere scare,
Tote dat Daris begraven ware.
Doe die liede ledich laghen
Ende haers ghemaex plaghen
Quam niemare in dat here,
Dattie coninc hadde ghere
Te kerene te lande waert.
Doe gherede tfolc sine vaert,
Entie coninc, die hier af al
Niet en wiste, hoorde tghescal,
Ende hi vraechde, wat daer ware.
Doe hi wiste die niemare,
Was hi drouve ende riep sciere
Tote hem die soudeniere
Entie ridders ende die baroene.
Hi sprac »hier es menech deghen coene,
Dies hem te rechte scamen soude
Dat hi te lande keren woude.
Dien rechten here hebdi verdreven:
Cnechte, die hem namen dleven,
Sulwise heren laten bliven?
So slachten wi dien keytiven.
Gi hebt Percen ende Ermenije
Ghedwonghen ende ooc Surije
Fenicen ende ooc Media
Capadocien ende ooc Lidia
Parten ende Ciliciene
Ende daertoe meneghe borch siene.
Ghi hebt dorcropen menech gat
Ende ghewonnen meneghe stat
Ende meneghen berch overgheclommen
Ende menech water overgheswommen.

1832 geboet. 1833 soudinieren. 1834 manieren. 1835 beide siluer. 1837 liden. 1838 eers gemax. 1842 gemacs. 1843 nimeere herre. 1846 gereide. 1850 nimare. 1852 soudenere. 1853 entie] eñ. 1958 knechten. 1859 solen wi se. 1860 wir. 1861 ermenien. 1862 furien. 1863 medea. 1865 en cecilione. 1866 en dar toe.

Wi moghen in vier daghen varen
Daer Bessus niet en mach ontfaren
LXXVIa1. No ontcrupen, no ontvlien.
En laet u de scande niet ghescien
Dat Bessus nu crone draghet,
Ende ghi Darise hebt versaghet."
Doe waren sijs saen beraden
Dat si sinen wille daden
Ende ooc riepsijt al overluut.
Die sevende bouc gaet hier uut.

1872 ontvaren. 1873 noch *beide malen.* 1874 en S] eñ. 1876 *denkelijk te lezen* verjaghet. 1877 Soe. 1878 willen. 1879 riepent sijt. 1880 geet hier wt.

DIE ACHTE BOUC.

In dien sevenden bouc so stoet,
Hoe Daris, die coninc goet,
Met groter eren was begraven,
Ende Alexander met groter haven
Ghichte sine soudeniere
Mildelike na sijn maniere.
Nu segghic u die redene voort.
Te Ebractana, in die poort,
Liet hi dien here Permenioene,
Enen deghen fier ende coene,
Ende beval hem dlant van Meden,
Bede lant ende steden,
Om dat hijt soude berechten.
Selve voer die here vechten
Jeghen alt volc van Yrcanie
Met al siere companie.
Dare vant hi menech dier
So staerc ende so onghehier,
Dat hi jeghen die beesten vacht
Langhe wile met groter cracht,
Eer hi quam dor die woestine
Van Yrcanien met groter pine,
Ende hi sochte harentare
Narbesines dien moordenare.
Drie daghe vacht die edele man,
Eer hi die beesten verwan.
  Die coninc hadde enen camerlinc,
Die al sijn hemelike dinc
Wiste bat, dan iemen el.

4 eñ we. 5 soudenere. 8 tote ebractene. 9 dien hier. 12 dlant. 13 berichten. 14 hier. 15 *denkelijk alleen* jeghen tfolc. 17 daer. 23 *misschien te lezen* daer *in plaats van* eñ her en dare. 25 edel. 27 kemerlinc. 28 alle sine heimelike; *of te lezen* die sine hemelike?

Narbesines hi wiste dat wel,
Entie ghone was sijn vrient,
Want hijs hadde verdient;
Hi was gheheten Bogoa.
Narbesines hi sende hem na
Boden, alse hijs hadde stade
Ende bat hem dat hine verbade
Jeghen dien coninc, sinen here,
Bogoa bads haerde sere
Alexandere dor sine goede
Dat hi van dien evelen moede
Narbesines liete verdinghen,
Want hi in neghenen dinghen
Darise en scade an sijn leven,
Ende hiere ooc toe waert verdreven
Van Bessuse, dien fellen man.
So dat hi was sijn taleman,
Ende hi borghe ende staden
Woude setten in siere ghenaden
Sonder slach ende sonder stoot,
Lietmenne quite van der doot.
Die vrient heeft, het scijnt hem wel;
Al was Alexander fel
Sinen viant, Bogoa
Lach hem so met bidden na,
Dat hi belovede den camerlinc
Met dieren eden in waere dinc,
Dat hine den hoochsten soude maken
LXXVIb 1. Sekerlike in waren saken,
Die in al sijn here ware.
Dus wan hi dien moordenare
In sine ghewelt met cleenre pine
Ende alle die ghesellen sine.
  Alse Macedo, die vrie,
Was int lant van Yrcanie,
Ghinc van hem die niemare
Verre ende wide, harentare,
Al tote in der maghede lant.
Doe begheerde al te hant
Talrestis, die coninghinne,

32 *misschien is achter* hadde *in te lasschen* wel. 42 genen. 46 so dat] dat tae]-man. 50 lietmen quijt. 51 schijnt. 54 bden. 56 eiden. 57 hoesten. 59 her. 61 sijn clenre pinen. 65 nimare. 66 her int darc. 67 megde.

Hem te siene, want die minne
Hadde haren sin also bevaen,
Dat soe dien wech woude bestaen.
Tweehondert maechde van haren lieden
Dede die vrouwe ontbieden,
Want soe dien woude souken,
Daer men vele af vint in bouken.
Selve was soe so scone een wijf,
Dat men tien tiden anders lijf
Noit en sach hare ghelike,
Daertoe machtech ende rike.
Haer haer was kersp ende blont
Ende onghevlochten talre stont,
Dat sat utermaten scone.
Daer up drouch soe ene crone
Van finen goude wel ghemaect.
Van clederen was soe een deel naect,
Want het was haers lants sede.
Soe hadde wel ghemaecte lede.
Voorhooft breet, wintbrauwen slecht,
Oghen blide, nese recht,
Rode lier ende witte tande,
LXXVI*b* 2. Langhe vinghere an hare hande.
Die aerme te maten grouf
Alsten wapen was behouf.
Haer hals wit ende alomme
Ront alse een colomme,
Ghemaect van witten maerberstene,
Hare mont te maten clene,
Entie lippen bloetroot.
Van anderen leden was soe groot
Ende ridderlike ghewrocht.
Ic bem dies haerde wel bedocht,
Dat Blancefloer, die vrouwe van Spanien,

73 maegden. 75 *misschien is* coninc *vergeten* wouden. 79 *lees* niet? eer. 80 dar toe mechtich. 81 Eñ eer haer *S* kersp *ontbreekt*. 83 scoen. 84 dar op een. 85 wale. 86 Maer van den cleederen was si naect; *vgl. vers* 140 *volgg. Gaut.* VIII 16 *zegt: vestis Amazonibus non totum corpus obumbrat: pectoris a laeva nudatur, cetera vestis occupat et celat celanda, nihil tamen infra iuncturam genuum descendit mollis amictus.* Van den cnien nedere was soe naect *zou woordelijk aan het latijn beantwoorden; maar ik durf het niet in den tekst op te nemen.* 88 wale. 89 dat voerhoet breet die. 90 die ogen die nese. 92 vinger eñ eer. 93 die arme hadde si grof. 95 witte al. 96 columne. 97 marbersteen. 98 eer cleen. 100 eñ van. 102 bin wael. 103 dant.

No Blancefloer, die in Baertanien
Met Tilenrise was ontfaren,
No Blancefloer van Beauraparen
Van scoonheden haer niet en gheleken.
Ooc so dar ic wale sprẹken
Dat Ysaude van Yrlant,
No die metter witter hant,
No Melioer van Ciefdore,
No daer Amadis was dore
So dul wel langhe wile,
No die gone, die haere ghile
Met Waleweine hilt ghereet,
Doe men hem sijn ors ontreet,
No die scone Ampholie,
No ooc Lanceloots amie,
Deanira, no Phillis,
Dido, Europa, no Briseis,
Die Achilles was ghenomen,
No Octaviana van Romen,
No Absalons suster Thamar,
Daer ic wel af segghen dar,
Die utermaten scone was,
No vrouwe daer ic noit af las,
LXXVIIa 1. Sonder die vrouwe, die noit en dede
Sonde no ooc dorperhede:
Haere en was enghene ghelike.
Ende dat was recht sekerlike,
Dattie hoochste vele te voren,
Die tien tiden was gheboren,
Vander scoonster was ghemint,
Die in dien tiden was bekint.
Alt volc was in haer bedwanc,
Dat Caucasus die berch lanc
An die noortoostside heeft bevaen
Al toter flumen sonder waen,
Die Phacis gheheten es.
Hoort! ic make u dies ghewes,

104 noch. 106 noch. 107 geliken. 108 so *ontbreekt.* 110 noch. 111 noch melior van *S*] noch cyfore. 112 noch Amadis *S*] amadas. 113 wael. 114 noch eer. 115 waelwine heelt. 117 no. 118 noch. 119 Deanira *S*] Diamira noch. 120 Dido noch noch brisis. 122 noch. 123 noch suster *ontbreekt.* 126 noch noit vr. d. ic af. 127 *misschien schreef Maerlant in plaats van* die vrouwe *alleen* soe. 128 noch. 129 Eerre gene. 131 hoeste. 132 toe dien. 136 Caucasus *S*] canasus. 137 aen.

Hoe die vrouwe was ghecleet.
Soe spranc vanden oorsse ghereet,
Teerst dat soe den coninc sach,
Ende haeste hare, al dat soe mach.
In hare rechter hant soe drouch
Twee spiete, waren scaerp ghenouch,
An hare luchter side hinc
Een horenboge, dats ware dinc,
Ende een coker al vol strale,
Dat sat haer utermaten wale.
Een bliaut hadsoe ane
Ghescepen na minen wane
Wonderlike na haers lants sede.
Dien luchteren aerm ende scoudere mede
Onghecleet ende naect,
Also was dat cleet ghemaect.
Ooc so eist haers lants sede:
Alse daer in eneghe stede
Gheboren weert een maechdekijn,
Dat pleecht die hevemoeder sijn,
Dat soe hem ter selver tijt
LXXVIIa 2. Die rechter mamme afsnijt,
Dat si te bat souden scieten
Bede met boghen ende met spieten.
Die luchter mamme laet men bliven,
Ocht gheviele oec dien wiven
Dat si kinder winnen wouden,
Dat si se gheneren souden.
  Talrestis besach dien here,
Hare wonderets haerde sere,
Hoe dat so clene een lichame
Hebben mochte so groten name.
Soe peinsde, waer die grote doghet
Entie cracht van siere joghet
Ligghen mochte in sine lede.
So simpel was hare sede,
Dat soe peinsde in haren raet
Dat niemen en dede grote daet,

141 ghecleet] geheten. 142 vanden *S*] vaden. 143 tierst. 144 eer. 145 eer. 146 eer. 148 horren boge waer. 151 hadde si. 152 gescapen. 154 scouderen. 157 eest. 158 als. 159 wirt. 160 dat (*lees* dan?) plegt die heuelmoder. 163 Omdat. 164 beide. 165 laet men] leet him; *misschien luidde het vers ook* die luchter laet soe hem bliven. 166 geveil. 169 besach *S*] beach. 170 eer. 171 cleen. 173 ware docht. 174 iocht. 175 sijn. 176 eer. 178 nieman.

Ende niemen en ware wel gheraect,
Sonder dien die nature maect
Van lichame groot, hoghe ende scone;
Maer die nature gheeft te lone
Dien clenen minsce groten moet,
Die leleken maect soe vroet;
Want het was menich lelec mensce,
Die van wijsheiden hadde wensce.
Alsoe dien coninc dus besach,
Vraechde hi, wat hare wach;
Of soe eneghe grote bede
Hebben woude up hovescede.
Doe seidsoe dat soe comen ware
Toten coninc ende hare scare,
Om dat soene hadde ghemint,
Ende te draghene bi hem een kint.
LXXVII*b*1. Ooc seidsoe dat soes weerdech ware,
Dattie coninc wonne an hare.
Ware dat een knapelijn ware
So sceent recht al openbare,
Dat ware here van sinen rike;
Ghesciet ooc sekerlike
Dat ware een maechdekijn,
So sout coninghinne sijn
Van haren lande in waren sinne.
Dit bat soe up gherechte minne.
Doe dede Alexander vraghen,
Of soe wapen woude draghen,
Ende siere orloghen pleghen.
Doe antwoorde soe daerjeghen
Dat hare lant ware onberecht.
Doe antwoorde Alexander echt
Dat hijt haerde gheerne dade
Up hovesceit, dat soe hem bade.
Aldus hadsoe hare bede,
Ende soe keerde te haerre stede

179 were wael. 180 nature] maniere; *Gaut.* 31: *conferre quibus natura decorum dignata est corpus, speciesque beare venusta. Maerlant heeft het woord denkelijk zonder artikel gebruikt.* 181 grote. 185 het was] hets; *of* hevet *in den volgenden regel?* lelech minsce. 188 hi eer wat eer. 189 ofte. 191 seide si. 194 ende] om; *wellicht ook te schrappen.* 195 seide si werdich. 196 haer. *Misschien ontbreken hier een paar regels: bij Gaut.* 40 *staat: de qua rex gignere regni debeat heredes* 197 ware] wa. 198 oppenbare. 199 were conincrike. 201 were. 203 sinnen. 205 doe *S*] dode. 206 ofte. 208 antwerde. 209 eer lant weer. 210 antwerde. 213 hadde si eer.

Ende te haren conincrike
Met haren maechden blidelike.
Bindien dat Alexander dwanc
Yrcanie al over lanc,
Ende Talrestis die coninghinne
Loon hadde van haerre minne,
Spien Bessus crone in Bacterenlant,
Ende hi gheboot al te hant,
Dat menne coninc heten soude.
Ooc gheboot hi alstie boude
Herevaert al sinen lieden.
Die Siten dedi ooc ontbieden,
Dat si met hem souden striden.
LXXVII*b* 2. Dit verhoorde in corten tiden
Alexander ende mettier vaert
Hiet hi porren darewaert.
Maer dat volc was so gheladen
Met goede, sien constent bestaden
Ende cume porren vander stede.
Nu hoort, wat die coninc dede!
Die edele here entie milde
Peinsde dat hi verbernen wilde
Al dat goet, groot ende clene,
Sonder die wapine allene.
Hi hiet te gader bringhen tgoet,
Daer menech sturte om sijn bloet,
Eer hijt uptie viande wan,
Die diere cleder, die wilen span
Dat behendeghe volc van Seren,
Die hem met sidenwerke gheneren,
Ende daertoe meneghe dierhede,
Al, segghic, dattie coninc dede
Up enen pleine te gader draghen,
Daer die heren toe ghesaghen.
Doe hiet hijt verbernen al
Diere ende ondiere, groot ende smal,
Daer al tfolc toe sach met oghen.
Het stont hem so, si moestent doghen;
Al hadden siere dicke te voren

215 en tote. 216 mechden. 217 binnen dien. 220 loon *S*] leen. 223 datmene. 225 hervart. 226 citen ontbeden. 230 dar wart. 233 porreden. 235 edel. 237 groet goet eñ. 238 wapen. 239 bringgen. 240 om sturte. 241 eer] eñ. 242 cleedere. 243 ceren. 244 siden werke. 245 dierheide. 247 plein. 250 en. 251 alt. 253 dicwile.

Meneghen vrient om verloren
Ende meneghen brant om ontfaen
Ende meneghe wonde sonder waen,
Nochtan en dorsten sijt niet claghen
Wat si vor hare oghen saghen;
Sconincs goet verberndemen mede;
Dat waest, dat hem verdraghen dede.
Ghemene plaghe ghedoocht men wel.
Sident dat also ghevel
LXXVIIIa1. Van den goede dat daer bedaerf,
Seiden die heren menechwaerf,
Dat si bi des conincs rade,
Al docht hem wesen scade,
Van groten soorghen quite waren.
Dus moestsi idel danen varen.
  Doe reet Alexander mettier vaert
Met grooter haest te Bacteren waert,
Die noit ontsach wijch no strijt;
Nochtan was hi ter selver tijt
Van sinen volke wel na doot.
Daer ghesciede jammer groot;
Want daer een van sconincs vriende
Ende die hem langhe diende,
Die dies conincs raet al was,
Permenioens sone Philotas,
Die grote moort drie daghe hal,
Alse ic u voort vertellen sal.
Philoten sciltknecht een, hiet Dimus,
Ende een, hiet Nicomacus,
Stoeden ende spraken onderlinghe
Omme menegherande dinghe.
Mettien versuchte Dimus sere.
Nicomacus vraechde dien here,
Wat hem te versuchtene ware.
Doe seide hijt hem openbare,
Hoe hi ende Demetrius
Ende een ander, hiet Lecolaus,

255 om *misschien te schrappen.* 258 eer. 259 dies con. verberdemen. 260 wast hen. 261 gemeen. 266 him. 267 quijt. 269 *wellicht* doe rede A. die vaert; *Gaut.* 75: *iamque legebat iter, iam Bactra subire parabat.* 271 noch. 275 daer was een. 276 ende] een. 278 Permenis. 279 hal] al; *Gaut.* 81 *volgg.: Philotas .... qui grande nefas Cebalino indice perlatum certis rationibus ad se (suppressit biduo,* var.) *tres siluit luces.* 283 stoenden. 284 om. 287 versuchten. 288 oppenbare. 289 dimiterius, 290 heet *bij Müldener* Peucolaus, *andere uitgave* Lycolaus.

Hadden ghesworen sonder waen
Dat si dien coninc souden verslaen.
Mettien bleef dese sprake.
Nicomacus seide dese sake
Sinen neve Cebaline.
LXXVIIIa 2. Cebalijn seide stillekine
Dese moordaet al Philoten,
Dat Dimus met siere roten
Alexandere soude verslaen;
Philotas dade het voort verstaen.
Maer drie daghe sweech hijs stille;
Dat dede hi dor Dimus wille.
Doe Cebalijn dat ghesach,
Dede hijs Metroene ghewach;
Metroen seit Alexandere voort.
Doe die coninc wiste die moort,
Hiet hi die verraders vaen.
Alse dat Dimus hadde verstaen,
Trac hi uut sijns selves swaert
Ende dode hem selven mettier vaert.
Philotas waert ooc ghevaen,
Want men teech hem sonder waen
Dat hijt algader beriet,
Want hijt wiste ende seides niet.
Bedi verbant men hem die oghen,
Het stont hem so, hi moestet doghen,
Die hande uptien rugghe ghebonden,
Dus ledemene vor die orconden.
Die coninc dede te hant ghebieden
Die ghemeente van sinen lieden
Met wapen in sijn pauwelioen.
Hem wonderde wat si souden doen,
Dat si dare ontboden waren;
Si vraechden om die niemaren.
Mettien brochtemen Dimus voort.
Die coninc sprac dese woort:
»Wel na was ic u ghenomen,
Ghi heren; nu eist hier toe comen,

291 gesuoren. 295 sinen] Philoten; *vgl. echter vers* 639 *en de inleiding* sebaline. 296 sebalijn seit. 298 sinen. 299 souden. 300 dade het (*of* doe het?)] deet; *Curt.* VI 7: *huic* (*Philotae*) *Ceballinus .... aperit .... et sine cunctatione nunciari regi iubet.* 301 swech. 304 matrone. 305 Matron. 307 verreders. 313 bereit. 315 *S* men *ontbreekt* sijn ogen. 316 moestit. 317 sine hande op sinen rugge. 318 leidemene. 319 gebeden. 321 pauweleion. 322 hen. 323 daer. 325 brachtmen. 327 veel na. 328 eest.

Dat ic leven mach een ure;
Dies halp mi die aventure."
LXXVIIIb1. Alse die coninc dit ghesprac,
Was daer van roupen groot ghecrac:
Woudemen hem die verraders gheven,
Si souden hem nemen dleven.
Doe seide die coninc »wat wildi?
Ic secht u gheerne, wie hi si.
Het was mijns vaders grote vrient,
Ende die mi langhe heeft ghedient,
Mijn grote vrient Permenioen,
Dien ic boven mine baroen
Oit hief ende boven sine ghenote,
Ende sijn sone, die here Philote.
Si rieden eerst om dit doen
Ende met hem Demetrioen
Lecolaus ende Dimus mede,
Die hier doot lecht ter stede.
Dit waren si, diet al berieden."
Doe riep daer menech van den lieden
Dat men torconde brochte voort.
Metroen sprac daer sine woort,
Nicomacus ende Cebalijn.
Elc sprac die orconde sijn,
Dat ic u seide hier te voren.
Do seide die coninc »ghi moghet horen
Hoe ghetrouwelike ende hoe sere
Dat hi minde sinen here!
Na dien dat hi die waerheit wiste,
Of hise daertoe niet en tiste,
Hoe soude hi sulken heelre sijn?
Teerst dat wiste Cebalijn,
Hine heeldet niet ene wile.
Permenioens sone hilt sijn ghile;
Hine achtes min no mere
Te waerne sinen rechten here.
LXXVIIIb2. Om dat sijn vader es so rike,
Om dat ic hem dat conincrike
Van Meden hebbe bevolen,
Woudi mijn leven hebben ghestolen.

331 als al dit. 333 him die verreders. 334 him nememen eer leven. 336 segt. 339 permenione. 340 barone. 341 sijn. 343 ierst. 344 hen. 346 legt. 349 dat orc. brechte. 350 Matron. 358 ofte ciste; *z. de aanteekening.* 353 Wie sulke. 360 tierst. 361 een. 362 Permenis hielt sine. 363 noch. 364 warene.

Hi waende na dat leven mijn
Here vander werelt sijn.
Ic wane, Philotas bedi,
Dat ic sonder kinder si
Ende sonder vader ende sonder maghe
Corten wille mine daghe.
Twaren! hi es bedroghen.
Ic sie hier vor mine oghen
So meneghen Griec nu te tiden
Staende neven miere siden,
Onder meerre ende minder:
Ic en bem niet sonder kinder.
Wattan! al swighet Dimus stille,
Al es dat Philotas wille;
Te min en es hi sculdech niet
Van allen dat hier es ghesciet.
Die cnapen sijn van haren here
Dicke bedwonghen also sere,
Dat si selven hem bedraghen;
Sine dorren van hem niet ghewaghen.
Dicke was Permenioens sone
Met mi te spottene ghewone,
Ende gheerne was hiere bi,
Daer men spotte met mi;
Hi seide dat hijs blide ware,
Dat Jupiter seide openbare,
Dat hi mijn rechte vader was.
Maer keitiven mochte vernoien das,
Dat ic so onghemate ware;
Want hi seide, ic hadde ommare
Menschlijcheit ende nature.
Ic sweech, nochtan wistict ter cure;
LXXIXa 1. Om dat ic ere hem te voren
Hadde ghedaen ende uutvercoren,
En wildickene niet onwaert maken.
Maer nu verkeert hi dese saken,

369 na *S*] dat. 371 wane dat. 372 Dede dat. 374 mijn. 377 greec. 378 mijnre. 380 ben. 381 al stille. 383 min] meer; *Gaut.* 129: *quod celat, quod Dimus eum non nominat inter participes sociosque doli, minus esse nocentem non facit.* 385 knapen. 387 hen selven. 388 hen. 389 permenis. 391 hi daer bi. 394 oppenbare. 395 recht. 396 maer *ontbreekt; Gaut.* 136: *se gaudere mihi, genitum quem Juppiter a se affirmabat, ait: miseris tamen esse dolendum vivendum quibus est tanti sub principe fastus. Vgl. ook onzen tekst vers* 671 *volgg.* mochten. 398 hedde. 400 wistic. 401 ere *ontbreekt.* 402 hadde ere. 403 willickene.

Ende hi toocht na siere macht
Die quaetheit, die hi heeft ghedacht.
Wien mach ic mijn lijf betrouwen!
Ic maecte enen, dat mach mi rouwen,
Here boven al den minen,
Nu willi om mijn leven pinen.
Mi ware beter, waeric bleven
In enen strijt, dan mijn leven
Mine ghesellen nemen souden
Die mi souden dlijf behouden.
Lieve vriende, dit claghic nu.
Up ghenade so biedic mi u,
Want ic en wille noch en mach
Niet gheleven enen dach,
In moet sterven, eist nu, eist echt

*

Dies biddic u dat ghi mi recht."
Dit sprac hi met grammen moede,
Al daert hoorde menech vroede,
Ende hi ghinc enweghe uten rade,
Ende hi hiet bringhen voort met stade
Philoten, ende hi talen soude
Voor hem allen, of hi woude.
Hi doet, om dat mens hier achter
Spreken en soude ghenen lachter,
Dat hi sonder scepentale
Hadde verdaen uut siere sale
Also enen edelen man.
Philotas stoet ende hadde an
Een quaet cleet te desen stonden;
Die hande waren hem ghebonden,
Alse men dien moordenaren plach.

405 toent na sijnre. 408 maecte enen] maectene. 409 Enen here; *Gaut.* 145: *praefeci pluribus unum, cui vitae et capitis commisi iura.* 410 wilt hi. 411 weer weer ic. 412 danmen mijn. 413 mijn. 414 mijn lijf. 415 nu] u. 416 biedic mi u] biddic u. 419 eest nu eest *Gaut.* 153: *ergo, mei cives, vestra ad munimina civis armaque confugio: liceat vos esse salutis auctores: salvus vobis nolentibus esse nec volo nec valeo: si me salvare velitis, vindicis officium praetendite vindice poena. Prof. De Vries is van gevoelen, dat er in den nl. tekst iets ontbreekt. Men zou, schrijft hij, b.v. kunnen lezen* 419 eest dat u wille niet en si | ende daeromme so rechtet mi | ic moet sterven, eest nu eest echt. *De leemte kan evenwel ook zijn na* 419 (*zooals ik in den tekst aangenomen heb*) *b. v.* of gijt houdet over recht | ende uwe hulde mi ghebreekt *en dan* 420 *niet* recht *maar* wreekt *naar aanleiding van het latijn; vgl. ook de aant.* 423 enwege. 424 heet hi *is misschien in dezen en den voorgaanden regel te schrappen* voort *ontbreekt; Gaut.* 159: *iubet proferre.* 426 ofte. 430 ute sijnre. 431 alse. 432 ende *S*] en. 433 te desen] ten. 434 Sine. 435 morderen.

LXXIX*a* 2. Hoe drouveleke dat hi sach!
Onghelijc was hi dien here,
Die wilen met groter ere
Maerscalc was van al dien here
Entie met scilde ende met spere
Alre naeste dien coninc was,
Ende daermen hier tevoren af las,
Die dat here so dicke scaerde
Ende vor die viande verwaerde.
Sconincs manne twifelden sere.
Si peinsden om dien groten here
Dien edelen Permenioen
Ende om des goets Philotas doen;
Want Permenioen hadde verloren
Twee edele kinder daer te voren:
Voor Tyren dien jonghen Hector,
Daer men vellede meneghen tor,
Ende Nichanor, dien edelen deghen,
Dien d'Yrcanoise hebben versleghen.
Ende daertoe so was hi nu
Int lant van Meden ghemaect baliu,
Ende hi ooc daer niet en was.
Ooc ghedochtsi mede das,
Dat hi was sijn enech kint,
Dattie vader sere mint.
Ende ooc mede was haer waen
Dat hi tonrechte was ghevaen
In vreemden lande wel verre;
Dus twifeldsi, al waersi erre.
Dit versach die baliu Amictas
Dattie gramscap ghesonken was,
Ende hi sprac om Philotas leven,
So dat hi weder up heeft gheheven
LXXIX*b* 1. Der liede moet met sulker tale,
Alse hi conde segghen wale.
Doe was Philotas sere in vare,
Doghen en keerdi hare no dare,
No hine hief up sijn hooft.
Hi deet bedi, dies ghelooft,

436 droeflec. 439 her: sper. 441 alder. 443 her scarde: verwarde. 447 dien *S*] die. 450 edel. 452 meengen. 454 den die. 456 beliou. 458 gedachten si. 462 te onrecht. 463 wael. 465 baliou. 468 heft gegeven; *Gaut.* 183: *sopitamque ducum dicendo resuscitat iram. Misschien sehreef Maerlant* heeft upheven. 469 dier soelker. 472 Noch hine keerde her noch; *Gaut.* 187: *nec caput erexit, nex flexit luminis orbem.*

Dat hi hem kende sculdich das,
Ofte dat hi in vare was
Ende in vresen vander doot.
Doe quam hem een wederstoot,
Dat hi verloos al sine cracht
Ende hi viel neder in onmacht
Up dien ghonen diene helt.
Doe quam hem weder sine ghewelt.
Mettien cleede, dat hi hadde ane,
Droochde hi af sine trane
Ende hi seide dese tale
Ghestadelike ende wale:
»Een man, die onsculdich es,
Vindet saen, dies sijt ghewes,
Hoe hi ontladen mach sijn lijf.
Maer dat en doet niet die keytijf,
Die hem selven sculdich weet.
Maer mine herte weet haer ghereet
Onsculdich van deser daet,
Ende daventure es mi quaet
Ende fel an dander side.
Aldus stae ic onblide
Ende en weet mi waerwaert keren.
Want mine herte, lieve heren,
Troostet mi wel ter cure;
Die wint vander aventure
En laet mi niet sijn verloost;
An dene side bem ic ghetroost,
An dander side bem ic doot.
LXXIXb2. Dus hebbe ic die vrese groot.
Bedi moetic over mi spreken,
Als die coninc es wech ghestreken,
Diet te rechte horen soude,

475 hi een. 476 oft. 477 in S] en. 478 hem *ontbreekt.* 479 en 480 *in het hs. in omgekeerde volgorde; vgl. vs.* 741. 479 Ende verloes alle. 480 Dat hi veel. 481 hielt. 482 al sine. 485 ooc dese. 486 gestedelike. 491 schuldich. 492 mijn herte weet oem; hare *behoort misschien in den volgenden regel.* 497 werwert. 498 mijn. 499 troest. 500 wint] ·co· *Bij Gautier luidt de geheele, onhandig vertaalde plaats* (195 *volgg.*)*: Cumque sit in portu mens hinc mea, criminis expers huius et in nullo sibi conscia, turbidus illinc me tumido fluctu fortunae verberet Auster, inter utrumque situs, utriusque locatus in arto, non video qua lege queam parere vel huius temporis articulo vel mundae a crimine menti. Forti fortunae pereo si pareo: mentem non sinit insontem fortuna potentior esse: haec secura manet, in me parat ille securim: hinc spes, inde metus; hinc salvus naufragus illinc.* 502 aen ben. 593 aen ben. 505 mot ic. 506 al es die c. eweech; *Gaut.* 205: *praeterea causam ingredior sine iudice.*

Mine onscout, of hi woude
Domen mi na mine tale;
Want hi mach allene wale
Mi quite laten ende domen,
Ende ic en mach niet henen comen,
Hien liete mi selve gaen,
Die here, die mi dede vaen.
Al eist dat ic ooc ghebonden
Voor u sta in desen stonden,
Ghelijc dat ics sculdich ware,
Ende ic wel weet al openbare
Dat ic niet en mach ontbreken:
Nochtan willic mine tale spreken
Ende ontladen minen hals,
Dat men niet en segghe als ende als
Na mine jammerlike doot:
»Philotas hi hads scande groot,
Dat hi hem verdelen liet,
Hine hadder jeghen ghetalet iet."
Ghi heren, hoe suldi gheven
Enech vonnesse jeghen mijn leven?
Want niemen mi betijet das
Dat ic vanden ghenen was,
Die jeghen sconincs leven rieden.
Cebalijn met sinen lieden,
Diet van Nicomacuse verhoorde,
Ende wroeghet mi niet van enen woorde,
Nicomacus liet mi wel quite —
Die coninc seit nochtan met vlite,
Dat ic hier af sculdich bem —
Ende Dimus hi dode hem;
LXXX*a* 1. Een die sijns selfs lijfs niene vermeet,
Wie es so vroet dan, diet weet
Dat hi mijns vermiden soude,
Ende hi hem selven doden woude?
Of die coninc mi ooc tijet
Dat Dimus des heeft ghelijet
Dat ic daer af sculdich was,
Ic wille mı onsculdeghen das.
Wi lesen in die Troiaensce geeste,

508 mijn onscolt oft. 509 Mi domen. 511 qwijt. 513 liet mi selven. 515 eest. 516 stae. 518 weet wel oppenb. 525 verdielen. 526 hedder getaolt. 527 hoe] soe; *Gaut.* 216: *sed quo me crimine damnet curia, non video* soeldi. 528 vonnisse. 529 beriet. 533 die. 535 wael. 537 ben. 539 Eñ die sijn selven lives. 543 oft. 546 onsculdighen. 547 geesten.

Doe Achilles dalre meeste,
Die alre beste int griexe here,
Doot was bleven sonder were,
Doene Paris haerde onsoete
Hadde ghescoten onder die voete
Met enen ghevenijnden spere,
Doe was in dat griexe here
Om die wapine vele talen.
Ulixes, die dien here halp halen
In sconincx Licomedes sale,
Ende die dinghen conste wale
Heescede die wapen over recht.
Aiax wildese hebben echt,
Want sijn vader Telamoen
Ende Achilles vader Pelioen
Dese waren ghebroeder bede,
Alset wisten die Grieken gherede;
Ende om dat hi die staercste was,
Woudi hem vermeten das,
Dat hi die wapen hebben woude.
Ulixes antwoorde alstie boude,
Daert hoorden Achilles vrient,
Dat hi die wapen hadde verdient.
Aiax hi verweetem mede
Dat hi noit coenheit en dede,
Ende dat ooc en ware verholen,
LXXXa2. Hine hadde bi nacht ghestolen
Binnen Troien Pallas beelde.
Ulixes antwoorde voor die heelde:
»Men daerf mi verwiten niet,
Al es mi die dinc ghesciet,
Want beter man, dan ic si,
Dyomedes was met mi
Ende ic was daer af sijn cnecht."
Doe verweet hem Aiax echt
Ende seide dese tale:
»Her Ulixes, men weet dat wale,
Doe men voer up Troien striden,
Ghi waert vervaert so tien tiden,

548 meesten. 549 beste] meeste her. 550 wer. 551 Eñ doe parijs. 553 gefenijnden sper. 555 wapen. 559 heiscede: 560 Aiax wildese *S*] Aiaxse wise icse. 562 polioen. 563 Dit beide. 564 Alset] doen gereide. 565 hi] Aiax starc. 566 woude. 568 antwerde. 571 verwetem. 573 ooc] noit were. 576 andwerde. 581 knecht. 584 Hier wael. 585 voer *S*] vore. 586 vervaert *S*] vervaer.

Dat ghi u selven maket verwoet
Ende wanet hebben behoet
Dat ghi niet waert comen te stride.
Palamedes wist betide;
Alse ghi eriedet up die see
Settedi u kint, min no mee,
Vore uwe paerde in die vore;
Want hi wiste wel ter core,
Haddi verloren uwen sin,
Dat ghijt vermeet meer no min.
Maer doe ghijt niet woudet doden,
Waerdi bracht in desen noden
Ende ghevoert in desen strijt,
Daer ghi af ontaen sijt."
Ulixes hi andwoorde weder:
»Her Aiax, lecht die tale neder,
Want men sals mi ghenen lachter
Met rechte spreken hier achter,
Dat mi die dinc es ghesciet.
Achilles en scames hem niet,
Hi en was ghevloen, dat weetmen wale,
In sconinx Licomedes sale
LXXXb 1. Die grote here dedele man,
Ende hadde wijfs cleder an.
Dien lachter draghic wel ghemene
Met hem, want ic bem haerde clene
Jeghen Achillese van crachte
Ende van goede ende van gheslachte."
»Dus ontsculdechde hem" sprac Philote,
»Ulixes voor die griexe rote
Met beteren mannen, dan hi was.
Ooc dar ic mi vermeten das,
Dat Dimus mi die moort teech an,
Om dat ic was een beter man.
 Merct ghi heren, die wet ende recht
Hebt bekent nu ende echt,
Bi wat rechte men sal verdoen
Enen edelen man, enen baroen,
Die onghewroucht es van orconden

590 Palamedes *S*] Dalmedes wiste. 591 criet. 592 settot di u k. noch min noch mee. 593 voer u perde. 596 noch. 597 wůudet. 601 andwerde. 602 Hier legt. 603 saels. 607 hine was gevlouwen. 609 die edel. 611 wael. 612 ben. 613 van] met. 615 onsculdechde. 617 beteren *S*] beten. 618 da.

Bede nu ende tallen stonden
Ende onbemaert ende onbeseit
Van alre moordadecheit,
Entie selve niet en lijet?
Ic bem sere vermaledijet.
Men en hadde mi de moort beteghen,
Daer ic mede bem bedreghen,
Maer dat mi die mare brochte
Cebalijn diet al besochte;
Want mine name niemen en wrouchde.
Maer dat mi noit en ghenouchde
Oorscalke, no niemare,
Moet ic becopen sware.
Wat soudic gheloven enen cnecht,
Of sine claghe ooc was recht?
Al seit een aerm mensche waer,
Sine tale en acht men niet een haer.
Dus sijn dies aerms menschen woort,
LXXX*b*2. Al sijn si goet, luttel ghehoort.
Of ic Dimus gheselle ware,
Hoe so soudic openbare
Laten werden dese moort?
Ic hadde tstucken eer ghescoort
Sonder wanconst Cebaline
Openbaer of stillekine,
Eer hijt dien coninc hadde gheseit.
Nochtan sident, god weit,
Dat mi dese moort was ontect
Quam ic met swaerde uutghetrect
In dies conincs kemenade
Tenen hemeliken rade; —
Want het es die derde dach
Dat ics eerst hoorde ghewach —
Twaren, woudickene hebben gheslaen
Ic hadt doe wale moghen bestaen.

626 bedi. 627 onbemeert. 628 aller mordedecheit. 630 ben. 631 en *ontbreekt* mort niet. 632 bin. 633 mero brachte. 635 minen naem. 636 dat mi] want. *Gaut. zegt* (247): *sed quod suppresseris ad te delatum facinus, quodque his rumoribus aures clauseris, obiicitur. De zin van deze woorden is niet nauwkeurig teruggegeven.* 640 Wat soudic ofte sine cl. was recht. 642 hare. 643 armen. 645 oftic. 646 Wi soudic laten oppenbaer. 647 laten *ontbreekt.* 648 hedden te st. 650 oppenbaer noch st. *Gaut.* 256: *clam sive palam poteram Ceballinum tollere de medio.* 652 noctan. 653 onttect. 654 swerden uyt getrecht; *misschien te lezen* dat swaert. 658' iorete. 660 hedt wael.

Hoe so soudic hebben ghevorst?
En soudic niet hebben ghedorst
Sonder Dimus hulpe doen?
Was ic dan sijn garsoen?
Soudic met Dimuse dat bestaen
Ende minen gherechten here slaen,
Om dat ic coninc wesen soude?
Wien so hebbic met goude
Ofte met enegher dinc ghemiet?
Dat secht, ende en swighets niet!
  Mi tijet die coninc met ghewelt,
Dat ic met hem mijn sceren helt,
Om dat hi hem beromde das,
Dat Jupiter sijn vader was;
Maer aermen lieden mochte vernoien,
Die hem tallen tiden moien
Dor sine hoveerdecheit.
Te waren mine ghetrouwecheit
LXXXIa 1. Entie vrientscap entie minne
Entie vroetscap van minen sinne,
Die some liede sere beniden,
Ende dat ic ooc tallen tiden
Dien coninc seide dat hem messat,
Dat maecte mi met hem ghehat.
Dies lije ic wale dat ic seide.
Dan dedic dor gheen nidecheide,
Want mi des wale ghedachte
Dat hi si van der gode gheslachte;
Maer ic hadde dien coninc lief,
Ende dat hi hem so verhief,
Ontsaghic mi dats hem vererren
Die herren mochten van den sterren,
Ende dats die princen mochten beniden,
Die altoos sijn neven siere siden.
  Wat vromet mi, coninc here,
Dat ic hebbe dor dine ere
Versleghen die liede mine?
Wat mach mi vromen mine pine?
Ic hebbe twee broeders uutvercoren

661 Wi soudic. 662 Eñ. 663 dymus hulpen. 665 dymuse. 668 so *ontbreekt*. *Gaut.* 266: *quem tamen e vobis corrupi munere: misschien schreef dus M.* wien van u. 670 segt en *ontbreekt*. 675 mochte] mach; *vgl.* 396. 681 som. 686 dat en dede ic dor gene; *of te lezen* dat en dede ic dor nidecheide? 688 si *ontbreekt*. 690 *lees* omdat? 691 mi *zou beter ontbreken*. 694 sijnre. 696 dine *S*] din. 699 ute vercoren.

Dore sconincs wille verloren;
Mijn vader en es ooc hier niet,
No hine weet niet ons verdriet,
No inne dar ontbieden niet.
Twi tijetmen hem dat hi verriet
Den coninc? en es niet ghenouch
Dat hi hevet groot onghevouch
Van tween kinderen, die hi verloos,
Hine werde al kindeloos
Ende verliese dien derden mede?
Hi sal met groter onsculdechede
Dore minen wille mede sterven.
O wach, vader, du moets bederven
Dor mine scout ende met mi!
LXXXIa 2. Mijn leven es mi comen van di,
Ende van mi coomt di de doot
Met onscoude haerde groot.
Ic corte di dijn oude lijf.
Twi wonstu noit dien keytijf,
Die nemen sal di dijn leven?
Met rechte souts dune hebben vergheven
Ochte versleghen hier te voren,
So en waerstu noit dor mi verloren.
Ic was di een quaet ghewin.
In can ghemerken in minen sin,
Welc onser heeft meer onghevals,
Of mine joghet als ende als,
Of dine oude, lieve vader.
Mine cracht wast algader
Ende aldus moet ic sterven!
Mijns vader oude moet bederven!
Mochtwi noch een stucke duren,
Onthier ende wi bi naturen
Die doot souden anegaen,
Wi souden meneghen prijs ontfaen."
Dit sprac hi, entie coninc quam
Sere ontsteken ende gram
Met ere scare ghewapent wale,

700 dor des. 702 noch. 703 noch inne dar ontbieden *V*] hine d. ontbeiden z. *de aanteekening*. 707 ·ij· 710 onsculdechede *V*] onsculdechde. 713 schout me *S*] dor; *Gaut.* 290: *mecum*. 718 wonstu *S*] vonstu. 720 du eem. 721 ocht. 722 sone en weerstu. 726 ofte iogt. 727 ofte dijn ouder. 728 weest. 730 vaders ouder. 733 angaen. 737 eenre.

Alse hi sprac dese tale.
Doe quam hem die vaer so groot
Door die vrese vander doot,
Dat hi verloos al sine cracht
Ende seech neder in ommacht.
Selc was daer, die spreken woude
Dat menne leven laten soude;
Maer dat was al onghehoort.
Andere heren brachten voort,
Dat men Philoten stenen soude;
Selc was, die visieren woude
LXXXIb2. Dat menne met gheselen soude slaen.
Doe dede die coninc maken saen
Tormente voor Philotas oghen;
Het stont hem so, hi moest ghedoghen.
Mettien sprac hi stillekine,
Woudemen corten sine pine,
Al die waerheit vander moort
Woude hi gheerne bringhen voort.
Men seide »jaet." doe sprac Philote,
Hi hadde ghemaect ene rote,
Dat men dien coninc soude slaen.
Doe ghinghen die cnechte saen
Philoten stenen, dien keytijf.
Maer doemen niewer an al sijn lijf
Niet sien en mochte dan al wonden,
Lijedi in corter stonden
Bede teinde ende tbeghin
Van der moort, meer no min.
Maer die bouc en lijet niet das,
Dat hi dier daet sculdich was,
Maer hi twifelet harde sere,
Of hijs lijede, dedele here,
Om te cortene sine pine
Daer hem in stont te sine.
O wach, aerme! daventure
Hoe quaet, hoe scalc ende hoe sure
Es soe dien steerfliken lieden!

739 vaer] vrese. 745 ongehort: vort. 746 ander. 747 steinen. 748 geiselen. 752 also. 758 hedde een. 759 *S* soude, *ontbreekt.* 760 knechte. 761 steinen. 762 nigerins. 763 dan *S*] dat. 764 liede. 765 beide en. 766 noch meer noch. 767 liet. 768 daet (*of* dinc?) *ontbreekt.* 769 hi] si. 770 ochte liede die edel. 774 ende *ontbreekt.* 775 sterfliken *S*] steerliken.

Hoe luttel hare helpen dieden!
Dien soe hoghe climmen doet,
Hoe sciere gheeft soe hem onspoet,
Ende werpten van den eren neder
In groten aermoeden weder!
Nu was hi ghemaket here,
Philotas vader, met groter ere
Over tlantscap van Meden,
LXXXI*b*2. Ende met groter werdecheden
Here boven sine ghesellen
Permenioens sone, daer ghi af tellen
Hoort so meneghe grote daet:
Nu es hi sonder enech toeverlaet
Ghevallen, alsi waende cliven
Ende verdeelt mettien keytiven
In ellende ende ghesteent,
Die menichwerven es beweent.
Al die liede woorpen steene
Up dien edelen man ghemene,
Die tevoren al den lieden
Menechwerf dede ghebieden
Dat men ten wapen soude gaen.

*

Ses daghe na Philotas doot —
Dat was jammer haerde groot —
Porrede Alexander mettier vaert
Jeghen Bessuse te Bacteren waert.
Hi brochte tfolc in Bacteren lant
In sulker vresen al te hant,
Dat si die Grieken sonder waen
Niet en dorsten bestaen.

776 luttel eer dieden; *er kan ook eeren of iets dergelijks gestaan hebben. Bij Gaut.* (328) *begint deze ἀναστροφὴ aan Fortuna: o quam difficili nisu sors provehit actus lubrica mortales.* 779 worpten den *ontbreekt.* 781 was philotas gemaect. 782 En sijn vador; *Gaut.* (325) *gewaagt niet van den vader: magno fortuna labore fecerat excelsum media de gente Philotam: princeps militiae factus ductorque cohortis Parmenione satus.* 786 Permenio *S* ghi, *ontbreekt.* 788 enech *behoort wellicht den afschrijver.* 789 weende becliven; *Gaut.* 329 *scandere dum quaerit* 791 elende. 793 steen: gemeen. 797 *Na dezen regel zijn elf lijnen onbeschreven gelaten; zooveel ontbreken er echter waarschijnlijk niet blijkens het latijn, waar wij alleen nog lezen* (332): *quam frivola gloria rerum, quam mundi fugitivus honor, quam nomen inane! Praelatus, qui praeesse cupit, prodesse recusat.* 798 *het hs. begint het nieuwe hoofdstuk eerst met* 800. *Buitendien vermoedt S dat* 798 *en* 799 *onderling van plaats verwisseld zijn. Gaut.: sex ubi consumpti post tristia fata Philotae praeteriere dies propero rapit agmina cursu etc.* 800 doen porrede.

LXXXIIa 1. Ende Bessus vlo in enen casteel,
Die staerc was ende gheheel.
Daer vinghene sijn selves vrient,
Om dat hijs wale hadde verdient,
Ende sendene Alexandere ghevaen,
Die hande ghebonden sonder waen,
Al moedernaect, haerde onsoete
Om dien hals ende om die voete
Ghespannen utermaten vaste.
Doe sprac hi ten leden gaste,
Dien hi felliken anesach:
Sech, wat verwoetheiden lach
In dinen sin, verwoet man,
Of wat dulheiden brochter di an,
Dattu dien coninc, die di dede
Also meneghe hoveschede
Souts dorren binden ende vaen
Ende daertoe doorperlike slaen,
Om dattu draghen wouts crone?
Di comter af groot leet te lone."
Mettien riep hi Exateuse,
Dien broeder van Dariuse,
Ende gaf hem Bessuse ghevaen.
So dedi mede sonder waen
Narbesines dien fellen man.
Hi sprac »inne hebbe daeran
Niet tebroken minen eet,
Want het was in mijn beheet,
Dat ickene soude den hoochsten maken
Van den minen in waren saken:
Nu hankene an die hoochste galghe."
Daer hinc hi die twee valsce balghe
Daris broeder Exateus
Ende wrac sinen broeder dus.
Aldus nam Bessus conincrike
LXXXIIa 2. Cort einde doorperlike.
Alexander hadde menech jaer
Ere begheert, dat es waer,

806 *aan den voet der voorgaande bladzijde (waar altoos de eerste regel der volgenden staat)* een. 807 geheheel. 808 sine. 811 die] sine. 812 moder nact. 813 ende] in. 816 an sach. 817 segge. 819 ofte. 821 menich. 823 dar toe. 825 di *S*] die. 827 Enen dien vorsten van dien huse; *Gaut.* 348: *fratrem Darii, quem corporis inter custodes pridem terrarum eversor habebat, accivit.* 831 in hebbe niet. 832 niet *ontbreekt.* 834 hoesten. 836 haencene. 837 valsche. 842 menich.

Te winne dier Siten lant.
Bedi voer hi al te hant
Darewaert met sinen scaren
Ende quam up een riviere ghevaren,
Die es gheheten Tanais,
Die int besceden gheleghen is
Tusscen Bacteren ende Siten lant.
Dat es in bouken wel becant
Dat soe met crachte comt ghelopen
Tusscen Asien ende Europen,
Ende sceet dese lande ontwee
Daer soe vallet in die see.
Enghene huse en hebben die Siten;
Si sijn ghedaen alse of si biten
Souden die liede, die si sien.
Men seghet ooc dat si plien
Te wone in die haghedochten
Ende si ander goet en sochten
Dan hem nature woude gheven
Broot, dare si bi leven;
No sine willen selver no gout
No anders hebben in hare ghewout.
Up die riviere slouch Alexander
Sine tenten ende menich ander.
Hi dede scepe maken te waren,
Daer hi mede soude over varen
Ende doen die griexe swaerde biten
Up dat wreede volc van Siten.
Mettien quamen tweewaerf tiene
Groter manne ende onsiene
LXXXII*b*1. In dat griexe here te waren,
Up eislike paerde ghevaren,
Met ere wonderliker manieren.
— — — — — — —
— — — — — — —
Doe sprac die outste vanden lieden,
Doe hi dien coninc sach so clene

844 winnen. 845 bedie. 846 daer wert. 851 wael. 857 al oft. 860 wonen aechdochten. 862 die nature. 863 Eñ broot daer; *Gaut.* 366: *contentique cibis quos dat natura.* 864 noch siluer noch· 865 noch anders in eer. 872 tien. 873 siene. 874 her. 876 einre. *De regels, welke door den afschrijver hier vermoedelijk achterwege gelaten zijn, luidden misschien* Si quamen van over die riviere | den coninc bootscap ontbieden. *Bij Gaut.* 371 *lezen wij: ecce peregrino Macetum tentoria cultu horrida cornipedum bis deni terga prementes intravere viri, regi mandata ferentes.* 880 cleen.

»Waerstu also groot allene
Van lichame, alse van ghierecheden,
Of waerstu also groot van leden
Alse du groot van moede sijs,
Die werelt ware in alre wijs
Al te clene te dinen behouf,
Want du wesen souts so grouf,
Dat dijn ene hant soude slaen,
Daer wi sien die sonne up gaen,
Dander hant, dat es groot wonder,
Daer die sonne gaet onder.
Nochtan en sout di ghenoughen niet.
So wat dinghe so ghesciet,
Dat soutstu willen besien.
Waer soude de drouve sonne vlien,
Du en soutster here af willen wesen?
Bedi meerkic wale in desen,
Dattu vele dinghe begheers,
Die du dijns ondanx ontbeers.
Alstu die werelt heves verwonnen
Soutstu dorvechten ende dorronnen
Beesten, beerghe, stene, wout;
Ja die snee, die es so cout
Ende leit in die diepe valleien
Soutstu met dinen swaerde heien;
Die wondere die in woude luuscen
Soutstu met dinen volke uut buuscen.
Diere oorsse macht ende diere ghesellen
Sal noch die elemente quellen.
Neemstu daer an enghenen goom:
LXXXII*b*2. Hoe hooch ghewassen es een boom,
Hoe staerc ende hoe out van jaren,
Up ene corte wile te waren
Weert hi uter aerden ghehouwen.
Die up dien sconen appel scouwen,
Die staet up den hoghen boom,

881 werstu. 882 lichamen. 883 ofte weers du. 884 sijs] bis. 885 w'relt were in dier alre. 886 cleen. 887 souts wesen so grof. 891 slaen daer. 896 en *ontbreekt*. 897 bedie. 899 ondanx *S*] ondax onbeers. 900 als du die w'relt heves dorronnen; *Gaut.* 385: *orbe subacto cum genus humanum superaveris.* 901 soustu dorronnen] dor winnen; *z. de aanteekening.* 904 valleien *S*] vallien. 905 soustu. 906 luschen. 907 soustu uten busscen; *z. de aanteekening.* 908 dijnre *beide malen.* 910 genen. 911 We gewassen; *Gaut.* 391: *longo quod provocat aethera ramo arboreum robur.* 912 we starc out van dan dagen. 914 ute der. 916 stat.

Ende die dan niet en nemen goom,
Hoe hem met ghemake winnen,
Ic wane, si luttel wijsheit kinnen.
Maerc, alstu wout dien appel plocken,
Dattu mettien droghen stocken
Te dier eerden niet en vals.
Al es die leuwe staerc ende ghemals
Ende coninc boven alle beesten,
Men vint noch lesende in geesten
Dattene die clene vlieghen aten;
Waerbi so laet di ghematen.
Iser ende stael es haerde hart:
Ene rostevlecke clene ende swart
Bedeervet, al es soe cranc.
Ens niemen onder dien hemels ganc,
Hine mach dien cranken ontsien.
Wie sijn si die der werelt plien,
Of so rike of so groot,
Sine moghen ontsien die doot?
Wat hebben wi metti ghemene?
Wi en mesdeden groot no clene
Jeghen dijn lant no jeghen di.
Wie so dijn gheslachte si,
Of twi du hare best ghesent,
Of wie du best, dats onbekent
Al dien Siten ende verholen,
Want hets volc dat woont in holen;
Si vlien wapine ende liede
Ende wonen, daert es onghediede.
LXXXa1. Oit waren die Siten vri,
Ende ic sal di segghen twi:
Want sine begheren anders niet,
Dan die nature ghebiet.
Daeraf en moghen si sonder waen
Enghenen man te dienste staen,
No sine willen nemmermere

917 neemt. 918 we hine met gemake mach winnen. 919 wene wijsheiden. 920 Maer; *Gautier* 395: *videas* alse du plucken. 922 Tier eden (*S* erden). 923 liewe gemals. 926 vlege. 928 ise. 929 cleen. 931 en es nimen die. 933 w'relt. 934 oft *beide malen.* 936 wi metti *S*] metti wi gemeen: cleen. 937 noch. 938 noch. 939 *lees* wat? 940 ofte her bist geseint. 941 ofte we du bis. 942 verholen *S*] onverholen. 944 wapen. 946 Dit. 949 *Gaut.* (409) *zegt: libera gens Scythiae nil appetit ulterius, quam prima parens natura dedit. Het is dus de vraag, of M. niet schreef* geven pliet, *of wel* danne die nature biet. 952 noch nemmermeer.

Van eneghen volke wesen here.
Drie dinghe maken salech den man:
Die lijf ende goet bescermen can
Ende mettien sinen hem bedraghet
Ende om andere goet niet en jaghet;
Dit sijn die dinghe die ons salech maken.
Woutu iet boven desen saken,
So woutu meer, dan salichede.
Wachti hierbi van quader sede!
Ic wille dattu kinnes mede
Een deel van der Siten sede.
Sine hebben anders niet dan beesten
Ende ploeghe daer si dlant met dweesten
Si hebben ghescotte ende speren,
Daer si dlant mede verweren,
Ende * daer wi onsen goden
Dienen mede na onsen gheboden.
Dien vrienden die wi hebben vercoren
Delen wi mede onse coren.
Wat lande sal di beste voughen?
Ofte wat goede sal di ghenoughen
Cappadocien ende Lidia
Surien, Percen ende Media
Bacteren es di onderdaen;
Nu woutu Inden winnen saen.
Scaemdi, hets scande groot:
Wat soudi onse quekenoot,
Vrec man, wat sullen di onse beesten?
LXXXIIIa 2. So wat die werelt mach gheleesten
Dat es algader dijn;
Nochtan duncstu di arem sijn.
Wat sal di tgoet, dat emmer doet
Becommert wesen dinen moet?

953 beer. 954 salech] heilich; *Gaut.* 414: *beatum efficiunt. Er valt niet aan te denken dat M. „beatum" naar aanleiding van den kerkelijken zin van het woord met* heilech *zou hebben vertaald; vgl. ook vers* 960, *de vertaling van: excedunt sua vota modum finemque beati; z. ook de aanteekening.* 956 hem (hē) *hetgeen V giste, staat in het hs.* 957 ander liede. 958 die dinghe *ontbreekt* heilich. 968 Eñ daer wi mede; *Gaut.* 419: *diis vinum in sacris patera libamus.* 969 mede *ontbreekt lees* haren geboden? 970 die vriende. 971 deilen wi weder; *Gaut.* 419: *amicis parta labore boum largimur farra. Dan volgt: sagitta eminus obruimus inimicos, cominus hasta — waarvan de vertaling wellicht door een afschrijver overgeslagen is.* 972 voughen] bogen; *Gaut.* 422, *quae te terra capit.* 974 Capadocien eñ libia; *Gaut.* Lydos. 976 *en* 977 *in omgekeerde volgorde; de omzetting is door S aangewezen.* 976 Bracten. 979 quekenoet *S*] quke uoet. 980 solen di *S*] die. 981 w'relt. 983 arm. 985 bekummert.

So du meer heves in dijn ghewout,
So du mee begheers dat gout.
Aldus comt di ghebrec van den goede.
En meercstu niet in dinen moede,
Hoe langhe du waers in Bacteren lant?
Alse du dwinghs na diere hant
Deen lant, so comt di dander jeghen.
Aldus comt van orloghe seghe,
Ende vanden seghe so comt strijt.
Nu woutu varen in corter tijt
Over die Tanais om viande
Ende wout dwinghen tiere hande
Sitenlant, dat noit man en dwanc;
Maer onse aermoede, gode danc!
Maect ons dapper ende snel;
Maer dijn volc, dat weetmen wel,
Dats so drachtich van groten goede:
Dat segghic di met waren moede:
Sine sullen ons ghevolghen niet,
Wat so hem daerna ghesciet.
Wine hebben niet, wi wesen snel,
Dus moghen wi vlien ende volghen wel.
Als du souts wanen dat wi sijn
Verre van den volke dijn,
Sullen wi sijn onder dijn here;
Alse du souts wanen staen ter were
Ende ons vaen ende slaen
Sullen wi ontlopen saen.
Die Siten en achten niet up goet;
Noit en quam in haren moet
LXXX*b*1. Enegherande ghiericheide.
Sine hebben borghe no chiteide
No casteel; maer in woestinen
Gheneren si hem met groter pinen.

986 me begeres. 988 comtti den *misschien te schrappen; Gaut.* 431: *sicque famen saties*, (var. *faciens*) *defectum copia nutrit.* 990 weers. 991 Doe duse dwongs; *Gaut.* 433: *populum hunc dum subiicis, ille rebellat.* 993 comt orloge van den segen; *Gaut.: nascitur ex bello victoria: rursus ab illa surgunt bella tibi.* 994 segen die strijt. 996 tane. 997 tiere hande, *V* tinen handen] tyren lande. 999 *en* 1001 mar. 1002 trachtich; *Gaut.* 438: *totius opes exercitus orbis et praedam vehit iste tuus.* 1003 di] dat. 1004 solen. 1005 wat hen dar na. 1006 *en 7 in het hs. in omgekeerde volgorde.* 1006 wine en maer wi 1007 *S* wi *ontbreekt.* 1008 wenen. 1010 solen. 1011 wenen. 1013 solen. 1016 eeng. gierichede. 1017 noch cithede; *Gaut.* 446: *hoc hominum genus oppida spernit et urbes.* 1018 noch. 1019 hen.

Bedi pijndi te houdene vaste
Daventure, die hare gaste
Utermaten sere hoont,
Want soe nieman en verscoont.
En si haer lief, en es gheen man,
Diese met hem behouden can.
Hier omme volghe nutten rade!
Die wile dat soe es ghestade,
Mac een einde an dijn striden,
Dattu in corten tiden
Niet en verlies al dine pine.
En meercstu niet int herte dine,
Hoemen daventure bescrivet
Met enen rade, daer soe drivet
Dien enen up, dien anderen neder?
Daeromme kere te lande weder!
Ende of soe di de hande biet,
Houtse vaste, dat soe niet,
Alsoe wille, di ne ontvlieghet;
Want soe gheerne dien man bedrieghet.
Bestu god, so saltu dan
Ghenade doen den steerfliken man
Ende hem sijn noottorft gheven;
Du en salt niet corten hare leven
No nemen hare goet.
Bestu mensce, set dinen moet
Te peinsene, wattu sijs.
Het es doorheit in alre wijs
Dattu dijns selves heves vergheten.
Dine vrient sijn, wiltuut weten,
Daer du niet up en heves ghestreden.
LXXX*b* 2. El gheen volc en leeft met vreden,
Dan die sonder hoverde sijn.
Het seghet mi die herte mijn
Dat si di spade sullen gheonnen,

1020 bedie. 1021 eer. 1026 nutten] mittien; *Gaut.* 451: *consilium ergo salubre sequens.* 1028 mac] maer ane. 1029 dattu niet. 1033 daer] dat. 1034 Dien *S*] Die. 1035 dar om. 1036 ofte. 1037 halt si si di. 1038 die en onvliet; *Gaut.* 459: *ne avolet alis.* 1039 bedrieghct] vordriet. 1040 god *V*] goet; *Gaut.* 460: *si deus es* saltu. 1041 genade *behoort denkelijk te staan achter* saltu *in den voorgaanden regel, of het lidwoord vóór* steerfl. *is te schrappen.* 1043 hare] sijn. 1044 noch eer (*S en V* hem sijn). 1045 dinen *V* (den *S*)] enen. 1048 dijns selves *V*] sternens; *Gaut.* 464: *stultum est horum meminisse ex quibus ipse tui es oblitus.* 1049 sint wouttu yt. 1051 Anders; *wellicht ook te lezen* ander volc en leeft. 1054 di *S*] die solen.

Die du in stride heves verwonnen.
Want eer sal aerde sterren draghen,
Entie leidesterre entie waghen
Sullen eer te hove gaen —
Dat segghic di al sonder waen —
Eer sullen vissche water vlien,
Ere dat mach ghescien.
Tusscen di ende die du heves verwonnen —
Eist dat wijt ghemeerken connen —
En mach ghene minne sijn.
Al toghen si di scone anscijn,
Binnen draghen si dien nijt;
Buten tooghsi di in allen tijt,
Alse of si di hadden lief;
Binnen haetsi di alse enen dief."
  Dus sprac die Site in siere tale
Voor dien coninc in die sale.
Alexander sweech al stille
Ende liet hem segghen sinen wille.
Die Siten saten up hare paerde
Ende voeren haerre vaerde
Over dien Tanais in haer lant.
Alexander gherede hem te hant
Ende dede ten wapinen vaen
Die sine ende te scepe gaen.
Sijn here deelde hi in drien.
De voorste scare woude hi besien.
Daer was met hem Eufetio
Ende Armolaus, die node vlo,
LXXXIVa1. Ende Nicanor van Traci,
Ende Simacus, die deghen vri,
Glaucus ende Polidamas
Ende Aristoen, die coene was,
Pencestes ende Lavernaet
Ende Cymeus, die meneghe daet
Dicke * hadde ghedaen.
Dit waren ridders sonder waen
Van groten prise, van groter namen,

1055 Dattu in. 1058 solen. 1060 solen alle water; *Gaut.* (472) *zegt: et siccum piscis amabit.* 1061 eer. 1063 eest. 1065 tonen scoen. 1067 tonen si. 1068 ofte hedde. 1070 sijnre. 1074 eer. 1076 die tane. 1077 gereide. 1078 dede sine her ten wapen gaen. 1079 Eñ alle souden si te scepe vaen. 1080 her deilde. 1085, *zooals steeds* sinacus. 1090 Dicwile hadde. *Vóór of achter* dicke *stond denkelijk een adverbiale bepaling, om de hoedanigheid uit te drukken.* 1092 groten namen.

Die nieuwinghe uut Grieken quamen.
Tholomeus was in dander here
Ende ander ridders van groter were:
Perdiccas ende Antigonus
Clitus ende Emenidus
Meleager ende Tauroen
Cenus, Amictas ende Matroen.
De Percen waren in de derde scare,
Daer af was een ridder mare,
Daris broeder, ghemaket here,
Exateus, met groter ere,
Ende die ghetrouwe Artabatus
Ende die rike Mascus
Ende Pasarges, diene eerst bekende,
Doe die coninc met ghenende
Tote Daris tafele sat
Ende met hem uter scotelen at.
Dus voer die coninc over die riviere
Ende met hem menech heelt fiere,
Bede ridders ende seriant,
Die mi sijn bi namen onbecant.
Doe si quamen an dander lant
Sloughen si die tenten al te hant.
Die Siten quamen daer ter were
Ghegaen met enen groten here
Ghespeert, of het ware een wout.
LXXXIVa 2. Daer was menech heelt bout
Bede te paerde ente voet;
Dies wies Alexanders moet.
Voor die Siten quam ghevaren
Een deghen, niet out van jaren,
Dien de Siten hadden verheven
Coninc om sijn coene leven,
Ende was gheheten Baradach.
Teerst dattene Alexander sach,
Keerdi darewaert sijn paert.

1093 nieuwinghe (nuwelinge *S*)] nouwelinge uyt. 1094 here *S*] her. 1095 were *S*] wer. 1096 Perdicas. 1097 eminidus. 1099 metroen *uit* matroen *veranderd.* 1100 dirde. 1101 dar af een ridder maer. 1102 Draris broder was gemact. 1104 arebatus. 1106 pannarges die iersten. 1108 tafel. 1110 *in plaats van* die coninc *is misschien enkel* hi *te schrijven.* 1111 helt. 1112 beide sariant. 1113 mi bi namen sijn. 1118 gespreit ocht were; *vgl. Sp. hist.* 4^1, 18, 32: *daert alre dicst was ghespeert in den wijch dorbrac hi dat.* 1119 helt. 1120 beide 1125 coen. 1126 En. 1127 tierst. 1128 darwert.

Baradach was onvervaert;
Hi slouch sijn paert met ere swepe;
Een spere nam hi in sinen grepe,
Dat bede staerc was ende groot.
Sijn scilt was ghevaerwet root.
Elc stac up anderen met nide.
Die coninc stakene up die side,
Dat hem dat spere dede wee,
Ende het spranc in stucken twee,
Ende een trensoen hem int rechter oghe.
Baradach sat haerde hoghe;
Hi stac dien coninc up den scilt,
Dien hi voor die joeste hilt,
Dat sconincs sadelstelle brac.
Sijn spere dede enen groten crac;
Ende si vinghen bede ten swaerde.
Baradach hi slouch so haerde
Up Alexanders scilt, dat hi met allen
Ter eerden neder quam ghevallen.
Doe sprac die coninc te hant:
»Vrient, du heefs mijns enen pant,
Dien sal ic losen tinen scanden."
Doe cloofdi hem thovet toten tanden,
Ende Baradach bleef ghinder doot.
Die strijt was staerc ende groot;
LXXXIV*b*1. Maer wie dat van den Siten sach
Dat versleghen was Baradach,
Hi vlo weder danen hi quam.
Doe die coninc dat vernam,
Volchdi na met groter porsse.
Daer bleven doot man ende orsse,
Bede Siten ende Grieken
Die nemmermeer daerna ne wieken.
Eufecio slouch daer hem tween
Neven die knien af die been.
Armolaus verloos sijn paert
Ende vacht te voet als een liebaert.
Nicanor ende Simacus
Saghene te voet staen aldus;

1129 onverveert; peert. 1130 eenre. 1132 Die beide. 1133 geverwet. 1135 stackene. 1136 sper. 1137 het] hi twe. 1138 Eñ trensoen eem uyt siner rechter. 1144 beide. 1150 tho dinen. 1151 thuet. 1160 beide. 1162 hem] en. 1163 nieven; *of is te lezen* slouch daer ontween | meneghen die knien of die been? 1165 vote. 1167 sagen.

Si gaven hem een staerke paert;
Si doden meneghen an die vaert.
Pencestes ende Lavernaet
Deden meneghe grote daet,
Ende Cymeus ende Aristoen
Ende Glaucus, die node vloen,
Ende Polidamas die deghen
Hebben haerre so vele versleghen,
Dattie Siten vluchtich waren.
Doe quamen die twee andere scaren:
Tholomeus metter siere
Ende Exateus, die fiere.
Si beringhden met haren here
Die Siten, die daer stoeden ter were,
So dattier luttel mochte ontgaen.
Maer die coninc sonder waen
Was beringht van hem tienen,
Die hem van groten slaghen dienen.
Ne ware Clitus, diet versach,
Die coninc ware up dien dach
Van den Siten daer versleghen;
LXXXIVb2. Want Clitus boot dien scilt derjeghen,
Doene diere een soude slaen.
Dat sweert ghinc in sonder waen
Over die helt van den scilde,
Wilde die Site of en wilde,
Hi liet ghinder sinen brant.
Doe slouch hi metter bloter hant
Uptien coninc sulken slach,
Dat hi en hoorde no en sach.
Maer Clitus wrac dies conincs smerte,
Hi stac hem tswaert in toter herte,
Dattie Site viel ter neder.
Si dorredense voort ende weder;
Daer en was niemen, dan si tween,
Si en sloughen hem af hande ende been.
Bindien vacht Tholomeus sere
Ende Exateus die here
Met haren volc uptie Siten.

1168 starc pert. 1169 mengen vert. 1175 huerre so vuel. 1177 twe ander. 1178 mettier sierre. 1180 eren her: wer. 1181 stoenden. 1182 mocht. 1183 mar. 1185 slegen. 1186 Mar clitus die dat. 1187 were. 1188 verslagen. 1190 Doen die souden. 1191 gincker in. 1192 hilt. 1193 Woude oft. 1195 mettier bloessor. 1197 noch. 1198 mar. 1201 dorredenen. 1203 ende] en. 1204 binnen dien. 1206 huren.

Si deden hare scilde spliten,
Nochtan verloren si vele liede.
Si dwonghense al sonder miede,
Die mochten, dat si hem ontvloen.
Doe was daer een, hiet Dromoen,
Die snelste vander Siten lant.
Hi maecte met siere hant
Ene plaetse haerde breet,
Want hi was staerc ende wreet.
Tauroen ende Simacus si staken,
Doe hem niemen en dorste ghenaken,
Van verren up hem metten spere,
Nicanor sette hem ter were.
Ende slouchene, dat hijt tsweert verloos.
Dromoen vlo ende vercoos
Emeniduse onder die porsse
Ende hi liepene van den orsse,
LXXXVa1. So dat hi quam uten ringhe.
Hem volchden die jonghelinghe
Maer en mochtene achterriden.
Alexander quam tien tiden
Ende Clitus, die coene deghen,
Van daer siere tiene hebben versleghen,
Ende Dromoen liep up dien coninc.
Ic segghe u in waerre dinc,
Hi waendene lopen ter neder.
Die coninc sette hem daerweder,
Want hi stakene dor die kele.
Al waerre der Siten vele,
Si vloen al sonder keren;
Dus wonnent die Griekeheren.
Ende dandere, die hem waren ontgaen,
Woorden hem al onderdaen.
  Te voren hadden de Siten verwonnen
Menech lant onder der sonnen:
Assirien, Percen ende Meden
Ende Affrike met allen steden;

1207 eer. 1208 veel lide. 1209 dwongen si mide. 1210 hun. 1211 heet. 1214 eene A harde H A. 1215 starc en H. 1216 sinacus H. 1217 Soe dat hun niemen H Doen hē niemen A. 1218 met ·ij· speren: weren H. 1220 en sloech H eñ sloeg.ne A tsuert A. 1221 vlo *ontbreekt* H coes A. 1226 mar; *lees* maer si? mochte. 1229 van daer] om dat. 1232 weenden. 1233 dar weder. 1234 stackene dor sine. 1235 ware. 1236 vlouen. 1237 grieke heren. 1238 die ander; *beter misschien* ende diere waren, *als de regel niet meer bedorven is.*

Nu sijn si dien Grieken onderdaen.
Sint dat die mare was verstaen
In die lande diere bi laghen,
Begonste hem dat volc versaghen
Al toten oostende van eertrike,
Want si wisten sekerlike
Dat noit volc die Siten en dwanc
Sonder die Grieken; des hebben danc!
Sine waenden niet dat iemen ware
So staerc alse Alexanders scare.
Dus waert dien Grieken onderdaen
Menich coninc sonder waen
— — — — — — —
— — — — — — —
Dor sconincx goedertierheit mede.
Want het was Alexanders sede:
Alsi verwan een volc met crachte,
LXXXVa 2. Hi was hem mede ooc so sachte,
Dat hise met dogheden verwan.
Dies plach altoos die edele man:
Hine ontdwanc niet hare goet;
Ooc was hi so wel ghemoet,
Alsi liede hadde ghevaen,
Bat mens hem, hi lietse gaen.
Daerbi mochtemen merken mede,
Dat hem vrecheit niet en dede,
Dat hi eerst orloghe bestoet,
Maer sijn onvervaerde moet.
Hi was van groten ghenende.
Die achte bouc neemt hier ende.

1245 mere. 1248 oeste eñ. 1252 weenden ieman. 1255 *na dezen ontbreken eenige regels, denkelijk twee, de vertaling bevattende van Gaut.* 506: *nec magis arma ducis homines movere suoque subiecere iugo, quam etc.* 1258 goderterenheit. 1259 co' alex'. 1261 hun. 1262 doechden. 1263 edel H A. 1264 ontdwanc] ontd . . . . . . re A (*vermoedelijk echter* . . . . . nc *te lezen*) eer H. 1265 oec so H wael H. 1266 alse H alse hi A. 1267 lietsi H. 1268 mochtmen H. 1270 ierstwerf H. 1271 mar onverveerde. 1273 nemt.

DIE NEGHENDE BOUC.

Dus sijn die Siten al bedwonghen
Met Alexandere, dien jonghen,
Ende hi sette sine vaert
Ten lande van Indien waert.
Daer waert hi up Clituse gram.
Hi verhoorde ende vernam
Dat hi hem beromde das,
Dat bi siere hulpen was
Die coninc der doot ontgaen.
Daerbi slouch hi hem, dat was mesdaen,
Ende dode Armelause mede
Ende ooc ter selver stede
Dien vroeden Calistonese.
Met onrechte slouch hi dese.
Het berou hem so sere,
Dat hi en at, min no mere
Binnen drien daghen daernaer.
Bedi secht men ons over waer:
LXXXV*b*1. Elc man sie om sijn bederve;
Conincs hulde en es gheen erve.
Nu salic tellen van Endi.
Die sonne rijst den lande bi;
Hoghe berghe hebbent bevaen
An die oostside sonder waen
Ende ane de suutside mede.
An de noortside hout sijn stede
Een berch, es Caucasus ghenomt,
Daer menich water ute comt.

6 Daer verhoerde hi. 9 *en* 10 Dattie coninc was | bi siere hulpen der doot ontgaen. 11 *vermoedelijk te lezen* dies *in plaats van* daerbi. 16 noch. 18 segt. 19 Een elech man. 20 *S* en *ontbreekt.* 21 indi. 22 rijst] tijt; *Gaut.* IX, 9: *India tota fere nascenti subdita Phoebo.* 23 berge *S*] borge. 24 aen. 25 zut side. 26 aen die hout sijn] sijn hoet; *wellicht ook te lezen* hevet sijn. 28 vyt.

In die middel eist slecht lant.
Hets na een flume ghenant,
Heet Indus, leit in die suutside.
Hoghe berghe delent wale wide.
Daer in sijn vijfdusent steden
Ende menich dusent liede mede
Sijn, onghehoont, in elke stat.
Overwaer segghic u dat,
Dat Ganges, die ooc Phisoen heet,
Dor dat lant van Inden gheet.
Daer soe alre naust es,
Es soe wijt, des sijt ghewes,
Vierdusent voete, dat es waer,
Daer soe wijtst es daer naer,
Hondert dusent, ende aldus
Scrivet Junius Solinus.
Hare water es haerde soete,
Ende soe es diep hondert voete;
Si vallen in die Rode see,
Ganghes ende Indus dese twee;
Sij sijn die meeste rivieren twaren,
Die dor al die werelt varen.
Si vellen bome, si storen tlant;
LXXXV*b*2. Waer so iet an haren cant
Comet, * grote stene,
Dat voersi wech, groot ende clene.
Acesis valt in Ganges,
Dat een grote riviere es;
Si maken haerde groot baraet,
Daer hare stroom te gader gaet.
In die riviere vintmen ghemene
Gout, ghimmen ende diere stene,
Ende weerder sijn bi onsen tiden,
Dan si oit waren siden
Dat Adam ghescapen was.

29 middelt eest slech. 31 liet sut side. 32 deilent. 35 ouehoet; *z. de aanteek.* 37 dat *S*] dan Phison A. 39 alder nauste H. 41 vi...ch hondert A; *vgl. Sp. hist.* I', 18, 36 *acht hondert passen; Solinus* 52,7: *octo milia passuum* ware H. 42 wijtste H nare H. 44 bescrivct H Jun. Sol. *ontbreekt* H. 45 eer water water. 47 uellet. 49 si *ontbreekt; Gaut.* IX, 18: *uterque turbidus extensis rubrum mare verberat undis.* 51 boem. 52 weer hueren. 53 coment grotc; *Gaut.* (20) *verhaalt van de rivieren: (uterque) robora multa solo radicitus eruta magna absorbet cum parte soli: si fortibus undis molle solum reperit stagnat, tellusque fluentum insula facta bibit.* 54 voersi *S*] voert si en wech. 55 Atesis vellct. 58 ecr. 59 gemeen. 60 dire steen.

Dese rijcheit, sijt seker das,
Vintmen int lant van India.
Alse Alexander quam bat na
Ende cont waert int conincrike
Dattie ghesele van erderike
Met haesten quame darewaert,
Woorden die princen al vervaert
Ende gaven hem grote ghichten:
Diere stene, die sere lichten,
Bede borghe ende steden
Vul van lieden ende rijcheden.
Maer Porus sonder waen
Woudene allene wederstaen.
Teerst dat verhoort Macedo,
Was hi der orloghen vro,
Want hi hoopte om dien seghe
Des was hi seker alle weghe.
Ende Porus seinde hem jeghen
Boden, die hebben ghedreghen
Letteren, die aldus spraken
Tote Alexandere in waren saken
LXXXVIa1. »Porus, die here van Endi,
Alexander, die ontbiedet di,
Om dattu sijn lant vervaers:
Peins wat hoocheiden du begaers!
Jane bestu een steerflijc man,
Twi strides du jeghen die gode dan?
Ic wille du ooc weets, wie ic si:
Ic bem Porus, jeghen mi
En mach niemen ghestaen.
Bedi ghebiedic di, sonder waen,
Kere te Grieken met onneren!
Haddic mi willen daertoe keren,
Ic hadt ghewonnen wilen eer.
Maer daer en es min no meer
Vander rijcheit niet een twint,
Die men in mijn rike vint;

68 geselle, *maar eene l is geschrapt* erterike (*zooals men ook elders vindt, maar niet, geloof ik, in vlaamsche geschriften*). 69 qweem dar wart. 71 giften. 72 siere. 73 beide. 74 vol. 75 mar. 76 wouden weder staen; *Gaut.* 40: *sed in illis maximus oris solus Alexandro... Porus obvius ire parat.* 77 tierst dat verhort. 79 hopte. 85 indi H A. 86 ontbiet H. 87 dat du A. 88 hoochheiden A. 89 Ja H . sterflic H sterflijc A. 90 twi woutu striden H waer omme strides du A. 91 wille dattu H wildu A wets A. 92 ben. 96 heddo ic. 97 hedde. 98 noch.

Bedi eist dat ic niene begare
Grieken, ende ic hebt ommare."
Die coninc bat sinen lieden
Dat si hem niet en ontrieden,
Dat Porus sprake dusdane woort,
Want hi dicke hadde ghehoort
Van Darise dies ghelike.
Doe screef hi dit »coninc rike,
Here Porus, ghi waent ons vervaren
Met woorden; neen ghi niet, te waren.
Ghi secht dat Grieken van rijcheden
Niet en ghelijct uwen steden:
Bedi mach ons bat hoghen
U lant te winne, want wi moghen
Hopen omt goet, dat men vint daer;
Want ics wel lije, ende hets waer,
Men en vint in Grieken alsulc goet,
Als men in u lantscap doet;
Ende om dat wi dat wale kinnen,
LXXXVIa 2. Wilwi di dijn goet afwinnen."
Doe Porus hoorde dit saluut,
Voer hi met sinen lieden uut,
Ende Alexander quam hem jeghen.
Up een riviere sijn si ghesleghen
Die Ydaspes was ghenant,
Die liep dore Porus lant.
An deen side lach Alexander
An dander Porus ende menech ander.
Porus here was wel bewaert
Met oliphanten al om ghescaert,
Daer hoghe torre up waren ghestaen.
Maer die hoochste sonder waen
Was daer die coninc selve up sat.
Over waer segghic u dat,
Dat hi was vijf ellen lanc.
Sine wapene waren ghemanc
Bede van selvere ende van goude.

101 eest niet en begere. 102 ommere. 104 dit niet en *ontbreekt*. 105 spreke susteenge. 111 segt. 114 winne *S*] winnene. 115 opt. 116 want *S*] wants wale lie ware. 117 en *ontbreekt* niet al sel 118 u] *er stond oorspronkelijk in het Hs. ten onrechte* ons. 119 wael. 125 dye. 126 dor; *wellicht* ende liep dor. 127 ane. 128 ane menich. 129 wale bewart: gescart. 131 toren op waren H torre waren omme A. 132 hoeste H. 135 .v..c (= 500). H bellen A. 136 wapenen A. 137 beide H A siluer H.

Hi was ten besten van siere oude;
Ende also vele alse hi meerre was,
Was hi coenre. sijt seker das,
Dat int lant van India
Noch niewer verre ofte na
En was gheen man siere ghelike
Van grote ende cracht sekerlike.
Nochtan was sijn outste broeder
Taxillis, dies was hi vroeder,
Alexandere onderdaen
Ende hadde sijn lant van hem ontfaen.
Die Grieken ontsaghen niet allene
Poruse, maer ooc ghemene
Tgrote water, datter liep.
Het was utermaten diep
Ende tvierendeel breet van ere milen.
Wouden die Grieken tere wilen
LXXXVI*b*1. Jeghen Poruse varen striden.
Si moesten met scepen over liden.
Maer die viande waren
An dander side met haerre scaren
Diese met crachte weren mochten
Wel lichte, of sise sochten.
In die riviere laghen eylande;
Daer quamen·dicke die viande
Entie Grieken omme striden
Ende prijs ontfaen an beden siden,
Somwile min, somwile mee.
Nu waren met Alexandere si twee,
Die waren van ere ghedane;
Ooc waren si na minen wane
Up enen dach bede gheboren.
Elc hadde anderen vercoren,
Waest in scaden, waest in vromen;
Waer so si te stride waren comen,

138 die beste A sinre oude *in het Hs. veranderd uit het foutieve* finen goude H. 139 meerre *S*] meer. 142 nigerens ocht. 144 van siere groteit van cracht. 150 maer ooc] mar. 153 ende tvierendeel breet, *S* ende breet dat vierendeel] een dat verendeel; *Gaut.* 64: *instar erat maris undisoni speciesque profundi quatuor in latum stadiis diffusus Hydaspes* eenre. 154 teenre. 157 mar. 158 aen eerre. 160 wael ofte. 161 rieuiere. 163 entie] iegen die; *Gaut.* 73: *quo ..... ibat ab utraque cohorte iuventus.* 164 beiden. 165 meer. 167 ere (*S* eenre) gedane *S*] enen gedaen. 168 wane *S*] waen. 169 beide. 170 dien anderen uyt verc. 171 wast *beide malen*. 172 so si *S*] si soe.

Elc was neven anders side,
Ende si en scieden te ghenen tide.
Nicanor hiet deen, dander Simacus.
Van buten toochden si aldus,
Wat hare herte binnen drouch.
Simacus sprac ende louch:
»Nicanor en siestu niet,
Hoe nauwen water dat verbiet
Den onverwonnen Macedo,
Die noit dor ghenen man en vlo,
Dat hi niet en dar over varen?
Wi willen doch wat doen te waren!
Weten varen in dit eylant,
Daer in es menech viant!
Wi moghen daer ghewinnen ere.
Bliven wi doot, emmermere
Salmen tellen van onsen doene."
LXXXVIb2. Nicanor sprac alstie coene:
»»Te waren ic peinset ooc aldus""
»Nu varewi" sprac Simacus
Met lichten wapen up die viande!"
Ende si voeren te gonen eylande
Ende met hem si vijftiene
Ende Andromacus, die siene,
Des conincs sone van Agriane.
Dus voeren die heren dane
Ende quamen in dat eylant,
Daer si vonden meneghen viant.
  Teerst dat die Inden vernamen
Dattie Grieken ghinder quamen,
Waert daer een groot gheluut;
Si traken hare sweerde uut.
Simacus was over eer.
Hi maecte meneghen thovet seer,
Ende Nicanor, sijn gheselle,
Sende meneghen ter helle.
So dede Andromacus die deghen.
Si hebber so vele versleghen,

173 dies anders. 175 sinacus. 176 toendent. 178 Sinacus H Symacus A; *Gaut.* Symmachus. 179 en *ontbreekt* H. 180 nau een H. 184 wat doen *ontbreekt* H ma..... A; *Gaut.* 96: *audendum est aliquid.* 185 weten varen H waren A. 186 menich. 189 doen. 191 ooc *ontbreekt; Gaut.* 100: *et ipse hoc ego mente .... concepi.* 192 varen wi sin. 195 hem. 201 tierst. 204 trocken eer. 205 Eñ sinacus eere. 206 sijn hoet sere. 210 hebbenre.

Dat si waren doot alle
Die van Inden bi ghevalle,
Die daer waren int eylant.
Nu mochtsi keren altehant
Met groter eren ende verhoocht,
Maer die dulheit soe toocht
Dat soe hare niet en wille laten
Met ghere redene ghematen.
Doe sijt hadden al versleghen,
Quam daer noch menich meer jeghen,
Dan siere te voren hadden verdreven;
Dat moester gaen an hare leven,
Want daer en pijnde niemen te vliene.
Daer bleef Andromacus, die siene,
LXXXVIIa 1. Ende met hem si vijftiene
Staerke ridders ende siene;
Dat Grieken langhe hevet gheclaghet.
Nu staen die andere twee versaghet
Ende vochten jeghen meneghe rote,
Die sere ghewont sijn met ghescote,
Ende sine weten wat best doen —
Want si haerde node vloen —
Want hare speren waren ontwee,
Ende si en hadden quarele mee,
No ander wapen, danne swaert.
Si liepen ten vianden waert
Ende ghinghen houwen ende slaen;
Maer si waren sonder waen
Met quarelen so ghewont,
Sine mochten te gherre stont
Met swaerden ghenen lof verwerven;

212 getalle *of* gecalle. 214 mochten si weder keren. 216 mar. 217 Die eer niet en willen; *misschien is* niet *te schrappen*. 218 geenre. 219 al hadden. 220 meer *ontbreekt*. 221 meer dan. 222 moeste daer; *misschien enkel* moeste *te lezen*. 226 *Ik dacht er aan of niet twee van de verzen* 223—26 *een toevoegsel waren. Het hs. A heeft er tusschen* 186 *en* 235 *twee of drie minder dan de tekst* (*bl.* Ia 1 = *ve·s* x—44; Ia2 = 45—91 = 47 *regels;* Ib 1 = 92—138 = 47 *regels;* Ib 2 = 139—185 = 47 *regels;* IIa 1 = 186—235 = 50 *regels:* IIa 2 = 236—282 = 47 *regels: dat is niet waarschijnlijk. Onze tekst beantwoordt echter aan het latijn* (*behalve vers* 223, *waarvan bij Gaut. niets staat*` 121: *sternitur Andromachus, regum generosa propago, occumbunt clari titulus ter quinque quirites. Het hs. A heeft dus wel enkele regels overgeslagen.* 227 hevet *S*] huet geclaegt. 228 ander versuegt H .... aget (aget?) A. 231 beste. 233 eer entwe. 234 quarele nemmee H .....r (e?) mee A. 235 no] eñ dan swert H suaert A. 238 mar. 239 quorelen. 240 sine en geenre. 241 genen] *lees eneghen?*

Si saghen dat si moesten sterven.
Elc bat anderen »laet mi teerst gaen!
Ic wille vor di die doot ontfaen."
Simacus sprac »in does niet."
Nicanor sprac »»wats mi ghesciet,
Ic sal sterven vor di,
Want nemmermeer en mochte mi
Leder ghescien in ghenen daghe,
Dan of ic di sterven saghe.""
Elc woude anderen decken.
Doe scoot een van den coenen recken,
Een groot gygant, ene pike
Ende gheraecte ghenendelike,
So dat hise bede dorescoot.
Dus bleven si te samen doot
Elkerlijc in anders aerme.
Dat was grote ontfaerme.
LXXXVIIa2. Dit was int upgaen vander sonnen
Dattie Grieke waren verwonnen,
Ende Porus haddes groot delijt,
Wat hi sach ter selver tijt,
Ende verhief sere sinen sin.
Ende hine hoopte niet te min,
Alexander, om den seghe.
Daerom peinst hi alle weghe,
Hoe hi tander lant ghewint.
Nu es daer eens conincs kint,
Hiet Ettel, ende was also
Ghedaen, alse Macedo
Van linghen ende van ghedane.
Alexander dede hem doen ane
Sine wapine, in diere ghebare,
Alse of hijt selve ware;
Of Porus om hem dade spien,
Dat menne ghinder mochte sien,
Ende hiet dat hi dien ouver hilde,

243 dien anderen tierst. 245 Sinacus. 249 genen] *lees* eneghen? 250 ofte. 251 *lees* elkerlijc? dien anderen. 253 een pieke. 254 genendeclike. 255 beide doet scoet; *Gaut.* 141: *abies ..... advolat et mediis conatibus artat utrumque affigitque solo.* 257 dies anders. 261 hads grote. 262 wat hi sach, *S* want hi sacht] want hi sach; *Gaut.* 148: *erexit Pori victoria visa suorum indomitum pectus.* 263 hi verheef. 271 lingden. 272 doen *ontbreekt; ook bij Gaut.* (155): *ornari imperat.* 273 sijn wapen. 274 ocht. 275 ofte H of A dede H. 276 men H mē.. A. 277 dien over hielde H optien hoever hilde A; *Gaut.* 156: *ripam teneat.*

Alse of hi recht niet en wilde
Poghen omme overvaren.
Selve voer hi wech te waren
Ende nam in siere were
Die staercste vanden here,
Omdat hi recht alstie boude
Poruse bedrieghen woude
Met ere cleenre gheselscepe.
Verre en wech stoeden sine scepe.
Ic wane dat hem god was mede;
Want hi ter selver wilen dede,
Doe si tscepe wouden gaen
Die lucht verdonkeren saen
Met enen so donkeren miste:
Cume was iemen die wiste,
Wie hem sat alre naest.
LXXXVII*b*1. Si voeren enwech met groter haest.
Dese mist soude te waren
Ander volc sere vervaren,
Waersi daert hem oncont ware;
Maer die coninc van dier scare
Hi peinsede daeromme al,
Dattet ware sijn gheval;
Ende hi voer voren, ent ander here
Volchde hem met groten ghere.
Teerst dat si quamen an dander lant
Slouchsi die paerde al te hant
Ende Alexander hi voer voren.
Hem volchden ridders uutvercoren
Tholomeus ende Aristoen,
Polidamas ende Tauroen
Clitus, Craterus ende Amictas
Exateus ende Perdicas
Peusestes ende Meleager mede
Ende Lavernaet, die wonder dede.
Dit waersi, die daer over waren.
Mettien quam een met ere maren
Ende telde dat al over ware

278 ofte H. 279 om H. 280 tuaren A. 281 sijn H. 282 starcsten H starcste A. 285 eenre geselscape. 286 waen. 287 got te. 288 hi] god. 289 scepe. 290 verdonkerde. 292 come. 293 alder. 295 mist] neuel. 297 weren si. 298 vander. 299 peinsde darom. 300 datter were. 301 voren *ontbreekt; Gaut.* 173: *turba ducem sequitur* ent, *S* eñ dat] iñ dat. 302 groter ger (*S* gere) 303 tierst. 311 Pensestes. 314 eenre.

Alexander ende ware dare.
Ende dat weder waert al blide.
Porus sach an dander side
Ettel staen in die ghebare
Alse oft Alexander ware.
Doe waende hi dat men hem loghe.
Hi sach van enen berghe hoghe
Blikende comen al te hant
Alexandere sinen viant.
Stappans satte hi ter were
LXXXVIIb2. Vierdusent ridders vore there
Ende hondert waghene ghebattalgiert,
Met houte wale ghevisiert,
Daer menich scutter in lach.
Maer alst quam uptien dach
Waest van dien miste luttel nat,
Die maecte die weghe glat,
Dat si cume porren mochten.
Nu hoort, hoe se die Grieken sochten!
Alexander quam ghesleghen
Haerde lichtelike daerjeghen.
Al en was sijn scare niet groot,
Men vant niewer haers ghenoot.
Men riep daer helpe! in menegher tale.
Dare was ten selven male
Van businen groot ghescal;
Men sloech daer meneghen int dal.
Deerste, diere was versleghen,
Die quam Alexandere jeghen;
Dat was Wilcon, een gygant,
Ende hi sat up enen olifant,
Dies conincs Enacus sone.
Alexander was die gone
Die noit joeste en vercoos.
Hi maecte Wilcoen liveloos
Ende stac die beeste dor de kele.
Vore hem hilden ridders vele,
Die hi alle dorereet.
Die Grieken volchden hem ghereet.

316 alexander ende ware] dat al. weer. 318 andier asijde; *Gaut.* 175: *aliam .... spectabat ripam.* 327 gebattieliert. 328 houte eñ waol. 331 wast neuele. 332 weghe, *S* wegen] wagen gelat. 334 we si. 338 haers] oer. 339 da. 340 daer. 343 die ierste. 345 vilcoen; *Gaut.* Huilcon. 347 enocus. 349 en *ontbreekt.* 352 hielden. 353 dor reet. 354 indien.

Hi sochte Porus sonder waen,
Dien hi sach van verren staen
Up enen dien meesten oliphant,
Diemen noit in Inden vant,
Ghelijc oft ene borch ware.
Doe sprac hi al openbare:
LXXXVIIIa 1. »Ic sie nu — dat si met goede! —
Een dinc ghelijc minen moede.
Nu moetic vechten jeghen die diere
Ende ooc jeghen die ridders fiere."
Mettien quam hem ene mare
Dat sijn volc beringhet ware
Van Poruse ende van den sinen.
Doe reet hi darewaert met pinen.
Hem volchde Polidamas
Ende Aristoen, die coene was.
Aristoen slouch Rubicoene
Mettien swaerde, alstie coene,
Ende hi maecte daerde root.
Candaceus waende enen stoot
Doen jeghen Polidamase;
Glaucus stackene jeghen de blase
Met enen wel staerken spere.
Dus bleven de Inden sonder were,
Entie Grieken hebben dorvaren
Teerste here met haerre scaren,
So dat hem twivelen begonde.
Porus hiet ter selver stonde
Die olifante mettien torren
Jeghen dat griexe here porren.
Maer dat sijn traghe diere,
Sine moghen in gere maniere
Vlien no volghen also wel,
Alse een peert, die sijn so snel.
Die Grieken wachten hem daerjeghen;
Alsi de Inden hadden gheslegen,
Ontreden si haren slaghen.

358 indien. 359 een. 360 oppenbare. 361 nu *ontbreekt.* 362 dinc] dier; *Gaut.* 203: *inveni tandem dignumque stupore meoque par animo discrimen.* 365 een. 368 darwert. 371 rubricoen. 374 Candateus. 376 Claucus stacken. 377 sper. 378 wer. 379 en die. 380 dat ierste her. 381 hem *S*] him te. 384 her. 385 mar. 386 geenre. 387 noch. 388 als des sijn si snel; *Gaut.* 219: *volucres cursus aequare .... equorum; z. de aanteekening.* 390 alse die. 391 ontsagen si eer; *ik veronderstel dat een afschrijver* ontreden *als perfectum van* ontraden *verstond; vgl. Gaut.* 220: *ergo levis Macetum manus occurrebat, et hoste percusso, refugis ictus vitabat habenis.*

Dus ghinghen de Grieken jaghen.
Die Inden scoten grote scichte
Ende worpen grote stene gedichte,
Maer die Grieken, dies gheloolt,
LXXXVIIIa2. Hilden targen over thooft,
So dat sijs bleven sonder scade.
Die Inden woordens te rade,
Om dat si waren in vare,
Dat si braken hare scare,
Want sine wisten wat doen.
Die Grieken volchden ende si vloen.
Nochtan versamese Porus echt
Ende ghebiet dat men vecht.
Hi sette dolifante voren
Met wreden oghen, met langhen oren;
So dat die Grieken waren versaghet,
Ende hare briescen hevet ghejaghet
Der Grieken peerde, dat si vlien,
Nochtan dat si niet en sien,
Dan si hoorden dat ghescal.
Dus vloen die Grieken welna al.
Dit hevet Alexander versien
Ende riep, wat duvele doet u vlien?
Sidi moede nu van slane?
Waer sidi van Agriane
Ende ghi heren van Tracia?
Ghi Percen comt bat na!
En saechdi dusdaen dier noit eer?
Gaet! maect hem die been so seer,
Dat si ter eerden neder vallen!"
Die Grieken keerden weder met allen
Ende vergaten alle de doot.
Ic wane men daer meneghen scoot;
Si wonden beesten ende man.
So eernstelike ghinghen si an,
Datse die beesten traden doot.
Doe was die strijt staerc ende groot.

392 *misschien* ghinghense *te lezen*. 393 groet gescutte. 394 steen en ducke. 395 mar. 396 heilden ouer eer hoeft. 400 eer. 403 versamose] versament. 406 wreden] groten; *de emendatie voldoet mij niet; maar M. schreef voorzeker niet* groten. *Gaut.* 232 *zegt: terribiles oculis.* 407 versaegt. 408 eer geiaegt. 409 vloen. 410 si el niet en sien doen; *z. de aanteekening.* 412 vlouwen veel na. 414 duvel. 415 slaen. 416 *denkelijk te lezen* ridders van Agriane; *Gaut.* 239: *equites Agrianos et Thracas in monstra jubet convertere gressus.* 419 en *ontbreekt.* 420 him sere. 428 en.

LXXXVIIIb1. Twivel was daer menichfoude,
Wie dien seghe hebben soude.
Dier Inden bleven vele doot,
Dier Grieken scade ooc es groot
Si riepen om aexen ende baerden
Ende si spronghen vanden paerden
Ende si ginghen dolifante houwen
In hare been. doe mochtmen scouwen
Die ridderen deghenlike slaen.
Met rechte moghen sijs prijs ontfaen.
Dus woorden si ghewont met spieten
Ende met bilen; si en constens ghenieten,
Hen vel al, man ende olifant.
Tander volc vlo al te hant,
Die van wonden mochten ontvlien,
Ende lieten haren here mettien
Allene, recht in diere ghebare
Alse oft een scip in dier see ware.
Hi stont up enen tor allene
Ende hi waerp vele stene.
Men scoot na hem al omtrent,
So dat hi bloede als een rent;
Hi hadde neghen doregaende wonden.
Sijn menre sach ten selven stonden
Sere ghewont sinen here.
Hi slouch den olifant so sere,
Dattie beeste sere vlo.
Doe dat versach Macedo,
Volchde hi hem met groter haest.
Doe hi Poruse was naest,
Scoot Porus up hem enen spiet.
Daer af quam hem groot verdriet,
Want hi gheraecte sijn Bucifal —
Het was weert die werelt al —
Ende scoot dore mettier vaert.
LXXXVIIIb2. Doe sterven soude dedele paert,
Boghet sine knien met groter weerde

432 ooc] en; *Gaut.* 248: *anceps pugna diu Macetum fuit, haud sine multa sanguinis impensa. V. stelt voor* en es so groot *en in den volgenden regel* sine riepen. 433 axen. 436 eer. 437 degelike. 440 het veil olifante. 443 van wonden] met wouden. 444 leten. 445 in] met. 447 torn. 451 dorgaende. 452 sijn menre] Sidentee; *Gaut.* 260: *inspiciens auriga tyrannum languentem membris*; *z. de aanteekening.* 457 haeste. 458 doe] want; *Gaut.* 263: *sed dum fugat* naeste. 460 hem] een. 461 geraect. 463 dor. 464 dat edel. 465 kneen.

Ende sette dien coninc uptie eerde,
Om dattene quetsen niet en soude.
Dat paert was weert boven allen goude.
Entie beste dinc, die ie ghewan
Alexander, dedele man.
  Die coninc dede maken waerde
Dor die ere van sinen paerde
Daerna ene stat van groten prise
Ende dedese heten Bucifallise.
Daer dede hi sijn oors begraven
Eerlike met groter haven,
Want en woude in sinen tiden
Noit anderen man laten riden,
Sonder allene dien coninc.
Doe ghesciede dese dinc,
Volchde Poruse in tander here
Taxilles mede na met gere,
Die coninc was ende Porus broeder,
Sijns vader kint ende siere moeder
Ende riep »broeder gif up dijn rike
Dien edelsten van eertrike!"
Al was Porus sere ghewont,
Nochtan kendi ter selver stont
Sijns broeder stemme ende seide:
»Bestu Taxilles? met leide!
Du heves mijn lant ende mi ooc doot,
Dattu sonder wederstoot
Dijn goet up gaves ende dijn lant."
Ende hi hilt in sine hant
Enen spiet staerc ende groot
Ende scoot sinen broeder doot,
LXXXIXa 1. Ende hi vlo enwech al te hant.
Ne ware sijn olifant
Was so menichfout ghewont,
Dat hi viel in corter stont
Ende waerp sinen here te voet.
Doe waerp hi met groter spoet
Sijn tekijn af ende vlo;
Sine herte waes onvro.

467 quetsen niet *ontbreekt*. 468 paert *ontbreekt*. 470 Allexander die edel. 473 groten *behoort wellicht uit den tekst*. 474 dede si. 481 volchde na p. dat ander her. 482 met na hem met ger; *Gaut.* 270: *sed frater Taxilis, Indis qui praerat, rex ipse quidem sed deditus illi* (*sc. Alexandro*). 484 kent. 487 sere] soe. 488 seluen. 489 broeders. 494 hielt in sijn. 495 goet. 498 ne ware] maer. 503 teken. 504 sijn was dies.

Doe hadde die coninc een ander paert
Ende quam ghevloen mettier vaert,
Ende Porus was ontfaren.
Doe waert hi te rade te waren
Dat men twintich daghe vrede
Houden soude up sekerhede
Ende men daerbinnen graven soude
Die doot waren, of men woude,
Ende men gansde die ghewonde.
Dit sweren si bede terre stonde.
Hierbinnen peinsde Alexander
Dat hi allene, ende gheen ander,
Tenen campe beroupen soude
Dien coninc Poruse alstie boude.
»Here stout, edel man Porus"
Dit sprac hi in sine letteren dus,
»Di ontbiet Alexander
Dat hi allene, ende gheen ander,
Jeghen hem enen camp vechten wilde,
Bede met spere ende met scilde;
Want wat prise of wat eren
Moghen princen ende heren
In eneghen stride belopen,
Daert die aerme liede becopen?
Welc onser dat daer blivet doot,
Ic wille dat sonder wederstoot
Sijn volc blive anderen onderdaen."
LXXXIXa 2. Dit woude Porus gheerne bestaen,
Want hi meercte wel das,
Dat hi twee ellen langher was,
Dan Alexander, ende hi waes blide.
Ende si sworen dit in elke side.
  In dien tiden dede Porus spien,
Want hi gheerne hadde ghesien
Alexandere dien here;
Bedi so dedijs meerken sere;
So dat Alexander wiste.
Doe ghinc hi maken hem met liste
Tote Poruse, dien edelen man,

508 hi] alexander. 510 halden. 512 oft. 513 gansde] heilde. 514 beide. 515 hier in binnen. 519 stolt. 520 *wellicht stond er* spraken sine litteren aldus. 523 hem, *S* u] eem. 524 beide. 525 ofte. 531 blive anderen] eem blive; *vgl.* 714 *volgg. S. vermoedt dat er een paar verzen zijn uitgevallen.* 533 veel wel. 535 allexander *desgelijks* 541 was. 539 hadde *ontbreekt.* 540 Hedde. 542 maken hem *ontbreekt.*

Ende dede andere cleder an.
Hi ghinc in dier Inden scare
Alse of hi een wijncoper ware.
Ende Porus hi meercte das,
Hi sach wel dat een wijncoper was.
Doe groete Porus dien coninc
Ende hi seide dese dinc:
»Waer es dijn here, wat doet hi?
Of van wat ouden dat hi si?"
Doe antwoordi in corter stont:
»Dat willic u doen cont.
Die coninc sit na sine maniere
In siere tenten bi enen viere,
Alse de oude liede plien."
Porus antwoorde mettien,
Want hi was blide derre tale:
»Twi en merket hi dan wale
Mine joghet ende sine oude?
Hoe wanet hi met ghewoude
Mine slaghe wederstaen?"
Here, ic seggu sonder waen
Dat sijn doen mi es oncont."
Porus seide ter selver stont:
LXXXIXb 1. »Woutu draghen dinen here
Dit saluut, ic sal di ere
Daeromme haerde vele doen."
Doe swoer die edele baroen
Dat Alexander soude sien,
Wat so hem daerna soude ghescien.
Mettien heefti orlof ghenomen
Ende es te sinen lieden comen.
Hierbinnen es die dach comen,
Daer die camp up es ghenomen.

*

Si waren coninclike versiert.
Dicke hebben * visiert,

544 ander. 546 ofte. 548 wale; *die regel is zeker corrupt; er stond misschien* dat een Gricc was. 552 ofte ouder. 553 antwerde hi. 554 willic ic *lees* dat willic, here, u? 558 antwerde. 560 en merket] merct; *Epistola (Alexandri Magni de situ Indiae etc.) bladz.* 36: *quid ergo, inquit, non respicit aetatem suam? vgl. ook Sp. hist.* I[a], 39, 30. 561 mijn iogt. 562 weent. 565 mi sijn doen es cont; *Epist. t. a. pl.: ignorare me, quid faceret Alexander, cum essem gregarius ex Macedonio exercitu miles.* 569 veel. 570 edel. 572 so hem *ontbreekt.* 574 tho. 576 daer die S] dattie. 577 *vóór dezen regel moet iets uitgevallen zijn, daar de zin niet sluit.* 577 coninlike.

Wat tekine Alexander drouch.
Ander wapen haddi ghenouch:
Halsberch, curie, cousen van stale
Ende al dat coninc sit wale,
Ende een sweert van goeder snede.
Ooc hadde die here mede
Enen spiet, die hem up minne
Talrestis gaf, die coninghinne,
Ende enen knijf van Andene.
Ander wapen en woudi enghene.
Porus die grote staerke man
Hi hadde drie halsberghe an,
Ende een curie van metale
Ende twee paer cousen van stale
Ende van yvore enen witten scilt,
Daer stont in van sabel een wilt
Dier ende heet een olifant.
Hi hadde in sine rechter hant
Ene colve van latoene.
Een swaert hadde die deghen coene,
Dat was wel sesse voete lanc,
Ende enen knijf, die was ghemanc
Van goude te samen ende van stale.
LXXXIX*b* 2. Si quamen ghewaerneret wale
Ter stat, dare sijt bespraken
Te vechtene om die hoghe saken
Up oorsse van prise ghereden.
Teerst dat si quamen tiere steden
Beten die heren te voet;
Want in dien ghebode stoet
Van Ercules, dien wigant,
Die alre eerst dien strijt vant,
Dat men te voete vochte int crijt.
Nu gaet hier up enen strijt.
  Alexander trac sijn swaert
Ende ghinc te Poruse waert,
Om dat hi dien camp beriep.
Porus jeghen hem * liep.

579 tekene. 581 curien. 584 heer. 585 hem *ontbreekt*. 586 Eem talrestis. 587 van *S*] dan. 588 en geen. 591 metael. 592 twe par. 593 yvorien. 595 Een dier ende *ontbreekt*. 596 rechte. 598 diegen. 599 wael. 601 te samen *zal wel bedorven zijn*. 602 hi quam gewarnieert. 603 daer. 606 tierst tiere] ter. 607 voete. 610 alder ierst. 611 vochte int crijt] hedde den strijt. 612 op enen tijt. 618 allexander. 616 eem liep. 617 coninlike.

Si sloughen coninclike slaghe.
Ic segghe u dat al sonder saghe
Dat Alexander hem gheliet,
Alse of hi scermen en conde niet,
Want hi gheerne ondervonde,
Wat Porus an scermen conde,
Dies hi selve meester was.
Die coninc Porus mercte das,
Dat hi niet en decte thooft;
Hi wanet hem hebben gheclooft.
Een adamant diere ende goet
Up Alexanders helm stoet.
Daer up gaf Porus enen slach;
Die steen, die daer up lach,
Dede tswaert breken ontwee.
Doch was dien coninc so wee,
Dat hi booch up sine knien.
Alse die Grieken dat versien,
Waren si in soorghen groot;
Si waenden dat hi ware doot.
XCa 1. Ende Porus liet ligghen tswaert
Ende vinc ter colven waert.
Alexander waert vergraemt,
Want dies slaghes hi hem scaemt
Ende slouch Poruse, alse hi wilde,
Den enen oort van sinen scilde
Ende sine twee halsberghe dore
Ende maecte ene wide score;
Maer die derde bleef gheheel.
Porus versaechde hem een deel,
Alse hi dien slach besief.
Alexander hi verhief
Anderwerven sinen brant
Ende slouch met willegher hant
Ter selver stede, alstie vrie,
Dor den halsberch entie curie,
Dat hem trode bloet uut ran.
Daer twifelde menich man
An dies conincs Porus side.
Ooc was daer menich Griec blide.

617 coninlike. 618 dat al] al dat. 619 allexander. 620 ofte. 622 aen. 626 wenet. 631 tswaert, *S* tswert] swert ontwe. 636 weer. 637 tswaert, *S* tswert] swert. 639 vergramt. 640 slags. 641 porus. 643 twe. 648 verheef. 651 steede als die. 653 ute.

Ende alse Porus sach sijn bloet,
Quam hem weder saen sijn moet,
Alstien coenen lieden pliet.
Hi dede bughen alse een riet
Alexander vor sine hande;
Hi slouch up dies scildes rande,
Die ghemaect was van ebene.
Ens houts maniere el neghene,
Die ghedoghen mochte die slaghe,
Die Porus slouch in dien daghe,
Het en ware ghespleten tsticken.
Hi dreef Alexandere dicken
Om dien rinc in ghenen daghe.
Hi ruste onder ghone slaghe,
Want hi slouch node, hi en waenden wonden.
XCa 2. Doe verscaemdi hem tien stonden;
Hi waenden wonden in dien voet,
Daer Porus vore hem stoet.
Hi slouch up enen steen tehant,
So dat hem sijn swaert ontwant,
Ende verloost bi onghevalle.
Doe twifelden die Grieken alle.
Porus vinc te Alexanders sweerde
Ende tart ontwee in die eerde.
Hi sprac: »vrient, nu bestu doot.
Nochtan, dine doocht es so groot:
Wiltu, ic sal di leven laten,
Ende kere weder diere straten
Met dinen lieden te lande!"
Hi antwoorde: »het ware scande!
Groot wigant, es dat dijn waen
Dat ic can wesen onderdaen
Iemene, die noit was gheboren?
Wat bestu boven mi te voren?
In gheve om dijn dreghen niet.
Mettien trac hi enen spiet,
Die binnen stac in sinen scilde.
Porus was siere slaghe milde,

659 als dien; *wellicht is* alse dien *te lezen en* lieden *te schrappen*. 662 scildes, *S* scilts] schils. 664 en es maniere *ontbreekt*. 667 het en (*V* hine)] hi; *of is* soe en *te lezen?* wer tsticken *V*.] dicke. 668 harde dicke. 669 dagen. 670 slagen. 671 sloegen noede hine. 672 ten. 676 *S* swert *ontbreekt*. 680 trat. 683 woutu. 686 antwoorde] sprac were. 687 wygant. 681 kan. 690 *lees* beefstu? 691 ic en dreigen. 693 *S* stac *ontbreekt*. 694 siere *S*] sere.

Ende Alexander was ghestade.
Doe sprac Porus »dit es scade
Dat hier bliven sal upt gras,
Die miltste coninc, die noit was."
Doe songhen die Indenheren.
Porus soude hem ommekeren
Ende sach al omtrent
Ende hoorde na hare parlement.
Mettien verhief Alexander den spiet
Ende en liets om sijn dreghen niet,
Hi en scoot Poruse int fondament.
Hi sturte neder als een rent.
XC*b*1. Doe Porus ghevellet was,
Waren die Inden drouve das;
Si wouden Alexandere slaen.
Doe ghinc Macedo hoghe staen
Ende bat datmenne hoorde.
Hi seide tote hem dese woorde:
»Waerbi vochtwi desen camp,
Dan bedi: wie dien ramp
Van ons twee daer in ghecreghe,
Sijn volc soude alleweghe
Dien anderen sijn onderdaen?
Dit was om uwe ghesonde ghedaen.
Begheerdi ooc terre tijt
Jeghen mi te hebbene strijt,
Gheliker wijs dat ic verwan
Poruse, dien groten man,
Bi avonturen ende bi ghevalle,
So weerdi verwonnen alle."
Dit seide hi, ende also saen
Woorden si hem onderdaen;
Ghelijc haren gherechten here
Swoersi hem trouwe emmermere.
Nu waende Alexander des,
Dat Porus versceden es.
Doe sach hi hem die oghen ontoen.
Sciere verghinc dien edelen baroen
Al die gramscap ende nijt.
Doe sprac hi ter selver tijt:

698 miltste *S*] milste. 702 eer. 703 den] sinen. 704 dreigen. 705 hi en] eñ. 709 *S* Alexander *ontbreekt*. 710 hoghe *ontbreekt*. 711 Hoge eñ bat datmen. 712 tote hem *ontbreekt*. 713 vochten wi. 715 twe. 717 die. 728 sworen si trouwe *ontbreekt* emmermeer. 731 die] sijn.

Hoe waerstu oit so verwoet,
Porus, dattu dinen moet
Dorstes verheven jeghen mi,
Sint dat die mare quam te di
Van minen conincliken daden?
Porus antwoorde met staden:
»Ic sal antwoorden hier of,
Eist dattu mi gheves orlof.
Vor desen strijt, vor desen scamp
So ne ontsach ic niemens camp;
Ic waende niemen in eertrike
Gheweest en hadde mine ghelike,
Doe ic was staerc ende ghesont,
Ende dijn gheluc mi was oncont.
Nu weetic dattu staerker sijs;
Maer na di hebbic den prijs
Boven alle die nu leven.
Bedi en wille di niet verheven,
Al hebbic verloren vele.
Ic bem di gheset tenen bispele:
Al was ic staerc, staerker ic vant.
Hoe mochti salech sijn becant,
Die heeft, dat hem te staden staet,
Hine hebbe daerup hi hem verlaet
Dat hem niet en mach ontgaen?
Ooc es beter sonder waen
Niet clemmen, danne vallen van hoghen.
Vrecke liede die ghedoghen
Van verliesene meer aermoede,
Dan si ghenoechte hebben van goede.
Ghemate di bi minen rade!
Daventure es onghestade."
  Macedo hadde wonder das,
Na dien dat Porus verwonnen was,
Dat hi alse een verwinre sprac.

735 weerstu. 738 dattie mere. 740 antwerde. 742 eest. 743 scamp] camp. 744 sone sagic niemens scamp; *Gaut.* 300: *ante malum certaminis huius nemo erat in terris quem posse resistere .... censerem.* 745 dat niemen. 746 gheweest (gewest *S*)] gewijst en *ontbreekt.* 748 was mi. 751 Eñ bouen. 752 en wille di, *S* en wil di] een wiet; *Gaut.* 306: *ne tamen isto attolas animum casu* niet *misschien te schrappen.* 754 bin. 755 was ic *S*] was. 756 Wie salich. 757 te staden] staden steet. 758 verleet. 759 dat] die; *Gaut.* 309: *ne dixeris esse beatum qui quo crescat habet, nisi quo decrescere possit non habeat.* 761 dan. 769 dat hi] eñ; *Gaut.* 317: *miratur Macedo fortunae turbine regem infractum, victumque animum victoris habentem.*

Hi dede hem doen groot ghemac
Ende gansen sine wonden.
Hi gaf hem weder tiere stonde
Al dat lant, dat sijn was eer,
Ende daertoe vele meer
Gaf hi hem van hem te lene
Bede borghe ende stene,
XCIa 1. Ende hi waert Alexanders man.
Doe Porus merken began
Dat Alexander so hovesch was,
Was hi sere verhoghet das.
Hi gaf hem den verborghen scat,
Dien sine voorders hadden ghehat,
Ende maecte al dat here rike.
Dus waert hi vrient ghestadelike.
Al die coninghe van Orienten
Quamen in dier Grieken tenten;
Si gaven borghe ende lant
Alexandere in die hant.
  In dien dat hi was in Indi,
Was een coninghinne daerbi
In Etyopen, hiet Candacis,
Daer menech swart moor in is,
Die sinde up minne ende up houde
Van utermaten finen goude
Alexandere hondert sticke
Voets lanc ende voets dicke
Ende enen halven voet breet.
Ooc sinde soe hem ghereet
Vijfhondert more sonder baert.
Ooc sinde soe an derre vaert
Amons crone, die beter was
Dan noit enghene, daer ic af las,
Ende tiene malen vol van stenen
Dat men en vant beter enghene,
Ende vierdalfhondert elpendiere
Ende ses paerduse, beesten fiere.
(Van den paerduse ende den liebaert
Es ghewonnen die lupaert.)

772 tien stonden. 774 veel. 776 beide. 779 hovesc. 782 sijn. 783 her *uit* here *gecorrigeerd!* 784 wart hi *wellicht ontstaan uit* wortsi? gestedelike. 785 Eñ al. 788 die] sine. 789 In *zonder de grootere beginletter.* 791 etyopien. 792 in is] es. 795 stucke. 799 moer. 800 der. 801 croen. 802 enege. 805 helpendiere. 806 perducen. 807 perducen eñ van den lybart.

Soe seinde hem tachtich espentine
Ende daertoe dor den wille sine
Seinde soe hem panteren viere
XCIa2. Ende daertoe van wreder maniere,
Haerde groot, twintich honde.
Ooc seinde soe hem tiere stonde
Driehondert vreseliker stiere
— — — — — — —
— — — die waren in bande,
Ende hout van haers selves lande,
Vijftien hondert edelre roeden,
Die an ebeensche bome stoeden.
Dese ghichten ontfinc die here
Ende dankes hare met groter ere.
Nu es Alexander blide
Dat hi binnen so corten tide
Porus conincrike wan.
Hi maecte hem enweghe al dat hi can,
Om te besiene cortelike
Dat oosteinde van eertrike.
Maer die stede van Subdraken
Woude hare ter were maken,
Ende Alexander hi beleide
Die stat al omme uptie fosseide.
Die Grieken laghen an dene side
An dandere Porus, goet te stride;
Exateus lach an die derde.
Men ghinc ghinder striden herde.
Binnen was Abysari,
Een edel coninc ende een vri.
Alexander woudese winnen met crachte.
Men deder meneghen hort onsachte;
Nochtan wassoe vast ter cure.
Hi hiet lederen draghen ten mure
Ende was die eerste diere up clam.
Sere verbolghen ende gram
Ghinc hi up dien mure staen,
Die hoghe was sonder waen.
XCIb1. Men scoot up hem menech quareel,

810 dien willen. 811 vier. 815, 816 *en* 817 ·CCC· vriesliker stier die waren in bande. 818 selfs. 820 aen ebeense. 821 diese. 822 eer met. 826 enwech. 830 eer ter wer. 833 Die een. 834 ane die ander. 835 Eñ exateus. 838 *lees* ende vri? 839 woude si. 840 hort S] harde; *z. de aanteekening.* 843 ierste. 847 menech *ontbreekt* koreel.

Men waerp daer meneghen steen gheheel
Van den toren nederwaert;
Maer niemen volchde an die vaert.
Doe hadsijs alle scande groot,
Want hi na ghevaen was, ofte doot,
Ende liepen al ten mure.
Daer ghevel quade aventure,
Want die lederen braken ontwee.
Daer hadde menech prince wee,
Die van hoghen neder vel.
Dit was dien coninc een quaet spel,
Die allene stoet uptien mure,
Daer hem sijn leven waert te sure.
Hi was ghescoten so met stenen
Ende met quarele menech enen,
Dat hi vermoeit was van slaghen.
Doe dat sine liede saghen,
Riepsi »here, sprinct achter saen!
Wi sullen u sachte ontfaen!"
Hi seide »en mach ghescien;
Soudic minen viant vlien?"
Doe hi hadde gheseit dat woort,
Spranc hi neder in die poort
Onder al sine viande.
Hi hadde liever doot, dan scande.
Dit was een wonderlike daet:
Eer hem enech toeverlaet
Ofte soccours mochte comen,
Mochti wesen up ghenomen
Ofte ghesleghen al te sticken.
Maer daventure, die hem dicken
Hadde ghedaen menech ere,
Die halp hem nu ter wilen mere,
Want soe nam sijns goeden goom.
Daer stont een groot lauwerboom

849 torne; *Gaut. ex turribus.* 850 maer niemen] daer men eem; *Gaut.* 350: [*cum ... ipse mille citaretur iaculis*] *nec Macetum quisquam gradibus succedere posset* ane. 851 hadden sijs scande alle. 852 *ontbreekt; Gaut.* 352: *tandem discrimina vimque telorum vicit pudor et confusio frontis. Nam mora subsidii poterat compellere lenti, dederet ut sese vel morti forte vel hosti.* 854 geveel. 857 vel *S*] vele. 858 spel *S*] spele. 861 geworpen. 862 En gescoten met korelen (menech enen *ontbreekt*). 863 vermoit, *de* i *niet geheel duidelijk.* 865 achter *ontbreekt; Gaut.* 365: *ut resiliret.* 866 solen u sagte. 872 die doot. 875 soccors. 876 wesen up] op wesen. 880 mere *ontbreekt.* 881 nam nu.

XCIb2. Ghelijc ocht ware dore sinen wille.
Daerane ghinc hi staen al stille;
Men mochten niet van achter slaen.
Mettien scilde heefti ontfaen
Meneghen slach ende meneghen steen.
Daer en was so coene engheen,
Die sinen swaerde ghenaken dorste.
Daer vacht over dien edelen vorste
Sijn hoghe name ende daventure.
Sijn scilt waert ghescoten dure,
Ende sijn helm ghescoort te sticken.
Over sine knien booch hi dicke,
Want hi ghequetst was van dien spronghe.
Die edele coninc entie jonghe
Mochte qualike ghestaen.
Alsene iemen woude slaen,
Die jeghen hem strijts begheerde,
Dien slouch hi so mettien sweerde,
Dat hi vor sine voete lach.
Aldus blever uptien dach
Die staercste twee van al Subdraken.
Niemen en woude hem meer ghenaken,
Die ghene dinc saghen ghescien.
Hi weerde hem up sine knien
Ende slouch harentare
Ghelijc oft een tyger ware.
Mettien scoot een groot gygant
Up hem een spere al te hant,
Dat voer in sine rechter side
Ende maecte ene wonde wide,
Daer bloets so vele ute ran,
Dattie coninc cranken began.
Hi waende wale tspere uutwinnen,
Maer dat yser blever binnen.
Hi rustem onder dien lauwerboom.
XCIIa1. Dies nam die man goeden goom,
Diene metten spere scoot;

883 were willе S] wile. 884 S hi *ontbreekt*. 885 *lees* dat menne van achter en mochte slaen? *Gaut.* 379: *a tergo ne posset ab hoste necari*. 888 negene. 889 geneken. 893 ghescoort te sticken] wart dor scoten dicke; *Gaut.* 392: *fractaque plangebat saxorum turbine cassis*. 895 ghequetst was S] gequtst. 896 edel coninc in die. 897 qualijc. 898 alsen. 903 starcste S] starste. 904 mier. 907 harentare S] her ni dare. 908 en. 909 *lees* een wigant? *Gaut. gewaagt niet van een reus. Vs.* 930 *zou dan* gygant *ook van den afschrijver zijn.* 910 sper. 911 sijn. 915 weende.

Hi waende dat hi ware doot,
Want sijn swaert daer bi hem lach.
Hi waende hebben groot bejach
An sconincs diere ghewaden.
Die coninc sprac met staden,
Teerst dat hine tasten besief:
»Vlie enweghe, onreine dief!
En kinstu Alexandere niet?"
Dit sprac hi ende mettien hi tiet
Sijn sweert ende stac tien tiden
Dien gygant dor sine siden,
So dat hi vel up die aerde.
Die coninc sprac »vare diere vaerde
Ter hellen! wes mijn bode daer
Dat icker come vechten hier naer,
Eer ic sterve!" doe hi dit sprac,
Woude hi staen; maer hem stac
Dat yser so, dat hi mettien
Neder seech up sine knien
Ende vraechde of ieman ware
Die vechten woude; quame dare!
  Bindien dattie coninc vacht
Hadde tebroken met siere cracht
Die here Peucestes een wiket.
Ic wane dat hi niene let,
Hine liep met baren swaerde
Tote daer die coninc lach up daerde.
Teerst dattene die coninc sach,
Seech hi neder in onmacht
In sinen scilt sere ghewont.
Timeus quam ooc ter stont
XCIIa 2. Ende Aristoen ende Lavernaet;
Dit waren ridders van hogher daet.
Si wederstonden meneghen Inde.
Ic wane noit man en kinde
So lettel liede, die so sere
Vochten over haren here,

920 were. 921 *S* swert *ontbreekt; Gaut.* 418: *corporis artus applicuit lauro moribundus et arma remisit.* 925 tierst. 926 enwech onrein. 928 siet. 930 *denkelijk* dor die side (: tien tide); *Gaut.* 415: *latus . . . fodit.* 931 hi vel *S*] veil. 934 sech dat icker coem. 939 ochte. 940 hi quaem daer. 941 binnen dien. 943 pencestes. 944 *lees* wane hi niene heeft ghelet? niene en. 945 swerde *S*] swerden. 946 op dier erden (*S* erde). 947 tierst. 949 on mach *vóór dit vers ontbreken waarschijnlijk eenige regels; z. de inleiding.* 954 waen in.

Tote dat Timeus waert ghevelt.
Peucestes waert ooc met ghewelt
Int hooft ghewont ende Lavernaet.
Die waren Alexanders toeverlaet,
Nu ligghen si vor sine voete.
Aristoen doet vele ghemoete;
Maer hi was so sere ghewont,
Dat hi qualike teser stont
Dien coninc bescermen mochte,
Want men hem te sere versochte.
Doe quam buten ene mare
Dat Alexander versleghen ware.
Die mare hadde ander volc vervaert,
Ende dit liep al ten mure waert;
Daer en ontsach niemen die doot;
Het liep al, cleene ende groot,
Percen, Grieken, Porus here.
Si tebraken met groten ghere
Bede met haken ende met barden
Dien staerken mure entien harden;
Si maecten ene strate wijt.
Wat so si vonden terre tijt,
Waest man of wijf, jonc of out,
Si sloughent al doot met ghewout,
Om te wrekene haren here.
Si ne spaerden min no mere
Alse langhe, alsi vonden te slane.
Abysari pijnde hem tontgane,
Die crone in Subdraken drouch,
XCIIb1. Die wile dat men tfolc al slouch.
Die ridderen namen Alexandere thant
Ende leidene up dies scildes rant.
Si droughene in sijn pauwelioen.
Doe was daer een sijn baroen,
Sijn ersatre Cristobolus.
Hi sach sinen here ghewont aldus
Met enen wederhaecten strale,

958 Pensestes gewelt S] gevelt. 259 int thoet. 960 die] dese. 963 so *ontbreekt.* 964 ter desor. 966 seer. 967 een. 968 verslagen. 969 mere hadt tfolc verveert. 970 dit] het; *Gaut.* 448: *alios tam dira timore, freqisset sed eos animavit fama.* 972 cleen. 974 Die siten braken met groter. 975 beide haken ende met barden S] barden eñ me haken. 978 wat si so vonden te diere. 979 wast man wijf iong oft. 980 al *demkelijk te schrappen.* 981 wreken. 982 noch. 983 also slaen. 984 te ontgaen. 986 tvolc S] volc. 988 leechden eem scitls. 989 drogenen. 991 ersater.

Ende dat ment niet en mochte wale
Ute bringhen sonder sniden.
Ooc ontsach hi hem tien tiden
Dat hi te vele soude bloeden,
Ende hijs hem niet en mochte hoeden
Ghenase hi qualic sinen here,
Hi ne verlore lijf ende ere.
Dit mercte wale Macedo
Dat hi was int herte haerde onvro,
Alse of hi in twivel ware.
Hi sprac »Cristobole, com hare!
Of ic niet en mach ontsneven,
Twi laetstu mi so lange leven
In die smerte van der wonde?
En ontsiestu niet die sonde?
Du moghes corten doch mijn leet."
Cristobolus sprac ghereet:
»Coninc here, laetti houden,
Oftu dijn leven wilt behouden,
Want men moet dine wonde widen,
Verporrestu iet an dinen sniden,
Het mochte an dijn leven gaen."
Alexander antwoorde saen:
»Cristobole, tware recht onnere
Dat men enen edelen here,
Enen coninc binden soude,
Ofte houden met ghewoude.
XCIIb 2. Een coninc sal sijn tallen stonden
Quite ende vri ende onghebonden.
Doe dattu wilt, ic swighe al stille."
Cristobolus dede sinen wille.
Noch hine wiscede noch en green.
Maer doe hi ghenesen sceen,
Ende dyser was ute ghewonnen,
Quam dat bloet so na gheronnen,
Dat die here viel in onmacht.
Doe riepen de heren met groter cracht

999 genese. 1000 ne *ontbreekt.* 1001 mercte *S*] merte. 1002 dat] eñ; *Gaut.* 464: *quem rex trepidum ut percepit, amictu siccantem lacrimas et captum mente.* 1003 ofte were. 1004 cristobile here. 1005 oft. 1006 laetstu *S*] leostu. 1007 wonden. 1008 En siestu; *vgl. Gaut.* 469: *an metuis, ne sis fati reus huius.* 1009 mags leit. 1011 houwen; *Gaut.* 471: *supplex oravit ut ipse tenendum praeberet corpus; vgl. vs.* 1018 vgg. 1012 wout getrouwen. 1013 wonden. 1017 cristebele dat were. 1020 och. 1022 qwijt en vrie. 1023 wout. 1025 *het eerste* noch *is misschien van den afschrijver.*

Dat Alexander ware doot.
Daer was rouwe ende jammer groot;
Niet eer en ende dat gheluut,
Vor dat Cristobolus een cruut
Ter wonden dede, dat was goet,
Ende hi stelpte dat bloet.
  Doe ruste de coninc ende sliep.
Mettien men in die tente riep:
»Alexander es an die bate."
Tfolc was blide utermaten
Ende ghinghen eten ende drinken
Ende lieten haren rouwe sinken.
Ende die coninc hi ghenas.
Teerst dat hi ghenesen was,
Ende cume was beloken
Die wonde, so hevet hi ghesproken
Te vaerne int inde van eertrike;
Want hi woude haestelike
Dwinghen tfolc te sinen handen,
Dat wonet in dien eylanden,
Die ligghen bi den paradise.
Abisari gherede sine spise,
Doe hi versoent was jeghen hem;
Taxilles quam tote hem,
Die coninc van Alabodine,
XCIIIa 1. Die gherede hem die scepe sine,
Ende Porus van Endi
Was hem tallen tiden bi.
Teerst dat die Grieken vernamen,
Ghinghen si alle te samen
Toten coninc in die sale.
Craterus sprac »hore onse tale,
Hoochste coninc! dijn overmoet
Ende dine doghet, al es soe goet,
Wat inde saller af comende sijn?
Al ware al die werelt dijn,
Nochtan ware soe di al te clene;
Du en weets mate enghene.

1031 were. 1033 en *ontbreekt.* 1038 riep *S*] liep. 1040 utermate. 1042 rouwen. 1045 was die wonde belocen. 1046 die wonde *ontbreekt.* 1047 vaerne *S*] vare. 1050 woent *S*] waent. 1052 bereide. 1056 gereide. 1059 tierst. 1060 *Gaut.* 512: *cuncti velut agmine facto convenere duces. Lees* die heren *in pl. van* si? 1062 hoore *S*] hoerde. 1063 hoochste] hi seide; *Gaut.* 514: *regum maxime.* 1064 doegde. 1065 sal daer. 1066 were. 1067 weer si al te cleen.

Al en achtstu up dijns selves leven,
Dine vriende sijn di beneven,
Peins om hare leven doch!
Dor dinen wille willen wi noch
Jeghen al die werelt striden;
Dor dinen wille willen wi liden
Over die vreselike see,
Ende alle diere, dat es mee,
Willen wi dore di dorvaren,
Enghene vrese willen wi sparen,
Woutstu doch di selven wachten.
Wat gode sal ons bemachten?
Hoe langhe sullen wi sijn ghesont,
Daer wi souken talre stont
Nieuwe vrese ende nieuwen anxt?
Alse daventure alre lanxt
Met enen man ghewesen hevet,
Hoe saen dat soene beghevet!
Hoe mochstu ghedurech sijn?
Wie mach bescermen dleven dijn
In dese werelt? want soe es loos.
Twi weerpstu di selven altoos
XCIIIa2. In grote vrese om clene ghewin?
En mercstu niet in dinen sin
Dat enen man sacht sijn moet,
Hevet hi na pine groot goet?
Wacht di selven entie dine!
Laet ons vor di doen die pine!
Scuwe vrese sonder ere!
Wat eren mach hebben een here
Dat hi enen knecht verbit?
Hi es ries, die sijn lijf verslit
Sonder ere ende sonder prijs."
Craterus sprac in diere wijs,
Ende Tholomeus ende al dandere
Baden hier omme Alexandere.
Craterus woort ende sine tale
Bequamen Alexandere wale,

1069 niet op dijns *S*] dijne. 1070 *lees* die di sijn beneven? 1071 hare] oere. 1073 alle. 1074 *S* wille *ontbreekt*. 1076 dats mee. 1077 doer *S*] doen. 1078 Eñ gene. 1079 woutu. 1080 goede bemachten *De Vries*] benachten; *z. de aanteekening*. 1081 solen. 1083 nie vrese eñ nien. 1085 enen geweest. 1090 in *S*] en cleen. 1093 saecht. 1100 ries die sijn lijf verslijt *S*] reus die sijn verslit.

Ende sprac »danc hebbet dies,
Dat ghi meer vreest mijn verlies,
Dan uwes selfs, lieve heren!
Ic weet u groten danc der eren;
Want sint dat ic eerst crone drouch,
Hebdi mi ghedient ghenouch.
Maer mi es anders, dan u es.
Sijt des seker ende ghewes
Dat ic orloghen niene beghеve,
Also langhe, alse ic leve;
Ende ic bem noch jonc van jaren.
Ic en beghere niet te waren
Langhe lijf, maer grote name;
Die es allene mi bequame.
Onedel volc set sinen moet
Om langhe leven ende om goet;
Maer ic bem der werelt here,
XCIII*b*1. Dies en achtics min no mere.
Ic telle de seghen ende niet de jare
Entie ghichte, die mi tote hare
Daventure heeft ghegheven.
Tellic tgoet al van minen leven,
So hebbic ghelevet langhe.
Europen es in minen bedwanghe,
Asien ic wan met ghenende.
Nu bem ic bi der werelt ende,
Ende soe es mi vele te clene.
Alsicse bedwonghen hebbe allene,
Dan sal ic u daerna toghen
Een ander werelt vor uwe oghen.
Die staerke man maecht al verwinnen.
Antipodes suldi bekinnen,
Daer de sonne west up staet
Ende oost ooc te hove gaet.
Alst hier es dach, eest daer nacht.
Ontsechdi mi ooc uwe cracht,
Volcs en mach mi niet ghebreken;

1107 hebbe des. 1108 verles. 1109 dan van u selve. 1111 sider ierst. 1115 niet en. 1117 ben iong. 1118 Eñ ic in begere. 1119 groten naem. 1120 es mi allene bequaem. 1123 ben. 1124 acht ic noch. 1126 tot. 1128 tgoet van al; *of* **al** *te schrappen?* **1131 wel met. 1132 bin ic einde. 1133 veel te] te veel (veel** *op den kant*). **1134 heb. 1136 u. 1137 macht. 1138 Antipedes. 1139 west op staet** *S*] **oest op geet;** *vgl.* **10, 199. 1140 oest** *S*] **west gact** *S*] **steet. 1142 onsegdi u.**

Waer ic doe mijn tekijn up steken,
Alt volc sal mijn eghin sijn.
Onedel volc, dul alse swijn,
Sal ic maken edel ende vroet.
Eist dat ghi minen wille doet:
Datti nature hevet verholen
Ende bedect in nauwen holen
Suldi sien, sidi so coene.
Dit begheric te voldoene
Ende in desen enden mijn leven,
Wilt mi daventure gheven."
Dus indi sine tale ter vaert
Ende bat die heren te scepe waert.
Si seiden dat sijt gheerne daden,
Na dien dat hijt hem dorste raden.

XCIII*b*2. Nu varen si ter see waert.

Porus gherede hem die vaert
Al tote daert wilen dorevacht
Ercules met siere cracht
Ende Liber Baccus mede.
Alsi quamen terre stede,
Vondsi haerre tweer pale
Van goude ghemaket wale.
Want elkerlijc van desen heelden
Hadde ghegoten na hem twee beelden —
Die waren vijftien voete lanc —
Daer einde haerre beder bedwanc,
Derre tweer deghene vermeten.
Alexander hi woude weten,
Weder si waren hol of vul;
Datmenne en hilde over dul,
Dedise boren dore tien stonden,
Ende doe hise vul hadde vonden,
Dedi die gate vullen met goude
Ende voer voort met ghewoude,
Om te soukene selsiene dinc.
Doe en vant die jonghelinc

1144 doe *S*] doen teken. 1145 alt folc eigen. 1148 eest wille *S*] wilen. 1151 coen. 1152 voldoen. 1155 inde mettier vaert. 1156 *ontbreekt; Gaut.* 578: *dixit et ad naves socios invitat.* 1160 Eñ porus gereide oem an die vaert; *Epistola Alexandri magni: ad Herculis Liberique trophaea deduxit (sc. Porus). Lees* gheledese an die vaert? 1161 dor vacht. 1163 bacus. 1165 twier. 1166 gemaect. 1167 heilden. 1168 gegoten *S*] gegote him. 1170 eende eerre beider. 1171 twier degen. 1173 weren hol ofte. 1175 dor. 1176 vol. 1179 selsenc.

El niet, dan berghe, bossce ende velde
Ende olifante, die met ghewelde
Daer waren, ende wrede serpente,
Die men vint in Oriente.
Van danen voer hi ter Oostersee,
Om te siene wonders mee,
Want hi hoort ghewagen des
Dat noit Liber Baccus noch Ercules
Die see en prouveden aldaer,
Want soe so donker es vorwaer.
Aldus woude dedele vorste
XCIVa1. Doen dat noit man doen en dorste..
Teerst dattie wint was west
Ent hem dochte wesen best,
Voeren de heren vanden lande
Harentare souken viande;
Ende het was hem allen oncont.
Doch quamen si na der selver stont
Bi drie weken an een lant,
Dat Argere es ghenant,
Daer die berghe noch in sijn
Allegader selverijn.
Daer vonden si volc, heet Lemnes,
Dat algader sonder hovet es;
Gheborstelt sijn si alse swijn.
Daer vant ooc voghele die deghen fijn,
Die achter alse leuwen waren
Ende voren ghedaen alstie aren.
Derre sloughen si vele doot.
Daerna vant hi een eylant groot,
Dat Crisa nu es ghenant.
Daer vondsi guldene berghe int lant
Ende coatricen ende ooc draken,
Derre si meneghen dorstaken.
Si dwonghen de Ichthiofagiten,
Liede die wel vessce verbiten.
Daerna quaemsi in een lant,

1182 geweeldc. 1186 sien. 1188 bacus. 1189 proefden. 1190 es vorwaer] waer *Epistola: quem (oceanum) quoniam tenebrosum vadosumque mihi locorum incolae affirmabant etc. Lees* want soe so ondiep ende donker ware (: aldare)? 1191 die edel. 1193 *S* wint *ontbreekt; aan den voet der voorgaande bladzijde staat echter* Teerst dat wint was west. 1194 Eñ dat. 1196 harentare *S*] her en dar. 1198 na der] ter. 1202 algader. 1204 hoet. 1206 voghele *ontbreekt.* 1207 vogele dic lewen. 1208 voer. 1212 gulden. 1214 deire. 1215 Ichthyofagiten *S*] ·X· xiofagiten.

Daer die liede in sijn ghenant
In griexer tale Gymnosofisten,
Die vele wijsheiden wisten,
Dats in dietsce »nakede vroede."
Teerst dat se Macedo, die goede,
Sach, sprac hi ghelijc den milden
Dat si baden, dat si wilden,
Dat gave hi hem sonder wedertale.
XCIVa 2. »Ghef ons ewelec leven!"
Hi seide »hoe mochtic dat ghegheven?
Ic bem selve een steerflec man."
Dander sprac »twi doestu dan
Dus vele quaets? du heves scande;
Wat jaghestu dus achter lande?"
Van daer voer hi in Tambrobane.
Dats een eylant na minen wane,
Talre beste van eertrike.
Daer was in een coninc rike,
Die Alexandere gaf sijn lant
Ghewillike in die hant.
Daerin sijn tiene edele stede
Ende meneghe rijcheit mede,
Ende beesten, die sere biten;
Diere stene, margariten,
Carbonkele met crisoprassen,
Die in ghenen lande en wassen.
Doe si danen ghesceden waren,
Quamen die Grieken ghevaren
In der Macrobienen lant.
Daer vonden si meneghen gigant,
Want si sijn twalef ellen lanc.
Die hadde hi saen in sijn bedwanc.
Si waren so mesraect,
Dat si waenden, tware ghemaect
Tfolc van ysere ende van stale;
Dus waren si bedroghen wale.
In dat lant es een fonteine,

1219 Gymnosofisten *S*] gignofeesten. 1221 nakede vroede *S*] makede die vroede. 1222 tierst dat si. 1224 beden. 1225 geve hi him. 1228 sachte. 1230 twi] war om. 1232 iaegstu. 1233 van *S*] dan tambrobana. 1234 na minen wane *S*] van minen wane. 1236 conincrike. 1237 dien alex'. 1238 geweldelike in sijne. 1239 edel. 1242 steen. 1243 crisepassen; *vgl. Nat. bl.* 12, 309 *volgg.*. 1244 *lees* in el ghenen? 1245 gescciden. 1247 macabenen; *vgl.* 7, 935. 1248 gigant *S*] wigant. 1251 *lees* so sere? 1252 dat weer.

So claer es soe ende so reine,
Dattet scemert also clare,
Alse oft van olie ware,
Wat so men daer mede dwaet.
Nu es Alexanders raet,
En weghe te varene al te hant
XCIVb1. Om te soukene ander lant.
  Nu sijn die Grieken up die see,
Om te soukene lants mee.
Si voeren, ende si en wisten waer.
Want si quamen dicke daer,
Daer grote deemsterheide was.
Ten jonxten gaf die aventure das,
Dat si van verren saghen staen
Ghelijc alse ene borch ghedaen,
Die hem algader guldin dochte.
Na dien dat ict gheweten mochte,
So waest dat eertsce paradijs,
Dat volmaect es in alre wijs.
Die vierine mure dochtem van goude.
Hi voer daerwaert alstie boude,
Alexander entie sine,
Die het winnen wouden met pine.
Nu sijn si an die roche comen.
Na dien dat sijt hebben vernomen,
So dunket hem al sonder waen
Tote boven up die wolken slaen.
Alexander hilt stille ene stonde
Ghinder met sinen dragmonde;
Hi peinsde wat hi beste dade.
Doe hi was in desen rade,
Riep een man van boven neder:
»Alexander!" hi antwoorde weder:
»Weetmen daer boven iet van mi,
Dat ic Alexander si?
Wie es daer? wes es dit lant?"
Dander seide al te hant:
»Dit lant es des selves heren,
Die di met so groter eren
Al die werelt heeft ghegheven —

1257 datt'. 1259 so men *S*] men so. 1261 weche te varen. 1265 war: dar. 1267 demsterheit. 1270 een. 1271 gulden. 1273 wast. 1278 het *ontbreekt*. 1281 *wellicht* Soe dunket. 1282 gaen. 1283 hielt. 1289 iet *ontbreekt*. 1290 Iet dat. 1291 ees.

In sijn ghewout es ooc dijn leven —
XCIV*b* 2. Entien du wilen comen saghes
Up dijn bedde, daer du laghes,
Doe hi di gaf in dijn bedwanc
Al dier werelt ommeganc."
Alexander antwoorde weder:
»Wat wildi mi werpen neder
Tenen lijteken dat ic hier was?
So machmen mi gheloven das."
Hi seinde hem hare enen steen —
Men vint siere ghelike en gheen
In algader eerderike: —
»Dit es dijn tseins sekerlike
Van den eertscen paradise.
Nu doe wale alstie wise
Ende lech al dijn souken neder
Ende vare ten ghemenen lande weder!
Daer saltu ondervinden saen,
Hoe dijn leven sal vergaen."
Doe trac hi thovet bindien mure.
Recht na dese aventure
Keerde Alexander te lande,
Ende hi hadde in sine hande
Ghonen wonderliken steen,
Die clare alstie sonne sceen.
Hi wouch meer, alse ic hore segghen,
Dan alt ghewichte datmen legghen
Mochte daerjeghen in ene scale;
Nochtan verwouchene wale
Also groot eerden als een siere;
Dit was een vremde maniere.
Hoe sine voorme was ghedaen
Dat willic u doen verstaen:
Hi was ghevoormet alse eens menscen oghe; –
XCV*a* 1. Ecclesiastes cant wel toghen —
Dat hi die rijcheit neder wouch,
Wat so menre jeghen drouch,
Ende also luttel eerden alse een siere
(Dit was een wonderlike maniere)
Hem neder wouch, dat es bedi:

1296 sijne gewalt. 1297 eñ dien. 1305 hare] hier. 1307 eertterike. 1310 wale *ontbreekt; z. de aanteekening.* 1315 thoet binnen dien. 1320 claer. 1323 een. 1324 verwogen. 1327 forme. 1329 gevormet *V*] geverwet menscen, *V* mans *ontbreekt.* 1330 caent. 1335 weder.

Also langhe alse Alexander si
An den vleesce ende leven moet,
So en es die rijcheit niet so goet,
Van alder werelt diemen vint;
— — — — — — — — —
Also god wille dat ghesciet
Entie aventure ghebiet,
Dattie mensce steerven moet,
Een clene stucke eerden es so goet,
Alse die mensce ende beter vele.
Niemen en versta dit in spele!
Dit was betekekent bi den stene.
Dit en was loghene enghene.
Eer dese tijt quam, hier te voren
So en was noit man gheboren,
Die die oosteylande dorste besouken.
Hier es deinde vanden neghenden bouke.

1336 *lees* alse die mensce si? 1339 demen vinc. 1340 Dit sijn waerlike dinc. Ooc es dit waerlike bekint *zou voor den zin en voor het rijm beide voldoen.* 1341 got dat si. 1344 cleen. 1346 en S] in. 1347 steen. 1349 *misschien* daer te voren. 1351 dorst. 1352 ·IX· boken.

DIE TIENDE BOUC.

Alexander heeft ghesproken
Overdaet, die onghewroken
Altoos niet en mach wesen;
Want hi hem vermat van desen,
Dat hi sal, eist dat hi levet,
Dattie nature verholen hevet,
Sinen lieden openbaren.
Ooc so seidi mede te waren
XCV*a*2. Dat hem ware al eerderike
Te clene tenen conincrike.
Hier om was die Nature gram,
Alsoe die overdaet vernam.
Soe liet alrehande werc
End nam up hare een gheswerc;
Soe maecte hare ter hellen waert.
Waer so soe quam an die vaert,
Alle dinc waren hare onderdaen.
Die elemente hebse ontfaen,
Elkerlijc, want soese sciep.
Die lucht eerst jeghen hare liep
Ende groetese met soeten winde.
Teerst datse die aerde kinde,
Groete soese mettien blomen.
Twater es mettien visscen comen
Ende tfier metten planeten.
Alrande figuren beten
Ende eren hare sceppersse
Ende bidden dat soe niet en persse

5 eest. 7 boden oppenbaren; *Gaut.* X, 9: *aperire gentibus armatis.* 9 were eert-rike. 10 cleen. 13 alderhande. 14 eer. 15 eer. 16 so *ontbreekt.* 17 *lees* was? haer *S*] hen. 18 hebben si. 20 locht ierst eer. 21 groetse. 22 tierst dat si. 23 groete *S*] groten bloemen. 25 Op dat vier. 26 alderhande. 27 eer sceppersen (*S* sceppersse). 28 perse.

Met honghere hare creaturen.
Dit was die tale der Naturen:
»Danc hebt dat ghi mi doet ere!
Nu en souct min no mere
Die dinc, die ic hebbe verholen!
Ic vare enweghe ter helscer scolen
Dor uwen wille ende dor den minen.
Dat sal Alexandere scinen,
Want het sal sijn hooft becopen."
Dit sprac soe ende dede open
Die aerde ende ghinc ter hellen.
Nu hoort! ic sal u hier af tellen.
Soe sach vor der helle dure
Rechte onder die helsce mure
Seven vrouwen in seven borghen,
XCVb1. Dier elc man wel mach sorghen.
Die een was moeder van den sonden,
Vrecheit, die daer was tien stonden.
Soe huudde dien groten scat.
Over waer segghic u dat,
Dat soe ghesmoutens gouts so vele
Goot in dier vrecker kele,
Dat soeser mede hevet verladen,
Al en conde soes hare niet ghesaden.
Hoverdechede, die coninghinne,
Sat daerna met erren sinne
In ene borch groot ende rike
Ende bespotte hare ghelike.
Luxurie, dats Onsuverhede,
Lach dare up hare stede
In bernender modre versmoort;
Want soe suverheit testoort.
Gulsecheit sat up hare stede
Ende verteerde hare lede.
Soe liet weder dor den hals gaen,
Dat soe te vele hadde in ghedaen.
Gramscap sat daer verbolghen.

29 honger eer. 30 vander naturen. 32 noch. 34 Nu vaere enwech. 35 dien. 37 hoet. 38 ende *S*] en. 41 vor der helle] verre; *Gaut.* 31: *ante fores Erebi Stygiae sub moenibus urbis.* 43 in] eñ. 44 dier *S*] die. 45 ene. 47 hadde; *Gaut.* 32: *inter quas antris aliarum mater opacis abscondit loculos.* 49 si gesmoltens gouts *S*] gesmoltens golts. 51 soeser mede] sise daer. 52 hare] hier; niet *is misschien te schrappen.* 54 eren; *Gaut.* 38: *flagrante vultu.* 55 een. 56 eer. 58 Sat daer op eer; *lees* up ene? 59 moder lach si versmort. 61 eer *desgelijks* 62.

Soe doet die ghone, die haer volghen,
In allen tiden sijn verwoet;
Want soe de liede maect onvroet.
Ghierecheit sat daer allene
Beloken in haren stene,
Hare hande onder hare liere
Ende bernende in dien swarten viere.
Nidecheit ende hare kinder
Hadden hare sale ghinder:
Verradenesse ende Loosheit.
Al en moghen si niet ghereit
Bedecken der liede weldade,
Si verkerense met haren rade.
XCV*b* 2. Met desen seven hovetvrouwen
Woonde mede ooc en trouwen
Ypocrisie, die haer can maken
Buten goet in allen saken.
Ende Smekinge was ooc mede,
Die nu hevet hare stede
Met hoghen lieden in die sale,
Want soe can met scoonre tale
Hoghen lieden doen verstaen
Saken, die quaet sijn ghedaen.
So grote cracht hevet die miede
Ende smekinghe onder hoghe liede,
Dat si bejaghen haren wille,
Waer so si sijn, lude ende stille.
Dese sonden hevet besien
Die nature ende mettien
Ghinc soe bindien helscen muren.
Daer sach soe die sielen gheduren
Int vier dat bernet sonder lecht
Elke siele na hare recht.
Ic segghe u de stat vander hellen
Na dien dat ons die bouke tellen.
Soe staet midden in die aerde
Ende bernet altoos even haerde;
Boven inghe ende binnen wijt.
Daer pinet vier in elken tijt

67 sijn si. 69 girecheit. 71 *tweemaal* eer; *zóó ook* 73, 74, 84. 72 swarten *S*] swarte *of* swarre. 75 verradenesse *S*] verredenisse *of* vorr. 77 mesdade; *Gaut.* 46: *quae (sc. detractio) cum bene facta negare non possit.* 79 hoetvrouwen. 83 smekelinge *lees* wasser? 89 miede *S*] mede. 92 so *ontbreekt.* 97 licht. 98 eer. 101 in midden. 104 pijnt.

Sielen, die hebben mesdaen.
Al sijn si in een vier bevaen,
Nochtan hebsi niet even groot
Die pine van dier langher doot.
Want dat vier es so gherecht,
Dat het den here ende den knecht
Also met pinen hevet bevaen,
Na dien dat si hebben mesdaen:
Some meer, some min.
XCVIa 1. Daer sijn ooc vele sielen in
Welna al sonder mesquame,
Sonder dat si van Adame
Sijn besmet ende el niete.
Dese weten lettel van verdriete.
Bi redenen prouvict u al.
Te somere alse berch ende dal
Es verciert metter sonnen,
Men siet hem tween tè gadere ronnen,
Die een loopt met cleenre pine
Die ander es vander sonnen scine
So verhit, dat hi versmacht
Ende verliest al sine cracht.
In die middel van dier vlamme
So stoet die felle druut, die gramme
Lucifer Leviathan,
Die bedrooch dien eersten man.
Teerst dat hi die Nature sach,
Liet hie tfier, daer hi in lach,
Ende ghinc te hare waert.
Om dat soe niet en ware vervaert,
Liet hi sijn duvelike ghedane
Ende snelde hem te ontfane
Die grote sconhede weder,
Die hi hadde, eer hi neder
Van den hemele was verscroven,
Doe hi inghel was hier boven
Ende dor sine hoverdechede
Was gheworpen vander stede.

105 seien. 107 hebben sijt (*S* si). 110 dat het den A datten H. 112 Alse hi te voren bevet A. 113 eñ some A. 114 sijn H waren A. 115 Al welna sonder A. 117 anders niet H. 118 weten luttel H wisten lettel A verdriet H. 120 als H. 121 versiert mettier H. 122 hun tween H hen tueen A tegader H. 123 loept *S*] loep. 127 middelt. 128 drut *of eerder* druc. 131 tierst. 133 to eer. 134 was. 135 gedaen. 136 toe ontfaen. 137 scoenheit. 142 was hi.

Doene die Nature sach
Begonste soe hare gheclach:
»Vader ende wreker vanden sonden!
Wilen in dier eerster stonden
Waerstu clare alstier sonnen scijn,
Maer dor die hovaerde dijn
XCVI*a* 2. So verloorstu hemelrike.
Ic bidde di hulpe drouffelike.
Het es recht du gheves loon:
Want alstu verloors dien troon,
Waerstu sonder stede bleven,
En haddic di niet ghegheven
Ene sonderlinghe stede
In dese grote demsterhede.
Ic bringhe ene niemare ghedragen:
Alle creaturen claghen
Over Alexanders overmoet.
Hi dwanc enen coninc goet,
Coninc Clause van Atervaen;
Tracien es hem onderdaen;
Hi slouch Pausaniase doot,
Hi brac Teben, al was soe groot,
Hi dwanc Athenen ende Matone,
Hi drouch ooc roomsce crone,
Hi dwanc Luken ende Pise,
Hi slouch ridderen van prise:
Mennoene entie met hem waren,
Hi dorreet ooc te waren
Daris lant, dat hem verstaerf,
Ende verwan dien here driewaerf,
Hi verdreef dien here Apolonise
Ende brac Tyren, de stat van prise,
Hi wan Egypten ende dorreet
Libien, dat es so heet;
Babylone heeftene ontfaen,
Die Siten sijn hem onderdaen,
Hi heeft die israelsce roten
Binnen Caspi besloten;
Dus heeft hi Asien bevaen,

143 doen. 144 eer. 146 ierster. 147 weerstu claer. 150 om hulpe droefelike. 151 hevcs; *beter misschien te lezen* ic heves. 153 weerstu sonder *S*] weerstu sonder sonde. 157 een nimeere H. 158 alle *S*] allen H A. 161 atracervaen. 163 Pausaniase *S*] pausamase. 165 maroene. 166 croen. 168 ridders. 169 Mennoen. 171 dat hem] dies hi; *z. de aanteekening.* 176 es] was. 177 Babylonie.

Ende Porus es hem onderdaen,
Subdraken heeft hi ghevelt
XCVIb1. Abisari staet in siere ghewelt,
Taxilles es ooc sijn man;
Ende dat es meer: hem en can
Ghenoughen al dese ere.
Hi sochte deylande, dats mere,
Die sijn in die Donker see.
Heeft hi ghelucke goet voort mee,
Hi sal sien, wanen Nilus comt,
Want hi hem al nu beromt
Dat hi sal winnen tparadijs.
Du en wachtsti in alre wijs,
Hi sal di de helle af winnen.
Daertoe willi ooc bekinnen
Die werelt die hier onder es
Ende dwinghen Antipodes.
Hi wille de sonne sien west upstaen
Ende oost te hove gaen.
Nu wrec ons over dit verlies!
Wat eren soutstu hebben dies,
Of wat lone, of wat prise
Dattu uten paradyse
Adame dreves int drouve dal,
Of di Alexander winnen sal?"
Soe waende wech varen na dese woort.
Lucifer sprac »vrouwe hoort!
Ic sals uwen wille doen sonder waen,
Ende ic en sals niet ave staen,
Eer ickene hebbe in der hellen
Met anderen sinen ghesellen."
  Stappans so riep hi te rade
In dier hellen alle die quade.
Up een plein quamen die keitive,

184 steet. 185 Taxillis. 186 Dat es meer eñ eem in can; *vgl. Gaut.* 93: *nec eo contentus Eoas vestigat latebras.* 188 dye eylande mere *S*] mee. 190 geluc. 192 beroemt A. 194 wachsti H wachtdi A. 195 die A *ontbreekt* H. 196 wilt hi H wilhi A. 198 die antipedes H antipedes A. 199 wilt H die sonne sien west op gaen H die s. west sien opstaen A. 200 weder te hove staen H. 201 Wrec ons sinen overmoet A; *Gaut.* 101: *ergo age communem nobis ulciscere pestem.* 202 des. 204 paradise A. 205 in A. 206 ofte A. 207 waenden (*S* waende) H woude A. 209 sal *A*. 210 Nochtan sal hijs niet af st. H; *Gaut.* 105: *ille .... promittit .... nec se desistere* saels A. 211 icne A. 212 andren A. 213 so *ontbreekt* H. 214 Inder A. 215 *deze regel in H achter* 216 enen H plain A keytive H kaitive A.

Daeromme lopen rivieren vive.
Die rivieren heten aldus:
XCVI*b* 2. Lete ende Avernus
Cocitus ende Flegeton
Ende die wrede Acheron.
Dese bernen ende stinken;
En mach niemen ghedinken
Dat hiere nie sonne sach,
Ofte eneghen wint, die helpen mach.
Daer ligghen die drouve sielen
Mettien duvelen, die vielen,
Ende doghen onghehoorde doot,
Want dat es hare meeste noot,
Dat si sterven sonder blijf;
Die hier leiden sondich lijf
Ende altoos om sonden werven,
Die moeten altoos ghinder sterven;
Si moghen de deemsterhede tasten,
Die drouve sielen, die altoos vasten;
Nu hebben si heet ende nu cout;
Daer es rouwe menechfout,
Ende hi moet sonder ende sterven,
Dien de helle doet bederven.
Doe thelsce volc versament was,
Die oude viant Sathanas
Wispelde drie waerf, ende al die ween
Wart ghestilt. daer ne was gheen
Die roupen dorste, doe hijt hoorde.
Doe sprac hi der Naturen woorde,
Ende hi seide meer daertoe:
»Secht, mine ghesellen, hoe
Sullen wi ghedoghen dese overdaet,
Van desen man, diet al verslaet
Ende die alle dinc ontsien?
Laetmen sinen wille ghescien,
Hi sal al die werelt breken.
Dats al niet, maer hi sal steken
Dor die dicke aerde een gat,

216 darom H. 218 Liete. 219 Chochitus eñ flegiton. 222 Eñ. 224 enege dinc; *Gaut.* 111: *nec sol indomitum nec mitigat aura rigorem.* 227 onghehoorde] eer; *Gaut.* 113: *mortis inauditae torquentur agone.* 228 eer. 233 diemsterheit. 235 sijt. 241 wene. 242 hene. 246 segt. 247 solen wi hē *lees* die *in plaats van* dese? 250 leetmen. 252 dats ons al H dat sal A; *Gaut.* 131: *sed id taceo.* 253 dicke *ontbreekt* A; *Gaut.* : *rupto . . . obiice terrae.*

XCVIIa 1. Ende maken tote ons enen pat,
Daertoe sal hi onse sielen vaen.
Dus moeten wi hem sijn onderdaen.
Ooc so segghen die propheten
Dat god der werelt hevet beheten
Menech jaer hier te voren
Dat een man soude sijn gheboren
Met mieraclen, in weet wie;
Met sinen houte so sal hie
Breken onse vaste prisoen
Ende onse sielen daerute doen.
Nu siet, ghi heren vander doot,
Helpt ons gheraden terre noot,
Die wile dat men ons mach helpen!
Laet ons dies mans daet stelpen,
Dat hi niet die ghone en si
Die de helle sal hebben vri."
Cume hadde hi dit gheseit,
Dat Verranesse sprac ghereit:
(Die was dier Nidecheiden dochter)
»Lucifer, laet wesen sochter
Vorwaert meer dine maniere,
Ic salt di volbringhen sciere,
Want het es mi clene pine.
Ic hebbe een cracht van venine,
Men vint gheen van dierre naturen;
En mach in gheen vat gheduren,
No in ysere, no in stale,
No in goude, no in metale,
Dan in een coeclauwe allene.
Dat salmen gheven hem ghemene
Mettien claren wine ghemanc.
Hi sal sterven eer iet lanc.
Want Antypater, mijn vrient,
Die Alexandere heeft ghedient
XCVIIa 2. Ende over Grieken es baliu,
Dien hebbic, dat segghic u,
Vander wieghen up gheleert
Dat hi van buten enen eert

256 Dan moete A wesen A. 257 so *ontbreekt* H. 258 got H heeft vergeten H. 261 miraclen H mieraklen A eñ in H eñ ic ne A; *Gaut.* 136: *adfore tempus* .... *quo* ... *nescio quis nascetur homo.* 264 ons H. 267 *Gaut.* 140: *mortis nascenti occurrite morbo; lees* dat het? 272 verraedenesse geriet. 276 sal. 277 ene clene. 281 *en* 282 noch. 281 yser. 284 eem geuen. 291 wiegen *S*] wegen.

Ende int herte draghet de moort.
Nu es hi ghedaghet voort;
Na dat hi hevet gheregniert dat lant,
Willene de coninc al te hant
Met hem hebben in sijn here,
Dat hi sine oude vertere.
Bi des mans helpe sal ic saen
Alexandere verslaen."
Verranesse sprac dese tale.
Dat drouve volc priset wale,
Dat soe so sciere hadde vonden
Goeden raet in corten stonden.
Stappans voer soe uter helle
Tote Antypater, haren ghesellé,
Die een quaet verrader was
Ende haerde sere in soorghen das,
Hoe hi behouden sal sijn ere
Jeghen den coninc, sinen here.
Doe riet soe der herten sijn
Te makene dat staerke venijn.
Ende doe hijs wale was gheleert,
Was soe saen ter hellen ghekeert.
Ende soe comt noch dicke uut
Te radene dusdaen saluut.
Nu es comen uter see
Alexander ende heeft mee
Wonders vonden, dies hi sach,
Dan ic u wel besceden mach.
Nu wille hi besien de woestine
XCVIIb 1. Van Endi met groter pine
Ende daerna so willi scone
Varen tote Babylone
Ende besetten Asienlant.
Daerna wille hi te hant
Affriken winnen al
Ende daerna, heeft hijs gheval,
Spanien winnen ende in dien

293 draget hi die. 295 na] om gerengniert; *Gaut.* 154: *ut sub eo senium consumat et aspera rursus perferat emeritus castrensis taedia vitae.* 296 willen *S*] wille. 299 man hulpen H. 301 verradenesse H. 302 prisese A. 303 soe so] die so H si A. 304 in so H. 305 hellen H. 306 horen A gesellen H. 308 harde H *ontbreekt* A. 310 dien H. 312 starc. 315 noch *ontbreekt* ute. 316 om te dusdane salute. 319 dies] dan; *lees* dat? 320 dan] dies wael besceiden. 321 die woestinen. 322 pinen. 323 wil hi scoen. 324 te. 325 besitten; *Gaut.* 172: *dispositis rebus Asiae.*

Ercules colummen sien
Ent westeinde van eertrike winnen.
Ende daerna willi doen bekinnen
Sine cracht in Vrancrike
Ende Gallen dwinghen ghemenelike
Ende Aquitaengen ende Bertanien
Germaengen ende Allemanien.
Dan willi Moniu overliden
Ende Lombaerdien doreriden
Ende dor Rome in Grieken varen.
Bedi ontboot hi te waren
Dien van Surien in waren saken
Dat si scepe daertoe maken.
Alsi besocht heeft dlant van Inden
Willi hem dies onderwinden.
Dit heeft hi met Porus bestaen,
Die hem raet gaf sonder waen,
Dat hi Inden bescouwe,
Om dat men hem niet en wantrouwe,
Dat hi hadde enech lant
En ware den Grieken al becant.
Si quamen bi groten brouken,
Daer souden si passage souken.
Mettien rees daer een dier
Vreselijc ende onghehier.
Sijn rugghe was scaerp alse een saghe,
Twee hovede hadt up sinen craghe;
XCVIIb2. Deen was ghescepen alstie mane.
Sine huut, diet hadde ane,
Was ghelijc enen seepaerde.
Doe dander hovet openbaerde,
Gheleect eens cocodrilles hooft
Ende verbeet ooc, dies ghelooft,
Met enen bete ridders twee.
Sine mochtent nemmermee
Met ghenen spere doresteken.
Doe ghincsi sine been breken
Ende met groten hameren slaen.

334 gemeinlike. 335 Aquitaengen *S*] quintagen. 336 Germaengen *S*] Grammagen almanien. 337 moniou ouer lieden. 338 dor riden. 343 heft. 345 hevet A. 349 hedde H. 350 et en were dien H. 351 brouken] hopen; *E: palus erat sicca et canna abundans.* 352 passagen. 354 vreeslic H vreselike A ongehuyr. 356 hoedc H. 357 dat een H deene A gescapen H maen. 360 hoet oppenbarde. 361 cockendruls. 364 mochten nummermee. 365 sper dor steken.

Doe ghinghen si naerre staen;
Hem wonderes dat dier was so groot,
Dat daer lach ghesleghen doot.
  Daerna quaemsi tenen woude,
Daer sloughen si tenten met ghewoude
Ses milen lanc, ses milen breet
Bi enen watere, dat Buemer heet.
Si wouden bliven daer dien nacht.
Doe waren met groter cracht
Die voorste cnapen sere versaghet,
Dat si ten tenten waren gejaghet
Ende si riepen »wapent u!
Hier comen olifante nu;
Si sullen dit here storen."
Alexander hi riep voren
Die ridders van Tesalia:
»Varet voren, ic come na;
Drivet voren swijn ende soghen
Doetse gorren, ghi sult moghen
Die olifante so vervaren."
Selve quam hi na te waren
Met Poruse, dien edelen deghen.
Die olifante quamen hem jeghen,
Some swart some bont.
XCVIIIa 1. Porus makede hem cont
Dat si goet te stride waren; —
Si wanese vaen ende vervaren —
Men soude de soghe so doen gorren,
Sine souden hem niet weren dorren.
Doe woorden die beesten versaghet,
Some vanden swinen verjaghet,
Some van ludene van businen.
Alexander volghede met pinen.
Daer slouchen siere neghenhondert doot
Ende tachtich, dat was wonder groot.
De tande naemsi tharen doene,
Ende keerden in die pauwelioene.
Die coninc hiet sciltwachte sciere

368 naerre] verre. 369 wonders. 370 geslagen. 372 gewoude *S*] goude. 374 water. 375 daer bliuen. 377 versacht. 378 geiaegt. 381 solen dit her. 384 vart coem. 385 vor. 386 doetsi soelt. 392 mact. 394 wanense. 396 hen. 398 veriaecht *S*] vorragt. 399 van lieden some van; *E: buccinis hominum et grunnitibus suum attoniti.* 400 volgde. 401 neghenhondert] CM; *E* 980; *Sp. hist.* 1[s], 46, 44: 880. 403 doen H. 404 pauweleoene H. 405 hielt.

Bi nachte doen jeghen die diere.
Des ander daghes quam hi te waren
Ane een jeghenode ghevaren,
Ane enen meersch up een riviere.
Daer sach hi volc naect als die diere.
Si waren lanc neghen voete,
Si drinken water, eist sout, eist soete,
Rauwe vische eten si
— — — — — — —
Buten water ende daer onder
Moghen si duren, dat es wonder.
Alsi wouden tote hem tiden,
Dukeden si in de riviere besiden.
Ebigmaris heet die riviere,
Daer si wonen dese diere.
  Doe quamen si in een foreest,
Daer vonden si alre meest,
Die men heet Cynokephaline.
Si sijn ghehovet als hondekine.
Si quamen jeghen hem ghelopen
Te samen met groten hopen,
XCVIIIa2. Si scoten ende vloen mettien.
Si quamen al daer si sien
Woestinen utermaten breet.
Alexander hoort ende versteet
Dat daer en was wonders nemee,
Tote datmen quame ter Oostersee.
Ende si voeren weder west.
Doe dochte den coninc wesen best,
Om dat dlant was waterloos,
Dat si niet en scieden altoos
Vanden watere, dan twalef milen.
Daer dedi tenten slaen tier wilen.
Die tenten sijn daer saen ghesleghen,

406 doen *ontbreekt; E: jussique tunc clypeis et loricis vallum praecingi, ne quid iniuriae elephantorum molestia aliarumque ferarum adferret. Misschien is de tekst nog meer bedorven.* 407 anders te waren *S*] gevaren. 409 rieviere. 410 tfolc. 411 ·XI·; *E: pedum altos novenorum* (*Sp. hist.* 1[a], 47, 10 *acht*). 412 water eest soete; *vgl.* 7, 953; *Nat. bl.* 1, 287. 413—414 Raumoen heten si | Rou visch eten si. *De eerste regel is klaarblijkelijk niets dan eene bedorven herhaling van den tweeden. Een ander vers is verloren geraakt, hetgeen wellicht luidde* si heten Ichthyophagi; *vgl. E: hos Indi Ichthyophagos appellant.* 416 duren *ontbreekt.* 418 dukeden *S*] dukenden. 420 diese. 423 hiet cenophaline. 424 gehoet. 427 vlouwen. 428 daer daer. 431 nummee; *lees* mee? 432 queme. 434 beste. 438 ter wilen *S*] ten tijden. 439 geslagen.

Ende hout daertoe ghedregen
Ende daer ghemaect groot vier.
Doe waert die wint so onghehier,
Die up hen van oosten quam,
Dat sijs alle woorden gram.
Hi stac die tenten al ter neder.
Dat vier vlooch voort ende weder
Ende verbernde man ende paerde.
Dat was een weder dat vervaerde
Dat volc, want et was bi nachte
Ende in dien heerfst dat waeit onsachte.
Doet dach was bonden si te samen
Hare haernasch ende quamen
Daert was ghelie in enen dal.
Dies avonts ghinghen si over al
In die pauwelioene eten,
Want die stoorm was gheseten.
Des avonts waert daer coude groot.
Doe quam hem up een ander noot:
Die snee viel up hem in den dale
Also breet, dat lesemen wale,
Alse haddent ghewesen vliese.
XCVIII*b*1. Doe ontsach hem van verliese
Alexander, die milde, die boude,
Hi waende dat al versmoren soude.
Hi en wiste ander boete,
Sonder dat hi onder de voete
Dien snee dien volke treden dede.
Maer een reghen quam daermede,
Die smelten dede al dien snee.
Te hans quam daer wonders mee:
Een gheswerc quam daerna ghegaen,
Vreselec so waest ghedaen,
Swart oft die helle ware,
Ende bedecte alle die scare,
Daer si laghen in dien dale.
Doe saghen si ten selven male
Groot vier vallen uter lucht.
Daeraf hadsi grote vrucht,

440 gedragen H. Eñ men hevet hout gedregen A. 441 eñ maecte daer A. 444 waren A. 445 alle A d'neder H. 447 verbrande A. 448 Dit A. 450 wait A w't H. 451 doen H doent A. 452 eer harnasch H hare hernasch A. 453 lien in een; *z. de aanteekening.* 454 si *ontbreekt.* 455 pauwelioen. 457 avons. 458 hun. 459 him. 460 leestmen. 461 al heddent geweest. 472 wast. 477 locht: vrocht.

Want dat velt waert al ontsteken.
Dat volc begonde doe spreken
Ende seiden het ware ons heren wrake,
Dat een man begonde de sake
Die van gode verholen es,
Ende no Liber Bacus, no Hercules
So verre dlant en dorsten souken.
Doe hiet die coninc oude douken
Die te stucken ghescoert laghen
Dien ridders jeghen tfier draghen,
Want het wasser jeghen goet.
Die coninc sprac »god die doet
Met alre dinc, dat hi ghebiet,
Dien biddic dat hi ons besiet
Dat wi niet en sterven hier."
Stappans bleef staen dat vier,
Ende die nacht verscoonde al.
Ende die coninc gheboot in 't dal
XCVIII*b* 2. Dat men groot vier ontsteken soude,
Ende dat hi ate, wie dat woude.
Drie daghe waren si achter een
Dat nie sonne up hem en sceen,
Want swarte gheswerc hadse bedect.
Eer Alexander wech ghetrect,
Dedi vijftich ridderen graven
Eerlike met groter haven,
Die in dien snee waren versmoort.
Ende daerna voersi voort.
  Cortelike quamen si te waren
Bi der groter see ghevaren,
Daer si saghen Oost-Etyopen
Ende die montanien open,
Die Hennos heten in dat lant.
Daerwaert voer hi al te hant.
Si vonden thol, daer in ghevoet
Liber Bacus was, die deghen goet,
Die al dlant verwan met wiven.
Dus hoort men Solinus scriven.

480 begonste doen te spr. 481 were. 482 begonste die. 484 noch noch. 485 en] in. 486 met onden doken; *lees* douke? 491 aller. 492 bidden ic. 493 wi hier in sterven niet. 495 verscoende *V*] verstonde; *E: nox serena reddita est.* 500 hun. 501 gheswe'rc hadse *S*] hadde. 502 *lees* es wech? 509 etyopien. 511 *lees* Dionysos gheheten int lant? *E: nam ad aedita coelo promontoria et ad Oceanum in Aethiopiam venimus, ad Dionysios quoque montes et antrum Liberi.*

Ooc scrivet hi al over waer
Dat Liber Bacus was vierhondert jaer
Ende sesse, eer Alexander quam.
Doe Alexander thol vernam,
Seidemen, wiere in ghinghe,
Dat hi soude cortelinghe
Sterven bindien derden daghe.
Dit hielt die coninc al over saghe.
Doe sinde hiere in someghen keytijf,
Die verbuert hadde dlijf;
Si bleven doot bin drien daghen.
Hi hads rouwe, hooric ghewaghen.
An Liber Bacus dedi sine bede
Ende bat dat hi ende sijn volc mede
Te lande weder moeste keren
XCIXa 1. Te siere moeder met groter eren.
Dat bat hi al omme niet.
Alsi vraechde ofmen iet
Wonders meer vonde int lant,
Men seide »neent." hi hiet te hant
Al sijn here varen hene
In een poort, heet Fasiatene.
Si voeren bi siere baniere.
Doe quamen hem tontmoete sciere
Twee oude man. doe sprac die coninc:
»Secht mi, heren, ene dinc:
Weti iet wonders in dit lant?"
Die een seide al te hant:
»Here, eist dat ghijt beghaert
Henen over tien dachvaert
Moochdi wonder groot bescouwen.
Maer ic segghe u bi trouwen,
Dat hier tusscen luttel waters si.
Daeromme segghic di: bedi
Nem metti viertich dusent man
Ende bewisse di van water dan,
Want die rochen nouwe sijn,
Daer liden moet dat here dijn,

523 binnen dien dierden. 524 over] vuer. 525 hijre in so menegen. 526 hadden eer lijf. 528 hi] Alexander hoerdic. 529 ane. 533 om. 534 oftmen. 537 hor heen. 538 phatrateen. 541 man *misschien te schrappen.* 542 segt. 545 eest begert. 547 mochdi groot *ontbreekt. Wellicht stond er ook een ander woord; vgl.* 559. *In E leest men: aliquid incredibile.* 548 seg. 549 thuyscen. 550 dar om seg ic. 554 here *S*] her.

Daer moechdi vele beesten sien."
Alexander was blide van dien.
»Eer ghi mi enweghe leet,
Secht wat dat ghi mi beheet
Te toghene dat selc wonder es."
Die een sprac »wes seker des
Ende merc des wale ende gome,
Wi sullen toghen di twee bome,
Deen es der manen, dander der sonnen,
Die griex ende intsch spreken connen;
Waer af dattu ooc wilt horen,
Sullen si di bringhen te voren."
XCIXa 2. Hieromme waert Alexander erre
Ende hi sprac »ben ic so verre
Van westen tote oosten ghereden,
Dat ghi mi sout bespotten heden?
Te waren, dat weert ut te scanden."
Dae sworen si bede te hande:
»Hets waer, ende ghi moecht weten saen,
Of wi u valsch doen verstaen."
Die ridders baden hem utermaten,
Dat hijt niet en soude laten,
Hine voere dat wonder besien.
Daer coos hi uutten here mettien
Viertech dusent, die best waren;
Dander hiet hi henen varen
Ridders ende ooc olifante
Knapen ooc ende seriante
Met Poruse te Fasiatene;
Ende hi voer metten ouden hene.
Int droghe lant sonder water
Vant hi vele ommater
Serpente ende menegherande diere —
Van so misseliker maniere
Gheheten na die intsce tale,
Dat niemen can ghedietscen wale —
Tote dat si quamen dien bomen bi.
Man ende wijf vonden si
In dat lant, dat si begheren,

555 veel. 556 *misschien te lezen* sprac *in plaats van* was. 556 wech liet. 557 segt wat gi. 560 sijt. 561 merct. 562 solen di tonen. 564 Ints. 565 wout. 566 solen. 572 sijt beide te handen. 573 mocht saen. 574 weten oft valsce. 577 voer. 578 uter dien her. 582 sariante. 583 phatrateen. 584 hoen. 586 ommater] utermaten. 588 mesliker manier. 590 gediedscen. 592 en.

Ghecleet met huden van panteren
Van tygren ende van anderen dieren.
De coninc vrachde »van wat manieren,
Ofte wat liede so sidi?"
Si seiden »Inden so sijn wi."
In dat lantscap so wies ooc
Edele balseme ende wirooc,
Want de bome balseme draghen,
XCIXb1. Ende die liede, die si daer saghen
Si leveder bi al te waren.
Mettien so quam hi ghevaren,
Al daer die mamerie stoet.
Die pape hi quam ute te voet,
Die pape van dien bomen was.
Alexander mercte das,
Dat hi was langher dan tien voete,
Van ghedane haerde onsoete,
Swart, ghetant als een hont,
Hi stont ghelijc ter selver stont
Alse of hine soude verbiten.
An sijn oren hinghen margariten.
Hi groete dien coninc ende vraghede
Wat hi woude ende wat hi jaghede.
Hi seide »ic quam hier in dien,
Dat ic die bome woude sien,
Die der sonnen enter manen
Heilech sijn na minen wane."
Die pape sprac »bestu rene
Van wive ende van manvolc ghemene,
Du moghes gaen in die heleghe stede."
Daer stonden Alexanders ridderen mede,
Vierhondert, luttel meer of min.
Die pape seide »wildi hier in —
Ghi sijt clene liedekine —
So doet af die vingherline
Ende uwe cleder ende uwe scoen,
Het es sede, ghi moetet doen.

597 lieden. 598 joden; *E: Indos se.... esse dicebant; vgl.* 7, 512. 599 wees. 600 balsame. 601 balsaem. 605 mamerie *vgl.* 5, 947; *S* maisiere, *vgl.* 642] maniere 610 gedaen. 613 ofte. 615 en vraechde. 616 iaegde. 619 sonnen sijn in der manen; *lees* enten mane? *vgl.* 637. 620 Eñ heilech na minen wanen. 621 reine. 622 manvolc *V*] volc gemeine. 623 heilge. 624 *wellicht* sine *te lezen in plaats van* Alexanders. 625 *lees* driehondert? *E: circiter trecenis.* 627 cleen. 629 diere cleeder eñ u scone; *E: deponere annulos vestesque cunctas cum calceamentis imperavit.*

Der sonnen boom sal spreken saen,
Alse die sonne sal onder gaen,
Want hets sijn recht ende sijn sede,
Ende alse de sonne riset mede.
Dier manen boom spreect also saen,
Alse die mane sal up staen
XCIX*b*2. Ende alse soe te hove gaet."
Dit hilt al over baraet
Alexander, ende mettien
So ghinc hi die bome besien,
Die bede stonden in een paerc,
In enen mure en bore staerc.
Ende een bosch stont bindien mure,
Dien ghinc die coninc selve dure
Met anderen sinen ghesellen.
Si saghen uten bomen wellen
Balseme, diemen diere coopt,
Ghelijker wijs dat hars loopt
Ende hanghet uten kerseboom.
Dies nam Alexander goom
Ende naems vele, omdat wel rooc.
So deden sine ridders ooc.
  In midden van den foreeste
Stonden twee die alre meeste
Bome, die noit die coninc sach.
Dat waest, daer het al an lach.
Si waren hoghe der voete hondert,
Hoe sere dat Alexandere wondert;
Hi waende wale al over waer
Dat vele te reghene pleghe daer,
Ende si so lanc waren daerbi.
Mettien so antwoorde hi,
Die pape, ende seide dat noit rein,
No beeste no voghel enghein
No ooc geenrehande serpent
Waert ghesien al omtrent.
Ne ware die bome bede
Waren ghewassen uter hede

632 als. 633 *moet denkelijk volgen op* 634 *en luidde* ende alse soe riset mede. 635 sprect. 636 op gaen. 637 soe] hi. 638 heilt. 641 beide. 643 binnen dien. 646 bome vellen; *z. de aanteekening.* 647 balsame dier copt. 648 dat hie lopt. 649 hanct kersboem. 651 en nams wael. 654 alder. 655 boem. 656 wast dart al. 660 *lees* plaghe? 661 si — waren *S*] hi — were. 662 antwerde. 663 noit en. 664 noch egein. 665 noch. 667 mar die bome biede.

Ende ghewijt wilen ere
Inder manen ende der sonnen ere.
Die grote Inden settense daer
Ca 1. Ende woonden hier menech jaer,
Ende si sijn lanc van helechede.
Doe woude die coninc daer ter stede
Offeren doen. die pape verboot
Ende seide »hier en mach niemen doot
Beeste slaen, no voghel ooc,
No selve ontsteken wirooc"
Ende hiet hem allen na dien
Dat si vielen up hare knien
Ende cusseden dat hout
Ende baden met ghewout
Bede der manen ende der sonnen,
Dat sijs hem souden onnen,
Dat si die waerheit doen verstaen,
Hoet met hem soude vergaen.
Dat dede gheerne Alexander.
Doe vraghede dien pape een ander,
Weder si spraken griex so intsch.
Die pape seide »ic wilduut kins:
Der sonnen boom hi can wel bede,
Dier manen boom beghint gherede
In griex, in intsch int hi di spraken.
Dit sijn waerlike saken."
Tien tiden dat dit ghesciede
Sach die coninc ende sine liede
Die sonne te hove gaen
Ende dat sonnenscijn ooc slaen
Boven an dier sonnen boom.
Die pape seide »nemet goom!
Siet upwaert ende peinst te voren,
Waer af ghi wilt die waerheit horen!
Dan salmen u saen antwoorden.
Niemen en segghe het met woorden!"
Ca 2. De coninc ende sine liede saghen
Onder die bome, onder dier haghen,

671 joden. 673 heilecheiden. 674 steden. 677 beesten noch. 678 noch. 680 eer. 681 cosseden; *de* o *schijnt echter in* v *veranderd te zijn.* 682 beden. 683 beide. 685 waerheit *S*] v'heit; *E: ut veridica mihi darent responsa.* 688 vraechde. 689 greex indse *S*] indsce. 690 wildu. 691 wale. 693 indtsch. 701 *en* 702 *in omgek. volgorde.* 703 andwerden. 704 segt met. 706 dien boem; *well. te lezen* onder die bome indier haghen; *E: accuratius intuiti sumus, ne inter nemorum densitatem aliqua more hominum nos falsitas illuderet.*

Si wachten hem jeghen baraet.
Doe vernamen si gheen quaet;
Upwaert saghen si doe alle.
Hi peinsde, hoe hi met ghevalle
Ende met seghe ende met eren
Te lande weder soude keren
Moeder ende suster sien.
Die sonnenboom antwoorde mettien:
»Onverwonnen met wighen
Alexander, du sout ghecrighen
Dat heerscap van eertrike.
Maer du en comes sekerlike
Te dinen lande nemmermere."
Dit sprac die boom toten here
Met cleenre stemmen in intscer tale.
Die woort bequamen hem niet wale
Alexandere; het was hem leet
Dat hiere so vele hadde gheleet.
Sijn volc begonde wenen;
Alexander dreechde dien enen,
Den anderen stilde hi met mieden
Ende bat al sinen lieden
Dat sijt niemenne en seiden.
Anderwerf so woude hi beiden,
Van dier manen boom te hoorne tale.
Die pape hi seide hem wale
Dat te midnacht soude sijn
Dier manen upganc bi een lictekijn.
Hier om woude Alexander biden
Ende nam neven siere siden
Perdicas ende Philotine
Cb1. Ende daertoe dien neve sine,
Die cortelinghe uut Grieken quam.
Want hi vele wel vernam
Dat niemen anderen slouch daerin;
Dies ontsach hi hem te min.
Al die andere hiet hi vlien
Ende ghinc inwaert met hem drien
Vore dien heleghen boom staen

707 hen. 714 antwerde. 719 dine. 721 clener. 725 begonste *er ontbreekt iets in dezen regel.* 726 dreichde. 729 niemen. 731 Om d. m. b. te tale. 733 middernacht. 734 *lees* hare upganc? enen lichtekin. 738 dien S] die. 740 veel wael. 741 nieman dien anderen. 744 him. 745 heilegen.

Ende anebedene saen
Ende peinsde dat hi weten woude
Die stat, daer hi in steerven soude.
Ende doe die mane begonste risen,
Sprac die boom in griexer wisen:
»Alexander, deghen vri,
Dijn steerfdach es hierbi;
Ter neghender maent, int naeste jaer
Saltu sterven, dat es waer,
Te Babilonien in die stat.
Het sal di een doen dat,
Daer up du moedes min no mere."
Alexander weende sere,
Also deden dander drie.
Al nochtan so twifelde hie,
Ocht enech ware vanden drien
Daert hem af mochte ghescien.
Ende dat berou hem haerde sere
Dat hijs en peinsde min no mere.
Si ghinghen danen ende wouden eten.
Maer Alexander, woudijt weten,
Drouvede, dat hi niet en at.
Sine vriende baden hem dat,
Dat hi hem selven niet en dode.
Hi at een deel, al dede hijt node
Ende daerna ghinc hi biden mure,
Dat hi daerna ter eerster ure
Cb 2. Echt hore dier sonnen boom.
Der dagheraet so nam hi goom.
Hi wecte sine vriende saen.
Tote dien pape sijn si gegaen,
Die noch sliep ende was bedect
Met dierhuden onverdect.
Een kouke, was dies avonts bleven
Van balseme, lach hem beneven,
Up ene tafele die vor hem es,
Ende daerup een yvorijn mes;
Want daer en es yser no loot,

746 aenbedene *S*] aenbede. 749 maen begonst te. 753 ·IX· 755 *denkelijk te lezen* Babilone. 757 dar du op moeds *S*] dar op moeds tu noch. 760 so *ontbreekt.* 761 were. 762 mocht. 764 noch. 766 woudit. 770 diel. 771 mure *S*] muren. 772 ierster ure *S*] uren. 773 horen. 778 Eñ mettien huden overdect; *E: verum adhuc ipse sacerdos pellibus velatus ferinis quiescebat; z. ook de aanteekening.* 779 avons. 780 balsamen. 782 yvorien. 783 noch.

Maer gout hebben si te vullen groot.
Si eten balseme ende wirooc,
Claren boorne drinken si ooc,
Die daer springhet in een dal.
Ende die liede pleghen al
Tetene sonder scolaken;
Si en hebben bedde no lilaken,
Van vellen maken si leitieren
Ghecleet met huden vanden dieren.
Bina leven si tweehondert jaer.
Die pape ghinc met hem daer.
  Vore der sonnen boom si ghien.
Alexander peinsde in dien,
Wie dattene doden soude.
Hi peinsde dat hijt weten woude,
Wat siere moeder Olimpias
Ende sinen susteren ghehouden was.
Doe sprac die boom in griexe woort:
»Brochtic di den verrader voort,
Daer di de doot af sal comen,
Du haddes hem saen sijn lijf ghenomen;
Dus soutstu die dinc verdriven,
Die niet achter en moghen bliven.
Over neghen maent hier naer
Cl*a* 1. Saltu doot bliven, dat es waer,
Te Babylonien in die poort.
Du en weerts van ysere niet vermoort,
No met selvere, no met stale,
No met goude, no met metale,
Du salt sterven met venine.
Olimpias, die moeder dine,
Sal doorperleke bliven doot,
Ombegraven ende bloot
Salsoe ligghen vor de beesten.
Dine sustere selen sijn de meeste,
Ende twee die salechste langhe wile,
Die solen sijn bin menegher mile.
Al sal dijn leven niet sijn lanc,
Die werelt sal sijn in dijn bedwanc.

784 vollen. 785 balsame. 789 scoetlaken. 790 noch. 791 lentieren. 793 *lees* driehondert? *Et vivunt itaque annis fere trecentis.* 797 dattene *S*] dattien. 800 siere suster. 802 brechtic. 804 heds. 808 saltu. 809 *lees* Babilone? 810 Thi (*S* ghi) en wert. 811 noch — noch *desgelijks* 812. 813 fenine. 815 dorperlec. 818 vanden meesten. 819 salichste. 820 binnen.

En vraech ons en twint niet voort!
Rume onse borch ende vare ter poort,
Die Faciatene heet,
Tote Poruse ghereet!"
Die pape sprac »u hantgheslach
Ende u wenen al dien dach
Doet de bome belghen sere.
Rume die borch, coninc here!"
Nu twivelt meneghen man hier af,
Wie hem daer antwoorde gaf.
Dattie bome niet en spraken
Weetmen wale in waren saken.
Some segghen sekerlike
Dat dinghel was van hemelrike,
Ander liede waenden das,
Dat het van den duvele was.
Maer daertoe secht mi mijn waen,
Die duvel en mach niet verstaen,
Wat so enech mensce peinset,
Ofte segghen waer ongheveinset
CIa 2. Sonder loghene daermede.
Maer dese stemme en dede
El niet dan waer verstaen.
Hierbi so seghet mi mijn waen,
Na dien dat soe gaf antwoorde
Dien ghepeinse ende niet dien woorde,
Dat soe van goods halven was.
Dient waer dunct, volghe mi das!
Alexander hiet te hant
Sinen lieden rumen dlant
Ende hietse varen hene
Te Poruse te Faciatene,
Want het dochte hem wesen goet.
Hi saecht an dier liede moet
Dat si in wanhope waren,
Hi sach wel dat hi moeste varen
Danen, en soudsi hem begheven.

824 ons. 825 faciaten nu. 827 hanc geslach. 832 andwerde. 833 boem. 838 duvel. 839 segt. 841 wat so] dat mensche. 842 seget ongeveinset *S*] ongeweinset. 843 sonder *S*] ander. 846 Hier seget. 847 soe *ontbreekt* andwerde. 851 heet. 853 heetse heen. 854 faciateen. 856 sacht. 858 si moesten. 859 Van eem eñ eem begeven. *In E leest men te dezer plaatse: dixi ut Porum et Phasiacen ex responso peteremus, quod nobis faustum felixque esset futurum illic acceptui. Quod idcirco commentabar, ne a commilitonibus meis in desperationem redactis in alienis desererer*

Hi bat dien drien, die daer beneven
Waren daer men die antwoorde gaf,
Dat siere niet en seiden af.
Aldus sijn si enwech ghevaren,
Die balseme ende wirooc te waren
Roken so langhe stont.
   Doe dat dien Inden waert cont,
Die woonden bi der groter see,
Seiden si dat nemmermee
Alexander sterven en mochte,
Om dat hi dat lant besochte,
Daer noit vremde man en quam.
Doe dat Alexander vernam,
Wiste hijs hem danc ende dochte
Dat het loghene wesen mochte,
Die hem die bome hadden gheseit.
CIb1. Ende hi voer te Poruse ghereit.
   Daerna quam hi in een dal,
Hiet Jordia over al.
Daer sijn serpente menech een,
An haren hals hebben si dien steen,
Die smaragdus es ghenant.
Noit en was man becant,
Die liden mochte dor dat dal.
Die serpente leven al
Met witten peper, dat wast int lant.
Dat es dien Inden wel becant.
Si hebben daer ghemaect forneise,
Daer si up ligghen met peise,
Dertich voete vander eerden.
Daer met jaghen si haerre veerden
Die serpente met viere;
Dus eist van bruunre maniere.
Die serpente die daer sijn,
Alse beghinnet die lentijn,
So hebben si orloghe groot
Ende dan blijfter vele doot.
Hieraf hadde meneghen steen

locis. Ik geloof niet de zonder twijfel bedorven verzen van het Hs. juist te hebben hersteld.
860 *misschien te lezen* die waren beneven *en den volgenden regel* Daer men d. a. g. 861 andwerde. 862 sire *S*] si. 866 joden. 868 *S* si *ontbreekt.* 871 vremt. 872 *lees* doe A. dat? 874 logen. 875 boem hadde. 883 dat al; *denkelijk stond er* tal. 884 Eñ die. 885 weest in dal. 886 joden wael. 890 eere. 892 eest *lees* es tpepėr? brunre. 897 *lees* so meneghen?] menech.

Alexander, dat wonder sceen.
Daerna quamen si te hant
Varende in der Bragmannen lant,
Dats heilechste volc van eerderike.
Si delen haer goet ghemeenlike
Ende si en hebben gheen afgode.
Si en doen niet buten goods ghebode,
Daer sijt weten, nemmermee.
In dien lande noch in dier see
En souken si neringhe enghene.
Si ontfinghen wel ghemene
Alexandere ende ooc die sine,
Die daer quam met groter pine,
CIb2. Ende Dyndimus, die daer was here
Ontfinkene met groter ere.
Van danen voer hi tote Ceres,
Dat alre gherechteste volc es,
Dat men weet in eerderike.
Tusscen dese twee conincrike
Loopt een riviere, die Axis heet.
Dats een lant, daer men niet en weet
Van hoerdom no van valscen ede,
Daer en was noit so groot onvrede,
Daer men manslacht om dede;
Dronkenscap no *
En kent men daer clene no groot;
Si en eten anders niet dan broot
Ende daertoe somech coukelkijn,
Si drinken borne; ende dit sijn
Die behendechste van sijtwerke.
Si maecten een ghelede sterke
Ende leden dien coninc uptie vaert
Ten coninghe Poruse waert
Al toten berghen van Caspi,
Ende daer so scieden si.
Voort quam Alexander die fiere
Daer hi vant erehande diere:

900 bragamannen. 901 dats *is misschien te schrappen* ertrike. 902 deilen gemeinlike. 903 geen. 907 en geen. 908 wael gemeine. 911 dyendymus. 912 ontfinckene. 913 tote (*S* tote die) *ontbreekt.* 914 gerechste. 915 ertrike. 919 hoerdem noch. 922 noch onvrede; *men verwacht* overate; *maar wat stond dan in het rijm? dat* dede *niet de ware lezing is, is niet onwaarschijnlijk* (*ook* ede: onvrede *komt mij verdacht voor*). *In* 922 *zou* gulshede *mogelijk zijn.* 923 cleen noch. 925 tho coekelkin. 928 maken geleide. 934 eenrehande.

Voren rechte tusscen haer oren
Stont ghewassen een groot horen,
Alst ware een selfwassen been,
Dat ghelijc enen swaerde sceen
Ende ghetant ghelijc ere saghen.
Teerst dat si die liede saghen,
Quaemsi ghelijc verwoeden wilde
Ende staken de ridders dor die scilde.
Daer hadden si enen staerken strijt.
Si slougher doot ter selver tijt
Achtdusent ende vierdehalf hondert.
CIIa 1. Hoe sere dies Alexandere wondert
Dat si so sere jeghen hem striden!
Doch dat sijt met pinen liden
Ende quamen aldaer ghevaren,
Daer Porus lach met siere scaren.
Na dien dat Permenio
Was versleghen rechte also,
Alse de achtende bouc vertelt,
Makede Alexander met ghewelt
Over Percen ende over Meden
Ende alle die goede steden
Baliu sinen neve Aloene
Ende gheboot hem te doene
Dat hi soude in corter wile
Vive guldine pile
Maken doen te Babilone.
Daerin hiet hi scriven scone
Altenen gader sine geesten.
Die soudemen setten met groter feesten
Int al einde van Endi,
Voorder dan die deghen vri
Liber Bacus noit comen dorste,
Ofte Ercules, die edele vorste.
Si waren lanc vijfentwintech voete,
Daer an bescreven met grooter moete
Sine geesten utermaten wale,
Tien voete hogher dan Ercules pale

935 voer recht. 937 were. 938 Die. 939 gelijc getant eenre. 940 tierst. 945 slogen. 945 *lees* vijftehalf? *E: occisis admodum octo millibus quadringentis quinquaginta; Sp. hist.* 1ᵉ, 49, 49 *desgelijks* 8450 hondart. 950 sijnre. 952 verslagen recht. 954 geweeld. 957 baliou alone. 960 maken ·v· gulden pile. 961 Of maken. 964 setten] tellen. 965 In al einden; *E: faceretque in ultima India .... statui.* 968 edel. 970 moete *S*j maete.

Ende daertoe voorder oc gheset,
Want hi dlant besochte voorder bet.
Alexander vergat dies al
Dat hem dat ghevallen sal,
Dat hem die bome hadden gheseit,
Maer hi haeste hem ghereit
Te winne also menich lant,
Alse hier voren es ghenant,
CIIa 2. Daer hi de scepe toe dede maken.
Ende of ooc waer waren die saken,
Die hem die bome seiden,
So woude hi hem ghereiden,
Te stervene met groter ere.
God here, wel lieve here,
Wat inde sal hier ave wesen?
Al waert al sijn daer wi af lesen,
Ende al dat dat sonnescijn besiet,
Nochtan soudt hem al dunken niet.
Ens niemen rike die nu levet,
Hem en ghenoughet te dien dat hi hevet.
Hoe saen sal hi sijn bedroghen!
Nu wille hi sine macht toghen
Al dien lieden, die nu sijn;
Te waren dat sal een venijn
Hem benemen haerde saen.
Hi waent die werelt al verslaen
Ende al tfolc verwinnen moghen,
Hi sal verliesen met ere toghen:
Want die verrader Antipater,
Die hem dies ghenenden der,
Ende sulc sijn gheselle,
Dien die vrouwe van der helle
Leerde maken dat venijn,
Dat niewer in en mochte sijn,
Sonder in een coeclauwe allene,
Die sijn comen al ghemene
Te Babilonien in die poort
Ende visieren om die moort.

974 dat lant besette bet. 977 boem hadde. 979 winnen *verandert uit* winnene 982 oft *wellicht te lezen* waren waer, *of eerder nog behoort* waer *in den volgenden regel.* 983 boem. 984 *S* hi *ontbreekt.* 987 af. 988 weert. 989 daer sonnescijn. 991 En es so rike. 992 genoget. 993 hi *S*] die. 996 fenijn. 998 weent. 1000 *lees* sal al? 1003 sulcus; *z. de aanteekening.* 1004 vrouwen. 1005 leerden fen. 1007 coe clau. 1008 gemeine. 1009 *en* 1010 *in omgekeerde volgorde in het Hs.* 1009 *lees* Babilone?

Men leest in een ander stede
Dat Alexanders suster dede
Met haren rade den broeder vergheven;
Want soe waende na sijn leven
Enen hoghen man nemen daerna.
CII*b* 1. Aldus seghet Scolastica.
God here, hoe valsch es die aventure!
Nu hevet soe te menegher ure
Desen man behouden dleven;
Och, sal soe hem laten vergheven?
En mach soen nu niet doen ontvlien,
Of dat die saken niet en ghescien:
En mach soe niet openbaren
Die ghone, die dat doen begaren,
Ende doene anders sins doch bliven,
Waert met sweerden of met kniven?
Want daermet heeft hi meest ghedaen.
Maer nu seghet mi mijn waen
Dat hi was so seghevri,
Dat niemen in die werelt en si,
Diene mochte met wapen winnen.
Willemen dan die waerheit kinnen,
So waest hem dan meerre ere,
Dat menne mochte nemmermere
Doden, dan met venine.
Dus quam hem ere vander pine.
Nochtan dat de· Aventure sach
Dat hem naecte die steerfdach,
Wille soene prince maken allene
Over de werelt al ghemene.
Soe maecte cont dien coninc
Also verre als die werelt ghinc.
Also sere waert tfolc vervaert,
Doe dat openbare waert
Dat hi bedwonghen hadde Asien lant,
Ende hi woude al te hant
Dwinghen dlant van Affrike
Ende al de werelt ghemenelike —

1021 si en nu. 1023 Of en; *Gaut.* 207: *si fati mutare nequis decreta volentis ut pereat Macedo, saltem secreta revela carnificum: potes auctores convertere leti et mortis mutare genus* oppenbaren. 1024 te doen. 1025 dedene. 1031 dine. 1032 wiltmen. 1034 nummermeer. 1037 *het Hs. maakt hier geen afdeeling.* 1038 wilt. 1040 gemeine. 1044 doent oppenbaer. 1045 *S* hadde *ontbreekt.* 1647 alle gemeinlike.

Hoe verre dat si van hem waren —
Dat si niet en waenden ontfaren;
CIIb 2. Gheen eylant en was so vast,
En ontsach dien wreden gast.
  Al die lande van eertrike
Ghereden hem ghemenelike
Alexandere te gane in hant
Ende up te ghevene al hare lant,
Om te sachtene sinen moet.
Si quamen ter see waert metter spoet
Ende snelden hare vaert.
Cartago waert so vervaert
Ende algader Affrike
Dat si meenden ghemeenlike
Si wouden hem sijn onderdaen
Spanien, dat hadde ontfaen
Daer te voren meneghen seghe,
Screef dat hem wilde alleweghe
Dienen alse sinen here.
Gallen seinde hem, dat es ere,
Een fine guldine crone.
Almanien quam hem scone
Ende Germanien te ghenaden.
Lombardien es beraden
Ende Italen alghemene:
Al sijn si mettien staerken stene
Van Moniu ghevest ende metter see,
Sine waenden nemmermee
Alexandere wederstaen.
Sardanien waert hem onderdaen
Ende ooc die vaste Cecile
Ende Cypre, dan was ghene ghile.
Maer ic maect u te lanc:
Wat so die aerde in hare bedwanc
Hevet dat waert hem onderdaen
Ende quamen te Babilone saen.
So menech bode quam al daer,

1049 *en* 1050 *zijn misschien in omgekeerde volgorde te lezen.* 1051 en *ontbreekt* vaste. 1052 en S] eñ. 1353 alle die eylande. 1054 hen gemeinlike. 1055 gaen. 1056 eer. 1057 sachten. 1059 eer. 1062 weenden gemeinlike. 1066 S hem *ontbreekt.* 1068 Gallen seinde] si senden; *Gaut.* 232: *totaque terrificum misso diademate, quod vix credere sustineam veneratur Gallia regem.* 1069 guldene. 1072 *lees* Lombarden? 1073 Ytalien alle gemein. 1074 stein. 1075 moion. 1078 vaste Cecile S] vast cecilie. 1082 aerde *ontbreekt* eer. 1084 babilonien.

CIIIa 1. Scepe geladen, dat was waer,
Met so menegher dierhede
Ende daertoe van so menegher stede,
Dats cume ieman gheloven mochte,
Hoe men daer die mare brochte.
Teerst dat Macedo vernam
Dat eertrike al gader quam
Te Babilonen hem te ghenaden,
Waert hi haerde saen beraden
Ende hadde dien wille groot
Te varene te siere doot
Ende snelde hem sere utermaten.
Hi quam in dier Eufraten
Nederwaert met siere scaren
Al bi dien watere ghevaren.
Ende doe hi quam dier stat bi,
Ontsceepte die deghen vri
Ende voer toors metter vaert.
Doet in die stat cont waert
Dat Alexander quame aldaer,
Dat segghic u al over waer
Dat men al die stat verchierde.
Elc man pijnde ende visierde,
Hoe hi hem scoonste maken mochte.
Ic segghu dat in waren ghedochte
Dat si maecten meerre feeste
Bede die minste entie meeste,
Dan si ghedaen hadden te voren,
Doe si hem coninc vercoren.
Ende Alexander quam ghevaren
Moghentlike met drien scaren;
Die poorters quamen jeghen hem uut,
Daer was van feesten groot gheluut.
Aldus quamen si in die stede,
Daermen hem groot ere dede.
CIIIa 2. Teerst dat hi was ghebeet,
Was hem een sitten ghereet
Van yvore ende van goude.
Selve was hi, alse hi woude

1087 dierheiden. 1088 steden. 1090 mere. 1091 tierst. 1093 babilonien. 1095 wille *S*] willen. 1097 seer. 1100 water. 1102 onsceepte. 1105 queem., 1106 waer *S*] ware. 1107 vercierde. 1112 minsten in die. 1114 him. 1116 mogenlike. 1117 uut *S*] ute. 1120 eer. 1124 as.

Versiert met ere conincscrone.
Daer besiden so sat scone
Die grote coninc Porus,
An dander side Exateus,
Die dies conincs Daris broeder was.
Ic dar mi wel vermeten das,
Dat siere ghenote engheen
Scoonre man ghinder en sceen:
Sijn haer was kersp ende blont,
Blosende lier ooc talre stont,
In die oghen was hi goedertieren.
Hi hiet in laten sciere
Die boden, die daer waren comen,
Die ic bi namen u sal nomen.
  Teerst quam die bode van Gallen
Ende brachte vor hem allen
Enen scilt ghesmeet van goude,
Versiert met stenen menechfoude;
Want daer es van ridderscap die blome.
Cartago met groten rome,
Die van Affrike es hovetstede,
Brochte enen helm van goude mede,
Want men daer die beste maect.
Almanien brochte al naect
Te prosente een swaert van stale,
Dat men daer can smeden wale,
Van goude die appel ende scoe.
Spanien seinde dien coninc doe
Een oors van prise appelgrau,
CIIIb 1. Ghereide ende breidel van siden blau
Ende die steghereep van goude.
Italien seinde dor sine houde
Van siden een groot pauwelioen.
Cecilien seinde na sijn doen
Halsberch ende cousen een paer
Ende een coverture van selvere claer.
Noorweghen ende Denemaerke
Seinden teldende peerde staerke,
(Want het was tien tiden een)

1125 eenre c. cronen. 1126 so *ontbreekt* die scone. 1128 ane. 1130 wael. 1131 dat van siere groete. 1132 scoender en *ontbreekt*. 1135 *S* was *ontbreekt; wellicht behoort* was hi *niet in den tekst*. 1138 u bi namen sal. 1139 tierst. 1145 es heer van der stede. 1147 besten. 1148 bracht. 1149 presente. 1151 dien. 1157 pauweleoen. 1159 par. 1161 deenmarke. 1162 tellende.

Inghelant, dat wonder sceen,
Seinde enen cop vol diere stene;
Het was Scollant doe ghemene.
Yrlant seinde een scip vul scachte,
Baertanien seinde daer met crachte
Enen boom, die ganse drouch.
Nochtan en waest niet ghenouch:
Elc conincrike seinde scone
Van goude ene diere crone
Ende daertoe purper ende scarlaken
Ende alrehande diere saken:
Selver, gout ende bliaude
Ende meneghe diere miraude
Ende wat die mensce gheerne siet.
Dat ic u nome, dats al niet;
Maer ic segghe u cortelike,
Al dat goet van eerderike
Was hem gheseint daer te samen.
Dus sprac hi ten ghonen, diere quamen:
»Danc hebbes god ende daventure —
Al eist mi worden te sure —
Dat mi ghesciet al dese ere
Dat ic bem een enech here
Van eertrike nu tier tijt.
CIII*b* 2. Dat ghi, die hier nu comen sijt
Ende van verren sijt ghesent,
Over here mi bekent
Sonder slach ende sonder stoot,
Danc ooc moetijs hebben groot.
Hadde Daris aldus ghedaen
Ende over here mi ontfaen,
Hi hadde weder ontfaen sijn lant.
Dus waert woorden hem becant
Dat mi te dienne es groot ere.

1165 steen. 1166 gemein. 1167 vol. 1170 wast. 1171 coninc seide (*S* seinde); *Gaut.* 275: *quot mundi regna, tot illi tradita designant regum diademata regem. Men sou ook kunnen denken aan* Elc lant dien coninc seinde. 1172 een. 1173 purpur en. 1174 alderhande. 1176 eñ daer toe; *misschien is niet* daer toe *maar* meneghe *te schrappen.* 1180 ertrike. 1182 ten genen *S*] tengen. 1183 hebs got eñ die aventuere. 1184 eest. 1185 *en* 1186 *in omgekeerde volgorde.* 1188 ben. 1189 sijt *ontbreekt.* 1190 Eñ over. 1192 ooc *ontbreekt; Gaut.* 285: *nec minor a vobis debetur gratia coelo, quod sine conflictu bellorum ..... nostrae cessistis habenae. Voor* a vobis *leest men elders* a nobis *en dit vond M. misschien ook in zijn handschrift, indien hij niet vs.* 1192 moetijs weten *heeft geschreven.* 1193 hedde. 1194 Dat hi mi o. h. hedde ontfaen. 1195 hedde. 1196 wart eem worden. 1197 dienen.

Porus, die rike here,
Mach dat weten haerde wel
Dat ic sachte bem ende niet fel,
Al verwan ickene met stride

*

Dan mi te dienne in allen tide.
Want ic wille dat mijn vrient
Ende wat menscen dat mi dient
Dat hi wese also vri
Ende eighendomes quite si,
Dat men segghe in elke stede
Dat el niet dan vrihede
En es mi te wesene onderdaen,
Up dat si willen te paise staen."
Dit hevet hi ten boden gheseit.
Mettien so keerde hi hem ghereit
Te sinen ridderen ende sprac:
»Ghi, die groot onghemac
Ende menech lant hebt dorronnen,
Eer die werelt wi verwonnen,
Met wier cracht ic hebbe ghecreghen
Dat mi die werelt heeft gheneghen,
Uwe loen en sal niet wesen clene;
Want ghi weerdich sijt allene
Mi te hebbene tenen here,
Ende ic bem weerdech wel der ere
Dat ic ooc u coninc si;
CIVa1. Want u die coude niet van mi
En verdreef in Siten lant;
Die grote hitte ende tgrote sant
Van Libien ende van Persi
En versciet u niet van mi.
Dat wonder van der intscer see,

1200 ben. 1201 *misschien te lezen* ic enen. *Denkelijk ontbreken achter dezen twee regels; Gaut.* 292: *Porus in exemplo est qua mansuetudine victis praesidiam victor, nedum parentibus ultro, quosque iugum nostrum vis nulla subire coegit.* 1202 dienne *S*] diene. 1206 eigendome quijt. 1207 Om dat. 1208 vreede; *Gaut.* 295: *subiectos mihi mortales ita vivere salva libertate volo, ut iam non sit servitus, immo libertas servire mihi: distinctio nulla libertatis erit inter quos nemo rebellis.* 1209 Mi en es te wesen. 1210 Om dat. 1211 heeft. 1212 so *ontbreekt.* 1214 *misschien ontbreekt er in dezen regel een deelwoord.* 1216 wi die werelt; *misschien stond er ook* eer wi d. w. hebben verwonnen. 1217 wier cracht ic hebbe *V*] wer (*en daarvóor* ver *doorgeschrapt.*) craht hebbic; *òf wel* met uwer cracht hebbic *V; vgl. echter Gaut.* 301: *quorum labor arduus egit.* 1219 loen sal niet sijn cleen. 1220 want *S*] wart alleen. 1222 ben. 1229 intser.

Dat swarte gheswerc, die grote snee,
Die leuwe van Yrcani
Ende dat wonder van Endi,
Die serpente ende die olifante
Ende ooc die leleke gygante,
Al hebdijt met mi dorronnen;
Darise hebdi tweewerf verwonnen
Ende Mennoene hebdi doot;
Porus weec, al was hi groot,
Taxillis ende Abysari,
Dese coninghe verwonnedi.
Nu en wetic hier ter tijt
In die werelt enghenen strijt;
Maer om dat ic niet en wille
Dat onse wapen ligghen stille,
Laet ons een ander werelt souken!
Men vindet lesende in bouken
Dat een ander werelt es,
Daer tfolc heet Antypodes,
Laet ons dat winnen mede!
Dat gheen lant no ghene stede
En si, si en sijn algader mijn;
So en mach gheen sake sijn,
Die ghebreect an uwer ere,
Dus salmen van ons emmermere
Bede singhen ende lesen.
Hier af sal ic u leetsman wesen.
En es gheen lant dat * staet,
Willics mi pinen, in doorgaet.
— — — — — — — —
CIVa2. — — — — — — — —
Die staerke maecht al besouken.
Ja en segghen onser voorders bouken
Dat mee werelde sijn dan ene?
Mine bliscap soe es clene

1230 swart geswerc groet snee. 1240 verwonnedi *S*] verwonnet di. 1242 genenen. 1246 vint. 1248 antypodes. 1250 noch geen. 1253 gebrect an uwen here; *Gaut.* 315: *ne gloria nostra relinquat vel virtus quid inexpertum quo crescere possit.* 1255 beide. 1257 dat staet. 1259 In allen lande es hi coen. 1260 En twivelt hi niet doen. *Bij Gaut. lezen wij* (318): *me duce nulla meis tellus erit invia: vincit cuncta labor, nihil est investigabile forti. De bedorven verzen* 1259 *en* 1260 *schijnen dus de vertaling van vincit cuncta labor te bevatten. Ik weet ze echter niet met waarschijnlijkheid te herstellen.* 1261 macht. 1262 en *S*] eñ. 1263 een. 1264 bliscap cleen.

Dat ic dene niene hebbe bedwonghen.
Het weten doude metten jonghen
Dat mi Rome hier te voren
Tenen here hadde vercoren
Ende si mi seinden haerde scone
Bi Emulium ene crone;
Nu wilsi dit belof mi breken.
Dat willic talre eerste wreken
Ende Rome neven daerde slechten,
So dat si nemmermeer en vechten."
Dit sprac hi, ende daerna saen
Begonste de sonne sinken gaen.
  Stappans ghinc de sonne te hove,
Entie coninc van groten love,
Dien eertrike was onderdaen,
At ende ghinc slapen saen.
Ende die lucht waert onghedaen;
Sterren ende mane woorden bevaen
Met enen swarten gheswerke in dien,
Datse niemen en mochte sien.
Waer so die scepeliede waren,
Die bider see souden varen,
Si en consten bi sake neghene,
No bi naelden no bi stene
Die leidesterre niet ghevinden.
Om dat si hem niet en bekinden
Bi sterren no bi steens cracht,
Bleven si al dien nacht
Drivende. al, clene ende groot,
Beweende Alexanders doot.
God here, wel, lieve here,
CIV*b*1. Waerbi verloos hi emmermere
Tgheluc, dat hem mede was?
Maer ic bem in wane das:
Hadde hi hem laten ghenoughen
Met redene ende met ghevoughe,

1265 dat ic die nieue heb; *Gaut.* 321: *vae mihi! qui nondum domui de pluribus unum.* 1269 scoen. 1270 een croen. 1271 willen si mi dit b. brcken. 1272 ierste. 1277 stappans *zonder grootere beginletter.* 1282 macn. 1283 suarten geswerc. 1284 en mochte *S*] entmochte re. 1287 saken. 1288 noch noch. 1291 noch. 1293 drovende; *Gaut.* 339: *nauta .... in medio iacuit prora fluitante profundo; vgl. de aanteekening. Misschien echter is de plaats nog meer bedorven* cleen en. 1294 beweenden. 1296 waer verloes; *Gaut.* 349: *quo crimine vestrum demeruit .... favorem?* 1298 ben. 1299 hedde. 1300 gevogen.

Hadde hi so ootmoedelike
Gheluc ghedraghen, als hi was rike,
Alse hi sijn aermoede dede,
Hi ware ontfaren terre stede,
Dat hi niet en ware bleven
Van den venine, dat hem was ghegheven.
Nu eest comen ter dagheraet,
So dattie dou te vallene en bestaet;
Die voghele en songhen niet,
Dat haerde selden es ghesciet
Na dien tijt van haren eersten sanghe;
De nachtegale sweech van bedwanghe
Ende van rouwe, die nakende was.
Vele liede mercten das,
Dat de daghesterre eerst verscoot
Ende dandere lichten noch al bloot,
Doe die dagheraet up stoet;
Soe snelde haer met groter spoet
Voor den daghe te hove waert,
Ghelijc of soe ware vervaert.
Die dagheraet was haerde lanc,
Die sonne rees aen haren danc.
Teerst dat soe was up ghestaen,
Woude soe wederkeren saen;
Maer goods ghebot wasser weder.
Ay, god here, doe keren weder
Die sonne, of een wile staen!
Want soe sal bederven saen
Die sonne van der werelt al.
Maer, weet god, dat ongheval
Ende die wile soe was bi
Dat die edele deghen vri
Dat venijn moeste ontfaen,
CIV*b* 2. Dies hi niet en mochte ontgaen.
Die sonne sceen hoge ûp den dach

1304 weer. 1305 weer. 1308 te vallen bestaet; *Gaut.* 358: *sed nec tunc lucis in ortu roscidus aurorae super herbam decidit humor. Verw. vermoedt* Sonder dattie dou te vallen bestaet. 1310 seilden. 1311 van eren sange. 1312 nachtegael. 1313 rouwen. 1314 merctden. 1315 *en* 16 *ontbreken in het Hs. en zijn door mij ingevuld naar aanleiding van Gaut.* 363: *Luciferumque ferunt primum cessise diei venturae et reliquis nondum cedentibus astris. Het eerste vers is vrij zeker, het tweede minder, vgl. de aanteekening.* 1319 Eñ voer dage. 1320 oft si weer. 1323 tierst. 1324 keren weder. 1325 gods gebod. 1330 wet dat es. 1331 so was *S*] was so. 1332 edel. 1333 moest. 1334 mocht.

Ter cameren, daer hi in lach
Haerde sachte ende sliep.
Menech man snelde ende liep
Te comene in dies conincs sale.
Die coninc achemeerde hem wale
Ende quam sitten uptier sele.
Daer was feeste overvele.
Selve gaf hi grote ghichten,
Meer dan ic u can berichten.
Mettien so brochtemen dien wijn,
Daertoe snelden de ridders fijn.
Senberis ende Antypater,
Dier ic cume ghewaghen der,
Brochten ghemanc in dien wijn
Dat onverwinleke venijn.
Ende dien god dies onste
Dat hem noit man verwinnen en conste,
Hem quam coude ende grote pine,
Dat hi vel ende beswalt onder de sine.
Doch halpmen hem te bedde waert.
Sine vriende bleven beswaert
Ende weenden haerde sere;
Maer daer en dorste vor dien here
Niemen wenen openbare;
Si waenden der aventuren ware
Soude hem te staden staen,
Alsoe dicke hadde ghedaen.
Maer teerst dat dat venijn
Quam binnen dien aderen sijn,
Ende hem die puls dede verstaen
Dat hi niet en mochte ontgaen,
Dede hi maken in die sale
Sijn bedde scone ende wale.
Daer quamen al sine baroene
CVa1. Ende menich seriant coene
Wenende ende waren onvro.
Teerst dat dit sach Macedo

1336 hi] alex'. 1341 optien⁻stole. 1342 feeste eñ boele; *vgl.* 5, 679. *Misschien schuilt er ook het woord* riveel. 1345 mettien brachtmen. 1346 *denkelijk te lezen* sijn. 1348 come dar. 1349 brachten. 1350 onverwinlec. 1351 En dien dien. 1354 vel *S*] veel. 1355 halp men *S*] halpemen. 1359 oppenbaer. 1360 dat die aventure waer; *z. de aanteekening.* 1361 Eem souden; *misschien* Hem soude nu? 1363 tierst. 1368 scoen. 1369 baroene *S*] baroen. 1370 sariant. 1371 weenden; *denkelijk is* waren *te schrappen.* 1372 tierst.

Dat menech sine cleder scoorde,
Sprac hi dusdaneghe woorde:
»Wie sal na mi werdech wesen
Dat hi here si van desen
Ende coninc van diere scare,
Teerst dat ic uter werelt vare?
Langhe ghenouch hebbic ghehadt
Die werelt al, ic benre sat.
Mi es ghenouch ooc aventure
In stride vergaen wel ter cure;
Minen leden vernoiet des,
Dat dese siele daerinne es;
Ic hebbe verteert lijf ende stonde
In dier werelt met menegher sonde;
Ic hebbe ghenouch tote nu
Die werelt berecht, dat segghic u.
Ic moet berechten nu dien troon;
Men roupt mi te meerren loon,
Want die hemel wille mi halen,
Om dat ic daer soude betalen
Dat rike, dat gherechte algader
Met Jupiter, minen hemelscen vader.
Daer moetict berechten al,
Van eerderike dat gheval
Ende al dat doen van hemelrike.
In weet ooc niet sekerlike
Oftie gygante sijn verresen,
Daer wi vele ave lesen,
Astreus ende Tifoëus
Egeon ende Enceladus
Ende si dien hemel willen winnen.
CVa 2. Si willen weten ende bekinnen
Dat Jupiter van groter ouden
Dien hemel niet en can behouden.
Om dat si niet en dorren striden
Hebben si nu te desen tiden

1376 van] na; *Gaut.* 398: *quis, cum terris excessero, dixit, talibus inveniiet dignum?* 1378 tierst. 1388 wael. 1383 leden *V*] lieden vernoit dies. 1384 de sele *V*] dese; *Gaut.* 402: *iam taedere potest membris mortalibus istam circumscribi animam.* 1385 en. 1387 tot. 1389 nu *ontbreekt.* 1391 wilt *S* mi *ontbreekt.* 1395 *denkelijk te lezen* moetic. 1396 eertrike. 1398 sekerlijc. 1399 oftie *S*] ofte *lees* niet en sijn? *Gaut.* (411) *segt: forsitan Aetnaeos armat praesumptio fratres.* 1401 titofaus. 1402 encelaus. 1407 *en* 1408 *wellicht luidden deze regels* Omdat si sonder mi niet striden | En dorren hebsi nu tien tiden; *Gaut.* 415: *sed quia Mars sine me belli discrimen abhorret, consilio Jovis et superum, licet ipse relucter, invitus trahor ad regnum.*

Boden al na mi ghesant
. Dat ic mijn comen niet en make lanc,
Ende Jupiter hevet gheseit;
Ic moet dare, al eest mi leit."
  Aldus inde hi sine woort.
Sine ridders vraechden hem voort,
Met naten oghen, wien hi wilde
Dat eertrike na hem behilde.
Hi sprac »het sal die beste sijn
Coninc na dat leven mijn
Entie es dies riken werdich wale."
Mettien ontvel hem die tale,
Ende hi en constene niet ghenomen.
Maer in dien es hi becomen,
Dat hi nam een vingherlijn
Van den luchter vingher sijn
Ende gaeft Perdicas an die hant.
Die heren peinsden al te hant,
Dat hi woude dat na sijn leven
Perdicas hare here bleve.
  Scolastica seit dese dinc:
Doe hem sine tale ontghinc,
Dat hem sine memorie bleef,
Ende alle sine dinc bescreef,
Ende dat hi twalef jaer drouch crone.
Ooc maecte hi twalef stede scone;
Alle hiet hise Alexandrie,
Sonder ene stede vrie,
Die hiet hi Bucifaline,
Ende some hiet hise Alexandrine.
Hi bescreef in elke stede
CV*b*1. Enen coninc ende dede
Elken ene crone draghen
Van dien ridders in dien daghe

1410 *het is niet waarschijnlijk dat dit onzuivere rijm van M. is; misschien heeft hij geschreven* gesint: dat ic mijn comen verste langer twint *of wel* boden na mi ghesant hare | dat ic m. c. langer niet en spare. 1412 daer. 1413 sijn. 1415 natten. 1417 het] dat. 1419 entie] eñ; *Gaut.* 420: *optimus, inquit, et imperio dignissimus esto rex vester lees* waerdest? 1420 ontviel. 1421 consten S] conste. 1425 gaft ane syne hant. 1427 al altehant. 1428 hare *ontbreekt; beter misschien* overhere; *Gaut.* 423: *unde praesumpsere duces regem voluisse supremum in regni sibi Perdiccam succedere summom.* 1429 seget. 1432 sijn. 1433 *volgg. Deze plaats is zeker bedorven; de verzen* 1433—1438 *luidden misschien* twalef jaer drouch hi crone | ende makede twalef stede scone; | Alexandrie hiet hise | sonder ene Bucifalise; *vgl.* 9, 474. 1441 een croen. 1442 die dagen.

Die met hem waren sine ghenoot.
Ne ware na sine doot
Vochten die viere jeghen die achte
Ende verwonnense met crachte.
Deen vanden vieren was Tholomeus,
Dander was Anthiocus,
Emenidus ende Perdicas:
Dus wanic datter viere was.
Dese viere behelden trike
Na Alexandere gheweldelike.
  Doe Alexander elken coninc
Bescreven hadde sine dinc
Drouch hem tfenijn ter herten saen.
Sine oghen ghinghen te stare staen,
Ende dat coude vander doot
Brachte hem selken wederstoot,
Dattie siele sciet uten vate
Ende voer enweghe haerre strate,
Daer soe verdiende ende god gheboot.
Doe waert van claghen gheluut so groot
Alse ocht die donre ware.
Dat saghen si openbare,
Dat hem dAventure niet en halp,
Dies maecten si groot ghestalp.
  O wi, hoe salech ware die man,
Leide hi sinen sin daer an,
Hoe hi de salechede mochte erven,
Ende hi dan ontsaghe sterven;
Want es het aerm, es het rike,
Al moet sterven ghemenelike.
Dats der sielen een groot vaer
Daer men volcht den goede naer,
Dat dien aermen man bedrieghet;
CV*b*2. Die werelt ere, die gheerne lieghet,
Doet vergheten ons der doot.
In dier see doochtmen vrese groot,

1443 eñ sine. 1444 Mar. 1446 verw. si. 1447 vanden S] vaden *misschien te lezen* dier viere cholomeus. 1450 dattier. 1451 beheilden. 1459 sele. 1460 ewech. 1462 *ontbreekt in het hs.; misschien is ook de leemte grooter; Gaut.* 428: *tunc vero in luctum dolor est couversus amarum. Tunc vires habuere suas lamenta, nec ultra mobilis horrendos suppressit turba tumultus.* 1463 donner. 1464 oppenbare. 1467 *zonder grootere beginletter* wie salich were. 1469 we hi die sele; *Gaut.* 433: *si semper haberet aeternum prae mente bonum. Het lidw.* de *is misschien te schrappen.* 1470 ontsege. 1471 eest arm eest. 1472 gemeinlike. 1473 selen. 1774 volgt. 1475 bedreget. 1476 ons vergeten der.

Ghelijc oft volc ware verwoet
Ende al om dier werelt goet.
Clerke varen te Rome waert,
Dat es een vreselike vaert,
Daer si ooc groot goet om verteren;
Want si willen impetreren
Provende met groter eren.
Ghevalt dat si te lande keren,
So comt een coorts ende nemet saen
Al dat si hebben begaen.
Bi Alexandere prouvent wi allene:
Dien de werelt was te clene,
Die geeste seghet ons daer af:
Hem was groot ghenouch een graf
Van vijf voeten maerberijn.
Te waren, dat dunct mi jammer sijn
Dat so edel een lichame
Ende een man van sulker name
So langhe in ondiere aerde lach,
Tote dat Tholomeus sach,
Die ooc mede Soter hiet,
Dien Alexander Egypten liet;
Dat was die gone die Achers stichte.
Hi maecte, seghet dat ghedichte,
Alexandere een diere graf
In die stat, die hi hem gaf,
Dats in Egypten Alexandrie.
Daer was met groter sengerie
De here begraven ende met feesten.
Hier makic ende vander geesten.
  Nu dankic gode, die mi die cracht
Gaf, dat ic hebbe vulbracht
CVIa1. Alexanders aventure;
Want hets worden mi te sure.
God gheve haer ere ende prijs goet
Die dede dat ict bestoet,
Want soe es edel ende bequame.
Die wille weten hare name,

1479 oft tfolc were. 1482 vreeslike. 1484 inpetreren. 1486 gevelt. 1487 corts *S*] cort niemet. 1493 marberijn *S*] eñ marberijn. 1495 een *S*] ecin. 1496 suelken. 1497 in ondiere] onder die; *Gaut.* 451: *exigua requievit humo. Misschien is so langhe niet van M. en luidde de regel* In (of Onder) ondiere aerde lach. 1500 in egypten. 1501 stichte *S*] sochte. 1502 macte ghedichte *S*] gedochte. 1510 heb volbracht. 1513 groot. 1516 eren.

Ic segghe hem, waer hise mach souken:
Die eerste littere van ses bouken
Segghen hare name, min no mee,
Beghinnet hi ter eerster G.
Ic bidde ooc al dien ghonen mede,
Waer so si sijn in elke stede,
Die in desen bouke lesen,
Sien siere in iet bescreven wesen
Daer iet an te beterne es,
Jacop bidt hem allen des,
Dat sijt beteren, hets wel ghedaen;
Want diet wille maecht verstaen
Datti materie es haerde swaer;
Ende ooc om een half jaer
Was over dien bouc ghedicht.
Ware die materie licht,
So waert te lachterene mere,
Haddicker in mesgrepen sere.
Nu biddic dier moeder ons heren,
Dat soe mi moete daertoe keren,
Dat ic hare dienen moete.
Al es mi die werelt soete,
Ic hope noch an haren troost,
Die meneghe siele heeft verloost,
Dat soe noch mijn leven al
Tenen goeden inde bringhen sal;
Want soet noit manne en ontseide,
Die an hare sinen hope leide.
Met hare moetwi sijn vercoren;
CVIa 2. Amen segghet alle diet horen!

1518 ierste. 1519 eren noch. 1520 ierster. 1522 so si *S*] si so. 1525 beteren *S*] bteren. 1526 Jacob. 1527 wale. 1528 die dat macht. 1532 were. 1533 weert te lachteren. 1537 icker. 1540 sele. 1544 eer hope *S*] hopen. 1545 eer.

AANTEEKENINGEN.

AANTEEKENINGEN.

1—22. Deze verzen zijn niet van Maerlants eigene vinding, maar eene vertaling van het begin van Gualtheri Prolugus in Alexandreida (bij Mûldener bl. 1).

42. *Ghedwas* adjectivum = ijdel, nietig en substantivum = droombeeld, hersenschim, spooksel; vgl. De Vries Gloss. op den Lekenspieghel en Te Winkel Gloss. op Torec. Als het woord met *dwaes* samenhangt moet het oorspronkelijk een langen klinker gehad hebben, zooals *dwaas* nog in het Holl. De verkorting is dan veroorzaakt door de *s*, die aan het einde van de lettergreep scherp is; *ghedwas: was* 1, 1343; Nat. bl. 1, 96; Sp. 3^{2}, 25, 47; 3^{8}, 59, 98; 4^{1}, 1, 43; Torec 1323; Wap. Mart. 1, 108. Van *dwaes* zelf heb ik geen voorbeeld, waar het met een korten klinker rijmt. Sp. 3^{8}, 29, 59 *Bonefaes*: *dwaes* en 3^{8}, 69, 71 *Bonefas: dwas* bewijst niets; even weinig bewijst b.v. *die dwaes: was* Minn. loop 4, 1780, daar wij in dit gedicht meer onzuivere rijmen aantreffen; overal elders heeft het woord eene lange *a*. Het moet aan den invloed der verbogen casus toegeschreven worden dat de nominatief zelf niet is verkort. Door denzelfden invloed van de *s* wordt *gheblaas* tot *gheblas* (de verklaring gegeven door Van Helten Vondels Taal I, 25 gaat geheel mank): *was* Alex. 1, 1072; 2, 251; : *das* Nat. bl. 2, 2768; Sp. 3^{7}, 38, 53: *was* Troy. 5598; *lôs* wordt tot *los* met een meerv. *losse*, en omgekeerd ontstaat uit het mv. *looze* een nieuw enkelv. *loos*. Het werkw. *laussan* schijnt *loozen* en *loosen* te worden; uit *los* wordt echter ook een nieuw *lossen* afgeleid. Of wij ook het kort blijven der vocaal b. v. in *bessem* naast *bezem* aan een soortgelijken invloed der *s* mogen toeschrijven, die oorspronkelijk vóór de *m* staande scherp kon blijven, is twijfelachtig, daar de korte klinker dan ook alleen door de verbinding der consonanten kan veroorzaakt zijn.

56. *Stûnen* om den voorrang dringen, zich verzetten, eig. vaststaan tegen iets, hier zouden wij vertalen „kon daarbij vergeleken niet in aanmerking komen" (Hd. *könnte dagegen nicht ankommen*); vgl. Lekensp. Gloss. Het woord moet een lange *u* hebben, anders zou het Mnl. *stonen* of *steunen* luiden; Nhd. *staunen;* vgl. D. W. B. 3, 998 en Weig. II 803.

66. Mijne verbetering van dezen regel steunt op Merlijn (uitgegeven door v. Vloten) vs. 36 vgg.

Ende nu biddic, dat is waer,	*In des coninx Alexanders geesten,*
Jacop die coster van Maerlant,	*Dat ghi biddet dat hi volleesten*
Dien ghi te voren hebbet becant	*Moete dat hi hevet begonnen.*

In gedichten, die eerst als een voltooid boek voor de oogen van het publiek kwamen, bevat deze uitdrukking een anachronisme. Moet men daarin alleen een uitvloeisel van eene overgroote vroomheid erkennen, of is zij afkomstig uit een tijd, waarin de dichter nog niet met een voltooid werk voor zijn toehoorders optrad, maar improviseerende zijne voordracht aan een bekend onderwerp vastknoopte? Of hebben M. en zijne tijdgenooten hunne geschriften werkelijk in afzonderlijke stukken het licht laten zien? Ook als wij veronderstellen dat de prologen eerst na de voltooiing van het geheele werk werden geschreven, is de uitdrukking onnauwkeurig.

88. Voorbeelden van *welt* = geweld hebben wij Velth. 1, 47, 53; Schwarzenberg 1, 561, 92 en 93; *wout* Hildeg. 183, 57. Waarschijnlijk is het praefix hier verdwenen, want dit verschijnsel is in het Mnl. even bekend, als in het Mhd. en Nd. Bij substantieven: *win* Alex. 2, 688; Heim. d. heimel. 1020 (denkelijk zoo op te vatten), *noot* (var. *ghenoot*) Nat. bl. 6, 116; *meente* Nat. bl. 2, 2216; 7, 179, *beddenoot* Hildeg. 11, 496 enz., *dicht* (?) Wap. Mart. III 4; *lach* Hildeg. 48, 313 en passim; *meente* Stoke 8, 597; *slacht* Hildeg. 57, 57. Denkelijk evenzoo op te vatten zijn *bort* v. d. Bergh Oorkondenb. 2, 190; 322; *bot* Hildeg. 137, 85 en passim; Ruusbr. Dogheden 91, 1, *scil* Hildeg. 32, 9, *want* 28, 177, *luc* 184, 88, *dochte* Stoke 8, 1279 (waarin Huydecoper ten onrechte *ducht* = *timor* ziet), *loefs lien* Lancel. 2, 37712. — Bij adjectieven: *hat* Rein. II 818; 3973, *ware* Lancel. 2, 40368, *meenen* v. d. Bergh 2, 779. — Bij werkwoorden: *baren* Hildeg. 40, 46, *bieden* 8, 251, *lijken* 81, 19, *loven* 57, 144 en passim; Rein. II 5480 enz., *noeghen* Hildeg. 157, 6; Stoke 7, 953; *scien* Hildeg. 4, 22 enz.; Rein. II 4579, *waghen* Hildeg. 35, 1; Nat. bl. 8, 255. — Eindelijk bij het verleden deelwoord: *bonden* Stoke 9, 879, *creghen* Ruusbr. Hantvingh. 223, 13, *gaen* Torec 3577, *heeten* Troy. 2590; Stoke 2, 36, *slaghen* Hildeg. 20, 134, *sien* Lancel. 2, 35392, *sijn* 2, 11494, *vangen* Stoke 10, 1, *wonnen* Hildeg. 17, 92, *crenct* 17, 121, *troude* 10, 440, *scuerde* Nat. bl. 8, 497; *met siner wapender hant* Merl. 21554. Zooals blijkt, is het voornamelijk de latere taal der brabantsche en hollandsche gewesten, waar het verschijnsel zich voordoet. Ik spreek niet van die deelwoorden, die van oudsher zonder het voorzetsel gebruikt worden. Bij de met een bijwoord gecomponeerde deelwoorden of adjectieven in den vorm van het participium schijnt de vorm zonder *ge* de regelmatige te zijn. Zoo staat ook zonder praefix het eenvoudige *houcte* Sp. 1^2, 27, 13, met *on-* *onscaet* (var. *onghescaet*) Nat. bl. 12, 150, verder *niebernet* 6, 397, *vastelegte* Torec 2877. Over vormingen zooals *crombect* en zonder bijwoord, zooals *houct*, vgl. De Vries, Taalk. Bijdr. 2, 24 en Zs. (= Zeitschrift für deutsches Alterth. und d. litteratur) 23, 85. Waar het voorzetsel werkelijk verdwenen is, is de tusschentrap *i* (vgl. De Vries Taal- en Ltb. 4, 48 aant. en Verwijs Taalk. Bijdr. 1, 7 vgg.) en *e*.

160. *Boude* in de beteekenis van hd. *balde*, *bald* is in het Mnl. niet zoo heel gewoon; maar men vindt het toch meermalen b. v. Lanc. 3, 25395, Grimb.

orl. 1, 863; 2, 1303 var.; Parten. 4091; Esopet 9, 9 enz.; z. verder de in de aanteekening op de laatstgenoemde plaats gegeven voorbeelden.

183—85. In den Pseudokallisthenes en de daaruit voortgevloeide bronnen luidt de profetie anders: „einen rächer alles dessen ..... was Philippus dir zu leide thut" Weissmann Alex. II, 8; vgl. Zacher Pseudokallisth. bl. 114; Julii Valerii Epitome (ed. Zacher) *ultorem omnium, si qua in te Philippus audebit;* Sp. hist. 1[4], 2, 5 vgg. Doch dit kan op deze plaats niet gestaan hebben; mijne aanvullingen zijn stellig niet te betwisten. Iets verder in den Pseudok. bij den droom van Philippus heet het dan ook: „Und da er aufstand, sagte er zu ihr: Weib, du hast einen sohn empfangen, der gedeihen und den tod seines vaters rächen wird." Buitendien wordt in de profeties over Alexander gezegd dat hij de wereld zal veroveren, en met het oog op deze gegevens en op hetgeen later werkelijk gebeurde, kon zeer goed datgene ontstaan, wat wij in onzen tekst vinden.

Het verhaal van Neptanabus en Olimpias vindt men ook bij Dirc Potter II, 3063 vgg. Misschien heeft hij het werk van M. gekend; maar stellig verhaalt hij niet naar hem alleen, want hij heeft sommige dingen meer en sommige anders, dan Maerlant. Woordelijke overeenkomst vinden wij niet meer, dan bij het verhalen van dezelfde stof bijna noodzakelijk is. Bij M. heet het *dat ghi draghen sult een kint, dat van dien goden u sal sijn ghesint* (*u* is wellicht te schrappen), in Minnen l. *ende winnen an u een kint, dat van dien goden sal sijn ghemint. Ghesint* in onzen tekst is niet bedorven, vgl. 248 en 280. Maar men zou kunnen denken dat Potter de plaats van M. voor oogen gehad heeft en *gemind* schreef, omdat hij begonnen had *hi* (t. w. *een god*) *sal comen bij uwer zijde ende winnen.* Doch de overeenstemming kan ook toevallig wezen.

291 vg. Ofschoon de beide woorden *dop* oorspronkelijk wel een en hetzelfde woord zijn (vgl. Weigand 2, 912) valt er tegen het „rührende" rijm niets aan te merken, daar de beteekenis volstrekt niet meer dezelfde is. Buitendien kan bij het eene *doppe* aan den nominatief *dop*, bij het andere aan *doppe* gedacht zijn. Het eerste *dop* (of *doppe*) beteekent *ovi testa*, zooals nog in het Holl. M. gebruikt het ook Nat. bl. 3, 408; Kil. geeft op *dop*, *doppe* = *ovi testa* en verder *doppe van de not* = *putamen*, *doppe* = *bast;* = *patella*, *olla;* = *lamella extrinsecus libris adhibita*; = *bulla.*

Verder is *dop* bekend in de beteekenis van *turbo*, *trochus.* Kil. *dop*, *doppe*, hd. *topf*, middel- en nederrijnisch *dop.* Merkwaardig is het dat in deze beteekenis *dop* en *top* samentreffen. Kil. heeft *top*, *toppe* naast *dop*, *doppe*, Eng. *top*, Fransch *toupin* (Diez[3] I 417). De Bo kent hiervoor alleen *top*, en het is zeer de vraag, of niet ook M. op de tweede plaats *toppe* geschreven heeft.

363 vg. Overeenkomstig met hetgeen Pseudokallisthenes verhaalt moet men *maghetoghe* opvatten als dengene, die de lichaamsoefeningen leidt, *meester* als dengene, die met de wetenschappelijke leiding belast is. In de latijnsche bewerkingen van Pseudok. is Leonidas de *paedagogus*, en onder de *magistri* in de verschillende kunsten is Aristoteles *philosophie magister;* vgl. Miller Zeitschr. f. deutsche philologie X 3.

394. Snellaert (in de aanteekening op dit vers) is van gevoelen dat hier

twee regels verdwenen zijn, waar de woorden van Alexander (396 vg.) op passen. In den Sp.' hist. 1[4], 5, 26—31 heet het

„Ay" sprac hi „niemen can verweren
Dat hem die gode hebben geset.
Ik kende nilen, nu weetict bet,
Dat mi doden soude mijn sone."
Alexander vragede omme tgone
Oft hi dan sijn vader ware

vgl. ook Pseudok. 1, 14, in de Epitome *Respondit magus: Olim quippe per hanc scientiam cognovi, me a filio interfectum iri." Et Alexander ait: „Num ego sum filius tuus?"* Verdam schrijft mij: „de lacune kan b. v. dus worden aangevuld *dat mi mijn sone soude doden; dat vertooghden mi die gode."* Ik ben het met hem eens dat hoogstwaarschijnlijk deze twee verzen uitgevallen zijn, omdat de zin er van ook in het Epitome voorkomt. De regels kunnen ook achter 392 hebben gestaan.

428. Kil. *dunst* en *donst* = *lanugo plumarum*, *lanugo lintei* en = *scobs*, *simila*, *pollen*, nnl. *dons* en (denkelijk uit de noordoostelijke tongvallen) *duist*, agls. *dust*, hd. (ontleend uit het Nd. of Md.) bij Göthe *dust*, zie Grimm D. W. B. en Weigand i. v. Met *dunst* = *vapor* zal dit woord wel niet buiten verwantschap zijn, maar ook aan *dune*, *daune* = *lanugo* moet men denken, hetwelk door Grimm t. a. pl. I 583 met *dünn* wordt in verband gebracht. Het komt mij waarschijnlijk voor dat in enkele tongvallen van het Germ. twee woorden *dunst* en *thunst* zijn samengevallen; vandaar in het Ohd. en Mhd. *dunst* en *tunst* naast elkaâr.

443 vgg. = Gautier I 37 vgg.
(nunquamne licebit........) puerumque leonis
Vexillo insignem galeato vertice saltem
In bello simulare ducem?

628 vgg. = Gaut. I 136 vg.
Nec te terruerit numerus: si molliter illos
Videris instantes, rue primus in arma sequentum.

De constructie van de vertaling gedoogt niet wel, vers 629 tot het volgende te brengen. Het schijnt dus dat M. *si — instantes* met het voorafgaande verbond. De geheele vertaling wijst niet op eene nauwkeurige opvatting van de latijnsche woorden; maar wij kunnen niet weten, of M. ze niet beter verstond.

657 = Gaut. 155 *promissaque tempore solve.*

695 vgg. = Gaut. 173 vg.
Parca voluptates sit eis explere voluntas
Qui leges hominum et mundi moderantur habenas.

Vs. 696, waar ook *ê* op *e* rijmt, is niet buiten verdenking.

728. Van dezen regel geeft Prof. De Vries eene zeer vernuftige verklaring. Hij schrijft mij: „Ik vat *somme* op als *summa* in den zin van *summarium*, *breviarium* (Du Cange 6, 433). *Summa* noemde men een boek, waarin men 't voornaamste van eenig vak aanteekende, een kort begrip van 't wetenswaardigste. Daaruit kon een spreekwoordelijk gebruik voortvloeien, b. v *dat en staat niet in miere somme*, dat staat niet in mijn boek, daar weet ik niets van, daar heb ik niets mede te doen. En zoo „de geheele wereld stond *in sinen somme bescreven*" stond in zijn boek, was hem aangewezen als tot hem behoorende.

Nog zeggen wij *dat staat niet in mijn boekje* = dat ligt buiten mij, daar heb ik niet mede te maken. 't Zal dus eene spreekwoordelijke zegswijze zijn, ontstaan in de kloosters, waar de broeders hun *summa*, hun boekje met gebeden en aanteekeningen hadden. — Dat *somme* hier masc. staat, ofschoon anders fem. is geen bezwaar; z. Schiller-Lübben 4, 468, die zeggen dat *summe* in 't Mnd. meestal masc. gebruikt wordt."

Het Lat. is op deze plaats tamelijk vrij terug gegeven. Gaut. 191 vgg.

Jam timor omnis abest, iam spes praeiudicat annis,
Jam fruitur voto, iam mente protervit in hostem,
Jam regnat, iam servit ei quadrangulus orbis.

783. *Crone draghen* zonder artikel, zooals in het Hs. staat, beteekent ‚koning zijn, regeeren'. Hier moet echter uitdrukkelijk gezegd worden, dat de jonge Alexander eene kroon op het hoofd droeg en met de overige attributen eens konings versierd was; Gaut. 210 *sacrum diadema verendo suscipiens capiti sceptro radiavit eburno.*

799. *Papelaerde*] Fransch *papelard*, ital. *pappalardo* beteekenen „schijnheilige". Diez (Etymol. wörterb. 1[3], 304) weet voor het woord geen voldoende etymologie. Wij vinden het in gelijken zin ook in het Mnl., Dietsche Warande 1855 bl. 134, vs. 7 *want ga ic ghestadechlijc ter kerken, Het sijn liede diet in quade merken Ende segghen ic ben een popelaert.* De beteekenis van schijnheilige komt echter op onze plaats niet te pas. Volgens de woorden van Gaut. I 222 vg. *vatum grege cinctus inermi sedit Aristoteles molli velatus amictu*, die zonder twijfel aan M. aanleiding gaven tot zijne uitweiding, moet *ghecleet recht alse papelaerde* ongeveer beantwoorden aan *molli velatus amictu.* Eene etymologie, die niet te verwerpen is, deelt ons Kiliaan mede en hij geeft tegelijk opheldering voor onze plaats; bij *popelen* = *murmur edere, verba tacite submisseque fundere* voegt hij vulgo *papellare*, en dan geeft hij op *„popeler* = *movens labra, metuens audiri*, vulgo *papellardus* .i. *hypocrita, simulator, qui passim in plateis et ubique orat* Georgius Colvenerius". Dus kende het Mlat. een woord *papelare* (ontbreekt echter bij Du Cange en bij Diefenbach) in de beteekenis van het mnl. *popelen* en van het ndl. hd. *babbelen*, waarvoor ook hd. *papeln* niet onbekend is (Weigand 2, 299). Daarvan is met den bekenden uitgang gevormd *papelardus* enz., mnl. *papelaerd* en ook door bijgedachte aan het ww. *popelen popelaert*, iemand die veel en zachtjes tusschen de tanden mompelt, prevelt b. v. gebeden, waarvan *prevelen* (v. lat. *parabolare*) vooral gebruikt wordt. Volgens onze plaats kon het woord ook gezegd worden van een verwijfd mensch, die al in zijne uiterlijke verschijning, b. v. in de wijze van zich te kleeden zijn karakter vertoonde. (Vgl. ook Kil. *pepelinck* = *homuncio tenellus, imbecillus* en Zs. 24, 419). De gewone opvatting van *papelaert* werd echter die, welke Colvenerius uitdrukt door *qui passim in plateis et ubique orat.*

810. Ik kan uit Maerlants werken de spreekwijze *alse mi dochte* niet bewijzen (ik heb althans geen voorbeelden uit hem opgeteekend); maar wij vinden ze b. v. Stoke 9, 1293 *die van vare te voren en mochte Die verboude hem, als mi dochte, Ende ghinc vechten* en 10, 245 *dat els niemen toe en brochte, Dan mijn her Jan, als mi dochte, Van Renesse. Dochte* kan een potentialis zijn, vgl. b. v. Alex. 3, 675 *dit dochte mi zijn de beste doot*, 5, 1181 *het dochte mi*

ooc recht wesen; zeer gewoon is de conjunctief praes. *mi dunke*, *mi dinke*. Doch het is ook denkbaar dat wij in *alse mi dochte* eene attractie van den tijdvorm hebben, zooals wij eene dergelijke ook beneden zullen vinden in de aanteekening op 1216. Vgl. ook bij Bruder Hans Marienlieder (ed. Minzloff) 742 *ich meynd, her nut en lachten*, evenzoo 1187; 2475; 2482 en 4925; 4945 *ich spreech* desgelijks met indic. zin.

823. Gaut. (245 vg.) heeft *bis milia bina quingentique equitum*. Ik heb elders de cijfers naar de bronnen verbeterd — eene handelwijze die volstrekt niet zeker is, maar die in den regel weinig nadeel zal doen — doch hier worden wij door vs. 852 genoodzaakt, het Hs. te volgen. Aldaar wordt als het getal van het geheele leger 40500 opgegeven. Als wij in vs. 836 naar Gaut. (vs. 256) *peditum quater octo milia* lezen 32000 in plaats van 22000' zooals het Hs. heeft, dan blijven er juist 8500 ridders over.

873. Gaut. 234 *castra movere iubet. Porren* komt ook transitief voor *doen porde Roeland die doot* Ronceval L 302, *so sullen nochtant die dragers dit selve bier nerghent no porren noch voeren* Keuren van Brielle bl. 74 § 5, *hi poerde niet een twint, no hant no voet no ghene lede* Theoph. 1576 (vgl. de aant.); vgl. ook Kil. bl. 503. Maar van een leger gezegd herinner ik mij niet het woord alleen in intransitieven zin te hebben gelezen. Zal *castra movere* worden uitgedrukt, dan wordt er *doen* of *heten* bijgevoegd, b. v. Alex. 8, 230, Partonop. 1634. Wellicht was dus ook op deze plaats het woord oorspronkelijk niet anders gebruikt. Maar *there porren* is niet ondenkbaar en mag dus niet verwijderd worden. — Het meest gewoon is *porren* absoluut gebruikt = *proficisci, tendere*. Doch de tautologie in den volgenden regel is een bezwaar om hier *there* als *dare* op te vatten.

903. *Verliesen* beteekent, zooals in het Mhd. ook „te gronde richten, *pessumdare*"; z. Verdam Tekstkritiek bl. 65. Ook het znw. *verlies* heeft de beteekenis van „verderf"; z. Gloss. op Hildeg.

914. *Vaen* wordt, als in het Mhd. en Mnd. ook van steden gezegd = innemen. Rb. 32213 *dat men soude die stede vaen.*

Over deze constructie van een verleden deelwoord met *on* na *laten* in plaats van het ww. zelf met de ontkenning (*onghedaen laten* = *niet doen*) spreekt Grimm Gr. 4, 126 vg. en 859 aanteek. Ook in het Mnl. is zij niet zeldzaam *dat hi ongevangen late al vri gaen haerre strate Patroclen ende Barnabas* Sp. 2^1, 20, 49; *litenne onbevaen* Lev. Jez. bl. 155 — deze uitdrukking kan ook beteekenen „vrij laten iemand die gevangen is" *so dat hise ongevangen liet* Sp. 2^1, 49, 61 — *maer die chierheid ..... liet hi bliven ongerovet* Rb. 32823; *ongestolen laten* Hildeg. 10, 402; *onghedaen laten* 19, 7; *onbescaven laten* Rein. 17 enz.; vgl. Reinke 2909. Het passivum van deze constructie is *bliven* met het met *on* samengestelde verleden deelwoord, en evenals *ongevaen laten* beteekent „niet vangen" en „weder vrij laten", zoo ook *ongevaen bliven* „niet gevangen worden" b. v. Seghel. 9387 *Germein sal bliven ongevaen* en „weder vrij worden gelaten", in welke beteekenis wij het ook in den Seghel. lezen7760 *dat die keyser onghevaen bleef* = bevrijd werd.

931. *Ende* voegt hier twee gecoordineerde zinsneden samen, die in adversatieve verhouding tot elkander staan; zoo ook 4, 486; 4, 1573; 7, 111 (*ende*

of = *quod si* bij Gaut. 7, 51); 7, 547; Sp. 4[1], 7, 43; Rb. 9187; vgl. ook Sp. 2[4], 48, 103, waar de zinsnede in het Latijn met *at*, in de vertaling met *ende* begint. Meer gewoon is het gebruik van *ende* bij gesubordineerde zinsneden in de beteekenis van ‚terwijl': Alex. 7, 122; 422; 1876. Eenen voorwaardelijken zin begint *ende* 7, 558, voor een relatief „waar" staat het 8, 23, relatief ook 9, 61; vgl. het opstel van Verdam Taalk. Bijdr. 1, 123 vgg. Alex. 8, 241, waar *ende* in de beteekenis van ‚toen' schijnt te staan, verander ik het in *eer;* vgl. b. v. Merl. 26708 *hi es mi suer worden seer*, *eer icken gekreech.*

973. Gaut. 310 heeft *parato mille equitum cuneo.*

1015. Ik zou onder den tekst stelliger gezegd hebben dat er in dezen regel iets door den afschrijver overgeslagen is, als het niet denkbaar ware, dat M. in dezen lyrischen zang van Cleades (Gaut. *cecinitque regi dulce melos*, *lyricisque subintulit ista*) opzettelijk een korter vers gebruikte; doch waarschijnlijk is dit niet.

1089 vgg. Dezelfde vergelijking van den vogel, die, in een kooi gesloten, reikhalst naar het bosch, waar hij thuis hoort, maar op een andere situatie toegepast, treffen wij aan in een fragment, uitgegeven door Clarisse in De Jager's Taalk. Magazijn 3, bl. 172 vs. 92—110. Het is niet onmogelijk dat de dichter of vertaler van het werk, waartoe dat fragment behoort, de plaats van den Alexander kende. Althans herinneren de verzen 107 vgg.

Ende soect tgat te vliegene ute
Weder in dat groote wout
Daert sijns selfs mach hebben gewout

aan onzen tekst

Also mint die voghel dwout
Daer hi in hevet grote ghewout

en selfs doet de overeenkomst denken, of M. niet geschreven heeft *sijns* (of *sijns selfs*) *ghewout* in pl. van *grote ghewout.*

Ook het woord *mute* is tweemalen in het fragment op deze plaats gebruikt. Vgl. over dat woord de aanteek. van Clarisse op bl. 205. Bij Kiliaan is de beteekenis „kooi" de eerste, dan eerst „muite". Maar de beteekenis *cavea* is eerst uit de andere voortgesproten „vogelkooi, waarin de vogels ruijen". Ook in het Lat. en Oudfr. hebben *muta* en *mue* de twee beteekenissen (Du Cange i. v. *muta*, Diez 2, 383).

1100. Ik durf zooveel te eer in plaats van *blieken*, dat reeds wegens den tweeklank in *Grieken* hier niet voor *bliken* kan staan, een door voorbeelden niet gestaafd woord in den tekst voegen, dàar Prof. De Vries, wiens gevoelen ik vroeg, zonder mijn gissing te kennen mij volkomen dezelfde emendatie aan de hand deed. Alhoewel *vlieken* = *volitare* nog nergens is gevonden, mag men het bestaan van het woord vrij gerust uit verwante woorden opmaken. Het subst. *vlieke* in de beteekenis van *sagitta* staat bij Velth. 4, 21, 16; Rose (ed. Verwijs) 12037 var., ook wel Rek. van Gent I, 92 4000 *ysers ten gescutte van den voetbogen ende* 700 *dene voets ysers*, *waer toe dat men de vlieken adde;* ibid. I 854 *Lievine den vliecsnidere;* vgl. ohd. *flukhi* = *sagitta* Graff 3, 763, mhd. *vlücke* Mhd. wörterb. 3, 344 en Schiller-Lübben 1, 1100. Kil. geeft op *vleke* Sax. Sicambr. *papilio;* ook dit kan = *vlieke* zijn en bij dezelfde familie behooren. Verder mag men hiertoe brengen hd. *flocken volitare: flocken oder fladern*, *als*

das feuer hin und her zittern Vocal. 1482 (D. W. B. 3, 1811); agls *flycerjan* = *alas motare*' Ettmüller Lex. Agls. bl. 362, hd. *flocke*, nl. *vlok*, oudn. *flôki* = *lanugo* (vgl. Grimm D. W. B. 3, 1809).

1119. *Roen remigare* komt voor neven *roejen:* Rb. 2965 *entie bi watre waenden entvoen (: si vloen);* ohd. *ruoan* en *ruojan*, ags. *rôven*, on. *rôa*, md. *rûin* bij Jerorchin. Z. Scherer Zur Geschichte d. d. Sprach[2], 272 vg. en Mahlow Die langen Vocale 136 vg.

1178. *Steendoot* ook 3, 150; 5, 603; Franc. 8535; 8660; Leksp., vgl. het Glossarium; Grimb. orl. 2, 2763; Rein. 1595. Snellaert zegt in de aanteekening op onze plaats dat het woord nog dagelijks in gebruik is, wat voor het Westvl. wordt bevestigt door De Bo 1092. Vgl. Schmeller Bair Wörterb.[2] II 763 en I 1422.

1216. *Dat en was loghene enghene* beteekent niet: hetgeen Alexander sprak was geen leugen, maar: het is geen leugen dat gene dingen gebeurden. Wij hebben in deze spreekwijze en desgelijks in andere van dezelfde beteekenis b. v. *dat was waer*, *dat was waerheit*, *dat en was ghene ghile* (misschien ook in *alse mi dochte*, vgl. op 810) zonder twijfel eene attractie van den tijdvorm. Deze bijzonderheid der mnl. taal is zeer gewoon: 2, 1148; 3, 133; 1152 (*dit en waren ghene saghen*); 4, 551; 650; 654; 702; 949; 7, 700; 812; 10, 1080 enz. Vs. 4, 930 staat *dat was ene ware dinc*, dat ik wellicht ten onrechte in *sware dinc* verauderd heb. Verder Ystor. bl. 2267; *doen ghinghen die papen, dat was waer, In ene stat niet verre van daer;* 798; 1830; Ren. 370 (door Matthes onnoodig in *dat es waer* veranderd); Lanc. 4, 702; Roncev. L 493 (*dat was waerlike dinc*). Niet overal schijnt deze attractie zoo gewoon te zijn als in den Alexander; als de andere werken van M. daarmede niet overeenstemmen, is het gebruik wellicht aan den afschrijver te wijten. Het spreekt van zelf dat ook de regelmatige uitdrukking in dezelfde teksten niet ontbreekt, *dat es waer* b. v. Alex. 3, 740, *dats waer* Ystor. bl. 1845.

1227. *Dan* absorbeert er op volgende voegwoorden. Het mhd. woordenboek van Müller en Zarncke geeft maar twee voorbeelden van dit gebruik: Ath. A, 90 *der tôt ist samftir harte vil, den mir die hande mîne den tôt selbin têtin* en nog een uit Berth. Predigten 64. Ik voeg er bij Eilh. 1, 9; Stricker Karl 3, 18; Schade Geistl. ged. vom Niederhein bl. 218, vs. 137; Hans Marienl. 4183. Zeer gewoon is dit verschijnsel in het Mnl. Het meest wordt *dat* in zijn verschillende beteekenissen verzwegen (vgl. Clignett Bijdr. 407) *hi en deed niet anders dan hi vlo* Rein. 6689; *doo endaden si niet el dan si hem wapenen* Torec 1661; *hine wille els niet dan ghi hem dient* Rb. 32292; *god en eyscht u ander goet dan ghi sinen volke recht doet* Wrake 1910; *David ne dede hem els gheen leet dan hi hem van sinen mantle sneet ene scorde* Rb. 9505; *en werkt anders niet een twint dan hi sinen sceppere mint* D. Doctrin. 3, 1837; *dat ic niet blidere mochte sijn dan ic den lieven neve mijn Reinoude heden wreken sal* Lorr. 2, 3605; *die joncste ..... beloofde hi hem omme anders niet dan hi sloghe ·C· Philisteen* Rb. 9311; *alse een wijf heeft gheweest met enen man, ghevoelt zij daerna coude .... dat en coemt no min no mee dan zij een kint ontfanghen heeft* Vrouw heim. 1092; *wat lone wane wijs ontfaen? niet dan men ons doot sal slaen* Verk. Mart. 4 *want en wille niet anders winnen dan ic den hertoge hebbe gevaen* (= dat ik

hem in mijn macht krijg) Heelu 4292; *gheerdi iet el? Neine, sprac mijn heer Arnout, dan ghi welvaren moet* Grimb. I 1048; *die daer anders niet en rochte dan hi den grave van Artogs mochte sien* Heelu 1123; *ende nyemant en wist anders dair, dan hi ene juffrou waer* Minn. loop 2, 2863; *antwerdt niet, dan si hem wise de kerke* (dat zij hem de kerk zou wijzen) Sp. 2[6], 67, 29; *Marcus Curius minnet mere, over rike te sine here dan hi selve scat soude winnen* Sp. 1[6], 7, 41; *men salse some doden bet, dan sy ter doget werden geset* Sp. 2[1], 87, 23; *hens die niet [liever] en wille met goden paise ligghen stille, dan hi orloghe so vele hevet dat hem rouwe dat hi levet* Alex. 6, 269; *ghi hadt mi vele lievere scande, dan ic quame ouder uwe hande* (de beteekenis is „ik zal mij voorzien in uwe geweld te komen, want gij zoudt mij gaarne dood slaan") Walew. 9203; Tondalus bl. 48 *nochtan dat ic dese pine niet en lide, dan ic se simpelicke sie* (ik zie alleen deze pijn, maar ik heb er geen plaag van); Alex. 2, 147; 4, 1257; 7, 519; 958; 8, 863; 7, 1262 aanteek. vs. 39; Sp. 1[2], 37, 43; 1[5], 53, 26; 1[6], 53, 34; 1[7], 16, 54; 1[7], 60, 127; 1[8], 44, 25; L. o. H. 4661; Walew. 2411; Limb. 9, 494; Testeye 2855 enz. — Veel zeldzamer zijn de gevallen dat *dat* wel wordt uitgedrukt *die liever hadden dat si hem selven tleven namen, dan dattie Romeyne quamen ende met hem spelen souden* Rb. 29104; *ic weet niet wat te raden u, dan dat ghi verneemt al nu* Grimb. I 2355; Alex. 4, 1677; Wrake 3, 2068; Theoph. 701; Sp. 1[8], 47, 15 (vs. 19 daarentegen eenvoudig *dan*). — Op onze plaats is *of* verzwegen; evenzoo *hets mere wonder — op mine ziele — dan die hemel nederviele* Velth. 4, 10, 11; *ende oec es mere blame, dant deen mensche den anderen name* D. Doctrin. 2, 3423 (var. *dan oft*); *ende men leidene bet met minnen, dan menne met pinen moet verwinnen* Sp. 1[8], 44, 17; *ende dit en mach els ghevallen niet dan hem een lants here dus vorsiet* H. d. heim. 139. — Een causaal voegwoord is aan te vullen *omme gheen ander dinc dan hise gerne name te wive* Ferg. 4360; Sp. 1[7], 9, 3 — een voegwoord van tijd *dat hem was meerre verdriet als menne te tormentene liet dan hi was in den torment* Sp. 2[6], 28, 55; *doe die hertoge van Brabant weder comen was int lant, wert dat orloghe dat hi liet noch felre dan hire af sciet* Heelu 2737. — Rein. II 5383 *niet dan ment bestreec daer mede* beteekent *niet dan* „*dummodo.*" Deze beteekenis wordt mogelijk door het verzwijgen van een voegwoord en daardoor dat, zooals *niet anders dan* ook eenvoudig *niet dan* en verder *dan* alleen, zelfs zonder dat eene negatie voorafgaat in de beteekenis van „buiten dat" staat. Op de vermelde plaats zou men volledig moeten vertalen „indien men anders niet deed dan alleen dat men daarmede streek"; vgl. ook de boven opgegeven plaats uit den Tondalus. — Ik vermeld nog Sp. 1[8], 67, 13 vgg. *dat hi meest orboren doet die den quaden maket goet ende hem doet zine zonden vergeven, dan liede goet in haer leven leert ende wijst ende trekt voort.* De zin wordt duidelijk, als men achter *dan* in gedachten *die* aanvult *is qui* (en in plaats van den superlatief den comparatief denkt). Men ziet, hoe ver de losse wijze van constructie in het Mnl. somwijlen gaat. — Ook achter *alse* vinden wij dezelfde uitlating *ende pensde in sinen moet, hem ware gene dinc so goet alse hi den riddere late gaen* Moriaan 2007.

1323. Vgl. Limb. 2, 615 vgg. *entrouwen dit wert geaventuert, Want niet en zoet niet en surt; Ic salt emmer aventuren.* Volgens de aanteekening van Snellaert zijn dit en die in de volgende regels vervatte spreekwoorden nog dagelijks bij het volk in gebruik. De Bo bl. 125 „*bezoeten* de zoete vrucht smaken,

het voordeel genieten van iets dat men gedaan heeft. Het wordt maar gebruikt in tegenstelling met *bezuren*. Wat men niet bezuurt bezoet men niet."

1335. Het in het Hd. zoo gewone adverb. *gar*, evenzoo als het adj. *gar* is, zoover ik weet in het Mnl. geheel onbekend. Waar het voorkomt b. v. bij Hildeg., Ovl. Lied. en Ged., Vr. en Minne, Tien Plagen, Merlijn zal het wel aan hd. invloed moeten worden toegeschreven, of het behoort tot de gewestelijke taal, zooals in den Aiol. In de taal van Hildeg. en die van zijnen tijd is de hd. invloed, zooals men weet, sterk waar te nemen. Ook bij Kiliaan verraadt ten minste de tweede vorm *gar* met korten klinker stellig hd. invloed. De uitdrukking *al gare* behoort dus te dezer plaatse den duitschen afschrijver. Wel kent het Mnl. het van denzelfden stam afgeleide subst. *gheghare*, en de gissing ligt voor de hand dat dit woord in den tekst stond; misschien schreef M. *ghecleet was met enen ghegare*. Over *ghegare* uitrusting, kleeding, gewaad z. Verwijs Gloss. op Maerlants Stroph. ged. i. v.

1387. *En doe hem niet*]. Deze elliptische spreekwijze komt in het Mnl. meer voor *Pontiuse en hebben si niet gedaen* Sp. 2[3], 29, 40; *dat men den kerstinen niet en dede* Ystor. bl. 571; voorts Merlijn 4968; Prosa bl. 276. In Noord- en Zuid-Nederland spreekt men nog dagelijks zoo; ook de hd. gemeenzame taal heeft de uitdrukking behouden. Maar evenmin als in het Mnl. en Nhd. kan men in het Mnl. de uitdrukking zonder de ontkenning gebruiken, wel in het Mhd. (vgl. Mhd. wörterb. 3, 134).

II.

54. *Vrucht* kan mannelijk zijn, gelijk in het Ouds.; Nat. bl. 9, 229 *sine vrucht es lanc als hi es ripe;* var. echter *alsi* en *als si*, dus twijfelachtig. Maar het pron. possess. *sijn* kan ook slaan op een fem. en op het meervoud van alle geslachten. Wij hebben dus nog het oude gebruik van dit pron., zooals het uit het Got. bekend is: *seins* slaat reflexief gebruikt op alle genera en numeri. Grimm spreekt er over Gr. IV 340 vgg. en geeft ook uit het Mhd. twee voorbeelden, eenige meer vindt men in het Mhd. wörterb. 2[2], 293. In het Mnl. zijn zij talrijk. In den Alex. 3, 453 vgg. is het wel niet waarschijnlijk dat M. *sijn* zoo heeft gebruikt; ook 4, 746 heb ik *sinen* verwijderd, omdat denkelijk de gedachtelooze afschrijver bedoelde ‚des afgods onwille' en M. juist om de dubbelzinnigheid te vermijden het niet gebruikt zal hebben. Somwijlen kan *sijn* in een constructio ad sensum gekozen zijn: *onse zustre*, *gone vogelkine*, *elc die looft den sceppere zine* Franc. 4501; *god spreekt dat si sijn salich*, *die haren evenkerstijn dor gode vergeven sine misdaden; onse here sal sijns hebben genade* Lucid. 3761; *elke bataelge coes die sine* Velth. 4, 32, 38. Maar zie *tusscen sine voete* (van een masc. plur.) Nat. bl. 2, 834; *hi vint .... therte sijn dorboort die maget* (Maria) *in tranen baden* Disput. 567 var. (misschien echter heeft de copiïst de plaats niet begrepen); *daer si* (de Carthagers) *verloren al reine dat meeste deel van sinen here* Sp. 1[3], 35, 8; *in siere ere* (van Maria) 1[7], 59, 3; *onser Vrouwen .... ende Jhesum Cristum sinen* (var. *haren*) *sone* 1[7], 68, 5; *dus stond deen*

(una) *af siere sonde* 1[7], 72, 57; *die hem* (masc. plur.) *swaerlikere afbreekt sijn gelt* 3[6], 40, 83; *si* (Jesus en Maria) *mi bringen moeten.... na dat corte leven mijn ter eweliker bliscap sijn* 4[8], 51, 11; *hoe sine ghebrochten te sijnder hant* St. Amand 1, 628; *soe datse ghene wuwe vant ende hiefse op te hant ende sloechse in sinen tant* Esop. 14, 22; *elc creature in sijn pine* Lucid. 2759; *alle creaturen yegewelke in sine ordine* Ruusbr. Begh. 142, 21; *caritate en soect nerghen sijn ghewin* D. Doctr. 1, 628 (daartegen *caritate niet en soect haer bate* 625); *elke* (femin.) *van u drien heeft sijn behoer* Maek. 1312; *si selen met bliden moede weder keren toten goede dat sijn ofte sijns vader was* Wrake 2, 822; *ende gaven stappans sinen geest* Walew. 8981. Het schijnt dat men zich ook wel veroorloofde *sijn* op deze wijze te gebruiken, als het niet reflexieven zin heeft: *si prijsden oec mede harde sere sine scoenhede* (de sc. van Irene) Lorr. 1, 770; *die genas de joncfrouwe altemale ende brachtse ten kerstenhede*, *so dede hi sinen* (ejus) *vader mede* Sp. 2[4], 35, 70. Ook op onze plaats komt de reflexieve beteekenis niet zeer duidelijk uit.

Pipe is in het Hd. niet zoo bekend als in het Nl. voor elk cylindervormig, van binnen hol voorwerp; het Hd. gebruikt *rohr* en *röhre*. *Pipe* heet ook de steel of stengel, waaraan de vrucht vastzit. Nat. bl. 9, 229 vgg. *sine vrucht es lanc.... en meer dan viertich in ene pipe* schijnt echter iets anders bedoeld te zijn.

65. *Stoet* (met den tweeklank *oe*) = *pila;* Sp. 1[4], 17, 15 *stoet: goet* (vgl. de aanteekening aldaar); 2[6], 47, 33 *met enen stoete: zoete.* Het hs. van Vorau van Lamprechts Alexander heeft in het overeenkomstige verhaal *stuzel*, waar het Strassb. Hs. *bal* leest (z. Weissman Alex. 1, 485 en Mhd. wörterb. 2[2], 718). Is ook te vergelijken *stüzel* = zusammengebundener haarzopf Spiess Beiträge zu einem Henneberger Idioticon, Wien 1881? Kil. heeft *stuyten* Holl. Fris. *resilire*, *resultare instar pilae; niet stuyten = nihil valere*, *dicitur proprie de pila non resultante.* Zonder twijfel zijn deze woorden verwant. Een groote knikker wordt ook nu nog een *stuiter* genoemd. Ook in *stuyte*, *stoete = panis triticus quadratus* etc., Md. *stute* (vgl. *stutzweck* bij Weigand) heeft Kil. *ú* en *oe* naast elkaar. Over de verwisseling van deze beide klinkers z. van Helten, klinkers en medeklinkers, bl. 59.

71—73 beantwoorden aan Gaut. II 29 *ac si tanta tuam vexat insania mentem.* Van een woord *premant* is elders nog geen voorbeeld gevonden. Mijn vriend Verdam is van gevoelen dat het hetzelfde is „als *parmant*, *parmantigh*, dat nog heden in gebruik is in de beteekenis van „verwaand, opgeblazen." Kil. vertaalt het met *compositus*, *gravis et serius homo*, *vultuosus*, *bellus*, *bullatus.* Mnl. *parement = ornamentum*, *parmentier* kleedermaker; ook in het Spaansch aldus gebruikt. Vroeger meende men dat het woord aan het Sp. ontleend was, doch het voorbeeld uit den Alex. wederlegt dit."

91. *Luttel goet*, of *luttel goeds* (zooals het Hs. heeft; ik schrijf *goet* naar de andere voorbeelden) beteekent enkel ‚weinig' (z. Verdam, Seghelijn gloss. op *goet* en op Theoph. 1349, voorts Anzeiger VII, 22. Ook 6, 580 staat *lettel goeds*, daar zou het echter wezenlijk ‚weinig goedes' kunnen beteekenen. Elders heet het *lettel goed* en wordt zoowel als substantief, als adverbiaal gebruikt: *ic wille bliven haer goede vrient*, *al hebbesijs luttel goet verdient* Lorr. 2, 1641; *ic hebs*

te doene luttel goet jegen, *neve*, *dat gi doet* (mijn kamp is gemakkelijk tegenover den uwen) 2, 3650; *lettel goet heeft hijs ghelaten* Limb. 1, 162; *den hertoghe ontsie ic alsoe lettel goet* 2, 1031; *daer waser lettel goet gesont* Lanc. 2, 44145; *ic ben .... met u ghemint wel luttel goet* Partonop. 7090; *menich ors .... daer men lettel goet* (var. *luttel*) *op telde* Grimb. 2, 4796; voorts Limb. 1, 1800; 5, 1116; Lanc. 2, 3189; 44910; Ystor. bl. 1542; Vergi 627; 630; Velth. 3, 36, 56; 5, 2, 14; 5, 9, 42; 5, 31, 65; 6, 25, 9; Merlijn 10953; 14095; 24101; De Jager, Taalk. Magaz. 3, bl. 189 vs. 153; Walew. 7747 en elders; Merl. 14175 staat *so luttel goeder liede*, denkelijk te lezen *l. goet;* 26057 in dezelfde beteekenis *met luttel hoep liede.* — Somtijds heeft *goet* nog iets van zijn eigenlijke beteekenis overgehouden, en uit deze gevallen blijkt, hoe die spreekwijze langzamerhand geworden is tot eene zoodanige, waarin de beteekenis van *goet* geheel op den achtergrond gedrongen is en *lettel goet* niets meer zegt dan *lettel*; *als* (l. *al*) *achtijs cleine dat si verloren bleven euwelike*, *gode nochtan van hemelrijke en coste haer ziele niet so luttel goet*, *darom dat hi woud sturten sijn bloed* Kerstine 1018; *lettel goed so doe* (l. *doet*) *gewach die ieeste van desen ·II· coningen*, *om dat si niet wel conden bedwingen trike* Velth. 2, 32, 6; *die knape die bi der maget sat ende lettel goet dranc of at* Limb. 4, 346. In dit geval staat ook *lettel goets: mi mochte lettel goets ontgaen* (zegt een roover) Lancel. 2, 42711; *die Vlaminge stoeden vol haers moet* (l. *moets*) *ende getrouden hem lettel goeds* Velth. 4, 32, 97. — Van het meer algemeen worden der beteekenis van *goet* getuigen ook deze voorbeelden: *si gingen eten; sine hadden in langen goets ontbeten* Lanc. 3, 18015; *hine hadde gedronken no geten no en geens goet* (l. *goets?*) *ontbeten* 2, 44173; *ende dat hi gheens goets ontbeet* Theoph. 1349 (met aanteek.); *dat ic niet geve omme sijn doen alse goet als ·I· bottoen* Renout 1245; *hadt hem groet goet moghen vromen* Stoke 9, 752. — Stoke bezigt eens *lettel lief* op dezelfde manier als anderen *lettel goet: so dat si luttel lief gheroen*, *of luttel sliepen binnen der nacht* 6, 976.

In Maerlants geschriften vinden wij de uitdrukking elders niet, Troyen 4330 is van Segher; het is dus niet zeer waarschijnlijk dat zij op de twee plaatsen in den Alex. van hem afkomstig is. Op de eerste zou men *goeds* zonder nadeel voor de maat kunnen verwijderen, en op de tweede is het ook buitendien vrij zeker dat M. enkel *lettel* schreef; vgl. die plaats.

156. *Borghen*, vgl. D. W. B. 2, 241. De beteekenis *tueri* is in het Mnl. nog in volle kracht: *verborghe die ghene daer ic voren sorghe* Sp. 3^2, 7, 83 (latijn *hos vero quibus timeo ipse custodias;* de vertaling in de aanteekening gegeven is niet nauwkeurig). Vooral wordt het gebruikt met *uut: uut allen anxte verborghen* Sp. 2^7, 9, 96; *der sorghen daer ne God uut moete borghen* Rb. 9345 (vgl. het Glossar.); *dat ons god borge ute dezer groter zorghe* Franc. 2745. Kil. plaatst *borghen* en *berghen* onmiddellijk naast elkaâr, en het is werkelijk des te eer mogelijk dat in het Mnl. de beide woorden in elkander overgaan, daar *berghen* door klankverwisseling tot *borghen* kan worden, zooals *werden* tot *worden*, *werpen* tot *worden*, *bernen* tot *bornen* enz.

179. *Sale* moet hier en in vs. 191 het geheel der tot *de borch* (173) behoorende gebouwen, de geheele stede, beteekenen. Ik betwijfel het of *sale* deze ruimere beteekenis in het Mnl. elders wel heeft. M. vertaalt misschien al te woordelijk; bij Gaut. 69 *intravit .... aulam Gordium veteres*, *Sardim dixere moderni.*

185 vgg. = Gaut. 71 *hic Asiam refluis undarum cursibus artant faucibus angustis gemini confinia ponti. Hic ab utroque mari distans Sangarius aeque littoribus tamen alterius communicat undas.* M. schijnt het Lat. niet goed te hebben begrepen. Maar ook Ulrich von Eschenbach vertaalt in zijne Alexandreïs deze plaats verkeerd (*von einem mer in daz ander Flôz ein wasser*) en het is niet onmogelijk dat de latijnsche hss. bedorven waren.

Welke zeeën M. bedoeld heeft is moeielijk te zeggen, daar hij het uit Gaut. niet kon zien en voorzeker het ook niet uit zich zelf wist (Curtius III, 1, 12 *pari intervallo Pontico et Cilicio mari distantem*). Maar *Narvel* is zeker de Middellandsche zee; vgl. Sp. 1[1], 7, 11 aanteekening. De hss. hebben èn *Narvelsee* (*Nervelsee*) èn *Navelsee*, en de uitgevers van den Sp. verklaren het laaste voor juist: *Navelsee* „als stroomende in het midden der bekende aarde (*in umbilico terrae*)." Maar hoe verklaart men dan dat de afschrijvers zoo dikwijls *Narvelsee* schrijven? Dit laatste moet de juiste benaming wezen, en ook Alex. 4, 203 en 250 is dus in *Narvelsee* te verbeteren. *Die Narvel* (ik had in den tekst het lidw. niet moeten schrappen) of samengesteld *Narvelsee* (*Nervelsee*) is vermoedelijk eene afleiding van *narw*, Eng. *narrow*, Nl. *naar* = eng; daartoe behoort *narwa cicatrix* (eigentlich Verengung, die Stelle wo verengt is, Schade Altd. wörterb.) en Mhd. *nerwen* = eng maken, z. Weig. II 198. *Narvel* (mannel.) moet dus eene oudgerm. benaming van de Middellandsche zee wezen, de eng gemaakte zee? of de eng makende, verbindende zee, (ohd. *narwo*, houvast, gesp.)?

186. *Partia heet bi rechter namen* Alex. 7, 1024; *noch heten die keysere alle te samen Augustus na hare rechter namen* Rb. 20849; *desen hemel heet de scrifture Empyrus bi rechter namen* 100; *diemen hiet .... Gaufrijt Maerteel bi rechter namen* Sp. 4[2], 86, 22; *Ferguut es sijn rechte name* Ferg. 540; *Ferg. es sijn gherechte name* 4918; vgl. ook 596; Partonop. 2755. Ook *dats wijt ·XII· mielgen bi rechter maten* Sp. 3[4], 15, 79.

195. Van de twee oorspronkelijk gelijkbeteekenende vormen, *knop* en *knoop*, Hd. *knopf* en *knauf* heeft in het Hd. de eerste de overhand verkregen; het Nl. (en reeds het Mnl.) gebruikt echter in verschillende beteekenissen de laatste, waar het Hd. *knopf* zegt. Ook vs. 201 en 207 staat *knoop*.

201. *Ontvechten* komt van vechten in de beteekenis „zich hevig bewegen" (vgl. Gr. D. W. B. 3, 1388) en is dus eigenlijk „door een hevige beweging ontgaan", vervolgens 1) ontgaan, 2) afvallig worden, afvallen, 3) onuitvoerlijk worden voor iemand, iemand te zwaar vallen. Het woord is in het Mnl. zeer gewoon, bijzonder in de derde beteekenis: *ghi selt met rechte der doot ontvechten* Floris 3540; *die Juden wilden ontvechten dien van Rome* Sp. 2[1], 89, 72; *worden rike ende ooc so weeldech sekerlike, dat si der wet vele ontfochten* Rb. 7177; voorbeelden voor de beteekenis 3) z. Lekensp. gloss. Ik voeg maar enkele uit M. toe: *of icket wille ic saelt vulbringhen, mi en ontfechten ghene dinghe* Troy. 466; voorts Sp. 1[7], 99, 66; 3[4], 13, 78; 3[6], 9, 16. — Geheel miskend is het woord door den uitgever van Van den derden Eduwaerde: *wie sach ye des gelike, dat ere vrouwe haer kint tconincrike van Ingelant wint, dat keiser Juliuse ontsacht, ende des ooc noyt en hadden macht coninge van Vrancryke* 168; *ende doet haer te doene ontsacht, es si gekeert* 1678; natuurlijk is op beide plaatsen *ontfacht* te lezen en desgelijks vs. 1950. Men ziet dat voor „onuitvoerlijk zijn" zoowel

alleen *ontvechten*, als *te doene ontvechten* werd gezegd; het laatste staat ook Boec v. d. houte 483. Dat ook Rein. 6647 *eert hem ontvochte* (Hs. *onvochte*) zeer goed is en niet met Martin in *eert hem onrochte* mag veranderd worden, heeft De Vries aangetoond Taalk. Bijdr. 2, 89, waar hij ook een ander voorbeeld voor de uitdrukking *eert hem ontfacht* aanhaalt. Het is bijna hetzelfde als *eer hi gefeen*, waarover ik gesproken heb in de aant. op Flandr. I 747. Ik meen mij te herinneren dat ook in andere teksten het woord *ontvechten* niet begrepen en tengevolge daarvan verkeerd gelezen is.

258. Zie de aanteekening op 413.

262. Gaut. 104 vg. *ignem..... axibus auratis argentea praetulit ara.* Ik kan mij niet voorstellen dat M. zonder aanleiding uit het Latijn het altaar weer in een afzonderlijke bewaarplaats gezet zou hebben. Daar echter nl. *casse* ook de plaats van het Hd. *kasten* vervangt (vgl. Kiliaan en D. W. B. 5, 259), zoo kan *casse* zeer goed de kast van een wagen beteekenen. Ik voeg dus ten minste *sijn* bij. Stond er misschien oorspronkelijk *die in guldine casse?*

Ghedraghen bringhen staat ook vs. 292; 3, 338 *brochte meneghen spiet ghedraghen;* 2, 287 *brochten cleder ane ghedraghen.* Ook elders vindt men zeer dikwijls *bringhen* met een part. praet. verbonden (vgl. Gr. 4, 128; Mhd. wörterb. 1, 249a en Verdam Tekstcritiek bl. 80 en 107): *die beesten die si yereden brochten* Lancel. 3, 3956; *brocht ghereden een sterc paert* Segh. 3610; *die mi geiaghet bringhet* (zegt de muilezel) Esop. 39, 13; *ene ghecele brochti ghevoert in sine hant* Walew. 3702; *dat een joncfrouw brachte gedraghen een kint* (= een kind baarde) Ystor. bl. 4054; *brochte dat licht ghetrect uut* Partonop. 2139; *enen knijf brocht hi ghetoghen* Segh. 3835; *dat goud dat si verswolghen brochten* (= dat zij verslonden in het lijf voerden) Rb. 32794. — Alex. 4, 1170 staat alleen *bringhen* in dezelfde beteekenis als *bringhen ane ghedraghen: van der cierheit die si brochten;* vgl. 7, 404 *die paerde die dien waghen brachten.* Ook elders staat *bringhen* zonder het deelwoord, maar met *an: ghene wapen en brocht hi an* Segh. 4328; *dat si cume een cleedekijn brochten ane* Brab. y 4, 124. — Over *bringhen* met andere adverbia en met adjectieven wil ik hier niet uitweiden.

318. De gissing die ik in de aant. op Flandr. 1 192 geopperd heb over constructies zooals *groette siere moeien*, als ware *siere moeien* de derde naamval, herroep ik na mij overtuigd te hebben dat ook in het meervoud de vormen van den tweeden naamval aldus worden gebruikt. Het zijn dus genitieven, en de vroegere verklaring dat hierin een rest van de oude omschrijving met *name*, of een ander substantief bewaard is, zal wel van kracht blijven. Een nominatief *siere moeder*, zooals hij in onzen tekst staat, laat ook nauwelijks een andere opvatting toe. Het blijft echter opmerkelijk dat het gebruik tot vrouwelijke woorden is beperkt.

337. *Quam dwers daer an* zou kunnen beteekenen „kwam op beide zijden van den schat", om de tegenstelling te doen uitkomen met de vroegere orde, volgens welke de eene afdeeling a c h t e r de andere kwam. Vgl Mhd. *twerhes sitzen* = schrijlings (met wijde beenen) te paard zitten Mhd. wörterb. 3, 166. Gaut. zegt 135 *plurimus hoc a m b i t centenis milibus agmen funditor.*

346. Het is in het Mnl. niet zeldzaam dat *daer*, dienende om de plaats

van een pronomen bij eene praepositie te vervangen, niet wordt uitgedrukt: *dat si niet en seiden af* Alex. 10, 862; *wi horen wonder of vertrecken* Nat. bl. 12, 1110 varr.; *alse hem ghenoeghet enege maniere af te etene* Sp. 1^8, 57, 7; *doch al hadde soe enen man, ne sciet soe niet af nochtan, soene drouch naest der huut ene hare* 3^6, 37, 72; *sine hadden niet te levene af* Wrake 336; *bedi mach ons wel of grisen als ons toecomen sal de doot* Praet 3943; vgl. 4727; Velth. 1, 44, 38; Hildeg. 23, 185 (eng. *he had nothing to live from*); *in desen tiden .... so donderet vreselyc te Gint, dattie stat af verwagede* Velth. 2, 21, 1; *ne spraken ieghen niet een woort* Partonop. 6284 (*al hadsiere iet ghesproken ieghen* 6274); vgl. Ystor. bl. 3158; Van d. derd. Eduw. 2744; *alsmen kersen menegherande ane* (var. *daer ane*) *ontsteect* Sp. 1^4, 58, 16; *die Abraham daer te voren cochte die sine in te gravene* Rb. 2070; vgl. 3176; 6968; *want dat oge noyt en sach .... heefstu verdient te comen in* Sp. 2^4, 16, 29; *sijn gelt hie den goden boot die kerke te makene mede* Franc. 602; *omme te bedrieghene mede* H. d. heimel. (ed. Kausler) 710 (var. *daer mede*), vgl. Sp. 4^3, 78, 14; *al onsen wille mede te doene* Rein. 3114; *gheefs mi een luttel op hoveschede, bachten mi te decken mede* Esop. 66, 5; *hier omme sijn si onvredelic mede te wandelne* Ruusbr. Trappen 35, 18; vgl. 47, 20; Sp. 2^4, 12, 176; 2^5, 45, 90; Ferg. 3656; Seghel 7069; 10062; Grimb. 2, 3087; Vrouwen heimel. 1278; Hildeg. 42, 148; August. St. Jans evang. 10; *want zekerlic ic moestet zoeken ende om waken vele nachte* Voorwoord van het Hs. C der Brab. y. vs. 111; *gaf hem up te levene rente avie* Sp. 1^7, 97, 70; vgl. 1^8, 57, 7; *ende begonden sere te slane hare viande ende op te gane* Lanc. 4, 11417; vgl. Praet. 3724; *dat hi meer ute comen en sal* Lanc. 2, 22987; *daer ave Kerstine ernstelec was gebeden ende besworen toe met eden* Kerst. 1033 (als *toe* hier niet „ook" beteekent). Het is de vraag, of de taal in deze gevallen van den beginne af *daer* niet noodig had, dan wel of het later werd weggelaten. Als *daer* reeds met een andere praepositie voorafgaat, mag men natuurlijk het laatste aannemen, b. v. *daer Noe selve binnen sat ende voer op* Alex. 7, 1309; *op dat hi den ghenen vinden moge daer hi in levet en alle dinc een met sijn* Ruusbr. Brul. 150, 7.

347. *Nevel* staat ook 9, 295 en 331, maar op alle drie plaatsen buiten het rijm; in het rijm 9, 291, zooals elders bij M. *mist*. *Nevel* vinden wij wel in het Mnl. b. v. Rose 4279, Ruusbr. I bl. 248, 2; Brulocht bl. 76, 3, Kiliaan geeft het op zonder van eene beperking in het gebruik te gewagen, maar ik geloof niet dat het ook van vlaamsche schrijvers wordt gebruikt. Het is dus waarschijnlijk dat M. zelf *mist* had geschreven.

351. De lezing van het Hs. *verergert* heb ik misschien ten onrechte in *verherghet* veranderd; z. de aanteek. op 6, 176.

354. Gaut. 142 *ad loca quae Cyri dixerunt castra priores.*

356. Dezelfde constructie van *doen* met een volgend *dat* consecutivum vinden wij Rein. 3166 *wildi doen, vrauwe Ermeline, dat ghi gaen wilt met mi daer.* Zij behoort tot de in het mnl. taaleigen zeer geliefde omschrijvingen van het verbum, waarover nog wel iets te zeggen valt.

371. In de uitgave van Gaut. Alexandreis door Müldener heet de rivier

in overeenstemming met den werkelijken naam *Cydnus;* maar voorzeker niet op gezag van de handschriften. Oudere drukken hebben *Cygnus*, en dat Müldener de namen meer tegen het gezag van de handschriften naar Curtius veranderd heeft, is aangetoond door Toischer Ueber die Alexandreis Ulrichs von Eschenbach, Sitzungsberichte der phil.-histor. Classe der Kais. Acad. zu Wien, deel 97 bl. 315.

373. De adverbia van plaats *iewaer* en *niewaer* en de synoniemen daarvan worden in het Mnl. bij voorzetsels gebruikt in pl. van de substantivische *iet* en *niet* (ook voor *nieman*): *ende anders niewers an gheloven en soude* St. Amand 2, 2380; (*die*) *nergens aen sijn merke en leide* Blomm. Oudvl. ged. 3, 118, 463; *en wes niewerincs af in vare* Sp. 2[5], 5, 19; *hem niewers af versagen* 2[3], 27, 124; vgl. 2[5], 23, 333; *ende niegerincs hilde sijn lant ave dan van Karlen* Lorr. 2, 104; vgl. Wrake 3, 1250; Brab. y. 7, 11895; *welke minne dat men nerghent bet en mach hi bekennen* Ruusbr. Dogheden 10; *dat fenijn dat niewer in en mochte sijn* Alex. 10, 1005; vgl. Partonop. 591; *menstrua en emorroyde en stoppen nauwer* (var. *niewer*) *mede mee* Nat. bl. 2, 1395; vgl. Walew. 734; *nerghen met verwerken* Wrake 2, 1239; *mine oeren en horen niewerinc nare* Lancel. 2, 12959; *omme hare afgode, niewer omme mee* Rb. 7934; *niegerent omme achter laet* Velth, 4, 5, 43; *dat si dachte iegeren om el* Kerst. 1732; *hine ontsach hem niegerinc teghen* Grimb. 1, 5666; *sijn niewer toe goet* Alex. 4, 1669; vgl. Lucid. 4208; Wrake 1494; Lev. Jez. bl. 35 (*nirghen toe*); bl. 93 (*nirgren toe*); Testeye 1620; *wat pijnic mi iegerincs toe* Lorr. 1, 698; vgl. Kerst. 1706; *niewerinx up en hoopte* Tond. 33; *hem nergens voer en wachte* Brab. y. 6, 9116. Deze spreekwijze, die men evenzoo in het Mnd. aantreft (vgl. Schiller-Lübben 3, 174 vg.) en die ook nog in het Nnl. een gewoon verschijnsel is, wordt begrijpelijk, als men aan het gebruik van *daar* en *waar* bij praeposities denkt. Daar men zeide *daerom* en *waerom* (voor *om dat* en *om wat*), veroorloofde men zich ook *niewaer om* voor om niets, *iewaer om* voor om iets en vervolgens ook *niegerinc*, *nerghen om* enz. Het Nnl. gebruikt ook *overal om* voor om alles. Op *niewer na* in de uitdrukking *niewer na lijken* heeft Prof. De Vries de aandacht gevestigd Taalk. Bijdr. 2, 52 vgg. (vgl. Verwijs Stroph. ged. aanteek. bl. 186.) Zij beantwoordt oorspronkelijk aan het fransche *ressembler à rien*, *nergens na* is dus = naar niets, maar wordt vervolgens sterker in beteekenis. Het schijnt mij niet noodig dit te verklaren uit de bijgedachte aan de beteekenis „voegen" van *lijken* en een ander *nergens na* = *nequaquam.* Immers *lijken naar niets* is „lijken naar niets goeds", zooals men in het Hd. zegt „nach nichts aussehen", d. i. „schlecht aussehen, einen schlechten eindruck machen", en deze uitdrukking kan van zelf den zin verkrijgen van „onbetamelijk wezen, afkeuring verdienen". Het andere *nergens na* = *nequaquam* is hiervan volstrekt te scheiden, want in het eerste is *na* bijwoord en *nergens* (of *nieuwer*) alleen eene sterke ontkenning, zooals uitstekend door De Vries t. a. pl. aangetoond wordt. Dit *nergens na* wordt ook door Eilhart van Oberge gebezigd *si en ist nergin nâ sô licht, sô min vrouwe die coningin* Eilhart (uitg. door Lichtenstein) 6460.

380. Vgl. De Bo 111 „*Strek* = de strekkende lengte van iets". *Streke* mannel. en vrouwel. is = nnl. *streek*, hd. *strich*, oorspronkelijk een *i*-mascul.

389 vgg. Gaut. 160 *Aestus erat medius cum sole tenente Leonem Iulius arderet.* Vgl. de overeenkomende bepaling van tijd 1, 777 vgg. Daar beantwoordt

wedemaent aan den lat. *Junius*, zoo ook Rb. 28996, en ook Kil. stelt het voor Iunius, terwijl hier het Lat. *Julius* heeft. Misschien heeft M. *Junius* gelezen. Het wordt echter niet constant voor de maand Juni gebruikt; z. Clarisse Natuurk. v. h. Geheel-Al, bl. 205 vgg. en De Jager, Taalk. Mag. III 248. In het Ohd. is *witumanôth* zelfs de vertaling van *Augustus* Graff 2, 796.

406 vgg. Gaut. 167 *non invenit apertas spiritus arterias.*

413. Gaut. 171 *oritur per castra tumultus flebilis.* Uit de beteekenis van *dinghen* „pleiten, in rechten handelen" of „onderhandelen bij den koop" schijnt die van „met veel lawaai door elkander praten" te zijn voortgevloeid, wellicht ook eenvoudig „lawaai maken". Vandaar heeft *dat ghedinghe* 2, 258 wel ook de beteekenis van „geraas".

418. *Staken* = *sistere* b. v. *het werk staken* (Kil.), dus „welk ongeval heeft dijne loopbaan gestaakt". Ook Snellaert verstaat de plaats aldus.

424. Als de lezing van het Hs. juist is, moet men *ghewon* opvatten, zooals Prof. De Vries mij aanwijst, in den zin van „woonachtig, gehuisvest". Hij vergelijkt te recht Rb. 7372 *Abner was comen van Jetro, ende was daer ghewoont also;* „*ghewone* en *ghewoent* wisselen af, zooals b. v. *ghehaer* en *ghehaert*"; vgl. ook *die te sinen rade sijn ghewone* Theoph. 548 en *hier en ben ic niet ghewone* Esop. 12, 24.

De vorm *ghewoen* van het Hs. doet, wel is waar, denken aan *ghewone* (= *ghewone* of *gheweune*, vroeger denkelijk *giwuni*), de eenige tot nu toe bekende vorm van het adj. in het Mnl., en dan zou het rijmwoord *Tisiphoene* moeten luiden. Dit rijm van *oe: o* (= nnl. *oe: eu*) is bij M. niet zonder voorbeeld (z. de inleiding), maar er blijft dan nog de ongewone vorm *Tisiphoene* voor den nominat. over. Ook dit is niet volstrekt onmogelijk (vgl. Anzeiger f. deutsch. altert. u. deutsche litt. V 80), maar *Tisifŏn* zou toch verreweg de gebruikelijkste nominat., inzonderheid bij M., wezen en dan ware het rijmwoord *gewŏn*, de eenige vorm van het adj. in het Hd. *Gewon* en *gewone* zijn niet hetzelfde, maar het eerste is een *a*-stam (germ. **gawon*) het andere schijnt een *i*-stam (germ. *gawuni*) te zijn. Het eerste is tot nu toe in het Nl. niet teruggevonden, maar het kan zeer goed bestaan hebben, en het is denkbaar dat in de zeldzamer beteekenis van „woonachtig" ook de zeldzamer vorm langer bewaard bleef. Daar het Hs. even goed toelaat te schrijven *Tisifon: ghewon*, als *Tisifoene: ghewoene*, durf ik het eerste eens voorslaan.

437—38. Gaut. 183 *non licet in patriam loca per deserta reverti.* De woorden *in patriam* zijn een bezwaar om te schrijven *keren dor die lande.* Misschien was *si* eene afkorting voor *Silicien* (= *Cilicien*) en moet er gelezen worden *want Cilicien es testoort met brande.*

457 vgg. Gaut. 188 *surgit et Argolicos, subridens ore sereno, increpat.*

463 vgg. Gaut. 190 *inscia mens hominum quanta caligine fati pressa iacet, quae me toties inusta lacessit.* Kil. *onwetich inscius, nescius*, vgl. Lekensp. Gloss. i. v. *wittich.* Er moet dus niet, zooals men licht kon denken, *onwetticheiden* gelezen worden en dit met *iniusta* in betrekking worden gebracht, maar *dul* en *onwetticheiden vul* behooren samen en vertalen *inscia .... caligine pressa.*

507. Gaut. 212 (*si tamen in medicis est ut reparare salutem arte queant medica*) *faveat medicina*. M. drukt dit iets anders uit. *Bi rade werken* beteekent „zich laten leiden", hier dus „ik zou mij gaarne naar den raad van den geneesheer voegen": *ende hi sochte otmoed an gode onsen lieven here*, *ende wrochte voortan bi rade sere*, *bi Amande*, *den helighen man* St. Amand 1, 3733; vgl. 1, 4802 *ende werct voort dan bi vroeden rade;* Esop. 39, 18 *daer na quaemt hem al te quade; si hadden bat ghewrocht bi rade* (d. i. „zij hadden beter gedaen den raad van de zwaluw te volgen"). Uit het voorbeeld uit den Amand laat zich opmaken, dat de uitdrukking zeer gewoon was; dientengevolge zeide de schrijver niet *bi Amandes rade werken*, maar verkoos hij te schrijven *bi rade werken bi Amande*.

518. Namen van volkeren staan in het Mnl. somtijds nog zonder het lidwoord: *dwinghen Antipodes* 10, 198 (zóó in de var., Hs. *die Antipedes*); *Paphlagoene worden verwoet* Troyen 8504; *Mirmidoenen waren goet* 8576; *doe hadten joden wonder groet* Ystor. bl. 414; *Fransoyse seden openbare* Lorr. 2, 3170 en passim; *daer op achten Sarrasinen clene* Oringen 226; *Serrasine loegen sere* 255; *dattene Fransoise hebben versien* Ogier 13; *des morghens .... clommen Sarragoise ten mure waert* 50; *Frantsoise untviengen si bet nide* Aiol (herausg. von Verdam im anhang von Aiol et Mirabel u. s. w. herausg. von W. Förster) 317; 379; 385 e. e. zoo ook *ofte gygante syn verresen* Alex. 10, 1397. Zeer gewoon is de uitlating in mnd. geschriften. Grimm Gr. 4, 407 zegt dat wel in het ohd., maar niet meer in het Mhd. het lidwoord ontbreken mag; vgl. echter Gregorius 3028 *do geloubten Rômaere*, ook 3003 schrijven Lachmann en Bech *daz si ... Rômaer zesamene baeten*, en wel te recht. — Ook bij namen van rivieren ontbreekt het lidw. somtijds in het Mnl., b. v. *in Ganges so vintmen ale* Alex. 7, 1005; *op Goude op Lecke* Stoke 10, 573. Opmerkelijk is het dat Stoke ook het appellativum *scepenen* aldus bezigt: *scepenen seiden* 6, 329; *scepenen antworden* 334; *scepenen spraken* 352.

520 vgg. Gaut. 218 vgg. *impetus hic regis praecepsque libido cohortes moverat ancipites*, *ne festinatio curae augeret morbum*. Indien wij de woorden van den dietschen tekst aldus construeeren „vreesden, hetgeen de koning wil en in zijn hart overlegt, dat dit zijn ziekte kon verergeren" krijgen wij althans eene gedachte, die op die van het Lat. lijkt. Maar de wijze van spreken is zoo duister, dat ik vermoed dat de verzen verknoeid zijn.

527. *Een paer letteren* en *dat paer letteren* ook vs. 619 en 629. Men vindt het ook in den Rein. 3259; 3353, meermalen in den Lanc., b.v. 3, 13683, e. e. Ook het Latijn der middeleeuwen kende dit gebruik, vgl. Du Cange V 70 „*par litterarum* Gallis *une paire de lettres* ita unicam epistolam vocabant, quod complicata quasi binas efficere videatur". Of die verklaring juist is, zou eerst nog te onderzoeken zijn; de gewone vorm van brieven in de middeleeuwen was niet een samengevouwen parkement. Maar men zal toch eerder aan dubbele parkementbladen denken, dan veronderstellen dat het gebruik nog dagteekent uit de tijden, toen men de diptycha, twee samengevouwen wastafelen, bezigde. Opmerkelijk is het dat de bewerker van den Reinaert de uitdrukking blijkbaar geheel verkeerd heeft begrepen; hem volgt dan ook de nederduitsche vertaler. Zij spreken van *een paer brieven*, en nu eens is dat een brief, dan weder

twee, zooals zij uitdrukkelijk zeggen (Reinaert II 3353, Reinke 3108). Van twee brieven te spreken is echter onzinnig, en het lijdt geen twijfel, of oorspronkelijk is een brief bedoeld. Maar reeds de afschrijver van den eersten Rein. schijnt het niet meer begrepen te hebben en toen aan het knoeien gegaan te zijn.

528 vgg. Gaut. zegt hier alleen (224) *hic praemissa ducis deturbat epistola regem*. De nadere opgaven van M. kunnen uit 355 vgg. en 597 vgg. gecombineerd zijn. Het is dus niet noodig hier een andere bron te vermoeden.

546. Te oordeelen naar het Lat. (229) *sed potio postquam exhausta est, chartam .... porrigit archiatro*, zou men denken dat *maer teerst* veranderd moest worden; maar vs. 556, dat ter vertaling dient van de woorden van Gaut. (234) *sine vim medicaminis huius in venas recipi*, is een bezwaar om dit te doen. In vs. 545 wil M. denkelijk zeggen dat Alexander weifelend begon te drinken, zoodat vs. 556 vs. 545 niet wederspreekt. Het is moeielijk de waarschijnlijke reden te vinden, waarom hij het verhaal dus veranderd heeft.

610. Gaut. 268 *quippe pares illic acies utriusque tyranni Parmenio censet.*

639. Gaut. (273) zegt alleen *equitatus .... duce Thymode* en niets van verwanten, die bij hem waren.

695—98. De inhoud van deze verzen wordt bij Gaut. niet gevonden, maar in plaats daarvan (311) *saepe sub hac memorant carmen sylvestre canentes Nympharum vidisse choros Satyrosque procaces.* Ook aan die beek verbindt Gaut. eene mythologische toespeling, die M. voorbijgaat.

724 vg. Gaut. 329 *pudor est pugnamque vocari dedecet. Orloghe* is de toestand van oorlog, en dientengevolge = veldtocht, *wijch* beteekent kamp, veldslag. Porus wil zich tegen Alexander verzetten, terwijl de andere vorsten zich onderwerpen; *teerst dat verhoort Macedo, was hi der orloghen vro* Alex. 7, 98; *diere reysen was in beiden siden so vele, hen allen mochts vernoyen. het sceen dat orloge van Troyen, want het gheduerde even swaer, niet vele min dan vijf iaer, dat nieman en conste bringen te soene noch te goeden dinghen* Heelu 3900; de Joden trekken uit Bethulia *te wighe* Alex. 4, 1044; vóór den derden slag spreekt Darius van hetgeen hij verloor in *beide dien wighen* 6, 884; *doe werd die wijch staerc ende groot* (= de veldslag) Velth. 4, 29, 79; dus ook het w.w. *wighen* = vechten man tegen man. De slag wordt ook *strijt* genoemd: *doe was die strijt staerc ende groot* Alex. 9, 428 (vgl. het voorbeeld uit Velth.); dus ook *wijch en strijt* verbonden 8, 271. Het is dus mogelijk dat *orloghe* en *wijch* in een zekere tegenstelling tegenover elkaâr geplaatst worden, zooals in de bovenstaande verzen; verder ook *int jaer dat Totila staerf, de here, wart orloghe groot ende zwaer, ende ghedeech te wighe daernaer tusscen die Gepyden entie Lumbaerde* Sp. 3[6], 32, 10; *daer hi was blide dat hi den bisscop comen sach ... want daer bi waende hi bringen dat orloghe met gheninde eerlike met wighe tenen inde* Heelu 3786. Den slag van Woeronc zelf noemt de dichter altoos *wijch* en *volcwijch*.

Niettemin schijnt ook *orloghe* van den enkelen slag gebruikt te worden, zoo Alex. 2, 159 vgg. *dat eerste orloghe dat Daris hilt ...., jeghen die Grieken ... dat was doe hi dede varen seshondert dusent met Mennoene* en daarop volgt de beschrijving van den slag bij den Granikus. Maar men zou ook hier *orloghe*

kunnen opvatten in de beteekenis van campagne. De schrijver van den Grimb. oorlog noemt hetgeen M. en Heelu in tegenstelling tot *orloghe* met *wijch* uitdrukken *staende strijt* en kleinere schermutselingen *pongijs: oec geviel dicke also, dat deen te gemoete quam den anderen, alsoe ic vernam, van hem die wachten achter straten, ende vochten sere utermaten. dus hadden sy vele pongyse; maer sy en consten in geenre wise comen t'enighen staende stride; die minste hoop weec tallen tide den meerren, also ic las, tot hi van lieden riker was, ende oirloghden in beiden siden* 1, 2547; *sy hadden menich swaer pongijs.... ende vingen ende sloegen te male met X, met XII op ende dale; maer te ghenen staende stride ne quamet* 1, 2742. Elders beteekent *staende* als epitheton van strijt „nog onbeslist, hachelijk"; tengevolge daarvan zijn in twee van de boven opgegeven voorbeelden *staende ende groot* samen verbonden; vgl. Troyen 2757 *lange tijt stont dat pongijs, dat daar niemant wan den prijs*, en zoo ook 8897 vgg.

780. Verwijs schrijft *alse also;* vgl. echter Rein. 506 *daer Reinaert hadde de pade sine ghesleghen crom ende menichfoude, also als hi uten woude hadde ghelopen om sijn bejach.*

782. *Voeren* zou hier kunnen beteekenen „mishandelen, toetakelen", z. Martin. Gloss. op Rein. en zijn aanteekening op 2843 en Verdam Tijdschr. v. Ned. Taal en Lett. I 131 vg., of *captum ducere*, en zóó moet het opgevat worden; Gaut. zegt (332) *captosque domant.* Torec 928 *ende vinc den grave ende gaven daer sinen ghesellen ende hiet hen daernaer dat sine der joncfrouwen... voren;* Lorr. 2, 114 *hoene een kersten valschelike voerde; voren* = in gevangenis zetten Keure van Brussel in Brab. y., deel I, blz. 814.

778. Verwijs t. a. pl. wil lezen *doet u vorders ere ende uwen moet* „zij moesten hunne voorouders en hun eigen moed ere aandoen". Maar ik houd deze wijze van spreken niet voor aannemelijk. *Eñ* is eenvoudig veschreven voor *en*, en dit staet voor *in; doen in den moet* is de juiste vertaling van het lat. *revocare*, zooals het M. — misschien niet geheel naar den zin van den lat. schrijver — hier heeft opgevat; *patrium revocare vigorem.... decet* (Gaut. 354). *Ende hevet in sinen moet gedaen dat hine emmer wilde wreken* Sp. 3², 3, 4; zoo ook met *herte* i. pl. v. *moet: dat ghi in uwe herte binnen ne doet el ghene vrouwe* Partonop. 1247; *heilighe moeder doet dat lyden ende sijn wonden tot allen tyden in mijn herte* (lat. *crucifixi fige plagas cordi meo*) v. d. Bergh Geestel. ged., bl. 93 strophe 6, 1; vgl. Rb. 30409 *sij hadden uter herten gheset ontfermenesse recht ende wet.* — Het is immers mogelijk dat M. *patrum* (i. pl. van *patrium*) *revocare vigorem* heeft gelezen en dit met *uwer voorders docht* vertaalde. Waarschijnlijk echter heeft hij alleen *uwe voorders* geschreven. — Hetgeen Verwijs t. a. pl. verder uit de Alexandreis opgeeft, wordt eerst in de volgende regels vertaald.

805. Voor de woorden *die wi u wisen* is bij Gaut. geene aanleiding: *aeternum testor iubar, aurea solis lumina, cui dedimus nostris in finibus ortum.* Ik kan ze niet anders verstaan dan als een toevoegsel van den dichter, om er op te wijzen dat Darius bij het zweren de hand naar de zon heft.

810. *Ghelijc dat* ook 4, 182 = *ac si;* z. Rb. gloss.

815. Gaut. 373 *deseruisse locum Graecos pavidasque cohortes consuluisse fugae iam per compendio saltus ad pelagus rapuisse gradum perque ardua rupis*

praecipitasse fugam. De woorden, zoo als ze in het Hs. staan, zou men wel kunnen verklaren, maar er zijn toch te veel bedenkingen tegen, om ze zoo maar voetstoots aan te nemen. Indien wij den bij M. gewonen vorm *gevloen* in den tekst voegen, ontstaat er bedenking tegen het metrum van het vers, en buitendien rijmt M., voor zoo ver ik weet, alleen *buscaelgen* (z. b. v. Rb. gloss.) zoo als ook b.v. *faelgen*, en niet *falen*. Als rijm voor *buscaelgen* kan ik mij hier slechts dit zelfde *faelgen* voorstellen. Het woord — meer gebruikelijk in den vorm *faelgieren*, dan *faelgen* — beteekent „ontbreken, missen, zwak worden, niet slagen, te kort schieten", Kil. vertaalt (*faelen*) *falli*, *labi*, *errare*, *delinquere*, *deficere*, vg. b.v. *doe faelgierden hem die arme* Alex. 5, 289; *nu faelgeren mi die lede* Hildeg. 183, 5; *daer mochtemen sien menech ontmoet vore die porten*, *diese asselierden*, *ende die van binnen niene fallierden*, *si lieten vallen balken groot* Cassam. 988. Er laat zich dus wel denken een (*there ghinc hem faelgen* = *fuga eum deliquit* of ook) *there ghinc faelgen* = *fuga lapsus est*. Dit is ten minste vrij zeker dat *there* in te lasschen is.

829 vgg. Gaut. 384 *etenim si forte daretur optio talis ei*, *fugiens an vincere mallet*, *quam vinci a profugis*, *hostique resistere victus: forsitan ambigeret utrum minus esset honoris*. Het is niet te verwonderen dat het M. niet gelukt is, de gekunstelde en in spijt van de moeite daaraan besteed toch mislukte antithese van den latijnschen dichter terug te geven. Ik denk dat M. tegenover elkander stelde de vlucht verbonden met de zege en den dood in eenen standvastigen kamp, en ik heb daarnaa den tekst ingericht.

875. Gaut. 392 *providus aëria currens speculator ab arce nuntiat Argolicis* Moet men den dietschen tekst veranderen (b.v. *van enen toorne*), of heeft M. opzettelijk anders verhaald, of wel anders gelezen?

882 vgg. Bij Gaut. 424 vgg. wordt op de rechter zijde Coenus vermeld, die bij M. aan de linker zijde staat, daarentegen ontbreekt geheel Hector. Liber III 55 is echter ook bij Gaut. Coenus met Antigonus en de andere helden van de linker zijde samen. Van dezen noemt Gaut. er in het begin slechts vier Parmenio, Craterus, Antigonus, Philotas. M. heeft dus buiten Coenus ook Eumenius toegevoegd. 3, 142 vecht echter Emenidus, die zonder twijfel dezelfde persoon is als Eumenius, aan de rechter zijde.

902 vgg In de aanteek. op Flandr. I 512 heb ik over elliptische uitdrukkingen gesproken, zooals *helm upt hooft*, *scacht in die hant*. Ik voeg bij de daar opgegeven voorbeelden nog *in elke scare vijf dusent man gewapent ende halsberch an* Grimb. I 4188; evenzoo Elegast 1111. Deze sterk elliptische wijze van spreken vindt men ook elders, meestal in beschrijvingen van de gedaante, van kleeding of dergelijken; ten minste blijft overal een verbum aan te vullen: *dede soe hare pareren sciere na eere coninghinnen maniere*, *ende an elke zide van hare ene cameriere* Sp. 1^{8}, 8, 37 (hier zou men echter ook *dede* in gedachten kunnen herhalen); *vingheren stijf ende ogen goet mede* Sp. 1^{7}, 2, 7; *Gayus was lanc ende bleec*..... *lanc ende magher hals ende been*, *ogen hol ende vorhoeft breet*, *van upsiene fel ende wreet* 1^{7}, 29, 33; *daer die arme weduwe lach. An hare en was geen bejach*, *aerm van goede*, *van deugden rike*, *ende si lach ontfermelik up derde ende een lettel stroes daer mede*, *maghere ende verhongerde lede* 1^{7}, 67, 75; *vele consten si van den paerde. dapper*, *stout ende sere wreet*

ende over die scouderen breet, *corte halse ende goet ten boghe: tfierste volc dat wesen moghe* 3[1], 24, 74; *deze setten al haer doen*,..... *hoe haer gescoye ten besten staet*, *om specie ende mossceliaet*, *dat si wel rieken vanden crude; nuwe scoen met behagelen hude*, *thaer gelu enten crooc*, *met vingerlinen verciert ooc* 3[1], 42, 9; *een deel ghelijctet den paerde voren*, *maar achterwaert*, *als wijt horen*, *es et na den visch ghestaert*, *ende ghene voeten achterwaert* Nat. bl. 3, 459; vgl. ook Sp. 2[1], 86, 14; 2[8], 21, 71; *coninge maect sise* (de werlt) *heden*, *morgen setsise ter scalcheden; heden vervullen* (l. *vervult*) *si enen met goede ende morgen met aermoede; heden van velen gemint*, *morgen verhaet ende al geschint*, *heden droeve*, *blide morgen* enz. 2[7], 8, 139; z. Behaghel op Eneide 5260. Ook in zinnen, die een bevel of raad te kennen geven en in spreekwoorden treffen wij zulke ellipsen aan b.v. *Gloriant neve*..... *nu sijt behindich in uwen raet*, *ende uwen heimeliken staet en seldi niemen maken cont ende luttel worde in uwen mont ende die behindech ende vast* Gloriant 538.

936 vg. Gaut. 459 (*agmen muliebre*) *praetendit praedae plus quam discriminis.* Heeft M. deze woorden niet begrepen en vertaalde hij *praetendere* met *hope hebben*, of heeft hij geschreven *si gheven hope?*

942. Het rijm *ghewone* (d. i. *gheweune*)*: soene* is geen voldoende reden om de juistheid van de overlevering in twijfel te trekken; z. de inleiding. Maar de uitdrukking is niet goed gekozen, want zoen houden, d. i. vriend wezen met de scherpe zwaarden is een te stout beeld voor Maerlants stijl. Het zou eerder in de Noorsche poezie voegen. Gaut. zegt (461) *gladios et vulnus abhorrent.*

In het volgende drukt M. zich sterker uit, dan Gaut., die zegt *letifer illorum scrutatus viscera mucro cum semel hostili resperserit arva crore* en dus niet spreekt van het steken met de „gaerde", of het slaan met roeden.

950. *Plompe swaerde* vertaalt woordelijk het *gladios hebetes* van Gaut. (466). Kil. *plomp* = *hebes;* vgl. Weigand Deutsches wörterb. 2, 364.

967. vgg. Gaut. 478 *creditis*, *esse satis patrum luere acta nepotes? Plurimus in poenas non sufficit iste*, *Europae strages Asiae pensabo ruinis.*

985. Het is geheel onwaarschijnlijk dat het rijm *daet: vaert* van M. is. Daar G. hier (484) iets meer heeft, nl. *proelia non spolium mecum discernite*, *cedant praemia*, *praeda meis*, *mihi gloria sufficit una: rem vobis*, *mihi nomen amo*, zoo ligt het vermoeden voor de hand dat er twee regels uitgevallen zijn. Maar nog waarschijnlijker is het dat er eene fout van anderen aard is ingeslopen.

999 vg. Gaut. zegt niets van hetgeen in deze regels staat.

1003. Ook dit zegt Gaut. niet. Maar hij heeft ook drie hoofdafdeelingen van de schilderijen, behalve de voorstelling van de geschiedenis van Cyrus op den rand.

1051. Gaut. drukt zich hier duidelijker aldus uit (512) *sculptoris dextera*.... *praeteriit;* vgl. vs. 1105.

1080. Het enkelvoud van het praedikaat is door het rijm in vs. 1091 gestaafd. De verklaring is niet moeielijk. Evenzoo Rb. 5911 *dit bediet die twee slaghe*, *die Moyses sloech in dien daghe.*

1094. *Spise*] vgl. Weig. Deutsch. wörterb. 2, 757 *speise* = „zubereitetes,

gemischtes metall" en het Ndl. *klockspijs*. Nat. bl. 13, 61 *electrum es ene spise van metale;* vgl. de daar volgende beschrijving. Op onze plaats zou men eerder aan onvermengd metaal denken; het beteekent waarschijnlijk elk metaal, dat tot iets verwerkt is.

1253 vgg. Zoo als in de inleiding vermeld is, vinden wij na dat het tweede boek met 1249—52 geeindigd is, nog een stuk toegevoegd, hetwelk ten gevolge van Gaut. (533—44) en van den zin zonder twijfel nog tot hetzelfde boek behoort. De verzen 1272—74, die nog eens het slot van het boek vormen, staan de veronderstelling in den weg dat 1249—52 op eene verkeerde plaats staan. Dit zou alleen mogelijk zijn, als men aanneemt dat 1272—74 van eenen afschrijver toegevoegd waren, die aan het eind van het boek geene sluitende verzen meer aantrof. Maar dan zou ook 1271 als interpolatie moeten vervallen. En werkelijk is er voor dit niet zoo heel best te pas komende vers geene aanleiding in het lat. te vinden en schijnt het slechts dienst te doen als rijmregel voor 1272. Het zou dus denkbaar wezen dat in het werk van M. oorspronkelijk 1253 onmiddellijk op 1248 volgde en na 1270 alleen nog vs. 1249—52 kwamen. Maar hetgeen wij van een afschrijver vermoeden kan ook M. zelf gedaan hebben. Hij had de historische opgaven van Gaut., die het slot van het boek vormen, met vrij veel uitweidingen bewerkt. Later eerst heeft hij misschien gezien dat de latijnsche dichter nog eene bespiegeling van zedelijke strekking toegevoegd had, en hij kon niet nalaten ook deze te vertalen, niettegenstaande hij het boek al had gesloten. In deze veronderstelling is echter eene zware aanklacht van achteloosheid tegen M. gelegen. Heeft hij zoo slordig gewerkt dat hij tegen de geringe moeite opzag, om de slotverzen van de plaats te verwijderen waar zij niet behoorden? Als dit het geval is, dan ben ik wellicht menigmaal in mijne kritiek te ver gegaan. In dit geval zou het mogelijk zijn dat hij zijne vertaling, voor een deel althans, zoo vluchtig gemaakt en opgeschreven heeft, dat hij niet de moeite deed, om het lat. wel te begrijpen, en hij b.v. in vs. 985 het onzuivere rijm *daet: vaert* niet eens opmerkte. — Eene andere mogelijkheid bestaat nog, nl. dat de verzen 1249—52 niet van M. zijn. Maar hoe zou een afschrijver er toe komen, deze hier vóór het slot in te voegen?

1263. Dit vers wil Prof. De Vries aldus herstellen *al es onsterflec sine name*. De geheele plaats luidt bij Gaut. 533—39

Proh gloria fallax
Imperii, proh quanta patent ludibria sortis
Humanae! Cyrum terrae pelagique potentem,
Delicias orbis, quem summo culmine rerum
Extulerat virtus, quem fama locarat in astris,
Qui rector composque sui, qui totus et unus
Malleus orbis erat, imbellis femina fregit.

1267—70 bij M. beantwoorden aan 540—44 bij Gautier, maar de zin is verkort teruggegeven. Wat het Hs. 1262 en 63 heeft is tot onverstaanbaar wordens toe bedorven, en het is misschien vergeefsche moeite de woorden te willen herstellen, indien zij wellicht het overblijfsel van meer dan twee regels zijn.

III.

27 = Gaut. III 11 *quem primo vulnere dignum obruat.* Ik verander *bat* niet, omdat men meer sporen aantreft van verwarring tusschen den comparatief en den superlatief, b.v. comp. voor superl. *hem dochte dat hijs bat verdiende* Lev. o. H. 27 (gelijk luidende met onze plaats); *neemt hier die dinc, here, die ic in die werelt minne mere* Lanc. 2, 7059; *here, wet nu dat gi nu ter tijt in die stede van der werelt sijt, daermen meer begeerde u comen* 4, 2465; *hets der stouter riddere een die de sonne nie besceen ende daertoe die felste die leeft* 2, 39843; *van den suveren geslachte te voren dat ye in dese werelt quam* Lucid. 1569; *die middelheit wel houden can dat es verre die wiser man* (5 varr. *wijste*) D. Doctr. 3, 1685; *elc merke wel in sinen sinne dat Thorout ouder is, sonder waen, binnen Vlaenderen nu ter stond, sonder Ghend St. Am.* 1, 2557; *wellecomer ende best ontfaen* Lksp. 1, 7, 33 (var. *willecome*); *dat stercste dinc.... ende daer God meer wonders in heeft gewracht* 1, 8, 22. Superl. met *dan:* een voorbeeld in de aanteek. op 1, 1227; verder *om dat die sone meest algader dan die doechter ghelijct den vader* Lucid. 197; *nochtan heeft si se meest ghefeest ende ghetoent scoen ghelaet dan enegher vrouwen* Vergi 815; Velth. 3, 46, 32; Wap. Mart. I 268 (Anz. VIII 141); 836; Moriaan 2951, 2962; Prosa bl. 107. — Eene soortgelijke verwarring is het, als vóór *dan* in pl. van den compar. de positief staat *een groot duvel ende eynselijc mede dan alle die andere waren* Sp. 4², 54, 82; *ende si ginc neder blide van desen dan si te voren hadde geweesen* Lanc. 2, 11513; 22021; K. e. Eleg. 483; Vergi 685; Heelu 8876; Limb. 1, 2374; Melib. 3011 var.; *dier men hem vele weder sande dat* (l. *dan*) *hire nie hadde te voren* Velth. 5, 51, 8; Theoph. 482 (door Verdam veranderd); Praet. 4210; Kerstine 407; Blisap 1125; Prosa bl. 245; *wi hebben ene coninghinne... die tlant heeft vercoren, dan nie vrouwe hier te voren* Limb. 3, 845; *ghine moghet mi niet ontslupen dan andre hebben ghedaen* 4, 970; *ic en houde mi niet* (Verd. *meer*) *een twint aen dine worde dan an den wint* Theoph. 549. Vgl. Eilh. I 10 en de aanteek. van Lichtenstein. — Zonder dan: *wet oec dat hijs vele t'onlanghe leeft* Vrouw heimel 1766; *ende hi moet t'onlanghe leven* 1738. — Posit. voor superl.: *dat siin herte te hoghe gheet ane die scone die welgheraecte die hovessce entie welgemaecte die de werelt hevet* Limb. 5, 1315, Heelu 5916, 8692; M. loop I 2987. — Ook Alex. 4, 427 heeft het Hs. *die mensce hadde meer werdechede van al dien dat god gheboot*, hetwelk ik echter, misschien ten onrechte, in *meest* veranderd heb. Evenooo heb ik 4, 270 met Snellaert geschreven *sekerliker.... dan* voor *sekerlike... dan.* Ik twijfel in 't algemeen, of in al de opgenoemde gevallen de grammatisch onnauwkeurige uitdrukking van de schrijvers zelf is.

31 vgg. Bij Gaut. (13) alleen *cuius ab aurata volitans ac pendulans hasta vindicat astra leo.*

42. *Bulle* de bult van het schild, naar het lat. *bulla*, hetwelk Gaut. ook op deze plaats (vs. 19) gebruikt. Hetzelfde woord in *bulrigghed* = *gibbosus.*

84 vgg. = Gaut. 51 (*et quia Mazaeum sonipes amoverat*) *Othim aggreditur, cuius latus ense bipartit. Interea multi sudantem caede Philotam Hircani*

cingunt equites. Zoo als men vrij zeker mag vermoeden, heeft ook M. den naam genoemd. Men zou allicht kunnen denken dat hij dit in vs. 85 gedaan had, voor welks inhoud in het lat. geen aanleiding is, dus b.v. *dat was die here Othis die vrie* of iets dergelijks. Daar echter hetgeen in vs. 85 wordt gezegd niet in strijd is met de feiten (vgl. 2, 895 vgg. en Gaut. III 48 *sinistro fuderat in cornu Graecum Mazaeus Iollam*) en het vs. om het rijm zou kunnen gemaakt zijn, heb ik aangenomen dat de naam in het *enen* van vs. 84 schuilt; vgl. vs. 156, waar ook *een* of *hi een* in plaats van een naam geschreven is.

De volgende regels zijn misschien ook niet geheel in orde en luidden wellicht oorspronkelijk *doe quamen die van Hircanie met vele ridderen gevaren ende souden Philoten vervaren*.

97 vgg. De woorden van Gaut. (59) *Antigoni iacet ense Phylax* laten niet toe in vs. 97 in pl. v. *swerde* te schrijven *spere* (: *were*). Men zou in den volgenden regel kunnen gissen *dede haerde werde* = deed het in den strijd zeer deugdelijk; daar echter Gaut. voortgaat *Mida cuspide Coeni*, zoo blijkt vrij duidelijk dat alweêr twee regels zijn verloren geraakt.

In vs. 102 heb ik naar de gissing van Prof. De Vries *sat* i. pl. van *dat* gesteld en daarnaar de interpunctie ingericht. Men zal mij misschien tegenwerpen dat *daer vele hogher liede toesaghen* beter tot het voorafgaande *dede grote were* voegt. In dit geval zou ik eenvoudig schrijven *Enen ridder up enen waghen dorslouch hi*, eerder dan (*dede grote were*) *an enen ridder up enen waghen. Hi dorsl.* enz. De afschrijver wist klaarblijkelijk met de constructie geen weg en heeft maar wat van gemaakt.

125. *Troosten* kan hier de twee beteekenissen *consolari* en *hortari*, *confortare* vereenigen, terwijl deze laatste meer op den voorgrond treedt. De Teuthonista wijst bij *troisten* eenvoudig op *starcken*; Kil. geeft nevens *consolari* de beteekenis *hortari* op, maar reeds als verouderd. In het Mnl. echter is het woord met den zin van *hortari*, *confortare*, *instigare* nog in levend gebruik, vgl. 4, 1108, 1661 (lat. *animans*); *doe riep hi Perchevale utermaten lude ende vertroeste sinen hont* (hitste hem op het hert) Ferg. 183; *dus trooste Josephus die scaren* Rb. 28192; *elc trooste anderen ter aventure* 28847, *die vader troestene ter Joedscher lere* Sp. 2[1], 49, 16; vgl. Rb. glossarium.

138. Beter had ik wellicht gedaan te schrijven *Hi was van Arabia*. Ook 8, 928 was in het Hs. *ten lande van Lybien* in pl. van enkel *te Libyen* geschreven. Men kan ook 7, 1296 vergelijken, waar ons Hs. heeft *tfolc van Yperbori* maar het Hs. van de Hist. v. Troyen enkel *Yperbori*, en waar het laatste ongetwijfeld het juiste is.

183. In de aanteekening op dit vers toont Snellaert dat hij eene van de meest gewone mnl. uitdrukkingen niet kent, daar hij *hadde doot* veranderen wil in *hacte doot!* Het is dus niet overbodig de aandacht op deze uitdrukking nog eens te vestigen, alhoewel dit reeds in het gloss. op den Lekensp. bl. 405 geschied is, vgl. ook de aanteek. van Martin op Rein. 905. In den Alex. vinden wij de uitdrukking nog meermalen in het pass. *doot sijn: dat sijn lieve sustre bede ende sijn moeder met groten lede waren doot van sinen vianden* 4, 37; vgl. 7, 243; 8, 273; *dus ware die coninc doot tien stonden* = door vergift om het leven gekomen 1, 1179; *was.... doot* (Hs. *gedoet*) 2, 635; verder in het activum

hebben doot: dat hi tserpent hadde doot Walew. 599; Sp. 1[3], 24, 20; 2[8], 63, 44 (var. *hadde ghedoot*); Stoke 3, 1573; *hi hadde ghehadt Demophoen doot, en hadt ghedaen die hulpe groet* Limb. 7, 1085; *hi hadden doot gehat* Grimb. 1, 2368 var., waar de tekst heeft *hi ware doot bleven*; vgl. 2, 3410; Veld. Eneide 6879; *dat sine hebben verdreven wale ende verslegen ende doet* Lorr. 2, 2894; evenzoo met een particip. verbonden Grimb. 2, 3451; Limb. 1, 3333; in het passivum: *te dien tide was daer doet skeysers neve* (= hij starf) Ystor. bl. 244; 484; Lanc. 4, 12861; Lutg. III opschrift vóór 105; *twine hadstu int foreest ghevloen? hier bestu doet* (wordt gij gedoot) Esop. 53, 9; het verb. subst. wordt uitgelaten *wat hi mochte bevaen binnen slages, moeste emmer doet* Limb. 7, 849; verbonden met participia *is ghepassijt ende ghepijnt, ghecruust, doot ende begraven* Ruusbr. Ghelove bl. 241, 5. — Veel zeldzamer dan *doot* met *hebben* of *sijn* is het part. *ghedoot* b.v. *dat sy den vader hadden ghedoot* Minnen loop 4, 528; *wart ghemartelyt ghedoot ende ghebraden* Ruusbr. Beghinen bl. 101, 25; Wrake 3, 965. Het is zeer de vraag of *doot* participium is zonder het voorvoegsel *ghe*, of wel adjectivum en in deze uitdrukkingen een ander particip. *ghesleghen*, *bleven* enz. verzwegen wordt. Als wij *doot* vinden met andere participia verbonden, zouden wij wel kunnen denken dat het zelf ook particip. ware. Het gebeurt wel eens dat het voorvoegsel *ghe* weggelaten wordt (aant. op 1, 88). Dit is echter in het algemeen — behalve in het part. van bepaalde verba, waartoe *doden* niet behoort — een zeldzaam verschijnsel; *doot hebben* en *doot sijn* daarentegen komt zoo dikwijls voor, dat dit verschijnsel niet met een veel zeldzamer *broken* voor *ghebroken* op eene lijn kan gesteld worden. Dit is dus niet waarschijnlijk, en er blijft alzoo alleen de verklaring uit eene ellips, en deze wordt bevestigd door eene plaats uit de Brab. y., waar wij lezen *si was eer ter doot dan haer vader* 4, 1248 (de var. heeft *eer doot*), hetgeen alleen met een partic. (*comen*) te verklaren is, en door de opmerking dat ook bij andere adjectieven, bij praeposities en infinitieven een participium achter *hebben* en *zijn* wordt weggelaten: *al hebdine ter pine gewone* Ferg. 411; *of hi hadden so gewont, dat hi nemeer en ware gesont* Grimb. 1, 4835; *Demophon was slapen* Limb. 8, 467; *doe hij Antheus hadde ter neder* Alex. 3, 1105; *mijn here es van mi al geheel* Rb. 19918; *ic hebse wech, diere saten voren* Rein. 1629; *tlant heeft beset Ritsart ende es te Gascoengen wart* Lorr. 2, 2476; *sint dattie coninc Yoen mettem heeft mijn wijf wege* 2482; *ende heeft uten lande Helenen* 2990, 2998; *si zoudense thant hebben na dat in een schip* Merl. 27534. Vgl. ook Schade Geisl. ged. vom Niederhein bl. 252, vs. 148 *het hadde sich weder op sine knien*, Mhd. wörterb. 1, 597 en Behaghel op Eneide 3644. — Het hs. van den Merlijn kan door b.v. te schrijven *haddene dodet* 12688, 20901 onze verklaring niet omver werpen.

187. *Wieken* = verbinden; z. Rein. gloss. en Weigand II 1111.

190. Over *ghespar*, een in de Hss. dikwijls miskend woord, spreekt Verdam in de aanteekening op Troyen 6751. Het is overal met korten klinker te schrijven, in de twee uit Troyen opgegeven voorbeelden rijmt het niet op *daer*, maar op *dar* van *dorren*. De grondbeteekenis van het woord kan niet zijn „vijandig, zich verzettende", want deze beteekenis komt b.v. Rb. 16642 niet te pas, waar M. zegt (*ende doe verstorven was die gone, wart coninc sijn joncste sone, sine name was Baltasar.*) *an sine geeste werdic ghespar*. Hij kan hier niet bedoelen, zoo als David in het gloss. meent „met zijne geschiedenis ben ik niet

ingenomen, ik vang ze aan met tegenzin", want er is geen enkele reden, waarom den dichter de geschiedenis van Balthasar bijzonder tegen de borst zou stuiten. Ik meen dat hij in tegendeel wil zeggen „aan zijne geschiedenis ga ik met ijver beginnen", want zij is te gelijk de geschiedenis van Daniel's welbekende profetie. Ook op deze plaats uit Troyen *een vervaste leeuwinne*, *die om haer proye is ghespar* kan de beteekenis niet zijn „vijandig", maar wel „ijverig." Het zal wel juist zijn, zooals Verdam doet, het woord te brengen tot het ww. *sperren*. De grondbeteekenis zou dan kunnen wezen „met al zijn krachten steunende" en dien ten gevolge „ijverig"; aan iets *ghespar werden* kan wezen „ijverig iets doen", *an iemen g. w.* „ijverig ten opzichte van iemand worden" in vijandelijken zin, d. i. *appetere aliquem* Rb. 20686; *ghespar sijn* om iets „ijverig om, gretig naar iets zijn"; *ghesp. jeghen* „ijverig tegen, d. i. vijandig, zich verzettende", zoo als het in de meeste voorbeelden wordt gebruikt. Misschien ook is de grondbeteekenis „met wijde beenen staande" en dan eerst „zich tegenkantende."

201 vg. = Gaut. 102 *sinistram*, *quam sibi forte manum frontem praetenderat ante amputat* (sc. *mucro*).

212. Vgl. de aanteek. van Martin op Rein. 676.

226. *Alst hem wel sceen* of *alsoot ween* is eene in soortgelijke situaties zeer dikwijls gebruikte spreekwijze, en de beteekenis van *scinen* is in dit geval duidelijk „*fühlbar*" worden. Meestal wordt het van onaangename gewaarwordingen gebezigd, van daar ook de bedreiging *het sal di scinen* „het zal u opbreken, gij zult er van lusten", in denzelfden zin als het hd. „du sollst (wirst) daran denken", vgl. b.v. de glossaria op Lekensp., Rb. en Rein. Hetzelfde gebruik van *scinen* b.v. ook Rose (Kausler) 3943 *ic moet pine doghen .... die mi wel scinen sal* en 4362 *daer men mede comt in pinen*, *so dat scijnt* waar de uitgever aan *scinden* denkt. Ook Huydekooper op St. deel 2 bl. 168 heeft de beteekenis niet nauwkeurig opgevat. — Maar niet uitsluitend van onaangename gewaarwordingen geldt *scinen*; vgl. b.v. *alst wale sceen* Alex. 6, 1109; *dedi hi wel*, *het sal hem scinen* 4, 678.

235. *Die doot kiesen* beteekent „den dood smaken" (niet „uitkiezen"), z. te Winkel Moriaen gloss. en Mhd. wörterb. 1, 824. Het compositum *verkiesen* beteekent oorspronkelijk het tegendeel van *kiesen* en zoo ook nog in het Mnl. (z. de aanteek. op 9, 349); maar daarnaast heeft het ook al dezelfde beteekenis, als heden, en is synoniem met het eenvoudige *kiesen*; z. b.v. Rb. gloss. Kil. kent *verkiesen* nog maar alleen meer in de nieuwere beteekenis = *eligere*. Van daar dat *die doot verkiesen* hetzelfde beteekent als *die doot kiesen* = den dood smaken; zoo ook 4, 45 *die moeste al vliende dlijf verliesen ende een scandelijke doot verkiesen*.

241 vgg. = Gaut. 123 (*rarescit barbarus hostis tabescitque animo*) *licet infinitus*, *eumque pauca manus Macetum non cessat caedere*. Misschien moet men lezen *nochtan dat was die scare clene* (*van dien Grieken al ghemene*) *hare coenheit* enz.; vgl. 8, 479.

282. *Gheraken* = gedijen. Kil. = *provenire*, *succedere*; vgl. Lekensp. gloss. Van daar de bekende uitdrukking *wel gheraect*.

283. *Welctijt diere* kan staan voor *welctijt het diere*, of men kan *diere* opvatten als zelfst. nw.; vgl. Kil. *dierte* = *annonae caritas*.

294. Vgl. Natuurk. v. h. Geheel-Al 1193 *die erefst es droghe ende cout.* Bij Gaut. vinden wij niets, wat aan dezen regel beantwoordt. Daarentegen is er onmiddellijk daarna iets, wat de latijnsche dichter heeft, door M. overgeslagen; z. d. volgende aanteekening.

295 vg. Bij Gaut. 147 *circulus an possit quadrari, an musica formet coelestes modulos.* Het is vrij duidelijk dat het slechte „rührende" rijm niet van M. afkomstig is. Waarschijnlijk is het in plaats geraakt van iets dat de afschrijver niet heeft begrepen. *Circulus an possit quadrari* heeft M. wellicht onvertaald gelaten, maar denkelijk niet *an musica formet coelestes modulos.* Hoe hij dit laatste kan hebben weêrgegeven is moeielijk te gissen.

299—306. Gaut. heeft in pl. van deze regels alleen (149) *noscit quis sidera septem impetus obliquo rapiat contraria mundo. Die sevene hemele* zijn die, in welke de zeven planeten staan, vgl. 3, 1259 vgg. Broeder Gheraert geeft hetgeen M. hier bedoelt op deze wijze

Verstaet dit ganseliken wel
Wat ic meene ende niet el,
Elken der planeten ganc,
Es hi cort of es hi lanc
Ist (lees *es*) *van westen oestwaert:*
Dat andie mane wel openbaert.
Want alsi heuet ontfaen,
Savonts sien wiese west dan staen;
Sanders avonts noch oest bet an:
Sanders auonts bet oestwert dan.
Hierbi machmen verstaen
Datsi oestwert willen (lees *wille*) *gaen,*
Also doen die onder sesse,
Daer ic of segge dese lesse.
Mer dat snelle firmament,
Dat van oestwert ten westen rent,
Trecse met hem ter sonne
Elker dages ene warf omme.
Nochtan haren ganc si gaen,
Als ic u sal doen verstaen.

Hierop volgt de vaak gebruikte vergelijking van de vliegen, die op een wiel kruipen, en dan

Aldus doe ic u verstaan,
Dat die planeten ende tfirmament
Deen iegen dander rent
Natuurk. 373 vgg.

vgl. de aanteek. van Clarisse bl. 250 en Lekensp. 1, 3, 47 vgg. Wij zien hieruit dat in vs. 302 *achtenden* (sc. *hemel*) alleen juist kan zijn, als M. daaronder en onder het volgende *die hemel daer die sterren* (d. i. de vaste sterren) *in staen* hetzelfde heeft verstaen, dat elders *firmament* wordt genoemd. Dit is niet onmogelijk; ook Gheraert zegt 283 vgg. *van dien VII planeten wil ic u nu doen weten. haer loep es onder tfirmament* en hij onderscheidt tusschen *planeten* en *sterren die int firmament staen* (vgl. b.v. 591 vgg.). Dus, de bovenste, achtste hemel, die de vaste sterren draagt, beweegt zich naar het westen en trekt de zeven hemelen met de planeten met zich, die zelf met een tegenbeweging oostwaart loopen. *De sevene hemele dringhen* tegen den *achtenden*, het *firmament.* Men kan echter ook denken dat er niet *achtenden* stond, maar *ochtend*, *jeghen den ochtend* = *oostwaert.*

339. De verbetering wordt door de onder den tekst aangevoerde plaats van Gautier gestaafd. *Comen neven* drukt dus eene vijandelijke ontmoeting uit; vgl. Sp. 4[1], 21, 117 *maer Roelant, die hem was beneven, sloughene upten aerm.* Daarnaar zal misschien ook de in de inleiding opgegeven plaats Sp. 4[2], 27, 8 *quam hem te jegene* (: *levene*) te verbeteren zijn in *quam hem benevene.*

356. *Int lant* schijnt mij te onbepaald — of, als men wil, te bepaald, *in*

lant zou zoo veel beteekenen als *in enich lant*, daar in het Mnl. in soortgelijke zinsneden van algemeenen inhoud vaak een zelfst. nw. nog zonder lidw. of vnw. wordt gebezigd. Vooral gebeurt het achter *oit*, *noit* of *ie*, *nie*; constructies, zoo als *die (n)oit man heeft gesien* treft men overal an; vgl. Verdam Tekstcr. bl. 77, Taalk. bijdr. 1, 56 vg. en Brill Spraakleer bl. 249. *Dat scoenste juweel dat ghi noyt saecht in casteel* Segh. 6441; *die ye van moeder geboren was* Brab. y. 6, 7340; *noit en was sonde so groet, man die penitencie boet, ... hine versoende jeghen gode* Theoph. 1209; *die joncfrouwe mint u also sere, alse joncfrouwe minde man noyt ere* Lanc. 2, 12631; zoo ook 12903, waar slechts het eene subst. een lidw. heeft *meer dan oit joncfrouwe enen man minnede*; *die noyt meer en ruerden let* Troy. 4545; verder *want riddere niet sculdich ens te helpene .... om tale die knape mach bringen vort* Lanc. 3, 4727; *want daer te voren in aertrike wart port so vromelike onset* Stoke 9, 1172; *versuchte dat hi in langen wort spreken mochte* Lanc. 3, 2961 (daarentegen *dat hi nemmee en sprac een wort* 3, 2600); *nemmermeer sone willic comen, of god wilt, daer men man hort noemen* Esop. 61, 16; *eist gheorlooft dat men mach man gansen upten saterdach*? Rb. 23325; vgl. verder Lanc. 2, 7957; 35025; 37696; C. e. Eleg. 218; Lsp. 2, 36, 1003; Velth. 7, 1, 9; Clausule 545 e. e. Evenzoo in hoofdzinnen *vrouwe die draghet gherechte minne eñ* (l. *en*) *es niet van so wandelen sinne, dat soere af mach keren* Parton. 5585; *en dogede Jhesus niet dit bitter seer, ziele en worde blide nemmermeer* L. o. H. 3533; *het en mochte vertellen tonghe* 1722; *wat bederven .... zal van religioene man met talen doen met vrouwen*? Franc. 2645; *wat doet hier man die Gode dient*? Theoph. 524. Walew. 250; 588; Lorr. 2, 2108; Brab. y. 5, 2025; Segh. 869; 5785; Eduw. 347; Wrake 1, 414. — Het bepaalde lidw. ontbreekt St. Am. 2, 1648 *gheen beter rudder eerde tert .... dan Arnoud was*. Men zou niet mogen zeggen *gheen beter rudder lant tert*, als een bepaald land was gemeend. — Hetzelfde verschijnsel merkt men ook op in zinsneden die geen negatieven zin hebben *hi was dalre eerste mede die lant deelde ende veste poort* Rb. 953; *si seiden dat si gerne sochten stat daer si herberghen mochten* Lanc. 2, 29024; *hi es dul die vos betrouwet* Walew. 5898; Segh. 9881; Lanc. 2, 46727; Stoke 7, 721; Lsp. 2, 1, 62.

361. Gaut. 172 *motus Alexander miseretur obire volentes*. Als de lezing *wonderde* juist is, zal M. wel in zijn hs. *miratur* in pl. van *miseretur* hebben gevonden.

368. *Toe tiden* heeft gewoonlijk de beteekenis van „op iets vertrouwen", aan welke hier niet te denken valt. Als wij vertalen „waar zoo veel (kennis) zijn intrek neemt, in woont", zou de uitdrukking althans te verklaren zijn, maar ik ben niet overtuigd dat M. werkelijk zoo heeft geschreven tot vertaling van (Gaut. 176) *nunquam mea dextera sudet, vel rubeat gladius cerebro tam multa scienti*. Het woord schijnt mij toe als een noodschot van eenen afschrijver voor eene uitdrukking, die hij niet begreep, of verkeerd gelezen had. Eene eenigszins zekere verbetering weet ik niet. Men zou wel een of ander kunnen vermoeden, b.v. *split* (in pl. v. *snijt*): *daer so vele in sit*; maar ook dat zou niet veel meer zijn dan een behulp.

376. *Emmer* hier zeer duidelijk in de beteekenis „in elk geval"; z. de gloss. op Lekensp., van Martin op Rein., van te Winkel op Moriaen en op Esopet.

397. Op de overeenstemming van dezen regel met Rein. 689 is in de inleiding opmerkzaam gemaakt. Eene soortgelijke vraag uit den Walew. geeft Martin op in de aanteekening. Vgl. verder Alex. 7, 35 *wat sal hi doen?* Met eenigszins gewijzigde woorden vraagt de dichter Mor. 947 *wat wildi dat Walewein dade?* vgl. ook Iwein 3309 *waz welt ir daz der tôre tuo?*

402. Gaut. 190 *videt arva cruore suorum pinguia.* Kil. geeft op *baden* = *perfundere*, *madidare*, *madefacere*, *lavare*, *rigare*. Een transitief ww. *overbaden*, dat hier te pas zou komen, is dus denkbaar. Doch het zou ook intransitief kunnen wezen met de beteekenis *perfundi*. In beide gevallen moeten wij het woord voor infinitief houden, daar sterke vormen van dit ww. die in hd. dialecten voorkomen, ons nog niet het recht geven, hetzelfde ook in het Mnl. te veronderstellen. Verdam wil *over* met *al* verbinden: *al over* = *overal*; natuurlijk zou ook dan *baden* infinitief zijn. Ook zou het do vraag kunnen zijn, of er niet oorspr. het deelw. *verladen* of misschien *overladen* heeft gestaen.

442. In de woorden *schaemden hem niet ter vlucht te doene* zou men tweeemalen *hem* verwachten, doch wanneer twee reflexieven, of een reflexief en een in den vorm daarmede overeenkomstig voornaamwoord samentreffen, wordt het eene weg gelaten: *laet ons weren of wi connen* Stoke 9, 975; *laet ons vercopen diere* Roncev. L 155; *nu laet ons bereiden* Lorr. 2, 1049; *in dit foreest laet ons vercoelen* Segh. 8793. — *die di dede begeven* (= *die di dede di begeven*) Sp. 1[7], 74, 117.

446 vg. De spreekwoordelijke uitdrukking is door M. niet aan het Lat. ontleend. Snellaert wil *onder* in *sonder* veranderen; *brake* zou dan = brakhoud zijn. Maar er zijn zooveel bedenkingen tegen deze lezing in te brengen, dat zij de juiste niet kan zijn: *bracke* is geen herdershond; het woord heeft overal de dubbele *k* (ohd. *bracho* bij Graff is ook = *braccho*) en *herde* kent het nl. niet in de beteekenis van *grex*, maar alleen in die van *pastor*. Wat *brake* hier beteekent en ook, of de lezing juist is, kan ik voorloopig niet uitmaken.

480. *Boesemsplete* vertaalt *patuli sinus* bij Gaut.; spleet in het kleed bij den boezem; vgl. Overijs. Recht I, 56 *die mouwen ende die boesemghaete niet brieder buten beleghet dan twee vinghers briet.*

487. *Nuscen* schrijf ik naar het mhd. *nusce* = *fibula.* — In plaats van *hechsele* is naar Kil. en Oudemans *hecsel* te schrijven. Kil. *hecksel* (daarnevens *haecksel*) = *fibula*, *spinter*, *monile.* Bij Gaut. worden *monilia*, *torques* en *inaures* genoemd.

490. Over *saken* handeld uitvoerig De Vries in De Jager's Archief 2, 131 vgg. Het woord vinden wij ook 4, 348.

513. De beperkende en voor ons niet zeer aangename opmerking behoort aan M. zelf toe.

551—56. Gaut. 261 vgg. *dominoque priori proditor infidus caute quos traderet hosti traxerat urbe suos: fortunae namque meatu mutato mutatus erat: sic unius uno crimine Persarum caesis tot milibus ipse cum reliquis cecidit.* Vs. 552 laat ik liever onveranderd en vat het op als ten naasten bij de vertaling van *proditor*, dan dat ik met Snellaert *vermeren* lees en *sijns heren* versta als *exercitus Alexandri.* Wij behouden zoo in de rijmwoorden ook dezelfde *e.*

In het volgende vinden wij ook bij Gaut. eene haast onverstaanbare beknoptheid (tengevolge van eene lacune?), zoodat ik wellicht zonder reden veronderstel dat in onzen tekst iets is uitgevallen. Althans de woorden van M., zooals zij door mij gelezen worden, zijn even goed te verstaan, als de latijnsche, zij zijn zelfs nog iets duidelijker, daar de zin *eer hi hem noit bekinnen dede* „eer hij zich (t. w. zijne bedoeling) kon doen kennen", tot de juiste opvatting voert.

556. Lanc. 4, 10056 is *rasch* als synoniem verbonden met *vroe*: *conin Artur was vroe ende rasch*, Oudemans vat het woord ook Troyen 8416 in deze beteekenis op. Ook hier zou het de beteekenis van „vroolijk" kunnen hebben; ik geloof echter eerder dat wij eene soort van Hendiadys hebben „hij werd een ijverig verdediger van de aventure." Gaut. zegt (v. 269) *nec iniquam sustinet ultra dicere fortunam.*

579. Is *besconen* = mhd. *bescoenen*? Het zou desnoods denkbaar zijn „de Aventure straft de boosheid en zij verschoont, verontschuldigt niemand", zooals Troyen 3392 *mine dinc sconen*, var. *versconen*; vgl. Bartsch Über Karlmeinet bl. 271. Meer waarschijnlijk echter is het = *parcere* sparen. 8, 1023 heet het van de aventure *want soe niemen en verscoont.* Hier moeten wij de beteekenis van „verschoonen, sparen" aannemen, alhoewel een tweede voorbeeld in het Mnl. wel niet zal bestaan. Maar Kil. geeft het woord op zonder beperking in het gebruik op te merken. Het Mhd. heeft ook *bescônen* naast *versconen* in de beteekenis van *parcere.*

572. Het zelfst. ww. *onghetrouwe* komt ook elders voor; z. Oudemans s. v. en vgl. Mhd. wörterb. 3, 109.

576. *Begraven met groter haven* (vgl. 4, 374; 1083; Kausler 1, 1053 en passim.) zegt hetzelfde wat gewoonlijk wordt uitgedrukt door *ter eerde doen* (*bringen*, *bestaden*) *met* (*in*) *groter weerde* Kausl. 1, 170; 1989; 2785; Lorr. 2, 1651; Sp. 3[4], 4, 73; Flandr. I 576 enz. Met eene kleine wijziging *brachti ter erde den vader naer siere werde* Sp. 1[4], 14, 39.

580. Gaut. 274 *Septimus accenso Phoebea lampade mundo presserat astra dies cum rex ex more peracto funeris obsequio tendit Sidona vetustam.*

584. *Sonder miede* „zonder loon te nemen, door de noodzakelijkheid bedwongen"; de vijanden zijn als subject van de spreekwijze gedacht. Gaut. is beknopter, hij zegt alleen *quibus in sua jura redactis.* Dezelfde uitdrukking ook 8, 1209 *si dwonghense al sonder miede.*

Sajet (604 echter *Sidoen*) staat voor *Sidona* van Gautier, zooals vs. 274 en 1019 *Damiette* voor *Memphis.* Hetzelfde anachronistische gebruik van nieuwere namen vinden wij ook elders, b.v. Rb. 19144.

591. *Was* heeft hier niet den zin van een plusquamperf., maar de vertaler verhaalt wezenlijk dat toen, ten tijde dezer gebeurtenissen, Apollonius te Tyrus heeft geheerscht. Uit vs. 653 vg. blijkt duidelijk genoeg dat men het zóó moet opvatten. En dat wij de anders zeer voor de hand liggende gedachte aan eene interpolatie niet mogen koesteren wordt door 10, 173 voldingend bewezen. Zou M. wel in de geschiedenis van Apollonius aanleiding gevonden hebben voor deze dagteekening? Misschien ook steunt zijne combinatie op geen redelijken

grond. De uitkomsten van ons onderzoek over zijne bronnen spreken althans hiertegen niet.

609. In de mnl. glossarien vind ik alleen een vrouwel. *tinne* opgegeven; maar wij moeten een mannel. of onz. *tin* aannemen, hetwelk vaker in het enkelvoud, dan in het meervoud wordt gebezigd. *Yewe stont ten tinne* Renout 276; *ten hoghen tinne* Walew. 204 (zóó in het Hs.); *lach boven hoghe ten tinne* 10654; *lach ten tinne* Limb. 5, 1180; *die ten tinne saten* 7, 234; *die ten tinne sat* 247; *ten tinne daer ic sat* 262; *die ten tinne staen* 10, 1106; *laghen tharen tinne* Segh. 3388; *den* (l. *ten*) *tinne* Grimb. II 5272 var. (tekst *ten tinnen*); *blies te tinne* Rose (Kausl.) 3845 (de andere bewerking *te tinnen*); ook Flandr. I 389 is *ten hogen trone* wel uit *ten h. tinne* en niet *ten h. tinnen* verschreven. Het is niet mogelijk dat op al deze plaatsen *tinne* verkeerd staat voor *tinnen*, wij moeten daar uit een man. of neutr. *tin* (of *tinne*) afleiden. De meeste andere plaatsen beslissen niet voor mannl. (onz.) *tin* of vrouwel. *tinne*: *ten tinnen* Lanc. 2, 37489; August. Sceepk. 301; *opten tinnen* Limb. 6, 168; Troyen 993 (de var. heeft *uptien torre*, misschien verlezen uit *tinne*); *met hogen tinnen* Renout 755; *op svaders tinne* Minn. Loop 1, 2226; *toten tinnen* Alex. 3, 1060; *dat casteel hadde tinnen* Heelu 6153; *alse hoghe te makene die tinne* Rb. 12051; *scemerden die rikeliken tinne* Flandr. I 742. Zekere bewijsplaatsen voor het vrouwel. *tinne* heb ik slechts drie: *ter tinnen laghen* Segh. 4556; *ter hogher tinnen* Kar. en El. 1064 en Grimb. I 3137 tekst *sy droegen ten thinnen sterke bogen ende gescutte*, var. *te harer cynnen*; *cynnen* is òf fout, òf hd. vorm voor *tinnen*. Kil. kent alleen *tinne*, Vondel desgelijks vrouwel. *de tin* (*worpen van de tin* Amst. Hecuba 1540). Het Ohd. heeft wel een fem. *zinna* (Graff. 5, 677), maar in weêrwil daarvan schijnt het mij niet onmogelijk dat het nl. fem *tinne* alleen door een verkeerde opvatting uit het meervoud *die tinne* is ontstaan.

617. *Verhorden* = met horden voorzien, met h. bevestigen; vgl. Grimb. II 420 vgg. *oock dede Aernoult onghespaert Grimbergen verheidigen wel ende vergraven*, waar Verdam terecht *verheidigen* in *verhordigen* wil veranderen; de var. heeft *verhordingen*.

629 vg. Door in vs. 630 dezelfde fout aan te nemen, die in 4, 1445 ingeslopen is, geef ik aan de beide verzen althans een draaglijken zin. Maar ook zoo blijven zij zeer leelijk. Het Lat., dat M. hier wel uitbreidt, zonder echter een anderen gedachtengang te volgen, dan het oorspronkelijk, geeft geen de minste aanleiding tot deze opmerking; en van waar heeft M. het feit? De voortgang van het verhaal wordt door de opgaaf te dezer plaatse slechts belemmerd, en ik zou liefst de twee, ook wat den stijl betreft, slechte verzen verwijderen, als ik maar de aanleiding tot eene interpolatie te dezer plaatse kon begrijpen.

649. Gaut. 306 *qua magis incumbit ventorum spiritus urbi subiiciunt ignem.*

701. *Ghelike* is hier subst. in de beteekenis „gelijkenis, afbeeldsel, beeltenis", zooals het in het Mnl. nog vrij vaak voorkomt, b.v. ook 4, 391; 483; z. Lekensp. gloss.

707. De namen van steden worden meest vrouwelijk gebezigt. Zóó hier in het geheele hoofdstuk; verder b.v. *Ninive*, ... *die maecte Ninus* 7, 1071; *trike van Babilone*, *die Nemfroet maecte* 7, 1076; *Troien*, *daer die gone van*

Grieken tien jaer vore laghen, eer sise ghewonnen saghen 7, 1356; *ende belach Covelense also wale, daer hi ene maent voren lach, eer dathise gecrigen mach* Lorr. 1, 1516; *vor Andernaken; maer onlange es hi daer bleven, si en wert hem opgegeven* ibid. 1520 vgg.; *doe gaf haer op Jherusalem* Stoke 2, 865; *voer Mechelen, die si vaste belegen hadden* Grimb. II 771; een voorbeeld ook in de aant. op 7, 1338. Onzijdig b.v. Rb. 29463 *in die stat te Tholomayda, dat nu Akkers heet.* Vgl. Grimm. Gr. I² 776 en II 421.

709. In de uitdrukking *heden den daghe* is nog een oude dat. temporalis bewaard. Wij vinden ze niet zelden, b.v. Sp. 3¹, 8, 61; 4², 2, 49; Lanc. 2, 20554; *heden desen daghe* Rb. 15121; Lorr. 1, 1765; L. o. H. 2694; anders is *tote heden deser tijt* Franc. 8011. Deze datief leeft, hoewel eenigszins verminkt, voort in de nnl. uitdrukking *heden ten daghe*, waarin *ten* wel voor *den* zal staan. In *heden den dach* (:) Lanc. 2, 18327 en passim. is *dach* wel niet een andere vorm van den datief, maar accus. temp. (vgl. beneden *den dach heden*). Andere wijzen van uitdrukking zijn *heden in den daghe*, zoo als het Hs. op onze plaats heeft; *heden in desen daghe* Lorr. 2, 4043; *in dien daghe heden* Alex. 1, 1154; *gistren in den daghe*, d. i. nog, pas gisteren Rein. 136, nnl. *morgen aan den dag* d. i. reeds morgen; *in den dach heden* Sp. 1¹, 38, 64; 1⁶, 16, 39; 1⁷, 41, 98; met den genitief *heden daghes* Rb. 1404; Lanc. 3, 22558; Brab. y. 4, 782; Snellaert Ged. bl. 276 vs. 16; *heden sdaechs* St. Amand 2, 1952 en *heden van den daghe* Lancel. 2, 31410; verder *den dach heden* Lancel. 2, 28228 en *den dach van heden* Stoke 3, 868. — Ook elders wordt de dat. temp. somtijds nog gebezigd *den derden daghe* Lucid. 891; *den vijften daghe* Minnl. 1, 1477 var. (tekst *des vijften daghes*); *allen daghen* ibid. 3, 814, *langhen tiden* Limb. 11, 191.

713 vgg. Deze regels (vgl. 7, 1134 vg.) slaan op de gebeurtenissen van den derden kruistocht, eind 1187 en begin 1188. De markgraaf Koenrad van Tyrus, zoon van Willem van Montferrat, verdedigde Tyrus dapper tegen Saladijn en overwon hem. *Die here van Tabarie*, die zich bij deze feiten onderscheidde is Hugo van Tiberias; vg. Wilken Gesch. d. Kreuzzüge 4, 217 en 224 vgg.

713. Kil. *staet* = *pompa; apparatus solennis cum ostentatione et magnificentia.* Hier moeten onder *staet* volgens de voorafgaande aanteekening dappere, schitterende daden worden verstaan. Kil. geeft *staet* ook op voor synon. van *eere*, en het is althans denkbaar, dat men *staet doen* gezegd heeft in den zin, die hier vereischt wordt.

722—34. De gemaakte veranderingen worden gerechtvaardigd door de wijze, waarop M. van dezelfde dingen spreekt Rb. 1675 vgg. en 10031 vgg. In vs. 724 zal echter wel *van eerderike* te veranderen zijn in *van dien rike.*

872. Over de constructie van *willen* met een omschreven inf. praet. zie Mhd. wörterb. 3, 659a en Grimm Gr. 4, 170 vgg. Ik geef eenige voorbeelden voor het Mnl. *trac tswaert uten scoe ende wouden hebben ghesleghen doot* Alex. 6, 1012; *selve hadde hi wapene an ghedaen ende wilder mede hebben ghevochten* Rb. 33222; *wildent hebben benomen* Sp. 2⁴, 29, 74; vgl. 2⁸, 23, 89; *om dit wilsise hebben geslegen; maer die vrouwen scotenre jeghen* Lancel. 2, 37255; *wouden sijn gereden ints graven lant* Heelu 3725; *doe hadden ioden wonder groot ende wouden emmer hebben verslagen* Ystor. bl. 414; *quam tfolc vanden*

lande daer ende wouden Egeas over waer hebben doet, of hi soude laten Andriese gaen siere straten ibid. 2096; vgl. Brab. y. 5, 4511; 7, 378. Met andere werkwoorden: *pijnt hem hoe hi onteert mochte hebben die heileghe kerke* Sp. 3[3], 49, 52; vgl. Brab. y. 4, 1427; 5, 2803; *diese waende hebben gescant* Sp. 2[3], 88, 46; *hine waende nembermere man hebben vonden, here, die iegen hem hadde mogen durren* Lanc. 2, 1245; vgl. X boerden 4, 84; Sp. 1[7], 86, 100; 4[1], 15, 63; St. Am. 1, 1953; Esmor. 84; *wij hopten dat hi verloest soude hebben dat volc van Israël* Lev. Jez. bl. 239. Waarschijnlijk is uit deze constructies met den inf. perf. het gebruik afkomstig, na soortgelijke verba in afhankelijke zinsneden met voegwoorden het plusquamperf. te gebruiken in pl. van het imperf. *int ander jaer dat God woude dat Theodosius die oude keyserkrone hadde ontfaen* Sp. 3[1], 42, 22. Met een accus. c. inf. zoude men kunnen zeggen *God woude Theodosius die keyserkrone te hebbene ontfaen*, dat wordt in den afhankelijken zin *dat Theodosius hadde ontfaen*. Daaraan sluit zich een constructie als *gapede up hem tien stonden, alse dien gerne hadde verslonden* Sp. 3[3], 6, 15. *Ic waende du god hads ghesijn* Segh. 3184; *Maria die waende datt een hofwinne ghewest hadde* Lev. Jez. bl. 237; vgl. nog Lanc. 2, 1673; Brab. y. 6, 1306; Esmor. 482; *hi meende dat die keyserinne hadde gheleghen bi haren amijs* Segh. 11898 (hij geloofde dat zij toen lag); *die riddevs en wilden ghedoghen niet dattem genade ware gesciet* Sp. 3[2], 22, 83; vgl. St. Am. 1, 5488; *dat scheen in dier ghelike of hi levende hadde gewesen* Ystor. bl. 257; vgl. *die riddre anders niet en berde, dan oft hi levende hadde ghesijn* Walew. 8624; *sijn vader bat hem dat hi met hem ware gevaren* Torec 3783; vgl. Sp. 1[1], 49, 10; Brab. y. 7, 1911; 14170; *dien hi te voren beval dat hine hadde verloren* Sp. 1[3], 2, 22. Er kan natuurlijk ook de inf. praes., of in zinnen met voegwoorden het imperf. staan, b. v. *der tafelen waren daer so vele datter ·CCC· ridderen doe met ghemake mochten sitten toe* Parthon. 577, of *dabt wille dat hi blive* Sp. 3[1]. 48, 27; ook kan een inf. praes. en inf. perf. worden verbonden *so wilden sise metter jacht wech leden ende hebse vercracht* Walew. 8996. — Grimm t. a. pl. is van meening dat de inf. met *hebben* en *sijn* slechts eene omschrijving is voor een ontbrekenden inf. perf., welke door de consecutio temporum achter een praet. vereischt wordt; hij zegt dan verder „diese mhd. anwendung des umschriebenen praet. inf. beruht in dem gefühl, dass das anomale praet. (t. w. het praet. van de praeteritopraesentia en van *willen*) die vergangenheit nicht bestimmt ausdrücke". Er zal wel geen twijfel zijn, of hij heeft gelijk dat oorspronkelijk de omschreven inf. niets anders uitgedrukt heeft, dan de verledene tijd. Maar het is ook zeker dat wij heden eene andere nuance van den zin bedoelen, als wij in het Hd. zeggen „das wollte ich gesagt haben", of „das will ich hiermit gesagt haben". Door den verleden tijd te gebruiken doen wij den wensch, den wil des te vaster voorkomen, en deze beteekenis, den wensch, de meening, de verwachting enz. des te sterker te doen uitkomen, kon vermoedelijk de omschreven inf. ook al vroeger hebben. Zoo althans verklaar ik het mij dat hij ook na een praesens staat, waarvoor Grimm zelf voorbeelden uit het Mhd. opgeeft. Zoo ook in het Mnl., b.v. *wy sullen varen ons wreken daer int lant op die ons willen hebben gescant* Grimb. I 3069.

Niet overal is echter een inf. met *hebben* of *sijn* op dezelfde wijze op te vatten. Dikwijls staet hij achter *sullen*, b.v. *ende soude cortelic daer naer dat kint te wive hebben ghenomen* Alex. 6, 662; *doe hijt wiste wel ghereit, soudi Darise hebben versleghen. Maer hi ontsach hem datter jeghen Patroen soude hebben*

ghestaen 1190; *so dat die liede om dit doen in een ander lant souden hebben ghevloen* Lanc. 2, 16988, er volgt een zin met *maer*. In de boven besproken voorbeelden is een *hi soude hebben ghedaen* = *hi moeste het doen*, *hi hadde het sullen doen*, hier echter is het = „hij zoude het gedaan hebben", het is eene omschrijving van *hi hadde gedaen*, even als *hi dade* wordt omschreven door *hi soude doen*, b. v. *daer hi Yewen metter vaert sciere soude nemen dleven*, *wildem god die stade geven* Renout 1058. — Ook achter *willen* hebben wij somwijlen een inf. met *hebben*, die geheel anders is op te vatten, b. v. *of hi die israhelsce roten daerinne woude hebben besloten* Alex. 8, 827; *ic sal doen dat ghi wilt hebben gedaen* Lucid. 2188; *segt mi wat wildi hebben ghedaan* (zoo vraagt de dienaar aan zijne meesteres) Gloriant 219. Hier behoort *hebben* tot *willen; ic wille het hebben gedaen* is „ik wil het voor iets gedaans hebben"; vgl. Ruusbr. II, 20, 24 *al dat god van heme ghedaen ende ghelaten wilt hebben*. Als wij in deze constructie *hebben* weglaten, hebben wij de constructie, die ik Anz. VII 20 heb aangenomen *dat willic ghedaen*. Wel is waar zijn de daar opgegeven twee voorbeelden niet zeker, maar de mogelijkheid van deze constructie is niet te ontkennen naar analogie van andere werkwoorden, die zoo met het partic. praet. worden verbonden.

892. Gaut. 366 *non tamen acri destitit coepto*.

893—96. Gaut. *prodigus aurae vitalis scindit cuneos ipsumque tyrannum obterit et victis urbem tradentibus intrat*. Misschien is al weêr eene kleine lacune aan te nemen.

902. In het *Tebie* van het Hs. de naam van eene plaats te willen zoeken, zou voorbarig wezen. Indien *waert* (= *ware het*) juist is, kan er niets anders hebben gestaan dan *bedi* (*bedie*). Naar Pseudokall. was het in Memphis, waar Alexander het beeld van Neptanabus vond. Maar Jul. Valerii Epit. cap. 34 zegt *ibi*, zonder dat er eene plaats genoemd ware, dus = *in Aegypto*. Zoo is ook *daer* in onzen tekst 911 = in Egypte, even als vs. 921.

Over *ure* (te spreken *ôre*) en de uitdrukking *van rechter ure* heb ik gesproken Zs. 24, 362 vg.

965. Het Hs. heeft *maetheliker* en daar dit, zooals ook andere hss. juist voor de tenuis vaak *th* schrijft, zoo hebben wij hier zonder twijfel het woord, hetwelk ik in den tekst heb gesteld, in de beteekenis van *mediocris*, *parvus* = hd. *maezlich*. Meer gewoon zijn in deze beteekenis in het Mnl. *ghemate* en ook *mate* alleen, het laatste in den zin van „van geringen stand, gering van macht", en meest met een tegenstelling *meeste*, *edele*, *rike* enz. verbonden, vgl. de aant. op 4, 1476. Verder is in het Mnl. in deze beteekenis bekend *mellec*; z. Verdam Gloss. op Seghelijn. Verdam vat dit laatste op als *medlijc* = agls. *medlic*. Daar echter in het Ohd. naast *mâzlîch* ook *mezlîch* voorkomt met dezelfde beteekenis en evenzoo os. *metlik*, doen wij best ook het mnl. *mellec* op te vatten als ontstaan uit *metlîc*.

967 vg. Snellaert is van meening dat M. onder *eylant* misschien het Delta van den Nijl verstaat. Maar dit is niet waarschijnlijk. 1077 wordt ook Aulis *eilant* genoemd, en men zou kunnen denken dat dit woord misschien ook iets meer kon beteekenen dan *insula*. Maar Aulis kan de dichter werkelijk voor een eiland hebben aangezien. Op onze plaats is het woord wellicht fout, en moet

men voor *eilant* lezen *lant*, dat meer in tegenstelling met *sant* voorkomt; vgl. vs. 975. Het best zou het zijn met eene omzetting te lezen *teerst dat si waren buten lande* | *ende si voeren binden sande.*

969. Vgl. H. d. heim. 1097 vg. (*die rechte somere comet in*) *die winde mettier hitten ontsteken*, *die zee laet hare hoghe breken*, d. i., in overeenstemming met het Latijn, „de zee wordt kalm". Dus hebben wij in *hoghe breken* dezelfde uitdrukking als in ons vers. *Breken* beteekent het bersten van de golven, en daar deze eerst zich ophoopen voor dat zij breken, wordt het mogelijk de beweging van de zee bij een storm *hoghe breken* te noemen, zoodat *breken* feitelijk de beteekenis aanneemt van „zich verheffen".

971. Ook in het Mhd. wordt *gerûm* voor epitheton van de zee gebruikt, vgl. Mhd. wörterb. 2[1], 790.

975. Kil. heeft *spore* en *voetspore*; maar Rb. 17061 staat het meervoud *spore*. Ook in *decte sijn spore* Rein. 2395 zal dit *spore* meervoud van het neutr. (of masc.?) *spor* wezen, daarvan *bi den spore* (:) Sp. 1[2], 40, 31. Wij hebben dus in de taal te onderscheiden tusschen 1) vrouw. *die spore*, nnl. *spoor*, mhd. en md. *spur*, *spür*, *spure* (Mhd. wörterb. 2[2], 517; ten onrechte voor st. neutr. opgegeven; althans zal het wel oorspronkelijk niet onzijdig geweest zijn), nhd. *spur*, vandaar heden in het Wvl. *speur* (De Bo bl. 1072) en 2) neutr. (ook masc.) *spor*, ohd. mhd. agls. on. *spor*. Opmerkelijk is van het laatste het meervoud met dubbele *r voetsporre* Franc. 10394; : *porre* 8768; ook Sp. 2[4], 28, 88 *spurren*: *durren* waarschijnlijk te lezen *sporren*: *dorren*.
Aan *lant* in dezen regel beantwoordt ook bij Gaut. *terra*.

1000. *Ghebeelde* met gelijke beteekenis naast *beelde*. Lanc. 2, 11262 *een ghebeelde stont vor hare*; z. verder Bormans Kerst. bl. 409 en Oudemans Bijdr.

1018. Gaut. 406 *inhospita Memnonis arva*, *Aurorae sedes atque invia solis*. Vs. 936 was Libie *het westeinde van eertrike* genoemd. Hoe M. zich de geographie voorstelde zal moeielijk te zeggen zijn.

1025—31. Deze recapitulatie ontbreekt bij Gaut., die alleen *interea* zegt. Ik heb hierop reeds in de inleiding gewezen.

1029. Dit fabelachtig getal vond M. niet bij Gautier, maar wel in de aardrijksbeschrijvingen van zijnen tijd. Vgl. 7, 1218 vg., waar ook Honorius heeft *centum millibus villarum inclyta*.

1042. Naar het Lat. (opgegeven onder den tekst) zou *achtinghe* aan *spes* beantwoorden. Maar *achtinghe hebben* is „op iets bedacht zijn, voornemens zijn". Toch is het denkelijk dat de beteekenis van de uitdrukking ook aan het begrip „hoop hebben" naderen kon, daar naast het begrip van voornemen allicht dat van hoop op slagen kon opkomen.

1044. *Vlien*, zooals ook 2, 822; 9, 506 = haastig gaan, ijlen; vgl. het subst. *also voer hi met groter vlucht* 5, 574.

1074. *Smieken* = ags. *smeocan*, bair. *smiechen* „langzaam tot asch worden, smeulen, rooken", een st. ww. Kil. heeft nog *smuyken* (hetwelk oorspronkelijk één is met *smieken*, zooals ook bij eenige andere ww. van de *au* klasse in het Nl. *ie* en *ú* in het praes. naast elkander staan) = *vaporare*. Hij stelt *smooken*

smoken en *smuyken* in dezelfde beteekenis naast elkaâr. *Smooken* is **smaukjan*, hd. *schmäuchen* enz. Wanneer Kil. daarnevens nog uitdrukkelijk *smoken* noemt, zoo moet dit een ander woord zijn, en wel **smokôn*, agls. *smocjan*. Vgl. Weigand 2, 601; het Nl. heeft dus wel alle de drie verba behouden.

1092. *Doen* kan alle werkwoorden vervangen, die voor den zin moeten herhaald worden; de voorbeelden zijn zeer gewoon, o. a. in antwoorden, b.v. „*slaept hi?*" „„*hi en doet.*"" Ik wil maar enkele gevallen doen opmerken, waar ons het gebruik het meest in het oog valt. Dat is het geval, wanneer in den tweeden zin een nieuw object staat en deze zin onafhankelijk is: *het* (t. w. *het dier*) *kent diet voet*; *dan doestu niet dinen sceppere goet* Sp.2[7], 28, 96 (in afhankelijke zinnen loopt het minder in het oog, b.v. *waenstu mi aldus vaen*, *alse du dander hevest gedaen* Esopet 56, 14). Opmerkelijk is ook dat *doen*, zooals op onze plaats en vele anderen, het ww. *hebben* vervangt: *viere voete heeft si ende tande alse de muse doen* Ruusbr. II, 220, 15; *Coenrad hadde meer liede dan Karel dede* Sp. 4[8], 48, 29, *ghi hebt volx vele mere seker dan u viant doet* Melib. 368; evenzoo Sp. 3[7], 46, 22; Lancel. 4, 10374; Walew. 3424; Limb. 8, 1446; Heelu 4312; Brab. y. 2330. Verder wanneer doen in het praes. een voorafgaand ww. in het perf. vervangt: *tscaep en weet niet wat hi meent.* „*Mi en heefstu niet gheleent.*" „„*Ic doe*"" *seit hi* Esop. 4, 5; „*maer nu hebdij namaels goede vladen gheten*" „„*Dat doe ik, sekere.*"" Nu noch 273; *hoe en wijf ghewetem mach weder so ontfaen heeft of en doet* Vrouw. heim. 1087; zoo ook Lanc. 4, 6369; Merl. 3869. St. Am. 2, 6098 *dies hy met rechte es verheven .... ghelijc dat ander priesters doen* is *es verheven* geen perfectum (men zou in pl. van *doen* niet kunnen zeggen *hebben ghedaen*); maar ook hier is het gebruik opmerkelijk. Evenzoo voor *sijn* met een partic. Sp. 3[8], 18, 21. Vgl. verder Ruusbr. dogh. 24, 15, waar *doen* verscheiden andere ww. samenvat. Afzonderlijk geef ik op *het mochte met mi also vergaen*, *alst met minen broeder es ghedaen* Walew. 2409.

Het pers. vnw. vóór *doen* is uitgelaten Velth. 5, 15, 33 *en wiste niemen hoe dit opquam*, *so ne doet oec hoet inde nam*; 5, 15, 63 *men wiste hoet began gereet*; *so ne deet oec hoet bequam*; Ren. 1716 *so dat der Kerstine vele bleven doet te dien spele*, *ende vele meer hadden gedaen .... ne ware Renout.* Niet geheel logisch is *die een hadde spel*, *die ander rouwe*, *alse menich heeft gedaen* X boerden III 98.

Een stap verder brengt dan het mnl. taaleigen tot eene geheel eigenaardige constructie. *Doen* wordt met het onzijd. pron. *het* verbonden, en zoo als *ic doe* zegt, dat door mij de werking van het voorafgaande ww. wordt verricht, zoo beteekent *het doet* onzijdig dat dit geschiedt: *hets dicke geseyt ende noch doet* Melib. 2177; *daer mochter twintich meer comen*, *dant had ghedaen* Rein. 7390; *der kerken recht ende des riken ende in welken elc soude wiken deen den anderen ende sijn onderdaen*, *alst wilen eer hadde gedaen* Sp. 4[2], 33; 45; *na den stene gaf men wijn*, *alst doet daer hoghe liede sijn* Walew. 1133; *dit nemach in gere wisen enich man doen*, *sprac hi. Het mochte wale doen*, *seidsi* Lanc. 2, 13001; *dat men verdrincken soude die stede met enen diken*, *alst oec dede* (var. *so men dede*) Brab. y. 5, 1672; zoo nog 5, 1774; 1974; Lerr. 1, 507; Lanc. 3, 4580; Heelu 3196; Limb. 7, 1858; Lsp. 2, 6, 28.

1105. Vgl. de aanteek. op 3, 183.

1110. *Vlucht* zal ook hier wel „snelheid" beteekenen; z. de aanteek. op

3, 1044 en Oudem. Bijdr. In de beteekenis van „toevlucht", zooals het in het Mhd. voorkomt, ken ik het anders niet in het Mnl. Misschien ook werd de eigenlijke beteekenis van het woord in de uitdrukking *di en helpt gheen vlucht* niet meer geheel gevoeld.

1133. De woorden van Gaut. (440) *quos duce Mazaeo Darius praeceperat uri* heeft M. wel niet geheel juist opgevat.

1157 vgg. Gaut. 459 vgg. (*Alexander*) *Darium venatur et Arbela praeter castra locat: quem caede sua, quem fraude suorum infamem facturus erat, periturus eodem fixerat infausto iam tunc tentoria vico.* Gaut. wil zeggen dat Arbela in het gebied van Babylon ligt, waar Alexander later door de zijnen werd vergiftigd. Dit heeft M. geheel verkeerd begrepen: hij was van meening dat hier op de dood van Darius werd gezinspeeld. Hij bevestigt zijne verkeerde opvatting, daar hij 7, 483 het riviertje, waaraan Darius sterft en hetwelk Gaut. alleen *rivus* noemt, zonder er eenen naam aan te geven, uitdrukkelijk *Albene* noemt. De omstandigheid dat hier het tooneel zoo veel verder naar het noordoosten was verlegd, hetgeen hij ook uit het verhaal zonder geographische kennis had kunnen opmaken, heeft hem dus niet belet zijne verkeerde opvatting te behouden. Misschien stelde hij zich voor dat de Albene in deze richting vloeide; toch is zij hem maar *ene beke* (7, 485). *Arbela* op onze plaats voor eene rivier te beschouwen, daartoe kwam hij misschien alleen door de combinatie met het zevende boek, en niet door de praepos. *praeter* bij Gautier.

Het is echter nog de vraag, of M. *Albene* heeft geschreven — dus in pl. van *Arbela* hier *Albena* heeft gelezen — dan wel *Arbele.* Op beide plaatsen heeft het Hs. *Albene*; 7, 485 volgt er op *tusschen Brandijs ende Nele, en sijn niet twee so soete beken*, *Nele* staat dus in het rijm. Ik heb met Verwijs in pl. van *ende Nele* in den tekst gebracht *enten Swene.* Maar de verandering komt mij nu toch nog al bedenkelijk voor; *enten swene* staat graphisch van *ende nele* vrij ver af, en hoe zeer ook namen dikwijls verhaspeld worden, hoe zou een afschrijver er toe komen, om in plaats van *enten swene* te stellen *ende nele*, als er in het rijm *Albene* stond? Natuurlijk heeft Verwijs gelijk dat M. van eene stad Nelia in Thessalie, noch van een riviertje Nelus in Spanje iets afwist. Maar *Nele*, fr. *Nesle* of *Nesles* is een in Frankrijk vaak voorkomende plaatsnaam. Van een Nele gewaagt M. Sp. 4[1], 67, 7 *Nele dat in Brie staat*, vermoedelijk het dorp Nesles in het departement Seine et Marne. Een ander Nesle ligt oostelijk van Amiens, en dit zou M. wel bedoeld kunnen hebben. Ik ben dus van meening dat niet *Swene* te lezen is, en dan is het hoogst waarschijnlijk dat M. op beide plaatsen het riviertje *Arbele* overeenkomstig met het *Arbela* van zijne bron, en niet *Albene* heeft genoemd.

1165. Gaut. 471 *nascenti gyro*; vgl. 1292.

1173. *Vervaren* (ook 1186; 1198; 1215; 1257 enz.) bij Kil. *perire*, *disperire*, *evanere*, *evanescere* en *vergaen* zijn de gebruikelijkste woorden voor de verduistering van zon en maan; z. Clarisse op Br. Gheraert bl. 375 vg. Daarbij komt nog *hem verdraghen* hetwelk M. 3, 1241 in gelijke beteekenis bezigt.

1181. De geheele plaats 1179—82 beantwoordt aan Gaut. 480 vgg. *non mirum nutare animos, armisque paratas dormitare manus: trepidant concussa recenti corda metu, rauco crudescunt murmure castra.* In 1180 ware *was* beter

dan *waren*. Bij 1181, zoo als het in het Hs. staat, zou men kunnen denken dat M. in de latijnsche woorden, door ze verkeerd te begrijpen (*concussu* in pl. van *concussa*; vgl. Gaut. 3, 510 *seu tellus subruat urbes concussu laterum*) meende gewag gemaakt te vinden van eene aardbeving; vgl. Alex. 1, 344 *die eerde bevede ende verscoot*. Maar dat is zeker niet zoo; hij zou dan in het vervolg niet geheel daarvan hebben gezwegen. *Die herte verscoot* is veeleer de woordelijke vertaling van het *concussa recenti corda metu*; vgl. *verscieten* bij Kil.; Martin gloss. op Rein.; Taalgids I 301 vg. Het woord heeft meer *herte* tot subject, b.v. Lanc. 2, 44296 *sijn herte in sinen buc verscoet*.

1226 vgg. Gaut. 504 *et quos ab origine cursus, quae loca, quos motus vel quid portendere magnus ille sator rerum dedit, haec certo ordine servant*. *Bedieden* is dus juist.

1239 vgg. Het Lat. geeft er geene aanleiding toe dat bijna alle afzonderlijke punten met eenige wijzigingen nog eens worden herhaald.

1239. Indien niet een ww. als b.v. *vloeien* ontbreekt (vgl. Gheraert 265 *alse die mane int suden staet, die see dan vloeien gaat*) zou men *gaen* voor een term. techn. voor het hoog gaan van de zee moeten beschouwen.

1257 vgg. Men vergelijke de beschrijving van de verduistering van de zon en maan bij Br. Gheraert 1447 vgg., die in vele opzichten met deze overeenkomt.

Over *ontvanghen* als term. techn. voor het aannemen van het licht van de zon door de maan spreekt Clarisse bl. 360 vgg. Zoo als hier vs. 1272 *ane dat licht ontfaen* staat ook daar 321 en 1448 *ane die sonne ontfaen*.

1308. *Ic segghu hoe* en het synon. *ic segghu twi* worden dikwijls in de rede ingelascht en vaak zonder dat men ze vertalen kan. Oorspronkelijk moeten zij eene verklaring inleiden, en men zou verwachten dat er eene langere redeneering volgt; maar dat is meestal het geval niet. De uitdrukking is tot een formule geworden, die vaak alleen met „namelijk", of ook in het geheel niet terug is te geven; z. 6, 968; 7, 120; 8, 947, verder Partonop. 7740 *so mochte hi mi wel comen sien ende spreken selve, ic segghe u twi: mijn here en es niet altoes bij mi*; Lanc. 2, 38051 *al ware hi noch alsoe starc, wilt hi comen in een parc, ic slaene doet, ic segt u twi: oft die duvel ontragene mi*; 3, 16184 *gine ontgaet mi heden, ic segt u twi: ine sal u doden oft gi mi*; Velth. 5, 16, 43 *hierom prijsten te meer myn sin, van* (l. *dan*) *Alexander, ic secge u twi, die al Grieken hem hadde bi ende oec so rike was van scatte*.

1336. Ik was geneigd in overeenstemming met Gaut. 542 *praecedit ovantes .... in primis turmas* te lezen *si songhen* en 1338 *soncsi*. Maar 4, 6 vg. pleiten stellig tegen deze verandering. Ook hier geeft het Lat. geene aanleiding Alexander zelf te doen zingen.

IV.

2. *There te voet* komt voort uit het angstvallig volgen van het origineel, hetwelk hier leest *desertum rapiebat iter .... Pelasgum imperiosa phalanx*.

51. Anz. V 81 heb ik doen opmerken, hoe vaak de dichter van den Seghel. *menich traen* gebruikt. Wel wordt ook bij andere woorden de veelheid gaarne door het enkelvoud *menich* uitgedrukt, maar *menich traen* wordt zóó dikwijls gebruikt, dat wij stellig mogen aannemen dat de verbinding iets van eene staande uitdrukking had gekregen. Geheel zoo, als op onze plaats vindt men de uitdrukking Troy. 8463; Franc 5653; desgelijks *wenen* in pl. van *laten* Limb. 3, 592; *bitter* in pl. van *heet* Troy. 4035; zonder bijv. nw. Troyen 5332; 10719; Franc. 5413; Oversee 72; Lorr. 1, 419; Vergi 396; Limb. 1, 448; 2, 96; 4, 1668; 6, 1516; 10, 1133; Brab. y. 5, 88 e. e. Ook met een kluchtige overdracht *oec sal so menich edelen traen van wine doer ons stroetken gaen* Truwanten 50. Zeldzamer vinden wij het meerv. *trane*: *liet vele trane* Lanc. 3, 942; *weende groote trane* Limb. 6, 1843 (vgl. *bat met groten tranen* Ystor. bl. 4101); *liet also hete trane* Alex. 4, 41. Is Renout 977 *daer die vrouwe dese tale sprac, die trane haer uten ogen brac* misschien ook een sing. *traen* te stellen?

57—60. Deze drie regels staan in de plaats van Gaut. (21) *custodem se esse pudoris maluit et formae, neutrumque sibi temerasse gloria maior erat, quam si violasset utrumque.* De te dezer plaatse geheel ongepaste vermelding van Alexanders kleine gedaante komt dus voor rekening van Maerlant.

93. *Mul*, in den Rein. *mol* en *mul*; Rb. *mul* (z. de gloss.) Nat. bl. 3, 195 en 7, 786 *mul*, Sp. h. desgelijks (z. Oudem. Bijdr.) nwvl. *mul* (De Bo 719) Kil. *mul* en *ghemul* (uit *gemulle* = hd. *gamulli*) *pulvis* van dezelfde wortel als *moude*, hd. *melm*, hd. *müllen*, mnl. *molen*, *meulen* (Verdam Tijdschr. voor nederl. Taal en Letterk. I 245) tot *malan môl* (Kluge Quellen u. Forschungen 32, 176). *Mul* is een *a* neutrum, de *u* als in *vul*, *dul*, *wulf*, *wulle*, de dubbele *l* in den dat. *mulle* (Nat. bl. 7, 786) als *rr* in *sporre* (z. op. 3, 975).

161. Het zal wel niet noodig wezen iemand te waarschuwen voor de out, die Snellaert hier begaat door in *voeren si tien* het woord *tien* te verklaren voor den inf. in weerwil van het *decem* bij Gaut., van het rijmwoord *siene* en van de onmogelijkheid eener constructie *varen tien*. Men zegt wel *varen* of *gaen striden*, maar nooit *varen tien*.

196. *Al te hant* beantwoordt aan een meermalen herhaald *jam* bij Gaut. 88 vgg. *clipeum ium laeva teneret*, *iam stares in acie* etc.

228. *Vloten* ook 7, 1178; z. Oudem. Bijdr. en Kil. = *natare* en *fluctuare*. Met dezelfde beteekenis komt ook *vlotten* voor. De andere germ. tongvallen, behalve het nd. (vgl. Schiller-Lübben i. v. *vloten*) kennen geen van beide ww. *Vloten* wijst op een germ. *flotôn*, *vlotten* met de nomina, adj *vlot* en subst. *vlot* zou tot de vormingen behooren, die Paul PB beiträge 7, 133 aant. 2 samenstelt, als zij niet eerst onder invloed van fransche woorden zijn ontstaan.

258—70. Gaut. 124 vgg. *sed nec reor hactenus Istrum inter et Euphraten tot possedisse iacentes quemquam alium terras. Tamen et graviora supersunt: inspice quanta petas, quantumque reliqueris orbis post tergum domiti: patriam, non Bactra vel Indos pectore habe memori.* Het schijnt bijna, of M. *indomiti* in pl. van *domiti* had gevonden. Zijne woorden moet men dus opvatten: „Stelt u voor, hoe gij de landen zoudt kunnen bedwingen, die gij begeert? (d. i. het is nauwelijks mogelijk). Stelt u tevreden met hetgeen gij reeds hebt en nu (door het aanbod van Darius) zonder moeite kunt winnen!"

284 vg. Gaut. 135 *at nunc securus sub paupertatis amictu regnat Alexander.*

333. *Varen* heeft even als in het mhd. de betoekenis van „zich gedragen, handelen"; het wordt vaak zoo gebruikt dat, zoo als hier, het begrip van het zelf-handelen sterk uitkomt b.v. *vor wrede diere worden si geset, die alse scape jegen hen varen* Sp. 2⁴, 21, 52; *spranc hi met baren swaerde ende voer alse die gebaerde te verslane Rixionaren* 50, 55. Ook *ghevaren* wordt zoo gebezigd Lanc. 2, 38299.

346. Gaut. 163 *quae t r a n s Euphratem consistunt.* Snellaert teekent terecht aan het „land tusschen de Eufrat en den Hellespont. Trouwens toen Alex. deze woorden tot de gezanten van Darius sprak, was hij reeds den stroom over, gelijk ook Curtius (IV 11) hem doet zeggen „*Quae post Euphratem sunt liberaliter donat. ubi igitur me adfamini? nempe ultra Euphratem sum.*"

378. *Falise*, ook in vs. 1228 van dit boek, is het hd. *fels*, maar geheel in franschen vorm. Grimm's opmerking DWB 3, 1500 dat het woord in 't nl. niet voorkomt behoudt dus hare kracht.

406. Bij dezelfde gelegenheid in den Sp. zegt M. (1¹, 6, 8) *ende sette elc in sinen stane.*

420. Voorbeelden van *scier* z. bij Oudem. Bijdr. Ze zijn alle uit Maerlant, behalve een uit den Renout, dus alle vlaamsch.

422. *Kele* ook 1614 en 5, 346 = roode kleur; vgl. Mhd. wörterb. I 794 en Schade Altd. wb. 317. Men mag niet met Verwijs Hildg. gloss. het woord opgeven als mannel. *keel*, want als Hildg. zegt *gelijc den keel*, is eerder een onz. *keel* aan te nemen, hetwelk uit *van kelen* werd afgeleid.

462. Het woord *bescoude*, hetwelk het Hs. heeft, komt bij de kritiek niet in aanmerking, daar de afschrijver het verkeerdelijk met *woude* in vs. 464 heeft gerijmd. Alleen het voorzetsel *be* mogen wij er van behouden en dan leidt het rijmwoord *man* tot *bestan*, praet. van *bestenen*. Dit woord is weliswaar in het Mnl. nog. niet gevonden; maar wel bij latere schrijvers, geheel in den zin, die hier vereischt wordt, z. Oudem. Bijdr., en daar van het simplex *stenen* de sterke vorm *stan* in het Mnl. bekend is, zoo mag de conjectuur vrij zeker genoemd worden.

491. *Maer* in beide beteekenissen *sed* en *tantum* is, zoo als bekend is, uit den opt. met de ontkenning *ne ware* ontstaan (Gr. III 244 vg.). Het zou van belang wezen de geheele geschiedenis van den term eens na te gaan, en dit onderzoek zou doen blijken dat de taal langen tijd geweifeld heeft tusschen constructies, waarin de oude kracht van *ne ware* nog levendig bleef, en andere waarin deze al vergeten was. — Wij hebben in het Mnl. de vormen *ne ware*, *ne waer*; *ware*, *waer*; (*ne maer*), *maer*. *Maer* kan ontstran òf uit (*en*) *waer* door assimilatie van de *w* aan de *n* in *en*, òf nit *nwaer*, en in het laatste geval moet *ne maer* worden opgevat als een vermenging van *ne waer* en *maer* (= *nwaer*).

Als een overblijfsel van de oude constructie moet het beschouwd worden, dat bij de beteekenis van *tantum* in het Mnl. vaak nog de zinnen met *maer* de ontkenning hebben. *Maer si achte en behielden dlijf* is = *ne ware si achte en behielden dlijf* indien, zoo als bekend is, achter negatieve uitdrukkingen ook de

afhankelijke zinnen meestal nog de ontkenning aannemen. *Want wine sijn hier maer ons twee* Cassamus 957 is = *want wine sijn hier, ne ware ons twee*; vgl. ook *dat ne was maende maer sevene* Rb. 18001; *hine behoeft mar sine voete te duane* Lev. Jez. bl. 208; *maer hi en was noch maer een kint* Brab. y. 5377; *want hi maer dertich daghe sijn wijf en hadde gehadt* Ystor. bl. 1016; *maer een gebot en hadde desen man* Test. 310. Zeer duidelijk is nog Franc. 5148 *dattene niemen heeft gesent daer maer god.* Ook bij Huygens nog meermalen met de ontkenning b.v. Oogentroost vs. 234. Het woord kan in het Mnl. echter ook al zonder de negatie staan, b.v. Rb. 17693 *maer achte maende droech hi crone.*

In de beteekenis *sed* is in het oudere Mnl. de vorm *ne ware* nog veel meer gebruikelijk. Als ik mij niet vergis staat er in dit geval nooit eene tweede ontkenning bij. De inhoud van den zin met *ne ware* zal als werkelijk plaats hebbende worden voorgesteld, en het is dus te begrijpen dat van de grammatische mogelijkheid om de negatie te gebruiken op logische gronden geen gebruik wordt gemaakt. Natuurlijk staat de ontkenning wel, als de zin logisch negatief is.

525. Ook Rb. 1318 heet Cham Noës *minste sone*; vs. 1080 ald. worden echter de zonen genoemd in de volgorde Sem, Cham, Japhet. Lsp. 1, 33, 11 heet Cham uitdrukkelijk *zijn middel zone.*

527. Ik laat het enkelvoud onveranderd, want men heeft meer plaatsen aangewezen, waar een subj. in het meerv. een ww. in het enkelv. bij zich heeft; z. vooral Jonckbl. Over middeln. ep. versbouw bl. 123 vgg. Ik geef, weliswaar, niet alle gevallen toe, maar geheel is de constructie niet te loochenen, en dus mag ook dit voorbeeld blijven, te meer daar hier ook het beeld, de schilderij, of iets dergelijks het gedachte subj. kan wezen.

591—98. Even goed als 8 kunnen de 6 regels van het Hs. oorspronkelijk ook 4 in getal zijn geweest. Als men veronderstelt dat 594 aanvankelijk na 591 volgde, wordt dit nog meer waarschijnlijk. *Te tiden* is òf in *tien tiden* te veranderen, of op te vatten in de beteekenis van hd. *zu zeiten*, d. i. zoo lang als er niet andere mannen waren.

693. Over dezen regel is in de inleiding gesproken.

695. Rb. 8126 staat bij hetzelfde verhaal desgelijks *eens esels kake* (:) evenzoo *eselscake* 8130 en 867. In den Seghelijn 4267 rijmt *traken* : *kinnebacken.* Maar de overlevering toont blijkbaar dat juist in dit rijm op verschillende wijze een aanstootelijk woord werd verwijderd, en dit zal hetzelfde *kaken* zijn geweest; ik lees dus vs. 4268 *ende an Ysauden kaken.*

734. Na Samson gewaagt Gaut. ook van Ruth, van welke wij in onzen tekst niets vinden.

758. Enkel *voeghen* voor het meer gewone *hem voeghen* vindt men ook elders somtijds *dat so wilde haer afgode laten ende voughen ten kerstinhede* St. Am. 1, 4761; *dan selen alle die joden nu an desen geloven secgic u, ende selen hem volgen ane ende an hem voegen vordane* Velth. 8, 6, 9.

776. Rb. 9183 wordt van de lengte van Goliath gezegd ·*VI*· *cubitus ende ene palme. De slachelle* of volgens de betere schrijfwijze *slachelne* is dus niet verschillend van de eenvoudige *elne.* Dit wordt bevestigd door dezelfde Rb. vs. 4809, waar ·*II*· *clach elnen ende ene halve mede* vertaalt *duos cubitus et se-*

missem. De uitgever geeft 3 varr. met *slachelne* op; ik geloof echter niet dat de 3 overige hss. werkelijk *clachelne* hebben, althans C, hetwelk er ook bij zou behooren, leest 4811 *slachelne*, waar de anderen slechts *elle* hebben. *Clachelne* mogen wij gerust voor eene schrijffout aanzien (zoo als David ook doet in het Gloss.) en *slachelne* houden voor den juisten vorm van het woord. Het kwam ook nog Alex. 7, 1079 voor, zooals uit het Hs. van Troyen blijkt, maar verder heb ik het woord nergens gevonden. Merkwaardig is het dat de twee hss. dat van den Alex. en dat van Troyen *slechte ellen* of *slecht ellen* schrijven. Zou dat enkel aan een misverstand te wijten zijn? Wat *slachelne* oorspronkelijk is, weet ik niet te zeggen. Zou men kunnen denken aan den onderarm die tot den slag opgeheven is?

778. Bij den imperatieven optatief ontbreken in het Mnl. in den regel nog de persoonl. voornaamwoorden (vgl. Gr. IV 205 vgg). 1 pers. sing. *ghenese of ic mach ghenesen*· Rein. 1398; (in *ghedoe hoe ic ghedoe* 3199 zal de zin wel niet imperatief zijn); 2. pers. *ghelovet sijs God* Sp. 2[7], 1, 55; 3. pers. voorbeelden bij Verdam Tekstcrit. bl. 21; verder Lorr. 2, 1075; Segh. 11002; Partonop· 7558; St. Am. 1, 1941; Lsp. 2, 36, 691; 694; 3, 3, 261; H. d. heim. passim enz. enz. Ook waar anders *het* zou staan *verga alsoot vergangen mach* Ren. 698; *dure oft mach* Velth. 6, 28, 79. In den 1. pers. plur. is het niet uit te maken, of wij vormen van den opt. of van den imper. hebben, daar zij gelijk moeten luiden *roepen* Rb. 12540; *leggen* 12545; zeer opmerkelijk is een voorbeeld, waarin deze pers. niet met *laet ons* (hd. *lass* en *lasset uns*) maar met *laten ons* is omschreven *laten ons varen onser straten* Limb. 2, 1829. In *nu willen weder ten ieesten gaen* Velth. 3, 48, 63 zal *willen* wel indic zijn. 3. pers. *des hebben danc* Alex. 8, 1249; *ofsi wijf namen na die wet*, *saghen dat si waren onbesmet* Rb. 5387; *coren die sie kiesen wouden* Parton. 6226; *so wie wille nemen dwater* Apocalypse. (Zs. 22) 22, 17; Limb. 5, 1273; Brab. y. 7, 1863. Veel minder gewoon is het dat het pron. wordt uitgedrukt b.v. *ic ghenese so ic mach ghenesen* Rein. II 6392 (waar ook wel de optatief bedoeld is); *dies hebbi danc* Alex. 7, 1211; *ochte ieman ware die vechten woude*, *hi quame dare* 9, 940 (naar *hi* behoort hier denkelijk aan den afschrijver); *die horen heeft te hoorne*, *hi hore* Apoc. 2, 29; 3, 13; *het verga mi hoe dat mach* Rein. II 3178; *nu varen wi* Alex. 8, 192; z. verder Gr. IV 207.

816 vgg. De vier regels, die op 818 volgen, schijnen mij toe eene interpolatie te wezen. Men zou *van Salomoene* — zóó zouden wij bij M., vooral in het rijm verwachten — kunnen herstellen door *van al den israhelscen doene* te lezen. Maar de geheele formule *hier latic van Salomoene* is in dezen samenhang nauwelijks te dulden; de herhaling van denzelfden rijmklank en de armoede der taal wil ik niet eens in rekening brengen. Of echter misschien andere echte verzen zijn uitgevallen, zal moeielijk uit te maken zijn. Zoo ook, wat er oorspronkelijk in 817 en 818 stond. Men zou kunnen denken aan *hi weende* in pl. van *diende hi* of met grooter waarschijnlijkheid vermoeden dat op de plaats van *daerom* de naam van den eenen of anderen afgod was genoemd, maar zekerheid ontbreekt, en daarom heb ik dit vers en het volgende, hetwelk bij den gebrekkigen inhoud en de slechte toestand van de geheele plaats niet buiten bedenken is, uit mijnen tekst verwijderd.

824—30. Ik zie geen kans uit deze ontredderde overblijfselen een ver-

standigen zin op te bouwen. Snellaert vindt wel alles goed, hij merkt slechts eventjes op dat het rijm niet overal in orde is, dat er misschien verzen ontbreken, doch „de zin is evenwel niet gestoord"! In de eerste verzen was vermoedelijk sprake van de verdeeling der stammen; de laatsten moeten ongeveer het tegenovergestelde bevat hebben van hetgeen zij nu zeggen.

868. Het was koning Necho van Egypte, tegen wien Josia sneuvelde. Sesac leefde veel vroeger, ten tijde van koning Rehabeam (III Reg. 14). Het is waarschijnlijker dat M. zelf den misslag heeft begaan, dan dat hij hem in eene bron zou gevonden hebben, indien althans de naam niet later door eenen afschrijver is bijgevoegd.

870. Met dezen regel is 878 vg. te vergelijken. Misschien zijn 869 en 70 te lezen *dat een man qualec verdroech* | *dats Jeremias wel becant.*

876. *Sicht* hetwelk voor *ghesicht* zou staan, heb ik elders in het Mnl. niet in de beteekenis van „aangezicht, gelaat" hd. *gesicht* aangetroffen, ook *ghesicht* niet, maar wel *ansichte*, b.v. in onzen tekst 5, 189. De lezing blijft dus zeer twijfelachtig. De zin der plaats met het woord in de beteekenis van „gelaat" zou wezen „de afbeeldingen waren portretten."

939. *Verbidden* beteekent meestal „door bidden verkrijgen", verder ook „door bidden bevrijden" en het staat dan met een persoonl. object, z. Lsp. en Rb. gloss. en Oudem. Bijdr. Maar het kan ook, evenals nog het nnl. *afbidden* (z. Ndl. woordenb.) de beteekenis hebben van „door bidden afwenden" en in dezen zin staat het hier.

946. Over *rode* (*rōde*) z. Zs. 24, 29. Ik zou er hier niet op wijzen, als niet ook Snellaert het woord verkeerd als *rufus* had opgevat.

1019. Zs. 23, 87 heb ik uit mnl. schrijvers eenige voorbeelden opgegeven, die ons doen zien hoe langzamerhand het woord *vrouwe* in de plaats is gekomen van het woord *wijf* in de algemeene beteekenis van „iemand van het vrouwelijk geslacht". Er is mij toen eene uitstekende plaats uit den Parton. ontgaan, die hierbij te pas komt, nl. vs. 4879 vgg.

Hets eene maniere van den wiven ...
Die so wankel sijn van sinne ....
Datse hare minne niemanne ontseqghen
Die en willic niet ter vrouwen legghen;
Want die vrouwen sijn ghestadech ....
Bedie en can ic niet verstaen
Dat men die onhovesche wijf .....
Te rechte mochte vrouwe noemen
Ende ghelijc de[n] vrouwen doemen,
Die so hovesch sijn ende so fijn.

Ook X boerden 4, 92 vgg. veronderstellen dezelfde verhouding van beteekenis tusschen de twee woorden

wive sijn alder quaetheit vul
maer ic en segghe niet van hoefschen vrouwen
dier men al daget mach betrouwen
want goede vrouwen sijn al eren waert

Dezelfde verhouding blijkt ook wel uit de formule *ghi heren, vrouwen, wijf ende man* Lans. en Sandrijn 929, evenzoo Wint. en somer 1 als aanspraak aan het publiek, verder *hine es op der eerden niet soe groet, die dit op ghenemen can, here noch vrouwe, wijf noch man* ibid vs. 448, want denkelijk is met *wijf ende man* het mindere publiek bedoeld. De onderscheiding tusschen *vrouwe* en

wijf, zoo als ze uit deze plaatsen blijkt, is zonder twijfel het eerst door de hoofsche conversatie ingevoerd, maar zij gaat vervolgens over in de litteraire taal en in de volkstaal. Langen tijd worden *vrouwe* en *wijf* in gelijke beteekenis naast elkaâr gebruikt om, waar niet de persoon aangesproken wordt, en niet het geslacht of de huwelijksstand op den voorgrond gesteld worden, vrouwen die door geboorte of andere hoedanigheden eene eervolle positie innemen aan te duiden *Cleopatra die scone vrouwe* Alex. 5, 1151; daarentegen *ende maecter vrouwe in altehant Cleopatren dat scone wijf* 5, 1099 (maar hier zou *vrouwe* niet wel moogelijk zijn geweest); 6, 650 wordt door *wijf* het geslacht op den voorgrond gesteld; Lanc. 4, 714 *hierbi woent een edel wijf*; Partonop. 2141 *daer hi sach dat scone wijf*; Lans. en Sandr. 913 *dat scone wijf*; maar 854 (*Sandrijn*) *die vrouwe vri*; Lutgard. 1, 191 (Lutgardis) *dat heilege wijf*; daarentegen 2, 517 *Lutgart, die heileghe vrouwe*; Vergi 1038 *ghinc weder daer die vrouwe lach*; Partonop. 2559 *ic wilder storm ieghen houden ende doense alle gheloovich lien, die dorperheit den vrouwen tien.* Wij zien dus het nieuwere *vrouwe* en het oudere *wijf* naast elkaâr op dezelfde wijze gebruikt. Terwijl de opgegeven plaatsen met *wijf* en menig andere b.v. *wachti .... dattu gheen wijf te wive en nemes, dune kinse wel* Catoen 267; *die goede wijf sijn alle goet* Esopet 60, 29; *gheen wijf op eertrike so hoghe gheboren noch so rike* Gloriant 414 het woord *wijf* ook nog in zijn oude opvatting vertoonen, is aan den anderen kant *vrouwe* reeds afgedaald tot een woord, dat alleen het geslacht uitdrukt b.v. *man, vrouwen ende die kinder* Velth. 5, 10, 46. Dezelfde schrijver verhaalt 6, 61 vgg. eene geschiedenis, waarin een *arm wijf* de hoofdpersoon is. In den regel noemt hij haar *wijf*, maar eens ook *dese vrouwe*. Tegen het einde van de 14e eeuw werd zelfs *vrouwe* reeds gebruikt in den zin van „echtgenoote", z. Rein. II 6319. Van daar ook de fout in het volksboek van Reinaert, waarop ik Anz. IV 28 de aandacht heb gevestigd. Ook de copiïst van ons hs. begaat 4, 86 eene soortgelijke fout door in plaats van *die vrouwe* te schrijven *dijn vrouwe*. Het is dus zeer goed denkbaar dat M. op deze plaats en in 1049 (waar ook het metrum gewicht in de schaal legt) niet *wijf*, maar *vrouwe* had geschreven, welk woord hij b.v. ook in 1014 gebruikt. Een nauwkeuriger onderzoek van Maerlants taalgebruik, dan ik in dit opzicht gedaan heb, zou vermoedelijk grooter zekerheid geven, om daarin te beslissen.

1038. Ook Rb. 17612 heet het van Holofernes *hi ghinc slapen als een swijn*; vgl. ook Troyen 10842 *die Ruseliene .... werden so dronken van wyne, sy sullen slapen alse swyne.*

1119. *Stroten* moet worden veranderd in *sterten*, zoo als blijkt uit J. V. Epit. II 13 *eorumque cornibus et caudis ramos frondentes adnecti* etc. Nu eerst wordt ook het *voren* in onzen tekst duidelijk.

1123. *Mekel* is in het Mnl. tamelijk zeldzaam. M. bezigt het woord — en wel eenvoudig *mekel*, niet *groot mekel* of iets dergelijks, zoo als in het Hs. staat — behalve op deze plaats Sp. 1[6], 12, 24; 1[7], 45, 28; 3[8], 6, 94; buitendien treffen wij het aan Rein. 718; Walew. 3931. Enkele keeren vertoont het zich in meer of minder hd. vorm: Velth. 3, 46, 52 *michel diet*; 4, 32, 4 *met enen mechel sterken stave*; Stoke 3, 686 *een michelic gheluut*; Lev. Jez. bl. 56 *migel storm*; bl. 87 *een migel groot volc*; Lsp. 2, 51, 151 *michel*, var. *mekel*, (vgl. het Gloss.).

1198. Gaut. 338 *intonsis crinibus Indi.* Heeft M. iets anders gelezen, of gaat hij uit van eene zede van zijn tijd?

1204. Men denkt bij het onder den tekst vermelde *vele* allicht aan *onvele*, maar voor dit woord ontbreken de bewijzen. *Clene* zou graphisch nader bij liggen; en het komt ook in de beteekenis van „weinig" voor: *dats cleine gebrac, godweet, dat hem therte niet ne spleet* Lanc. 2, 9245; vgl. ook Oudem. Bijdr.

1245—48. Ik heb hier niet geaarzeld eene emendatie, die eigenlijk slechts in margine behoorde medegedeeld te worden, in den tekst op te nemen. De assonance *sege*: *stede* mag men m. i. niet aan M. toeschrijven, alhoewel heet ook 1450 vgg. heet *alse die liede seghe ghewinnen, spreect men verre van haren daden, ende singter af in menegher staden.* Maar straks daarnaar, 1469 vg. staat *so wie dat hevet prijs ende seghe, van hem spreect men alle weghe.* Zooals hier het gewone *alle weghe* wordt gebruikt, hetwelk niet alleen „te elker plaatse" beteekent, maar ook de uitbreiding der handeling in verschillende richtingen uitdrukt, dus ook „in ieder opzicht" en „in iederen tijd, altoos", zoo zou het denkbaar wezen dat ook op onze plaats M. *in eneghen weghe* met een zuiver rijm gezegd had. Maar het komt mij meer waarschijnlijk voor dat de afschrijver de assonance gebruikte als een behulp, om een woord, dat hem ongepast voorkwam, b.v. *brief* te verwijderen. *Brief* kan alles beteekenen wat geschreven is, dus „opschrift" L. o. Heren 3071 *dit was die brief: dit was Jhesus, der joden coninc Nazarenus*; en „verhaal" Sp. 3[8], 17, 2 *het is scame van desen dief te telne eenen langen brief*; Merlijn 1491 *Joseph nam hem — seget die brief — in zinen arm*; vgl. Oudem. Bijdr. Vandaar ook het ww. *brieven* „verhalen" en zelfs eenvoudig „spreken": Rose (Verwijs) 10978 *van dien dieven, daer d' Ewangelien ave brieven*; Belg. Mus. 9, 150, 63 *sulc een ontfanck alsmen daer dede, en mach gheen menscelike tonghe brieven*, vgl. Velth. 5, 24, 36; nnl. *verbrieven* = verklappen, oververtellen.

De twee volgende regels zou men zoo als zij in het Hs. staan kunnen verklaren door ze op te vatten als eenen consecut. zin, of door *minen prijs* te lezen. Maar ik geloof niet dat de geringe verandering in den tekst een bezwaar zal zijn tegen mijne emendatie.

1263 vg. De vertaling is nauwelijks verstaanbaar, als men niet het Latijn raadpleegt (Gaut. 375) *facturum coniicit hostem quod facturus erat si Parmenionis haberet consilium vires.*

1347. Het Hs. heeft *dinen scop*; maar in het Mnl. is het woord onzijdig, van daar acc. *sijn scop*, vgl. Lsp. gloss., Oud. Bijdr., *haer scop* L. o. Heren 3051. Het stemt overeen met het on. neutr. *scop*, z. Zimmer Quellen und Forschungen 13 anm. 5, Wackernagel Litteraturgesch. 2. uitgave bl. 51 aant. 16, Graff 6, 454 en 457.

1362. Over den datief van het pron. bij den imper. z. Grimm Gr. IV 362 vg. Vgl. Rb. 89 *ebt hu den nijt*; L. o. Heren 3798 *hebtene u*; Lanc. 4, 12785 *welc dat u best genoget nu te hebbene, dat hebbet u*; Limb. 3, 930 *hebbet u, of ghi sijt coene* (l. *so coene*); terecht hersteld door Verdam *hebten u vrouwe, hets mi lief* Seghel. 9730. — De datief van den eersten pers. staat bij den imper. Lanc. 3, 12456 *ganc ende sech mi Walewein*; vgl. Ystor. bl. 3420 *ghi selt mi saterdaghe gaen ter kerken.*

1390. Wij vinden in het Mnl. somtijds den accus. van een onzijdig pron., waar wij een anderen naamval verwachten: Rb. 15315 *sine maghe lachterden hem dit* is wel *hem* de 3. nv., dus *dit* naar den regel; maar Wap. Mart. I 457 staat in het hs. A *ic andwort* = *andwoorde het*; Rein. II 2570 *dancte hem dat* (:); Ronc. L 242 *Tulpijn, dat wetic u danc*; Grimb. I 4553 *dat hi't danken soude mijnher Heinric*; Partonop. 4074 *hens gheen dinc dat hem behoevet, dat men hem laet hebben breke*; 1859 *dat es dat ic sorghe sere*; Lorr. 1, 2071 *Yoen zal hem hoeden dat* (:) *dat hi*; 2, 2176 *Yoen gehalp hem dat* (:) *dat hi .... wan*; Limb. 1, 6 *wie twivelt dat* (:); 7, 1739 *siit seker dat* (:); 9, 28 *ende vernam die waerheit dat* (:) *dat daer een swaer orloghe begonne*; Grimb. I 5259 *wat si waren beraden*; Lorr. 1, 2024 staat eerst de gen. *dies* en dan nog eens *dat*: *ende dattic dies vor eneghe liede soude mi beroemt hebben dat* (:); ook waar het pron. op een persoon slaat: Sp. 3[7], 4, 59 *alse hi doot es blijft ons trike met Lottarise sekerlike, minen kinde, dat na den vader sijn rike moet bliven altegader.* Bij al deze voorbeelden is de mogelijkheid van *toochde hem litekine dat die nappe* niet te ontkennen. Het is moeielijk te zeggen, hoe de taal aan dit *dat* komt. Het schijnt dat door het veelvuldige gebruik de vorm van den acc. (en nom.) neutr. iets onbepaalds heeft gekregen, waardoor hij geschikt werd, om ook voor andere gevallen te dienen, dan zijn oorspronkelijke bestemming was. Men denkt hierbij aan eene andere eigenaardigheid van het Mnl. t. w. dat *dat* (of andere pron. in het neutr.) ook woorden van andere geslachten kan vervangen, b.v. Sp. 3[3], 16, 71 *der kerken scat, twi soudic vercopen dat*, zoo als M. dikwijls construeert. Men zou moeten onderzoeken, of dit gebruik met het boven besprokene samenhangt. Ook de eigenaardigheid van het Nnl., waarvan al in het Mnl. sporen gevonden worden, dat nl. de 3e nv. onz. algemeen door den 4en vervangen is kan daardoor zijn in de hand gewerkt dat het karakter van *het* als acc. niet meer werd gevoeld en eene onbepaalde beteekenis had aangenomen.

1398. Gaut. 391 *invasit .... agmen utrumque timor. Rese* moet dus „troep, heir" beteekenen; en werkelijk komt het in den Alex. nog twee keeren zóó voor: 5, 533 *als hi was in deser vrese, braken die Persen hare rese*, zooals elders *breken die scare* b.v. 5, 668; 9, 400; verder 7, 354 *die anxt entie vrese vander edeler Griexer rese.* Dezen overgang van beteekenis kan ik elders in het Mnl. slechts nog op eene plaats met zekerheid aanwijzen; het woord beteekent gewoonlijk *expeditio*, zoo ook in den Alex. zelfs 3, 1204; 4, 1514; 6, 350 (ook hier overal in het rijm met *vrese*). Op de volgende plaats zijn beide beteekenissen mogelijk *haerre was wel vijfhondert in den tas, of meer in der reesen* Brab. y. 5, 3101; maar Merlijn 16630 *alse die kinder nakeden den resen* (misschien *der resen* te lezen) kan *rese* niets anders beteekenen dan „troep, heir"; de eng. tekst heeft *chyvachie.* Ook in het Md. komt dezelfde overgang van beteekenis voor, zoo als blijkt uit deze plaats van Lamprechts Alex. (1817) *unde dar zô manic grâbe rich di zô ime kêrten unde sine reise mêrten.*

1447. Kil. *herre, harre* = *cardo.* M. gebruikt het woord ook Rb. 33597.

1453. Gaut. 409 *curarum sedula mater Ambitio pernox.* Schreef M. wellicht *Eerghierechede*?

Ik geef hier voorts de latijnsche namen op van de volgende allegorische personen: *Mogenthede* = Majestas, *Ontsienlichede* = Reverentia, *Gherechtechede* =

Justitia, *Goedertierenheit* = Clementia, *Rijcheit* = Pecunia, *Eenradichede* (?) = Concordia. Er volgen in het Lat. nog Pax, Copia, Applausus (meervoud), Favor en Risus adulator, in onzen tekst *Blijtscap*, *Smekinghe* en *Wale onnen*. Volgens de plaatsing moet *Blijtscap* aan Applausus beantwoorden. Men mag twijfelen, of deze vertaling juist is; misschien stond er een ander woord. Toch beteekende *blijtscap* ook de luid geuite vroolijkheid, anders zou Kil. *blijdscap tonen* niet mogen vertalen met *ovare*, *jubilare*. In deze opvatting zouden wij al nader aan applausus komen.

1465 vgg. Over deze plaats is in de inleiding gesproken.

1472. Gaut. 416 *Majestasque premens rugoso saecula fastu*. *Verwaendelike* „trotsch, hoovaardig" zou dus hier op zijn plaats wezen. Maar ik heb toch ten onrechte het *verweendelike* van het Hs. veranderd, want ook dit woord kan de beteekenis van ‚trotsch' hebben. De twee woorden *verwaent* en *verweent* moeten van elkaâr worden gescheiden. Alhoewel ze ten gevolge der min of meer gelijke beteekenis later als een woord werden beschouwd, kunnen ze oorspronkelijk niet hetzelfde geweest zijn. Bij den uit de beteekenis afgeleiden grond, waarop de Vries Lsp. gloss. zich tegen de identiteit heeft verklaard, komt ook een „lautlicher" grond. Want de gewone vorm is *verweent* en niet *verwaent*, en al vinden wij ook in enkele nl. dialecten den „umlaut" van *â* = *ê*, zoo is deze toch in de meeste mnl. en nnl. tongvallen onbekend. Als wij b.v. in den Rb. 16569, 24457 *verweend* (var. *verweind*, *verweendelike*) vinden, zoo kan noch *verweend* noch *verweind* voor *verwaend* staan en evenmin op vele andere plaatsen, waar wij *verweent*, *verweendelike*, *verweenthede* lezen. Naast deze vormen vinden wij *verwent*, *verwendelike*, *verwenthede* en *verwaent*, *verwaendelike*, *verwaenthede*; z. Kil., de voorbeelden bij Oud. Bijdr. 7, 591 vgg. en 596 vg. en in Taalgids 1, 128 vgg.; nd. *vorwent* (Schiller—Lübben); hd. *verwent* (Lexer s. v. *verwenden*). De woorden met *â* komen van *verwânen* = *farwânjan*, de met *ê* en *ĕ* moeten eenen anderen oorsprong hebben. De Jagers afleiding (Taalgids t. a. pl.) van *wâhi*, mhd. *waehe* is in strijd met de taalwetten, wij mogen ze laten voor wat zij is. Het laatst heeft Martin aanteek. op Rein. 1065 er over gesproken. Hij vraagt „könnte es nicht wie das mhd. *verwendecliche*, das die gleiche bedeutung „übermütig, trotzig" hat, von *verwenden* kommen „sich abwenden"? Als men het gebruik der mnl. woorden beschouwt, zal men deze vraag aanstonds ontkennend beantwoorden. Het is niet mogelijk dat de beteekenissen „prachtig, luisterrijk" enz. voortvloeien uit het begrip „zich wegwendende". Ook wat de klankleer betreft bestaat er tegen deze afleiding bezwaar. *Verwent* zou kunnen worden tot *verwint* en *verweint*, maar de verandering van eene *ĕ* voor *n* + conson. in *ê* is ongewoon, in goede hss. wordt zij niet gevonden. Wij hebben wel dikwijls *deemsterheid* (en somtijds *deimsterheid*) naast *demsterheid*, maar hier staat *m* + cons. en buitendien geloof ik niet dat *deemster* uit *demster* ontstaat, maar dat er oorspronkelijk in *thimstar* tusschen den *m* en de *s* nog een vocaal, en dus de *ĭ* in eene opene lettergreep stond; vgl. Cosijn Taalk. bijdr. II 319. De volksnaam *Weenden* Sp. 4[1], 32, 38; 4[2], 24, 8 wijst op *Vinidi* terug. Als wij *verweent* en *verwent* niet ook scheiden, laten zij zich alleen vereenigen in een partic. **farwanid* van **farwanjan*; *farwanid* wordt *verweend*; *farwanjan* wordt *verwennen* en daaruit partic. *verwent*. Er kan ook nog een nomen **farwanitha* bestaan hebben, en dit kan èn *verwende* en *verweende* woor-

den (zooals *walida welde* en *weelde*, *halid held* en *heeld* enz.) en dialect. ook *verweinde*. Hetzelfde hs. van den Rb., hetwelk *verweint* heeft, schrijft ook *deimsterhede* (15507). Wie dus de oorspronkelijke beteekenis van *verweent* wil opsporen, moet m. i. van **farwanid* uitgaan. Hiertegen spreken evenwel de verbogene vormen in het Nd., welke *vorwendede* luiden. Maar deze kunnen zeer goed uit een verkeerde opvatting van den grondvorm *verwent* voortgevloten zijn. De opgave van Bosworth Agls. dict. *forwandjan* to reverence Mt. 21, 37 kan ik niet controleeren. In enkele dialecten kan ook *verwânit* tot *verweent* worden, en het is dus nog eerder begrijpelijk dat de twee woorden gedeeltelijk dooreenloopen.

1476. *Die mate* beantwoordt aan *facilis plebs* bij Gaut. *Mate* en *ghemate* worden vaak zoo gebezigd, gewoonlijk in tegenstelling tot *meeste*, *rike*, *edele*; z. Lsp. gloss. Uit M. heb ik opgeteekend *mate ridders* Torec. 1061; *die ghemate entie meeste* Sp. 3[5], 10, 54; *edele ende ghemate* 3[6], 48, 34.

1488. Over deze plaats z. de inleiding. Bij Gaut. luidt de geheele plaats *has inter locuples sed barbara moribus adstat fomentum vitii genitrixque pecunia luxus.*

1489. Te lezen *vrouwe van den vrede* is niet aan te bevelen, niet alleen om het volgende *die vrede maect*, maar ook omdat de andere figuren alle met werkelijke namen zijn genoemd, en niet *vrouwe van*. Ik geloof dus dat M. woordelijk heeft vertaald (Gaut. 425 *Concordia*) en geschreven, hetgeen ik in den tekst heb opgenomen. *Rede* kan uit *radichede* of *redichede* zijn verschreven en *van* uit *een* ontstaan. De bewijzen voor het woord ontbreken mij, maar ik geloof dat het in de beteekenis van *concordia* kan hebben bestaan.

1499. *Verleet* van *verleeden* = hd. *verleiden* „leed, onaangenaam maken". Gaut. zegt 434 *commentaque ludicra divae singula polychronos aptant et musica circum instrumenta sonant numeros aptante camoena.* Men kan met onze plaats vergelijken Gotfr. Tristan 19200 *Tristan der machte unde vant an iegelichem seitespil leiche und guoter noten vil*, *die wol geminnet sint ie sît.*

1506. De herhaling van hetzelfde ww. om het begrip meer te doen uitkomen, of ook om aan te duiden dat de werking langzaam of eenigszins met moeite geschiedt vinden wij een en ander maal in het Mnl.: Sp. 3[2], 30, 39 *ic hebbe gepijnt ende gepijnt mede*; Nat. bl. 7, 283 *ende steect so dicken ende steect dat si hem die hersine doerbreect*; Franc. 4191 *stant up*, *stant up zaen*; Testeye 2494 *dat die doet naect ende naect*; 2497 *die tijt gheet vaste ende gheet*; Rb. 19861 *Tholomeus voer voort ende voort* is twijfelachtig; z. de varianten. Twee in vorm eenigermate verschillende ww. zijn aldus gebruikt Esopet 36, 19 *soe langhe stuuct men ende steect den stoep te watre dat hi breect.* Op onze plaats komt deze wijze van spreken niet bijzonder goed te pas. Als men *sat* moet lezen, dan is te vergelijken de bijvoeging van *staen* vóór het ww. b.v. *stont ende loech*; z. Martin op Rein. 1224.

1540. *Weech* = wand, muur is in den regel vrouw., zoo b.v., behalve op onze plaats, Troyen 10547; Sp. 3[8], 8, 59; Rb. 11403; 14353; Franc. 5305, maar ook mannel. z. Lsp. gloss. (Volgens Snellaert's aant. ook heden te Kortrijk nog mannel.), plur. *weghe* en *weghen* Rb. 11853; Franc. 3903. Het nl. woord bevestigt de meening van Zupitza, die hij Anz. IV 150 geuit heeft. Hij vermoedt dat

het oe. *wag*, daar het me. *wowe*, *woge* en niet *wāg* heeft, *wâg* moet geschreven worden; hij schrijft ook ofr. *wâch* en constateert uit deze gegevens dat het Westgerm. eenen van het Oostgerm. got. *waddjus* on. *wegr* afwijkenden grondvorm heeft gehad **waigus* of **waigas* (of **wâgus*, **wâgas*). De laatste vormen vallen weg, een van de eersten wordt bevestigd, daar nl. *weech* slechts uit eenen grondvorm met den tweeklank kan ontstaan zijn. Men mag echter niet over het hoofd zien dat verschillende hss. van den Rb. *wech* schrijven, en dezelfde vorm ook Franc. 5305 voorkomt. Met volkomen zekerheid mogen wij wel uit deze slechts hier en daar voorkomende schrijfwijze niets besluiten, want het gebeurt meer dat ook in gesloten lettergrepen de lengte van den klinker niet wordt aangeduid; in het rijm komt zoo ver ik weet alleen *weech* voor, zóó op onze plaats en Troyen 10547; maar de mogelijkheid van eenen vorm met korten vokaal moet men niet uit het oog verliezen. De Westgerm. vorm *waich* is immers oorspronkelijk niet van got. *waddjus* verschillend geweest, want vermoedelijk is *waigh* ontstaan doordat *waju* tot *waiju* *waij* werd en uit *j* in den „auslaut" eene toonlooze gutturaalspirant, in den „inlaut" eene „tönende", z. de aanteekening op 7, 162.

1544. Dit goede vers is door M. aan den oorspr. tekst toegevoegd. Hetzelfde geldt van 1540.

1569. Z. de aanteek. op Flandr. V 135. Ik voeg er nog bij Bliscap 1740 *tes meer dan tijt*; *et es ouch mê danne tît* Eneide 8828.

1659. Bij Gaut. (545) eenigszins anders *omnibus ostendi iubet ostensumque caveri suspectum de fraude locum.*

Over het woordje *al* op deze plaats is reeds in de inleiding gesproken. Snellaert verklaart het met ‚langs‘ en ook Van Dale. T. L. Bode 2, 28 vgg. geeft deze plaats op voor een voorbeeld van *al* in de beteekenis van „langs". Men zij echter niet te haastig met van dit *al* voorbeelden bij oude schrijvers te willen vinden. Zonder twijfel is het gebruik van *al* voor praepositie, zoo als het heden werkelijk bestaat (vgl. de voorbeelden bij Van Dale t. a. pl. en bij De Bo bl. 45 vg.) eerst in lateren tijd uit het adject. en expletieve bijw. *al* voortgevloeid. Dit laatste gebruik is in het Mnl., vooral in den lateren tijd, zeer gewoon, men vergelijke slechts Kil. onder *al*. Ik stem te dezen opzichte geheel met Prof. De Vries Nl. Woordenb. II 83 vg. Misschien is ook het fr. *à* met het lidw. eenigszins van invloed geweest. Zoo lang niet een oud voorbeeld kan worden opgegeven, waar de accus. van niets anders k a n afhangen, dan van *al* (zoo als het bij het hedendaagsche gebruik werkelijk het geval is), moet men m. i. van een praepos. *al* afzien. En in bijna alle mnl. voorbeelden, die ik ken, is de acc. gemakkelijk anders te verklaren *voeren al enen andren wech* Lev. Jez. bl. 17; *een Samaritaen quam gaende al din selven wech* bl. 157; *diene souden voeren sciere al die zee hemelike* Lorr. 2, 2099; *daer hi al de straten vaert* Limb. 4, 566; *al dezen pat so seldi varen* Ferg. 3879; *ghinc al den rechten pat* B. v. d. houte 88; *quamen .... al de zee neder getoghen* Grimb. I 91; *si quamen al die selve strate* Lanc. 2, 48522; *quam Perchevael in hare gemoet al enen sijtwech* 2, 37752; *Walewein die al dien dan gereden quam* 3, 19116; *hadde ghelopen al dat lant* Rein. 2445; *sijn si thuus waert ghekeert al enen anderen wech* Lsp. 2, 12, 57; ook Rein. 2434 *mijn vader liep al dat lant*, zoo als Verdam Tijdschr. v. Ndl. Taal en Lett. 1, 23 zeer te recht verbetert,

en in de meeste andere door hem aldaar opgegeven voorbeelden is m. i. *al* niet praepositioneel gedacht. Althans zou ik het bij oude schrijvers daar niet aannemen, waar de accus. van het ww. kan afhangen. Dat dit meestal mogelijk is blijkt uit voorbeelden, waar de accus. alleen staat; z. De Vries t. a. pl. Ik voeg aan de aldaar opgegeven voorbeelden toe: Beatr. 398; Lanc. 2, 41851; Velth. 6, 12, 6; *meneyhen bossch ende heide voer hi ende menich lant* Limb. 4, 1383; *des margens .... voeren si wech ... menege wustine, meneghe heide ende hoge berge ende dale* Lanc. 2, 42956; *si ghingen straten ende pade* X boerden III 11; *die zee sijn si wech getogen* Lorr. 2, 2123; *ic hebse ghesocht menich lant* Lans. en Sandr. 845; *hi hadde ghesijn dland alomme* St. Am. 1, 5859; *goeden wint hadsi die vaert* Partonop. 1904. Ook in *al dit* = *interea* L. o. H. 2315 is *al* waarschijnlijk niet oorspronkelijk praepositioneel opgevat. Maar ik geef toe dat het moeielijk te beslissen zal zijn, wanneer deze opvatting begonnen heeft; in een voorbeeld als het door Verdam t. a. pl. uit Velth. opgegevene *begarde tfolc gerede al Vlaenderen* zal dit wel reeds het geval wezen.

Op onze plaats hangt echter zonder twijfel de accus. *ander strate* af van het ww. *voeren* en niet van *al*, hetwelk slechts expletief staat. Bewijzend voor dit gebruik zijn voorbeelden als Rein. II 1332 *hi dede hem wech al sijnre strate*; Lsp. 2, 16, 3 *ende (dat si) al an enen anderen wech cleven* enz. enz. Bovendien is het de vraag, of het woordje op onze plaats door M. is geschreven. Ik geloof veel eerder dat hij alleen schreef *voerde hi there een ander strate.*

1681 vgg. Gaut. 557 *meos ex tunc promovit eisque nocere velle licet liceat, sed non audere licebit.*

1685 vg. Gaut. 559 *ista nihil praeter numerum discriminis affert tam populosa cohors.* Het woord *porringhe* vertaalt W. Mart. 2, 242 (*animi*) *motus* en Sp. 3[3], 12, 24 *fomes.* De plaats luidt *ganc van mi, sprac soe tien tiden porringhe van allen zonden, voedinge van mesdaden groot ende spise van der langre nood* = lat. *discede a me fomes peccati, nutrimentum facinoris, pabulum mortis. Porringhe van vare* is dus „aanprikkeling tot vrees, datgene wat vrees doet ontstaan, of verwekt (brandstof voor vrees als het ware)", een zin, die niet met dien der lat. woorden overeenkomt, maar niet ongevoeglijk in de plaats er van kon treden.

1688. Gaut. *ut mihi vincendum semel et simul offerat orbem.* De lacune in onzen tekst bevat buitendien de vertaling van Gaut. 563--81. Slechts een klein gedeelte van deze passage is vertaald bij M. 1691 vg. Uit deze laatste verzen mag men besluiten dat de geheele plaats verkort was vertaald, zoo als in het algemeen het slot van dit boek. De lacune zal dus zoo heel groot niet wezen.

1697. Het Hs. heeft èn bij *een* èn bij *anderen* het lidw., zoo staat ook b.v. *deen den anderen* Lev. Jez. bl. 142; *deen was den anderen so ghevee* Teest. 821. De hss. plaatsen ook somtijds bij *ander* in *elc .... anderen* het lidw., waar het oorspronkelijk niet heeft gestaan. Want de oude taal heeft bij *ander* geen artikel, en zoo is het meestal nog in het Mnl.; vgl. over *elc anderen* (en met andere naamvallen van *ander*) de aanteek. op Flandr. I 433 en vooral De Vries Mnl. woordenb. s. v. *ander.* Met het lidw. geef ik nog op Ferg. 2393; Grimb. II 4659. Zoo heeft ook denkelijk in *een* — *ander* oorspr. nog bij *een* nog bij *ander* het lidw. gestaan. Evenals nog heden het nl. *elkander* en *malkander* voor

het oude *elc* en *malc anderen* zonder lidw. bij *anderen* getuigen, zoo ook het hd. *einander* voor *ein anderen* zonder lidw.; z. Gr. Gr. IV 382 vgg. en DWB 3, 141. Ik denk dat M., die niet *elc den anderen* gebruikt, ook niet *die een den anderen* heeft gezegd.

V.

11 vgg. Ook Gaut. zinspeelt hier op de profetie van Daniel. Zie Daniel cap. VIII. Ook Velth. VII cap. 7 maakt die profetie op Alexander en Darius toepasselijk.

20. *onwaenlijc* = onaanzienlijk. Franc. 4551 *arm*, *onwaenlic mannekijn.*

31. *Alexanders lede* is slechts eene omschrijving voor Alexander, gelijk uit het volgende blijkt.

36. Ik heb aan de lezing van de var. de voorkeur gegeven, omdat het gemakkelijker te verklaren is dat een waanwijs afschrijver meende te moeten verzekeren dat de ridder voor deze taak een knaap had, dan dat de omgekeerde verandering gemaakt zou zijn. Ook bij Gaut. drijft A. zelf het beest; z. de onder den tekst op vs. 35 aangehaalde plaats.

44. Snellaert „*scranken* stelten, schragen, overdragtig voor *beenen* gelijk de tekst heeft" vgl. De Bo i. v. *scranke* en Kil. *schranke* = *statumen*, *pedamentum*, en *schrancken* = *grallatorio gradu incedere et varicare.* Het woord is goed gekozen voor de plompe beenen van den olifant.

50. Snellaert beschouwt het als zeker dat met *Donse* de vlaamsche plaats bedoeld is, die heden ten dage *Deinze* heet. Ik denk dat hij wel eenen anderen onder het volk gebruikelijken vorm van dien naam kende, die hem tot die uitspraak recht geeft, en hij wordt daarin gesteund door Kiliaan, die bij *Deynse* de lat. namen *Deysa*, *Donsa*, *Deinza* opgeeft (uitg. van Van Hasselt bl. 871). Sn. merkt op dat men in de omstreken van Deinze veel sparrebosschen vindt, „die misschien in vroegere eeuwen veel uitgebreider waren dan nu, en waaruit men de staken trok, welke tot de toernooyen dienende verwrocht werden. Misschien ook zinspeelt de dichter op steunsels voor eene of andere vrucht."

55 vg. Gaut. 28 *ferreus armatos contundens malleus artus.*

In de verminkt overleverde slotwoorden van de twee regels leest Prof. De Vries de woorden *anghe* en *banghe.* Over *anghe* „vurige geestdrift" z. zijn Mnl. woordenboek. *Alse* in de uitdrukking *alse met anghe* zou men dan moeten opvatten als *alse* met bnw. *alse die coene* en dgl. (vgl. Martin Rein. gloss. onder *als*). Men verwacht echter veel eerder dat er een werktuig genoemd wordt, en in dit geval kan men nauwelijks aan iets anders denken, dan aan een woord beantwoordende aan *malleus* van het Lat. en het *smeden* van de vertaling, nl. aan (*h*)*amere*, dat zeker met den zin en de constructie beter strookt dan *anghe.* Ik twijfel zelfs, of *banghe*, dat met *anghe* in het rijm moet staan, in het Mnl. is aan te wijzen. Maar ik weet op *hamere* geen rijm; *het ghinc haerde te jamere* zou ongewoon zijn en gaat ook niet, als werkelijk in het Hs. *ban* .... staat.

85. In pl. van *tusschen hier entie Losane* schrijft de var. *t. h. enter Solane.* Ik heb de eerste lezing behouden, omdat *Losane* althans een bekende geographische naam is. Kiliaan noemt aldus de stad Lausanne. Snellaert wil onder *die Losane* niet de stad, maar den Losanensis lacus (het meer van Genève) verstaan. Maar — zoo mag men vragen — was deze streek in de Nederlanden dan zoo goed bekend? Een dergelijke uitdrukking mag immers slechts algemeen bekende plaatsen noemen. Men denkt onwillekeurig aan de uitdrukkingen in den Reinaert (301) *tusschen Portaengen* (*Bertaengen?*) *ende Polane* en (3025) *tusschen Pollanen ende Scouden*, waarin Martin Einl. XVII *Polane* voor Polen houdt. Het *Solane* van onze var. brengt ons niet ver van het *Polane* in den Rein.; het eene kan wel uit het andere, of de twee uit een derden naam ontstaan zijn. Het is althans niet onwaarschijnlijk dat de twee dichters denzelfden naam in de gelijksoortige uitdrukkingen hebben gebezigd wegens de andere punten van overeenkomst van den Alexander met den Reinaert.

120. *Roest* (in den tekst staat verkeerdelijk *roost*) = verhemelte (Gaut. heeft *faucibus affigens linguam*) = os. *hrôst*, engl. *roost*, z. Nat. bl. 3, 1527 en Sp. 1[8], 36, 31. Ik teeken dit aan om de verklaring van Snellaert.

135 vg. Dat G het oorspronkelijke heeft blijkt uit de vergelijking met Gaut. 77 *cuius soror ubere Magnum lactavit proprio*: *sed quae evenerit illi talio pro meritis magis arbitror esse silendum.* Een afschrijver heeft dus den naam Alacrine (z. Jul. Val. I 7, Weissmann 2, 228) uit eene andere beschrijving van Alexanders geschiedenis gekend, misschien uit den Sp. hist. 1[4], 4, 23, waar het Hs. wel is waar *Alexcrine* heeft. *Scoen suster* is woordelijk te verstaan als „schoone zuster" niet als „schoonzuster."

138. *Leen* in overdrachtelijke beteekenis „gift, aandeel, bezitting", vgl. Flandr. I 708 naar de verbetering van Martin Anz. III 55 en Verdam Seghel gloss.

180. Gaut. 107 *sed ut ulterius tibi nullum non pateat facinus.* Ik twijfel niet, of M. heeft den juisten zin van deze woorden begrepen en goed weergegeven. De plaats werd door een afschrijver bedorven, door dat hij het ww. *ghescien* verkeerd opvatte. Maar het is zeer goed mnl. te zeggen *mi ghesciet quaet* voor *ik doe quaet*, *mi ghesciet sonde* voor *ik doe sonde.* Verdam heeft over dit gebruik gesproken Taalk. bijdr. 2, 238 vg. Ik wil nog eenige voorbeelden er van bij brengen *misdaden die den wisen ghescien* Wp. Mart. 2, 264 var.; *die sonden die u sijn ghesciet* Theoph. 1072; Lanc. 2, 3318; 30141. Zeer duidelijk zijn Merl. 9976 *wien dattet sal gescien* (d. i. wie het zwaard zal uittrekken); Lanc. 2, 30566 vgg. *dat hi mi sien soude dede* (*hi*) *belof binnen desen jare*, *dat hem niet alse hi mi geloefde en es gesciet*; *hi en es alsoe waerachtich nu niet alse ic waende*; hier is het dus bepaald gelijk „dat hij niet heeft uitgevoerd." Als men Velth. 5, 16, 28 leest *en werd noyt so coene daet van genen keyser hier voren gesciet*, *alse men desen nu doen siet* zou men denken dat het hier besproken gebruik van *ghescien* Velth. verleid had een pass. *ghesciet werden* = uitgevoerd werden" te bezigen; maar de tekst is niet te vertrouwen; er zal wel *was* te lezen zijn in pl. van *werd* (Hs. *w'd*) en misschien *engenen* i. pl. van *van genen.* In den Alex. zelf staat *ghescien* nog in dezen zin 2, 1251; 6, 316; 8, 578; 605. *Ghevallen* wordt in gelijken zin gebruikt Rein. 2182.

185. *Nog also* (d. i. *al so*) *groot* heeft comparatieven zin „veel grooter,

nog eens zoo groot", zoo als nog heden gebruikelijk is: *nog al zoo goed* (ook *nog ja zoo goed*), *nog wel zoo goed als*, en ook *nog zoo* en *wel zoo* worden op gelijke wijze gebezigd. Maar hoe komen de uitdrukkingen aan dezen zin? *Also* is immer = even zoo, b.v. Testeye 528 *dat tfolc nu es also goet alst wilen was*; 827 *dat overspel nu ten tiden es also grote scande alst ye was.* Ook in *noch* alleen kan de comparatieve zin niet liggen. Het hd. „noch einmal so gut" is door eene ellips te verklaren, „even goed als het andere en nog eens zoo goed er bij." Ook bij *noch also* kan men aan deze opvatting denken, maar het is opmerkelijk dat ook *also* alleen al compar. zin heeft. Wij vinden *hets v. jaer oft also lanc* Lanc. 2, 15660; *hets X jaer ofte alsoe lanc* X boerden 4, 4. *Also lanc* kan natuurlijk hier niet beteekenen even lang, het moet wezen òf „bijkans zoo lang" òf „iets langer." Het eerste, waarbij *also* onder zijne waarde zoude gezonken zijn, is niet aan te nemen; op de plaats uit de Lanc. is ook stellig de zin „iets langer", gelijk uit vs. 15655 blijkt. Ook op de volgende plaats kan *also* comp. wezen *her Hughe was vroe*, *maer Saladijn was dusentwerven also blide* Salad. 968; men kon vertalen „duizend keer zoo blij" en „d. k. blijder." Bij dit *also* wordt ook *ooc* bijgevoegd; Alex. 7, 249 vertaalt *het es ooc ere also groot* het lat. *non minus est* (Gaut. 115). Etymologisch kan *also* deze waarde niet hebben; het is eene zuivere begripsontwikkeling; de zin „even goed" werd tot den zin „beter"; vgl. Nl. Woordenb. II 69 vg. en 76. Ter verduidelijking werd dan *noch* bijgevoegd. Voorbeelden voor het Mnl. z. bij Oudem. Bijdr. i. v. *also* 2) en bij De Vries Mnl. Woordenb. 209. Ik voeg er bij Lanc. 2, 28274 *hi richte hem op luchtelike ende noch alsoe dapperlike*, *dan si waenden dat hi doen mochte.* Uit de door De Vries opgegeven plaatsen, waar achter *noch also* niet het gewone *dan*, maar *als* staat, blijkt dat de uitdrukking oorspronkelijk geen comparatieve kracht had. *Dan* beantwoordt aan de logische, *als* aan de etymologische waarde van de spreekwijze.

238. Snellaert wil *pecke* lezen, waaruit blijkt dat in het nnl. de *k* in *pek* (*pik*) wordt opgevat als de plaats van *kk* vervangende, of liever dat in de taal de herinnering aan de organische vormen *pekes peke* is verdwenen en deze door nieuwe afleidingen van den nomin. *pek*, door *peks*, *pekke* zijn vervangen. Maar de „dehnung" in de verbogen vormen is juist, daar het woord een enkelen medeklinker heeft, zoo b.v. *peke* : *corteleke* Rb. 28799; : *spreke* Hildg. 91, 141 (daarentegen 254, 68 buiten het rijm *pecke*). Het ww. *pekken* is **pikjan*, nhd. *pichen* is ontstaan door „*ausgleich*" (mhd. *bichen* en *picken*).

Dezen regel vergelijkt Martijn met Rein. II 6538.

342. Gaut. 196 *parili forma*, *sed dispare fato occurrit iuveni Hephaestio.* Het bnw. in vs. 342 moet dus *dispar* beteekenen, en ongetwijfeld moet het eene afleiding zijn van den stam van *twee*. Maar *twifelijc* kan, zoo ver ik weet, deze beteekenis niet hebben; *tweerande* zou goed zijn, maar het ligt graphisch te ver af; dit geldt ook van *twivoude*, hetwelk echter ook, wat de beteekenis aangaat niet boven bedenking verheven is. De westg. dialecten kennen echter een adj. hd. *zwisel* en *zwischel* met afleidingen *zwischelec*, *zwiselisc*, *zwiseleht* (Mhd. wörterb. 3, 954 ff.; Schmeller Bair. wörterb². 2, 1183) en de beteekenis „tweevoudig, dubbel, gaffelvormig." Daaruit zou de beteekenis „tweevoudig van aard, verschillend van aard, *dispar*" wel kunnen voortkomen. Bij gebrek aan iets beters waag ik het van dit woord eene afleiding *twiselijc* in het Mnl. aan te nemen.

De woorden hangen samen met *twis* hd. *zwis* twee maal, waarin het Mhd. wörterb. de quantiteit van den klinker onbeslist laat. *Zwisel* zelf heeft korten klinker en zou mnl. **twesel* moeten wezen, maar als *zwis* = *zwis* is, is ook een **twisel* denkbaar. Doch het spreekt van zelf dat ik dit slechts mededeel als eene gissing, die ik gaarne voor iets beters zal opgeven.

359—374. De inhoud van deze verzen is, wat de bijzonderheden aangaat door M. aan zijn origineel toegevoegd. Het Lat. heeft hier eene uitvoerige schildering van Bellona en hare ontmoeting met haren broeder Mars, in wier plaats bij M. de *prophete* met zijne zuster optreden. De bijzonderheden heeft M. bijgevoegd ter vergoeding voor hetgeen hij van het Lat. heeft overgeslagen, naar het beginsel, hetwelk wij al meer hebben opgemerkt.

408. Gaut. 239 *commemoransque dei breviter mandata recessit. Al sonder beten* geeft dus het *breviter* van het Lat. terug; woordelijk „zonder van het paard af te stappen", dus „zonder zich op te houden." *Beten* op zich zelf heeft ook de beteekenis van „zich nederzetten om te rusten", vgl. Lsp. gloss. en Oudem. Bijdr. s. v. *beten* 4); Sp. 3[6], 41, 44 staat *beeten* als synom. van *wonen* met dit woord verbonden. Ook van daar kan de uitdrukking *sonder beten* aan de beteekenis van „zonder uitstel" raken. *Sonder beten* komt elders voor in de uitdrukking *ter aerden vallen sonder beten* gebruikt van ridders, die in den strijd van het paard worden afgeworpen. Hier is denkelijk bedoeld „zonder vrijwillig, zonder volgens den regel af te stappen." Misschien heeft zich ook hieruit voor *sonder beten* de meer algemeene beteekenis „vlug, zonder uitstel" ontwikkeld.

392. Vgl. Nat. v. H. 60 ·*XLI*· *daghe bet gheins.*

437. Het znw. nhd. *graben* mhd. *grabe*, komt in het Mnl. slechts op eene plaats voor. Kil. kent wel *grave* voor *fossa*, en Troyen 8213 staat *in den grave* (: *ave*), wat wij wel niet van eenen nom. *graf* in de beteekenis van *fossa*, maar van *grave* moeten afleiden. Ook in dit hs. echter is het woord niet boven alle bedenking. Het Mnl. gebruikt elders altijd *gracht.*

457 vgg. Gaut. zegt 267 niet door wien Amilon is gedood. M. heeft door Alexander te noemen het parallelisme met de overige plaatsen hersteld, waar ook gezegd wordt door wien de helden sneuvelen.

675. Ongelukkig komt de plaatsnaam *Arbela* elders niet in het rijm voor. Het Hs. schrijft ook 794, 799 en 806 niet *Arbele*, maar *Arboele.* In weerwil hiervan twijfel ik niet, of M. heeft *Arbele* geschreven, en ik word daarin vooral door eene latere plaats bevestigd. Zoo als hier in het tweede vers *stoel* in eene zeer merkwaardige beteekenis is gebruikt, zoo in het Hs. ook 10, 1341 en het rijmt er met een elders niet voorkomend subst *boele.* Beide malen zou *sele* voor *stoel* het gepaste woord zijn. Op de tweede plaats heeft de bron ook juist *aula* (Gaut. X 378 *Eois redolens fulgebat odoribus aula, quo populus procerumque sacer convenerat ordo*). Op onze plaats wordt de lezing *sele* i. pl. van *stoele* niet weinig door den juisten vorm van den naam *Arbele* gestaafd. Men merke ook op dat M. in den Sp. hist. 1[4], 28, 1 vgg. bij dezelfde gelegenheid verhaalt

Nu hevet Darius die hope verloren,
In siere salen, alse wijt horen,
Viel hi neder uptie aerde;
Jammerlike hi mesbaerde.

Ook bij Lamprecht vinden wij op dezelfde plaats het woord *sal*, vs. 3235 *er quam ûf sînen sal.* Wij mogen gerust besluiten dat in ons Hs. op beide plaatsen *stoel* in de plaats van *sele* is gekomen. De afschrijver verwijdert elders het woord *sele* niet. Het is dus aan te nemen dat het eerst de rijmwoorden veranderd werden, dat hier *Arboele* en 10, 1340 *boele* werd geschreven, en later eerst *stoele* in plaats van *sele* kwam.

Ook in de aanteekening op 3, 1157 wordt het ons waarschijnlijk dat M. de naam *Arbela* zóó heeft gelezen en weergegeven.

749 vgg. M. schijnt hier den zin van het Lat. niet nauwkeurig te hebben begrepen. Gaut. doet 376 vgg. Darius zeggen: „Het eenige dat ons overblijft is de hoop op eene nieuwe zege. Ik twijfel er ook niet aan, of de Grieken zullen zich bij den rijken buit ophouden, en dat zal ons te pas komen, omdat wij ons ondertusschen kunnen gereed maken." In de vertaling komt de pointe niet goed uit. Vooral hinderlijk is *nochtan* in vs. 749. Misschien echter behoort dit niet aan M. te worden toegeschreven.

778. *Doen dor wel doen* is slechts eene uitbreiding van de spreekwijze *wel doen*; er volgt gelijk als op deze *ende*; vgl. Martin op Rein. 2496; Flandr. V 134; Alex. 9, 1310 (*doe wale alstie wise ende*). *Doen* met het bijwoord of de bijwoordelijke uitdrukking is absolute gebruikt, en daarom volgt het nieuwe ww. met *ende*. Naast *wel doen ende*, woordelijk „goed handelen en" kan dus *doen dor weldoen ende* „uit weldadigheid, uit genegenheid handelen en" geene zwarigheid opleveren, en ook andere uitdrukkingen moet men voor mogelijk houden b.v. *doen dor hovescede ende*; *doen dor god ende*; vgl. in het Mhd. Iwein 6920 *daz si durch got taete unde der jungern teilte mite.* Ook kan *doen* met eenen accus. aldus staan, en het is zeker niet noodig dat de uitdrukking in dit geval nog met *wel* verbonden is, als b.v. Rein. 3404 en Limb. 7, 550 *nu doet hovesceit ende wale ende wert mombore miirre joncfrouwen*; enkel *nu doet hovesceit ende wert* kon zonder twijfel even goed gezegd worden.

785. Geheel zeker is het niet dat de leemte op deze plaats is; zij kan ook midden in vs. 787 vallen, in welk geval deze regel zou kunnen geluid hebben *die mine vorders hebben ghehat* en *begraven* of *hebben begraven* zou dan het slot van den volgenden regel zijn geweest. Naar het Lat. te oordeelen is het echter meer waarschijnlijk dat vs. 785 ontbreekt. In Jul. Val. Epit. luidt de plaats (II 17) *Quaeso igitur, uti matris coniugisque ac filiorum nostrorum, ut ita dignum est, meminisse digneris, mihique eos remittas. Eius tibi benevolentiae vicissitudinem spondeo ut thesauros omnes, quoscumque reges ac patres mei humi suffossos mihi reliquerunt, ipse tibi tradam.*

838. Zoo als onder den tekst is aangemerkt, heeft ook Gaut. *Syriam* voor *Assyriam* in overeenstemming met een ruimer gebruik van den naam Syria, daar dit vroeger ook de naam was voor het land tusschen Euphraat en Tigris.

839. De verandering van *portere* in *poorten* is waarschijnlijk onnoodig, ook Gaut. zegt 435 *vi vel amicitia superatis civibus.* M. heeft van hetzelfde feit reeds 817 vg., vóór de episode uit Pseudok. gewaagd. Doch daar zegt hij *steden.*

848. Men zou dezen regel gaarne verbeteren naar aanleiding van Sp 1[1],

42, 151 vg. *Semiramis*, *spreect daventure*, *maecte dese wonderlike mure*; maar dat gaat niet aan, om vs. 850. *Bi aventure*, dat ik geschreven heb, is slechts een behulp. De uitdrukking beteekent elders „toevallig", of „wellicht", en deze beteekenissen komen hier niet te pas. Ik waag het deze uitdrukking in den tekst op te nemen, omdat zij ook kan beteekenen „met geluk"; zoo staat b.v. 9, 723 *bi aventuren ende bi ghevalle* verbonden. Het kan echter ook zijn dat 850 bedorven is, en in dit geval zal wel in 879 *seit* of *spreect daventure* hebben gestaan.

865 vgg. Aan de verzen 865—886 beantwoorden bij Gaut. slechts 441—445.

Ecce vir illustris stipatus prole beata (var. *gemella*)
Impiger occurrit Mazaeus transfuga regi,
Imperio magni sese Babylonaque dedens.
Quem rex complexus avide vultuque benigno
Suscipiens, *tacitis suffocat gaudia votis.*

Het meest loopt bij de vertaling in het oog *te voet* in 870 en de opmerking in 882, die daar ter plaatse vreemd is. Maar de twee plaatsen steunen elkander onderling en maken het niet waarschijnlijk dat de opmerkingen op corruptie van den tekst berusten. Denkelijk wilde M. door uitdrukkelijk te zeggen *te voet quam dedele baroen* duidelijk maken dat hij als *transfuga* kwam.

Moeielijker te begrijpen is *alse een bruut* in 865. In het Lat. vinden wij alleen *vir illustris* en *impiger*, in wier plaats de nl. uitdrukking zou kunnen staan; maar ik zie niet, hoe men er de beteekenis van het eene, of het andere in kon terug vinden. Ik zou werkelijk niet weten, wat *alse een bruut* anders kon beteekenen, dan „als eene bruid", want de beteekenis *homo insipiens*, die wij in *bruut* in dezelfde uitdrukking *als een bruut* Ferg. 730 en 3771 hebben, komt hier ook niet te pas. De vergelijking met eene bruid kan gemaakt worden om den bijzonderen tooi. Zoo b.v. in het Mhd., Nib. 1822, 4 waar van eenen jongen Huin gezegd wordt *er fuor so wol gekleidet sam ez waere ein edel brût*. De Huin wordt hier wezenlijk met eene bruid en dus met eene vrouw vergeleken; niet licht zal iemand gelooven hetgeen in het Mhd. wörterb. staat, dat *brût* ook op het in het voorafgaande vers staande *trût* kan slaan. Het mhd. ww. *bruiten* beteekent dan ook „optooien." Dus verklaart ook op onze plaats Snell. de uitdrukking „dit is spotsgewijs van een verwijfden Aziaat gezegd." Maar men zal toegeven dat het niet al te best te pas komt, als M. hier van eenen rijken optocht spreekt, waar de sultan als vluchteling moet worden voorgesteld. De zaak is mij nog niet recht duidelijk.

894. Dezelfde fout als hier en in vs. 1025 maakt het Hs. ook 8, 1017 en waarschijnlijk 7, 1782. *Citeit* gebruikt M. ook elders b.v. Rb. 1549; 21203.

908. *Hem castijen* „een voorbeeld nemen aan" staat met verschillende voorzetsels. Vgl. de door Verwijs bij de verbetering van deze plaats opgegeven voorbeelden, waar wij *bi* en *af* vinden; verder *nu castijt u selven ende neemt exempel aen dander heeren* Wrake III 1668; in dit voorbeeld kan *h. c.* absolute gebruikt zijn, maar *aen d. h.* kan ook dáártoe behooren; *hem castijen aen* treffen wij meer in denzelfden tekst b.v. 1678; ook Melib. 2768 *andere liede selen voertan hem oec castien daer an*; in vs. 2602 staat daarentegen *want hem dander quadien daerbi te bat castien.*

941. Snellaert houdt *dantse* voor tapijten genoemd naar de stad Dantzig. Ik kan deze meening noch betwisten, noch bevestigen.

954. *Die salamandere* vrouwelijk ook Nat. bl. 6, 620; het woord heeft dus in het Mnl. het geslacht nog bewaard, dat het in het Lat. en Gr. heeft.

976. *Rijf* = ruim, wijd; z. De Vries Lsp. gloss. i. v. *rive*; nd. *rive*, ags. *hrif*, *hrive*, on. *rifr*, allen in de beteekenis van *largus*. Tot denzelfden stam behoort misschien ohd. *href* (neutr.), ags. *hrif* ond. *rif* = *uterus*. Van daar ook nl. *grif*, d. i. vlot, zonder tegenstand, royaal.

1008. De verzen 1006—12 beantwoorden aan Gaut. 464 vgg.

Servus et ancillae iussi lucescere luxu
Barbarico, insolitos nequeunt sufferre paratus,
Immemoresque sui, dum contemplantur amictus,
Jam se praesumunt servos non esse fateri.

Snell. zegt tot verklaring van *wempelwite* „Kiliaan vertaalt *wite*, *witte* door *notitia*, *prudentia*, *ingenium: wite*, *witigh*, *witte*, *wittigh* door *sciens prudens*, *peritus*, d. i. fladderend, bewegelijk, onvast verstand. Dezelfde schrijver verklaart *ael-wite* door *mulier insipiens*, *inscia*, *ignava*, *inepta*.” Daartegen is op te merken dat de beteekenis „loshoofdige meisjes of vrouwen” hier niet best zou passen, en vooral dat de woorden *wite* en *witigh* van Kil. (hij heeft echter niet *ael-wite*, maar *ael-witte* en *ael-wete*) 1) niet zuiver mnl. en 2) niet = *witte*, *witich* kunnen zijn. Wij moeten daarom deze verklaring geheel laten voor hetgeen zij is. *Warmoesdierne* zal denkelijk het meisje heeten, dat warmoes op de markt brengt, of misschien ook de keukenmeid. In *wempelwite* verwacht men evenzoo den naam van eene vrouwelijke dienstbode, en wel een naam, die eene bepaalde bezigheid uitdrukt. Ik kan geen voldoende verklaring geven; slechts eene onzekere gissing kan ik opperen. *Wempel* kan voor *wimpel* staan, hetwelk het hoofdbekleedsel van de vrouwen beteekent, in het nvl. ook „linnen borstdoek van beghijnen en nonnen” (De Bo 1401). Ook de wimpels als hoofdbekleedsel waren zeker gedeeltelijk uit linnen gevaardigd (hetgeen wij reeds daaruit kunnen opmaken dat ook de linnen borstdoek dezen naam heeft) en werden gewasschen. En misschien beteekent *wite* waschvrouw. Schoon het germ. adj. *hvits* in het nl. altijd *wit* (met korten klinker en gescherpten medeklinker) is, zou toch een germ. **hvitjô* (= blanchisseuse) *wite* kunnen wezen. *Wempelwite* ware dan „waschvrouw van fijn linnen.” Maar het is eene onzekere gissing. Het liefst zou men in *wempel* het adj. *wepel* = *vacans*, *vacuus*, *inconstans* van Kil. terugvinden, hetwelk bij De Bo „ledig” beteekent en eenen bijvorm *wempel* heeft; maar dan weet ik niet wat van *wite* te maken. *Wite* kent het Nl. (behalve = hd. *wizzi* = straf, geldboete) 1) voor eene ronde, platbodemde mande, hooger dan wijd (De Bo) en 2) voor linnen overdek van kar of wagen, huive (De Bo), waarvoor Kil. *witte*, *wite* heeft, hetwelk hij met *wit* = *albus* in verbinding brengt. Misschien kan iemand met deze gegevens eene betere verklaring vinden.

1029 vgg. *Stacten* Nat. bl. 9, 533 vgg.; vgl. ook Oudem. Bijdr. s. v. *stacte*; *mirre* Nat. bl. 9, 409 vgg,; *cinamoma* 155 vgg.; *galanga* 363 vgg.; de varianten gedeeltelijk *galigaen*, zoo ook Flor. 2570; Parton. 971; *cassea* Nat. bl. 9, 187 vgg. en 225 vgg.; *aroma* is denkelijk *calamus aromaticus* Nat. bl. 9, 241 vgg. Op de uit Flor. en Parton. aangehaalde plaatsen, worden nog tal

van andere kruiden genoemd, van de hier voorkomende behalve *galigaen* ook *mirre*, *wirooc* en *caneel*, dat waarschijnlijk hetzelfde is als *cynamomum*. Ruusbr. I, 242, 23 vgg. noemt enkele kruiden, wier naam in gen. is *cinamomen*, *calami* en *cassien*. *Calamus* kan hetzelfde wezen als *aroma*.

1036. *Ghevoet* (*gheuoet*) niet *ghenoet* staat in het Hs. *Ghevoet* = opghewassen, opgegroeid b.v. ook in Troyen 8304; 10346 en elders.

1045. Over de namen van de muziekinstrumenten vgl. de aanteekening van Snellaert. Bij Gaut. 483 vgg. heet het *occurrunt lyricis modulantes cantibus odas cum cytharis mimi*: *concordant tympana sistris*, *cymbala psalterio cedunt*, *nec defuit aures blandius humanas docilis sopire viella*. Zonder voorbeeld is alleen *sciven*, waaronder ik niets anders zou kunnen denken, dan onze metalen bekkens. Vermoedelijk echter is het woord verschreven en luidde *stiven* van *stive* = ofr. *estive*, zooals ook Verwijs Bloemlez. I, 153 vs. 129 aanneemt. Velth. 2, 15, 63 telt op *trompen*, *vedelen ende tambusen*, *sitolen*, *harpen*; Tondal. bl. 52 worden genoemd *snaren ende orghelen ende tamboeren ende santorien*, *tibolen* (!) *ende alderande musiken*; Parton. 468 *gijghen*, *simphonien*, *tamboeren*, *meestrien*; M. zelf noemt Troyen 5565 *orghelen*, *vedelen*, *armonien*, *salterien*, *sunbees* (volgens Verdam te lezen *timbalen*) *tympanon*, *monocorden*, *chore*, *licion* (Bénoit *monocorde*, *lire*, *corum*) en 8224 *herpen*, *vedelen of sinfonien of alrehande armonien*. Vgl. Schulz das höfische Leben z. zeit der minnesinger 1, 429 vgg.

1065. *Batrangijs* = Bituriges, Berry, zoo als Snell. in de aanteekening opmerkt. Caesar veroverde het land der Aedui (Bourgondië) in 't jaar 52 en in hetzelfde jaar Bituriges (Bourges), dus behooren de twee namen werkelijk bij elkander. Ik meen den naamsvorm *Batrangijs* ook elders te hebben gelezen.

1193. Òf *dat elc man wondert* òf *dats elc man wondert* schijnt de juiste lezing te zijn (G heeft *dat*, hetgeen in de var. niet is opgegeven). Daarin kan *elc* voor *elken* staan, maar wij hebben hier wel eene minder gewone constructie. Want naast het onpersoonl. *wondert* en het refl. *hem wonderen* gebruikt het Mnl. *wonderen* ook nog persoonlijk (vgl. Graff I 903; Gr. Gr. IV 614; Mhd. wörterb. 3, 816b, Schiller-Lübben 5, 788) Sp. 3[6], 10, 123 *die coninc die des wondert* is niet beslissend; maar b.v. Troyen 1063 *ic en wonderes twint*; Sp. 1[3], 33, 37 *ende wonderde der woort*; Lanc. 2, 9819 *dat hi van dien wonderde*. Naast den gen. der zaak is ook de acc. mogelijk: Sp. 3[4], 38, 7 *te wonderne die anachoriten*, 3[5], 44, 105 *sine miracle* (= miracula) *menech wondert*, en *wonderen* staat ook absolute b.v. Sp. 3[7], 51, 8 *hieromme hi wonderen began*; 3[8], 60, 66, *dat menigen heeft wonderen doen*; Franc 2648 *dersatre wondren begonde*, Apocalypse 17, 7 *waeromme wonderstu*.

1212. *Sornagur* behoort met Partonopeus nauw te zamen, want hij komt in den Rom. van Parton. voor; hij is de aanvoerder van de Normannen; vgl. Jonckbl. Gesch. d. middenn. dichtk. 1, 189 vgg.

1219. Over den duivel *Modicac* vgl. Rein. II 6693 met de aanteekening van Martin.

1230. M. wil niet zeggen „was de hertog van Brabant een zoo welbekend ridder", maar „kende men hem als een zoodanig ridder." Het is de bekende constructie, waarbij bij een tot het praedikaat behoorend nomen het „als", het-

welk wij gebruiken, wegblijft en de dubbele nom. (of accus.) staat. Zóó b.v. in hetzelfde boek 983 vg. *ende een man van sulker cracht, alse Macheus was gheacht*. Vgl. de aant. op Flandr. III 38. De voorbeelden zijn taalrijk; ik zal slechts desulke opgeven, waar ook *bekennen* of een synon. staat. Sp. 4[3], 73, 92 *heeftene bekent paues*; Nat. bl. 3, 943 *si kennense hare viande*; Franc 7573 *die hi vrouwe kende* (voor meesteres beschouwde); Sp. 1[2], 23, 23 *was gheacht here altene van der stede*; Franc 6842 *orconden ende verclaren Fransoyse den taleman ons heren*; Sp. 2[3], 5, 66 *dus wert Alexander bekent bisscop van Jherusalem*; 2[4], 20, 78 *enen kerstenen heeft hi hem becont*; 2[5], 26, 22 *dat men de stat kent hoeft van algader Orient*; 2[6], 5, 67 *want sine waenden toverare*; 2[7], 28, 157; 28, 160; 28, 179; Testeye 2219; Lsp. 2, 36, 768; Lev. Jez. bl. 214; Wrake III 1234; Prosa bl. 278; 287, waar gedeeltelijk ook *achten*, *micken* en *ghelooven* dus staan. Er kan echter ook *over* bij staan b.v. Wrake III 1239 *elc soude hem selven achten over den onweersten menschen*.

VI.

8. *Wijc* = „gebied", hetwelk ik hier herstel, bezigt M. ook 7, 1023 en 1551. Ik zou meenen dat deze beteekenis voortkomt uit eene vroegere „gedeelte eener stad", die nog in Vl. voortleeft (De Bo). Zonder twijfel is het woord ook uit lat. *vicus* ontleend. Daar de afzonderlijke kwartieren van eene stad ook een eigen beztuur hadden, nnl. nog *wijkmeester* kluftmeester, kwam uit de eerste beteekenis die van *jurisdictio* voort (Kiliaan) en voorts die van „gebied" in den algemeensten zin, zoodat M. ook van *wijc* van eene stad en van een land kan spreken.

57—62. Gaut. 20 *quia nil corruptius urbis moribus illius* en 23 *si tantum detur acerbi flagitii pretium, non uxores modo sponsi, sed prolem hospitibus cogunt prostare parentes*. De latijnsche dichter spreekt dus duidelijker dan M., maar hier heeft deze misschien opzettelijk vermeden even duidelijk te wezen.

67. Gaut. vs. 29 zegt *ter deni .... dies et quatuor*.

84—92. Gaut. (38) alleen *utque suos habeant chiliarchas quaeque quiritum milia constituit*. Snell. denkt dat *dusent* in vs. 89 in *hondert* moet veranderd worden, maar in dit geval zou het toevoegsel van M. 85—88 onverstaanbaar zijn. Als men het laat staan, kan men althans denken dat M. het toevoegsel heeft gemaakt om reden dat hij het lat. *quirites* niet met het mnl. *ridders* wilde vertalen, daar hij onder *quirites* ongeveer verstond, hetgeen men in zijnen tijd *baroene* noemde. Om van daar tot de laagste eenheid, *de ridders* te komen bracht M. zijne kennis van de decuriones te pas, die hij van elders had.

144 en 147. *Tralie* = latwerk tot steun van wijngaarden en andere planten; z. Weigand Deutsch. wörterb. 2, 918.

146. Bij de onder den tekst gegeven voorbeelden voeg ik hier nog *om desen* (:) = daarom Merl. 12857.

176. *Aergheren*, *ergheren*, eene vorming van den compar. *aerger* heeft dezelfde beteekenis, als de afleiding van den posit. *aerghen* „geringer, slechter maken, beschadigen, bederven"; z. de drie woorden bij Oudem. Bijdr. Naar een voorbeeld als *dat hij .... die voerscreven guede niet argheren noch krencken en sal* (bij Oudem.) mogen wij de mogelijkheid niet ontkennen van de uitdrukking *een lant aergheren* voor *depopulare*. De drie plaatsen uit den Sp. 3[3], 3, 67; 3[8], 44, 5; 3[8], 65, 40 zijn dus denkelijk niet te veranderen. Een frequent *hergeren* van *hergen* (= *herjen*) bestaat niet. Maar het is zeer denkbaar dat de twee woorden (*h*)*erghen* en *ergheren* door de afschrijvers werden verwisseld.

210. *Bochen*] z. de aanteek. van Snellaert. Het is het fr. *bosse*, picard. *boche*; zie Diez. Etym. wörterb.[3], I 79.

243. M. heeft het verhaal van Gaut. over de verovering van Uxia niet goed begrepen ten gevolge van de werkelijk bijna onverstaanbare beknoptheid, waarmede de lat. dichter zich uitdrukt. De vss. 243 vgg. beantwoorden aan Gaut. 103 *dixit et in summa Tauron apparuit arce*, waarbij men vergelijke Curtius V 3 *Tandem Tauron super arcem urbis se cum suo agmine ostendit.* Tauron was op de hoogte boven den burcht van Uxia geraakt op een verborgen pad, hetwelk de omwoners hadden verraden. Ook deze mededeeling (Gaut. 71 vgg.) heeft M. niet begrepen, zoo als uit zijne vertaling (156 vgg.) blijkt. Daarmede hangt verder samen de verkeerde opvatting van Gaut. 108 *maxima nubiferam se turba recepit in arcem*, hetgeen met 252—54 teruggegeven wordt, terwijl bedoeld is dat de meeste inwoners van Uxia zich in hunnen burcht hadden teruggetrokken.

269. Gaut. heeft op de overeenkomstige plaats geen zin van algemeenen inhoud, maar (113) *torpent languori pavoris periculi cives*, *dociles extrema vereri.* Maar ontwijfelbaar heeft M. zelf den zin algemeen gemaakt.

292. De verbetering in dit vers vindt geene bevestiging in het oorspronkelijk; Gaut. heeft niets, dat er aan beantwoordt, zijne woorden zijn (129 vgg.) *et fortunae non congruit isti*, *qua nunc versor*, *ait*, *tantos admittere fastus. Victorem qua fronte rogem captiva?* Ik heb geschreven als in den tekst, omdat dus met eene zeer geringe verandering een zin in de woorden gebracht wordt, die met de feiten overeenkomt, en waartoe eenigszins aanleiding kan gegeven zijn door de bij Gaut. onmiddellijk voorafgaande woorden (*renuit illa diu precibus occurrere*) *quamvis iusta petant.*

299. *In alle wet* verklaart Snell. „naar de gebruiken van alle volkeren." Waarschijnlijk is deze verklaring niet; maar ik weet er geen andere voor in de plaats te geven. Ik schroom althans bij M. een mannel. subst. *wit*, hetwelk ook *wet* kan zijn, aan te nemen in de beteekenis „kennis, verstand." Hildeg. 9, 283 heeft dit woord (*wit*: *geset*). Daardoor en door de verandering van *alle* in *allen* souden wij, wel is waar, eenen helderen zin verkrijgen. Vgl. ook Anz. VII 22.

370. Wat in dezen en den volg. regel wordt gezegd, heeft M. zelf bijgevoegd. De castanie was eene zeer gering geachte vrucht. Daarom behoort zij ook tot de dingen, waarmede iets van zeer geringe waarde wordt vergeleken; wij vinden *niet ene castanie* evenzoo gebruikt als *niet een bone* en dergel.

372. *Dweesten*, hier synon. van *dwinghen* staat ook 8, 965 *dat lant met*

ploeghen dweesten, elders is het woord nog nergens gevonden. De gemeenschappelijke beteekenis voor de twee plaatsen schijnt te wezen „los, smijdig maken." Voor deze beteekenis zou voortreffelijk passen het bnw. *gedwee*, bij Kil. vertaald door *mollis*, *mitis*, *mansuetus*, *tranquillus*, *lenis*, *lentus*, *placidus*, nnl. = zacht, buigzaam. Maar daar *gedwee* uit *gedwede* en dit uit *gidwadi* of *githwadi* is ontstaan (z. Ndl. Woordenb. 3. reeks 657) kan men de woorden niet met elkander in verband brengen. Slechts één woord vind ik in de overige germ. talen, waarmede *dweesten* zou misschien kunnen in samenhang staan, namel. bij Ten Doornkaat-Koolmann Wörterb. der ostfries. sprache *dwessen*, thauen, sich erweichen, weich werden en *dwessem* thau, nebel, duft, nässe.

411. Het zou voor de hand liggen *deden* in *dieden* te veranderen. Bekend is de beteekenis van *dieden* „van beteekenis zijn, invloed hebben, iets uitwerken, baten, helpen", b.v. Moriaen 2556 *dat men op hem sloech ende stac*, *dat en diedde niet algader*. Zeer goed denkbaar is dus ook „tegen iets *niet dieden*" d. i. tegen iets niet op kunnen, in vergelijking met iets niet veel waard zijn. Wap. Mart. II 153 staat *also vele als dieden mach een zant jegen Casselberghe in Vlaenderenlant*; maar daar is de beteekenis „iets uitwerken." Met *dieden* in de beteekenis „iets uitwerken, baten, helpen" komt echter *doen* samen; b.v. Rb. 12544 *haer roepen ende haer bede..... niet ne dede*; 32803 *maer dat ghebod niet vele en dede*; Stoke 7, 570 *trouwen hier en doet geen letten* (varr. *dooch*). Ook voor *doen* is daarom de zin „van beteekenis, van waarde zijn" niet onmogelijk. Men zou daarvoor kunnen aanvoeren uitdrukkingen als Rb. 6575 *·VIII· stadien doen die mile*; Sp. 1^7, 25, 22 *alse elc d'. ·X· cleene dede*; Ruusbr. I 256, 12 *elc sister doet twe pont*. Maar daar is *doen* denkelijk gebruikt gelijk hd. *machen*, *ausmachen* (nnl. *doen*). Gemakkelijker te verklaren is op onze plaats *dieden*, en het spreekt van zelf dat het er ook oorspronkelijk zeer goed kan gestaan hebben.

418. Over het gebruik van *so*, hetwelk wij in dezen regel vinden, heb ik reeds in de inleiding gesproken. Verwijs heeft er ook de aandacht op gevestigd Stroph. ged. bl. 179, en hij zegt te recht" dat het zich door eene zeer natuurlijke ellips gemakkelijk laat verklaren." De plaats, naar aanleiding waarvan hij dit aanmerkt, is zelf niet bijzonder geschikt om het gebruik te staven, want daar is het mogelijk dat de volgende verzen als eene verklaring van *so* zijn gedacht. Maar hij geeft andere voorbeelden uit den Sp. Ik kan er nog bijvoegen uit M., behalve de in de inleiding opgesomde uit onzen tekst, Sp. 1^3, 48, 11 vgg.; 3^1, 2, 21 (er volgt echter eene verklaring met *want*); Rb. 5401; Franc. 167; 425 (waar *so* door het rijm gedekt is). Er zullen zeker uit M. nog wel meer voorbeelden kunnen worden bijgebracht. Desniettemin twijfel ik niet, of ik heb dit *so* op enkele plaatsen van onzen tekst, waarin het veel meer voorkomt, dan ergens anders, te recht verwijderd, en misschien had dit op nog meer plaatsen behooren te geschieden. Men bedenke dat het b.v. een allergemakkelijkst middel voor de afschrijvers was, om de toondalingen in het vers aan te vullen.

Ik voeg er voor dit *so* nog eenige plaatsen uit andere gedichten aan toe: Esopet 10, 8; Ystor. bl. 3726; Wrake II 1887; Vrouw. heimel. 110. Er blijft echter in iederen tekst te onderzoeken, of het van den dichter, of van den afschrijver afkomstig is.

447. Gaut. zegt er niets van dat Xerxes in Persepolis was geboren. M. herhaalt dezelfde opmerking vs. 478.

462. Gaut. 193 *huius vestigia nusquam ivenies, nisi strata rapax ostendat Araxes moenia, marmoreis paulum distantia ripis. Meester* voor *wester* is eene zeer voor de hand liggende verbetering; maar het is zeer de vraag of zij juist is. Zij zou veronderstellen dat M. het *rapax* van Gaut. niet als een epitheton ornans, maar als een ep. significans had opgevat, als of Gant. had willen zeggen dat eene plaats in den Araxes, waar de stroom bijzonder sterk is, het kenteeken is voor de vroegere ligging van Persapolis, omdat het in de nabijheid van deze plaats stond. Daarbij zou in het mnl. nog de genitief *Araxes* zonder lidwoord en zonder voorzetsel vreemd wezen. Uit het volgende blijkt echter dat M. de meening van Gaut. juist heeft opgevat, schoon de vertaler zich ook hier niet met die juistheid heeft uitgedrukt, die onmiddellijk doet zien, dat het oorspronkelijk goed begrepen is. In dit geval zou in pl. van *wester* ook een epith. ornans gestaan moeten hebben, waarbij, weliswaar, ook iets vreemds overblijft, t. w. *vloet* gebruikt voor synon. van *flume* of *rivier*, zoo als het in dit geval hier zou staan. Wellicht ware *wesc* een adject. dat hier te pas zou komen. Het zou staan voor *wisc*. Dit bnw. treffen wij aan Sc. en Klerk 127, zoo als het schijnt synon. met *wispelstert*, dus „zich snel bewegende", en dat strookt met het bekende ww. *wischen* „zich snel bewegen"; vgl. De Vries op de genoemde plaats. Daarmede hangt ook samen het bnw. *wisschel*, hetwelk Dirc Potter gebruikt in den zin van „veranderlijk" M. loop IV 1830; vgl. ook Joh. Leonh. Frisch Teutsch lat. wörterb., die eene „teutsche Partikel *wits*, *wisz* für geschwind, im Hui" opgeeft. In overdachtelijke beteekenis kent het On. het woord *viskr* = scherpziende, schrander.

475. vgg. Gaut. 197 *nam cum subiturus moenia magnus pergeret occurrit agmen miserabile visu : captivi Macetum tria milia, corpora caesi* etc. Hetgeen in onzen tekst staat is niet duidelijk. Wie is *hem* in vs. 478? Als niet Darius bedoeld is, heeft het pron. geen antecedent. De gevangenen zijn dezelfden, waarvan M. 373—76 heeft gesproken; maar ook daar laat zich bij de corruptie in vs. 376 en de onzekere verbetering niet beslissen, wie hier met *hem* is bedoeld. Misschien is ook dit woord alweêr bedorven.

486. Het bw. *ghereet*, dat ik herstel, staat hier in eene beteekenis, die in de glossarien bijna nergens wordt aangetroffen, alhoewel zij alles behalve zeldzaam is. Uit de beteekenis van *expedite* komt die van „stellig, volledig, volkomen, nauwkeurig" voort. Verwijs is tot heden de eenige, die er de aandacht op gevestigd heeft; in het gloss. op de Stroph. gedichten zegt hij „*gerede* = terstond, dadelijk, bij uitbreiding vaardig, stellig, zonder zich veel te bedenken" namelijk voor de plaats Clausule 446 *dat weet ic gerede*. Zie verder Rb. 6518 *ende seiden dat si ghereet houden wilden haren eet*; Mor. 4603 *die den wech conste bat gerede dan ieman*; Rein. II 3762 *so seer liep hi dat hem dat sweet tallen leden uut brac ghereet*; vgl. 7022 en tal van andere plaatsen; in den Alex. zelf 3, 289 *die dauwes nature wisti ghereet*; 5, 294 *dat ghemanc bloet ende sweet van sinen live liep ghereet*; 6, 1190 *doe hijt wiste wel ghereit* (hier zou men echter *wel ghereit* ook tot het volgende *soudsi hebben versleghen* kunnen betrekken, en dan ware het „vaardig, terstond"); 7, 1680 *dat soe (die see) wallet also ghereet, als dwater doet over dat vier*; 8, 564 *alset wisten die Grieken gerede*. Een

mooi voorbeeld staat in de regels, die in de aant. op 7, 1268 worden medegedeeld, vs. 40, de mannelijke kinderen houden de Amazoonen maar een jaar, zoo lang als zij worden gezoogd, *die maegdekijn houden sij ghereet.*

555. *Bronken* = pruilen. Naast *bronken* bestaat ook de vorm *pronken*; z. Kil. en De Bo onder beide woorden. Misschien mag men vergelijken provençal. *bronc* ruwheit Diez. Etym. wörterb.[3] I 88.

568. Op Flandr. I 4 heb ik de uitdrukking *ontbonden slage* verklaard uit *ontbonden* in de beteekenis „aus dem rechten masse herausgekommen, massloos, *petulans*, *lascivus*." Het partic. in deze beteekenis is niet zeldzaam *vul van sonden in werelt eere sere ontbonden* Sp. 1[7], 67, 3; (*dat hi*) *niet ne seide meer sulke ontbondene quaethede* St. Am. 2, 385; *es worden soe verweert ende van hem selven soe ontbonden dat hi en acht op gene zonden* Theoph. 656; vgl. de aanteek. van Verdam. Het best laat zich vergelijken met onze plaats Sp. 1[6], 52, 43 *hovesch jongelinc doet zonde*, *waer dat hi sijn lijf ontbonde.*

603. *Begaen* = ter aarde bestellen, begraven; z. Oudem. Bijdr. onder *beg.* no. 7. In dezelfde beteekenis Veldeke Eneide 8349; vgl. D. W. B. I 1285; Kil. *beganckenisse* = *celebritas et exequiae*; nhd. *leichenbegängnis*. Dit is slechts eene bijzondere toepassing van de algemeene beteekenis van *begaen* „kerkelijk de gedachtenis van iets vieren"; z. Lsp. gloss.

620. Uit de Disciplina clericalis blijkt niet, wat *groot goet* zou kunnen beteekenen; er staat daar alleen *seque solo auditu cognoverant*, *et per internuncios*, *quos pro sibi necessariis mittebant.* Er is wel niets anders bedoeld dan grossierswaren, schoon dan de afzonderlijke vermelding van de *amanderen* merkwaardig is. Vgl. *dat rechte onderseeijt tusschen die cleyn pennewaerde ende die grote.* Somme des con., Prosa bl. 178.

632. *Melodie* = genot, middel van genot, amusement, feestelijkheid, z. Verdam Segh. gloss. en Theoph. bl. 125 en vgl. De Bo bl. 683 „*het is eene melodie* zegt men even als *het is eene olie*, *het is een hemel* d. i. het is onzeggelijk aangenaam." Vgl. de aanteek. op 10, 1506.

639. *Ghenesen* heeft in het Mnl. ook de eerste beteekenis van het er toe behoorende causativum, *sanare*, aangenomen, zóó staat het b.v. Rein. II 5987; Alex. 9, 999. Kil. heeft ook *sanare* en *sanari.* Z. ook de inleiding. Op onze plaats kan echter licht *doen* zijn uitgevallen.

670. *Deedse hem ondertrouwe* „hij verloofde ze aan hem"; vgl. Moriaan 4559 *dat hi wilde doen ondertrouwe sinen vader siere moeder* (het gloss. is hier onnauwkeurig); Rb. 21081 *an Marien*, *die ghedaen was onder trouwen met Josepphe* (varr. B D F *onder trouwe*); Merlijn 27346 *welke tyt hy woude sine dochter doen onder trouwe. Onder trouwe doen* beteekent echter ook „trouwen" gebruikt van hem die zelf trouwt, *in matrimonium ducere*: Segh. 8043 *ende dede Floretten ondertrouwe* (d. i. hij trouwde haar); Rose 8105 *hine houd niemene over vroet die een wijf onder trouwe doet*; Moriaan 4628 *deen dede den anderen ondertrouwe* (het huwelijk wordt gevierd). Daar aan een adj. *ondertrouwe* niet wel te denken valt, ook wegens de schrijfwijze *onder trouwen* in den Rb., *kan ondertrouwe* m. i. niets anders wezen, dan de praepos. met het subst. *trouwe. Onder trouwe doen* is „in den staat van verloving en van echt brengen" met

den acc. en dat. „iemand aan iemand verloven", met den acc. alleen „iemand trouwen." Van *onder trouwe* wordt misschien eerst het ww. *ondertrouwen* afgeleid = „trouwen", b.v. Limb. 12, 1155 *doe ondertrouden* (= *ondertroude hem*) *die maget* (anders in het Nl. Woordenb. 2. reeks 1237).

809 vg. Gaut. 300 *ne fuga surripiat* (sc. *Darius*) *pleni pars magna triumphi.* Eene misvatting, zoo als zij in de lezing van het Hs. ligt opgesloten, mogen wij aan M. niet toeschrijven; het zou ook door de volgende regels worden tegengesproken. De conjecturen van Prof. De Vries geven eene woordelijke vertaling van het Lat. „Darius schoot nog altijd over (als beletsel) tegen Alexanders volledige zege, ontbrak nog aan Al. voll. zege." *Hopende* kan uit *hov'ende* licht ontstaan zijn. Voor *overen* = overig zijn, mhd. *überen* deelt mij Prof. De Vries eenige plaatsen mede, weliswaar slechts uit latere geschriften: Inform van 1514 bl. 173 *tguendt dat in teen jaar van tpaelgelt overt* en bl. 343 *tguendt dat daer overt, dat geven zij de kerke*; Nijhoff Gedenkw. uit d. gesch. van Gelderl. I 209, a° 1327 *wat van den renten overt* en IV 321 *wat.... an den tolle vurscr. oeverde*; het woord kan echter ook in de taal van M. aanwezig geweest zijn. Anders zou men ook aan eene iets minder woordelijke vertaling met *hoeven* in pl. van *hopen* en aan eene ergere verknoeing van den tekst kunnen denken.

844 vgg. De woorden van M. staan in pl. van de vss. 318 vgg. bij Gaut.
(Jam didici quam sit venerabile nomen amici)
Quam sincera fides sinceros inter amicos.
Tot rebus monitus praesumere debeo tantis
Me dignum sociis.

Misschien heeft M. den zin van deze verzen niet nauwkeurig gevat.

882. *Ende*, waarvan de afschrijver zoo veel houdt, kan ook de plaats van een ander woord vervangen hebben; het eenvoudigst zou zijn *dat.* Gaut. 342 heeft echter *aut - aut*, en, naar ik meen, kan *ofte - ofte* mnl. evenzoo worden gebruikt. 7, 248 vg. staat *of - of* (of *ofte - ofte*) voor *aut - aut*, maar in eenen zin, die eene bewering uitdrukt; in eenen wenschenden zin komt het echter ook voor Rein. 2005 vgg., ook Sp. 3², 48, 60 in eenen zin met de beteekenis van eenen wensch.

891. Het bw. *onlanghe* beteekent hier „kort geleden" *modo*, zoo als. Gaut. hier (348) heeft. Evenzoo *onlanc* Rein. II 4845 en nog heden *onlanghe* in het Wvl., De Bo bl. 773.

940. Het is zeer onwaarschijnlijk dat *alre valscheit gewes zijn* een goede uitdrukking is; Rein. II 5054 *so is elken eens leeuwen moet gewes* mag men niet vergelijken. Het schijnt dus dat het woord de plaats heeft vervangen van een ander dat de afschrijver niet begreep, en ik heb aan *ghetes* gedacht. Over dit woord heeft het laatst gehandeld Verwijs Str. ged. bl. 147 vgg. Er komt voor een znw. *ghetes* in de beteekenis „volop van spijzen en dergel." Het znw. kan echter het neutr. zijn van het bnw. *ghetes.* Dit beteekent „geschikt, bekwaam, voegzaam, gedwee." Ook de beteekenis ‚genegen‘, welke men voor Lsp. 1, 45, 48 *Moyses, dien god was also getes dat hi sprac in menigher stond jeghen hem mont jeghen mont* en Hadew. I 259, 112 *het blivet mi ghetes hi die es alles beghin* moet aannemen, kan voortgekomen zijn uit die, welke op de plaats van Velth. *die coninc van Vrancrike derwerd es om te maken hem ghetes den paues* geldt; wie voor iemand inschikkelijk, toegevend is, is hem „toegedaan, genegen."

Verder komt voor een ww. *ghetesen* bij Hadew. in de spreekwijze *na sijn getesen* synon. met *na sijn ghetes* = zooals het iemand het best voegt, schikt. De imper. *ghetes* Wap. Mart. II 255 „stel u tevreden" kan tot dit *ghetesen* behooren. Maar buitendien moeten wij ook een ww. *ghetessen* aannemen, van hetwelk het part. *getest* wordt gebruikt in den zin van „tevreden gesteld."

Met got. *gatass*, *gatassaba* hebben de nl. woorden niets ghemeen, want het eerste heeft *ss*, de laatsten daarentegen enkel *s*, zoo als uit *ghetesen* bij Hadew. blijkt. Het part. *ghetëst* kan eene latere vorming zijn die den korten klinker van den nomin. en accus. subst. *ghetes*, welke zonder twijfel bijna uitsluitend werden gebruikt, heeft behouden. De grondbeteekenis van de woorden schijnt te wezen die van „zich voegende, schickende naar", misschien „zich aan iemand aansluitende", en dan zou het hd. *zart* er toe kunnen behooren.

Voor onze plaats komen vooral de voorbeelden uit Hadew. in aanmerking *maken ter minne getes*, *te alre waerheit sijn getes*, *te alre gehoersaemheit sijn getes* en ook alleen met den dat. *der minnen getes sijn*; ook de plaats uit Velth. is te vergelijken. *Alre valscheit ghetes zijn* zou wezen òf toegevend voor alle valscheid, òf naar alle valscheid zijn karakter plooiende. In elk geval schijnt mij de uitdrukking volgens de parallelplaatsen mogelijk. — Maar nog beter zou men misschien doen aan het woord *gheles* te denken, hetwelk de beteekenis „gewoon" heeft. Ook Wap. Mart. II 258 stelt de Antw. druk *gewes* in de pl. van dit woord.

964. In De Jagers Archief 3, 76 vgg. heeft Oudemans de aandacht er op gevestigd dat de meest gewone beteekenis van *gewand* „kleed, kleeding" geenszins de oorspronkelijkste is, maar wel die van „stof, of doek of tapijtwerk ter bedekking, inwikkeling, bekleeding of versiering van iets" en hij besluit uit twee plaatsen in den Florijs dat men het woord bij uitbreiding zelfs voor handelswaren in het algemeen kon bezigen. Tot bevestiging van dit beweren kunnen meer plaatsen worden aangevoerd. V. Hasselt op Kil. i. v. *ghewand* citeert *ghewand*, *der coopmannen goet van meniger ware* in de Chr. v. Holl. ed. a P. Scriverio bl. 215. Ook op de volgende plaatsen beteekent *wandt* denkelijk waren in het algemeen: *dat alle vremde lieden binnen der weken gheen wandt en vercopen dan tot enen arnoldussen gulden toe off dair boven* Keur van Brielle bl. 70 § 3; *ende gheen wandt en sullen zij te hoghe leggen op enige veynsteren te cope* ibid. Menigmaal wordt door *gewant* eene bepaalde soort van waren uitgedrukt in tegenstelling met andere; men moet er dan „stoffen" onder verstaan, b.v. *coren ofte ghewant*, *goet van ghewichte of ander goet* Testeye 2335; *cooplude die hem met specien ende met crude ghenerden ende met ghewande beede bi zeeuwe ende bi lande* Sp. 3[5], 35, 49. Sp. 4[3], 35, 81 beteekent *met haren gewande* de scheepslading, die uit wol bestaat. Waarschijnlijk zal er niet de bijzondere soort van vracht uitgedrukt worden, maar heeft het woord daar de algemeene beteekeni „scheepslading." Nog meer algemeen moet men *gewant* opvatten Brand. hs. II *doe dedi al zijn ghewant in den scepe draghen doe*. Brandaen voert geene waren er kan slechts „uitrusting, equipement" bedoeld zijn. Weer minder algemeen opgevat beteekent *ghewant* ook „uitrusting van het schip", gelijk nnl. *want* en kan dus zelf in tegenstelling tegen „scheepslading" staan. Kil. *ghewand van 't schip* = *armamenta*, *instrumenta navis*. Vgl. te Winkel gloss. op Mor. Behalve in den Mor. en op de daar geciteerde plaats uit den Sp. komt het nog zóó voor

Blomm. Oudvl. ged. III 119 vs. 527 *al die wile no min no mee dat die storem stort in die see, soe en can men tscep ghestueren niet, maar als men den storem wiken siet, soe eest dtijt dat men sla die hant aen den roeder ende aent ghewant*; Troyen bl. 36 *ic had gheworpen met Griex vier in die scepe ende verbernt dan scip, goet, ghewant, wijf ende man*; Minn. loop I 1536 *dede ghereiden schip ende ghewant* (var. *want*) (hier zou het echter ook „lading" kunnen wezen). Op onze plaats moet òf uitrusting, òf lading bedoeld zijn; waarschijnlijk het laatste, want er zal worden gezegd dat men om het leven te behouden iets kostbaars offert; Gaut. 398 *naufragiumque timens iactura saepe redemit navita quod potuit et damnis damna levavit.*

Volgens Sp. 1[7], 50, 62 *tscip gheladen met harde meneghen ghewaden*, waar dus het synon. *ghewaet* met *menech* is verbonden en moet worden opgevat als „stuk van de lading", zou, weliswaar, de lezing van het Hs. *menich ghewant* te verdedigen zijn. Toch zal men mij toegeven dat *dat ghewant* meer natuurlijk schijnt en het is licht denkbaar dat *menich* eerst van eenen afschrijver afkomstig is, die het woord *ghewant* verkeerd heeft opgevat.

975. *Een stic* = enen tijd lang; z. de aanteek. op Flandr. I 263, van Snell. op deze plaats en van Verdam op Theoph. bl. 135.

995. De conjectuur van Snell. *ongespoort* : *toebehoort* sluit beter met de lezing van het Hs. Maar ik twijfel of *toebehoren* wel kan beteekenen „noodig, nuttig zijn", een zin, die hier noodzakelijk wordt vereischt. Oudem. Bijdr. heeft maar voorbeelden van *behoren* en *toebehoren* met de beteekenis van „betamen, passen, voegen, toekomen." *Laet niet ongheprouft* geeft het *nihil est quod .... linquat inexpertum* van Gaut. (418) woordelijk terug.

998. Gaut. 421 *ultimus ad mortem post omnia fata recursus.* Die *achterste dach*, zooals het Hs. heeft, geeft geenen zin. Daarentegen wordt *slach* zoo gebruikt dat het denkelijk ook hier kan hebben gestaan. Misschien mogen wij het verdedigen met het oog op de spreekwijze *alle slaghe*, welke beteekent „allengs, geduurig", zoo Broeder Gheraert 132; 264; H. d. heim. 1130; verder Velth. 7, 20, 14 waar het voor *alle faelge* te schrijven is, zooals ook door Verdam Tijdsch. v. ned. taal- en letterk. 2, 286 vg. wordt aangenomen. Naar aanleiding van deze spreekwijze zou men *de achterste slach* misschien mogen opvatten in den zin „het laatste dat gebeurt, de laatste *coup*, *ultimum fatum*"; vgl. de lat. woorden *ultimus post omnia fata recursus.* Indien wij echter het nvl. bij De Bo bl. 1028 opgegeven gebruik van *slag* = kans, gelegenheid iets te doen in aanmerking nemen, zou *de achterste slach* zelf eene nog meer woordelijke vertaling van *ultimus recursus* „de laatste kans" kunnen wezen. Volg. Oudem. Bijdr. bezigt Cats *slach* in de beteekenis „gewoonte, handelwijze." Wij zien daaruit dat het woord eene vrij uitgebreide beteekenis had.

1036. Gaut. 443 *Paruit Arsamides superosque et fata sequutus castra locat.* Regel 1036 zou dus, als zijn inhoud niet geheel van M. afkomstig is, aan *superosque et fata sequutus* moeten beantwoorden, en het is wel mogelijk dat M. ten gevolge van eene scheeve opvatting van den zin daarvoor heeft geschreven *al hielt hijt over baraet* d. i. schoon hij ook den raad van Artabazus voor bedrieglijk hield, volgde hij dien toch op, hij gaf zich aan zijn noodlot over"; vgl. de aanteekening op 1095 vgg.

1057. Dezelfde verbetering van dezen regel is mij ook door Prof. De Vries voorgesteld.

1066. *Onghedout* is mishagen, bedroefdheit in den uitgebreitsten zin, z. De Vries Taalzuivering bl. 127 vgg. Voor onze plaats laat zich vooral aanvoeren Disput. 580 (*die sondare*) *drive rouwe ende ongedout*; ook op onze plaats zou het *ongedout* uit berouw wezen. In plaats van dit woord kon allicht *onscout* worden geschreven. Daar dit echter onder invloed van *onscout* in het volgende vers zou zijn geschied, kan er natuurlijk ook een geheel ander woord hebben gestaan.

1095 vgg. In deze regels vinden wij eene herhaling van hetgeen wij op 1036 hebben aangemerkt. Gaut. zegt *ille quidem securus et immemor horae instantis*, *quam sors et servus uterque parabant*, waarmede hij bedoeld dat de koning werkelijk zorgeloos was; daarentegen doet M. het weêr zoo voorkomen, als of Darius slechts uit gelatenheid in zijn hem bekend lot den schijn had van zorgeloos te zijn. Dit is hier zoo veel te vreemder, daar M. in vs. 1088 met Gaut. had gezegd dat Darius aan de voorspiegelingen van de verraders wezenlijk geloof hechtte.

1137. De verzen van Gaut. wier vertaling misschien slechts toevallig ontbreekt en met *nu willic wale* kan hebben begonnen, luiden

Inclita Patronem servandi gloria regis
Fecerat insignem: si quis tamen haec quoque si quis
Carmina nostra legat, nunquam Patrona tacebit
Gallica posteritas: vivet cum vate superstes
Gloria Patronis nullum moritura per aevum.

1215. Verwijs wilde op deze plaats iets veranderen, maar alleen omdat hij het *nummere* van het Hs. opvatte als adverbaal *némmer*, terwijl het *nemeer* is, hetwelk in dit en andere Hss. meest ook *nemmeer* is geschreven, maar waarvoor ik tot betere onderscheiding de schrijfwijze *nemeer* heb ingevoerd. Op onze plaats is zelfs adjektievisch *meer* met de ontkenning bedoeld „hij begeerde niets daarenboven, daarmede zou hij tevreden zijn geweest, daarmede zou hij zijn doel bereikt hebben" (de verzen van Gaut., welke Verw. hier citeert, behooren niet op deze plaats). *Nemeer willen*, *nemeer doen* en dergel. worden dikwijls aldus gebruikt om een begrip beter te doen uitkomen; het begrip kan vooruitgaan, of achtervolgen. Limb. 5, 991 *dies doet u beste*, *radic u*, *inne wille nemmer* (l. *nemeer*), *ridders*, *nu*; Alex. 7, 522 *hoor mi*, *ende ic en bidde nemere*; 585 *up dat si mi dese bede dan gheven*, *in bidde nemeer in al mijn leven*; Limb. 4, 1196 *inne eische nemmere*, *ic wille oec dat mede varen die ridders*; 6, 1063 *nam Hantecleer sijn swert*, *nemmeer hiere beghert*; Sp. 3², 39, 14 *dat swert nam hi ende dede nemmee*, *hine sneet den mantel mids ontwee.* De zin, die het hoofdbegrip bevat, kon dus ook nauwer door de constructie met *nemeer willen* enz. zijn verbonden, ook door het voegwoord *dan*. Van dezelfde kracht is het enkele *nemeer* en *nemee*, bijzonder achter getallen, b.v. Alex. 2, 940 *si connen dreighen ende nemee*; Rb. 567 *omme twee saken ende nemmee*; Claus. 251 *drie riddre ende nemmere.*

1232. Gaut. 547 *ut circumfertur arundo.* De uitdrukking *volghen ende*

vlien geldt waarschijnlijk oorspronkelijk van eene troep die den vijand volgt en weder vlucht (vgl. Parton. 4284). *Volghen* is de beweging naar voren, *vlien* die naar achteren (vgl. *vlien ende volghen* 8, 1007), en ten gevolge daarvan beteekent *volghen ende vlien* ook algemeen „voor- en achteruitgaan, zich heen en terug bewegen; z. b.v. Sp. 1[8], 69, 11; 1[8], 57; 38. Het naast aan onze plaats komt Sp. 3[4], 25, 87. De datief *dien winde* behoort tot *volghen* alleen, en *vlien* is absolute gedacht. Misschien echter stond er *mettien winde* bij de als één geheel gedachte uitdrukking *volghet ende vliet*, of wij hebben hier een zeugma.

VII.

16. Over de verschillende beteekenissen van de vaak gebruikte spreekwijze *sonder blijf* z. Oudem. Bijdr. i. v. *blijf*. Iets geschiedt *sonder blijf* kan beteekenen 1) de handeling blijft niet uit, d. i. zij wordt dadelijk uitgevoerd 2) de handeling blijft niet, d. i. wordt niet uitgesteld, dus ze geschiedt voortdurende 3) de handeling blijft niet uit, d. i. zij wordt voorzeker uitgevoerd. In den laatsten zin wordt de uitdrukking een zeer gewone phrase met even algemeene beteekenis, als vele andere, b.v. *sonder waen*. Op onze plaats kan de tweede of derde beteekenis gelden. Een goed analogon voor 2) is Lanc. 3, 9058 *hi lach een lanc stic sonder blijf gelijc oft hi doot ware*, voor 3) b.v. Velth. 5, 18, 70 *het mach wel tellen deze man van scoenre dinc sonder blijf*, *dat hi daer behilt sijn lijf*, *die van so hoghen neder vel* en Lucid. 2, 97 *hets gescreven sonder blijf*.

37. *Gheerne* in de beteekenis „lichtelijk gebeurende, veelal gebeurende, lichtelijk" is in het Mnl. zeer gewoon; z. de voorbeelden Verdam T. en Lettb. 5, 46 f.; Lsp. gloss.; Oud. Bijdr. en verder Sp. 4[2], 30, 9; 4[2], 77, 1; Test. 3054; Mask. 642 enz.

64. *Nu ende echt* = nu en weder, d. i. 1) „nu en later" 2) „een en ander maal", zoodat het ook van handelingen mag worden gebezigd, welke vóór het tegenwoordige tijdstip meermalen zijn gebeurd, zóó hier en in vs. 96; vgl. ook de voorbeelden bij Oudem. Bijdr. i v. *echt* en i. v. *nu*.

111. Vgl. de aanteekening op 1, 931.

113. Deze en de volgende regel beantwoorden aan Gaut. 52 *si mihi fatorum series immobilis auras vitales auferre parat*. *Vorseit* heeft dus niet zoo zeer de beteekenis van „te voren gezegd", als wel die van „door het noodlot bepaald."

162. De woorden — 166 staan voor de verzen van Gaut. (74) *Proh quanta licentia fati*, *quam vaga quae versat humanos alea casus*! *Wat suldi doien* beantwoordt dus aan *proh quanta licentia fati*, of deze woorden hebben althans in deze latijnsche hunnen grond. Het rijmwoord van *doien*, *boien* heeft den tweeklank *oe*; des niet te min kan *doien* èn *dôien* èn *doeien* wezen (z. de inleiding). Een *dôien* komt in het Mnl. voor in het compos. *verdoien* Parton. 4034; 6674; Rose 4534, hetwelk identisch is met *verdouwen* en *bedouwen* (vgl. Verwijs gloss. op Str. ged.), zoo als ook uit germ. *_frawjan_ èn *vrôien* èn *vrouwen* ontstaat.

Doien, *douwen* kan germ. **thawjan* en **dawjan* wezen; men verklaart het voor *thawjan*, maar ik denk eerder aan *dawjan* = ohd. *towan* = sterven. Al verklaart men dus ook niet met Snell. *doien* = *doden*, en al geeft men ook niet aan *doden* de beteekenis van „sterven", die het nooit heeft, zoo komt men toch tot deze beteekenis. Maar zij geeft hier volstrekt geen zin. Wij moeten daarom naar iets anders uitzien. Men verwacht niets anders, dan eenvoudig *doen* „waarmede zijt gij bezig, wat sijt gij voornemens te doen?" en ik geloof werkelijk dat *doeien* is gemeend en *doeien* = *doen* is. Mahlow die langen Vocale AEO in den europ. Sprachen bl. 136 vgg. heeft het laatst over het germ. ww. *dôn* gesproken. Al onderschrijf ik ook niet alles wat hij te berde brengt, het schijnt mij toch zeker dat eens een praesens **dôjan* moet hebben bestaan, hetwelk in het Mnl. juist *doejen* zou wezen; vgl. de vormen van den opt. in het Hd. *tüeje*. Wij zijn ook niet zonder bewijzen voor dit praesens in het Mnl. Het Nvl. heeft door het geheele woord door eene *g* : *doegen*, *deeg*, *gedegen* (De Bo bl. 241). In het praet. en part. is de *g* stellig alleen door „analogie" ingedrongen, gelijk nog daaruit blijkt dat in enkele gewesten de *g* alleen in het praesens voorkomt, zoo als De Bo t. a. pl. mededeelt. De *g* kan alleen uit eene *j* zijn ontstaan, die opt einde der woorden tot *ch*, in 't midden tot *g* werd, zoo als in *weech* mv. *weghe*, in *vroech* (uit **frôi*) en in enkele andere gevallen (z. de aant. op 4, 1540). De oorspronkelijke *j* wordt verder gestaafd door den vorm van de 2. p. sing. imperat. *doch*, welke ontstaat uit *dôj*, indien de *j* tot *ch* overgaat en dan de klinker door den invloed van de scherpe spirant wordt verkort (z. de aant. op 1, 42). Ook in andere gewesten hebben wij soortgelijke sporen van de *j* in *dôn*. Te Aken zegt men in den verledenen tijd *ich doch*. Ik weet niet, hoe deze vorm in het praet. komt (in het praes. zegt men *ich dûe*), maar zoo veel schijnt mij zeker dat ook hier de *ch* slechts uit eene *j* kan voortgekomen zijn. Misschien berust dit praet. alleen op eene „differencierung", indien men aan het eene van de twee praesentia *dûe* en *doch* de beteekenis van het praet. gaf. Een mnl. inf. *doeien* is dus mogelijk, op onze plaats is voor den zin „*doen*" te verwachten: het is dus meer dan waarschijnlijk dat wij hier *doeien* = *doen* hebben. En wij hebben het vermoedelijk nog op eene andere plaats, t. w. Sp. 2^4, 62, 11 *doe hietse die juge fel in den swaren kerkere doyen ende wilde omme hare meer moyen. Sere sette hi sine atente omme sonderlinghe sware tormente* = Vinc. *Postea vero carcere recludi donec inveniret, quibus eam tormentis crudelius laniaret.* Een ander *doyen* dat hier zou te pas komen is mij onbekend, en *in den karkere doen* is eene gewone uitdrukking.

189. De voorslag van Verdam te lezen *wat wildi volghen na* verdient ernstige overweging. *Navolghen* kan in de beteekenis „zijn oogmerk op iets richten met den 4. nv. staan: Ruusbr. Hantvingherl. 222, 22 *dese claerheit sijn wi navolghende*; vgl. ook W. Mart. I 332 *die ander trect die werelt naer*.

192. Vgl. Rb. 27407 vg. *rovers ende toveraers ende alrande vul ghepars*; F. *ghepaers*; D. *vule gepars*; E. schrijft *ghespaers*. De afleiding van het woord is mij duister.

255. Twee malen *noot* met dezelfde beteekenis in het rijm kan niet oorspronkelijk wezen. Hetgeen in het Hs. staat vinden wij wel meer, b.v. Velth. 4, 26, 3 *no door vrese no door noet* (vgl. St. Am. 1, 2481 *hine liet door vrese*

no door pine); maar wij vinden ook de uitdrukkingen *door ghenen noot noch door die vrese vander doot* Lsp. I 37, 33; *no door niet, no dor noot, no dor die sorghe van der doot* Rein. 1281; *om die noet noch om die vreese van dier doet* Kausl. I vs. 3367; en dat de verbinding van *vrese* en *doot* mogelijk is bewijst Sp. 1[8], 35, 38 *nonsiestu niet vrese no doot.*

263—70. De verzen staan in plaats van eene aan de mythologie ontleende vergelijking bij Gaut. 122—127. Zij zijn weder een bewijs dat M. hetgeen hij van zijn origineel oversloeg op de een of andere wijze trachtte te vergoeden.

314. *Baraet* (fr. *barat*) staat hier en 9, 57 zeer duidelijk in de beteekenis „geraas, gedruisch." De meest bekende beteekenis van het woord „bedrog" staat van deze zeer ver af; maar toch zien wij uit het Mnl. zelf nog, hoe beide te vereenigen zijn. Merlijn 5381 vgg. lezen wij *alse hem* (*den draken*) *die last dan wert te zwaer, maken zi zoo groet baraet, dat al vallet dat op hem staet* d. i. zij maken zoo veel leven, zoo veel drukte, zoo veel gewoel. Deze beteekenis gaat uit van eene meer algemeene „ongewone manier van zich te gedragen, onstuimigheid, vreemdheid in gelaatstrekken, of andere uitingen." Ferg. 4699 *ic hope te stilne u baraet* (onstuimigheid); Rein. 2381 *bi den barate die* (l. *dat*?) *ic hem sach driven*; waarin het *baraet* bestaat wordt straks gezegd, t. w. daarin dat de vos het hol, waaruit hij is geslopen met zand stopt en zijne voetstappen met den staart uitwischt. De bewerker van Rein. historie zegt in pl. van *baraet*: *bi den doene dat ic sach hem driven* (2403). Ruusbr. Boec der hoechsten waerh. bl. 256, 26 vgg. schildert eenen mensch in geestvervoering en vergelijkt hem met een dronken man *als nu bliscap*; *als nu wenen*; *alse nu singhen; alse nu criten*; *nu wel, nu wee ende dicwile beide te gader, al springende lopen, hande te gader slaen, knielen, neder bughen ende aldusdanich b a r a e t in meneghenwijs*, waarvoor de lat. vertaling heeft *atque id genus multimodos exhibent g e s t u s*; Rose 7996 *dierne quaet gi maect mi te groet baraet* d. i. gij gedraagt u te loszinnig, te uitgelaten. Ook in den Esopet 62, 9 *si toendem een scoen baraet buten scone ende binnen quaet* is het voorzeker op zijne plaats en niet in *ghelaet* te veranderen. Aan de tot hiertoe opgegeven beteekenissen van *baraet* beantwoorden vrij wel die van een woord, hetwelk wij bewoners van de Rijnprovincie gebruiken, t. w. *das gedän* (denkelijk = *gidâni*) (vgl. ook nl. *gedoente* = lawaai, drukte, omhaal), en zooals wij zagen, plaatst ook de bewerker van den Rein. *dat doen* voor *baraet*. Ik kan mij den gang der beteekenissen niet anders voorstellen dan op deze wijze, dat eerst uit de besproken beteekenis voor *baraet* die van „valsche vouw, plooi" en vervolgens die van „bedrog" is voortgekomen. De Romanisten zullen moeten beslissen, of de geschiedenis van het woord in de romaansche talen deze meening rechtvaardigt. De afleiding van *barat* uit een germ. **balrâd*, die Prof. De Vries op nieuw verdedigt Tijdschr. voor Ned. Taal en Letterk. II zou, als ik gelijk had, ook door de geschiedenis der beteekenis worden tegengesproken, indien men niet met hem aanneemt dat in het Fransch en in het Nl. twee oorspronkelijk verschillende woorden zijn samen gevloeid.

315. Gaut. 150 *Iam sonus audiri strepitusque fragorque rotarum coeperat a Graecis.* Z. Kil. *karren, kerren* = *stridere* etc.; *karrende waghen* = *plaustrum stridulum*; ohd. *charrên*, mhd. *karren, kerren* enz.; z. Hildebrand in DWB 5, 613. Het woord komt ook voor Merlijn 16620.

320. Ik heb niet geaarzeld deze emendatie in den tekst op te nemen omdat het ww. *onthouden* hier zoo goed zou te pas komen; z. Oudem. Bijdr. *onthouden* no. 1, 2 en 14 en Rb. gloss. De vertaling komt dan woordelijk met het lat. overeen; z. onder den tekst.

338. *Onghedeelt* beantwoordt woordelijk aan *impar* van het Lat.; het woord is vooral bekend uit de uitdrukkingen *ongedeelt spel* en *ongedeelte strijd* = strijd met ongelijke krachten; z. Sp. 3^4, 3, 77 met aant. en Oud. Bijdr. i. v. Hetgeen 337 en 338 in het Hs. staat kan dus onmogelijk juist wezen. Men zou kunnen lezen *si hadden* of *want si hadden* in pl. van *al hadden si*; maar de geheele wijze van uitdrukking zou dan zeer mat zijn, terwijl men door de verandering van *clener* in *groter* eene krachtige tegenstelling en eene woordelijke vertaling van het Lat. verkrijgt, want *soeken met groter cracht* beantwoordt aan *fusoque cursu aestuat*. Misschien ook zijn de rijmwoorden *macht* en *cracht* te verwisselen.

433—459. Deze passage beantwoordt aan Gaut. 221—226

Jam fragor et belli rursus novus ingruit horror
Nec timido fuga nec prodest audacia forti.
Caeduntur fortes, timidi capiuntur, et ecce
Res indigna fide, dictu miserabile, plures
Captivi quam qui caperent, numerumque ligantum
Praedonumque gravis excessit copia praedae.

Bij den tekst van M. valt in het oog dat de inhoud van vs. 453 niet op dezelfde plaats staat, als in het oorspronkelijk en daar, waar hij staat, zinstorend is. Verder bevat *baroene* in vs. 454 eene sterke overdrijving van het Latijn. De een of ander herinnert zich misschien dat ik in eene mededeeling gedaan in eene vergadering van de Maatsch. der Nederl. Letterk. te Leiden deze moeielijkheden heb trachten te verwijderen door eenige veranderingen en verplaatsingen. Maar mijne voorslagen berusten mede op de veronderstelling dat vs. 450 niet goed was. Daar echter 4, 1118 hetzelfde vers staat en ook 9, 1334 *wonderlike maniere* gebezigd is (vgl. ook *vremde maniere* 9, 1326) vervallen mijne emendaties, en wij moeten er ons, zoo het schijnt, bij nederleggen dat M. vs. 453 werkelijk op deze plaats gesteld en gezegd heeft dat meer *baroene* werden gevangen, dan er Grieken in den slag aanwezig waren. *Eñ* in 453 is natuurlijk fout; eenigszins beter zou de zin worden, als wij dit, niet met Verw. eenvoudig in *men*, maar in *daer men* veranderden (𝔈n̄ gelezen voor 𝔇'm̄). Met vss. 457 en 58 weet ik geen weg, noch om ze met het Lat. in overeenstemming te brengen, noch zelfs om een gezonden zin te verkrijgen. Wat er staat „dus was er meer volk gevangen, dan Alexander ooit te voren er van had (nl. van krijgsgevangenen)" schijnt mij althans te slecht voor M., en ik vermoed dat de woorden zeer sterk verknoeid zijn.

470. *Tropmale* = troepsgewijze ook Nat. bl. 3, 67 (V A *tropmale*, B *troepmale*, tekst *troepmaelde*) en 3365 *tropmaelde* (B *tropmale*); Rb. 30104 *scaermaelde*; vgl. De Vries T L B IV 70 vg.

483. Over de *flume Albene* z. de aanteekening op 3, 1157. Volgens hetgeen daar is gezegd moeten wij *Albene* wellicht in *Arbele* veranderen en *ende Nele* in den volgenden regel onveranderd laten.

498. *Het* slaat op een znw. *dat coverture* (of *dat covertoer*?) hetwelk uit *onghecovertuert* is af te leiden. Juist bij M. vinden wij niet zelden eene dergelijke constructio ad sensum: Rb. 6854 *want dat volc van Chanaan vernam dat die Israelsche scare omme hare lant gheporret ware, vesten si hem harde wel. Die dat volc van Israel sident wonnen met groter pinen* (Hist. schol. *fecerant enim ..... munitiones .... nec eas nisi longo tempore et gravi labore obtinuit Israel*); Nat. bl. 2, 2274 *ghetant es hi na shonts maniere, maer meerer* (d. i. *de tanden sijn meerer*); 2, 2346 *ghetonghet als een serpent, die het utesteket lanc*; vgl. 2, 3275; Sp. 1[2], 17, 79 *vachtmen achter een LXXX daghe .... daer meneck ridder in liet sijn leven*; 3[7], 13, 12 *Focas bleef keyser met ghewelt dat hi vromelike helt VIII jaer*; evenzoo 3[8], 55, 55; 3[8], 56, 57 *Anastasius ontfinc trike .... ende waest twee jaer*; 4[2], 76, 10 *een hertoghe die huwelijc dede te Constantinoble in die stede; die hare so wegerlike helt ende so weeldelike* (*die* d. i. de vrouw, waarmede hij huwelijk dede). Somtijds ook bij anderen: Lanc. 2, 44925 *des morgens vroe alst dagede, dies hem harde wel behaghede ende menne* (d. i. den dag) *sach scone ende claer*; vgl. nog. Sp. 2[3], 42, 19; 4[7], 38, 13; Segh. 7346; Stoke 2, 1285; Lutg. III 188.

Eene andere soort van constr. ad sensum hebben wij Alex. 3, 243 vgg.

584. Deze opmerking is ook van M. afkomstig; vgl. 3, 513.

619. *Overjaghen* „doorbrenghen, verquisten", hetzelfde woord ook Lev. Jez. cap. 135; elders *overbringhen* en *overdriven* Lanc. 2, 42688; Lutg. II 1259.

622. Over *goliaes* z. Kausler Derkm. III 460 vg. Het woord is denkelijk met het meer bekende *goliaerd* identisch en aan den bijbelschen naam *Goliath* ontleend.

623. Snellaert meende dat *bruscaert* eene afleiding kan zijn van mlat. *bruscare* „branden", dus „gebrande wijn", z. zijne aanteekening. Eene meer aannemelijke verklaring deelt mij Prof. De Vries mede. „Het zal, denk ik, hetzelfde zijn, als 't Italiaansche *vino brusco* bij Della Crusca „de sapore che tira all' aspro, non dispiacevole al gusto." Evenzoo in 't Oud-Fransch *vin brusque* „vin âpre, piquant"; z. La Curne de St. Palaye Dict. Hist. III 148, volgens wien die wijn ook *brusquet* heette. Met een ander suffix kan 't dus ook *bruscaert* heeten. De bedoeling van M. zal zijn „wijn, zoete en zure", want *claret* is zoete gezuikerde kruidenwijn." En *zuur* is alleen in tegenstelling van *zoet*. Zoo b.v. zijn de roode Fransche wijnen en de meeste Rijnwijnen dan *bruscaert* geweest."

630. *Symonine* is een onmogelijke vorm, blijkbaar van eenen afschrijver afkomstig, die het in pl. van *symonije* stelde om met *pine* te rijmen. Daar echter M. niet *symonije* op *pine* kan gerijmd hebben, moet er iets ontbreken, en de eerste van de twee uitgevallen regels kon dan ook met vrij groote zekerheid worden aangevuld, want *daer .... inne staet te sine* is bijna typisch achter *pine*. In den Alex. zelf 4, 30 *die pine: daer haer altoos stont in te sine*; 7, 54 *dese pine: daer mi nu in staet te sine*; 8, 772 *sine pine: daer hem in stont te sine*. Elders b.v. Velth. 7, 5, 75 *die helsce pine, daer dien sonderen in stoet* (l. *staet*) *te sine*; Lucid. 3271 *vander pinen, daer den quaden staet in te sine*; 4245; 4759; Lanc. 2, 3667; 29399; Lsp. 1, 4, 39 enz.

647. Om de dwaze verklaring van Snell. merk ik op dat *ter cure wel*

niets anders is, dan het gewone *wel ter cure*. Ook *fonderen* „met kennis toerusten" is een bekend en vaak voorkomend woord, z. Oudem. Bijdr.; Segh. 485; Merlijn 12846 enz.

653. Naast *ghelove*, hetwelk in verschillende geslachten wordt gebruikt, het meest misschien onz., kent het Mnl. ook een korter *dat gheloof* z. b.v. Rb. 17649; Troy. 7518; 7830; Nat. bl. 8, 386; Sp. 1[4], 29, 18; 1[4], 42, 39; 4[3], 82, 84; Lsp. 2, 51, 29; Hildeg. 168, 362, waar het overal in het rijm staat. Zoo ook *ongheloof* b.v. Rb. 33592. Ik ken in geen ander germ. dialect eenen daaraan beantwoordenden vorm, en het gaat dus ook niet aan een germ. onz. (of ook manl.) **galaub* te veronderstellen. Natuurlijk kan *gheloof* ook niet uit *ghelove* door apocope zijn ontstaan. Men moet eene vorming naar analogie aannemen, zooals die bij de woorden met het voorzetsel *ghe* meer voorkomen.

693—708 beantwoorden aan Gaut. 344—47

Te tamen, o Dari, si quae modo scribimus olim
Sunt habitura fidem, Pompeio Francia iuste
Laudibus aequabit; vivet cum vate superstes
Gloria defuncti nullum moritura per aevum.

De bron is dus hier tamelijk vrij door M. bewerkt. Uit 703 vgg. mogen wij misschien opmaken, dat M. van de groote bekendheid der Alexandersage eene juiste voorstelling had. St. Hieronymus te dezer plaatse is zonder twijfel afkomstig uit den prologus van Gaut. waar wij lezen (Müldener bl. 2) *Sed et Hieronymus noster, vir tam disertissimus quam christianissimus, qui in singulis praefationibus suis aemulis respondere consuevit, manifeste dat intelligere, nullum apud scriptores superesse securitatis locum, cum virum tam nominatae auctoritatis pupugerit stimulus aemulorum.* Of M. zelf uit deze plaats afleide dat Hieronymus iets met de Alexandreïs te maken had, of dat een afschrijver van het werk van Gaut. op grond van deze plaats St. Hieronymus als dengene genoemd had, die de geschiedenis van Alexander uit het Grieksch in het Latijn heeft vertaald, is moeielijk te beslissen. Degene, van wien de bewering afkomstig is, dacht zonder twijfel aan het werk van Pseudokallisthenes.

731. *Dicke* in den volgenden regel geeft geen zin; ik zou niet weten, wat er anders kan hebben gestaan dan *ditte*, en in dit geval verkrijgen wij in 730 *slitte*. Dit kan zijn de datief òf van een vr. *slitte* (*slette*), òf van een manl. *slit*, en dan zou men moeten lezen *mettien slitte*. *Slit* is = hd. *sliz* (d. i. *slits* nhd. *schlitz*) en zou kunnen staan voor het gedeelte van het kleed, waarin het *split* is (vgl. Mhd. wörterb. II 2, 414*b*), wat hier uitstekend zou te pas komen. *Slitte* (*slette*) heeft Kil. als synon. van *slippe* = *peniculamentum*. Het is dus te begrijpen dat een afschrijver er *slippe* voor in de plaats stelde. De verbetering wordt bevestigd door Seghel 5608, op welke plaats Verd. Nalez. dezelfde verandering maakt.

765 vgg. Gaut. 368 vgg.

sed quia serviles non permisere catervae,
quae patris emeritam ferro rupere senectam
ut clemens victo laudarer victor in hoste,
quod solum licet ultorem, defuncte, relinques
hostibus infandis, habuusti quem prius hostem.

Om de vertaling met den zin dezer woorden in nauwkeurige overeenstemming te brengen, zouden verscheidene veranderingen noodig zijn. Ik geloof echter dat M. vluchtig heeft vertaald en *ut* bij Gaut., hetwelk van *permisere* afhangt, zonder zich rekenschap van de constructie van den geheelen zin te geven, voor „op dat" heeft opgevat, van daar *om dat* in 769. Als M. hetzelfde had willen uitdrukken, dat in het Latijn staat, zou hij ook niet gezegd hebben *segghen na mi* (769). Wanneer het zoo is, als ik vermoed, moet ook *om dat* in 769 vervallen in spijt van *quia* in 't Latijn. Er is dan niets mogelijk, dan eenvoudig *dat* en men moet zóó construeeren, als ik het in den tekst door de interpunctie heb aangewezen.

778. Gaut. zegt (373 vgg.) *sic mihi contingat bellis oriente subacto, Hesperios penetrare sinus classemque minantem occiduis inferre fretis. Werelt* in 778 kan natuurlijk niet goed zijn; *die mere* zou een meerv. kunnen wezen, of een vr. enkelv. (vgl. Rb. 6149; Franc. 6547). Waarschijnlijk echter hebben wij niet enkel met een verkeerd gelezen woord te doen, maar heeft M. eenvoudig *die see* geschreven, alhoewel hetzelfde woord in den volgenden regel terugkomt.

782. Gaut. heeft niets, waaraan *Overlant* beantwoordt, hij noemt op deze geheele plaats slechts *Gallica colla* en *cum populis Ligurum Romanas vires. Overlant* (of *Bovenland*) wordt door de Nederlanders een gedeelte van Duitschland genoemd, naar het meest gewone taalgebruik de Rijnprovincie (en Westfalen), vgl. Zs. 24, 378. Kil. vertaalt het met *Germania superior*.

Merkwaardig is het dat M. zonder aanleiding van Gaut. *Spanien* en zelf *Almanien* noemt, na van het overlijden van den *berch Moniu* te hebben gesproken. Men zou allicht denken dat deze onnauwkeurigheid voor rekening van een afschrijver komt, dat *Sp.* en *Alm.* zijn verschreven en oorspronkelijk italiaansche provincies waren genoemd; maar *wreet* in een staand bijwoord bij *Almanien*.

803. Ook in het Mhd. en Nd. staat *tier* (*dier*) nog in de engere beteekenis van „viervoetig dier" en in tegenoverstelling van ander gedierte; z. Mhd. wörterb. 3, 34*b*; Reinke 3279 *de dere weren dar nicht alleine, men ok vele vogele grôt ende cleine.* Alex. 7, 1661 staat *serpent ende dier*, evenzoo 10, 587 *serpente ende dier* = *serpentes et ferae.* Evenzoo staat *beesten* tegenover *serpent* 7, 881, tegenover *voghel* 10, 664 (lat. *feram* en *avem*) en 677. *Beeste* wordt dikwijls ook voor „vee" gebruikt. Het is dus niet waarschijnlijk dat het woord zonder nadere bepaling in vs. 911 goed is; dit zou des noods nog mogelijk wezen, als het op zich zelf ook „wild dier" kon beteekenen, en dat is niet denkelijk.

821. De beschrijving van het grafmonument luidt bij Gaut. (382—97).

Pyramis erigitur, niveo quae marmore structa
Ingenio docti superaedificatur Apellis.
Coniunctos lapides infusum fusile rimis
Alterno interius connectit amore metallum.
Exterius, quacumque patet iunctura, figuris
Insculptum variis rutilans intermicat aurum.
Quatuor ex aequo distantibus arte columnis
Sustentatur onus, quarum iacet aerea basis.
Argento stilus erigitur, capitella recocto

Imperitant auro fornacibus eruta binis.
Has super exstructa est, tantae fuit artis Apelles,
Lucidior vitro, pacato purior amne,
Crystrallo similis coelique volubilis instar,
Concava testudo librati ponderis, in qua
Forma tripertiti pulchre describitur orbis.

De beschrijving van M. wijkt daarvan aanmerkelijk af, wellicht omdat hij de woorden van Gaut. niet volkomen heeft begrepen. Misschien kwam dit door dat M. den bovenbouw en den witten steen als identiek beschouwde. Althans uit zijne schildering schijnt te blijken dat *een witte serc* (misschien *d e w. s.* te lezen) en *doverste steen* hetzelfde zijn.

860. M. legt hier een verwonderlijk gebrek van kritiek aan den dag; hij spreekt zich zelf bijna op het zelfde oogenblik tegen, door de vier rivieren alle in het Paradijs te laten ontspringen en den Ganges te gelijker tijd op den berg Cocobaces (dien hij zich weliswaar in het Paradijs kan hebben gedacht) en Eufraat en Tigris in Armenie. Bij Honorius (cap. IX en X) zijn deze verschillende gegevens op eene rationeele wijze vereenigd *Quae quidem flumina infra paradisum terra conduntur; sed in aliis longe regionibus funduntur. Nam Phison, qui et Ganges, in India de monte Orcobares nascitur* etc.

913 vgg. Deze zin is een voorbeeld van een Zeugma in het Mnl.; een ander voorbeeld hebben wij misschien 6, 1232 (z. de aant.) en 9, 491. Zoo ook Rb. 1534 *rume die stede van Carram lant ende maghe neder ende hoghe*; Rein. 1591 *toochdene dien honden saen, diene ginghen bassen ende jaghen*; Lanc. 2, 46018 *daer die een af hadde bescreden een roet ors ende rode wapine*; Limb. 4, 889 *sine moghen anders eten niet, dan fonteyne ende broet*; Rein. II 3589 *ic most daer mijn een oor laten ende in mijn hooft vier grote gaten.* Merkwaardig is aldaar vs. 7171 *verwonnen te lien of den doodslach*; zóó Hs. c; het schijnt dat uit *lijen* = *fateri* het gelijkluidende *lijen* voor *liden* wordt aangevuld. Het Hs. b schrijft *liden.*

956. *Loete*, nd. *lote* (z. Schill.-Lübben) is de naam van verscheiden werktuigen, die dit gemeen hebben, dat zij bestaan uit een steel met een breed aanzetsel om te scheppen of te krabben; z. Kil., De Bo en de aant. van Snellaert.

958. Kil. *vlaek* = *horde*; De Bo *vlaak*, *vlake* vr. schutsel van stroo, riet of biezen. *Met* in onzen tekst zal dus te schrappen zijn. Maar hetgeen M. hier zegt, vind ik nergens terug; men verwacht het verhaal dat de monsterachtige menschen hunne *brede voeten* zelf tot bescherming tegen het weder bezigen, want in deze monsters moeten wij de Skiopodes herkennen; vgl. Isid. lib. XI cap. 3; Honor. cap. XII, Nat. bl. I 314 vgg. In onzen tekst zijn echter de Skiopodes tot twee soorten van menschen geworden, deze en de 984 vgg. genoemde. De *vlaken* zullen echter wel uit de breede voeten ontstaan zijn. Maar of wij de fout aan M., of aan iemand anders te wijten hebben, kunnen wij niet beslissen.

967. Het schijnt wel dat in het Mnl. *lede* somtijds in een meer beperkten zin voor armen of beenen wordt gebezigd (vgl. de aant. op Flandr. I 133); het zou dus niet onmogelijk wezen dat het hier voor voeten staat. Waarschijnlijk

echter is *lieden* niet verkeerd geschreven voor *lede* of *leden*, maar de afschrijver heeft het woord in den tekst gebracht, omdat hij niet begreep dat het nog dezelfde menschen zijn, waarvan ook de voorafgaande regels spreken. Ook het tweede hs. is corrupt, zoodat het onmogelijk is met zekerheid te zeggen, wat er oorspronkelijk heeft gestaan. Misschien eenvoudig *voete*.

1006. Honorius (in de uitgave bij Migne) cap. 12 heeft *trecentorum pedum* en hetzelfde getal vinden wij Sp. 1[1], 18, 75, terwijl de tekst van Vincentius, die de uitgevers aanhalen, *tricenorum pedum* leest, zoo als ook Isid. lib. 12 cap. 6. Het is dus toch niet zoo geheel zeker, of wij in den Sp. aan M. eene fout in de vertaling hebben te wijten.

1008. Het ww. *ghehaermen* of *ghehermen* = ohd. *gahirmen* „rusten" is al door De Vries in De Jager's Archief I 63 vgg. volkomen opgehelderd, maar nog niet voor allen, zoo als men uit het gloss. op den Moriaan kan zien. Z. ook Eduw. 381 *sonder hermen* zonder ophouden, voortdurend. De vervaardiger van het Hs. van Troyen kende het woord niet, hij stelt er hier voor *sy en stormen*. Mijne verbetering op Troyen 8789 (Zs. 24, 37) wordt daardoor bevestigd.

1016. *Seilsteen* = *seghelsteen*; z. Kil. i. v. In de Nat. bl. 12, 813 vgg. is *seilsteen* echter de *adamas* (vgl. 12, 111 vgg.) en wordt zelfs aan den magneet tegenovergesteld.

1083. Lees ·LX·; z. de aant. op 9, 153.

1100. *Versoeken* = besoeken; z. de voorbeelden bij Oudem. Bijdr. onder no. 6, Kil. en Ned. Prosa bl. 68 *versueken dese stede*.

1124 vgg. Deze regels slaan op de gebeurtenissen van het jaar 1088; z. Wilken Gesch. der Kreuzzüge I 197 vgg.

De juiste naam van *Corborant* is Korboga. In den Sp. heet hij *Corbohan*, bij Vinc. *Corberannus*, in de ofr. Chanson d'Anthioche (ed. Paulin Paris) echter *Corborans*.

1134 vgg. Z. de aant. op 3, 713. Het dietsche werk, waarop M. hier zinspeelt is ons niet bekend.

1150 vg. Bedoeld is de slag bij Ascalon, den 11 Aug. 1099; Wilken t. a. pl. II 9 vgg.

1164 vgg. Slag bij Hittin en Tiberias den 4 Jun. 1187. Hittin ligt niet ver van den berg Tabor.

1202. De bewerking in het Hs. T. heeft hier nog eene uitweiding, die echter op eene verkeerde plaats is geraakt; z. vs. 1318 en de aant.

1222. Vgl. Rb. 16437 (bij de geschiedenis van Daniel) *dat haer lijf ende haer cleet van den viere niet en wret*. Nog heden is *weten van iets* (met eene ontkenning) algemeen nederl. voor (geen) hinder van iets hebben, (geen) letsel van iets ondervinden (vgl. ook De Bo bl. 1395). Gewoonlijk wordt het gezegd van een kwaad dat werkelijk iemand overkomt, maar zonder hem schade te doen. Men mag echter wel aannemen dat men ook zeide, of althans dat men m o c h t zeggen b.v. *van geene ziekte weten* d. i. „nooit ziek geweest zijn", gelijk

men ook bij ons hoort „ich weiss nichts von krankheit", en gelijk men in het Mhd. gebruikte *wizzen umbe* (Beneke-Müller 3, 786*a*).

Wat in den zin van een pron. indefin. stond ook 9, 183. Andere voorbeelden van M. heb ik helaas niet opgeteekend. Als er geen andere voorkomen, zou men het woord misschien moeten veranderen, te dezer plaatse in *niet*. Bij anderen wordt *wat* zoo gebruikt: *dat si ghecrighen wat* Niw. doctr. 722; z. verder Hildeg. 12, 619; 626; Martin Rein. gloss.

1247. „Daar ligt het lieve Babylonien" aldus verklaart mijn voorganger; doch bij M. vindt men zulke aardigheden niet. Ook in den Rb. en in den Sp. verhaalt hij ons dat Cambyses Babylon in Egypte heeft gesticht: Rb. 7668 *oec maecte hi .... in Egypten Babylone, daer die soudane in draghen crone*; Sp. 1^3, 12, 5 *dese Cambyses maecte scone in Egypten Babylone.* Zóó dan ook Honor. cap. 18 *Cambyses rex Aegyptum superans, civitatem condidit, cui nomen Babylon indidit, quae nunc caput illius regni existit. Babylon* was, zoo als bekend is, de middeleeuwsche naam voor Caïro, hetwelk dicht bij de oudere door Cambyses gestichte stad was gebouwd. M. heeft hier den ouden naam *Babylone* met den arabischen *Kahira* tot één eenigszins verbasterden samengesmolten. Velthem onderscheidt tusschen beiden 1, 9, 1 vgg. *in Egypten es Alexandrien, dat porte es der Sarrasine pertie ende neuwe Babilonie mede ende Kadris die vrouwe es alder stede* en 10, 1 vgg. *van neuwe Babylonien ende Caytus, oft Cadrus heet men mede dus, dit sijn twee stede, als ict versta ende staan op enen milen* (l. *ene mile*) *na.*

1262. Het hs. van Troyen heeft

[Bynnen dien berghe daer is hy [(*lees* hy is) open]
Na dat ons die boecke van cossmo- [graphien
Tellen die der waerheit lien
Soe leghet een wel groet (*gecorri-* [*geerd uit* grote) lant
Ende is amazonia ghenant.
Mit vrouwen ist al beseten.
Jc der my des oec wel vermeten
Dat gheen man jn dat lant dar gaen.
Mer als ons boecken doen verstaen,
By haeren lande aen deen syde
Ys een eylant van groter wyde
LX. mylen lanc ende niet myn.
Scoen boem staen daer jn,
Suete crude ende (*te schrappen*) [menghertiere
Ende en (*lees* En) syn daer niet [herde diere.
Al vol bloemen staet ghestruwet.
Tierst dat haer die tyt vernuwet,
Cleeden hem die vrouwen wale
Mit purpur ende mit sindale
Bedect mit goude, dat wel steet.
Ende als sy ghecleet syn ende [ghereet
Ende die april comen bestaet
Tot dien dat wedemaent vyt gaet [1])
Syn sy daer met groter vrouden.
Dan comen die man die hem ver- [bouden
Tot hem aldaer; dat is haer sede.
Drie maenden spelen sy daer mede
Mit herde grote joye ghinder.
Al daer wynnen sy haer kynder.
Die scoenste syn ende best gheboren

[1]) Bénoit:

Dès quest li meis d'Avril entrez
De si qu'ivers s'en est alez.

Maerlant zal gelezen hebben *iuins* in pl. van *iuers.* Tengevolge van dese misvatting staat vs. 26 *drie maenden*, terwijl Bénoit maar *treis jorz* heeft.

En comen ghenen mannen (*lees* [manne) te voren,
Hy en sy edel ende goet,
Vroomich hoefs ende wel ghemoet.
Daer moet elc aen syn ghenoot gaen.
Als sy dan kynder hebn ontfaen,
Ende hem knapelline werden ghe- [boren,
Brenghen sy se haeren vader voren.
En gheen en houden sy daar (*te* [*schrappen*) dat is waer,
Langher, dan sy se soecken (*lees* [soghen) een jaer.
Die maegdekyn houden sy ghereet.
Wanneer dat die gheselscap te gheet,
So en is man, so wats ghesciet,
Die se van (*lees* vor?) den jaer siet.
Quamer oec enich jn haer lant,
Verslaghen waer hy alte hant.
Daer is die menich so langhe maghet,
Also langhe als (*lees* als hare?) die [dach verdaghet
Ende die sonne onder gaet,
Dat sy haer niet besluiten en laet. [1])
Ten wapen is der wel (*l.* daer elc [wel?) goet
Ende onververt jn haeren moet.
Sonder stryt ende (*lees* en) syn sy [niet.
Het is menich werf ghesciet
Dat sy voeren jn diere (*lees* voeren [riddere?) wys
Vytten lande om prys.
Dit plecht men jn amasonia.

1287. *Met* wordt bij tijdbepalingen meer gebruikt *met nachte riden* Lanc. 4, 486; *ic ne wille met den dage riden* (de tegenstelling is „in de nacht") 4, 601, *reet beide met daghe ende met nachte* Velth. 2, 41, 8; *bede met dagen ende met nachten* 6, 16, 21; *beide met daghe ende met nachte* ('s daags en 's nachts) Kerstine 672; Sp. 1[6], 26, 58. Vgl. Veldeke Eneide 2698 en de aant. van Behaghel. Anders is Ruusbr. II, 148, 6 *daden haren dienst metten weken* d. i. „week om week."

1300. Het tweede hs. was niet noodig om het onzinnige *leget* van ons teksths. in *liegic* te veranderen. Het is wel het sterkste staaltje van de slordigheid van Snellaert's uitgave dat deze plaats zonder de minste opmerking is gebleven.

1318. Het Hs. T heeft hier de volgende regels, die op 1202 behooren te volgen

Nv wil ic vanden rade (*lees* tatren) [noemen,
Mit welcker macht sy sullen comen.
Sy sullen alle die werlt wynnen,
Sy en sullen gade niet bekynnen,
Sy sullen die lude slaen te doot,
Sy sullen wonder maken groot.
Dien (*lees* Die) sy laten levende [blyven
Die sullen sy als perde drijven
In haeren arbeit dach ende nacht.
Eeren, sayen al haer macht
Sy moeten hem te voeren doen,
Cleder maeken ende scoen,
Wapen ende duer ghesmiden,
Daer sy mede sullen ryden.
Die kercken sullen haer huse wesen,
Die boecke daer wy bynnen lesen
Die sullen sy scoren ontwe,
Sy en sullens achten myn noch mee,

[1]) Bénoit:

D'eles i a molt grant partie,
Qui ja a nul jor de lor vie
Ne seront d'omes adesées,
Ne ja n'iërent despucelées

Noch te goede (= gode) hem voe-
[ghen moghen,
Die se heeft ghebracht also hoghen
[(*lees* hoghe);
Dat (*lees* dor) ons quaetheid, weet
[ghereet,
Doer haer liefde niet, god weet.
Haer macht yet sal weder (*lees*
[macht sal ne ware) staen
Van dien dat wy (*lees* sy) hebn
[misdaen (*lees* ghedaen)
Alle die werlt jn haer bedwanc
XLII jaer lanc.
Eeen keyser van romen sal op staen,
Ofte van constantenoble sonder waen,
Die salse yerst weder stan
Ende salse allen moghen verslaen,
Als goeds toern leden is
Ende haer tyt al vijt is.
Men salse slaen als rinde
In wat stede dat men ze vinde
Want zy en hebn gheen macht,
Als hem ontgaen (*lees* ontgaet) ons
heren cracht;
Als wilen Alexander dede,
Alst got wilde, viel hij mede.

Vgl. daarmede de prophetie over de Tartaren in de Wrake II 495 vlgg. III 888 vlgg. en Velth. VIII 14.

1338. Honorius cap. 20 *in hac est etiam civitas Nicomedia a Nicomede rege constructa et dicta*. Maar dit heeft M. in zijne bron niet gelezen, of hij zelf verwart Nicomedia met het zuidwestelijk daarvan gelegen Nicaea. Want dit laatste bedoelt hij. In pl. van *Nictena* had ik niet *Nicea*, maar *Nichena* moeten schrijven, want dus noemt hij de stad ook in den Sp. 4[3], 7, 85 en in het volgende hoofdstuk, meermalen in het rijm *Nichene*. Ook den anderen naam geeft hij daar op (8, 55) *Nichena*, *die men Nich hort noemen*, turksch *Isnik*.

1354. Even als in dezen regel heeft het Hs. T den vorm *gone* overal verwijderd, en waar het woord in het rijm stond, is het ook voor grooter veranderingen niet teruggedeinsd. Troyen 9871 is dus zonder den minsten twijfel de lezing van de var. in den tekst op te nemen; vgl. Zs. 24, 27.

1405. Gelijk ik in de inleiding heb gezegd en ook door enkele voorbeelden opgehelderd, wijkt, in spijt van de overeenstemming over het geheel, de tekst van M. menigmaal aanmerkelijk van dien van Honorius af. Aan de verzen 1405—1416 b.v. beantwoorden in de Imago slechts de woorden (cap. 23) *A Thanai fluvio est Scythia inferior*, *quae versus meridiem usque ad Danubium porrigitur. In hac sunt istae provinciae*, *Alania Dacia Gothia*.

1419. Deze lofspraak op de duitsche vrouwen vindt men niet bij Honorius.

1430. 2, 380 heet het *ander fonteine no ander beke so en vallet in hare streke. Streke* beteekent daar de lengte, de geheele uitbreiding. Als wij nu in het Mhd. voor het aan 't mnl. *grepe* beantwoordende *grif* (uit germ. **gripi*) de beteekenis „omvang" vinden (z. Mhd. wörterb. 1, 572a), zoo mogen wij wel besluiten dat ook *grepe* hier staat in den zin van omvang of uitgebreidheid. Ook het compos. *begrepe*, hetwelk het ander hs. stelt, beteekent „omvang", zoo als ook het eenigszins anders gevormde *begrijp*.

1440. *Stede* staat hier blijkbaar in den zin van „landschap, provincie." Ook in vs. 864 doet men beter, het in deze beteekenis op te vatten. Bij Velth. 1, 35, 54 staat *in Brabant ende in ander stede*; indien dit niet eene onnauwkeurige uitdrukking is, heeft ook hij *stede* in dezen zin gebezigd; z. ook Limb.

5, 2120 *die coninc van Egypten der stede*. Misschien moeten wij dezelfde beteekenis ook voor *stat* aannemen, naar aanleiding van onzen tekst vs. 1472, waar *Epyrus* eene *stat* wordt genoemd. Dat kan echter ook eene misvatting van M. zijn; bij Honor. staat enkel *est et Epirus*.

1445. Over den naam *Sincfal* z. de aant. van Snellaert. Het spreekt van zelf dat zijne poging, het ontstaan van *Sincfal* uit *Suineval* te verklaren onzin is „het kan ligt zijn, dat *Sincval* aan het slecht lezen of afschrijven van eenen vroegeren kopiist te wijten is, en dat van alouden tijd de misgreep de plaats der echte spelling innam"!

1454. Men zou kunnen denken, dat hetgeen H heeft eene juistere vertaling van de onder den tekst opgegeven woorden van Honorius was. Maar de uitdrukking *van der Dunounen ter see waert* is toch al te onduidelijk en kan men zeggen *van der D. ter see waert* ende tusschen *der Narvelsee*? Al voor dat ik de lezing van T en den tekst van Hon. kende, had ik vermoed dat men lezen moest *van daer de Dunouwe ter see invaert*. In den Sp. 1[1], 24, 32 heet het eenvoudig *tusschen der Zuutzee enter Dunouwen*. M. zal wel iets anders gelezen hebben dan bij Hon. staat; misschien vond hij *circa imum Danubium* of *ab imo Danubio*.

1468. Ook voor *Braes* verwijs ik naar de aant. van Snellaert. Hoe M., of zijn voorganger, zich de ligging van Griekenland heeft voorgesteld, is moeielijk te zeggen. Bij Hon. (cap. 27) lezen wij geheel anders *a mediterraneo mari est Graecia a Graeco rege dicta terra Cethim olim vocata*, *et versus Austrum magno mari terminatur*.

1482. Naar de var. moet in Maerlants Historie van Troyen van de latere lotgevallen van Helenus gesproken zijn. Het geschiedde naar aanleiding van Virg. Aen. 3, 335 en wel Troy. 10093 vgg.

1516. Hon. cap. 27 *ab Histrio amne*, *qui et Danubius nominatur*. In denzelfden zin spreekt Isidorus. Wij hebben dus in onzen tekst weder eene misvatting, maar geen voldoenden grond, daarvoor M. zelf aansprakelijk te stellen.

1591. De uitvoerige beschrijving van Gallie is ontsierd door vele fouten, die gedeeltelijk de schrijver zelf heeft gemaakt; zoo zijn b.v. de namen *Gallia Comata* (1564 *ghehaerde Gallia*) en *Gallia Togata* (1561 *wel ghecleede Gallen*) die bij Cisalpijnsch Gallie behooren, op Transalpijnsch Gallie toegepast (vgl. ook Sp. 1[6], 26, 3 *Ghehaerde Gallen*, *dat sijn alle de lande met allen vander Seine toter Rone*). Behalve de fouten, die denkelijk al in Maerlants bron voorkwamen, heeft de kopiist den tekst nog op allerlei andere wijzen bedorven; om alles te kunnen ophelderen, zouden wij de bron moeten kennen.

1555. *Tiraten*]. Dezen naam heb ik nergens gevonden. Te besluiten naar de ligging heeft de grootste waarschijnlijkheid *Cimeraten* (*Cameraten*), het land van Cambray, of *Tornaten* (Tournay). Deze twee namen heeft ook de kaart van Hereford naast *Flandria* en *Brabannia* (De Santarem II 303).

1560. In plaats van *Carcaengen* (T *Cartanien*) is misschien *Bartaengen* te lezen.

1575. Van *die wilde Recordane* vinden wij een spoor ook in de kaart van Hereford, welke een gebergte *Recordanorum* heeft (De Santarem II 299), waarmede Périgord moet bedoeld wezen.

1579. *Ghebaerde Gallia* is blijkbaar, zoo als reeds Snell. heeft aangenomen, de vertaling van *Gallia Barbata* hetwelk uit *G. Braccata* is verbasterd.

1588. Het minst weet ik weg met *Aerbelose*. T leest *abemoes*, waaruit wij met geringe verandering zouden kunnen komen tot *Avenioes*, het gebied van *Avenio* (Avignon). Anders kan men ook aan *Albigoos* = fr. *Albigeois* denken.

1610. Verdam Epis. uit Maerlants Hist. v. Troyen bl. 8 heeft bewezen dat er in dezen regel eene fout moet zijn. Hij denkt dat in *Troyen* misschien de naam van een minder bekenden dichter schuilt, die in *dietsch* de lotgevallen van Ulysses heeft gedicht. Maar de veronderstelling dat er in het Mnl. een werk over deze stof heeft bestaan, komt mij toch te weinig waarschijnlijk voor, om ze op deze corrupte plaats te gronden. Zóó mag men dus m. i. de fout in ons Hs. niet verklaren. Aannemelijker is dat er in 't algemeen van een werk van Troyen was gesproken en de afschrijver er een dietsch werk van heeft gemaakt. Eene soortgelijke fout vinden wij ook in het Hs. van den Merlijn. Maerl. polemiseert in het begin van zijn gedicht herhaalde malen tegen een *romans* werk *van ons Heren wrake*, maar in vs. 590 staat op eens *dat dietsch van onses Heren wrake*, alhoewel hetzelfde fransche werk nog is bedoeld (vgl. b.v. vs. 612 vgg.). Ook hier is *dietsch* dus fout. [1]) Dat de afschrijver het zoo uitgedrukt zou hebben, als hij in zijn hs. *romans* of *walsch* vond, komt mij niet waarschijnlijk voor, ook hier zal wel oorspronkelijk eene algemeene uitdrukking zooals *dat boec* hebben gestaan. Het is dus eene mogelijkheid dat het vers in den Alex. zóó luidde, als ik in den tekst heb geschreven. Maar het andere Hs. leest *also als ic bescreven las*, en wellicht is dat de ware lezing. Eenigszins zou men het praet. *las* daarvoor kunnen aanvoeren, hetwelk bij de lezing *als men int boec van Troyen las* minder te pas komt, doch bij die van T. best strookt. Ook is het zeer goed denkbaar dat een afschrijver i. pl. van dit algemeene *also alsic beschreven* las geheel willekeurig schreef *als men int dietsc van Troyen las*, daar hij veronderstelde dat in het *dietsc van Troyen* (denkelijk dat van M.) van welks bestaan hij kennis droeg, ook dit feit van Ulyxes moest vermeld wezen.

1619. *Strike* heeft dezelfde beteekenis als *streke*, waarover in de aant. op 2, 380 en 7, 1430 is gesproken. Ook Kil. heeft *strijck* en *streke* als synonyma in de beteekenis van *tractus*.

1645. Hon. cap. 32 spreekt maar van twee Aethiopien *una in Oriente, in qua est Saba urbs, altera in Occidente*; ook M. zelf in den Sp. 1^1, 29, 50 gewaagt van twee, een bij Jndië en een in Africa.

---

[1]) Te Winkel in het Tijdschr. voor Nl. Taal- en Letterk. I 342 vgg. is van een ander gevoelen. Volgens hem spreekt M. van een werk „dat in sijnen tijd uit het Walsch in het Vlaamsch was vertaald." Dit gevoelen steunt hoofdzakelijk op de eene plaats (vs. 590). Maar het is onmogelijk dat M. geheel zonder onderscheid nu eens van een fransch, dan van een dietsch werk zou spreken op eene manier zooals het daar zou het geval zijn. In elk geval had hij moeten zeggen, dat het werk èn in 't fr. èn in 't dietsch was gedicht. Door de woorden *eyn dichte..... unde makede eyn pape in Vlanderlant* is echter volstrekt niet gezegd dat het *dietsch* was.

1703. Hon. cap. 25 *in hac est mons Aethna cuius sulfurea exaestuant incendia*; ook bij Isid. wordt de naam genoemd. In de bron van M. was dat denkelijk niet het geval en stond er misschien alleen *Vulcanius mons*.

1716. *Verdriven* intransit. „uit den weg drijven, drijvende verloren raken" (vgl. het eenvoudige *driven* 10, 1293 met aant.) Sp. 4², 65, 60 vgg. *so dat wayende wart binnes das*, *ende wart versteken buten lande*, *buter havene*, *buten alle cande* (?) *ende moeste Inghellant begeven vor wint*, *vor waghe ende so verdreven die coninc ende sine paertie ende quam an Normendie*. Hier staat het woord echter in eenen eenigszins anderen zin „in het water wegzinken", het vertaalt hier *submergi*, althans bij Hon. *inter has* (*Hesperidas*) *fuit illa maxima*, *quae Platone scribente cum popula est submersa*, *quae Affricam et Europam sua magnitudine vicit*, *ubi nunc Concretum mare*.

1719. Isid. lib. 14 cap. 6, 10 *fertur ibi* (d. i. bij de Hesperiden; Isid. zegt er niets van dat er een van de eilanden is verzonken) *esse maris aestuarium adeo sinuosis lateribus tortuosum*, *ut visentibus procul lapsus angueos imitetur*; de beantwoordende plaats van Hon. in de vorige aanteekening.

1744. Het is bekend dat ook in het Mnl. na de praeterito-praesentia de infin. van het hoofdww. dikwijls met *ghe* wordt samengesteld, zonder dat het voorvoegsel de beteekenis verandert. Hier echter is stellig een verschil tusschen *vinden* van vs. 1742 en *ghevinden* van 1744, alhoewel dit laatste van *conde* met de ontkenning afhangt. Want als *ghevinden* eenvoudig „vinden" was, zou de zin mank gaan. *Ghevinden* moet hier beteekenen òf „terugvinden", òf *ghevinden* is „iets vinden dat men zoekt", terwijl *vinden* beteekent „toevallig op iets komen." De laatste opvatting wordt voor onze plaats bevestigd door het Lat. van Hon. *quae aliquando casu inventa postea quaesita non est inventa*.

1754. Dat *Maroch* (de gewone naam van *Marokko*) tot een eiland gemaakt is, heb ik nergens elders gevonden. Ook hier kunnen wij niet uitmaken, wie de fout heeft begaan. Op de kaart van Hereford zijn de eilanden *Majorke* en *Minorke* niet ver van de Africaansche kust geteekend, en uit eene soortgelijke kaart zou de fout het eerst te begrijpen zijn.

1755. *Gheaisiert*] z. Oudem. Bijdr. onder *aisieren*. Hier is het woord denkelijk te verstaan van de ligging der steden in een aangenaam en vruchtbaar klimaat.

1805. Gaut. 412 *solito Normannio fastu*. De merkwaardige overgang van beteekenis in *condech* (en *condecheit*) tot „trotsch, hoogmoedig" is bekend, z. De Jager Verscheidenh. bl. 286 vgg.; Rb. Gloss.; aant. op Sp. 1⁴, 34, 42 in de Nalezing op de geheele uitgave. Uit de andere germ. talen is mij niets soortgelijks bekend, want got. *frakunnan* verachten, ohd. *farkunnan* (Graff IV 411) en mhd. *verkunnen* (zw. ww.) = *diffidere*, *desperare* mogen wij niet vergelijken.

1809. Van Bologna staat niets bij Gautier.

1830. *Driven* met een accus. „iets bedrijven, uitvoeren" is bekend; zonder accus. in de beteekenis „besig zijn" heb ik het behalve op deze plaats slechts nog op twee andere gevonden: Theoph. 84 *suver was hi van sinen live*; *wat hulpt dat ic lange drive*! *hi was ter werelt wel gheraect* (in de nieuwe uitgave

van Verdam, Amsterdam 1882 echter veranderd in *dat ict langhe drive*) en Rein. 976 *dus dreef hi meer dan ene mile*, hetwelk denkelijk 266 is op te vatten (Rein. II *dit dede hi so lange wile*). *Driven over* dus „over iets bezig zijn. *Over* wordt in het Mnl. meer zoo gebruikt, b.v. Velth. 1, 16, 91 *daer ic tien jaer wel over screef.*

VIII.

34. Snell. wil lezen *sende hem an* (: *Bogoan*), daartoe gebracht door vs. 54 waar hij desgelijks *lach hem na* in *lach hem an* (: *Bogoan*) meent te moeten veranderen. Weliswaar zou *sende hem an* zeer goed zijn en ook *met bidden anligghen* is even goed mnl, als het goed ohd., mhd., nhd. en nnl. is, b.v. Sp. 3^6, 51, 61 *so vaste hi hem aneleit dat hi ontfinc sine bede*; vgl. 3^6, 35, 25. Wat den naam betreft, zou de vorm *Bogoan* geen zwarigheid opdoen, al was het ook een willekeurige vorm, want bij Gaut. komt slechts de ablat. *Bogoa* voor, en bij Curtius is de nom. *Bogoas*. De vorm *Bogoa* blijft echter meer waarschijnlijk, en als wij vragen, of veranderingen noodig zijn, moeten wij ontkennend antwoorden. In het Mnl. komt voor *narligghen met wraken* met den 3. nv.; z. Verwijs Stroph. god. gloss. Als men dit kon zeggen, d. i. „iemand met wraak vervolgen", kon men ook zegghen *iemene met bidden naarligghen* of *naligghen*, en ook tegen *iemene boden na senden* is geen bezwaar. Er is dus geene reden hier van het Hs. af te wijken.

44. *Verdriven te* = iemand door overreding of door geweld tot iets overhalen, dus èn „verleiden" èn „noodzaken." Het woord wisselt in deze beteekenis af met *bedriven*: Nat. bl. 2, 766 *honde en biten niet die teven, sine sijnre toe verdreven* (B A *bedreven*); Sp. 1^3, 49, 16 *mettem hevet hi daertoe verdreven siere broederen vijftich* (Vinc. *ad societatem facinoris L fratres assumpsit*); 4^2, 64, 29 *wantem die noot daertoe verdreef*; dus een goed Maerlantsch woord. Het komt echter ook elders voor: Brab. y. 4, 1168 var. *si seiden dat Heinric ware met bossen rade daertoe verdreven dat hi moenc ware begheven* (de tekst *bedreven*); Lanc. 2, 13901 *heeft mi gedaen sulc mesfal datse mi daer toe heeft verdreven dat ic hem sekerheit hebbe gegeven*; *dat si mi mijns ondancs doen dede ende jeghen minen wille mede*; vgl. ook *verdriven* Eduw. 974; *bedriven* H. d. heim. 756.

46. *Taleman* beteekent 1) *interpres* z. Rb. Gloss. en 2) meestal „advocaat". In geen van de twee beteekenissen kan het woord hier van Narbesines gelden, maar alleen van Bogoa. De betrekking op hem wordt het eenvoudigst hersteld door *dat* te veranderen in *so dat*, de conjunctie, waardoor een nieuw feit aan het voorafgaande wordt toegevoegd. Maar het is geheel overbodig, dat hier nog eens gezegd wordt, dat Bogoa de voorspraak van Narbesines is, hetgeen uit de feiten reeds voldoende van zelf spreekt. Waarschijnlijk is de regel meer bedorven; men verwacht het eerst dat iets gezegd was, dat van *verdreven* afhangt, b.v. „dat hij zijn maker werd."

De *borghe ende staden* in den volgenden regel zijn natuurlijk „burchten en steden", niet wat Snell. er in zoekt

81 vgg. De nauwkeurige beschrijving van het uiterlijk der skythische koningin, hare vergelijking met de vermaardste schoonheden uit den ouden en nieuwen tijd vindt men niet bij G. en is, zoo als in de inleiding is gezegd, een van Maerlants beste toevoegsels. Hij toont bij deze gelegenheid zijne belezenheid in de litteratuur, en wij mogen wel veronderstellen, dat de werken, wier kennis wij uit deze plaats bij M. kunnen opdoen, ook zoo tamelijk alles zijn, wat hem toen uit dit gedeelte van de letteren was bekend. De plaats is om deze reden van vrij groote beteekenis voor de geschiedenis van M. en de mnl. letterkunde. Hij noemt drie *Blanchefloren*. *Bl. van Spanien* is de heldin uit het verhaal van Floris ende Blanschefluer. Van de tweede Bl. wordt gezegd dat zij met eenen man, wiens naam in het Hs. *Tilenrijs* is, in *Baertanien* was gevlucht. Snell. vermoedde waarschijnlijk te recht, dat deze vrouw tot de geschiedenis van Tristan behoort. Blancefloer was de moeder van Tristan, de zuster van koning Marke. Met Rivalin vluchtte zij in diens land. De naam Tilenrijs in ons Hs. moet bedorven zijn, maar wij kunnen niet gissen waaruit. Bij Gotfrit von Strassburg en bij Eilhart von Oberge stemt de naam *Rivalîn* overeen; Gotfrit noemt buitendien den „*âname*" *Kanêlengres* en *Kanêl*. Bij hem heet zijn land *Parmenîe*, hij kent echter ook eene andere bewerking, volgens welke hij uit *Lohnois* was, en daarmede stemt Eilh. overeen (vgl. ook Wolfr. Parciv. afdeel. 73). Volgens onzen tekst moeten wij Bretagne als zijn land beschouwen; maar Parmenîe en Lohnois zullen ook niet ver van daar te zoeken zijn; vgl. Gotfr. Trist. 409 vgg. en 3275 vg. Het is dus zeer waarschijnlijk dat wij aan den Roman van Tristan moeten denken, uit welken ook genoemd worden *Ysaude vân Yrlant* en *Ysaude mettier witter hant*. De derde Bl., *Bl. van Beauraparen* genoemd, behoort thuis in den Roman van Chrestiens de Troies Le Conte du Graal; z. Potvin Perceval le Gallois II vs. 2963 vgg. Dan volgt *Melioer van Ciefdore*, die uit den Parthonopeus bekend is, op welken roman M. ook al 5, 1212 heeft gezinspeeld. Wat de daarop volgende aanhaling betreft, ik betreur het zeer de gissing van Snell. te spoedig te zijn gevolgd en in den tekst *Amadis* te hebben geschreven. Met den Amadis van Gaulen hebben wij hier niets te doen, de lezing *Amadas* is in orde. Want bedoeld is de in het Fr. bekende roman Amadas et Ydoine (uitg. door C. Hippeau, Paris 1863). De held, welke door Ydoine wordt teruggestooten, zwerft langen tijd waanzinnig rond, hetzelfde motief dus, als in den Lanc., den Iwein en elders. De stof moet zeer bekend zijn geweest, daar M. niet eens den naam der vrouw noemt. Evenzoo spreekt hij dan, zonder den naam te noemen, van de beminde van Walewein en de *amie* van Lancelot, de koningin Ginevra. Het feit, waarop hij zinspeelt komt in den ons bekenden mnl. Walewein niet voor, hij heeft dus het oog op een ander werk en wel ook hier op het verhaal van Chrestiens de Troie Li Conte du Graal vs. 8000 vgg. De bedoelde schoone is Orguellouse de Longres; z. Potvin Perc. le Gallois II vs. 7893 vgg. De volgende schoone, *Ampholie*, zal ook wel, zooals Snell. vermoedt, in een middeleeuwschen roman te huis behooren; maar ik kan evenmin, als hij zeggen, welke roman dit is. Ook van het werk, waarin *Octaviana van Romen* te huis behoort, heb ik niets kunnen opsporen. Bekend is wel een verhaal van Octavianus van Rome, maar zijne vrouw heeft elders niet den naam van Octaviana. Tot de klassieke letterkunde behooren de namen *Deanira*, *Phillis*, *Dido*, *Europa*, *Brisëis*. Maer Phillis is denkelijk toch uit een middeleeuwsch geschrift geput, t. w. uit het verhaal van Aristoteles en Phillis,

waarin deze beminde van den jongen Alexander den ouden wijsgeer door hare schoonheid geheel verdwaast; z. v. d. Hagen Gesammtabenteuer I 17 vgg. en de Einleit. bl. LXXV vg. Ook Brisëis heeft M. wellicht alleen uit een middeleeuwschen roman van den Trojaanschen oorlog. De bron van zijn kennis van Deanira en Europa was denkelijk de Metamorphosen van Ovidius (II 833 vg. en IX 9 vgg.) van die van Dido wel de Aenëis van Virgilius. Eindelijk is dan ook nog de Bijbel door eenen naam, dien van *Thamar*, vertegenwoordigd.

Wat van deze werken, toen M. schreef, in mnl. bewerkingen bekend was, is uit deze plaats onmogelijk op te maken, daar M. ze ook in het Lat. of in Fransch kan gelezen hebben.

124 vg. Over de constructie, van welke wij hier en verder ook 8, 442 vg. een voorbeeld hebben, heb ik gehandeld Anzeiger VIII 153 vg.

358. De verbetering van *ciste* in *tiste*, verl. tijd van *tisten* of *tissen* „aansporen, overhalen" is mij aangewezen door Prof. De Vries. Z. Sp. 2^4, 37, 40 met de aant. en Nalezing bl. 515. Prof. De Vries belooft uitvoeriger over het woord te zullen handelen.

361. Gaut. 118 *h o r a non distulit una*. Gelijk het Got., Ohd. en Mhd. bezigt ook het Mnl. *wile* in de beteekenis van eene b e p e r k t e uitbreiding des tijds, t. w. voor het 24. gedeelte van den dag. Zoo als hier vinden wij het bij M. dikwijls gebruikt ter vertaling van het lat. *hora*, b.v. ook 10, 1331, waar Gaut. (X 375) heeft *sed iam magnanimi fatalis venerat h o r a*. Maar men mocht ook nog zeggen *de eerste*, *de tweede wile* en *ene hele*, *ene halve wile* b.v. Rb. 14371 *die tiende wile van den daghe waest*, L. o. H. 2787 *hen leet doe niet een half wile*; ibid. 4068 *dat dien caitiven*, *die daer sijn*, *langher dunket een halve wile daer*, *dan ons hier vijf hondert jaer*; Nat. v. H. 1503 *want die sonne al erdrike loopt omme sekerlike in twintich wilen ende vive*. Daarnaast heeft echter *wile* ook al de beteekenis van „tijdperk van eenige uitgestrektheid", zonder dat deze nader is bepaald. Naast *wile* staat in de bepaalde beteekenis in het Mnl. ook het vreemde woord *ure*; maar nooit heeft *stonde* deze beteekenis. Dit wordt alleen gebruikt voor „een tijdpunt, een bepaalde tijd van onbepaalden duur." Van daar dat men ook kon zeggen *staerf die coninc Faramont*, *die coninc was eene stont* Sp. 3^5, 2, 66 d. i. „eenen tijd lang"; zoo ook Alex. 9, 1283 *Alexander hilt stille ene stonde*; z. ook 10, 1385 *ic hebbe verteert lijf ende stonde*, hetwelk vertaalt (Gaut. 10, 403) *consumpsi tempus et aevum*. In het Nhd. hebben de twee woorden *weile* en *stunde* bijna geheel elkanders beteekenis aangenomen.

385 vgg. Gaut. 131 *indicium est ducis et terroris in illos prodere qui possunt: qui cum de se fateantur*, *de duce non audent ducti terrore fateri*.

419. Wij zouden voor deze plaats met een heel eenvoudige verandering klaar komen, indien wij eene in het Nhd. en Mhd. gebruikelijke spreekwijze ook voor het Mnl. konden bewijzen. Nhd. en mhd. beteekent *mir ist recht* (*rehte*) „mij komt iets te pas, komt mij gelegen", en dientengevolge „ik heb er niets tegen", z. Gr. Gr. IV 930. *Mir ist nicht recht* zou dus hier eene gepaste vertaling zijn van *nolle*, en *eist nu eist echt* ligt van *eist u niet recht* volstrekt niet ver af. Maer tot nog toe is de uitdrukking in het Mnl. niet bewezen, en uit deze plaats alleen mogen wij haar bestaan niet afleiden.

505. Ik heb de lezing van het Hs. misschien ten onrechte veranderd. Even goed als *bi dien* kan ook *bedi* (de verzwakte vorm van het voorvoegsel met den instrumentalis) de beteekenis *praeterea* hebben. Van *bidien* kan ik zelfs geen voorbeeld aanwijzen, van *bedi* althans één bij Stoke 3, 245. (Sp. 3[4], 44, 60 kan *bidi* niet „daarenboven" beteekenen, maar „desniettegenstaande").

529. De verbetering van *beriet* in *betijet* is al door Verdam Tekstcrit. bl. 18 voorgesteld.

634. *Besoeken* = „door onderzoek bevinden"; z. Rb. gloss.

649. Men heeft, zoo schijnt het, over het hoofd gezien dat *wanconst* in het Mnl. bepaaldelijk de beteekenis van „verdenking" heeft. Kil. vertaalt *wancost* met *suspicio* en *zelotypia* en onderscheidt het van *wangunste* = *afgunste*. Met de hedendaagsche beteekenis van „wangunst" is onze plaats niet verstaanbaar, evenzoo is Rein. 907 de beteekenis stellig *suspicio*. Daarentegen staat het woord Rein. 2546 in eenen anderen zin; ik denk dat het daar actief is op te vatten „het ongunstig gestemd zijn." Hier wisselt de bewerker het met *ongunst*, terwijl hij op de eerste plaats *misgonsten* kiest. Het onderscheid dat Kil. maakt is willekeurig. Het verschil tusschen de vormen *wancost* (uit *wanconst*) en *wangunste* (voor *wangunst*) berust niet op verschillende etymologie; ik stem Martin op Rein. 907 toe dat Grimms afleiding (op Rein. 1925) van *kunnen* af te keuren is; *wanconst* moet ontstaan zijn uit *wangeonst*, of *wanconnen* uit *wangeonnen*. Denkelijk sprak men naar de syncope van de *e* uit *wang-onnen* en dit werd naar den regel tot *wanc-onnen*. *Wangonst* (*wangunst*) ontstaat door nieuwe „anlehnung" aan *gonst* (*gunst*) of aan *gonnen* (*gunnen*). De overgang van beteekenis vertoont zich bij het ww. duidelijker: uit de beteekenis „misgunstig wezen" vloeit voort die van „iemand iets kwalijk nemen", van daar „verwijten, betichten" en vervolgens „verdenken." Een mooi voorbeeld van de beteekenis „kwalijk nemen" levert de Merlijn. De toovenaar belooft zich het kind van Uter-Pandragoen te zullen aantrekken; *god*, zegt hij vs. 8664 vgg., *hi soudes mi wanconnen, en helpe ic hem niet vro en spade, want gy wonneten by mynen rade.*

685 vgg. Gaut. 275 vgg. *et haec fateor scripsisse Philotam: haec scripsi regi, sed non de rege: sciebam dignius esse, Jovem tacitis agnoscere votis et superum stirpem, quam se iactando movere contra se invidiam procerumque lacessere bilem.*

701 vgg. De vertaling is niet nauwkeurig. Gaut. 283 *nec patrem ostendere possum, praesentemque malis adhibere, nec audeo nomen implorare patris, qui creditur huius et ipse criminis esse reus.* Dat de zin van vs. 703 een ander is geweest, dan door de verbetering van Verwijs er in wordt gelegd, is niet waarschijnlijk. De constructie zal echter eenigszins anders zijn geweest, wellicht *no ic* (of *in*) *dar hem ontbieden niet.*

728 vgg. Ook hier strookt de vertaling niet met het Lat. (Gaut. 247) *vernis et adhuc venientibus annis de medio tollor: effeto sanguine patri spiritus eripitur, quem si fortuna morari vel modicum sineret in obeso corpore, iure poscebat natura suo.* Het is echter duidelijk dat M. opzettelijk den zin heeft veranderd.

789. *Clieven* = klimmen is de vereischte tegenstelling van *vallen* en be-

antwoordt aan het lat. *scandere*. Men kan echter ook het *becliven* van het Hs. verdedigen; want uit de beteekenis „vast worden, wortel schieten" komt die van „wasdom krijgen, voortgang hebben, vooruitgaan" voort, waarin het woord zeer gewoon is; z. Vr. en Minne III 93; Praet 1124; Hildeg. Gloss.; Kil.; De Bo. In deze beteekenis zou ook *becliven* hier eenen goeden zin geven, maar de tegenstelling schijnt mij *cliven* te vereischen (vgl. ook vs. 777).

790. *Mettien keytiven* = *als een keytijf* „op ellendige wijze"; z. Verdam Taalk. bijdr. I 116 vg. De daar opgegeven verbinding *mettien bliden* vindt men ook Sp. 3[5], 9, 28 *dus regneerde metten bliden Vortingeris over die Bretoene*; 4[3], 22, 20; Brab. y. 4, 1354; Lanc. 2, 27525; Wal. 1063; 8506.

827. Mijne verbetering van dezen regel geef ik alles behalve voor zeker. Er is integendeel waarschijnlijk dat M. naar aanleiding van het Lat. van Exateus ook iets meer had gezegd, dan dat hij de broeder van Darius was. In den eenen regel is echter daarvoor geen ruimte, en er zal dus weêr iets ontbreken.

849. *Dat besceden* gesubstantiveerde infin. = grens, scheiding. Het ww. herinner ik mij niet elders in dezen zin te hebben gevonden, maar wel komt het afgeleide znw. *dat besceet* voor; twee voorbeelden staan bij Oudem. Bijdr. i. v.

886. De afschrijver heeft hier en vs. 93 den vorm van M. (*grouf* of *groef*) door *grof* vervangen. Op vs. 93 teekent Sn. aan dat nog de hedendaagsche uitspraak van den Vlaming *groef* is, hetgeen door De Bo bl. 389 wordt bevestigd. M. gebruikt overal dezen vorm: Nat. bl. 4, 871 *grouf* (varr. *groef*, B. *grof*), desgel. 9, 160; Rb. 15066 *groef* : *behoef*; Sp. 1[7], 67, 60 *grouf* : *behouf*; H. d. heim. 964 *groeve spisen* enz. Dit *groef*, waaruit een germ. **gróѣ* te besluiten is, moet de oorspronkelijker vorm wezen, waaruit *grof* voortkomt indien de klinker voor de scherpe spirans wordt verkort; z. de aant. op 1, 42 en op 7, 162.

901. Over het praesens *ronnen* i. pl. van *rinnen* heb ik gesproken in het Tijdschr. voor Nederl. Taal en Letterk. II 19 vgg.

905. Kil. *heyen*, *hijen* = *fistucare*, *fistuca adigere et subagitare*; vgl. ook De Bo bl. 466 en De Vries in De Jager's Archief 4, 242 noot 1). Het schwabische *heien* = *plagen*, *quälen* zal toch wel hetzelfde woord zijn.

906. *Luuschen*] z. Verdam Tekstcrit. bl. 27.

907. Kil. *buyschen Flandr. pulsare*, *tundere*; De Bo *buisch* „knal, bons, holle klank, hevige slag met gedruisch", *buischen* „eenen buisch geven met te slaan, of te vallen"; z. Oudem. Bijdr. i. v. *buyschen*, mhd. *biuschen* (Mhd. wörterb. I 285b), nhd. *bauschen* (D W B I 1199). Ook in het Romaansch vinden wij het woord terug, z. Diez. Etym. wörterb. 2, 16.

918. *Plocken* als wisselvorm van *plucken* vindt men meer, b.v. Lsp. 2, 18, 66 (*plocte*); Vrouw. en minne 55, 104. Nog heden is het in 't Vlaamsch bekend, z. De Bo bl. 873.

919. De zin en het Latijn vereischen hier voor *stoc* de beteekenis „*tak*"; Kil. geeft de beteekenis *truncus*, *caudex* en *stirps*; maar die van *ramus* heb ik elders niet gevonden. Die van „staf" echter kan het den dichter al veroorlooven het woord hier te gebruiken.

923. *Gemalsc* = driftig, vurig stoutmoedig; z. Oudem. Bijdr. onder *ghe-*

malsc en *malsc*; Verdam Gloss. op Ferguut bl. 176. *Malsc* = os. *malsk* got. *malsks* in *untilamalsks*. Grimm. op Rein. 20 vertaalt „lecker, geil, weichlich", denkelijk misleid door Kil. die opgeeft *malts*, *maltsch* = *mollis*, *tener*, *liquidus*. Maar dit is het hd. *malz*, on. *maltr* (nnl. weliswaar ook *malsch*) en heeft met *malsc* niet te doen. Voor got. *malsks* vindt men ook de beteekenis „thöricht" opgegeven, b.v. Leo Meyer Got. sprache bl. 264. Waarop dit steunt weet ik niet, maar het is stellig onjuist. De grondbeteekenis van het woord moet wezen „driftig" of een soortgelijk begrip, en *untilamalsks* is „te ontijde driftig", dus = προπετής.

929. *Roestevlecke* „roestsmet"; vgl. Nat. bl. 13, 133 *roeste smette*. Verd. Segh. gloss. i. v. *roost* wil op deze plaats *roeste* liever voor het bnw. houden, dan voor het znw. Maar *roestevlecke*, *roestesmette* zijn wettig gevormde oude composita. *Roest* (met den tweeklank *oe*) is de gewone nl. vorm tegenover hd. os. *rost*. Ik weet het verschil in de klinkers niet voldoende te verklaren.

931 vg. = Gaut. 401 *Tam firmum nihil est*, *cui non metus esse ruinae possit ab invalido*.

954. Opmerkelijk is het dat het Hs. hier en in vs. 958 *heilich* heeft. Gaut. 413 zegt *beatum efficiunt*. *Heilich* wordt in het Mnl. niet zelden als synoniem van *salich* gebruikt, maar elders alleen in kerkelijken zin; *heilich ende salich* zijn dan ook verbonden; b.v. Ruusbr. III 212 *willen wij Gode minnen*, *soe sijn wi heylich ende salich ende ewelic vercoren*; vgl. nog III 185; St. Am. II 5905; 6252; 6269; 6224. Ms. Letterk. 75 f°. 194a. Dat echter *heilich* ook synon. van *salich* in den zin van „aardsch geluk genietende" kon wezen, komt mij niet waarschijnlijk voor. Dit gebruik zou lijnrecht strijden met hetgeen Heyne D W B 4², 828 gerechtigd is op grond van het algemeene gebruik van het woord te zeggen. Alleen zou het denkbaar zijn op onze plaats indien M. het woord *beatus* verkeerdelijk in den zin van „het eeuwige heil hebbende" had opgevat. Doch dit mogen wij des te minder aannemen, omdat het licht mogelijk is dat in plaats van *salech* verkeerdelijk *heilech* (*helech*) werd gelezen of geschreven. In vs. 960 staat dan ook *salechede*.

979. Over *quekenoot* handelt uitvoerig De Vries in den Taalgids III 193 vgg.

1002. *Trachtich* heeft de afschrijver zonder twijfel voor *drachtich* gesteld „iets draghende, vol van iets, rijk aan iets", b.v. *boomen al te drachtich van alle manieren van vruchten* Ned. Proza bl. 21.

1003. *Met waren moede* = met oprechte overtuiging. De uitdrukking wordt bevestigd door 10, 1110 *ic segghu dat in waren ghedochte*. Vgl. ook Limb. 9, 1302 *dat seggic u in goeden moede* „in allen ernst" en nnl. *in gemoede* = *ex animi sententia*.

1042. Gaut. 461 (*denique si deus es mortalibus esse benignus*) *et dare quae tua sunt*, *non quae sua demere debes*. M. zal denkelijk iets anders hebben gelezen; misschien vond hij *quae s u a sunt* en heeft hij dit zoo opgevat, als het uit zijne vertaling is op te maken.

1060. Ik heb voor de bedorven lezing van het Hs. zoo geschreven, als naar het Lat. te verwachten is. Voor het ontbreken van de lidwoorden zou men tal van voorbeelden kunnen aanhalen; ik verwijs alleen naar vs. 1056. Eerst

dacht ik dat M. in plaats van het algemeene *piscis* het meer bepaalde *ale* had geschreven.. Het is mij echter nu niet meer waarschijnlijk dat daaruit het *alle* van het Hs. is ontstaan. Denkelijk was er *vische* uitgevallen, en de afschrijver vulde den zin en het vers naar goeddunken aan.

1073. *Segghen sinen wille* = alles zeggen, waarin men lust heeft. De uitdrukking komt dikwijls voor: *liet hem zegghen haren wille* Lsp. 2, 25, 20; evezoo X boerden III 151; met *spreken* in pl. v. *segghen* Rein. II 980; Parton. 734; *ghi segt uwen wille* Segh. 4941; vgl. ook Ruusbr. Begh. 14, 5 *o here, ghi seghet den wille mijn* (in de vertaling *qui meo satisfacis desiderio*). Vgl. Jänicke zu Biterolf 12759 en ofr. *après dist chascune son talent* Floire 2200. *Segghen sinen wille* beteekent dan ook „praatjes maken, liegen" *here, gi segt uwen wile hier an*; *dat ne mach niet gescien* Lanc. 2, 28309; *mer si segghen haren wille, die dat segghen, want deed men alzo* enz. Ned. Prosa bl. 225. Ook met andere ww. wordt op deze manier de accus. *sinen wille* verbonden: Alex. 2, 627 *beide van silver ende van goude, souden si hebben haren wille*; 9, 1021 *dede sinen wille*; Rb. 9594 *Abysay sach sinen wille*; Parton. 5853 *mallic peinsde sinen wille*; Stoke 7, 740 *maer hi pensede sinen wille*; Parton. 683 en 760 *ghewinnen sinen wille*; 797 *dat ic minen wille name, die scone ware ende bequame* (d. i. „dat ik naar mijnen zin eenen schoonen man neem"); 7585 *antwoert sinen wille van desen* (antwoord hem wat hij gaarne hoort!) In al de genoemde uitdrukkingen — bohalve misschien Parton. 797 — is de accus. *wille* in de beteekenis „hetgeen men wil, hetgeen men wenscht" het object van het ww. zoo als wij nog dagelijks zeggen „iemands wil doen" hd. *jemandes willen tun*. Maar er komen ook uitdrukkingen voor, waarin men den accus. voor eene vrijer constructie, voor een accus. van wijze, moet opvatten. De constructies, waar dit het geval is, komen echter denkelijk voort uit de anderen, waar de accus. werkelijk het object voorstelt. In *iemen laten spreken sinen wille* kan men den accus. adverbiaal opvatten „spreken naar zijnen zin" en zoo wordt het mogelijk *sinen wille* of *al sinen wille* als eene op zich zelf staande adverbiale uitdrukking te gebruiken. *Wille* zelf en gelijksoortige woorden worden aldus gebezigd: Segh. 952 (*wi*) *lieten u slaen al uwen wille*; Rb. 13449 *aten haer ghevoech*; Lanc. 4, 10184 *maer hi haettene al sijn gedochte*. Bijzonder vaak wordt *macht* op deze wijze gebruikt. In *doen* (*al*) *sine macht*. b.v. Lanc. 2, 4253 is *macht* „hetgeen men vermag", van *doen* afhankelijk, en van daar wordt (*al*) *sine macht* eene adverbiale formule: *ic sal pinen al mine macht* Limb. 9, 237; *want heme so hebbic quaet ghedaen ende sal noch doen al mine macht* Parton. 7297; *vlien van heme al u macht* Segh. 3267; *gaet u al u macht bereiden* Lutg. III 393; *riep hi lude al sine macht* Lsp. 2, 31, 53; *haest u al u macht* Lansel. 574; Rubben 209; *daer bliesic in al mijn macht* Buskenbl. 115. Soortgelijke accusatieven zijn ook de bekende uitdrukkingen (*al*) *dat hi mach, can, mochte, conste*, b.v. Alex. 5, 804 *quam Alexander al dathi conste .... tote Arbele*.

1081. *Besien* „letten op, zorgen voor", z. Franc. gloss.; Alex. 10, 492; van daar ook „berechten, besturen", zóó op onze plaats en Rb. 17830 *gods waerheid eist diet al besiet, soe maket al ende so berecht, al die werelt nu ende echt*.

1118. Vgl. Sp. 4[1], 18, 32 *daert alre dicst was gespeert in den wijch doorbrac hi dat*.

1141. *Op den scilt, die hij vor die joeste hilt* is zeker eene merkwaardige uitdrukking. Men zou al licht genegen zijn haar voor bedorven te houden en b.v. *borste* voor *joeste* te willen lezen; maar zij wordt gestaafd door Rb. 6707 *mettien hief hi up den scilt, die hi voor die were hilt*, hetwelk beantwoordt aan Hist. schol. Jos. cap. VII *elevavit clypeum quem gerebat*. Ik kan deze uitdrukkingen slechts verstaan door *joeste* of *were* op te vatten in den beperkten zin van dat gedeelte des strijds, dat de tegenstander uitvoert. Misschien is ook de duistere plaats Flandr. III 118 vgg. op soortgelijke wijze te verklaren: *ter sconfelture warp die centauroen den scilt daer iegen*, namelijk *ter sconfelture* die de tegenstander hem wil bereiden. Ik ben echter zelf door deze verklaringen niet zeer bevredigt.

1142. Vgl. Flandr. III 86.

IX.

2. *Met* kan gebruikt zijn als in uitdrukkingen *metten viere ontsteken*, *verbernen* b.v. Stoke 8, 1166; *mettien winde voolne ontfaen* Alex. 7, 1316; *een groot boom die valt daer metten selven winde ter neder* St. Am. I 550; *sweten metter pine .... droghen metten sonnenscine* Sp. 1^3, 8, 27; *es metten wormen verrot* 3^1, 18, 32; *dat warmoes zoot metter zonnen* 3^4, 29, 38. *Met* beteekent dus het werktuig, de zaak en denkelijk ook den persoon, door welken iets geschiedt. Nader staan echter ter vergelijking met onze plaats Nat. bl. 3, 572 *worden se met den man gheteemt* en Sp. 4^3, 1, 8 *die keytive die over zee waren gebonden metten heidijnscen honden* (d. i. die door de heidenen in knechtschap waren onderdrukt). Hier staat *met* met eene soort van prolepsis, het behoort eigenlijk eerst tot een begrip, hetwelk het gevolg van het praedikaat is „*gheteemt*, *ghebonden*, *ghedwonghen worden* dat zij met den man zijn." Op gelijksoortige wijze zegt het Mnl. ook met prolepsis *doe keerdi met sinen scharen* Sp. 3^8, 84, 26; *varen met gode*, of *metten bliden* (d. i. „sterven") Sp. 2^4, 8, 16; 9, 61; 27, 57; 2^5, 44, 50; *metten salighen moetti sijn ghehaelt in dat soete ryke hier boven* St. Am. I 5238.

20. Deze zin staat ook woordelijk in het Lat. (vs. 8) *amicitias regum non esse perennes*; maar hij was ook een nl. spreekwoord: Meyer Spreuken en Spreekw. bl. 17 *heeren hulde is gien erve*; vgl. ook Lsp. 1. 31, 59 *ghelucs bederve en is altoos gheen erve*.

26. *Stede houden* en *sine stede houden* = zijne plaats hebben, gelegen zijn: Lsp. 3, 14, 91 *hoe die sterren houden haer stede*; meermalen gebruikt deselfde schrijver het van tijdperken: 2, 54, 43 *dusent jaer seggheme mede dat dese euwe hilt hore stede*; 54 (*die sevende euwe*) *die ... zonder inde hout haer stede*. Z. verder Wrake 1, 52 *die edele gherechtechede, daer alle doghet in hout stede*; Belg. Mus. 6, 316 *dachterste dach van spelmaent hout hier stede*.

32. M. heeft hier het Lat. verkeerd begrepen, Gaut. (vs. 15) zegt *sed reliquis, a quo sortita est India nomen, Indus frigidior, australi parte iugosis*

montibus invehitur directo gurgite Ganges, totius fluviis orientis maior. Misschien is *leit* in vs. 31 niet van M. afkomstig en heeft hij *in die suutside* tot het volgende gebracht. Maar ook dat is verkeerd.

33—35. Den inhoud van deze regels leest men niet bij Gaut. In den Sp. vertelt M. hetzelfde 1[1], 48, 19 *Solinus scrivet sonder waen datter V*m *steden in staen, entie minst lieden in hebben dan, hebben wel IX*m *man*; vgl. ook 1[4], 37, 7.

Voor *ovehoet* wil Snell. *overhoot* = *overhooft* lezen = hd. überhaupt, maar in den zin van „dooreen genomen, door elkander gerekend", en vergelijkt twee plaatsen uit de bijlagen op Meermans verhaal van het beleg van Leiden in 1420 (Verhand. der Maatsch. v. Nederl. Letterk. I). Maar ik betwijfel ten zeerste, of het woord voor het oudere Mnl. en onze plaats mag worden aangenomen. Ik denk dat *ouehoet* (zóó staat in het Hs.) verkeerd geschreven is voor *onghehoēt*, of wellicht voor *onehoēt* of *onihoēt* (met eene bekende verzwakking van het voorzetsel *ghe*). *Onghehoent* is eene verzekeringsformule als *voorwaer gheseit, sonder saghe* en dgl. Het staat als synon. van *seker* Troyen, Bloemlez. I 139, 75 *sijt seker dies ende onghehoent*, en vandaar dan ook elliptisch, zoo als op onze plaats het geval zou zijn: Velth. 6, 1, 53 *dus wert Lodewijc, ongehoent, in die stat tAken gecroent.*

153. Gaut. 65 *quatuor in latum stadiis.* M. rekent dus 16 *stadia* op eene *mile*. Daarmede stemt 2, 232 overeen, waar hij voor 500 *stadia* schrijft 31 *groter milen*. In tegenstrijd daarmede staat 1083, waar 480 *stadia* wordt vertaald met *viertich milen*. Maar daar hebben wij eene fout. De var. leest ·L̇·, oorspronkelijk stond er echter zonder twijfel ·LX·; vgl. Rb. 16708. Dit geeft 8 *stadia* op eene mijl, dus eene andere rekening. Hier bedoelt M. echter de oude romeinsche mijl, zoo als hij op de genoemde plaats van de Rb. zelf verklaart: 1 *mile* = 8 *stádia*, 1 *st.* = 125 *pas*, 1 *p.* = 5 *voet*; dus de *mile* = 1000 *passus* = 5000 *voet*. Zoo rekent hij ook Rb. 6575, Alex. 7, 1090 (4 *milen* = 4000 *passuum*) en 10, 373 (6 *milen* = *quinquaginta stadia*). Maar Rb. 16698 vgg. zien wij dat hij daarmede niet de bij zijne landgenooten gebruikelijke mijl bedoelt. Voor deze moeten wij zijne *grote mile* nemen = 16 stadien = 10.000 voet.

269. Bij Gaut. heet de man *Attalus*; M. gebruikt dus willekeurig eenen aan zijne landgenooten bekenden naam.

327. *Battelieren*] z. Oudem. Bijdr. i. v. *batalgeren* en *batelgeren*; Merlijn 22831. Ofr. *bataillé* = *fortifié, remparé, mis en état de défence* (Du Cange deel VII). Het beteekent in 't algemeen „in staat van tegenweer brengen."

331. Bij Gaut. 185 geheel anders *sed quia profusi terram violentia nimbi mollierat.* Het schijnt dat M. opzettelijk daarvan is afgeweken.

349. Wij hebben hier *verkiesen* in de beteekenis, waarop ik in de aant. op 8, 235 de aandacht heb gevestigd „iets opgeven, niet willen weten van"; z. Oud. Bijdr. Behalve op de daar opgegeven plaatsen komt het woord in deze beteekening voor Nat. bl. 5, 4; Lev. Jez. bl. 141 (*verkuschen*) en Parton. 1133 *wildi ook die jacht verkiesen ende ghi in rivieren wild riden*, waar dus vóór *verkiesen* geenszins *niet* in te lasschen is.

388. Gaut. 214 *nec volucres cursus aequare valebat equorum.* De constructie, die wij door mijne verbetering verkrijgen is in het Mnl. zeer gewoon.

Een adjektief hetwelk met nadruk wordt vermeld, vooral als het causalen zin heeft, wordt in een bizonderen zin met het pronomen aangevoegd en bijna altijd met het in de aant. op 6, 418 besproken *so* verbonden. Alex. 7, 95 *die sijn so snel*; 1000 *si werden so cranc*; 10, 176 *dat es so heet*; Nat. bl. 7, 834 *daer di die woerme dus onreine verteren, entie sijn so clene*; Rb. 6432 *miracle waest dat hijt besien al gader mochte, het was so groot*; 6975 *ende sloech die drie gygante doot, Enachs kinder die waren so groot*; Velth. 8, 17, 5 *ende sal haer mesdaet lonen daer met tormente, die sijn so swaer*; Lanc. 2, 22343 *want elc hadde selke X. wonden, dat een ander wel sterven mochte, vander minster, si was soe onsochte*; 3, 22309; 4, 11771; Lsp. 1, 8, 38 enz. Ook zonder *so* Nat. bl. 8, 278 *om den stanc, die van den dode coemt dies stranc.*

392—97. Bij Gaut. 222 lezen wij weder geheel iets anders *sed neque barbarici Martem exercere sagittis fas erat*; *arcus enim gravis et ingens, nisi primo impremeretur humo, nisi curvaretur ab imo, non poterat flecti.* Hij wil zeggen dat de Indiërs geen gebruik konden maken van hunne zware en onhandige bogen, omdat de Grieken geen stand hielden, maar nu eens hier, nu eens daar waren. M. heeft òf niet begrepen, wat G. wilde zeggen, òf hij wist het niet in zijne taal terug te geven en zeide er geheel iets anders voor, wat hem bij de latijnsche woorden juist in den zin kwam.

Aangezien daar sprake is van de *sagittae*, wordt het waarschijnlijk dat *scichte* in vs. 393 het juiste woord is, en dan kan in 394 niets anders hebben gestaan, dan *ghedichte.* Anders zou men kunnen denken aan *sticke* : *dicke*, maar voor *stic* in den zin van „pijl, werptuig" ken ik geen voorbeeld. Kil. heeft wel *stuck ghescuts* = *tormentum aeneum*, *bombarda*, maar dat is niet voldoende.

408 vg. Gaut. (234) heeft *non solum barritus equos sed et horrifer aures moverat humanas, tremulusque expaverat aër. Et iam terrificus turbaverat agmina stridor ordinibus laxis* etc. Als men te twee verzen 409 en 410 op zich zelf beschouwt, heeft men de keus tusschen de lezingen *vloen* : *el niet en doen* en *vlien* : *el niet en sien.* Als het eerste oorspronkelijk was, zou het moeielijk te verklaren zijn, hoe de lezing van het Hs. is ontstaan. Maar indien er stond *vlien* : *sien*, en in plaats van *vlien* werd *vloen* geschreven, kon in den volgenden regel licht *doen* om het rijm worden toegevoegd. Misschien geschiedde dit ook om der wille van de eigenaardige constructie, die wij hebben, als men leest *el niet en sien.* Maar zij is geen bezwaar, want het Mnl. heeft bij *dan* = „behalve" meer eene soortgelijke vrije constructie: Alex. 6, 170 *els ne ghene veste van muren, so en was al om die stede, dan die nature wassen dede ene roche al omtrent*; 8, 861 *ende si ander goet en sochten dan hem nature woude geven broot*; 7, 1262 aant. vs. 38 *engheen en houden si...... langher, dan syse soghen een jaer*; misschien bevatten ook 7, 957 vg. eene soortgelijke constructie; Wap. Mart. I 671 *hem en can ghehelpen el geen cruut dan die* (d. i. *die vrouwe die*) *hem tevel toesinde*; Moriaan 1627 *hine hadde gedronken no geten, no engeens goet ontbeten, dan ghevochten inden dage*; 2755 *inne vant wijf no man, dan heide ende woest lant*; Stoke 6, 430 *Olout hilts niet meer tale dan hi ginc ter cameren in*, Tond. bl. 48 *nochtan dat ic dese pine niet en lide dan ic se simpelike sie.* Naar aanleiding van de laatste voorbeelden, zou op onze plaats kunnen staan *nochtan dat s i s e niet en sien*, wat misschien duidelijker zou wezen. Wij hebben in deze constructies stellig eene verkorte wijze van spreken; eigenlijk

zou het moeten luiden *hem en can ghehelpen gheen cruut ende niet el*, *dan*, of *nochtan dat sise niet en sien ende el niet doen dan*.

446. Gaut. 257 *Porumque.....spicula fundentem*, *medio velut aequore solum destituere sui*.

490. Gaut. 277 (*non*, zóó bij Müldener, maar var.) *num tu*, *proh dedecus! inquit*, *Taxilis es frater? qui transfuga meque suumque perdidit imperium*. Of M. *meumque* heeft gelezen?

587. Welke plaats met *Andene* bedoeld is, weet ik niet te zeggen. De verbetering van *dan* in *van* is daarom ook niet zeker, het geheele *dan andene* kan een verbasterde naam (in dit geval in adjekt. vorm) wezen.

615. Vgl. de aant. op Flandr. V 90.

617. *Coninclike slage* (ook 577 *coninclike versiert*) en weder 739 *coninclike dade* is merkwaardig. Denkelijk staat het gebruik van het woord op deze plaatsen in verband met de omstandigheid, dat wij in Jul. Val. Epitome III, 4 aan het begin van het tweegevecht met Porus lezen *fieretque pugna r e g a l i s*.

656. *Ooc* staat hier adversatief „daarentegen, van de andere kant"; zóó ook 4, 1193; 5, 532 (lat. *contra*); 9, 719; buitendien b.v. Rb. 26146; D. Doctr. 2, 1615; Praet 1, 2377; vgl. Clarisse op H. d. heim. vs. 317. Tusschen deze beteekenis en de gewone = *etiam* staat het gebruik van *ooc* in zinnen, die niet een verschillend praedikaat bevatten, maar hetzelfde praedikaat van een nieuw subj. uitdrukken, waar wij het met „van mijn, zijn kant" kunnen vertalen; b.v. Alex. 7, 409 *Bessus vlo in Bacteren lant*, *Narbesines vlo ooc te hant in dat lant van Yrcanie*; z. ook 5, 992; 6, 758.

670 vgg. De beteekenis van deze regels is m. i. deze: „Terwijl Porus er maar op in sloeg, was Alexander spaarzaam met zijne slagen, en hij ruste uit onder de slagen van zijnen tegenstander; want hij zelf sloeg slechts wanneer hij meende zeker te zijn het met goed gevolg te kunnen doen, nl. Porus te kunnen kwetsen." Denzelfden zin bevatten vs. 694 vg. *Alexander was ghestade* d. i. „bestendig, rustig, k a l m" (z. Oudem. Bijdr. i. v. *ghestade*) in tegenstelling tot Porus.

699. Op eene vroegere plaats laat M. ook Alexander zingen, terwijl het oorspronkelijk er niets van heeft. In Jul. Val. Epit. III 4 heet het alleen *tandem Porus ex quadam repentina tumultuatione suorum conversus*, *ut videret quidnam esset*. Iets meer overeenkomstig luidt het in den Sp. 1[4], 39, 48 *Porus soude met stouten moede up sijn volc sien die waren vro*. Dit kan echter ook slechts toevallig wezen, als het niet in het latere werk eene herinnering aan het vroegere is.

Te dezer plaatse van den Sp. wordt *sullen* op dezelfde wijze gebruikt, als hier in den Alex., t. w. in de beteekenis „op het punt staan", en met dit *sullen* wordt een periphrast. futurum gevormd: *ic sal doen* is = *facturus sum*, *ic soude doen* = *facturus eram*. b. v. Franc. 3635 *ende sal de hant ter beurze bieden*; Praet I 3147 *als hize* (*de adre*) *lecghen siet so clare.... ende hise nemen sal metter hant*, *dan wint soere omme*; Sp. 3[8], 39, 15 *Grimolt geviel dat hi eene duve soude scieten* (lat. *cum..... arcu columbam percutere nisus esset*); Franc.

8528 *doe so sout ter veinstre cliven van der sale*, *daert uut scoot*. Aan zulk een *hi soude doen* kan met de beteekenis na komen het *hi soude hebben ghedaen*, waarover wij in de aant. op 3, 872 hebben gesproken.

705. *Fondament* (*fundament*) = „aars" gebruikt M. ook Rb. 32464; Sp. 3[6], 38, 25; 3[8], 72, 96. Naar de aant. van Snell. wordt het in Vlaanderen nog algemeen gebruikt; ook in Noordnederland kent men het woord.

718. J. V. Epit. *quid hactenus inter duos reges actitatum est*, *nisi ut*, *vobis nostrisque incolumitate ac sospitate fruentibus*, *dum unus nostrum occumberet*, *alter fieret in regno successor*.

806. J. V. Epit. III; 19 *pardos sex*; vgl. Nat. bl. 2, 3181 vgg.

809. J. V. Epit. *rhinocerotas octoginta*. De naam *espentijn*, in zijn oorsprong mij geheel duister, is niet zeldzaam, wij vinden hem èn voor den fabelachtigen eenhoren èn voor den neushoren: Nat. bl. 2, 3692 vgg.; Parton. 2623 var.; 2637; Rose 838 (var. *espentuine* meerv.); Belg. Mus. 7, 443; 7, 448 (*espine*); Heemskind. (proza) 20 (Matthes in het gloss. geeft ook op *espetijn* en *esperijn*, maar van waar?)

840. Kil. *hort* = stoot; Lanc. 4, 6685 *menegen hurd*, *menege steke*. Of moet men voor *menghen* lezen *manghen* een van *manghe* „werptuig" afgeleid ww.?

880. *Nu ter wilen mere* is eene versterking van *nu mere*, hetwelk oorspr. beteekent „voortaan, in het vervolg"; z. Oud. Bijdr. en b.v. Disput. 173 *mijn kint is nu meer sogens sat*; H. d. heim. 1144 *die hare joghet hevet leden ende nu mere tijt ter outheden*. Maar, zooals het hd. *nunmehr*, wordt *nu meer* ook gebruikt, zonder dat de eigenlijke beteekenis van *meer* „voortaan, in het vervolg" op den voorgrond treedt, en zij kan zelfs geheel verdwijnen, zoodat dan *nu meer* slechts = „op het oogenblik" is. Troyen 9021 *doe Pierus ghenas van den wonden*, *behaghets al den Grieken wel. Numeer maecten si groot spel*; Test. 784 *dat keefsdom ende overspel ghemeynre sijn nu meer dan si waren wilen eer*.

987. Gaut. 453 *nec mora*, *concurrunt avidi curare iacentem Pellaeum proceres*, *referuntque in castra Deorum invidiam*. Onze tekst is stellig bedorven; ik weet althans niet wat *scildes rant* hier zou kunnen beteekenen, en vs. 986 is te lang. Ik vind echter geen voldoende verbetering. Misschien schuilt hier hetzelfde woord als in Sp. 4[3], 7, 15.

1005. *Sneven* drukt oorspronkelijk eene snelle beweging uit; vgl. mhd. *snabe* „bewege mich rasch vorwärts, auf oder ab" Mhd. wörterb. 2[2], 434; Kil. *sneven* = *labi*. Vandaar *ontsneven* een van de vele ww., welke beteekenen *evadere*, *effugere* als *ontscaven*, *ontwisschen*, *ontgliden*, nnl. *ontslippen*, *ontsnappen*.

1008. Gaut. 469 *an metuis*, *ne sis fati reus huius*? d. i. „of vreest gij dat, als ik sterf, gij er de schuld van zult hebben?" M. heeft een anderen zin in de woorden gevonden.

1011. Als wij Sp. 4[2], 50, 57 vergelijken *doe sach die paues dat men tien tiden dor noot die wonde moeste widen ende h o u w e n dor dien noot* vinden wij wel een *houwen*, hetwelk op zich zelf ook hier zou kunnen gebruikt zijn. Maar het lat. *tenere*, *houden* in vs. 1018 en de geheele zin verheffen het toch boven twijfel dat hier *houden* moet staan. In den volgenden regel zou men aan *ghe-*

wonden (*dijns levens*) kunnen denken; maar het eenvoudigste is hier het meest juiste. *Ghetrouwen* is immers eerst ontstaan na dat een afschrijver *houwen* i. pl. van *houden* had geschreven.

1014. *In dijn sniden* = „als gij wordt gesneden"; vgl. Nat. bl. 5, 345 *bequamelic es hi* (een visch) *in sijn eten, maar onverduwelijk*; Sp. 1[7], 86, 45 *in sijn ontvaen* (als hij werd ontvangen); 4[1], 35, 54 *te sijnen gravene* (bij zijne begrafenis); Merl. 10252 *dat men lette sijn sacreren*, evenzoo 10289 *mijn wijen*; Sp. 2[8], 30, 73 *so heilech wert Gallicaen dat die besetene genasen saen van den duvelen met sine* (l. *sinen*) *siene alleene*; 2[8], 69, 37 *maer van sinen siene allene wert hi vervaert* (lat. *solo visu bestie perterritus est*); 2[6], 72, 63 *daer ontfingen si hare dopen*; Lanc. 4, 6498 *hebben in sijn besudden gewesen*. Deze constructie kan op dubbele wijze worden opgevat: het pronomen kan objectief wezen; zoo als *dine lieve* zijn kan „de liefde die hem wordt toegedragen", zoo *sijn sniden* het snijden dat aan hem wordt gedaan; of de infin. kan passief zijn op te vatten, want de infin. praes. heeft ook dezen zin.

1077. Vgl. 10, 1235 *die serpente ende die olifante ende ooc die leleke gygante, al hebdijt met mi dorronnen.*

1080. Gaut. 525 *ad nova tendentes semper discrimina quis nos invictos toties poterit praestare* (var. *servare*). Prof. de Vries schrijft mij met zijne conjectuur „van bemachten ken ik wel geen voorbeeld; maar 't woord rechtvaardigt zich zelf en Kil. heeft *bemachtighen* = potestatem dare dat op een ouder *bemachten* wijst. In den zin van het latere *bemachtigen* hd. *bemächtigen* komt *bemachten* in de 17de eeuw voor; z. De Jager Woordenb. der frequ. 2, 1052." Wij krijgen met deze conjectuur eenen goeden zin. Het is echter mogelijk dat ook in vs. 1079 oorspronkelijk een ander woord in het rijm stond (Gaut. zegt *dummodo te serves, dum tu tibi parcere cures*).

1091 vgg. Gaut. 533 vgg. *cum labor et merces aequa sibi lance cohaerent, et causis paribus respondent praemia damnis, dulcior esse solet fructus maiorque secundis rebus, et adversis maius solamen haberi.*

1156. De door mij ingelaschte regel wordt door het Lat. gerechtvaardigd; de uitdrukking *te scepe waert bidden* is verkort voor *bidden te scepe waert te gaen*; zoo staat Sp. 4[1], 31, 17 *badene mettem* = „bad hem tot zich."

1203 vg. Vgl. 7, 991 vgg. De hier voorkomende naam van het fabelachtige volk, *Lemnes*, is ontstaan uit *Blemyes*; z. Solinus 31, 5; Isid. XI 3.

1206 vgg. Vgl. 7, 940 vgg.

1211. Wat met *coatricen* is bedoeld, is mij niet helder. Aan de overeenkomstige plaats van het 7de boek zijn behalve de draken nog de grijpen genoemd, evenzoo Isid. XIV, 3 *dracones* en *gryphes*; maar van de grijpen is hier reeds 1206 vg. gesproken. Misschien is *cocatricen* te lezen; Kil. heeft *koketrijs* en *kocketrijs* = *basiliscus*, welken naam echter M. in de Nat. bl. niet noemt.

1233. Vgl. 7, 889 vgg.

1284. *Drachmont*, ook Flor. 1823, eene soort van lange en snelvarende schepen; z. Mhd. wörterb. 3, 81 en Diez Etym. wörterb. II 278.

1316 vgg. Over dit verhaal van den wonderlijken steen z. Verwijs t. a. pl., Snellaerts aanteekening en hetgeen ik in de inleiding heb opgegeven. De verschillende verhalen wijken aanmerkelijk van elkander af wat de wijze betreft van het wegen en de uitlegging. De oorspronkelijke zin, dat het oog (of de hersenpan) als het met een weinig aarde bedekt is door en weinig goud en zelfs door eene veêr wordt opgewogen is bij M. erg verduisterd.

Verwijs t. a. pl. vermoedt dat M. in vs. 1330 met Ecclesiastes bedoelt de Spreuken Salom. 27, 20 „de helle en het verderf worden niet versadiget: alsoo en worden de oogen des menschen niet versadiget." Ik kan in dit gevoelen niet deelen; M. heeft werkelijk aan Ecclesiastes gedacht en wel aan de uitspraak die door het geheele werk wordt gevarieerd, en die reeds in het begin staat *vanitas vanitatum et omnia vanitas*: de mensch, die levende meer waard is, dan alle kostbaarheden, *alst god wille dat ghesciet ende die aventure ghebiet dattie mensche sterven moet*, *een clene stucke aerden es so goet*, *alse die mensce ende beter vele*. En juist het leven van Alexander is het beste bewijs voor deze spreuk, waaraan, zooals ik in de inleiding heb aangetoond, M. dikwijls bij zijn werk heeft gedacht, en die de pfaffe Lamprecht, zooals bekend is, naar aanleiding van zijne bron tot motto van zijn geheele werk heeft gekozen. Als wij bij Lamprecht 7012 vgg. de uitlegging lezen, zien wij ook vrij duidelijk dat het boek Ecclesiastes er op van invloed is geweest (wij kunnen er echter ook, vs. 7023 vgg., de door Verwijs aangehaalde plaats uit de Spreuk. Sal. herkennen). Er is geen twijfel aan, of juist dit verhaal en zijne uitlegging hebben de aanleiding gegeven tot het genoemde motto van het werk van Aubry de Besançon. Wij hebben dus bij hem en bij M. op dezelfde plaats de toespelingen op den Prediker, en deze overeenstemming zal wel niet toevallig wezen. Zij was denkelijk reeds voorhanden in de bron, waaruit de beide bewerkingen onmiddellijk of middellijk zijn geput.

X.

2. *Overdaet* verklaart Sn. in de aant. terecht door „alles wat in woord of daad, de maat te buiten loopt." Op zich zelf is het niet merkwaardig dat de oorspronkelijke beteekenis „alles wat in daad de maat te buiten loopt" deze uitbreiding verkrijgt en men dus ook kon zeggen *overdaet spreken*. Doch is het daarom opmerkelijk, omdat voor dit begrip de taal een ander goed woord t. w. *overtale* bezat. Maar ook *overdaet spreken* of *segghen* is niet zeldzaam Sp. 1^1, 48, 39 *dat soe hevet overdaet geseghet*; 3^3, 2, 44 *sprac overdaet ende toren*; 3^2, 11, 29 *dat hi hem scande anesprac ende overdaet*; Esop. 39, 18 *al segestu dine overdaet*; vgl. het gloss.; Grimb. I 3916 *oic spraken si groot overdaet* enz.

13. Gaut. 11 vgg. (*Natura*) *Hylen irata novumque intermittit opus*, *et quas formare figuras coeperat et variis animas infundere membris turbida deseruit*. Deze voorstellingen schenen M. denkelijk te vreemd toe, om ze in zijne taal terug te geven. Hij behelpt zich echter op eene wat al te gemakkelijke manier door eenvoudig te schrijven *soe liet alrehande werc*.

18 vgg. M. gaat hier tamelijk vrij te werk. Bij Gaut. heet het (16 vgg.)

Quo se cumque rapit cedunt elementa, suaeque
Artifici adsurgunt: veneratur pendulus aër
Numinis ingressum: terrae lascivia vernis
Floribus occurrit: solito mare blandius undis
Imperat et tumidi tenuere silentia fluctus.
Omnia Naturam digne venerantur et orant
Ut sata multiplicet fetusque et semina rerum
Augeat infuso mixtoque humore calori.

26 vg. beantwoordt aan *omnia Naturam digne venerantur et orant*, en het is uit het Lat. niet op te maken, wat *beten* hier moet beteekenen. Het schijnt dat M. ten gevolge van de planeten, die even te voren zijn genoemd, bij *figuren* in 't bijzonder aan de hemellichamen heeft gedacht, en *beten* kan dan woordelijk worden opgevat *descendunt de suo loco*. Of is het mogelijk dat *beten* „van het paard afstappen" bij uitbreiding ook kan gebruikt worden voor „van zijne zitplaats afstappen"? Dan zou het aan *adsurgere* (Gaut. vs. 15) beantwoorden.
In de regels 22 en 23 van het Lat. heeft de vertaler weder een anderen zin gevonden, dan de dichter er in had gelegd.

43. Gaut. 31 *Ante fores Erebi Stygiae sub moenibus urbis liventes habitant terrarum monstra sorores*. Gaut. heeft niets van de *borghen*. Heeft M. deze toegevoegd, of heeft hij *urbes* in pl. van *urbis* gelezen?

69 vgg. De *Ghierecheit* vinden wij in het Lat. niet. Hier komen voor *aliarum mater* (*Vrecheit*), *superbia* (*Hoverdechede*), *libido* (*Luxurie*, *Onsuverhede*), *ebrietas* (*Gulsecheit*), *ira* (*Gramscap*), *proditio doli comes et detractio filia livoris* (*Nidecheit ende hare kinder*: *Verradenesse ende Loosheit*), *hypocrisis* (*Ypocrisie*) *et pestis adulandi* (*Smekinghe*). De twee laatsten tellen echter niet mede bij de *seven hovetvrouwen*.
In vs. 72 heeft het Hs. niet duidelijk *swarte*, maar misschien *swarre*. Voor het eerste kan men aanvoeren dat Kil. *swart*, *swert* ook met *fuligineus* vertaalt en L. o. H. 4015 *die vlamme es donker*, *swert ende heet*. Ik durf niet beslissen, of aan dit woord, dan wel aan *swaren* (*swaerren*) de voorkeur moet gegeven worden.

87. Men zou licht willen schrijven *doen bestaen*; maar uit het Lat. (vs. 51) *bibulis studiosa potentum auribus instillans animae letale venenum* blijkt dat *verstaen* goed is. *Doen verstaen* moet beteekenen „iets aannemelijk maken, *persuadere*."

128. Over *felle druut* spreken Snell. in de aant. op deze plaats en Martin op Rein. 925. Het woord *druut* komt ook in goeden zin voor; bij het eene daarvoor bijgebrachte voorbeeld kan men ook nog voegen Troyen 10457 *Ulixes haren lieven druut*. Er is wel geen twijfel, of dit *druut* en het als scheldwoord gebruikte zijn identiek. Men moet dan òf met Martin veronderstellen dat het laatste gebruik op een euphemisme berust, òf dat het daardoor mogelijk wordt, dat de eigenlijke beteekenis niet meer wordt gevoeld, en het woord dus èn in goeden èn in slechten zin kan worden gebruikt. Een soortgelijk verloop hebben wij dikwijls bij woorden die gebruikt worden om personen aan te spreken of ze te kenschetsen; zij kunnen van een goede tot een slechte opvatting komen en omgekeerd.

Als nu *druut* in goeden en in slechten zin hetzelfde woord is, moet het ook gelijk wezen aan mhd. *trût*. In dit geval hebben wij het alternatief: òf het nl. *druut* is ontleend aan het Hd. en bij de overneming ten onrechte „rückverschoben" (als wij slechts het voorbeeld uit den Lippijn hadden, zou deze veronderstelling zeer aannemelijk wezen. Maar zij wordt het veel minder, nu ook M. het woord in den goeden zin bezigt), òf diegenen hebben gelijk, welke *trût* van *triuwe* enz. afzonderen. Het laatste zal wel het juiste wezen.

171. Er heeft hier stellig niets anders gestaan, dan het bekende *versterven* = *obvenire hereditate alicui*, zooals Kil. het vertaalt; *dat lant dat hem verstarf* is „zijn voorvaderlijk lant." De lezing van het Hs. moet ontstaan zijn door dat een afschrijver het woord verkeerd begreep en wel zoo, als het Snell. uitlegt, t. w. „wat Daris bestierf, wat hem het leven kostte." Maar M. heeft zóó niet geschreven.

216—21. Den inhoud van deze verzen vinden wij niet bij Gaut. M. wil er zijne geleerdheid mede toonen.

227. Gaut. 113 *mortis inauditae torquentur agone*. Daar wij niet met volle zekerheid kunnen gissen, waaruit het zonder twijfel sterk bedorvene *eer* hier is ontstaan, doen wij het best met het Lat. woordelijk te vertalen, en dan komen wij op *onghehoorde*. Het is ook niet onwaarschijnlijk dat dit er wezenlijk heeft gestaan, want *eer* is in het Hs. de gewone schrijfwijze voor *haer* en *hare*, en als er geschreven was *doghē ōghehorde* kon *ōghe* tengevolge van de gelijkheid met (*d*)*oghē* uitvallen en *horde*, hetwelk misschien onduidelijk was geschreven als *hore* (= *hare*) worden opgevat.

258. Ik geloof niet dat *verheten* „iets voorzeggende beloven", hd. *verheissen*, elders in het Mnl. voorkomt. Kil. heeft het woord, maar hij wijst het uitdrukkelijk aan de oostelijke gewesten toe. Wij mogen daarom het bestaan er van niet bepaald ontkennen, maar waarschijnlijk is het in elk geval niet, en *vergeten* kan ook uit het gewone *beheten*, hetwelk ook de var. heeft, òf rechtstreeks, òf door *verheten* als tusschentrap ontstaan zijn.

270. Gaut. 141 *ne forte sit ille futurus inferni domitor*. Prof. de Vries, dien ik ook voor deze plaats raadpleegde, schrijft mij „de lezing is in orde en beantwoordt aan 't Latijn. *Vri hebben* is in vrijen eigendom bezitten, niet in leen, maar als eigenaar of souverein. Ook *eigen ende vri hebben*, mlat. *quitum et liberum habere*. Zoo Stoke 6, 217 *so welke helft dat comt an mi*, *also alst besproken si*, *willic hebben quite ende vri*. De zin is dus letterlijk *ne forte sit ille qui inferni plenum et liberum dominium habebit*. Dat staat met *inferni domitor* bijna gelijk." Wel ben ik daardoor overtuigd dat *vri hebben* denzelfden zin kon hebben als *domare*; maar hier is er toch eene zwarigheid; want de Lat. dichter wil te dezer plaatse met *domare* niet zeggen „die de hel in zijne macht zal krijgen", maar „die de macht van de hel zal breken", en deze zin kan aan *vri hebben* niet eigen zijn. M. schijnt zich echter wezenlijk onnauwkeurig te hebben uitgedrukt; althans ik zie geen kans om door eene niet onwaarschijnlijke conjectuur den juisten zin te verkrijgen. Ik heb eene plaats aangemerkt, waar *vrijen* eene beteekenis schijnt te hebben, die hier te pas zou komen: Sp. 3[2], 7, 69 *die lande die Coedroe met ghewelt vrijede*, *verherijede ende onthelt*. Maar

hoogstwaarschijnlijk was hier *vrijede* enkel verkeerd geschreven voor *verherijede*, en de afschrijver vergat er de stipjes onder te plaatsen.

278. De vertaling in dit vers berust op eene verkeerde lezing. De juiste lezing is (Gaut. 149) *est mihi mortiferum super omnia toxica virus*. Maar, als ik mij niet vergis, heb ik in eene uitgave, die ik nu niet meer kan inzien, in pl. van *virus* gelezen *virtus*. Daaruit verklaart zich *ene cracht van venine*.

294. Bij *ghedaghet* zou men door het volgende misleid licht aan de beteekenis „oud geworden" kunnen denken; tegen deze opvatting zou echter al *voort* spreken. *Ghedaghet voort* is *citatus*, zoo als bij Gaut. vs. 153 staat.

392 vgg. Epist. bl. 40 *hos Porus capabiles mihi in usus bellorum affirmabat facilesque averti posse, si ab equitibus verberari sues non desisterent*. Vs. 394 is denkelijk bedorven.

418. *Sout* adjekt. ook 7, 953; Nat. bl. 1, 287 varr. *die soute see* (tekst *souten*); Rein. II 407, zoo ook nnl. *zout*, ags. *sealt*, engl. *salt*, on. *saltr*, ook in het Hd. niet geheel onbekend (z. Weigand i. v. *salz*). Hebben wij daarin slechts het subst. adjektievisch gebruikt (vgl. Grimm. Gr. IV 256 vg.), of is het een oud adject., en is het subst. er oorspronkelijk slechts het neutr. van?

430—38. Epist. bl. 41 *nihil dignum spectaculo ab Indis ultra superesse referebatur. Igitur Phasiacen unde veneram signa converti imperavi, ut ex eo loco ad decimum miliarium castra vicina aquationi poneremus*.

448 vgg. In de Ep. bl. 42 staat geheel iets anders. *Tum hortor milites, quia aequinoctiali tempore id octobris mense accidisset, quodque in hyeme, non aestate autumnove urgeret, non deorum iram esse sed aëris dispositionem*. Dit heeft M. blijkbaar niet begrepen; maar misschien was de tekst, dien hij gebruikte, bedorven.

453. Epist. bl. 42 *in apriciori valle castrorum sedem inveni*. Het was niet moeielijk de beteekenis van *ghelie* „voor den wind beschut, luw" vast te stellen ook zonder het Latijn. Het woordt hangt samen met os. *hlea*, *hleo* scherm (van het wond), ags. *hleo*, *hleov*, fries. *hlî* schutting tegen weder en zon, mhd. *lie*, *liewe* „*laube*", got. *hlija* tent, on. *hlé*, nd. *lee*, engl. *lee*, nnl. *lij* (Kil. *lijde*, *lije*) de zijde van het schip, van waar de wind niet komt, mnl. nnl. *luw* tegen den wind gedekt (Hildeg. 245, 147); on. *hlija* „*tegere*, *defendere* (*a vento*)" (Egilsson). Het is moeielijk de grondvormen van al deze woorden te bepalen. Ik zou niet eens durven te beslissen, of wij in *ghelie* den tweeklank *ie*, of *ije* hebben. De lezing van de var. zal wel niet *lien*, maar *lieu* wezen, en dit pleit voor den tweeklank. Hetgeen M. zegt is dus niet woordelijk gelijk aan *apricior*, maar het geeft hier toch denzelfden zin „eene plaats, waar zij voor den wind, die zij aan de vroegere hadden uit te staan, veilig waren."

482. *Beginnen* „op het touw zetten, ondernemen." Misschien schemert er ook iets door van de zinnelijke beteekenis van *ginnen* „openen" in tegenstelling tot het *verholen* van den volgenden regel. Ik maak van de gelegenheid gebruik om er een enkel voorbeeld te geven van *beghinnen* in de beteekenissen „op het touw zetten, inrichten, ondernemen", ook „ten uitvoer brengen": Sp. I bl. 461 vs. 300 *hoe minderbroederen ende predicaren eerstwaerven begonnen waren bi*

Fransoyse .... ende bi Dominicus; H. d. H. 874 *van den viere elemente .... smeinschen lichame es begonnen*; vgl. Mhd. wörterb. 1, 528b no. 3. Ook passief „op het touw gezet, ondernomen worden", van waar de spreekwijze *ene sake*, of onpers. *het beghint om iets* „het wordt daarom ondernomen, het is daarom te doen", b.v. Claus. 523 *daer dese rime om begonden*; Merlijn 4118 *Merlijn quam ende nieman mee met hem, dan die goede man ende zyne moeder, daert om began* „om welke het bij de samenkomst te doen was"; ook transit. Troyen 491 *Media sprac „wel suete minne, dits daer ic al om beghynne* „dit is het, waarom het mij voornamelijk te doen is" (Bénoit 1433 *biax amis chiers, plus ne demant*); zonder objekt: Claus. 375 *so haddi daer hi omme began* „datgene waarom hij de zaak ondernam, waarom het hem voornamelijk te doen was." Wellicht kunnen wij op dezen weg de verklaring vinden voor de plaats uit Flandr. I 445 *om Fallax lijf eest al begonnen*. Het zou kunnen beteekenen „op Fallax' leven was het gemunt"; in dit geval moet *want* in den volgenden regel foutief zijn, men zou moeten lezen *Dat iser vlooch hem dor den buuc*. Maar wie weet of *om Fallax lijf eest al begonnen* zelfs niet synon. kan zijn met hd. *um Fallax' leben ist es geschehen*? Dan zou de lezing in orde wezen.

486. De gedrukte teksten van de Ep. afwijkend (bl. 43) *jussi autem milites suas vestes opponere ignibus*. M. zal dit wel opzettelijk hebben veranderd.

503. De gedrukte teksten van de Ep. *sepultis admodum quingentis militibus*.

513—20. In de Ep. slechts *et (ad) antrum Liberi (venimus)*. De plaatsen uit Solinus, welke M. bedoelt, zijn 52, 16 en 52, 5; alleen wat in vs. 515 staat vind ik niet in Solinus met hulp van den index. — 52, 5 heet het *ab hoc ad Alexandrum Magnum numerantur annorum sex milia quadringenti quinquaginta unus additus et amplius tribus mensibus*.

520 vgg. Ep. anders: *Perdidi quoque homines in antrum missos, qui dicebantur tertia die febribus mori, quia speluncam dei introissent. Quod fuisse manifestum mortibus eorum probavimus, quia vi intrare praeter religionem et sine muneribus specus petierant. Supplex itaque orabam numina, ut me regem totius orbis terrarum, cum sublimibus trophaeis triumphantem in Macedoniam, Olympiadi matri meae remitterent*. M. heeft in deze woorden weêr een geheel anderen zin gevonden, dan zij hebben. De misvatting berust vermoedelijk op de omstandigheid dat hij *probavimus* verkeerd verstond.

539. Ep. bl. 45 *agmen sub signis me ducente*.

548 vgg. De zin van deze regels is mij niet helder en het Lat. is hier niet verstaanbaarder: *esse viam decem non amplius dierum, quo si cum universo exercitu pergere vellem, aquationis tantum causa tantis impedimentis turbarer. Caeterum si commeatibus quadraginta millia hominum proponerem, propter itinerum angustas semitas et bestiosa satis loca, posse mihi contingere, ut aliquid incredibile perspicerem*.

574. *Valsce* is natuurlijk niet = *valscé, valsceê, vaschede*, gelijk Snell. meent, maar òf adverb. òf een znw. zoοals *goede, brede* = een vroeger *valscí*. De „umlaut" is ook bij deze afleidingen meestal in het Nl. verwijderd door den invloed van den klinker in het bnw. Meer waarschijnlijk is het echter dat M.

niet *valsce*, maar *valsc*, het neutr. van het bnw. heeft geschreven, hetwelk ook staat in *doen waar verstaan*. Ook het Lat. heeft hier *se nihil falsi comminisci*.

586. Het adjekt. *ommate* (ohd. *unmâzi*) ook Rb. 29854.

589 vg. Ep. (*per aliqua serpentum, ferarumque loca*). *De his autem feris et serpentibus, quia innumerae erant et India lingua vocitatae, scribendum non putavi.* Wanneer *ghediedscen* niet eene ruimere beteekenis heeft, evenals *bedieden* — en dat geloof ik niet — is M. weêr onnauwkeurig, want zijne woorden moeten het zóó doen voorkomen, als of hij de Indische namen zelf wel had gelezen.

605. Snell. rechtvaardigt zijne door mij opgenomen verandering met eene verwijzing naar vs. 642, waar gezegd is dat de boomen *stonden in een parc, in enen mure en bore starc* (Ep. *intra parietem non magno aedificatum opere*); z. ook 771. Maar men zal mij toegeven dat het eenigszins vreemd is, wanneer op eens van *die maisiere* wordt gesproken, zonder dat er vroeger van gewaagd is. Niet onwaarschijnlijk komt het mij voor dat wij hier dezelfde fout hebben als in 5, 947, dat *maniere* verknoeid is uit *mamerie*, want aldus zou het heiligdom kunnen genoemd zijn. Uit het Lat. is hier niets op te maken.

611. Deze regel komt woordelijk terug Sp. 1[4], 48, 5. Ep. *nigro corpore, dentibus caninis.*

646. Ep. *video opobalsamum cum optimo odore omnibus undique ex ramis abundantissime manare.* De vorm *vellen* voor *vallen*, hetwelk hier niet eens eene goede uitdrukking zou zijn, schijnt mij te weinig zeker, om hem hier toe te laten. Als meest kenmerkend ww. zouden wij in het Hd. *quellen* gebruiken; maar voor het hd. *quellen* zeggen andere dialecten *wellen*: nd. *wellen*; Kil. *wellen* naast *wallen* = *fervere, bullire, undare, scaturire, erumpere*; ook De Bo geeft *wellen* naast *wallen* op; ags. *wellan*; on. *vella*. In de meeste talen heeft dit *wellan* sterke vormen en kan dus niet als een causativum van *wallen* worden opgevat. Ook het Hd. heeft *wëllec* en *wëllendec* in de beteekenis „kokend" dus in die van *wallen*. Op eene gelijksoortige plaats hebben wij in het Mnl. wel het ww. *vallen*: Floris 985 *daer (van den balsamier) mocht men die balseme sien vallen af; van den crismiere droep crisme neder. Af vallen* is wel mogelijk, doch bewijst geenszins de juistheid van *ute .... vellen*; maar wie weet, of er niet ook in den Floris *wallen* of *wellen* oorspronkelijk stond. Ook Sp. 1[1], 16, 40 *uter erden vallet sulc lijm* is, zooals mij Prof. Verdam mededeelt, *wallen* (of *wellen*) in pl. van *vallen* te lezen. Op eene andere plaats gebruikt M. in denzelfden zin *driven*: Nat. bl. 8, 228 *uut dien boem siet men driven erehande gomme sere goet alst ute kersboeme* (varr. *kerseboeme, kersseboeme*) *doet.* Weer elders is *utebreken* gebezigd: Sp. 2[7], 9, 25.

648. Dat M. hier, zooals Snell. meent, den uitheemschen *crismier* (*kresmeboom*) tot vergelijking zou hebben aangehaald, zou vreemd wezen. Er is niet de minste reden, om niet aan den *kersseboom* te denken, en de in de vorige aant. aangehaalde plaats Nat. bl. 8, 228 bevestigd ten overvloede wat M. heeft geschreven.

Een naam voor den harst is mij uit het Mnl. niet bekend; ik schrijf *hers* naar Kil. en omdat dit van de lezing van het Hs. niet heel ver afstaat. Misschien

stond het woord ook op de genoemde plaats uit de Nat. bl.; uit *alst ers* kan de lezing van twee hss. *alster* zijn ontstaan.

667—73. Epist. bl. 48 *affirmabat sacerdos se nunquam in his locis pluviam, neque feram, aut ullam avem, aut nullum vidisse serpentem. Terminos autem esse ab Indorum majoribus Soli et Lunae consecratos. Affirmabat idem quod in eclypsi Solis aut Lunae uberrimis lachrymis sacrae arbores commoverentur, suorum numinum statui timentes.* De vertaling van den laatsten latijnschen zin hebben wij niet; M. zelf kan hem overgeslagen hebben. In de regels 667—69 schuilt stellig eene fout; men kan vermoeden dat zij luidden *maer die stede daer die bome bede | waren ghewassen uter hede | was ghewijt wilen ere.* Daarmede is echter de plaats nog niet geheel in orde. Hoe zal men *grote Inden* verklaren vooral tegenover van *Indorum majoribus?* Het komt mij niet waarschijnlijk voor dat M. in pl. van het misschien verkorte *Indorum Indis* heeft gelezen en *Indis majoribus* door *grote Inden* heeft vertaald; dan moet *grote* foutief wezen.

En eindelijk, wat moet vs. 672 beteekenen? Men zou daaruit bijna afleiden dat M. werkelijk van *Joden* en niet van Inden heeft gesproken. Maar wij komen ook zoo niet uit. Indien *Joden* hier juist is, is het ook goed in 598, en als nu de daar wonende menschen *Joden* zijn, geeft het geenen zin te zeggen dat de *grote Joden* — wat ook *grote* hier beteekene, of waarvoor het in de plaats sta — hier *menich jaer* hebben gewoond. Denzelfden onzin hebben wij echter ook, als wij overal *Inden* lezen. De regel 672 is dus ook bedorven, denkelijk had hij oorspronkelijk den zin van *te voren over menech jaer.*

688. Ep. (*quod ego dum facturus essem*) *interrogandum tamen sacerdotem existimavi.* Dat M. uitdrukkelijk zegt *een ander vraechde* is zonder twijfel om het rijm geschied, maar het staat niet in plaats van *Alexander vraechde*, maar van *Alexander dede vragen*; z. Inleiding en Tijdschr. voor Nl. Taal en Letterk. II 32.

721. Ep. *tunc subito indico sermone tenuissime respondit arbor.*

724. „Dat hij er zoo veel menschen had medegenomen, die het orakel hoorden." De vertaling wijkt hier en in het volgende weder aanmerkelijk van het origineel af, waar wij lezen (bl. 50) *tum ergo oraculum, cum ignorarem qualiter Indus esset interpretaturus, alios mecum interpretes adduxeram, quos ego partim muneribus, partim minis constrinxeram, ut quaecunque arbores indicarent, ipsos exponere cogerem. Quibus ita cognitis, omnibus metu perculsis, flentibusque, qui mecum erant palam, quia moris erat, aliud eram consulturus.* Men mag wel veronderstellen dat M. dit niet goed begreep, maar ik geloof niet dat hij het zóó begreep, als hij het vertaalt. Wij zullen hier weder een van die gevallen hebben, waar de vertaler de gegevens van het origineel tot iets van eigene vinding gebruikt.

740 vgg. Snell. „want hij merkte zeer wel dat niemand den anderen daartoe aanspoorde", in werkelijkheid daarentegen „want hij had zich overtuigd dat in het heiligdom geen moord gebeurde"; Ep. *quia nullum metuebam ultra nec in me quicquam metuendum erat, ubi neminem fas erat interfici.*

753. De tijdsbepaling zal wel bedorven zijn. Epist. heeft *sequenti anno*

mense Majo, en zóó ook Sp. 1[4], 48, 35 *ten naesten jare in Meye*. In vs. 606 staat *over neghen maent hier naer* (Ep. *ad annum et menses octo*). Dat M. in 753 schreef *over neghen maent* komt mij niet waarschijnlijk voor. Ik heb geinterpungeerd, als of *ter neghender maent* dezelfde beteekenis kon hebben, als *over neghen maent*, t. w. *ter neghender maent* van nu af.

764. „Dat hij bij het rijzen van de maan daaraan in 't geheel niet dacht"; want anders zou hij er zekerheid van hebben verkregen.

777. Ep. *verum adhuc ipse secerdos pellibus velatus ferinis quiescebat. Onverdecte dierehude* zouden onbewerkte vellen zijn, die (aan de bijnenzijde) niet met eene stof zijn overtrokken. Het Mhd. gebruikt in dezen zin *bedecken* en ook *verdecken*, althans in de uitdrukking *verdacte rosse* (z. Grimm R. F. bl. 442) en dat mnl. *verdecken* ook zoo kon gebruikt worden, blijkt uit uitdrukkingen als *paert wel verdect met coverturen*, *verdect met goude* enz. (z. Oudem. Bijdr.).

789. Martin Anz. III 35 heeft ongelijk aan den vorm *scolaken* te twijfelen; het woord komt niet zelden voor en luidt altijd zóó en nooit *stolaken*, behalve Flandr. I 356, waar het verkeerd voor *scolaken* is geschreven. Het heeft met het mhd. *stuollachen* dus niets te maken. De beteekenis is overal „tafeldoek"; z. vooral de aant. op Flandr. I 356 en De Bo onder *amelaken*. Daarom mogen wij ook niet met Snell. op de schrijfwijze van ons Hs. *scoetlaken* de etymologie bouwen, als ware het woord uit *scootlaken* voortgekomen. Anders zou zij zeer aannemelijk wezen, omdat het niet ondenkbaar is dat een woord, hetwelk oorspronkelijk „servet" beteekende, later de beteekenis van „tafeldoek" krijgt. Maar in dit geval zouden wij toch moeten verwachten de oorspronkelijke beteekenis nog wel eens aan te treffen. De afschrijver van den Alex. heeft dus eene volksetymologische schrijfwijze gekozen, indien zij althans niet geheel gedachteloos is; misschien vond hij *scoellaken*. Aan eene herkomst uit *scotellaken* mogen wij evenmin denken; en wij moeten dus wellicht, wat de etymologie betreft, aan Kil. gelijk geven, die *schoonlaken* schrijft „q. d. *linteum candidum sive mundum*."

791. *Leitier* (*laitier*) fr. *laitier* lat. *lectuarium* schijnt meestal de beteekenis van „draagbed" te hebben; z. de aant. van Snell. en Oudem. Bijdr. Maar noodig is deze bijzondere beteekenis niet; z. b.v. Sp. 1[2], 32, 73.

In de Ep. luidt de plaats (bl. 51) *adcumbentes et quiescentes sine nullis cervicalibus*, *stratum tantum pellibus ferarum hoc amictu contenti.*

792. De uitlating van het verbum substantivum in dezen zin is niet onmogelijk; z. de aant. op 2, 902. Er kan echter ook *ghecleet sijn si* hebben gestaan en dan niet *van den dieren*, maar *van dieren* of wel *der diere* (: *leitiere*).

795. Ep. *excitato secerdote locum intravi*, *tertio consulturus eandem sacratissimam Solis arborem*. Snell. verklaart *ghien* „zij staan verlangend te gapen" (hetzelfde *ghien* meent hij ook Rb. 2453 te vinden!) en van Helten Vondels Taal I bl. 11 neemt deze verklaring over en bewijst daardoor dat niets zoo dwaas is, of het vindt geloof, als het maar gedrukt staat. Wij behoeven waarlijk niet te onderzoeken of een woord *ghien* met deze beteekenis mogelijk is: welk dichter, ja welk mensch met gezond verstand zou aldus spreken? *Ghien*, hetwelk hier staat, beteekent niets anders dan „zij gingen." Dit in het Hd. zoo gewone praet. van *gaen* vinden wij in het Mnl. behalve op deze plaats nog

slechts op twee andere: Brandaen (hs. H) *wi ghyen* en L. o. H. 3432 *si gien*, beide malen in het rijm. In den Brand. kan de vorm uit de hd. bron afkomstig zijn (het hs. C schrijft anders), en ook het andere gedicht is niet zeer ver van de Duitsche grens ontstaan. Dus geven ons deze plaatsen niet het recht den vorm ook voor Vlaamsch te houden, en het is zeer twijfelachtig, of M. zelf niet iets anders had geschreven. Maar geheel en al kunnen wij ook de mogelijkheid er van niet ontkennen. (*Hi gie* staat ook Kausler I 7033, maar daar is te lezen *ginc* (: *dinc*), en wij mogen niet beweren dat de afschrijver den vorm *gie* moet gekend hebben, want hoogstwaarschijnlijk is het slechts verkeerd gelezen of geschreven voor *ginc* (*gie* voor *gic*).

800. Ep. *quemque exitum mater mea sororesque meae habiturae essent. Ghehouden* is „(door het noodlot) bepaald"; z. Anz. VII 23, eigenlijk „weggelegd, opgespaard." Behalve op deze plaats en Moriaan 1755 heb ik het woord nog opgeteekend Ned. Proza bl. 242 *van wien hi ontfinc die onbevlecte ende onghebrekelike croen, die hem ghehouden was met allen heilighen.* Vgl. Verdam, Segh. gloss. i. v. *verhouden.*

831 vgg. In de Ep. vindt men geene aanleiding tot deze redeneering. 835 vgg. doen het wel zoo voorkomen, alsof M. teruggaf wat hij ergens gevonden had. Daarin zou echter geen afdoend bezwaar liggen tegen de veronderstelling dat de geheele plaats van zijne eigene vinding is. Maar Nat. bl. 8, 117 vgg. maken het toch waarschijnlijk dat hij iets dergelijks had gelezen.

863—75. De bedorvene lat. tekst luidt *Iamque a sacris excesseramus arboribus, nec iam odore thuris, opobalsamique nares verberabantur. Indi enim sacra deorum ad Oceanum tenebant, dicentes non parum me quoque esse immortalem, qui eousque penetrare potuissem. Quibus ego quod de nobis opinarentur insinuans, gratias agebam.*

884—92. In de Ep. beantwoordt slechts (bl. 54) *lasere et albo pascuntur pipere. Hanc super vallem pyramides sunt pedum tricenorum ab antiquis Indorum aedificatae.* Dit is door M. denkelijk naar de vroegere plaats 7, 928 vgg. gewijzigd en aangevuld.

919 vgg. In deze regels schuilen zonder twijfel fouten. *Onvrede* op de tweede plaats is verdacht om de beteekenis, men zou een woord met de beteekenis „onmatigheid in het eten" verwachten, en ook op de eerste is het woord niet boven bedenking verheven uit hoofde van het rijm (ê : ē). Wellicht waren oorspronkelijk 920 en 21 door het rijm verbonden en zijn er andere regels uitgevallen gedeeltelijk toevallig en gedeeltelijk opzettelijk weggelaten om de in de war geraakte rijmen weder in orde te brengen.

927. Op eene vroegere plaats heet het *sijdenwerc*; maar samenstellingen van *side* in den vorm van eigenlijke samenstellingen komen meer voor, *sijdewerc, zijdwerc* zelf Sp. 3^{8}, 89, 8; 4^{1}, 28, 61; *sijtwolle* Nat. bl. 12, 487.

934. *Erehande* „eene soort van, eene zekere soort"; z. Oudem. Bijdr.; Lev. Jez. bl. 22 met de aant.; Nat. bl. 6, 707 *Psilli sijn erehande liede, die om ghewin ende om miede venijn sughen uten wonden*; 5, 178; 269; 8, 167; Brab. y. 5, 520; Wrake I 1645 enz. Dezelde beteekenis heeft *eenrehande* ook Wap. Mart. III 159, zooals Verwijs in de vroegere uitgave terecht verklaarde;

in het Gloss. op de Stroph. gedichten staat daarentegen de onjuiste beteekenis „dergelijk, soortgelijk."

960. *Pile* is het lat. *pila* = „pijlaar", welk woord de Ep. te dezer plaatse gebruikt. Kil. heeft het in de beteekenis *pila*, *sublica*, *palus*, *lignum acutum*, *quod in terra seu in aqua defigitur*; in de laatste ook nog bij De Bo. In den Sp. bij het verhaal van hetzelfde feit gebruikt M. *columne*.

974. Voor de verbetering van dezen regel vgl. 10, 484 vgg. en 870 vgg. De inlassching van *voorder* wordt door het parallelisme met het voorafgaande *voorder* gestaafd.

De dubbele comparatief is in het Mnl. zeer gewoon bij het adj. en bij het adv. (vgl. Mhd. wörterb. I 94): *bet woester* Rb. 9467; *bet hogher* 29000; *bet nauwer* 31362; *te milder bet* H. d. heim. 32; *bet conder* Sp. 1^2, 19, 42; *bet vroeder* 3^7, 57, 84; *bet milder* 3^7, 59, 23; *bet scaerper* 4^3, 9, 12; *bet sochter* Franc. 7476; *bat nedere* Sp. 2^5, 32, 6; *bet herder* Esop. 39, 8; *bet hogher* Parton. 2702; *bet gheraecter* Wal. 7440; evenzoo *met meer*: *te meer ghesonder* Nat. bl. 3, 3414; *volmaectelikere mere* Sp. 2^7, 7, 50; *sterker mee* Lsp. 1, 41, 27; *vele meer scoenre* Lanc. 3, 6717; *liefliker meer* Testeye 3430; *hovescher ende gheraecter mere* v. d. Feesten 549; *meer herdeliker ende ernsteliken* Ruusbr. Dogh. 115, 28; *scoenre meer* Van den Bergh Geest. ged. bl. 111, 6, 9; var. *scone vil meer* bl. 113, 4, 9. De lezing der variant *scone meer* zou voldoende zijn, op de plaats uit Ruusbr. zijn de twee wijzen vereenigd *meer herdeliker* maar (*meer*) *ernsteliken*. Den positief vinden wij dan ook niet zelden b.v. *te bet coene* (:) Stoke 9, 1060; *sevenwarf meer scone* Lucid. 2008. Een gelijksoortigen overbodigen comparatief zou men kunnen meenen te hebben in de uitdrukking *in ware van ghere dinc houdere condre* Wal. 9565 („ik zou niets gaarner weten"); maar dit is anders op te vatten, want 8479 staat ook *mi moet werden condre*, dus geconstrueerd als het gewone *vroeder zijn*, *vroeder maken*. — Op twee plaatsen vind ik *bat* ook bij den superlatief (vgl. Mhd. wörterb. t. a. pl.) Lsp. 1, 41, 21 *dat Babiloensche rike was dierste*, *dat stercste ende dat verchierste*, maar var. *ende bat verchierste*; Limb. 1, 1305 *dat bat gheraecste wijf*. Aldaar leest de var. C *tbeste geraecste*, en zoo staat ook Torec 281 *so hi haestelijcst conde meest*.

965. *Aleinde* „het uiterste einde" ook Nat. bl. 12, 84; Sp. 4^2, 36, 72; Lanc. 3, 5369; Kil. *aeleynde*. Nog bij Harduyn Godd. wensch. 459.

991 vgg. Gaut. 195 *animum nullius egentem non res efficiunt sed sufficientia*: *quamvis sit modicum*, *si sufficiat nullius egebis*. *Te dien* is „om rijk te zijn."

1003. Wij hebben in de inleiding er over gesproken dat *Sulcus*, dien wij hier, en *Senberis*, dien wij in vs. 1345 als medeplichtigen van Antipater leeren kennen in geen enkele bekende bron worden gevonden. Het is ook volstrekt niet waarschijnlijk dat M. deze namen op eene ons onbekende plaats zou gelezen hebben. Dus moet hij ze zelf uitgevonden hebben — en voor *Senberis* zou men kunnen aanvoeren dat in de Epist. onder de mannen, die met Alexander den zonnenboom hooren een *Simbrius* wordt genoemd. Maar dat ligt zoo ver af dat er moeilijk aan te denken valt dat M. daaruit zijnen *Senberis* heeft geput — of ze zijn fout. Ik geloof dat het laatste het geval is. Gaut. heeft op de eerste plaats (203) *venerat Antipater Babylonem*, *ubi cum parricidis complici-*

busque suis facinus tractabat acerbum. Waarom zou M. er juist één van hebben genoemd? en *al ghemene* in vs. 1008 spreekt er m. i. niet voor dat er slechts van twee personen sprake is. Als wij veronderstellen dat M. schreef *ende sulc sijn ghesellе* of *ende sulke sine ghesellen*, wordt het ook begrijpelijk, hoe de *Sulcus* op deze plaats kan zijn gekomen. Een afschrijver vatte *sulc* of *sulke* als eenen naam op en gaf hem eenen lat. uitgang. *Senberis* weet ik wel niet te verklaren, maar ik twijfel er nauwelijks aan, of het is op eene soortgelijke wijze ontstaan.

1011 vgg. Rb. 18470 *doe Alexander die rike man weder in Babylonien quam, venijn hi van siere suster nam so dat hi verloos die tale.* Van het niet zeer duidelijke motief, hetwelk hier wordt aangegeven, vindt men daar niets en ook niet in de bron, de Hist. schol. (de uitgave bij Migne Patrologiae zegt zelf niet dat het venijn hem door zijne zuster werd gegeven). Misschien vond M. het in een commentaar op dit werk.

1096. Gaut. 251 *ardet adire locum mortis.*

1116. Gaut. 261 *agmine quadrato stipatus.* Of M. het woord *quadratus* niet begreep? Vgl. de aant. op 4, 1425.

1130. Deze en de volgende regels slaan op Alexander, niet op Exateus, gelijk vooral blijkt uit de woorden *van siere grote*, welke op Alexanders klein lichaamsgestel zinspelen.

1156 vg. Deze bijzonderheid ontbreekt bij Gaut.; de geheele passage is tamelijk vrij vertaald. Ook hetgeen 1161—70 wordt gezegd heeft M. niet in zijne bron gevonden.

1168. Over deze wonderbare boomen z. de aant. van Snell., Nat. bl. 3, 707 vgg. en Carus Geschichte der Zoologie bl. 190 vgg.

1283. *In dien dat* „in dier voege dat"; z. Rb. gloss. en Oudem. Bijdr. Meestal drukt het de reden of het doel uit; met de beteekenis van graad of gevolg weet ik geene andere plaats; maar dat ook dit kan, is niet te betwisten.

1293. Gaut. 349 (*nauta*) *in medio iacuit prora fluitante profundo. Driven* = „varen zonder koers" b.v. Sp. 3^2, 38, 80 *dreven tusschen wint ende waghe*; Clausule 79 *doe Noë dreef met zinen wive*; vgl. ook *verdriven* in de aant. op 7, 1716. Ook *dolen* ligt niet ver af van het *droven* van het Hs.; zoo heet het, ook bij eene zonverduistering, Sp. 3^8, 91, 53 *die scepe doolden in die zee.*

1301 vgg. Gaut. 352 *si sic dulcia fortunae velut eius amara tulisset* Door het gebruiken van het woord *armoede* toont M. dat hij *amara* niet zóó heeft opgevat, als Gaut. het bedoelt.

1311. De inlassching van *eersten* behoeft nauwelijks rechtvaardiging. Men kan haar echter vinden in het gewone gebruik van het bw. *eerst* in uitdrukkingen van gelijken zin, zoo als *sint die werelt eerst begonde* Rb. 30; *sint dat eerst begonste ane gaen dese werelt* 30587; *zint die werelt eerst begonde* Claus. 350; *synt dat ic ierst wert gheboren* Troyen 6095; *sident dat ic irst droech crone* Lanc. 4, 10691 enz.

1347. Over den naam *Senberis* hebben wij in de aant. op vs. 1003 van

dit boek gesproken. Bij Gaut. luidt de plaats (381 vgg.) minder uitvoerig dan in de vertaling *tunc demum cum donarentur opimis a duce muneribus legati, vina ministros circumferre iubet: et qui securus ab hoste in bello toties hostilia fuderat arma, et pater et dominus cadit et perit inter amicos.* Invloed van het verhaal bij Pseudokallisthenes is bij M. niet te bespeuren.

1360. Gaut. 390 *quia fortunae medicinam adfore sperabant.* Met een eenigszins ander beeld kan M. dit vertaald hebben door *dier aventure ware* „de oplettendheid, de zorg, de bescherming der aventure"; z. Lsp. gloss. *ware* en Oud. Bijdr. *waer.*

1383 vg. De onder den tekst aangehaalde woorden van Gaut. zijn door M. onjuist vertaald, hij heeft den zin al weder niet goed begrepen.

1392. Gaut. 407 *ut solium regni et sedem sortitus in astris cum Jove disponam rerum secreta brevesque eventus hominum.* Verdam heeft in de Taalk. bijdr. I 69 vgg. in een doorwrocht opstel uitvoerig over de verschillende beteekenissen van het ww. *betalen* gehandeld. Hij spreekt daar ook over deze plaats, bl. 77; maar ik ben het niet eens met hem dat *betalen* hier de vertaling is van *disponam*; *cum Jove disponam* etc. wordt eerst 1395 vgg. teruggegeven, en *bet.* beantwoordt aan *sortiri.* Wij hebben dus hier de beteekenis, die in het Mhd. de gewone is, t. w. „verwerven" (Verd. no. 10), en ik geloof ook dat deze geldt op eenige plaatsen, waarvoor V. eene andere aanneemt, t. w. „zijne aanspraken doen gelden" (no. 15).

1424. *Luchter vingher* is mij onverstaanbaar; Gaut. 422 alleen *aurum detractum digito.*

1429 vgg. Vgl. Rb. 18470—82 en ook Sp. 1[4], 54, 40 vgg. Den inhoud van 1433—34 vindt men evenwel daar niet. In de Hist. schol. lib. Esther cap. V lezen wij *et dicitur a quibusdam quod duodecim Alexandrias aedificavit pro numero annorum quibus regnavit,* maar niet meer; daarentegen in Jul. Val. Epitome III 35 *vixit autem annis triginta duobus, imperio potitus annis duodecim, condiditque urbes duodecim quas omnes suo de nomine „Alexandriam" nuncupavit: Alexandriam quae condita est sub nomine Bucephali equi, Alexandria montuosa, Alexandria apud Porum* etc.

1466. *Ghestalp* „gestamp met de voeten" (uit rouw); Kil. *stalpen met den voet* = *pede quatere*; Belg. Mus. 1, 29, 99 = Velth. 1, 29, 87 *dat sal ic wel doen sekerleken ende grote woorden spreken, stalpen ende wagebaerden met, maar en vechts niet bij mijre wet. Stalpen* en *stampen* hebben dus dezelfde beteekenis en zullen wel ook in oorsprong verwant zijn.

1487. *Corts, coorts* mannel. = *febris* gebruikt M. ook Rb. 21685 (tekths. *cords*); Kil. heeft *kortse*; z. ook Oudem. Bijdr.

1506. *Sengerije* elders *singerije* is een in het Mnl. niet zeldzaam woord. Wij hebben twee beteekenissen te onderscheiden 1) „heerschappij" b.v. St. Am. 792; 3401; Kausl. I vs. 6198 en 2) „feestelijkheid, praal." Rb. 13642 *ende met groter singerie* (T. *singorie*) *sacreerde die bisscop Joiadas tenen coninc den jongen Joas*; St. Am. II 5874 *die soetheid ende die melodie ende die sonderlinghe singerije van hemelrike der scoonder stat*; Ruusbr. II 180, 5 *grote singerie,*

grote feeste ende grote cost van spisen ende van dranke.....die moet men den geven (namelijk aan de prelaten als zij komen om visiteeren); Ned. Proza bl. 113 *heeft al dat heerscap......te gast ghebeden, daar grote singerie, hovescheit ende tucht ghescien.* Het woord in de eerste beteekenis wijst natuurlijk op mlat. rom. *signoria*; in de tweede wordt het door de uitgevers opgevat als „zingerij." Geheel onjuist is deze opvatting niet, maar toch is het niet de ware. Want oorspronkelijk is dit *singerije* hetzelfde als het eerste. Het woord had in de rom. talen zeer ruime beteekenis gekregen; Roquefort Gloss. vertaald het b.v. door „*seignerie, puissance, domination, magnificence, distinction*", *segnorir* ook met „*se distinguer, être grand et magnifique*" een afgeleid adjekt. wordt van eene schoone vrouw gebruikt enz. De woorden kunnen alles beteekenen wat heerlijk is, en in *heerlijk* hebben wij immers ook dezelfde ontwikkeling van beteekenis. Ten overvloede hebben wij dan in de var. Rb. 13642 ook de schrijfwijze *singorie.* Het is echter zeer goed mogelijk dat men vroeg het woord met *singhen* in verband bracht, en als op de boven opgegeven plaats van Ruusbr. de lat. vertaling *cantus celebres* geeft, wordt deze veronderstelling ook werkelijk gestaafd. Daarom echter is het niet noodig aan het woord bepaald de beteekenis van „zingerij, gezang" toe te kennen, want ook in de ruimere beteekenis was de bijgedachte aan *singen* mogelijk, vooral daar ook *melodie* eene soortgelijke beteekenis had (vgl. de aant. op 6, 632).

REGISTER DER BEHANDELDE WOORDEN, UITDRUKKINGEN ENZ.

T.

Blz.

U.

V.

